ION RUSU ABRUDEANU

PĂCATELE ARDEALULUI

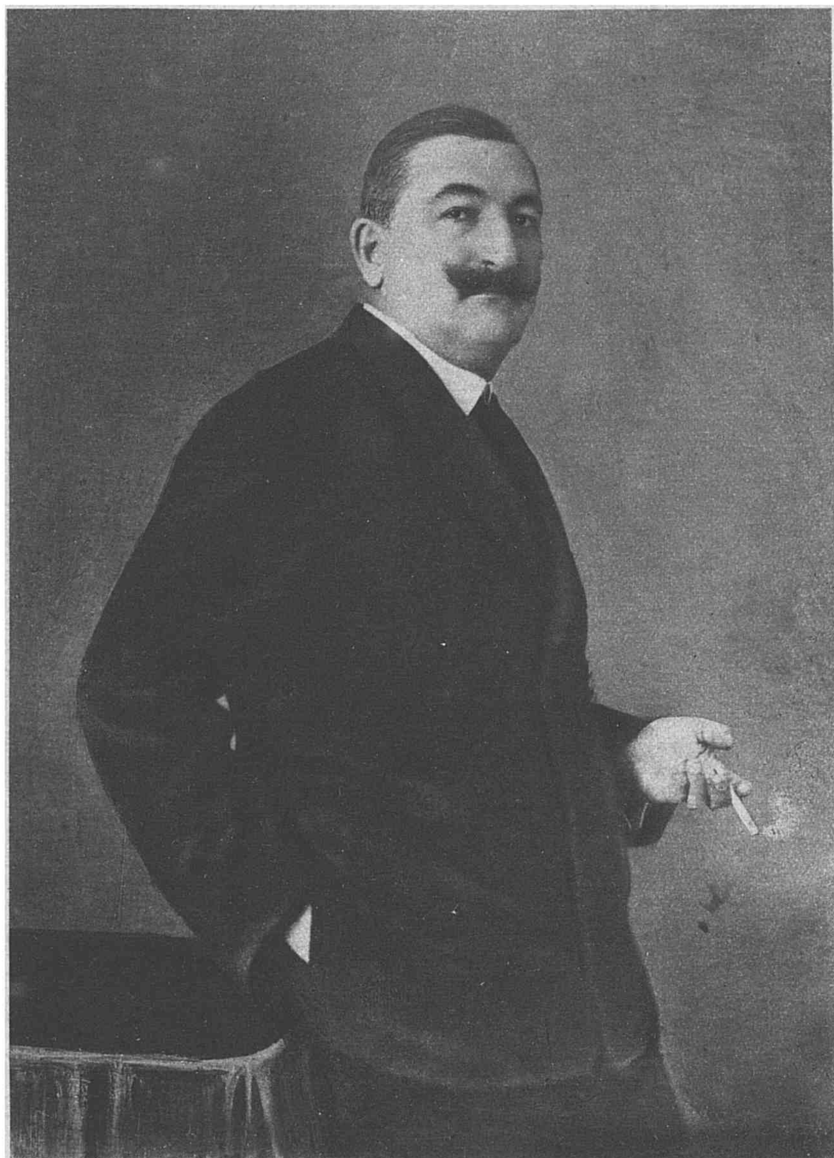
FAȚĂ DE

SUFLETUL VECHIULUI REGAT

FAPTE, DOCUMENTE ȘI FACSIMILE

„CARTEA ROMÂNEASCĂ", BUCUREȘTI

ION RUSU ABRUDEANU

ÎNCHINĂ ACEASTĂ CARTE, DREPT PRINOS DE RECUNOŞTINŢĂ DIN PARTEA SA, CA ARDELEAN, MEMORIEI ETERNE A EROILOR ŞI INVALIZILOR DIN ARMATA VECHIULUI REGAT, CARI CU ATÂTA NOBIL AVÂNT 'ŞI-AU SACRIFICAT VIAŢA ŞI 'ŞI-AU SANGERAT TRUPUL PENTRU ELIBERAREA ARDEALULUI DE SUB JUGUL UNGURESC.

PREFAȚA

Prezenta carte nu are nici o pretenție literară. Ea este destinată să deștepte interesul marelui public cititor, prin partea pur documentară, asupra atitudinei și acțiunii anti-naționale, imprimată conducerii partidului național român din Ardeal, în tot timpul marelui răsboiu european, de către nefastul austro-fil Alex. Vaida, *cu consimțimântul tacit, dar vinovat al d-lui* Iuliu Maniu, *ceea-ce explică în mod firesc și ținuta refractară ori-cărei politici temeinice de unificare sufletească și de consolidare națională din partea potentaților ardeleni, ajunși stăpâni pe guvernul țării.*

In al doilea rând volumul de față, prin cuprinsul lui, sintetizează revolta și protestul meu împotriva spiritului de destrămare, cu care Alex. Vaida *și* Iuliu Maniu, *ca și ceilalți exponenți ai partidului național român din Ardeal, au zădărnicit opera de întărire a noului stat întregit și au compromis, zi de zi, prestigiul și buna reputație a Românilor ardeleni în ochii fraților din vechiul regat, cari cu atâta nobil avânt și cu prețul celor mai mari jertfe de sânge și avere au intrat în crâncenul măcel al lumii, împinși numai de dorința sfântă de a ne desrobi și de a ne da și nouă, Ardelenilor, putința de a trăi și a ne desvolta într'o viață liberă și independentă. Este strigătul meu de indignare împotriva brutalizării uriașelor sacrificii aduse de vechiul regat pe altarul unității naționale, ca și împotriva nepriceperii, a lăcomiei, a ingratitudinei, precum și a tuturor ofenselor aduse timp de 10 ani de acești politicaștri, improvizați prin forța împrejurărilor, sufletului entuziast, generos, bun și iertător al României eliberatoare.*

Ca român ardelean, care de 40 ani trăesc pe pământul ospitalier și binecuvântat al vechiului regat și am fost deci în măsură să constat și să văd cu proprii mei ochi tot efluxul său de sinceră dragoste și patriotic interes pentru cauza și suferințele fraților mei din Ardeal, cred că nimeni nu-'mi va contesta nici dreptul, nici

datoria, de a respinge pe calea publicității, demn și hotărît, toate atacurile și insultele grosolane, cu care presa și anumiți membri cu pretenții de cultură și educație din partidul național nu încetează să trateze de ani de zile populația și pe conducătorii politici ai vechiului regat, necruțând nici măcar memoria marilor săi bărbați de odinioară, cari au deșteptat o nație, au făcut o țară și au mărit-o.

Din documentele senzaționale ce voiu publica, ca și din textul broșurei clandestine, prefațată de Alex. Vaida, *apărută la* Viena *în 1922 (anul încoronării) sub titlul* **„Ardealul Ardelenilor..."** *și pe care o voiu reproduce în întregime în partea III-a a lucrării de față, se va vedea cu vârf și îndesat cum au înțeles unii dintre conducătorii mândrului Ardeal să răspundă caldelor și statornicelor sentimente frățești, ca și jertfelor supra-omenești, pe care vechiul regat le-a adus, conștient, pe altarul realizării idealului secular de unire a tuturor Românilor.*

Pentru moment, iată o mostră dintr'o mie: Insuși Ion I. C. Brătianu, *înțeleptul și fericitul înfăptuitor al politicei instinctului național, n'a scăpat de a fi răstignit de acești cioclii ai ideii naționale.* „Gazeta Transilvaniei", *vechiul organ ardelean, ajuns în posesia și sub direcția lui* Alex. Vaida, *scria cu nerușinare în numărul său din 13 Ianuarie 1924 următoarele:*

„Numele d-lui *Ion Brătianu* rămâne pe veci pecetluit cu rușinea aceasta, **cu actul de trădare față de Banatul românesc"**.

Ion I. C. Brătianu, *care plecase dela conferința păcii și părăsise guvernul în toamna anului 1919 tocmai din cauza că aliații, prin tratatul de pace, nu ne acordau întreg Banatul, conform cu dispozițiile categorice ale convenției politice încheiată, la* 4/17 *August 1916, între România și Puterile Antantei, era taxat de „trădător" de către cine ai putea crede, stimate cititor? De către cel mai veritabil trădător al intereselor românești, — cum voiu dovedi cu un lux de probe în cursul lucrării mele —, de către* Alex. Vaida, *austrofilul încarnat, care îndată ce l'a bătut norocul, în necunoașterea trecutului său păcătos, să ajungă, în Decembrie 1919, primministru al României Mari, a adoptat repede politica de „sărut mâna" și a dat ordin reprezentantului d'atunci al României la conferința păcii (d. general* C. Coandă) *să semneze, în numele guvernului ce prezida, tratatul cu ciuntirea Banatului și cu faimoasa clauză a naționalităților etnice.*

Guvernul mult regretatului Ion I. C. Brătianu *din 1924 nu făcea decât să ratifice, forţat, marea greşală comisă de* Vaida *în Decembrie 1919.*

De asemeni răstigniri morale, din partea presei fără frâu şi fără suflet a partidului naţional, n'au fost scutiţi nici marii luptători şi animatori Take Ionescu *şi părintele* dr. Vasile Lucaciu, *azi dispăruţi dintre noi, nici încercatul comandant de armate d. general* Averescu, *nici apostolul neamului* N. Iorga, *nici slujitorii neobosiţi ai intereselor naţionale d-nii* Vintilă Brătianu, Ion G. Duca *şi* Octavian Goga, *cel mai valoros şi mai talentat reprezentant al Ardealului de azi, cari toţi au luat o parte atât de vie şi însemnată în marea luptă pornită pentru lărgirea hotarelor ţării şi triumful politicei instinctului naţional.*

Cu tot desgustul, pe care îl simt în sufletul meu, las să mai urmeze aci o nouă probă de mentalitate ardeleană: Sever Bocu, *acest vecinic pomanagiu al tuturor guvernelor româneşti dela anul 1905 încoace, pe când era ministru al Banatului, într'un expozeu făcut în adunarea generală a partidului naţional din judeţul* Timiş-Torontal, *ţinută în ziua de 26 Iunie 1929, îşi permitea el, nemernicul, care consideră generaţia de sacrificii a României de* **„murdărie a trecutului"**, *să se exprime astfel despre* d. Vintilă Brătianu, *şeful partidului liberal:*

„Trecutul meu este mai românesc decât al lui *Vintilă Brătianu*. El, dacă n'ar fi moştenit ministerul, ar fi azi un inginer, **care, poate, nu 'şi-ar câştiga nici pâinea zilnică, fiind-că e lipsit de cap"**.

Ori-ce comentar este de prisos.

Dacă mai adaug că, în Noembrie 1927, când Cel Atotputernic a chemat, pe neaşteptate, la sânul său pe acel, care fusese înţeleptul patriot Ion I. C. Brătianu, *se făcea în unele părţi răzleţe ale scumpului Ardeal dovada celui mai abject canibalism politic, trăgându-se clopotele din turnurile câtorva biserici române „unite" în semn de bucurie pentru dispariţia „tiranului ortodox", — cititorul va avea jalnica oglindă a simţimintelor ce desonorează Ardealul atât faţă de vechiul regat, cât şi faţă de ilustra familie a* Brătienilor, *a cărei viaţă este, pentru orice minte luminată, intim împletită cu toate actele mari din istoria desvoltării României moderne, începând dela 1848 şi până în zilele de azi.*

Cunosc prea bine resorturile sufleteşti ale imensei majorităţi a Românilor ardeleni, stabiliţi dinaintea răsboiului în vechiul regat, ca să am mângăerea că 'şi ei, într'un singur glas, nu vor întârzia, dacă se va simţì nevoia, de a-'şi unì protestul lor cu al meu împotriva triştilor sub-epigoni ai Ardealului de azi, cari prin cultul excesiv' al eu-lui *lor, al unei megalomanii prost înţelese şi trecute prin alambicul unei culturi şi mentalităţi străine, au crezut şi cred că pot să-şi aroge dreptul de a imprima României Mari noui îndrumări de viaţă, după calapodul unguresc, că au competinţa necesară ca să schimbe ei aşezămintele unei ţări străvechi, a cărei istorie n'o cunosc decât din gazete, — dacă o cunosc, — a unei ţări cu idealuri bine stabilite şi care a fost în stare să elibereze, cu spada ei, Ardealul de sub tirania Ungurilor, fără ca toţi aceşti politiciani grăbiţi să se gândească că, jucând rolul unor mediocri Herostraţi, aruncă asupra mândrului Ardeal un oprobriu, pe care nu-l merită, şi o urîtă lumină, care nu este şi nu poate fi cea adevărată.*

Vechiul regat, înţelegător, tolerant şi dispus totdeauna la concesiuni, când e vorba de fraţii din Ardeal, le-a cedat acestora în două rânduri pasul întâiu la guvernarea ţării, — în Decembrie 1919 lui Alex. Vaida *şi în Noembrie 1928 lui* Iuliu Maniu. *Din nefericire, s'a văzut repede de toată lumea serioasă că ei n'au putut reprezinta cu pricepere şi demnitate marile interese ale neamului, încredinţate conducerii lor.*

Ar fi însă o eroare, dacă s'ar crede că d-nii Vaida *şi* Maniu, *ca şi ceilalţi mandarini prezumţioşi şi îmbâcsiţi de o suficienţă specifică mesianismului de la* Blaj, *reprezintă, prin cele două guvernări ale lor, întreg aportul de muncă, inteligenţă, moralitate şi capacitate al Ardealului.*

Toate categoriile şi breslele sociale din ţară sunt azi unanime în a constata că guvernarea de pomină a d-lor Maniu *şi* Vaida *a înşelat întreaga opinie publică şi a distrus toate nădejdile de mai bine din partea partidului naţional, dar ea n'a putut stinge credinţa că în Ardeal mai există şi alte forţe intelectuale şi morale decât cele ale ghiftuiţilor* dr. R. Boilă, dr. Aurel Dobrescu, Sever Bocu, Emil Hăţegan, Tiberiu Vornic *şi alţi „ejusdem farinae“.*

Personal sunt adânc convins că în scurtă vreme adevărul şi dreptatea spuselor mele se vor verifica complect. Căci, după cum până azi, Ardealul ne-a dat în politica ţării elemente de netăgăduită va-

loare, ca Oct. Goga, *fraţii* Ion *şi* Alex. Lapedatu, *generalul* Traian Moşoiu, G. Bogdan-Duică, dr. I. Lupaş, dr. P. Groza, dr. Oct. Prie, dr. Silviu Dragomir *şi alţii, tot astfel un viitor apropiat se va însărcina să dovedească că dincolo de munţi mai sunt şi alţi oameni vrednici, cu râvnă de muncă, cu respectul adevărului istoric şi cari, puşi la treabă, vor şti să restabilească bunul renume şi prestigiul Ardealului de altă-dată.*

Aceştia însă, — este necesar să se ştie —, n'au făcut nici-odată parte din „laboratoriul" nenorocitului archiduce Francisc Ferdinand, *unde, până la asasinarea acestuia, se depunea o muncă excesivă numai pentru întărirea Austriei catolice şi împotriva României şi a intereselor superioare ale neamului românesc.*

Ardealul, mândrul Ardeal, a avut şi el parte de dureroasa glorie ca timp de 7 ani, până la izbucnirea marelui răsboiu, să fie reprezentat în acest „laboratoriu" destructiv prin Alex. Vaida, *acest geniu rău al întregei politice româneşti-ardelene dinainte şi după răsboiu. Ca laborant în acest „laboratoriu",* Alex. Vaida *şi-a pus la contribuţie toate puterile sale sufleteşti, spre a servi o cauză străină cu totul de marile şi superioarele interese ale neamului, pentru-ca mai târziu tot acest neam, fără a-i cunoaşte bine trecutul plin de păcate, să-l împărtăşească de o generoasă amnistie, făcându-l prim-ministru al României întregite şi apoi ministru de interne, cele mai înalte demnităţi în stat, în care, departe de a-şi fi arătat dragostea de a consolida marea operă înfăptuită împotriva voinţei sale, a făcut tot posibilul ca s'o slăbească şi s'o destrame, în tovărăşie cu bunul şi nedespărţitul său prieten* Iuliu Maniu.

Din cele expuse mai sus, cititorul va înţelege pe deplin rostul apariţiei volumului de faţă.

Desigur, nu cu inima uşoară m'am hotărît să întreprind această muncă ingrată. Dar interesul adevărului istoric, care va trebui să aşeze pe fie-care la locul său după merit, fiind mai preţios decât ori-ce alte consideraţiuni de „frăţie", rău înţeleasă, a fost pentru mine mai puternic şi mai decisiv decât toate ezitaţiunile de ordin sentimental.

Sper că generaţiile viitoare vor acorda gestului meu valoarea cuvenită. Dacă şi bărbaţii de talent, cari se vor simţi îndemnaţi să scrie istoria critică a marelor evenimente din trecutul nostru apropiat, vor găsì în cartea de faţă un material bogat şi verificat,

osteneala mea nu va fi fost zadarnică şi va forma pentru mine singura şi cea mai hrănitoare răsplată.

* * *

O lucrare cu caracter istoric nu are nici o valoare, dacă nu cuprinde documente indiscutabile cu privire la chestiile, de care se ocupă. Istoria este martora vremilor şi lumina adevărului numai întru cât expunerea faptelor se bazează pe realităţi documentare neîndoelnice.

Acest deziderat a fost conducător şi pentru mine. Spre a-l îndeplini, am răscolit diverse biblioteci: la Bucureşti, Cluj, Sibiu, Caransebeş, Budapesta *etc. Roadele au fost din cele mai mulţumitoare.*

N'am totuşi pretenţia de a spune că păcatele Ardealului faţă de sufletul vechiului regat, dela răsboiu şi până azi, sunt toate înşirate şi analizate în cartea de faţă. O asemenea operă ar necesita volume întregi. Pot însă afirma că ea este până acum cea mai complectă şi mai documentată. Restul numai după un timp mai îndelungat şi cu o migăloasă stăruinţă se va putea aduna, în marele interes al istoriei nepărtinitoare.

Fără îndoială, multe din documentele, cu care cititorul va face cunoştinţă, sunt extrem de interesante, usturătoare, grave şi concludente cu privire la conduita anti-românească a unora dintre factorii conducători ai politicei ardelene din preajma şi din timpul răsboiului, deveniţi totuşi în România Mare şi generoasă cei mai pretenţioşi ai ei profitori.

In fruntea tuturor acestora figurează, bine înţeles, frondeur-ul Alex. Vaida, *din al cărui cap „habsburgic" a pornit toată otrava politicei ardelene dintre anii 1907—1918, ca şi toate relele, de care s'a resimţit şi se resimte încă politica internă a României întregite. Nădăjduesc însă că în viitor, după-ce cercurile hotărîtoare din politica României vor lua cunoştinţă de toate actele şi destăinuirile din volumul de faţă, cu privire la activitatea antinaţională şi criminală a acestui pretins „mare patriot" de azi, vor şti să-i indice drumul unei retrageri penitente, ca să nu-şi mai permită în faţa studenţimei universitare să-şi ia aere că el face parte din* „generaţia, care a sfărâmat hotare, iar nu geamuri"!

De-odată cu scoaterea în relief a atitudinei dubioase a partidului naţional român faţă cu politica instinctului naţional a vechiului

regat, care formează obiectul principal al acestei lucrări, am socotit că ar fi necesar și instructiv, mai ales față cu pretenția nesăbuită a unor fruntași ardeleni de a conduce ei, în preponderență, destinele noului stat român, să pun sub ochii acestora un mănunchiu de cunoștințe istorice, care să le servească ca un soiu de merinde sufletească în cariera politică și în nemăsuratele lor aspirațiuni, insistând, mai ales, asupra giganticului aport al vechiului regat în marile evenimente, care au precedat și urmat răsboiului nostru de întregire națională.

Acesta a fost gândul meu inițial. Intinderea și complexitatea materialului privitor la această parte a istoriei trecutului nostru ar necesita însă volume întregi — și nu acesta este scopul cărții de față. Dacă voiu mai avea zile, sper să umplu și această lacună, devenită necesară în împrejurările create de piedicile ce se pun noului stat român în drumul său spre consolidare. Pân'atunci mă voiu mărgini ca, în prezenta lucrare, să ating numai în treacăt părțile mai importante din năzuințele seculare și permanente ale României de eri de a veni în ajutorul fraților noștri din Ardeal până la ultima și măreața etapă a răsboiului de întregire națională.

Din rezumatul succint ce va urma în câte-va capitole, cititorii se vor putea totuși lesne convinge că nimic nu îndritueşte pe frații ardeleni, molipsiți de anturagiul vițiat din jurul d-lor Vaida *și* Maniu, *să ridice pretențiunea de a conduce ei, în majoritate, trebile publice ale României și să-și închipue că o și pot îndeplini cu folos pentru țară. Pentru această nespus de grea sarcină se mai cer, pelângă pricepere și bun simț și pelângă doctoratul în „jură“ dela* Budapesta *sau* Cluj, *o cultură generală și o temeinică cunoaștere a istoriei Munteniei și Moldovei, care, prin unirea lor dela 1859, ne-au dat România mică de eri, iar aceasta, grație înțelepciunei conducătorilor ei, România Mare de azi. Lipsa acestei elementare, dar imperative culturi politice, s'a dovedit cu prisos— și încă cu incalculabile pagube morale și materiale! — în guvernarea lui* Vaida *din 1919/1920, ca și în cea de pomină a lui* Maniu *din 1928/1930. Bani grei, cari însumează miliarde, s'au cheltuit din vistieria țării cu bărbieria din laboratoriul reformatoric al acestor doi* Herostrați.

După mine, cea mai folositoare și mai urgentă lectură pentru toți acei politiciani ardeleni, cari își permit să-și ia azi aere tutelare asupra vechiului regat, sunt în prima linie „Letopiseţile“ *vechilor*

cronicari munteni și moldoveni, apoi „Analele parlamentare“, *începând cu Divanurile* ad-hoc *din Muntenia și Moldova, înființate prin art. 24 al tratatului din* Paris *(1856), care vorbesc cu atâta suflet despre viața politică din cele două Principate românești în sforțările lor generoase și naționale până la unirea din 1859, apoi despre răsboiul ruso-româno-turc din anii 1877/78, despre ridicarea României la rangul de regat din 1881 și în sfârșit despre toate evenimentele, care au înălțat prestigiul României și au pregătit calea intrării în răsboiu, în August 1916, împotriva Austro-Ungariei,* **„mama noastră a tuturora“**, *cum se exprima duios ziarul* „Unirea“, *organul mitropoliei din* Blaj, *în numărul său 79 din 4 August 1914.*

Dacă „Letopisețile“ *și manualele de istorie mai veche trebue căutate pela librării, în schimb* „Analele parlamentare“ *stau gratuit la dispoziția tuturor deputaților și senatorilor în bibliotecile Camerei și Senatului, așteptând cu aviditate să se vază onorate și consultate de parlamentarii nouilor provincii alipite, atât de plini unii de ei însiși. Dar oamenii fiind ocupați cu treburi mai rentabile, uită că, odată ajunși în Dealul Mitropoliei, ei nu însemnează, fără această cultură politică, decât o umplutură regulamentară, un simplu număr, cum sunt pasagerii camerelor dela Hoteluri.*

Spre a înlătura, măcar în parte, acest neajuns, am luat asupra-mi sarcina de a condensa în acest volum părțile mai esențiale din istoria vechiului regat, în legătură cu relațiile și sprijinul acordat de el în toate timpurile Românilor din Ardeal, atât de iubiți de toată suflarea României de eri și de azi.

In același timp s'a impus atențiunei mele și grija de a ilustra, pe seama cititorilor din vechiul regat, prin dovezi indiscutabile, politica austro-filă sau habsburgică, pe care au dus-o veacuri dearândul frații din Ardeal în detrimentul din ce în ce mai păgubitor al politicei instinctului național, singura politică mântuitoare, care a încolțit și s'a desvoltat pe pământul liber al vechiului regat, până în anul 1916, când 'și-a pus însăși existența sa în joc numai de dragul Ardealului și a realizării întregirii naționale, pe care Alex. Vaida *și* Iuliu Maniu *o visau și ei, dar lucrau s'o vază îndeplinită* sub sceptrul Habsburgilor, *nu sub dinastia naționalizată a* Hohenzollernilor *din România, pe deplin identificată cu toate aspirațiunile sfinte și legitime ale neamului românesc.*

Munca, la care m'am supus, n'a fost tocmai ușoară, căci a trebuit să-mi reîmprospătez cunoștința limbei maghiare și să citesc,

între altele, şi desbaterile Parlamentului din Budapesta, *apărute în „Országgyülési Értesitö", suplimentul Monitorului Oficial maghiar, care apare sub titlul „Budapesti Közlöny", precum şi o întreagă literatură de răsboiu post-belică, apărută în limbile germană, ungară şi franceză. In tot materialul cules, am căutat să fiu cât mai bine documentat, obiectiv şi imparţial. Dacă pe ici-colo a trebuit să descriu şi să caracterizez faptele pe numele lor adevărat, n'am făcut-o nici din ură, nici din spirit de partid. Gândul, de care m'am condus, a fost în prima linie să redau evenimentelor suflul lor adevărat, scoţând adevărul la iveală prin filtrul discernământului istoric.*

* * *

E posibil ca unii cititori să-şi zică — şi poate cu drept cuvânt — că nu e lucru frumos, nici politic, de a mai vorbi şi mai ales de a stărui să se mai vorbească despre laşitatea morală, de care au dat atâtea probe unii dintre conducătorii fraţilor ardeleni în timpul răsboiului mondial, înainte şi după intrarea României în acţiune.

Exact de aceiaşi părere am fost şi eu ani de zile dearândul, cu toate indelicateţile, stângăciile, cu toate eşirile violente, lipsite şi de eleganţă şi de bun simţ, aruncate de unii deputaţi ardeleni în faţa bărbaţilor politici din vechiul regat, cu toată invenţia urîtă şi pur „vaid-istă" a cuvântului de „regăţian", *cu toate epitetele de* „Ciocoi", „Greci", „Bulgari", „Greco-Bulgari" *şi* „Ţigani", *asvârlite în plin Parlament, în discuţii particulare sau în presă, fără umbră de spirit sau ţalent, în obrazul colegilor lor din regat, cu toată mentalitatea ungurească, unilaterală şi antipatică, cu toată nepregătirea, nepriceperea şi scăderile, pe care o convieţuire milenară, cot la cot cu Ungurii, a împregnat multe suflete ardelene, falşificându-le adevărata ţară sufletească.*

Până şi presa afiliată politicei guvernului Maniu *a rămas scandalizată de limbajul birjăresc şi lipsit de bunăcuviinţă, întrebuinţat mai ales de ziarul* „Patria" *din Cluj, organul oficial al partidului naţional din Ardeal, care, în numărul său din 5 Aprilie 1930, împroaşcă vechiul regat cu săgeata epitetului de* „greco-ţigănime", etc.

D. Pamfil Şeicaru, *directorul ziarului* „Curentul", *respingea în numărul său din 19 Aprilie cu următoarele cuvinte energice această profanare:*

„...Nu-şi dau seama confraţii dela „*Patria*" că profanează unele sentimente, pe care, dacă nu le împărtăşesc, oricine este obligat să le respecte...

„...Greco-bulgărimea vechiului regat, Fanarioţii, Ţiganii regăţeni? Nu se poate oare să sfârşească odată această împroşcare cu insulte, atunci când este mai necesar ca oricând sa pornească tocmai din Ardeal semnul cuviinţii şi al iubirii pentru acest vechiu regat, care nu acceptă să i-se denumească isbucnirile de durere legitimă românism greco-bulgar? Dacă un moment confraţii dela „*Patria*" şi-ar face un examen sever de conştiinţă, sunt sigur că s'ar ruşina de aderarea la metoda învrăjbirii româneşti!"

Tot atunci ziarul „Cuvântul", *de sub direcţia d-lui* Nae Ionescu, *scria:*

„...*Greco-bizantino-ţigănimea*, pentru a epuiza într'un singur cuvinţel întreaga gamă de argumente deslănţuite împotriva ori-cărei acţiuni, care debordează capacitatea de rezistenţa a politicianilor ardeleni, însemnează, de obiceiu, ca conţinut, o simplă înjurătură de mamă sau altceva similar. Nici un fel de alt conţinut nu'i-se poate da...

„...D. profesor *N. Iorga*, la un moment dat, a putut să-şi amintească glorios de picătura de sânge bizantin, pe care o are în vine, fără să fie mai puţin prin aceasta reprezentantul simbolic al sufletului nostru naţional. Pot oare voinicii cu pricina, excluzând această picătură de sânge, din cultura lor, să calce pe urmele acestui mare dascăl de sensibilitate românească? Şi este deajuns atâta pentru a fi român şi mai ales un bun şi folositor român? Nu, bine înţeles!

„...Şi atunci, iată cum o simplă incapacitate de vorbire şi de exprimare în limba folosită mai mult sau mai puţin cotidian, cu titlul de limbă maternă, poate creia un cuvânt şi cum un cuvânt poate fi lipsit de conţinut, uscat, chircit şi tăiat de legăturile necesare lui cu mintea şi cu sufletului omului, până la reducerea lui la rolul interjecţiei primitive, animalice, a proniatelor cu coadă răsucită încă pe crengile copacilor pădurilor primitive. Sunt simple cuvinte voiniceşti".

Dar pentru a ilustra şi mai mult tragica mentalitate a unora dintre intelectualii ardeleni, las să urmeze aci câte-va rânduri dintr'o corespondenţă, pe care o găsesc publicată în ziarul „Ordinea" *din 19 Aprilie 1930 şi în care se relatează cum se exprima în tren un senator naţional de-ai d-lor* Vaida *şi* Maniu:

„...La staţia *Ruşi*, s'a urcat în vagon un parlamentar guvernamental de *Someş*, luând loc într'un compartiment, unde se aflau doi domni şi o doamnă.

„Tot timpul cât a durat drumul dela *Ruşi* la *Dej*, parlamentarul a desvoltat o adevărată conferinţă.

„Ca sa ne dovedească naţionalitatea sa de român, a vorbit numai în limba maghiară. Şi-a început conferinţa cu o aspră critică la adresa liberalilor, necruţând nici morţii — nici chiar pe *Ion I. C. Brătianu* —, celor vii adresându-le insulte şi blesteme. Parlamentarul în chestie era şi preot.

„După aceea a început să analizeze situaţia din partidul naţional-ţărănist, începând cu *„câinele dela justiţie"*, d. *Iunian*. Acesta ne-a făcut mult rău, nu ne bagă în seamă şi nu ne-ascultă nici o rugare. Dar bine că am scăpat de el. Ca să ne dovedească dreptatea ce o avea, ne-a spus că a intervenit chiar el pentru cineva dela tribunalul *Sălagiu*, unde era *„un alt câine de regăţean"*. Acesta a fost înaintat la Curtea de Apel din *Oradea*, dar în locul lui a fost trimis alt *„câine de regăţean"*.

„La un moment dat acest parlamentar guvernamental a isbucnit astfel: *„„Vom scăpa în curând şi de regăţeni, când vom avea autonomia Ardealului, căci atunci nu vom mai avea nevoie de ei şi nici rege nu ne trebue!"* [1]).

O mentalitate identică am avut tristul prilej s'o constat personal, vara trecută la băile Buziaş, *şi la un alt parlamentar naţional: deputatul* dr. Mihai Pop *din* Satu-Mare, *deasemeni „unit". Contagiunea e mare, dacă nu chiar generală, în sânul credincioşilor bisericei „unite" cu Roma.*

Cu toate aceste adânc jicnitoare accese de dragoste „ardelenească", care, dela 1920, când Alex. Vaida *a aruncat în faţa funcţionarilor trimişi din vechiul regat în Ardeal epitetul de* „lichele", *deşi mulţi luptaseră pe front şi erau distinşi cu crucea ordinului* „Mihai Viteazul", *se înmulţiau în progresie aritmetică, de multe-ori mi-am zis, ca ardelean, că odată înfăptuită România Mare, ar fi nedelicat lucru din parte-mi, ba chiar o cruzime inutilă, ca în loc să scuzez toate aceste lipsuri ale fraţilor, de care e vinovată numai vitregia soartei noastre de până mai eri, ca în loc de a fi buni şi toleranţi, în loc să năzuim cu toţii să ne cunoaştem mai deaproape, să ne iubim şi stimăm, în loc să ne bucurăm de marele şi istoricul act al unirii reale a tuturor Românilor, punând toată inima şi toate forţele noastre comune, spre a contribui la consolidarea noului stat întregit, în loc de toată această muncă constructivă şi înălţătoare, să ne etalăm lipsurile şi slăbiciunile, să ne hulim şi ponegrim reciproc, făcându-ne de râsul Ungurilor şi al tuturor străinilor.*

---

1) Senatorul vizat de corespondentul ziarului bucureştean pare a fi preotul „unit" *Aurel Bilţiu*, mare aderent al lui *Bacchus*.

Aşa am meditat eu în adâncul conştiinţei mele şi aşa am şi procedat ani întregi. M'am stăpânit şi mi-am învins an de an revolta sufletească, de care eram cuprins în faţa multelor şi nemeritatelor ofense, pe care Ardealul d-lor Maniu *şi* Vaida *le aducea sufletului entuziast, nobil şi părintesc al vechiului regat. Sufeream în mine şi tăceam, sperând mereu o schimbare în bine, care va aduce o atitudine mai civilizată şi mai frăţească din partea intelectualilor ardeleni, înregimentaţi în partidul naţional, faţă de aşa zişii* „regăţeni".

Ca dovadă că aşa am procedat, las să urmeze aci câte-va rânduri scrise de mine, la 1921, în volumul meu întitulat: „România şi răsboiul mondial. Contribuţiuni la studiul istoriei răsboiului nostru, Bucureşti, Librăria Socec, 1921", *la pag. 509, capitolul XX. Sub titlul* „Un cuvânt sincer către fraţii din Ardeal", *făceam următoarele aprecieri:*

„Consider drept o datorie sufletească ca, de încheierea acestei lucrări, să adresez un ultim şi sincer cuvânt fraţilor mei din Ardeal, arătându-le, pe baza unei îndelungate experienţe de ziarist practicată în ogorul naţional cu inimă şi căldură timp de 30 de ani în presa din *Bucureşti,* cum trebue să privească ei măreaţa operă de azi a României Mari, această admirabilă piramidă, ridicată din voitele jertfe ale neamului nostru, clădită din sute de mii de trupuri şi sfinţită cu un potop de suferinţe, de lacrimi şi de sânge.

„Mormintele modeste ale părinţilor şi stramoşilor mei din cimitirul *Abrud-Satului* sunt mărturie că rândurile acestea sunt eşite din sufletul leal şi entuziast al unui ardelean, care azi, când s'a făcut dreptate neamului românesc, nu mai are altă dorinţă decât aceea de a vedea că armonia şi buna înţelegere domnesc între fraţii săi de acelaşi sânge.

„Dacă această armonie binefacatoare ar stăpâni toate inimile româneşti, desigur că rândurile de faţă nu 'şi-ar mai avea nici un rost. Dar, din nenorocire, nu este aşa. Mai mult ca oricând, pizma şi ura s'au vârât între noi azi, când avem atât de mult de lucru, atât de multe de îndreptat şi de curăţit, când ne stă înainte o operă imensă şi pe care nu o vom putea duce la bun sfârşit decât prin colaborarea tuturor fiilor neamului nostru.

„Iata deci scopul acestor rânduri: Să ne reculegem, să ne revizuim conştiinţele şi să ne aşezăm pe muncă serioasă pentru consolidarea României întregite. Oricare ar fi fost părerile unora înainte de răsboiu şi oricare ar fi învinuirile, pe care ni-le putem aduce unii altora, să încetăm odată cu recriminările şi să nu pângărim memoria a ceea-ce a fost frumos şi curat în acest răsboiu, să nu aruncăm umbră asupra urmei luminoase, care a rămas după dânsul.

„Şi în această privinţă mă adresez în special iubiţilor mei fraţi din Ardeal, cari, amestecându-se în luptele dintre partidele politice din regat pe tema răsboiului de eliberare, comit, din necunoaşterea reală a împrejurărilor, greşeli nepermise şi aprecieri nedrepte".

Aşa am înţeles eu tactica, pe care trebuia s'o urmeze după răsboiu toţi Ardelenii, fie că locuiau în Ardeal, sau în vechiul regat. De dragul acestei tactice de pace şi frăţie 'mi-am înfrânat de multe-ori pornirea de a reacţiona împotriva ingratitudinei şi atacurilor nemeritate şi de multe ori injurioase din tabăra partidului naţional ardelean faţă de bărbaţii conducători ai vechiului regat. Ori-cât eram de scârbit, am trecut cu vederea şi peste eleganţa de limbaj a d-lui Vaida, *care, în 1921, aruncase majorităţii din Camera averescană epitetul de* „ploşniţe" *sub forma că* „s'a luptat el cu tigrii dela Budapesta, necum cu ploşniţele dela Bucureşti", *iar în Camera liberală din 1927 îşi pierduse într'atâta simţul de pudoare, încât dela înălţimea tribunei parlamentare trimetea întreaga majoritate în* **P**(ortul) **M**(arsiliei), *adică chiar acolo pe unde iese ori-ce fiinţă umană în primul ei drum spre viaţa pământeană.*

Şi, Doamne, câte lucruri dureroase n'au mai auzit urechile mele şi n'au mai văzut ochii mei până în clipa, când, desgustat şi profund revoltat de aspectul hîdos, pe care îl da politicei româneşti elementul ardelean, reprezentat prin partidul naţional român, m'am hotărât să pun mâna pe condeiu, să protestez şi să scot în relief celebritatea eftină a unor iezuiţi, idolatrizaţi de poporul neştiutor, naiv şi lesne crezător al mândrului Ardeal!

Insuşi faptul că iluştrilor bărbaţi ai neamului, ca Ion I. C. Brătianu, Take Ionescu, *generalul* Averescu, N. Iorga, Ion C. Grădişteanu *etc., nu li-s'a făcut cinstea de a li-se oferi candidaturi, la primele alegeri parlamentare, în Ardealul atât de iubit de ei şi pentru a cărui eliberare au luptat, au suferit şi au încărunţit, ar fi suficient ca să zugrăvească în culori ce nu se vor şterge nici-odată întreaga mentalitate politică, naţională şi educativă a desrobiţilor puşi în fruntea faimosului consiliu dirigent. Acestei mentalităţi nenorocite şi de origine pur vaid-istă — căci a fost moştenită din „laboratoriul" archiducelui* Francisc Ferdinand — *se datoreşte şi lozinca archi-stupidă din 1921:* **„Ardealul al Ardelenilor!"**, *căreia, în 1922,* Vaida *a ţinut să-i dea expresie şi printr'o broşură criminală, de care mă voiu ocupa pe larg în cursul acestei lucrări.*

Dar refuzul condamnabil și monstruos de a nu participa, în Octombrie 1922, la serbările încoronării primului rege al României întregite dela Alba Iulia, *după-ce același partid național român a ținut să fie reprezentat, în Decembrie 1916, la încoronarea regelui Ungariei* Carol IV *dela* Budapesta *prin însuși d.* dr. Teodor Mihali, *președintele clubului parlamentar român? Dar scandalurile degradatoare din Cameră și întrebuințarea gazelor asfixiante cu prilejul discuției constituției din 1923? Nu este criminal oare și pactul încheiat la sfârșitul anului 1925 de către* d-r Aurel Lazar *din* Oradea Mare, *ca reprezentant al partidului național, cu comuniștii din țară, deci cu agenții* Moscovei, *pentru ducerea unei lupte concentrice și unitare împotriva guvernului prezidat de* Ion I. C. Brătianu, *concretizată în 11 puncte, destinate la subminarea întregei noastre organizațiuni de stat?*

Să mai pomenesc și de gestul incalificabil al senatorului național dr. Alex. Aciu, *azi prefect de* Sălagiu, *care, în plină Camera deputaților (1925), unde n'avea dreptul să vorbească, 'i-a aruncat în față marelui român și profesor* N. Iorga *calificativul obraznic de* „Grec"?

Am trecut totuși îngrijorat și îndurerat peste toate actele antipatriotice și năzbâtiile lipsite de logică, ca și peste toată incoherența vorbelor și faptelor d-lor Maniu, Vaida *și a discipulilor lor. Am lăsat mereu condeiul să odihnească, zicându-mi:*

— D-zeu e mare, bun și îndurător. Poate o să-i îndrepte și pe rătăciții mei frați din Ardeal!

A venit însă un moment când frâna slăbea și nu mai prindea. Demagogia desmățată și primejdioasă din ultimii ani de opoziție a partidului național, care a culminat în adunarea dela Alba Iulia *(6 Maiu 1928), dar care făcuse adevărate ravagii în mijlocul țărănimei ardelene prin otrava ce se vărsa zi de zi în sufletul ei naiv și credul față de oamenii vechiului regat, cari erau prezentați în culori mai negre decât* tiranii unguri, *mi-a umplut sufletul de desnădejde și de indignare. Mă întrebam mereu:*

— Ce impulsuri demonice, ce forțe apocaliptice împing pe frații mei pe acest drum al pierzării inconștiente?

După multă bătaie de cap, am deslegat însfârșit și această enigmă, care mă tortura într'una: Cauza reală era: habsburgismul *sau* austrofilismul, *introduse în special de* Alex. Vaida, *laborant și informator asiduu în „laboratoriul" archiducelui* Francisc Ferdinand,

în toate sufletele româneşti din Ardeal, atât din oraşe, cât şi dela ţară. Numai această molimă politică, care, cu tot tratatul dela Trianon, *mai dăinueşte şi îmbrobodeşte încă capetele unor anumiţi Ardeleni, este cauza tuturor relelor ce compromit cea mai strălucită victorie a neamului. Graţie ei numai, sufletul animator, vecinic primitor şi duios al vechiului regat, care a îmbrăţişat în toate vremurile cu atâta căldură frăţească pe toţi emigranţii Ardealului până la fericitul rezultat al unirei politice cu patria mamă, a putut fi ani dearândul rănit şi batjocorit, iar cei mai distinşi bărbaţi de stat ai micei României, autorii politicei triumfătoare a instinctului naţional, terfeliţi şi prezentaţi ca antreprenori ai unei glorii eftine.*

Totuşi am reuşit, cu greu, ce e drept, dar am reuşit să mai ţin frâna în loc şi să nu lovesc încă în iubiţii mei fraţi, cari deveneau din ce în ce mai bătăioşi, mai fără rezerve şi fără strajă la gură. Imi ziceam:

— Să mai aştept, ca să-i văd la lucru pe toţi „patrioţii“, cari cereau, la *Alba Iulia, guvernul cu preţul revoluţiei şi al unei expediţii fasciste spre* Bucureşti, *la care frica de ridicol 'i-a făcut însă să renunţe în ultimul moment!*

In sfârşit, mult aşteptatul şi fericitul eveniment s'a întâmplat. La 10 Noembrie 1928, Iuliu Maniu *era şef de guvern, iar* Alex. Vaida, *ministru de interne. Ţara era dată pe mâna a doi Români „uniţi“ de confesiune, eşiţi din şcoala apostolică a Habsburgismului, cu toată vecinica lui pomenire.*

Să nu se creadă că, fiind ortodox, vorbesc astfel din ura ce aşi nutri-o faţă de Românii „uniţi“. Departe de mine acest gând meschin şi antinaţional. Eu m'am învăţat să iubesc şi să stimez pe toţi bunii Români, fie ei ortodoxi sau „uniţi“. Sunt însă un adversar neîmpăcat al acelor Români „uniţi“, cari întâiu lucrează ca „uniţi“ şi numai în al doilea rând ca Români. Pe acest soiu de Români îi consider ca un ferment de disoluţie naţională şi, după intima mea convingere, din categoria acestui fel de Români „uniţi“ fac parte Alex. Vaida *şi* Iuliu Maniu. *De altfel cititorul se va putea lesne convinge şi el din noianul de dovezi ce cuprinde volumul de faţă.*

Curând după formarea guvernului naţional-ţărănesc, prezidat de Iuliu Maniu, *am văzut că noul minister era lovit dela început de o tragică infirmitate de naştere. Neputinţa organică a d-lui* Maniu *şi a colaboratorilor săi de a se încadra în concepţia de pa-*

trie, m'a făcut repede să mă conving câtă dreptate avea d. Oct. Goga, *când îmi spunea că în laboratoriul acestor oameni este complect absentă* ideia de stat *din preocupările, care îi agită în viaţa publică, şi că urmăresc inconştient, cu un sentiment de duşmănie atavică, însuşi aparatul puterii de stat, chiar şi atunci când este în mâinile lor.*

In faţa acestui pericol naţional, era imposibil să mai reziste mult încercata mea frână sufletească, mai ales când m'am convins că aceşti inconştienţi ocupanţi ai vechiului regat aveau la pasivul lor fapte de evidentă destrămare naţională, ca cele următoare:

Au practicat dela începutul guvernării lor un marcat confesionalism militant, reluând firul persecuţiilor habsburgice împotriva religiei ortodoxe dominante şi a instituţiunilor ei, în scopul de a favoriza biserica greco-catolică sau „unită“ a Blajului;

Au votat şi pus în aplicare o nouă lege administrativă cu tendinţe făţiş regionaliste, care să ducă la destrămarea unităţii statului român, cheltuind în acest scop $2^1/_2$ *miliarde lei anual din budgetul săcătuit al ţării;*

Au compromis Regenţa prin introducerea puţin elegantă şi îndrăzneaţă în sânul ei a unei rude a lui Alex. Vaida *şi* Mihai Popovici, *cu gândul de a o transforma într'un fel de consistoriu docil şi sectar dela* Blaj;

'Şi-au permis să persecute pe funcţionarii „regăţeni“ şi să maltrateze, din ordinul înstrăinatului ministru de interne, până şi pe invalizii de răsboiu, cari îşi cereau drepturile, încălcate în picioare de guvernul lor, care în acelaşi timp îmbuiba, graţie concursului interesat al lui R. Boilă, *nepotul d-lui* Maniu, *cu pensii de sute de milioane anual pe funcţionarii unguri, cari refuzaseră în repetate rânduri să depună jurământul de credinţă statului român;*

Au înfiinţat în Ardeal faimoasele cete de „voinici“ pentru „apărarea onoarei guvernului“, deci a bătăuşilor, desfiinţaţi de mult de partidele politice din regat;

Au împuşcat în mod stupid şi criminal, la Lupeni, *30 de muncitori nevinovaţi, spre marea satisfacţie a comuniştilor, aliaţii guvernului* Maniu;

Au dat pe coloniştii macedo-români din Cadrilater pe mâna Bulgarilor, spre a-i schingiui şi a le lua pământurile date în stăpânirea lor de guvernele trecute;

Au lăsat elementul românesc din Bucovina prada uneltirilor agitatorului ucrainean Krakalia;

Au aprobat gestul ticălos al primăriei oraşului Haţeg *de a schimba denumirea stradei* Ion I. C. Brătianu *prin acea a fostului primar maghiar* Musványi, *care, neputând suferi tovărăşia „porcilor de Valachi“, s'a retras la* Budapesta;

Au respins aprobarea deschiderii colectei pentru ridicarea unui monument marelui Ion I. C. Brătianu *în oraşul* Câmpulung *(Muscel), de unde au îndepărtat până şi bustul ce-l avea;*

Au furnizat zi de zi probe neîndoelnice despre politica lor de destrămare naţională, refuzând de a pune mâna pe mistrie, spre a aşeza şi ei o cărămidă la edificiul noului stat român, şi dând drumul apetitului milenar;

Au dus peste tot o politică de învrăjbire, în loc de a îmbrăţişa o politică de dragoste şi unificare sufletească, singura, care ar fi putut să mai atenueze întru câtva, în sufletele desiluzionate, efectele ravagiilor foamei milenare.

Să mai amintesc oare şi de ne mai pomenita risipă budgetară cu aşa numiţii „plimbăreţi“ ai regimului Maniu, *dintre cari unul singur,* d. I. Lugoşianu, *se spune că ar fi cheltuit într'un an şi 10 luni de guvernare fantastica sumă de 80 milioane lei? Sau despre scandaloasele comisioane de zeci şi sute de milioane, încasate de diferiţi partizani favoriţi ai guvernului cu prilejul înstrăinării disponibilităţilor statului (chibrite, telefoane, etc.)?*

Iată atâtea şi atâtea motive puternice, sub greutatea cărora 'mi-am zis într'o zi:

— Destul cu consideraţiunile şi menajamentele post-belice, care îmi încleştaseră condeiul în mână! M'am înfrânat destul, pentru-ca pe toţi aceşti laboranţi, săraci cu duhul, mici de fapte, dar mari de patimi şi de stomac, să nu-i cunoască lumea în adevărata lor lumină!

Iată, pe scurt, ceea-ce m'a călăuzit să ridic vălul ce-'mi chinuia sufletul în tăcere şi să dau drumul sentimentelor mele de român ardelean unificat, să demasc pe toţi acei fraţi ai mei din Ardeal, cari nu numai că n'au avut credinţă în posibilitatea înfăptuirii României Mari, dar au complotat ei înşişi în anticamera Habsburgilor, au redactat memorii către guvernele duşmane împotriva marelui rege Ferdinand I *şi a fireştilor năzuinţe de unire a tuturor Românilor într'o singură ţară, pe care, prin toleranţa şi bunătatea*

excesivă a vechiului regat, au guvernat-o timp de 2 ani după sistemul contelui Tisza, *tratând pe desrobitori ca pe nişte simpli cuceriţi şi odrasle ale* Bizanţiului!

Nici răposaţii politiciani bulgari Stambuloff, dr. Grecoff, Nacevici *şi* dr. Stransky, *cari pe pământul României, cu ajutorul şi sângele ei, 'şi-au făurit libertatea naţională, înfiripând regatul Bulgariei de azi, nu au dovedit faţă de generoasa Românie atâta ingratitudine şi lipsă de educaţie politică ca d-nii* Vaida *şi* Maniu *şi ceilalţi tovarăşi ai lor din clipa, în care au ajuns, în Noembrie 1928, gestionari ai intereselor ţării.*

Aceasta este adevărata raţiune a apariţiei volumului de faţă.

* * *

Din studiul istoric ce urmează şi actele care îl însoţesc, cititorul va vedea cât suflet, cât nobil avânt şi câte jertfe a pus în toate vremurile vechiul regat ca să ajungem la marea apoteoză a României Mari de azi, apoi cum nici-odată d-nii Maniu *şi* Vaida *n'au cerut să fie desrobiţi, urmărind şi azi în taină* **să se rupă** *dela sânul patriei mame, şi însfârşit motivele de înalt ordin moral şi naţional, pentru care imensa majoritate a Românilor ardeleni, stabiliţi mai de mult în vechiul regat, sunt adversarii cei mai dârzi ai direcţiei nenorocite imprimată partidului naţional de către cei doui Herostraţi:* dr. Iuliu Maniu *şi* dr. Alex. Vaida.

Ştiu prea bine că azi, atât d. Maniu, *cât şi fostul meu coleg de liceu,* Alex. Vaida, *după guvernarea de pomină, cu care au compromis pentru multă vreme bunul renume al virtuosului Ardeal de altă-dată, se vor sinchisi prea puţin de ceea-ce cred şi simt despre ilustrele lor personalităţi Ardelenii stabiliţi în vechiul regat. Ambii conducători de azi ai României Mari, înstrăinând cele mai de seamă disponibilităţi ale statului român, adus prin politica lor economică la sapă de lemn, sunt azi puşi la adăpost de ori-ce lipsuri şi îşi au asigurată o bătrâneţe tihnită şi bogată.*

Să le fie de bine, vor zice unii. Eu însă, ajuns la vârsta de 60 de ani, cred nemerit să le amintesc următorul episod petrecut cu ocazia unirii Moldovei cu Muntenia:

La 1859, când s'a desăvârşit unirea Moldovei cu Muntenia, au fost şi atunci nemulţumiri şi fricţiuni de o parte şi de alta, mai ales din partea câtorva fruntaşi Moldoveni, cari îşi vedeau periclitate, prin unire, unele interese de protipendadă. Boerul moldo-

vean Nicolae Istrati, *fost ministru de interne pe timpul domniei lui* Mihaiu Sturdza Vodă, *a ţinut chiar să protesteze împotriva proclamării unirii, ridicând la moşia sa* Rotopăneşti *din judeţul Suceava, lângă* Fălticeni, *o statue, care reprezenta o femeie în mărime naturală, plângând de durerea ce-i pricinuia marele eveniment.*

Această jalnică statue, din piatră ordinară, am văzut-o şi eu în vara anului 1899. Ea probabil că mai există şi azi ca o vecinică mărturie a politicei monarchiei austro-ungare, care, prin consulul ei dela Iaşi, *convinsese pe* Nicolae Istrati *să se transforme într'o noapte din înfocat unionist într'un dârz anti-unionist, să scrie la 1856 o broşură împotriva unirii Principatelor, singura lucrare separatistă scrisă atunci de un român contra acestui sfânt ideal naţional.*

Este adevărat că d. Iuliu Maniu, *care pretinde că la 1 Decembrie 1918 a adus* el *vechiului regat pe tipsie Ardealul robit, — eu ştiu bine cum şi o va vedea şi cititorul —, n'a ridicat până azi, la* Bădăcini *sau la* Blaj, *nici o statue cu semnificaţia celei dela* Rotopăneşti, *şi sper că nu va încerca s'o ridice nici în viitor. A fost doar cu mult mai preferabil unui asemenea gest compromiţător să dispună după plac de budgetul unei ţări de 50 miliarde lei, făcând să se reverse cu îmbelşugare Nilul budgetar în atâtea şi atâtea buzunare ardelene, mai ales „unite", în care până mai eri-alaltăeri fluera neîndurător crivăţul mizeriei.*

D. Iuliu Maniu *şi amicul său* Alex. Vaida *sunt azi, fără îndoială, oameni „fericiţi". Ei mai au însă o mare obligaţie morală: Să facă ceea-ce a făcut boerul moldovean* Nicolae Istrati, *care, îndată ce s'a convins că Austria perfidă îl împinsese pe o cale greşită în contra unirii celor două ţări surori, s'a retras fără esitare şi pentru totdeauna din viaţa politică.*

Păcatele d-lor Maniu *şi* Vaida *împotriva unirii Ardealului cu patria-mamă — cum voiu dovedi fără posibilitate de ripostă — sunt mai multe, mai număroase şi mult mai grave decât ale boerului* Istrate. *Din nenorocire, ele sunt confirmate azi chiar de principalul vinovat,* Alex. Vaida, *care la pag. 29 a faimoasei sale broşuri, prefaţată şi tipărită de el clandestin la* Viena, *în anul încoronării 1922, declară categoric următoarele:*

„... In anul 1917, Vaida, Maniu şi alţii susţineau sus şi tare că ei n'au nimic comun cu acţiunea României şi că sunt ferm decişi a croi Ardealului o soartă proprie".

Iată pentru-ce lumea românească așteaptă din partea d-lor Maniu *și* Vaida *gestul de a se retrage din viața politică a României Mari, până mai e timp. Ei nu trebue să uite că dacă doi oameni flămânzi nu sunt de două ori mai flămânzi decât unul singur, doi păcătoși la un loc sunt de două ori mai păcătoși decât unul singur.*

In viața popoarelor se întâmplă câte-odată, mai ales în vremuri de mari crize politice, ca bărbați, cu o moștenire atavică nu tocmai din cele mai fericite, să apară în fața mulțimei febrile și lesne crezătoare drept genii sclipitoare, înzestrate cu misiuni ad-hoc *de zânele istoriei. Când însă incoherența vorbelor și a faptelor intră mai adânc în examenul scrutător al opiniei publice, se întâmplă ca admiratorii fanatici să părăsească la un moment dat „geniile" înșelătoare și să ia măsuri pentru înlocuirea fantoșelor.*

Este exact cazul Herostraților Maniu *și* Vaida, *cărora li-se recomandă să-și asigure din vreme o retragere mai puțin sgomotoasă și scutită de anume neplăceri sentimentale. Incolo, România Mare— hărăzită, după concepția teosofică a analfabetului* Sever Bocu, *de „bunul Dumnezeu" — le-a asigurat, din fericire, un traiu bun și îmbelșugat, însă nu la guvernarea țării, ci, cum spune balada lui* Negru Vodă:

Loc la mănăstire
Și de pomenire!

București, 15 Octombre 1930.

ION RUSU ABRUDEANU

INTRODUCERE

Pentru o mai bună coordonare a vastului material ce am adunat, am împărţit lucrarea mea în III părţi. Partea I înfăţişează cititorului grija, dragostea frăţească şi marele interes naţional, pe care Principatele române Muntenia şi Moldova, apoi România mică de eri, le-au arătat în mod constant fraţilor din Ardeal, dealungul veacurilor şi până la înfăptuirea întregirii neamului. Partea II demonstrează, cu dovezi indiscutabile, chipul brutal, cu care a înţeles Ardealul, reprezintat prin partidul naţional român, să răspundă acestor sincere şi înalte sentimente în clipele cele mai grele ale neamului românesc. Partea III arată lipsa de bun simţ românesc şi de cea mai elementară gratitudine manifestată de acelaşi partid naţional faţă de vechiul regat, în România Mare, atât în opoziţie, cât şi la guvern.

Este evident că într'o lucrare, care poartă titlul **„Păcatele Ardealului faţă de vechiul regat"**, partea I ar fi putut să lipsească. Acesta a fost şi planul meu iniţial. O întâmplare neaşteptată însă mi-a impus absoluta necesitate de a-mi complecta volumul cu datele istorice ale părţii I. Din clipa, în care un bun, vechiu şi distins prieten al meu, d. *Leonte Moldovan,* deputat de Brăila, cunoscut ca inimos luptător în mişcarea naţională dinainte de răsboiu şi pasionat colecţionar de documente istorice, 'mi-a pus la dispoziţie un document de o mare gravitate: o broşură clandestină, prefaţată de *dr. Alex. Vaida Voevod* şi tipărită de el la *Viena*, în anul 1922, sub titlul **„Ardealul Ardelenilor..."**, în care declară, ca o supremă sfidare, că *„Ardealul a dus lupta fără sprijinul şi ajutorul celor din regat, cari se arătau extrem de indiferenţi faţă de tot ce îl durea şi îl privea"*, publicarea părţii I mi-s'a părut o sacră datorie şi tot aşa de necesară şi de importantă, ca şi părţile II şi III.

De altfel însuşi cititorul va înţelege acest imperativ, punându-i sub ochi numai câteva fraze din scelerata broşură. Iată-le:

„... „*Ardealul a fost totdeauna mai desvoltat, atât din punct de vedere cultural, cât și din punct de vedere economic, decât Principatele, mai bine zis decât regatul, așa că noi, Ardelenii, n'aveam* ce căuta în regat, iar cei din regat nu prea aveau dor de noi. Trăiam unii lângă alţii, fără să ne dăm seama că am fi fraţi"... *(Pagina 19).*

„...*Până la Mihai Viteazul și de atunci încoaci nici un domnitor român n'a încercat să cucerească Ardealul și unirea tuturor Românilor sub un singur sceptru nu figurează nicăiri în istorie,* deci România a fost întotdeauna indiferentă şi nepăsătoare faţă de noi, faţă de luptele noastre, faţă de durerile noastre"... *(Pagina 20).*

„...*Regatul și instituțiunile culturale de tot soiul din regat* n'au făcut pentru noi nici-odată vre-o ispravă mai mare. *Noi am fost aceia, cari, din punct de vedere cultural,* am făcut pentru regat cu mult mai mult...

„*Noi, cei din Ardeal, am fost întotdeauna independenți de cei din regat și* nu ne-a legat de ei, *din nici un punct de vedere,* nimic. *Că a fost așa, este cea mai bună dovadă lupta dusă de către biserica gr. or. română din Ardeal împotriva tendințelor Patriarhatului sârbesc din Karlovitz, care făcea sforțări să sârbizeze biserica.* Am dus această luptă fără sprijinul şi ajutorul celor din regat, cari se arătau extrem de indiferenţi faţă de tot ce ne durea şi tot ce ne privea.

„*Cei din regat încep să formeze pretențiuni asupra Ardealului abia* după-ce se conving că Ardealul ar putea fi exploatat cu succes de către regat.

„*La dorul celor din regat de a stăpâni Ardealul,* noi am răspuns întotdeauna cu o nespusă indiferenţă; *mai mult,* nu ne-am pretat nici-odată să răspundem acestui dor. Noi nici-odată nu ne-am identificat nici cu interesele, nici cu tendinţele celor din regat... (*Paginile 22 și 23).*

„...*In tot timpul acesta n'am făcut nici o încercare să ne apropiem de România și* am refuzat ori-ce încercare a României de a ne câştiga de partea ei...

„...*Am considerat Ardealul ca fiind al nostru și am căutat să-l menținem pentru noi,* ceea-ce ne-a şi reuşit...

„...Fruntaşii noştri, cari cunoşteau România îndeajuns, nici nu voiau să audă de o unire cu ea şi se găseau foarte mulţi, cari trăgeau la îndoială că am face parte din aceeaşi rasă, din acelaşi neam. Acest fapt reese dealtfel nu numai din obiceiurile noastre, din datinile noastre, care se deosebesc atât de mult de acelea din regat, ci şi din cultura noastră specifică, dar mai ales din organizaţia noastră socială şi în chip bătător la ochi din deosebirea ce se constată între biserica noastră şi cea din regat“... (Paginile 29 şi 30).

Brutala broşură, care, prin emanaţiunile unei mentalităţi moştenite din alte vremuri, pălmueşte în mod revoltător adevărul istoric, ca şi sentimentul naţional, nu putea rămâne fără răspuns. Cititorul se va întâlni cu ea în tot cursul acestei lucrări, publicându-i, în partea III, întreg textul, prin care *Alex. Vaida* încearcă să răstignească vechiul regat.

Din citirea textului ei, ca şi a tuturor documentelor cuprinse în prezentul volum şi a căror gravitate nu va scăpa nimănui, se va vedea că dacă 1000 de ani de robie ungurească atârnă desigur greu în cumpăna vremii, ce lung şi lent proces de transformări sufleteşti trebue să mai treacă până vom ajunge să alipim Ardealul de regat în sensul larg al cuvântului. Deasemeni va mai rezulta din citirea lor convingerea pentru cititori că *Vaida*, pe care eu îl consider ca pe un *trădător de marcă* al celor mai vitale şi superioare interese ale neamului nostru, a privit totdeauna înfăptuirea României Mari drept o urîtă himeră, uitând însă că himerele de altă-dată au devenit binefăcătoarele şi rentabilele realităţi de astăzi.

Dacă îndrăzneala ar fi suficientă ca să acopere o crimă, desigur că *Alex. Vaida* ar fi alb ca omătul. Sunt însă pete, care, odată căzute pe fruntea unui om, ori-care ar fi cutezanţa lui, încetul cu încetul trebue să-şi plece capul. Iată motivul puternic şi pentru care, ori-ce va face *Vaida* de azi înainte, eu am adâncă convingere că el nu va scăpa de răspunderea şi sancţiunea finală, care este mai apropiată decât se poate crede.

PARTEA I.

Cuprinde în esenţă:

Luptele şi năzuinţele continue de unire ale neamului românesc dela închiegarea sa şi până în ziua înfăptuirii României Mari.

Ortodoxismul şi piedicele puse în calea lui de calvinismul ardelean şi catolicismul habsburgic. Nefasta spărtură dată unităţii de credinţă cu prilejul „unirii" din anul 1698 a unei părţi a Românilor din Ardeal cu biserica Romei.

Sprijinul moral şi material acordat în decursul veacurilor de Principatele Munteniei şi Moldovei, apoi de România mică de eri, cauzei naţionale a fraţilor din Ardeal până la actul unirii politice dela Alba Iulia (1 Decembrie 1918).

Naşterea, afirmarea şi triumful politicei instinctului naţional, care, pentru vechiul regat, a fost în toate vremurile o dogmă imutabilă şi sfântă.

Răsboiul de întregire naţională.

CAPITOLUL I.

O SCURTĂ PRIVIRE ÎN TRECUTUL ARDEALULUI, MUNTENIEI ŞI MOLDOVEI

Poporul român din Ardeal a fost timp de peste 1000 de ani în vecinic conflict, pe viaţă şi pe moarte, cu poporul maghiar, adică cu urmaşii lui *Arpad,* cari, împinşi de beţia emigrării şi a cuceririi unui pământ mai roditor decât stepele Asiei, au reuşit să ocupe şi să se stabilească treptat-treptat în Ardeal. Ungurii au ocupat Ardealul în patru răstimpuri şi anume: La începutul veacului XI, sub regele lor *Sf. Ştefan,* au pus stăpânire pe Valea Someşului; la sfârşitul aceluiaşi veac, sub *Sf. Ladislau,* pe Valea Murăşului şi Târnavei Mici până în munţii Săcuimei; la mijlocul veacului XII, sub *Geza II,* pe Valea Târnavei Mari până la Olt, iar în timpul domniei regelui *Andrei II,* la începutul veacului XIII, Ţara Bârsei şi Trei-Scaunele Săcuimei [1]).

Formând o rasă aparte şi fiind strânşi ca într'un cerc de fer între popoare de alte origini, Ungurii simţiau instinctiv că, pentru ei, era o chestie de viaţă de a căuta să desfiinţeze, prin forţă sau prin asimilare, toate acele elemente străine, asupra cărora împrejurări fatale le-au dat ascendentul puterii.

Aceasta este geneza nesfârşitelor lupte ce au avut loc vreme de 1000 de ani între Românii băştinaşi şi Ungurii nomazi.

Entuziastul istoric *Nicolae Bălcescu* ne arată că în cea dintâi epocă a întemeierii Principatelor Ţărei româneşti (1290) şi a Moldovei (1356) ambele aceste state s'au văzut mai întâiu ameninţate în naţionalitatea şi existenţa lor politică, când de Unguri, când de Poloni. După mai multe şi îndelungate lupte, aceste pretenţii cad

---

1) Vezi: *„Incercare de istoria Românilor până la 1382“* de *dr. Aug. Bunea,* pag. 126—127. Bucureşti, 1912.

sdrobite de vitejia Românilor. Dar lupte şi mai mari îi aşteaptă cu o naţie şi mai numeroasă şi mai puternică, cu Turcii, cari năvălesc la 1360 în Europa. Impărăţia româno-bulgară cade sub izbirile Turcilor la 1392.

Mircea cel batrân (1386—1418), unul din cei mai mari şi mai vestiţi voevozi ai Munteniei, reclamă dela Turci această moştenire. El voeşte a întrupa toată Românimea într'un singur stat. Strivit însă între Unguri şi Turci, *Mircea* este silit a părăsi o parte din cuceririle sale şi a primi suzeranitatea Porţii, cu care încheie, la 1393, un tratat, prin care asigură Românilor următoarele drepturi:

1. De a profesa nesupăraţi religia lor, de a-şi alege Voevozii şi de a se cârmui independent, după legile lor.
2. Dreptul de a face răsboiu sau pace [1]).

DOMNII MUNTENIEI ŞI MOLDOVEI, APOI BISERICA ORTODOXĂ — ZID DE APĂRARE PENTRU ROMÂNII DIN ARDEAL

Istoria ne mai arată că *Mircea cel bătrân*, care se întitula *„Domn a toată Ţara românească"*, îşi întindea stăpânirea nu numai în sudul Dunării, ci şi în nordul Carpaţilor, unde 'i-se închina Ducatul Amlaşului, al Fagăraşului şi Banatul Severinului. Şi unde se simţea puterea acestor Voevozi, viaţa românească lua avânt [2]).

Intr'adevăr, în vălmăşagul luptelor ce au fost nevoiţi să poarte, mai ales cu asupritorii asiatici pentru apărarea existenţei lor naţionale, Românii din Ardeal, pelângă forţa lor de rezistenţă naturală, au avut norocul să fie enorm de mult sprijiniţi de Domniile pământene din Muntenia şi Moldova. Istoria Principatelor dunărene ne dovedeşte că Domnii sau Voevozii lor, ca şi biserica ortodoxă şi ierarhii ei, cu un cuvânt fraţii mai liberi, au avut mereu gândul îndreptat spre fraţii lor oprimaţi din Ardealul vecin, iar, când împrejurările erau favorabile, Domnii încercau chiar a-'şi extinde posesiunea în părţile ardelene şi a elibera o parte din fraţi.

Se poate spune chiar că existenţa Principatelor Munteniei şi Moldovei, deci a României mici de până mai eri, a fost singura pa-

1) Vezi „*Românii sub Mihai Viteazul*" de *N. Bălcescu*, ediţia nouă de *Alex. Lapedatu*, pag. 5 şi 6.

2) Vezi „*Patriarhul României dr. Miron Cristea, Inalt Regent*" de *I. Rusu Abrudeanu*, pag. 465 (Discursul rostit de Patriarh în ziua de 20 Maiu 1929 cu prilejul serbărilor unirii dela Alba Iulia).

vază de apărare şi de încurajare a elementului românesc din Ardeal, cu care au întreţinut un frecuent schimb de elemente etnice. Acest schimb s'a accentuat mai ales cu începere din veacul XV, când, în urma unei răscoale în contra aristocraţiei maghiare şi a egoiştilor popi catolici, s'a înfăptuit, la 1437, scelerata uniune a celor trei naţiuni *(unio trium nationum)*, acea faimoasă conjuraţiune a Ungurilor, Săcuilor şi Saşilor, dirijată exclusiv împotriva Românilor, cari au fost despoiaţi de toate drepturile civile şi politice. Când nu mai puteau suporta noianul de nedreptăţi, batjocure şi crime, Românii ardeleni apucau calea codrilor şi se strecurau prin potecile tainice ale Carpaţilor la fraţii lor din Muntenia şi Moldova, unde totdeauna au fost primiţi cu căldură şi dragoste frăţească.

Pe măsură ce Domniile pamântene din Muntenia şi Moldova se consolidau, se întărea şi biserica ortodoxă, a cărei credinţă o împărtăşiau toţi Românii, deşi era în necontenită luptă cu catolicismul impulsiv, ajutat în Muntenia de Unguri, iar în Moldova de Poloni, popor eminamente catolic.

Invăţatul nostru profesor d. *N. Iorga* [1]) spune că Ardelenii aveau la început numai sate şi preoţi şi că vlădiciile, adică forţa principală a rezistenţei Românilor ardeleni, le-au fost date, la început şi câte-va veacuri dearândul, de fraţii din Principate. Aşa apare în părţile ardelene episcopul *Macarie* la 1397, doi ani după încheierea tratatului din *Braşov* (1395), în care *Mircea cel batrân* ni-se înfăţişează în condiţii egale cu împăratul *Sigismund* (1387—1437) în lupta de apărare a creştinătăţii împotriva invaziunii turceşti.

Radu cel Mare, Domnul Munteniei (1496—1508), care a adus în ţară pe *Nifon,* patriarhul mazilit de Turci al *Ţarigradului,* spre a organiza biserica românească, a înfiinţat în satul *Geoagiu* din Ardeal (jud. Alba) o episcopie, unde mai târziu întâlnim pe episcopul *Cristofor.*

Viaţa mânăstirească a pătruns în Ardeal tot din ţările române. Intemeietorul primelor mânăstiri române din Ardeal a fost călugărul *Nicodim* († 1406), care a înfiinţat mânăstirea *Prislop* din ţara Haţegului. Domniţa *Zamfira,* soţia voevodului muntean *Moise Vodă*

1) Vezi „*Sate şi preoţi*" de *N. Iorga.*

(1529—1530), o restaureaza şi îndată apare acolo un episcop românesc şi alţii după el.

O influenţă binefăcătoare asupra desvoltării bisericii române din Ardeal au avut şi Domnii Moldovei *Ştefan cel Mare* (1457—1504) şi *Petru Rareş* (1527—1546), cari, izbutind să-şi asigure şi să menţină posesia *Ciceului* şi a *Cetăţii de baltă* din nordul Ardealului, au înfiinţat mânăstirea şi episcopia *Vadului* în cap cu episcopul *Ştefan*. Istoria cunoaşte vre-o 12 vlădici ai acestei episcopii, toţi atârnători de mitropolia dela *Suceava* (Moldova). Episcopia dela *Geoagiu* aparţinea mitropoliei Ungro-Vlahiei dela *Târgovişte*.

IN TIMPUL DOMNIEI LUI MIHAI VITEAZUL (1593 — 1601)

Mihai Viteazul, suflet mare şi expansiv, fiind convins că numai biserica va susţine mereu vie ideia unităţii sufleteşti a răsleţitului neam românesc, îndată ce s'a urcat pe tronul Munteniei, a acordat o deosebită atenţie bisericei noastre strămoşeşti. In anul 1595, el încheie cu *Sigismund Báthory*, principele Ardealului, un tratat de alianţă, prin care se recunoştea de către acesta că toate bisericile româneşti şi toţi slujitorii lor din cuprinsul Ardealului se află *„sub despusul mitropolitului dela Târgovişte şi traesc după rânduelile bisericeşti ale ţării lui Mihai“*. Astfel puse *Mihai Viteazul* baza unităţii de credinţă şi sufleteşti a Românilor, fapt, care, pentru acea epocă, însemna lucru mare.

Batând la *Şelimbăr* pe cardinalul *Andrei Báthory*, caruia vărul sau *Sigismund* îi cedase Ardealul, şi intrând în *Alba Iulia* (1 Decembrie 1599), *Mihai Viteazul* reînfiinţează aici — după d. *N. Iorga* înfiinţează — mitropolia ortodoxă a Românilor, cari mai înainte erau organizaţi mai mult în „sate şi biserici“. El aduce dela *Prislop* (ţara Haţegului) pe episcopul *Ioan* şi-l aşează mitropolit la *Alba Iulia*, unde înfiinţează mânăstirea *Sf. Treimi* şi zideşte o biserică ortodoxă, drept catedrală a mitropoliei Ardealului. Pe locul altarului ei se află azi ridicată biserica nouă, zisă a „încoronării“, în care a fost încoronat marele rege *Ferdinand I* ca rege şi regina *Maria* ca regină *a tuturor Românilor* în ziua de 15 Octombrie 1922.

Dela *Mihai Viteazul* încoaci, mitropoliţii dela *Târgovişte* şi apoi dela *Bucureşti* primesc titlul de mitropoliţi ai *„Ungro-Vlahiei“* în baza tratatului din 1595, care dispunea ca „toate bisericile din Ardeal să se supună mitropolitului dela *Târgovişte* şi să trăiască

dupa datinile şi obiceiurile bisericii de dincoace de Carpaţi". Marele Domn al Munteniei restabilea astfel în drepturile ei vechia mitropolie a Ţării româneşti, căreia încă dela 1359, când s'a înfiinţat mitropolia dela *Curtea-de-Argeş*, datu-i-s'a mitropolitului de aci titlul de *„mitropolit al Ungro-Vlahiei şi exarh al plaiurilor"*, ceea-ce însemna că el şi apoi urmaşii săi dela *Târgovişte* şi mai târziu dela *Bucureşti* aveau — ca delegaţi ai Patriarhului ecumenic din *Constantinopol* — grija păstoririi Românilor, pe atunci toţi drept-credincioşi, din tot Ardealul etc.

Condica sfântă a mitropoliei din *Bucureşti* păstreaza cu sfinţenie şi azi înscrierile cu alegerea bisericească a episcopilor şi mitropoliţilor ardeleni, făcute cu mâna lor, întărind făgăduiala de a ţine dreapta credinţă şi a asculta în totul de mitropolitul Ungro-Vlahiei, încheind cu cuvintele: *„Aşa să-mi ajute D-zeu!"*

La *Vad*, în Ardeal, unde *Ştefan cel Mare*, Domnul Moldovei, înfiinţase o episcopie, *Mihai Viteazul* trimite episcop pe *Ioan Cernea*, iar la *Muncaci* aşează episcop pe *Serghie* dela *Tismana*.

După-ce *Mihai Viteazul* cucereşte şi Moldova, el convoacă în luna Iunie a anului 1600, la *Iaşi*, un mare Sinod, încât numai împăraţii Bizanţului mai avuseseră în vremuri bune atâţia vlădici adunaţi în jurul lor.

Din nefericire, succesele politice şi naţionale ale marelui erou n'au fost de lunga durată. Ele s'au prăbuşit repede. Din „Domn al tuturor Românilor", cum era în 1600, urmărit de numeroşii săi duşmani, în cap cu fugăritul Domn al Moldovei, *Eremia Movilă* şi fratele său *Simeon Movilă*, ajutaţi şi de străinii din afară, în primul rând de nobilimea ungurească a Ardealului, uriaşul *Mihai Viteazul* ajunge în scurtă vreme un Domn pribeag, fără nici un petec de pământ, încât, însoţit de abia 70—80 ostaşi devotaţi, pleacă la *Viena* şi la *Praga*, ca să arate împăratului *Rudolf* că *„năzuinţele sale pentru cauza creştinismului au fost mai curate decât lumina soarelui pela amiazi"*.

Marele Domn a murit ca un erou, în vârstă de 43 ani, fiind ucis mişeleşte, în ziua de 19 August 1601, pe câmpia *Turzii* (azi *Câmpul lui Mihai)*, de către nişte soldaţi ai generalului austriac *Basta*. Scurta, dar uriaşa lui activitate a oprit pentru o clipă roata lumii, înfăptuind unitatea noastră de credinţă, unitatea sufletească

şi culturala, care au pregătit apoi terenul pentru unitatea națională, ce avea să vie definitivă abia după 317 ani.

Istoria noastră națională va releva totdeauna cu mândrie faptul că *Mihai Viteazul* a priceput, cu vioaia sa minte militară şi politico-diplomatică, ce putere înfățişa biserica româna ortodoxă, *una şi nedespărțită,* pentru unitatea sufletească şi deci pentru viitorul neamului nostru. Sub puterea acestei convingeri puternice, a reînoit el legătura de veacuri a bisericei ardelene cu biserica Munteniei, întărindu-o prin convenția încheiată cu principele Ardealului, *Sigismund Báthory,* convenție, care a durat până în anul 1698, când Austria, cu lozinca ei *„divide et impera",* a rupt-o, văzând ce primejdie cuprindea pentru împărăția ei această legătura sufletească. Căci nu trebue să se uite faptul, că mergând mitropoliții Ardealului la mitropolia Ungro-Vlahiei, spre a fi hirotonisiți, ei intrau cu acea ocazie în contact şi cu Domnii Munteniei, cari îi încarcau cu daruri, îi îmbărbătau şi însuflețiau, făcându-i să se întoarcă la scaunul păstoririi lor mai oțeliți şi mai încrezători că vor putea rezista, cu ajutorul fraților lor munteni şi moldoveni, în lupta ce erau forțați s'o poarte cu calvinii şi catolicii, îndrăzneți şi acaparatori, din Ardeal.

DELA MIHAI VITEAZUL PÂNĂ LA NENOROCITA „UNIRE" CU BISERICA ROMEI

Când stapânitorii străini ai Ardealului au început sa-şi dea bine seama de pericolul ce prezintau pentru ei legăturile sufleteşti ale Românilor din Ardeal cu Principatele Munteniei şi Moldovei, a început din partea lor reacțiunea.

Cel dintâiu, care a ridicat steagul persecuției, a fost episcopul romano-catolic *Náprágyi* din *Alba Iulia,* care, după caderea lui *Mihai Viteazul,* a dispus ca biserica română-ortodoxa, zidită de marele erou lângă catedrala sa, să fie dărâmată, deoarece nu se cuvine să stea o biserică „schismatică" lângă fereastra palatului său. *(Non decet penes fenestram pallacii schismaticum templum fieri.* 18.II—1602) [1]). Intr'o asemenea atmosferă s'a început o pri-

1) Vezi *„Patriarhul României dr. Miron Cristea"* de *I. Rusu Abrudeanu,* pag. 468. (Discursul rostit de Patriarh la *Alba Iulia* cu prilejul serbărilor unirii din 20 Maiu 1929).

goană sistematică împotriva Românilor, mai ales a preoţilor şi călugărilor, cari treceau din Ţările române în Ardeal.

„*Prin călugări* — ziceau Ungurii — *le-a venit peirea din Ţara românească. Să fie deci toţi izgoniţi din Ardeal, fiind-că ei fac pe spionii şi ei au adus lui Mihai veşti despre starea lucrurilor de aici*“ [1]).

Cu toată această oprelişte, episcopul moldovean *Dosoftei* (1622-1625) vine la *Alba Iulia* în urma stăruinţei lui *Ştefan Tomşa*, Domnul Moldovei, unde era exarh al mânăstirilor.

Mitropolitul *Ilie Iorest* al *Albei Iulii* vine dela mânăstirea *Putna*, din îndemnul Domnului *Vasile Lupu*.

Mulţi alţi Domni români, ca *Matei Basarab*, *Şerban Cantacuzino* şi mai ales *Constantin Brâncoveanu* dau Ardealului o deosebită atenţie, zidind aici biserici şi mânăstiri. *Constantin Brâncoveanu Vodă* scria despre mitropolia dela *Alba Iulia* „că se luptă cu protivnicii ei ca o corabie în mijlocul valurilor înviforate ale mării“. De-aceea oferă mitropoliei ajutor bănesc în galbeni şi moşia *Merişani* din judeţul Argeş. In comuna *Sâmbăta-de-jos*, lângă *Făgăraş*, zideşte o mânăstire, iar la *Făgăraş* o biserică. Biserica Sf. Nicolae din *Braşov* (Scheiu) primeşte din belşug danii multe în moşii şi munţi dela mai mulţi Voevozi români, din venitul cărora a susţinut însemnatele aşezăminte locale de cultură românească.

O mulţime de alte biserici, ca cea dela *Porceşti*, *Răşinari*, *Ocna Sibiului*, *Buia* etc. sunt făcute tot de Voevozii români. Până şi biserica mânăstirii dela *Muncaci*, dincolo de Maramurăş, în părţile azi ruteneşti, este zidită de voevodul moldovean *Constantin*, predecesorul lui *Eustratie Dabija Vodă*, la 1661 [2]).

Cu tot ajutorul dat de ţările române, lupta Românilor ardeleni pentru păstrarea naţionalităţii şi a credinţei a fost din cele mai grele. Fiind supuşi stăpânirii ungureşti şi austriace, Ungurii încercau să-i calvinizeze cu forţa, iar Austriacii să-i catolicizeze, cu concursul împăraţilor habsburgi şi al călugărilor iezuiţi. Dar cu toate silniciile, împilările şi persecuţiile, Românii ardeleni, graţie sprijinului continuu dat de Domnii şi Mitropoliţii Munteniei şi

---

1) Idem.
2) Idem, pag. 467.

Moldovei, au putut sa-şi păstreze limba şi legea. Incepând din anul 1571, istoria ne vorbeşte de un şir întreg de episcopi şi mitropoliţi ortodoxi din Ardeal, sfinţiţi la *Târgovişte* şi *Bucureşti*. Marele nostru învăţat *N. Iorga* citează cu cifre şi date exacte 19 capi ai bisericii române ardelene, cari au păstorit în Ardeal, după-ce au fost hirotonisiţi la *Târgovişte* şi *Bucureşti*, cu începere din anul 1571 şi până la 1698, când s'a desăvârşit nefasta „unire" a unei părţi a Românilor ardeleni cu biserica papală dela Roma [1]).

---

1) Vezi *„Istoria bisericei româneşti"*, vol. II de *N. Iorga*, pag. 355—356.

CAPITOLUL II.

NEFASTA „UNIRE“ CU BISERICA ROMEI

Creştinismul s'a introdus în Dacia prin coloniştii romani. Urmaşii acestora, *Românii*, au fost crescuţi în creştinism, pe care l'au cultivat şi răspândit mai departe [1]). Deja pela jumătatea veacului II dupa Christos, creştinismul prinsese rădăcini în întreagă Dacia, iar prin secolul IV şi V se aflau în Dacia, în special în Dacia centrală (Ardealul de azi), instituţiuni bisericeşti bine organizate. Aşa dăm de o Mitropolie, pe al cărei ocârmuitor, *Teofil*, îl vedem luând parte la Sinodul ecumenic din *Nicea* (325), reprezentând, în calitate de episcop al Sciţiei şi al Daciei, tot-odată biserica creştină din Tracia şi Moesia [2]).

Pe timpul năvălirii Ungurilor, în Ardeal, exista aici o Mitropolie cu reşedinţa la *Alba Iulia*. Principele *Gila* aici învaţă doctrina creştină, după care se botează, în anul 948, la *Constantinopol*, de unde aduce, la întoarcerea în patrie, pe monahul *Ieroteiu*, implinind prin instalarea lui scaunul arhieresc, devenit vacant. Cu începere din anul 1002, când Ardealul ajunge sub dependenţa Ungurilor, sub regele lor *Ştefan cel sfânt,* care îi încreştinase în învăţăturile bisericei papistaşe, se ivesc, de-odată cu schimbarea politică, primele dificultăţi şi frecări pentru Români, cari toţi aparţineau bisericei ortodoxe răsăritene a Bizanţiului. In vremea domniei regelui Ungariei, *Bela IV* (1235—1270), se accentuiază mai vădită tendinţa Papei de a-şi întinde supremaţia sa şi asupra Românilor. Apoi toţi regii Ungariei oferă rând pe rând ierarhiei papale sprijin puternic în năzuinţele ei de cucerire a sufletelor Românilor.

---

1) Vezi „*Creştinismul în Dacia*“ de *Gh. Enăceanu*, pag. 15—49.
2) Vezi „*Vechia Mitropolie a Ardealului*“ de *N. Popea*, pag. 47.

BISERICA ROMÂNĂ-ORTODOXĂ ÎN LUPTĂ CU CALVINISMUL

Conferirea titlurilor de nobleţă, care era împreunată cu prerogative din cele mai mari, era undiţa de prins suflete, iar, când aceasta nu era de ajuns, intervenea constrângerea cu dările şi persecuţiile. Răscoala lui *G. Doja* din anul 1437/38 a fost în parte rodul nemulţumirilor religioase.

După dezastrul bătăliei dela *Mohács* (August 1526), în care oastea regelui Ungariei, *Ludovic II*, a fost nimicită de Turci, iar Ungaria căzu sub stăpânirea otomană, principatul Ardealului îşi câştigă independenţa sub Domnitori de religia calvină. Din acest moment, pelângă catolici, încep şi calviniştii predominanţi să vâneze sufletele Românilor. In Dieta Ardealului din 1566 se votează de majoritatea calvinistă o moţiune, în care se dispune *„că Românii să se convertească la calvinism şi, în cazul că nu vor, să fie alungaţi din ţară“*. Sub domnia principelui *Ştefan Bathory*, Dieta mai hotărăşte ca *„Românii să fie ţinuţi în sclavagiu desăvârşit, să fie în ţară numai toleraţi, dar şi aceasta numai atât timp cât vor voi principele şi nobilii* [1]). *Şi până atunci vor fi obligaţi să plătească tot felul de dări, căci nu merită un tratament mai bun sau vre-o graţie“* [2]).

Sub principele *Mihail Apafi* (1661—1690) pâna şi capul bisericei române, mitropolitul *Sava Brancovici*, a fost supus unei batjocure din cele mai odioase. Iată ce istoriseşte în această privinţă neobositul cercetător d. *G. Bogdan-Duică*, profesor la universitatea din *Cluj:*

„*Sava Brancovici*, şezând odată la masa principelui *Apafi*, în *Blaj*, Calvinii, ca să-l poată acuza şi căzni, au cumpărat pe o femeie prostituată ca să aducă un căţel înfăşiat, în loc de copil, să-l boteze. Mitropolitul, sim'ind înşelăciunea lor, se sculă de pe scaun, se duse la femeie şi desfăcu scuticele. Văzând căţelul, se întoarse la masă şi taie o bucată de ridiche, din care mânca el — căci era Vineri — şi o dete câinelui. Dar câinele o mirosi şi nu vru s'o mănânce. Atunci mitropolitul luă o bucată de carne din blidul, din care se serviseră principele şi secretarii săi, şi o dete câinelui, care o îmbucă cu poftă. Mitropolitul zise atunci: — Dacă ar fi de legea mea, ar mânca din bucatele mele şi eu l'aşi boteza; dar fiind-că nu mănâncă, nu este de legea mea. Deci să-l

---

1) Vezi *„Archivul pentru filologie şi istoria Românilor“* de *T. Cipariu*, pag. 224.

2) Vezi *„Istoria bisericească“* II de *Andrei Şaguna*, pag. 101.

boteze aceia, cu care dimpreună mănâncă tot aceleaşi bucate, aşa că se numără cu drept între ai lor!

„Din cauza acestui limbagiu, principele dete poruncă să bată cu toege pe mitropolitul, să-l despreoţească în târgul din *Vinţ* şi să-l bată în cel mai crunt mod până îşi va da sufletul“ 1).

Ca să scape cu ori-ce preţ de mitropolitul *Sava Brancovici,* Calvinii 'i-au înscenat un proces de imoralitate şi l'au dat în judecata sinodului, care, sub presiunea ungurului *P. Alvinczi* şi în urma susţinerii acuzării de către superintendentul calvin *M. Tofeu,* l'a ridicat din scaun. 'I-au secuestrat apoi averea şi l'au băgat în temniţă, din care a fost scos numai în urma intervenţiei prinţului *Şerban Cantacuzino,* Domnul Munteniei, care l'a adus în *Bucureşti,* unde a şi murit, retras fiind la mitropolia Ungro-Vlahiei 2).

INJONCŢIUNILE CATOLICISMULUI ŞI DESĂVÂRŞIREA „UNIRII“ CU BISERICA CATOLICĂ

O schimbare radicală a lucrurilor se întâmplă dupa trecerea Ardealului, la 1696, sub domnia Habsburgilor. Impăratul Austriei, *Leopold I* (1654—1703), crescut sub influenţa Iezuiţilor şi destinat încă din copilărie pentru tagma preoţească, văzând starea precara a catolicismului din Ardeal, pe care îl devansase calvinismul, se decise să înmulţească numărul catolicilor prin câştigarea de suflete din rândurile Românilor, cea mai număroasă populaţie a Ardealului. Astfel, la îndemnul guvernului din Viena, se începură numai decât, în 1696, tratative cu mitropolitul *Teofil* al *Albei Iulii* pentru „unirea“ Românilor cu biserica catolică a Romei. Deşi fusese sfinţit arhiereu la Mitropolia Ungro-Vlahiei din *Bucureşti* (18 Septembrie 1682), unde jurase să păzească legea ortodoxă, mitropolitul *Teofil,* întors acasă, depune jurământ şi în faţa superintendentului calvin, care îşi băga nasul să vază până şi ce fierbe Românul în oală în zi de post. Dar mitropolitul juca pe două tablouri. Crezând că dacă Românii vor adopta „unirea“ cu biserica Romei, vor putea şi preoţii lor trăi ca oamenii, el intră în tratative cu mandatarii cardinalului *Collonici* dela *Esztergom,* punând mare preţ pe făgăduelile împăratului.

---

1) Vezi „*Documente istorice*“, pag. 137. Viena, 1850.
2) Vezi „*Acte şi fragmente*“, pag. 225, de *T. Ciparlu.*

Indată însă ce a ajuns la *Bucureşti* vestea despre trădarea mitropolitului *Teofil,* Domnul Munteniei *Constantin Brâncoveanu* şi Mitropolitul *Teodosie* al Ungro-Vlahiei — el însuşi originar dela *Vestem* din Ardeal — se începu o luptă aprigă, care a atras în vălmăşagul ei, mai mult ori mai puţin, pe toţi Românii din întreaga întindere a Românimei [1]). Negocierile începute pentru „unire" n'au dus la nici un rezultat practic. Mitropolitul *Teofil,* originar din *Teiuş,* muri subit în anul 1697, nu fără bănuiala de a fi fost otrăvit [2]).

O nouă rezoluţie împărătească, cu data de 14 Aprilie 1698, puse din nou Românilor chestiunea „unirii" cu biserica papală. Textul rezoluţiei era următorul:

„Care preot românesc va face mărturisirea credinţei, că rămâne a se ţine şi mai departe de legea grecească, însă face o legătură cu catolicii, recunoscând pe pontificele din Roma ca pe cel mai înalt Patriarh, acela se va bucura de privilegile preoţilor catolici" [3]).

Aceste privilegii erau: preoţii români să nu mai fie iobagi, clerul român să-şi aibă reprezentanţii săi în guvern, în Dieta ţării şi la toate autorităţile publice, religia românească să fie religie receptă în ţară şi în special episcopul român să fie membru al guvernului, urmând ca şi poporul român să se bucure de toate privilegiile religiunilor recepte şi să fie naţiune recunoscută în ţară.

In urma acestor promisiuni, desigur foarte mari, prin care se înfăţişa Românilor începutul unei noui ere politice, noul mitropolit *Atanasie,* uşor de sedus şi slab de caracter, care fusese hirotonisit şi el la *Bucureşti* (22 Ianuarie 1698, în prezenţa lui *Dositei,* Patriarhul *Ierusalimului),* convoacă pe ziua de 7 Octombrie 1698 Sinodul la *Alba Iulia.* In acest Sinod, după lungi desbateri, cum cerea gravitatea împrejurărilor, şi după tot felul de promisiuni mari pentru naţiunea română, pe care le făceau Iezuiţii *Baranyi* şi *Hevenesy,* împuterniciţii cardinalului *Collonici,* se primi „unirea" cu biserica Romei în forma propusă de împăratul *Leopold I* prin rezoluţiunea sa din 14 Aprilie 1698 [4]).

---

1) Vezi *„Istoria bisericei româneşti"*, vol. I, de *N. Iorga*, pag. 421.

2) Vezi *„Părţi alese din istoria Transilvaniei"*, vol. I, de *G. Bariţiu*, pag. 171.

3) Vezi *„Cronica lui Şincai"*, anul 1698.

4) Vezi *„Independenţa bisericească a Mitropoliei române de Alba Iulia"* de *N. Densuşianu*, pag. 19.

TEXTUL ORIGINAL AL ACTULUI „UNIRII“

Iată în facsimil textul original al actului „unirii“, care a fost iscălit numai de 38 de protopopi şi de mitropolitul *Atanasie,* întărit cu pecetia Mitropoliei de *Alba Iulia:*

Но(й) май ꙟ џо(с) скри(шїй) Вл(ѕди)ка, протопопїй шй Пóпїй Бисѣричило(р) рȣмънéщй дъм ꙟ щ(ї)ре тȣтȣро(р) кърора се кȣвúне Май върто(с) цéрѕй Ꙗрдѣлȣлȣй.

Џ(ȣд)екъндь Скимбарѣ ачéщїй лȣ́мй ꙟшелътоаре, шй не(с)тарѣ, шй неперирѣ сȣ́флетело(р) кърȣѧ ꙟ мъсȣ́ръ май маре трéбȣе а фй декъ(т) тóате, дй(н) бȣ(нъ) вóѧ ноа(ст)ръ не оу́ним(ȣ) кȣ Бесѣрика роме(й) чѣ кафолúчѣ(с)къ, шй не мъ(р)тȣрисим афй мъдȣлъриле чéщїй Бисѣри(чй) ѿфте кафолича(с)къ а роме(й) прин чá(ста) ка(рте) де мъ(р)тȣрїé а ноас(т)ръ, шй кȣ ачѣле Привелигиѡ́мȣрй вом съ тръи(м)кȣ каре.. тръе(с)кь мъдȣлъриле шй пóпїй ачéщїй Бисѣрич(й) ѿфте, прекȣ(м) ꙟнълцїа сá ꙟпърáтȣлȣ шй коронатȣлȣ Крáю(л) но(с)трȣ ꙟ м(и)ло(с)тенїѧ декретȣмȣлȣ(й) ꙟнълцъи сáле не фáче пъ(р)та(шй) кáре ми(лъ) а нълцїй сáле невръ(нд) а ѡ лепъдá кȣ(м) съ кáде креди(н)чошило(р) ꙟнълцїй сáле, ача(стъ) ка(р)те де мъртȣрїе шй нълцїй сáле, шй църеи а(р)дѣлȣлȣ(й) ѿ дъ(м) ꙟнаи(н)те, пе(н)трȣ кáре ма(й) мáре тѣрїе, дъ(м) шй печéциле шй скрисóриле мъ(н)ило(р) ноá(ст)ре. Са(ȣ) да(т) ꙟ Белгра(д) ꙟ а́нїй до(м)нȣл(ȣ)й ҂ѱчи: ꙟ ѯ алȣ(й) Октo(м)врїе.

In litere latine textul de pe prima pagina a acestui act, care constitue izvorul atâtor lupte fratricide din trecut, ca şi cea maĭ mare piedică pentru unificarea sufletească şi consolidarea României Mari, este următorul:

„Noi mai jos scrişii: Vlădica, Protopopii şi Popii bisericilor rumâneşti dăm în ştire tuturor, cărora se cuvine, mai vârtos Ţării Ardealului, cum-că:

„Judecând schimbarea acestei lumi înşelătoare şi nestarea şi neperirea sufletelor, căreia în măsură mai mare trebue a fi decât toate, din bună voia noastră ne unim bisericei Romei cea catolicească şi ne mărturisim a fi mădularele acestei biserici catoliceşti a Romei prin această carte de mărturie a noastră şi cu acelea privilegiomuri voim să trăim, cu care trăesc mădularele şi popii acestei biserici sfinte, precum Inălţia sa Impăratul şi încoronatul Craiul nostru, în milostenia decretumului Inălţieĭ Sale ne face părtaşi, care milă a Inălţiei Sale nevrând a o lepăda cum se cade credincioşilor Inălţiei Sale, această carte de mărturie şi Inălţiei Sale şi Ţării Ardealului o dăm înainte, pentru care mai mare tărie dăm şi scrisorile mâinilor noastre.

„S'au dat în Bălgrad, în anii Domnului 1698, în 7 zile a lui Octomvrie“.

Actul poseda doua postscripte sau clauzule. Iată pe cel dintâiu:

ꙟсъ ꙟтрачε(ст)а ки(п) нε оу́ни(м) шй нε мъртȣ-
(р)иси(м) а(фй) мъдȣлъри(лε) с҃фтε(й) каѳоличе́щїй Би-
сѣричй а ромε(й), кȣ(м) прε ной шй рεмъшицε(лε)
ноа(ст)рε дин ѡ҆бичѣю(л) Бεсѣричїй ноа(ст)рε а҆ ръсъ-
ритȣлȣ(й) съ нȣ нε клътѣскъ. Чи тоа(тε) цъ(рε)-
мо́нїйлε Съ(р)бъто́рилε по(с)тȣрилε кȣ(м) пъ(н)ъ а҆кȣ(м)
а҆ша шй дѣкȣ(м) наи(н)тε съ фи(м) слобоѯй а҆лε
цинѣ дȣпъ кълин(н)дарю(л) вεкю, шй прε чи(н)сти́тȣ(л)
вл(ъди)ка ноа(ст)ръ А҆ѳанасїε ни́мε пъ(нъ) ꙟ҆ моартѣ
с҃фцїй са́лε съ на(и)бъ пȣтѣрε а҆(л) клътй ди(н) скаȣ-
нȣ(л) с҃фцїй са(лε.) Чи то(к)ма дε и҆са(р) тъ(м)пла́
моа(ртε) съ (с)тѣ ꙟ҆ воа Соборȣлȣ(й) прε чи́нε а҆р
а҆лѣцε съ фїε вл(ъди)къ прε карε с҃фцї(й)а са Па́па
шй ꙟ҆нъ(л)цатȣ(л) ꙟ҆мп(ъ)рат(ȣ) съл ꙟ҆търѣскъ. шй

Патріа(р)хꙋл де сꙋпт(ꙋ) Бирꙋи(н)ца ꙟнѫлцїй сале сѫ(л) хирото(нѣ)скѫ ши ꙟ ѡ҆бичѣю(л) ши дрегѫторїйло(р) Протопопило(р) карїй сѫн(т) ши во(р) фи ничй ꙟтрꙋ фѣл(й) де лꙋкрꙋ нимe сѫ нꙋ(сѫ) мѣстече. Чи сѫ(се) цїе кꙋ(м) ши пѫ(нѫ) акꙋ(м): ꙗ(рѫ) де нꙋ не во(р) лѫса пре ной ши пре рѫмѫшицеле ноа(ст)ре ꙟ трача(стѫ) ашезаре, Печециле ши искѫлитꙋриле ноа(ст)ре каре а(м) да(т) сѫ наибѫ ничй о тѫрїе, каре лꙋ(к)рꙋ ла(м) ꙟтѫри(т) кꙋ печѣтѣ митрополїй ноа(ст)ре пе(н)трꙋ май маре мѫ(р)тꙋрїе. (L. S.)

In litere latine:

„Insă într'acest ne unim şi ne mărturisim a fi mădularele sfintei catoliceştii biserici a Romei, cum-că pre noi şi rămăşiţele noastre din obiceiul bisericei noastre a răsăritului să nu ne clătească, ci toate ceremoniile, sărbătorile, posturile cum până acum, aşa şi de acum înainte să fim slobozi a le ţine după calendarul vechiu. Şi pe cinstitul Vlădica nostru Atanasie nime până în moartea Sfinţiei Sale să n'aibă putere a-l clăti din scaunul Sfinţiei Sale, ci tocmai de 'i-s'ar întâmpla moarte, să stea în voia Soborului pe cine ar alege să fie Vlădică, pe care Sfinţia Sa Papa şi Inălţatul Impărat să-l întărească şi Patriarhul de sub biruinţa Inalţiei Sale să-l chirotonească şi în obiceiul şi deregătoriile Protopopilor, cari sunt şi vor fi, nici într'un fel de lucru nime să nu se amestece, ci să se ţie cum şi până acum. Iar de nu ne vor lăsa pe noi şi pe rămăşiţele noastre într'această aşezare, peceţiile şi iscăliturile noastre care am dat să n'aibă nici o tărie, care lucru l'am întărit cu pecetia Mitropoliei noastre“.

Urmează în dreapta primei pagini pecetia Mitropoliei, imprimată în fum şi reprezentând în mijloc icoana Sf. Treimi, având împrejur inscripţia următoare: *„Aceasta este pecetia Mitropoliei Balgradului“*, cum se zicea p'atunci *Albei Iulii* de azi.

Pe paginele 2 şi 3 urmează semnăturile celor 38 de protopopi din numărul de aproape 100, câţi erau în funcţie şi cari n'au voit să primească nefasta „unire“. Fie-care protopop semnând, punea şi pecetia protopopiatului său.

După iscăliturile protopopilor, mitropolitul *Atanasie* a scris cu mâna sa proprie următoarele observaţiuni, adică a doua clauzulă:

Ш(и) аше не ꙋним(м) ачє(и) че скри(ши) ма(и) сꙋ(с). .ꙋ(м) тоатъ лѣџе но́(с)тръ слꙋ(џ)ба Бесѣри(чеи) ле.. .ꙋ(р)гіа ш(и) по(с)тꙋри(ле) ши дарꙋ(л) но(с)трꙋ сѫ стѣ пре ло(к). Іаръ сѫ на(р) ста пре ло(к) ачеле нич(й) ачѣсте пече(те) сѫ на(и)бъ ниче о търіѧ асꙋпра но(с)тръ ш(и) влъ(ди)ка ностръ Аѳанасїе сѫ фіе ѧ̂ ка(п) (m. p. L. S.) ш(и) ниме сѫ н(ꙋл) хъ(л)бꙋтълꙋꙗскъ.

In litere latine:

„Şi aşa ne unim acei ce-'s scrişi mai sus cum toată legea noastră, slujba bisericei, liturghia şi posturile şi darul nostru să stea pe loc. Iar de n'ar sta pe loc acelea, nici aceste peceţi să n'aibă nici o tărie asupra noastră şi Vlădica nostru Atanasie să fie în cap (aici vine iscălitura mitropolitului şi pecetia mitropoliei) *şi nime să nu-l hălbutăluiască“.*

Vreme de aproape 200 de ani acest celebru şi afurisit act a fost dosit. Abia în 1879 a fost găsit între hârtiile iezuitului *G. Hevenesy* la biblioteca universităţii din *Budapesta.* El a fost publicat prima dată în anul 1880 de către regretatul *dr. I. Crişan,* fost profesor la Seminarul teologic ortodox al mitropoliei din *Sibiu,* mai întâiu în limba germană sub titlul: *„Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Union der Romänen in Siebenbürgen unter Leopold I“* şi apoi în limba română.

FALŞIFICAREA ACTULUI „UNIRII“

Interesant de amintit este că, deşi prin actul aşa zisei „unirii“ nu se prevedea că oportuniştii români dela 1698 ar fi primit vre o dogmă catolică sau ar fi admis vre-un drept de amestec al bisericei catolice în biserica română „unită“, totuşi cei doui Iezuiţi unguri *Baranyi* şi *Hevenesy,* autorii morali ai sciziunei religioase dela *Alba Iulia,* în traducerea actului în limba latină, pe care au prezentat-o cardinalului *Collonici,* au falşificat în mod îndrăzneţ partea cea mai principală a actului, punând într'ânsul următoarele două fraze, pe care nu le conţine actul original:

„Primind, mărturisind şi crezând toate câte le primeşte, le mărturiseşte şi le crede biserica romano-catolică şi mai înainte de toate cele

4 puncte, în privința cărora pân'acum nu ne înțelegeam și care ni-se fac cunoscute și prin decretul si diploma prea grațioasă a Maiestății Sale Prea Sfinte"......

Cele 4 puncte erau: 1. Papa dela *Roma* este capul întregei biserici de pe fața pământului. 2. Intrebuințarea pâinei nedospite (azima) la sf. cuminecătură. 3. In afară de cer, care este locuința fericiților, și de iad, care este temnița condamnaților, mai este un al treilea loc, adică *purgatoriul,* în care se țin și se curăță sufletele, care n'au apucat să-și facă canonul și să se pocăiască. 4. Purcederea Duhului Sfânt nu numai dela Tatăl, ci și dela Fiul.

Pentru admiterea și a acestor 4 puncte, mitropolitul *Atanasie,* forțat de Iezuiți, a fost nevoit să convoace, pe ziua de 5 Septembrie 1700, la *Alba Iulia,* un nou Sinod, care a și redactat un manifest, după cum cereau Iezuiții, anume că biserica dela *Alba Iulia „primește, mărturisește și crede toate câte le primește, mărturisește și crede biserica romano-catolică"* și în special cele 4 puncte de mai sus.

Manifestul acesta însă a rămas numai o simplă hârtie, nesemnată de nimeni, în archiva Mitropoliei de *Alba Iulia.* Neobositul și modestul istoric *N. Densușianu* spune că acest manifest n'a fost iscălit nici de mitropolitul *Atanasie,* nici de protopopi și nici de preoți. Faptul acesta îl confirmă și iezuitul *Gabriel Kapi,* șeful „misiunei de propaganda catolică în Dacia", care în ziua de 14 Martie 1701 scria urmatoarele cardinalului *Collonici:*

„Eu cred că acum va fi deajuns să ne mulțumim cu primirea „unirii" în principiu, fiind-că ar fi foarte periculos, ba chiar imposibil, ca să înlăturăm toate obiceiurile cele rele ale Românilor. De aceea va fi suficient ca episcopul și ceilalți dintre ei, când vor face în viitor mărturisirea credinței și a „unirii", să promită în general că voiesc să depindă de biserica catolică și că voesc să trăiască după ritul grecesc aprobat de biserica catolică și în alte ținuturi. Va fi apoi datoria noastră pe viitor să schimbăm încetul cu încetul multe din obiceiurile lor și anume să le schimbăm chiar și liturghia și forma cultului divin, spunându-le că obiceiurile acestea s'au introdus la ei din prostia și neștiința preoților".

Este deci un adevar istoric ca nu mai exista alt manifest de „unire" decât actul din ziua de 7 Octombrie 1698.

INCADRAREA BISERICEI ROMÂNE „UNITE" SUB AUTORITATEA ABSOLUTĂ A PAPEI

Ceea-ce n'au reuşit sa ducă la îndeplinire Iezuiţii la 1700, s'a înfaptuit, din nenorocire, la 1872, graţie unui mitropolit al *Blajului,* despre care nu se mai poate spune că era „prost". Acesta a fost mitropolitul *dr. Ioan Vancea de Buteasa,* care, întocmai ca laicul *Iuliu Maniu* din zilele de azi, suferea acum 58 de ani de un fanatism catolic maladiv şi fără rezerve.

Noul mitropolit *Vancea,* care urma în scaun raposatului mitropolit *Alex. Sterca Şuluţ,* convoacă în mod anti-canonic pe ziua de 5 Maiu 1872 un Sinod mitropolitan sau un „conciliu provincial", cum îl botezase el, la *Blaj.* Zic anti-canonic, fiind-ca nu făcea de loc cunoscut nici clerului, nici poporului gravele chestiuni, care aveau să se discute în acest conciliu, chestiuni, care în ce priveşte extensiunea şi consecinţele lor, erau cu mult mai mari decât cele ce se trataseră sub mitropolitul *Atanasie* la 1698, la începutul „unirii" cu Roma. Acest conciliu nu avea absolut nici o bază legală, căci nu se întemeia pe nici o lege. Membrii săi nu erau aleşi de nimeni, nici de cler, nici de popor. El era compus — spune *N. Densuşianu* — cel mult din 3 sau 4 persoane cu vot decisiv, adică episcopii sufragani.

Ei bine, acest „conciliu provincial" sau Sinod falş a admis în a doua sa şedinţă un proiect elaborat gata al mitropolitului *Vancea,* care era o simplă compilaţiune din scrierile celor mai celebri Iezuiţi despre *„credinţa catolică",* şi a votat, în contra voinţei membrilor săi, dogmele şi decretele următoare, neacceptate pân'atunci în biserica română „unită":

1. Că Papa dela Roma nu numai că este capul văzut al bisericei universale, dar „are deplină putere de a păstori, de a cârmui şi de a administra" precum în biserica romano-catolică, tot aşa şi în biserica română greco-catolică.
2. Că biserica *Blajului* primeşte, mărturiseşte şi crede toate câte le primeşte, le mărturiseşte şi le crede biserica romano-catolică.
3. Că pe viitor toţi episcopii şi preoţii, cari vor lua parte la Sinoadele provinciale, să facă mărturisirea publică a credinţei catolice după formula Papei *Urban VIII.*
4. Că Papa are „dreptul ilimitat de guvernare şi legislaţiune", precum în biserica romano-catolică, aşa şi în cea greco-catolică.
5. Că Papa, când dispune, în baza supremei sale autorităţi, ca biserica întreagă să ţină vre-o dogmă de credinţă sau de moravuri, atunci dânsul se bucură de *infailibilitate,* din care cauză astfel de hotărâri ale Pontificelui nu se mai pot schimba.

6. Că Papa, după dreptul divin, este judecătorul suprem al credincioşilor.
7. Că judecata scaunului apostolic nu se mai poate anula de nimeni şi nici nu este permis cuiva să judece asupra sentinţei Papei.
8. Că este falşă susţinerea că judecata Papei s'ar mai putea apela la conciliul ecumenic.
9. Că Papa, „ca supremă autoritate, căreia 'i-s'a încredinţat depozitul credinţei, are dreptul exclusiv de a prescrie forma cultului public şi privat", precum în biserica romano-catolică, aşa şi în biserica greco-catolică.
10. Că „mitropolitul este numai un grad intermediar între Pontificele dela Roma, capul bisericei, şi între episcopi".

In afara de aceste deciziuni, care privesc credinţa religioasa şi ierarhia mitropoliei române „unite", aşa zisul „conciliu provincial" dela *Blaj* din 1872 a mai adus şi o hotărâre dictatorială, prin care poporul credincios, acest element fundamental al oricărei biserici, este exclus de a mai putea avea vre-un cuvânt în ori-ce fel de sinoade bisericeşti, fie în materie de credinţă, fie în chestiuni de simplă administraţie bisericească.

Cu un cuvânt, mitropolitul *Vancea* arunca la coş toate canoanele bisericei răsăritene, toată libertatea şi independenţa bisericei — şi încă sub formula unei *prestări de jurământ* din partea celor prezenţi la Sinod, cari au jurat pe credinţa preoţească că *„vor păstra ca un secret religios şi sub tăcere absolută toate cele citite, desbătute şi hotărâte acolo"*.

Pregătirile oculte de a trece la catolicism pe de-a întregul, începute în anul 1872, au fost continuate de mitropolitul *Vancea* şi în anul 1882, cu acelaşi sistem ascuns de a converti pe cineva fără să ştie. Conciliul provincial, convocat pe ziua de 30 Maiu 1882, exact în aceleaşi condiţii anti-canonice ca şi cel din 1872, în urma impunerii dictatoriale a mitropolitului *Vancea,* a recunoscut ca obligatoare pentru biserica română „unită" o lungă serie de concilii ecumenice şi particulare cu totul neadmise de biserica răsăriteană, scoţând astfel mitropolia *Blajului* sau a *Albei Iulii* din biserica Răsăritului şi lăsându-o să fluctueze în vânt, ca o mică planetă rătăcită şi eşită din orbita sa [1]).

Astfel ceea-ce a făcut mitropolitul *Vancea* la 1872 şi 1882 întrece cu mult ceea-ce făcuse mitropolitul *Atanasie* la 1698, căci

---

1) Vezi *„Independenţa bisericească a Mitropoliei române de Alba Iulia"* de *N. Densuşianu,* pag. 11.

acesta, ce e drept, nu primise nici o dogma catolica şi nu cedase Papei nici un drept de legislaţiune şi administraţiune în biserica română „unită“ de *Alba Iulia*. Spiritul ortodox dela Mitropolia Ungro-Vlahiei, din *Bucureşti*, unde fusese sfinţit *Atanasie*, mai plutia încă asupra sufletului său amărît, dar lacom şi slab de îngeri, chiar când, silit de grelele împrejurări d'atunci, a consimţit la „unire“ în condiţiunile arătate mai sus, pe când iezuitul *Vancea* se da legat în mâinile catolicismului unguresc dela *Esztergom*, sub pretext că face „unirea“ cea adevărată cu biserica Romei.

Deşi deciziunile celor două concilii provinciale, convocate de *Vancea*, nu pot avea nici o valoare legală în sânul bisericei „unite“ dela *Blaj*, fiind-că n'au fost ratificate la lumina zilei de sinodul acestei biserici, totuşi ele constitue îndreptarul mitropoliei „unite“ de pe malurile celor două Târnave, complăcându-se sa sugă cu sfidare şi la ţâţa Papei dela *Roma* şi la ţâţa budgetului României Mari, pentru-ca *„Domnul Dumnezeu să trimită roadă bogată în Agrul său“*, condus de maxima că „grâul nu creşte în piatra, nici trandafirii nu înfloresc în mocirlă“, care ar fi sa fie ortodoxismul! [1]).

CONSECINŢELE IMEDIATE ALE „UNIRII“

Aproape 100 de ani, Ardealul a fost, din cauza „unirii“, teatrul unor păgubitoare şi câte-odata acute şi sângeroase turburări religioase.

Incă în 1701 încep agitaţiile lui *Gabriel Nagyszegi* şi *Andrei Ban (Grecu)*. In 1707 *Ioan Circa*, ajutat de principele *Francisc Rakoczy*, se proclamă episcop calvin pe seama Românilor, iar poporul, desbinat pe teren religios, se desbină şi în politică. Românii *„uniţi“*, alături de trupele imperiale şi cunoscuţi sub numele de *Lobonţi*, se bat cu Românii *neuniţi*, adică ortodoxi, sprijiniţi de *Rakoczy*, sub numele de *Curuţi*, ucigându-se între ei ca fiarele sălbatice [2]). In 1744 apare în Transilvania călugarul sârb *Visarion Sarai* şi îndeamnă poporul român, sfâşiat de confesionalism, să păstreze credinţa veche. Fanatizaţi de *Visarion*, Românii din judeţul Hunedoarei însceneazǎ o adevărată revoluţie în contra „uniţilor“.

1) Vezi ziarul *„Unirea“*, organul Mitropoliei din *Blaj* (No. 40 din 4 Octombrie 1930).

2) Vezi *„Părţi alese din istoria Transilvaniei“*, vol. I, pag. 236, de *G. Bariţiu*.

Fireşte că în astfel de condiţiuni ruptura dintre Români s'a lărgit, rănile s'au mai înveninat, iar duşmanii lor s'au îmbărbătat din nou. Insăşi Curtea împărătească din *Viena* prinde şi mai mult curaj şi se răsbună pe episcopul „unit" din *Blaj, Inocenţiu Micu Clain,* pentru faptul că, întârziând îndeplinirea făgăduelilor date împăratului că va grăbi „unirea" bisericească cu *Roma,* episcopul, desamăgit, convoacă în Iulie 1744 un sinod la *Blaj,* în care arată cum a fost înşelat poporul român şi întreabă pe preoţi şi protopopi dacă, în asemenea împrejurări, trebue sau nu să mai ţină la „unire"? Gestul acesta 'i-a fost fatal amărîtului prelat. El a fost chemat la *Viena,* de unde nici nu s'a mai întors la *Blaj,* fiind silit să demisioneze în 1751 şi să plece în sihăstrie la *Roma,* unde a murit, crud desiluzionat, în anul 1768.

MIŞCAREA CĂLUGĂRULUI ORTODOX SOFRONIE

Mari turburari s'au produs, din cauza „unirii", şi în Ţara Moţilor, alcătuită din extremităţile judeţelor Alba, Hunedoara, Turda, Cluj, Bihor şi Arad. Nemulţumirile confesionale au împins la neorânduelí serioase şi grave, în unele locuri, graţie agitaţiilor unui calugar cu numele *Sofronie,* care îşi face apariţia în Ardeal în anul 1759, când împărăteasa *Ecaterina II* a Rusiei, protectoarea bisericei ortodoxe, reuşeşte sa obţină din partea Curţii împărăteşti din *Viena* un „edict de toleranţa", cu data de 13 Iulie 1759.

Calugarul *Sofronie,* originar din comuna *Cioara* (jud. Alba), cu numele de familie *Stan Popovici,* petrecuse mai mult timp în Ţara româneasca, de unde intorcându-se în Ardeal începe o înteţită propagandă împotriva „unirii", mai întâiu în judeţul Hunedoarei şi apoi in judeţul Alba (pe la *Abrud, Zlatna* etc.). Indrăzneţ şi bun orator, el provoacă o fierbere atât de mare în mijlocul poporului, încât acesta alungă pe preoţii „uniţi" nu numai din biserici, ci şi din casele lor.

Focul aprins pe temă religioasă de *Sofronie,* care ştia să dea mişcării sale şi o nuanţă cu caracter politic, se lăţea în toate părţile, preparând terenul pentru revoluţia sângeroasă a lui *Horia* din anul 1784, la care n'au participat, afară de rare excepţii, decât numai Români de legea ortodoxă.

In luna Iulie 1760, mai multe sate din judeţele *Alba, Turda* şi *Târnava* înaintează guvernului un memoriu, în care protestează energic în contra „unirii" şi declară că mai bine lasă să li-se taie

capetele decât sa mai îngaduie ca cineva sa-i sileasca a se face „uniţi" şi că sunt gata a cere ajutor şi ocrotire dela împăratul Rusiei.

Rezultatul acestei mişcări a fost ca însuşi episcopul „unit" din *Blaj,* inchizitorul *Petru Pavel Aron,* a fost nevoit să se refugieze la *Sibiu,* imitând exemplul mai multor nobili unguri catolici, cari găseau lucru prudent să se retragă şi ei dela sate la oraşe. Protopopul *Cibului* (sat în judeţul Hunedoara, 10 klm. depărtare de *Zlatna),* cu numele *Ioan Popovici,* scria pe o carte bisericească: *„Când s'a lepădat sfânta unire din toată ţara Ardealului, au fost anii 1760".*

Aşa s'a parut o clipă. Persecuţia ortodoxilor şi propaganda catolică au fost însă curând reluate cu noui puteri.

Procedarea energică a generalului austriac *Bukow,* noul comandant al trupelor din Transilvania, anume trimis de împarateasa *Maria Tereza,* a pus repede frâu agitaţiunii călugarului *Sofronie.* In vara anului 1760, generalul *Bukow* dărâmă toate manastirile ortodoxe din Ardeal şi arestează pe toţi răsvrătitorii ţărănimei, mai ales pe preoţii neuniţi, astfel că în Septembrie acelaşi an temniţele garnizoanei din *Alba Iulia* erau pline cu preoţi şi ţarani ortodoxi. Intre primii arestaţi se afla popa *Molnar* din comuna *Sadu,* lângă Sibiu, cunoscut sub numele de *Popa Tunsu,* care facea în judeţul *Turda* aceeaşi propagandă, pe care o desfaşura *Sofronie* în ţara Moţilor. Numele de *Popa Tunsu* 'i-s'a tras din faptul că fusese tuns din ordinul episcopului „unit" din Blaj, *Petru Pavel Aron,* pentru-că fusese sfinţit în Muntenia (în anul 1758).

Va ramâne o pagină de glorie neperitoare în istoria neamului nostru lupta, care a durat atâta timp între umilii preoţi şi ţaranii români din Ardeal, de o parte, şi atot-puternicii catolicismului habsburgic şi unguresc, de altă parte.

In faţa procedarii sălbatece a generalului *Bukow,* care nu înţelegea să glumească cu cei cari se împotriveau poruncilor sale, călugărul *Sofronie* a dispărut la un moment dat din munţii *Abrudului* şi s'a refugiat în Muntenia, unde s'a întâlnit şi cu protopopul *Balomireanu,* fost vicar al episcopului „unit" *Inocenţiu Micu Clain* şi care lepădându-se de *„unire"* încă în anul 1748, se refugiase în Muntenia [1]).

---

1) Vezi *„Ţara Ţopilor, despre trecutul munţilor apuseni ai Transilvaniei",* de *Rubin Patiţa.* Orăştie 1912.

DESFIINȚAREA MITROPOLIEI ORTODOXE DIN ARDEAL ȘI AJUNGEREA EI SUB IERARHIA SÂRBEASCĂ

Timp de 62 ani, după așa zisa „unire", Mitropolia română ortodoxă a Ardealului a fost desființată de fapt. Abia în anul 1762, după atâtea frământări și răsvrătiri, care puseseră pe gânduri Curtea din Viena, împărateasa *Maria Tereza* numește ca administrator al intereselor bisericei române ardelene pe un sârb, cu numele *Dionisie Novacovici,* episcop sârbesc în *Buda.* Acesta, strain de neam și urmărind alte interese, favoriza însă mai mult interesele „unirii" decât ale ortodoxiei. Astfel biserica ortodoxă din Ardeal ajunge sub oblăduirea mitropolitului sârb din *Carlovitz,* cu care aproape 100 de ani a trăit în vecinice conflicte până să se poata salva sub marele mitropolit *Andrei Șaguna.*

Lui *Novacovici* 'i-a urmat, în 1770, episcopul sârb din *Buda: Sofronie Kirilovici,* tot numai cu titlul de administrator episcopesc. Numai după multe stăruințe atât din partea Românilor ardeleni, cât și a mitropolitului sârb din *Carlovitz,* împaratul *Iosif II* numește, în 1783, un episcop titular la *Sibiu,* — căci la *Alba Iulia* nu era tolerat — în persoana archimandritului sârb *Gedeon Nikitici.* In 1789, murind *Nikitici,* demnitatea de episcop ortodox al Ardealului este încredințată tot unui archimandrit sârb, cu numele *Gerasim Adamovici,* iar dupa moartea acestuia interesele episcopiei au fost conduse de doui vicari, anume *Ioan Popovici* și *Nicolae Huțovici* (1799 1810), având ca secretar și jurisconsult pe „unitul" *Aron Budai,* fratele poetului și lexicografului *Ion Budai Deleanu,* autorul, între altele, al epopeei în versuri *„Țiganiada".*

Savantul nostru istoric *N. Iorga,* bazat pe isvoarele lui *T. Cipariu* din revista acestuia *„Archiva",* afirma cum-că pentru locul de episcop ortodox al Ardealului, devenit vacant în urma morții lui *Adamovici,* ar fi fost amator și cunoscutul scriitor „unit" *Samuil Micu Clain,* care fagaduise clerului neunit că, după alegere, se va lepada de „unire". El însa n'a reușit, căci a fost ostracizat de guvern în mănăstirea *Blajului,* de unde abia dupa 4 ani a putut să plece, spunând în ultima sa predică cuvinte grele pentru puternicii zilei din Blaj, [1]) despre cari zicea că *„nici-odată n'a cugetat că din piatră va stoarce apă".*

Abia în 1810, după nenumărate intervenții din partea preoților și protopopilor ortodoxi, episcopia Ardealului primește în sfârșit

1) Vezi *„Istoria bisericii românești",* vol. II, pag. 210 și 211, de *N. Iorga.*

un titular român în persoana lui *Vasile Moga*, fost preot necăsătorit în *Sebeşul Săsesc*. Numirea lui a fost însă condiţionată de o instrucţiune, compusă din 19 puncte, şi prin care 'i-a fost mult restrânsă libertatea de acţiune. Aşa se explica că sub episcopatul lui *Moga*, care a durat 35 de ani, propaganda „unirii", în loc să fie oprită, a fost mai spornica decât înainte. Numai energia, tactul şi inteligenţa urmaşului său, *Andrei Şaguna* (1846—1873), a putut să-i pună frâu şi să reînvieze vechia strălucire a bisericei ortodoxe.

Pretinsa „unire" dela *Alba Iulia* din anul 1698, izvorul atâtor şi atâtor certuri confesionale, de multe-ori josnice şi străine de viaţa religioasă, constitue cea mai primejdioasa spărtură data de Unguri şi Austriaci unităţii sufleteşti a neamului nostru. De-atunci datează infiltraţiunea catolică în mijlocul poporului românesc, fiind-că biserica „unita" nu este alt-ceva decât *„Calul troian"* intrat în cuprinsul sufletesc al naţiunii române, deci avangarda catolicismului, care tinde la disolvarea ideii naţionale şi n'are nici un interes ca Statul român să se consolideze în nouile sale graniţe. Dovezi dureroase despre acest adevar le avem în faţă, mai aleş de când în fruntea guvernelor României Mari s'a lasat în doua rânduri, de către factorii constituţionali, sa se perândeze ca primi-miniştri politiciani români „uniţi" din Ardeal, cari conform principiilor iezuitului *Ignaţiu Loyola* se considera în primul rând *catolici* şi *numai* în al douilea rând *Români*.

Dar despre această grava chestiune ma voiu mai ocupa mai pe larg în alta parte a lucrării de faţă.

Fapt cert este însă — şi istoria o dovedeşte — ca şi inainte şi după „unirea" păturei lor conducătoare, Românii din Ardeal — bine înţeles cei de ritul ortodox — s'au deprins sa vază în Principii sau Domnii Ţărilor române pe adevăraţii protectori ai credinţei lor ortodoxe. Domnitorii Munteniei şi Moldovei faceau donaţiuni bisericelor române din Ardeal şi le constituiau apanagii. Mulţumita lor, se naşte aici şi se întareşte o organizaţie permanenta eclesiastica şi canonică în strânsa legatură cu cea din Principate, dela care primeau mirul şi binecuvântarea păstorească. Episcopatele române, întărite prin munificienţa Principilor români, devin conducătoare ale poporului român ardelean, luând locul foştilor nobili români calvinizaţi, catolicizaţi şi maghiarizaţi.

Aşa s'a făcut începutul unei civilizaţii naţionale.

CAPITOLUL III.

SCHIMBUL RECIPROC DE CĂRTURARI DINTRE ŢĂRILE ROMÂNE ŞI ARDEAL

Studiând istoria neamului nostru, uşor ne convingem că dragostea şi grija conducătorilor Ţărilor române (Muntenia şi Moldova, mai târziu România) faţă de fraţii din Ardeal a fost nu numai statornica în tot cursul veacurilor, ci şi salvatoare pentru ei. Dar însăşi existenţa pasivă a Principatelor dunarene, mai târziu a regatului român, a fost pentru Românii din provinciile subjugate o forţă de încurajare, o nădejde vie în evenimentele fericite ce cu timpul aveau să vie, o sperietoare pentru asupritori ca să-i mai îmblânzeasca şi să-i împiedice în pornirile lor duşmănoase. Cu drept cuvânt scria *Alex. Aldea,* fiul voevodului muntean *Mircea cel mare,* conducătorilor oraşului *Sibiu,* că *„dacă s'ar întâmpla să piară Ţara românească, ar pieri şi ei"* [1]).

BISERICA ORTODOXĂ-PĂSTRĂTOAREA CULTUREI ROMÂNEŞTI

Existenţa Principatelor Munteniei şi Moldovei, unde Românii duceau de fapt o viaţă naţională independentă sub domnia legilor lor proprii şi a limbei lor naţionale, le-a dat posibilitatea ca să nu rămână nepăsătoare în faţa prigonirilor din ce în ce mai îndrăzneţe, pe care le îndurau fraţii lor ardeleni din partea stăpânitorilor maghiari.

In vremea tiparului, tot din Ţara românească a fost dusa lumina minţii şi a sufletului în Ardeal. Diaconul *Coresi* dela *Târgovişte* pleacă la *Braşov* (1560), luând o parte activă la mişcarea literară

1) Vezi *„Patriarhul României dr. Miron Cristea, Inalt Regent"*, de *I. Rusu Abrudeanu,* vol. I, pag. 468 (Discursul rostit de Patriarhul-Regent la serbările unirii dela Alba Iulia din 20 Maiu 1929).

şi la naţionalizarea bisericei ortodoxe ardelene. Lui 'i-se datoresc primul *Evangheliar* românesc, tipărit în *Braşov* la 1561, *Apostolul* românesc la 1563, *Tâlcul evangheliilor* şi *Molitvelnicul* românesc la 1564, *Psaltirea* românească la 1570, precum şi o mulţime de alte publicaţii româneşti. *Coresi* s'a străduit o viaţă întreagă să tipărească în limba română cărţi pentru trebuinţele bisericilor, în care se slujea pân'atunci în limba slavonă.

Ucenicii lui *Coresi* înfiinţează apoi tipografii româneşti la *Orăştie* şi la *Sebeşul săsesc* în veacul XVI. Când mitropoliţii români din *Alba Iulia* vor să reînoiască tiparniţa lor, *Matei Basarab*, Domnul Munteniei, le trimite teascurile şi meşterii tiparnici. Acei „meşteri străini", despre care vorbeşte mitropolitul *Simeon Ştefan* în *Noul Testament* dela *Bălgrad* (1648), cum se zicea p'atunci *Albei Iulii*, erau tipografi din Ţara româneasca. In vestita prefaţă a acestui *Nou Testament* mitropolitul vorbeşte tot atât de elocuent, ca şi înainte de el mitropolitul *Varlam* al Moldovei, despre unitatea limbii şi prin limbă a sufletului românesc, care avea să fie prima garanţie a unităţii noastre [1]). In multe biserici ortodoxe din Ardeal se mai gasesc şi azi încă, ca la *Zdrapţi* (jud. Hunedoara), exemplare din *„Cartea românească de învăţătură"* sau *„Cazania Mitropolitului Varlam"*, tipărita la *Iaşi* în anul 1643.

Asemenea tipografi au lucrat continuu în Ardeal până în vremea lui *Constantin Brâncoveanu Vodă,* chiar şi la tipografia „uniţilor" dela *Blaj,* până târziu.

Tot atunci, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea — spune d. prof. *N. Iorga* — se anunţă în Moldova de *Miron Costin* doctrina unităţii româneşti şi a măreţei origini latine. De aici a trecut la munteanul *Constantin Cantacuzino* (Stolnicul), care a sprijinit-o pe rezultatul adâncelor sale studii în străinătatea italiana. Dintr'o şi mai largă străbatere a întregei literaturi internaţionale, *Dimitrie Cantemir Vodă,* cu domnească hotărâre, adauge convingerea nestrămutării noastre, o strigă ca de pe treptele tronului sau pierdut. Ce fel de înviorare şi pentru Românul cel mai umil, de pe brazda cea mai muiată cu sudoare, se desfăcea de pe paginile de inspirată siguranţă a acestor cărţi! [2]).

1) Idem, pag. 467.

2) Vezi *„Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918—1928"*, articolul d-lui *N. Iorga* întitulat: *Ce a primit şi ce a dat Ardealul,* pag. 4 din vol. I. 1929.

Pe de altă parte cărţile de slujbă bisericească, tiparite în Principatele dunărene, s'au răspândit în tot Ardealul până în nordul Maramurăşului şi în satele delângă Tisa Torontalului, la *Panciova* delângă Dunăre etc. *Cazania* mitropolitului *Varlam* dela Iaşi (1643) şi *Pravila cea mare* a lui *Matei Basarab* (1652) le găsim şi azi în multe sate modeste din Ardeal şi Banat.

Patriarhul *dr. Miron Cristea* ne confirmă că până şi schituleţul din *Topliţa,* comuna sa natală, întemeiat de o doamnă din Moldova, primea cărţi rituale dela *Târgovişte.* Preoţii din Maramurăş veniau la *Bucureşti* să cumpere cărţi, iar din Principate circulau în Ardeal şi Banat o mulţime de călugări cu traista plină de cărţi, tipărite în teascurile mănăstirilor dela *Râmnicul Vâlcea, Govora, Buzău, Târgovişte, Neamţu* etc.

Călugării, ca şi ciobanii, nu cunoşteau granițe. Ei treceau în Ardeal şi înapoi, răspândind slova bisericească şi românească, spre marele năcaz al catolicilor şi calvinilor, cari, curând după moartea lui *Mihaiu Viteazul,* au început o adevărată prigoană în contra acestor călugări, despre care spuneau că *„prin călugări le-a venit pieirea din Ţara românească“.* Totuşi aceşti misionari n'au încetat nici-odată propaganda lor bisericească şi naţională. Carpaţii despărţitori nu formau o graniţă greu de trecut şi contactul sufletelor româneşti se făcea cu uşurinţă, făcând să se nască şi să se întărească în mod firesc printre Românii ardeleni sentimentul naţional, care cu vremea avea să se reverse din albia lui [1]).

Pentru a ţine deştept cugetul românesc în Ardeal, Domnii Principatelor româneşti, vlădicii, preoţii şi atâţi oameni inimoşi din Principate n'au pregetat să trimită peste munţi misionari, tiparniţe, evanghelii, carte românească şi subsidii băneşti.

Pe de altă parte, de prin Ardeal răsărea câte un biet preot, câte un călugăr umil, câte un şcolar adăpostit D-zeu ştie cum şi pe unde, care cetise în cronici şi în cărţile de istorie şi căpătase de acolo încredinţarea, că toate încercările şi umilinţele prezentului nu însemnează nimic faţă de marele trecut al Romei şi de isprăvile Voevozilor români şi că — după vorba lui *Petru Pareş,* pe care n'o ştiau — ceea-ce a fost odată, se poate întoarce. Mai mult: *că*

1) Vezi *„A román kérdés Magyarországba“* (Chestia românească în Ungaria), de *dr. Weisz Ignacz,* Braşov, 1913.

trebue să se întoarcă. Toţi aceştia eşiseră transfiguraţi din adăposturile, unde îi ajunsese *Bună vestirea misiunii noastre naţionale.* Şi atunci de pe plaiurile unde propovăduiseră un *Samuil Micu Clain*, un *George Şincai*, un *Petru Maior*, a bătut învietorul vânt de munte, care, intrând în sufletele boerimei din Muntenia şi Moldova, a îndemnat-o la acea luptă, în numele patriei şi al naţiei, care a dus la Unirea Principatelor şi a pregătit marea luptă pentru întregirea neamului [1]).

Este fapt neîndoios că Principatele Munteniei şi Moldovei au exercitat totdeauna o mare putere de atracţie pentru poporul român din Ardeal, înlesnind astfel schimbul reciproc de elemente culturale. O mulţime de tineri ardeleni, cari nu întrevedeau pentru ei nici o posibilitate de emancipare şi de cultură sub stăpânirea ungurească, treceau în Ţările române, unde erau îmbrăţişaţi cu căldură, sprijiniţi şi cinstiţi. Mulţi dintre ei au ajuns la cele mai înalte trepte bisericeşti. Citām printre aceştia pe: *Teodosie* din *Vestem* (lânga Sibiu), ajuns Mitropolit al Ungro-Vlahiei în vremea lui *Constantin Vodă Brâncoveanu* (1668—1714); *Iacob Stamati* (din părţile Reghinului săsesc), Mitropolit al Moldovei (1792—1803); *Dionisie Lupu*, ocrotitorul lui *G. Lazar*, Mitropolit al Ungro-Vlahiei (1819—1821), *Gavriil Banulescu-Bodoni* (din Bistriţa Năsăudului), Mitropolit al Basarabiei, după ocupaţia ei de către Rusia; *Chesarie*, episcop de Buzau (1825—1846); *Dionisie Romano* (din Saliştea Sibiului), arhiereu şi apoi episcop de Huşi (n. 1806 şi m. 1873); vestiţii şi învăţaţii arhierei *Neofit* (1803—1884) şi *Filaret Scriban* (1811—1873), originari din comuna *Ilva Mare*, jud. Năsăud; arhiereul *Ioanichie Stratonichia*, dela biserica Creţulescu, contimporan al lui *G. Lazar*, născut în comuna *Săsciori*, judeţul Alba de azi; înfocatul patriot *Naum Râmniceanu*, protosinghel, dintr'o comună lângă Sibiu, emigrat în Muntenia numai ca să scape de „unire" (1764—1839), plus o mulţime de călugări şi alţi slujitori bisericeşti [2]).

---

1) Vezi *„Răsboiul nostru în note zilnice"*, vol. III, pag. 15, de *N. Iorga*. Editura „Ramuri". Craiova.

2) Vezi *„Romanii ardeleni din vechiul regat şi activitatea lor până la răsboiul întregirii neamului"*, de *Iulia Moisil*. Bucureşti 1929.

O PUNERE LA PUNCT NECESARĂ

Anumiţi scriitori susţin că „unirea" unei părţi a Românilor ardeleni cu biserica catolică ar fi avut, pe lângă părţile ei dezastruoase, şi o parte bună şi anume aceea că, în scopul de a atrage cât mai mulţi Români în sânul bisericii papale, le-a deschis acestora drumul spre cultura occidentală, dându-le putinţa să înveţe şi să se instruiască în şcoalele superioare din *Viena* şi *Roma*. Nu voiu contesta nici eu acest fapt, dar nu trebue să-i exagerăm proporţiile, mai ales când se ştie că, cu toată „unirea", frecuentarea cursurilor facultăţii teologice din *Roma* şi *Viena* nu era încuviinţată decât la foarte puţini Români şi anume câte 2 şi numai din 4 în 4 ani [1]). *Mic* şi insignifiant preţ pentru o jertfă aşa de mare şi cu consecinţe aşa de funeste! Românii, lesne crezători, au fost şi de astădată înşelaţi. Totuşi nu e mai puţin adevărat că din şcoalele *Romei* şi *Vienei* au eşit bărbaţi şi scriitori luminaţi ca *George Şincai, Samuil Micu Clain* şi *Petru Maior,* cari au ajuns profesori în şcoalele abia născute ale *Blajului,* devenite apoi încetul cu încetul un focar de cultură românească, căruia 'i-s'a dat şi 'i-se da toată cinstea şi meritul cuvenit.

Să nu se uite însă că *„Cronica"* lui *G. Şincai* n'a vazut lumina zilei la *Blaj,* ci la *Iaşi,* fiind tipărită de către Domnul *Grigore Ghica* la 1853. Motivul? Ni-l spune însuşi *Şincai* în *„Cronica"* sa, când vorbeşte despre Românii dela *Blaj* de pe acele vremuri:

„Mai adaug aci un hrisov în *Cronica* mea, a se ţine de prea luminata familie a comiţilor *Vass* din *Tiaga,* ca să arăt că de nu 'mi-ar fi stat această familie în ajutor, eu, cu ajutorul Românilor mei, în veci n'aşi fi scris *Cronica* aceasta, ba doar aşi fi pârjolit-o de mult, atât m'au pârjolit Românii, dela cari am aşteptat ajutor".

A pretinde însă că fără şcolile din *Blaj* poporul român din Ardeal şi chiar şi cel din Ţara românească ar fi rămas până târziu de tot un popor înapoiat în cultură, ba că până şi proclamarea unirii politice la *Alba Iulia* dela 1 Decembre 1918 'şi-ar avea obârşia în „unirea" religioasă dela 1698, adică în trădarea mitropolitului *Atanase Anghel,* aceasta înseamnează a-şi bate joc de evenimente şi a falşifica în chip sfruntat istoria. Acest fel specific de a scrie istoria este predilect în special *Blajului* de azi, care, prin glasul d-lui *Iuliu Maniu,* ne-a dat chiar în anul 1930 o nouă

1) Vezi *„Părţi alese din istoria Transilvaniei"*, vol. I, de *G. Bariţiu.*

dovadă ieftină de modul cum trebue să se facă istoria zilelor ce trăim. D. *Maniu*, prim-ministru al României Mari, a avut tristul curaj să susţină în Ianuarie 1930, cu ocazia inaugurării direcţiei generale a *„Educaţiei poporului"*, ataşată ministerului sănătăţii publice (!), că adevărata civilizaţie în biata ţară românească întregită începe abia de-odată cu venirea d-sale la guvern, iar, ca să-şi bată joc de toată lumea, nu s'a jenat ca într'un mesaj adresat Ardelenilor de sărbătorile Paştelor (anului 1930) să afirme iezuitic năzbâtia următoare:

„Partidul naţional ţărănesc a întrunit într'un mănunchiu nebiruit şi fără seamăn de puternic pe toţi luptătorii, cari nu vor da îndărăt în drumul lor, ori-cât ar fi acela de spinos, pentru-ca neamul românesc să poată prăznui prabuşirea întunerecului şi învierea dreptăţii pentru totdeauna".

D. Iuliu Maniu este un admirabil *Caţavencu* din celebra piesă a regretatului *I. L. Caragiale*.

Dacă este adevărat că apostolii „uniţi" ai Ardealului n'au predicat în pustiu evanghelia resurecţiunii noastre naţionale, tot aşa de adevărat este că ei au găsit terenul pregătit prin tot ceea-ce s'a salvat până în vremurile lor din toate năzuinţele unui *Coresi*, a unui *Varlam*, a unui *Dositeiu* etc., din tot capitalul de idei din epoca Domnilor munteni şi moldoveni *Mateiu Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu* şi *Dimitrie Cantemir*. Şi dinainte de „unirea" dela 1698, soarele românismului şi al credinţei strămoşeşti răsărea tot la *Bucureşti* şi *Iaşi*, pentru-ca după o trădare de credinţă, cu tot jurământul depus la *Bucureşti*, să strălucească o clipă şi la *Blaj*, iar pe urmă de tot, după limpezirea spiritelor de pe tot cuprinsul neamului românesc, să răsară impunător numai la *Bucureşti*, punând, prin aceasta, pe gânduri câteva capete înfierbântate din *Blajul* inconsolabil şi impulsiv.

Este desigur o intervertire a istoriei că, la începutul veacului XVIII, *Bucureştii* ar fi fost cu desăvârşire înstrăinaţi şi „fanariotizaţi" şi că s'ar fi trezit la o nouă viaţă numai graţie intervenţiei Ardealului şi în special a *Blajului*. Se ştie doar că cu mult înainte de sosirea lui *George Lazăr* în capitala Ţării româneşti, bătrânul *Ienăchiţă Văcărescu*, mare patriot şi cu o vastă cultură, autor de opere cu cuprins şi idei foarte asemănătoare cu cele din cărţile Ardelenilor, îşi făcea patrioticul său testament, scriind:

Urmaşilor mei Văcăreşti
Las vouă moştenire
Creşterea limbii româneşti
Şi a patriei cinstire!

Deci tot respectul cuvenit *Blajului,* însa cu cinstirea adevărului istoric! Să nu se mai creadă şi azi acolo că toate bunurile morale, culturale, naţionale şi politice ale poporului românesc se datoresc *Blajului* şi numai *Blajului,* căruia dacă unii locuitori din satele de pe Târnave îi mai zic şi *Roma Nouă,* nu se cuvine să-şi atribue rolul *Romei* adevărate, al cetăţii eterne!

Este adevarat că, pe vremea „unirii" dela 1700, copiilor ortodoxi le era închis drumul spre învăţătură mai temeinică, atât din sistem, cât şi din nedumerirea stăpânitorilor de influenţa Rusiei ortodoxe. Este adevărat că Românii ortodoxi, fie ei preoţi, neguţători sau simpli economi de vite, erau toţi spionaţi, confiscându-li-se scrisorile dela poştă, care se înaintau guvernatorului spre cenzurare. Este adevărat că abia la 110 ani după nefasta „unire", în 1810, s'a recunoscut şi celor 1.000.000 de Români ortodoxi din provincia Ardealului dreptul de a-şi alege un episcop din sânul lor în persoana protopopului *Vasile Moga* din *Sebeşul Săsesc.* Este adevărat că noul episcop ortodox a fost nevoit să-şi ia ca secretar pe un „unit", *Aron Budai Deleanu,* iar ca profesor de „bon-ton", care să-l înveţe cum trebue să se prezinte în audienţă la împăratul *Francisc I,* tot pe un „unit", *Ştefan Costa,* consilier gubernial în *Cluj.*

Dar întrebăm: la câte umiliri şi înjosiri n'au fost expuşi înşişi ierarhii „uniţi", cu tot sacrificiul incomensurabil al „unirii"? Se ştie doar că vestitul martir al bisericii surori *Inocenţiu Micu Clain,* când trebuia să plece profund amărît în cel din urmă drum al său la *Viena,* a declarat protopopilor săi, întruniţi în sinod la *Alba Iulia,* în vara anului 1744:

— *„Dacă mă întorc dela Viena, voiu pleca cu voi peste munţi!"*

Dar nefericitul episcop nu s'a mai putut întoarce, fiind exilat la *Roma,* unde a şi murit.

Aici a fost, cum prea bine se vede, în tot cursul veacurilor adăpostul atâtor Ardeleni pribegi, plămăduind, împreună cu fraţii liberi, aluatul întregirii de mai târziu a neamului. Este ştiut doar că din ceasul, în care revoluţia franceză a suflat scânteile ei

deşteptătoare până asupra ingenunchiatelor Ţări româneşti dela Dunăre, dascălii ardeleni au trecut şi ei munţii şi au venit în Principate ca să ajute la progresul lor cultural.

DELA VENIREA LUI G. LAZĂR ÎN BUCUREŞTI (1816) ŞI PÂNĂ LA UNIREA PRINCIPATELOR (1859)

Unul dintre puţinii Români ortodoxi, cari au avut norocul de o instrucţie mai superioară, a fost *George Lazar* din *Avrig* (jud. Sibiu). Protegiat de baronul *S. Bruckenthal*, guvernatorul Ardealului, el a făcut gimnaziul la *Cluj*, iar universitatea la *Viena*, unde a învăţat ştiinţele fizico-matematice şi teologia. *George Lazar*, neputându-se înţelege cu episcopul *Moga*, a părăsit *Sibiul* în 1816 şi a venit la *Bucureşti*. Primit cu căldură de mitropolitul *Dionisie Lupu* şi de boeri, a deschis şcoala românească dela Sf. Sava, predând diferite învăţături şi ştiinţe în limba românească. *George Lazar* a fost un animator, un precursor al unirii, un apostol înflăcărat al neamului său.

Românii „uniţi" au fost întrucât-va mai favorizaţi de soarte, astfel că au putut da în vremurile acelea din rândurile lor mai mulţi bărbaţi cu carte decât ortodoxii năpăstuiţi. Neavând însă toţi teren de muncă în şcolile *Blajului*, au trecut şi ei încetul cu încetul în Muntenia şi Moldova, care deveneau, pe măsură ce prosperau politiceşte, un adevărat pământ al făgăduinţii pentru toţi cărturarii ardeleni. Emigrarea aceasta necurmată a avut urmări fericite, contribuind la menţinerea aceleiaşi limbi, a aceloraşi tradiţii şi obiceiuri naţionale.

Mişcarea naţională, pornită la *Bucureşti* de *George Lazar* şi continuată apoi de *I. Heliade Rădulescu*, iar la *Iaşi* de *George Asachi*, n'a întârziat de a-şi da efectele ei binecuvântate, mai ales după înapoerea în ţară a unei serii întregi de studenţi români, munteni şi moldoveni, cari fuseseră trimişi şi ei în străinătate la studii şi cari, întorşi în patrie, infiltrau zi de zi în sufletele româneşti flacăra culturii cu idealul unirii tuturor Românilor într'un singur stat. Aceştia au fost *Eufrosin Poteca, S. Marcovici, C. Moroiu, Pandele* şi *Petre Poenaru*.

Sămânţa aruncată de *George Lazar* încolţi în curând şi fructele se coapseră în grabă [1]).

1) Vezi *„Românii ardeleni din vechiul regat şi activitatea lor până la răsboiul întregirii neamului"*, de *Iuliu Moisil*. Bucureşti 1929.

Daca până în anul 1800, emigrarea Ardelenilor în Principatele române era pricinuită mai mult de jugul iobăgiei, a lipsei de pământ, a persecuţiilor religioase şi a tratamentului barbar, la începutul secolului al 19-lea începe o emigraţiune din partea intelectualilor. Ea creşte cu cât libertăţile, dragostea de cultură româneasca şi posibilităţile de comerţ şi meserii câştigă tot mai mult teren în Principate.

Exodul elementelor ardelene spre Muntenia şi Moldova se accentuiaza mai cu putere după congresul dela *Viena* din 1815 şi a încheierii aşa numitei „alianţe sacre" a celor trei împăraţi, care a avut drept urmare întărirea absolutismului austriac, sub bagheta îndrazneaţa a prinţului *C. Metternich.* In era absolutismului la episcopia ortodoxa din *Sibiu* era o stare din cele mai jalnice, căci lipsiau şi oamenii capabili şi fondurile şi ori-ce încurajare. Dar chiar şi la episcopia „unita" din *Blaj,* unde oamenii se mai puteau provoca la drepturi câştigate şi se mai dispunea şi de anumite fonduri, se înregistreaza, după 1815, o stagnare înspăimântătoare [1]), care a durat pâna după revoluţia din anul 1848.

In toiul absolutismului austriac, în anul 1820, învăţatul moldovean *George Asachi* aduce din Ardeal şi anume dela *Blaj* pentru seminarul preoţesc dela *Socola* (al douilea seminar românesc după cel dela *Blaj),* întemeiat de mitropolitul *Veniamin Costache,* următorii patru profesori: *Vasile Pop, Ioan Costea, Vasile Fabian Bob* şi *Ioan Manfi,* cari au funcţionat până la începutul eteriei sau revoluţiei greceşti din 1821, de teama căreia s'au întors în Ardeal, afară de *V. Fabian Bob.*

In 1826 *C. Golescu* aduce din Ardeal pe *Aron Florian,* căruia îi încredinţează conducerea şcoalei primare din *Goleşti.*

In 1833 şi 1834 trec la *Iaşi* ca profesori bănăţenii *Damaschin Bojinca* şi *Eftimie Murgu,* iar la 1836 ardeleanul *Petre Câmpeanu.*

Tot în acest an trece munţii în Oltenia *Ioan Maiorescu,* care deschide o şcoală primară la *Cerneţi* (lângă *T. Severin),* iar în 1837 este adus de boerul *Bibescu* ca profesor la gimnaziul din *Craiova.*

In 1840 *August Treboniu Laurian* este chemat ca profesor în *Bucureşti,* unde la 1845 publică împreună cu *Nicolae Bălcescu* „Magazinul istoric pentru Dacia".

---

1) Vezi *„Părţi alese din istoria Transilvaniei"*, vol. I, de *G. Bariţiu.* Sibiu 1889.

In 1842 se stabileşte la *Târgu Jiu* doctorul *D. Culcer*, care joaca un rol important în serviciul medical al Munteniei.

In 1854 *Simeon Bărnuţ* este adus de *P. Mavrogheni* ca profesor la *Iaşi*, unde la 1855 este urmat de *Alex. Papiu Ilarian*, chemat de *Grigore Ghica*, Domnul Moldovei, iar la 1857 vine *Ioan Pop*, adus de *Panait Balş*, ministrul instrucţiei publice.

Mişcarea de redeşteptare naţională se intensifică cu şi mai multă putere în Principate odată cu unirea Munteniei şi Moldovei la 1859 într'o singură ţară, luând numele de *România*. La 1860, când s'a inaugurat universitatea din *Iaşi*, din cei 11 profesori câţi erau atunci la facultăţile de drept, litere şi ştiinţe, 5 erau din Ardeal şi anume: *Petre Suciu, Ştefan Emilian, Ştefan Micle, Ioan Pop* şi *Simeon Bărnuţ*.

De aci înainte numărul intelectualilor ardeleni, cari trec în România, sporeşte an de an în mod simţitor şi îmbucurător, aducând cu ei o deosebită dragoste de limbă, de lege şi de ţară, precum şi un puternic sentiment românesc. Venind aici, nimeni nu 'i-a întrebat dacă sunt „ortodoxi" sau „uniţi", cum făcea până eri, din nenorocire, d. *Iuliu Maniu*, care, lipsit de tact, a numit în toate slujbele înalte şi a ales în Parlament aproape numai „uniţi", deslanţuind astfel confesionalismul şi provocând reacţiunea uşor explicabilă din partea ortodoxilor.

O STATISTICĂ INTERESANTĂ

Am umple un volum întreg, dacă am înşira numele tuturor Românilor mai de seamă din Ungaria şi Ardeal, cari au trecut în Ţările române în cursul veacurilor trecute şi până la izbucnirea rasboiului european din vara anului 1914. O asemenea interesantă lucrare a publicat în anul 1929 neobositul profesor bucureştean d. *Iuliu Moisil*, originar ardelean din *Năsăud*, sub titlul: *„Românii ardeleni din vechiul regat şi activitatea lor până la răsboiul întregirii neamului"*, o operă statistică migăloasă, dar lămuritoare, de 53 pagini mari pe 2 coloane, cuprinzând numele tuturor Ardelenilor stabiliţi în România din timpurile vechi şi până în anul declanşării marelui răsboiu, cu scurte date biografice şi indicaţiuni despre activitatea celor mai importanţi.

Cartea d-lui *Moisil* este preţioasă şi prin ceea-ce nu spune, dar lasă să se înţeleagă printre rânduri. D-sa par'că vroia să-i zică d-lui *Iuliu Maniu:*

— Domnule *Maniu!* Am scos cartea aceasta ca să vezi şi D-ta câţi Români ardeleni refugiaţi şi-au găsit un adăpost părintesc pe pământul României mici, unde toţi, fără deosebire de confesiune, am fost primiţi cu adevărată dragoste frăţească, am fost încurajaţi şi sprijiniţi, fiind puşi la munca de redeşteptare şi întărire a sentimentului naţional, care ne-a adus să trăim zilele fericite ale înfăptuirii României Mari. Dacă bunul D-zeu ţi-a ajutat să ajungi şi D-ta în fruntea ţării marite, ca prim-ministru, ocupând locul de onoare al marilor înaintaşi *Ion C. Brătianu, Mihail Cogălniceanu, Lascar Catargiu, Ion I. C. Brătianu, Take Ionescu,* gen. *Averescu,* etc., caută şi fii şi D-ta bun şi înţelept, ca şi dânşii, luminează minţile celor din jurul D-Tale, cari nu înţeleg rostul politicei de consolidare a măreţului tezaur ce ne-au lăsat, alearga după pacea şi înfrăţirea tuturor fiilor ţărei, alungă cearta şi ura dintre ei, fereşte-te şi încetează cu catastrofala adâncire a vrajbei confesionale şi nu mai persecuta pe fiii vechiului regat, cari au tot dreptul la vecinica recunoştinţă a tuturor Ardelenilor!

Mă îndoiesc însă dacă iezuiticul şi neunificatul suflet al d-lui *Maniu* a luat cunoştinţă de instructiva carte a d-lui prof. *Moisil,* caci ar fi putut trage dintr'ânsa multe învăţăminte.

In ce priveşte diferitele ramuri ale vieţii statului român, în care au fost puşi în cursul vremii refugiaţii Români ardeleni, autorul îi împarte în următoarele categorii:

I. In cariera bisericească **20**, din cari s'au ridicat episcopi şi mitropoliţi.

II. Militari (tot felul de ofiţeri) **19**, printre cari şi generalii *Ion, Emanoil, Romul, Remus* şi *Mihail Boteanu,* apoi *Moise Groza, I. Dragalina, I. Culcer* şi *Traian Moşoiu.*

III. In învăţământ: *a)* în învăţământul primar: **19** institutori şi directori; *b)* în învăţământul secundar: **134** profesori; *c)* în învăţământul superior: **40** profesori universitari.

IV. Scriitori, literaţi, ziarişti: **34**.

V. Botanişti, chimişti, geologi, statisticiani: **10**.

VI. Artişti (pictori, sculptori, pianişti, compozitori şi desenatori): **12**.

VII. Tipografi, librari şi fotografi: **6**.

VIII. Jurişti, magistraţi: **16**.

IX. Medici: **33**.

X. Farmacişti: **31**.

XI. Ingineri, architecți: 44.
XII. Comercianți, industriași, financiari: 95.
XIII. Agricultori, silvicultori: 35.

In total deci (după numărătoarea facută de mine) 548 ardeleni intelectuali cunoscuți, cari au trecut munții, în cursul vremilor și până înainte de izbucnirea marelui războiu, în Țările române, spre a-și uni activitatea lor cu a fraților liberi, formând apoi secol de secol și an de an acea opinie publica sanatoasă și puternică, care ne-a condus la rezultatele mărețe ale politicei dusă de patrioții și înțelepții bărbați de stat ai vechiului regat până la încheierea tratatului de pace dela *Trianon* (Paris) din vara anului 1919, care a fixat și consfințit granițele firești ale României Mari.

Numărul refugiaților ardeleni este însă cu mult mai mare decât numele indicate de d. prof. *Moisil* în interesanta sa lucrare, prima în aceasta direcțiune. Personal cunosc o mulțime de ardeleni (ziariști, profesori, agricultori și ofițeri), cari nu figurează în această carte. Dealtfel însuși autorul spune în prefață că „la apelurile facute mai de mult și în repețite rânduri, prin presă sau direct personal, *foarte mulți din Ardeleni n'au raspuns*". Totuși lucrarea d-lui prof. *Moisil* își are valoarea sa netăgăduită, caci din ea constatăm cum s'a făcut apropierea sufletelor românești de pe ambele versante ale Carpaților, cum s'au desmorțit ele de sub cenușa secolelor de îngenunchiare și au închiegat, în aerul liber, curat, înviorător, cald și primitor al Țărilor române, acea conștiință națională, care, prin vibrațiunile și făclia ei, a putut, când a sunat ceasul, să scape cu arma în mână pe frații ardeleni din multi-seculara robie ungurească.

CAPITOLUL IV.

POLITICA INSTINCTULUI NAŢIONAL ŞI AFIRMAREA EI DE BĂRBAŢII DE STAT AI ROMÂNIEI. PRIMELE MANIFESTĂRI IREDENTISTE

Existenţa Principatelor Munteniei şi Moldovei, a României mici de mai târziu, în imediata vecinătate a Ardealului, a fost hotărâtoare pentru soarta viitoare a întregului neam românesc. Ambele au constituit acea nebiruită forţă morală şi magnetică, care a apropiat din zi în zi tot mai mult sufletele româneşti în urmărirea aceluiaşi scop.

Graţie acestei fericite situaţiuni geografice, putea desamăgitul episcop al *Blajului, Inocenţiu Micu Clain*, să spuna protopopilor săi la 1744, când pleca la *Viena*, descurajat de funestele urmări ale „unirii": *„Dacă mă întorc dela Viena, voiu pleca cu voi peste munţi!"* Tot mulţumită acestei împrejurări, ceva mai târziu (1784), pe vremea revoluţiei lui *Horia*, ţăranii din munţii *Abrudului* se consolau, zicând: *„Decât să ne mai întoarcem la starea de iobăgie, mai bine părăsim Ardealul şi trecem cu toţii în Ţara românească!"*

Acest strigăt semnificativ şi plin de înalt înţeles s'a auzit din gura ţăranilor români şi pe câmpia *Blajului* în ziua memorabilei adunări naţionale din 3/15 Maiu 1848, iar când în acelaşi an Dieta Ardealului, alcătuită în majoritate numai din Unguri, a votat unirea Ardealului cu Ungaria şi ţipau *„unire sau moarte!"* tot din această cauză Românii n'au voit s'o recunoască, spulberând astfel iluziile Ungurilor.

Dar oare *Avram Iancu*, care era un susţinător înflăcărat al politicei daco-române, nu împărtăşia şi răspândea, tot sub presiunea situaţiei geografice, ideile naţionale ce radiau din Principatele române, cu care el dorea din suflet unirea definitivă a Ardealului,

ca singurul mijloc al mântuirii românismului de sub stapânirea austriaca şi uneltirile ungureşti? [1]).

In urma votului Dietei dela *Cluj* în sensul unirii Ardealului cu Ungaria, Românii, văzând că nu pot sta de vorba cu conducătorii Ungurilor, cărora li-se părea că li-s'a deschis raiul, au pornit la arme. S'a omorît lume nevinovată de o parte şi de alta, s'au ars sate şi aşezari de veacuri, s'au pârjolit holdele. Ungurii la un moment dat sunt stapâni în Transilvania, dar armatele ruseşti, chemate de Austriaci în ajutor, restabilesc ordinea, Ungurii sunt aduşi la realitate, iar conducătorii lor o parte împuşcaţi, iar alta parte s'au raspândit în întreaga Europă, în special la *Paris*, unde au început prin presă o violentă campanie împotriva absolutismului austriac şi a Românilor [2]).

PRIMELE MANIFESTĂRI PUBLICE ÎN DIRECŢIA POLITICEI INSTINCTULUI NAŢIONAL

Tuturor acestor atacuri le-au raspuns refugiaţii politici din Ţara românească, exilaţi la *Paris*, în frunte cu *Ion* şi *Dumitru Brătianu*, *N. Bălcescu*, *D. Bolintineanu*, *C. A. Rosetti*, fraţii *Ştefan* şi *N. Golescu*, *Gr. Ganescu*, *Ion Voinescu*, cari erau perfecţi cunoscatori ai chestiunei. *Dumitru Brătianu* şi *N. Bălcescu* fusesera trimişi la *Budapesta* de catre guvernul revoluţionar din *Bucureşti*, ca să împace pe Unguri cu Românii, dar nu reuşiră din pricina trufiei ungureşti, care nu vrea să recunoasca o alta naţie în Ungaria decât naţia ungureasca. Generaţia aceasta, zisă dela 48, a transformat Principatele române în ţări cu civilizaţie occidentala, pregatind prin ideile lor politice şi prin *literatură* raspândirea mişcarii naţionale.

La *Bucureşti*, influenţaţi de marile planuri politice ale lui *J. Câmpineanu*, care plănuia înca dela 1838 realizarea unitaţii naţionale, o seamă de tineri, printre cari şi *N. Bălcescu*, fac un complot la 1840 împotriva Domnului *Alex. Ghica*. Se vorbea de legături în Ardeal şi în Moldova, de o răscoală în Basarabia împotriva Ruşilor. Rezultatul a fost arestarea partaşilor şi înabuşirea mişca-

---

1) Vezi „*Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între anii 1848—1859*", publicate de *Mihail Popescu*. (Aşezământul cultural Ion C. Brătianu VII). Cartea românească. Bucureşti. 1929.

2) Idem.

rii înainte de ori-ce încercare serioasa. *Bălcescu* a stat 2 ani închis la *Margineni* până la venirea în scaun a lui *G. Bibescu-Vodă,* care l'a graţiat la 1843 [1]).

Emigranţii români din *Paris,* pelânga strigătul de „vrem libertate!", strigau totodată: *„vrem unirea noastră naţională!" N. Bălcescu,* cu ocazia unui banchet dat de studenţii români din capitala Franţei, pronunţă un discurs istoric despre *„Mişcarea Românilor din Ardeal la 1848",* plin de amintiri personale şi *o mea culpa* faţa de neîncrederea ce arătase în vremea revoluţiei faţă de Românii ardeleni, el, partizanul unei înţelegeri cu Ungurii. Profet al vremurilor viitoare, *N. Bălcescu,* în scrierea sa *„Mersul revoluţiei în istoria Românilor",* prevedea că revoluţia viitoare va fi o *revoluţie naţională,* care va da naştere la unitatea naţională a poporului nostru. Privind idealul naţional şi comparându-l cu starea de umilinţa din vremea lui, tot *Bălcescu* exclama: *„Nu disperaţi de suferinţă, căci suferinţa ştiţi că este condiţia esenţială a desvoltării morale".* Ceea-ce l'a îndemnat pe *Bălcescu,* încă dela 1846, să scrie *„Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul"* a fost fără îndoială faptul că *Mihai Viteazul* este simbolul unităţii noastre naţionale, pentru care lupta şi el [2]).

PROGRAMUL NAŢIONAL AL LUI ION C. BRĂTIANU DIN ANII 1850, 1852 şi 1854

In Septembrie 1850 revoluţionarii români fac să apara la *Paris* revista *„România viitoare",* iar în 1851 *C. A. Rosetti,* dimpreună cu *Ion C. Bratianu,* scot tot acolo şi apoi la *Bruxelles* revista *„Republica română".* Articolul-program este scris de *Ion C. Brătianu,* în care deasemenea se dă categorica expresie politicei instinctului naţional.

Iata ce spune *I. C. Brătianu,* între altele, în acest înalţător program:

„Voim ca Românul să se restabilească în însişi ochii săi ca om şi să se întroneze în toate drepturile sale, ca să poată trăi după legile naturii sale, desvoltându-se, perfecţionându-se şi împlinindu-şi misia sa în societate, cu toată gloria şi virtutea de care este capabil.

---

1) Vezi *„N. Bălcescu, scrieri istorice",* ediţie comentata de *P. P. Panaitescu,* pag. 5 şi 6. Editura „Scrisul românesc", Craiova.

2) Idem, pag. 13 şi 19.

„Voim să aibă o patrie independentă şi liberă, o patrie cu zece milioane de Românl, cari să aibă toţi aceleaşi drepturi şi aceleaşi datorii.

„Iată în scurt ce voim şi ce credem pentru România. Cât pentru mijloace, nu voim altele decât acelea, pe care ni-le-a dat Dumnezeu ca să ne putem mântui ori de câte ori vom voi cu deplinătate, şi cari sunt: mintea, inima *şi* braţele noastre".

Apoi adresându-se tineretului, acelaşi program mai declara apăsat:

„Tineri Români! Voi, cari prin inima voastră cea jună sunteţi în stare a înţelege puterea poporului român şi prin instrucţiunea voastră sunteţi meniţi a lua iniţiativa de a fi avantgarda biruinţelor sale, spuneţi şi dovediţi voi cu cuvinte de foc şi vil de amor celora ce se mai îndoesc încă, că dacă în 1848 Românii, în loc să voiască a se mântui pe rând şi în parte, unii prin Turci şi alţii prin Austriaci, în loc de a trimete la junghiere patru-zeci de mii de compatrioţi şi a face în cenuşe trei sute de sate pentru mântuirea împăratului Austriei, în loc de a-şi pierde timpul în diplomaţii şi a striga în Ţara Muntenească „Trăiască Sultanul" şi în Transilvania „Trăiască Împăratul", ca să ajungă în sfârşit de râsul celor pentru al căror steag uitaseră stindardul republicei române una şi nedespărţită. de se sculau toţi din toate unghiurile Românimei, într'o singură zi, şi ziceau zece milioane de glasuri de odată „uniţi şi liberi sau morţi", n'ar fi mai fi fost nici o Putere ce ar fi cutezat nu să-i atace, dar nici să le tăgăduiască chiar dreptul lor cel sfânt!"

In acelaşi an (1851), în ziua de 3/15 Maiu, studenţii români din *Paris,* munteni şi moldoveni, sărbătoresc aniversarea de 3 ani a revoluţiei ardelene, cu care prilej *N. Bălcescu* rosteşte frumosul şi mişcătorul său discurs despre mişcarea Românilor din Ardeal.

Mai târziu, după-ce *Napoleon III* ajunge împărat al Francezilor (22 Nov. 1852), *Ion C. Brătianu* este primit în audienţă şi îi remite un memoriu asupra doleanţelor Românilor, pe care le formulează astfel:

„Românii locuesc ţara cuprinsă între Tisa, Nistru, Marea Neagră şi Dunăre şi se întind în grupe şi dincolo de Dunăre, în Tesalia. Numărul lor este de douăsprezece milioane de suflete şi, deşi sub dominarea diferitelor Puteri, ei nu sunt mai puţin unul din popoarele cele mai omogene ale Europei. Vorbesc toţi aceiaşi limbă, se închină la acelaşi Dumnezeu, au aceleaşi tradiţiuni şi aceleaşi aspirări, inimile tuturor bat în unire cu ale Franţei, sora lor mai mare, care, mergând în fruntea gintei latine, este considerată de ei ca protectoarea lor naturală. Ei locuesc una din ţările cele mai fertile şi cele mai avute ale Europei şi formează o poporaţiune agricolă şi răsboinică. Poziţiunea lor geografică este foarte importantă; ei sunt proprietarii gurilor Dunării. Misiunea lor socială este de a reprezinta în Orient, ca element latin, civilizaţiunea occidentală".

In 1854, *Ion C. Brătianu*, pentru a stăvili, în timpul răsboiului Crimeei (1853—1856), tendința imperiului rusesc de a turbura echilibrul în Orientul Europei, prezintă împăratului *Napoleon III* un nou memoriu (tipărit pe 32 pagini), de astă-dată asupra rolului imperiului austriac în chestiunea Orientului. El cerea între altele Franței, ca şi Turciei, să admită ca o armată română să conlucreze în marele răsboiu de atunci, care hotăra soarta Orientului european.

Capitolul ultim al acestui memoriu începe cu o analiză luminoasă a originei chestiunii Orientului, aşa cum era supusă deslegării Europei, şi termină cu arătarea şi desvoltarea soluțiunilor, pe cari le socotea mai potrivite pentru satisfacerea intereselor din această problemă:

„De om vrea ori de n'om vrea, de e uşoară ori grea, — dacă dorim serios independența Europei, — reconstituirea Orientului pe bazele naționalităților este singura soluțiune a acestei chestiuni, care vine periodic şi totdeauna cu mai multă gravitate să se pună înaintea Occidentului.

„Reconstituirea Orientului pe bazele naționalităților este o condițiune sine qua non, *pentru ca el să se poată civiliza şi nimeni nu poate nega consecințele fericite ce ar rezulta pentru Occident, dacă Orientul ar veni să mărească cu ele cercul său de activitate".*

Capitolul se închee arătând din nou originea şi drepturile Românilor. Făcând o schiță a gloriosului nostru trecut, dovedeşte şi vitalitatea acestui popor şi importanța sa culturală în Orientul Europei.

Ion C. Brătianu precizează astfel înaltul său punct de vedere:

„Importanța Românilor în Orient rezultă nu numai din faptul că ei sunt un popor de zece până la douăsprezece milioane de suflete, dar mai ales acela că formează poporul cel mai omogen în limbă, în religiune, în tradițiuni şi în aspirațiuni. Uniți prin sânge şi prin inimă cu rasa latină, ei trăesc din civilizațiunea ei şi trag, cu toată indiferența surorilor din Occident, o mare putere din această înrudire. Ei au o credință vie în viitor şi lucrează, cu toate piedicele, cu o încredere nestrămutată la reconstituirea politică a României".

Memoriul încheie apoi astfel:

„Naționalitate, civilizațiune, libertate, acesta e programul ce trebue să se urmeze în Orient.

„Românii drept punct de reazim, acesta e mijlocul principal.

„Cât despre transițiunile, prin care trebue să se treacă, şi mijloacele secundare, de cari trebue a se servi, ele se vor înfățişa treptat cu eve-

nimentele. Dar e neapărat mai întâi a constrânge pe Austriaci să deșerte Principatele, a permite Moldo-Românilor să se unească într'un singur Stat și să se reconstituiască în elementul lor național, curățindu-se de toate elementele necurate de origină rusească, cari nu se mai conservă decât prin puterea baionetelor austriace, pentru ca să poată și ei intra îndată în linie de bătaie în contra Rusiei, cu o armată de o sută de mii de oameni".

ION C. BRĂTIANU ÎN PROPAGANDĂ REVOLUȚIONARĂ LA SIBIU

Dar *Ion C. Brătianu,* om de adânci convingeri și de acțiune, nu era mulțumit, nici liniștit cu ceea-ce vorbea, cu ceea-ce scria el la *Paris,* în timp ce în Orient se anunțau prefaceri fundamentale. El nu găsește odihnă până nu pornește la acțiune.

Abia se potolise revoluția din Principate și vedem pe *Ion C. Bratianu* la *Sibiu,* ca trimis al exilaților români din *Paris,* căutând a profita de starea generală de nemulțumire a neamurilor din monarchia habsburgică, spre a provoca o nouă revoluție, care, punându-se în legătură cu Principatele Munteniei și Moldovei, sa realizeze rezultatul, pe care nu-l dobândise în 1848. Sigur de izbânda, pe care o vedea, fără teama pericolelor mari, care erau asupra capului său, înfruntă totul și se expune a organiza o propagandă revoluționară în Ardeal.

„Acolo — spune el în notițele lui — am publicat din nou articolele si memoriile publicate la Paris *și le împărțiam în toate părțile. Tipărirea o făcea un Sas dela tipografia Statului, care lucra noaptea. Un tânăr* Barbu, *dela cancelaria guvernatoruluui* Wohlgemuth, *'mi-a procurat lazi cu peceții împărătești, în care sosiseră legile noui dela* Viena, *și astfel au călătorit în toată Transilvania și în Bucovina, în lăzi imperiale, manifeste revoluționare"* [1]).

MOLDOVENII ȘI IDEALUL NAȚIONAL

Același sfânt ideal național îl purtau în sufletul lor și Moldovenii. Iată ce ne spune în această privință scriitorul boer *Radu Rosetti,* care, vorbind de sentimentele poetului *Vasile Alexandri,* după întoarcerea lui dela studii (1839), pe care le făcuse la

1) Vezi volumul *„Lui Ion C. Brătianu. 1821—1921".* Vol. I. București 1921.

Paris, se exprimă astfel asupra preocupărilor tinerimei moldovene din a cincea decadă a secolului XIX [1]).

„Se înțelege că, la urma urmei, Vasile Alexandri, *trăind mai mulți ani în Parisul lui* Ludovic Filip, *în contact necontenit cu studențimea de atunci, n'a putut să nu fie cucerit și el de ideile liberale, de care era însuflețită acea tinerime și că, la întoarcerea lui în țară, a intrat în legături de strânsă prietenie cu tinerii boeri, cari, împinși de câți-va bătrâni, începuse să dea o luptă crâncenă împotriva Domnului* Mihail Sturdza *și a cumplitei corupțiuni administrative și 'judecătorești, care a necinstit acea domnie.*

„Această luptă împotriva abuzurilor se mai contopea cu alta, dusă pentru realizarea idealurilor naționale, mărginite deocamdată la redobândirea autonomiei noastre confiscată de Turci și Ruși, la unirea celor două țări surori și la aducerea pe scaunul lor a unui Domn străin, aparținând uneia din dinastiile domnitoare ale Europei.

„Dar să nu se creadă că idealul național al tineretului moldovenesc din a cincea decadă a veacului trecut se mărginea numai la atât. Ținta lor supremă înca de pe atunci era unirea cea mare a întreg neamului românesc într'un singur stat neatârnat. *Tata îmi povestea cum, încă pe când era la universitatea din* München, *vorbea tovarășilor lui Nemți de o Românie, una dela* Tisa *până la* Nistru, *dela* Ceremuş *până la* Dunare *și la mare, iar acelaș vis al unei Românii, cuprinzând toate țările locuite de Români, reiese destul de clar din mai multe din poeziile eșite la acea epocă din peana bardului nostru moldovenesc".*

IDEALUL NAȚIONAL AL ROMÂNILOR ÎN LUMINA SPIONAGIULUI AUSTRIAC

Problema desfacerii Austriei şi rezolvarea chestiei Orientului preocupau deeaproape toate inimile patrioților români, munteni sau moldoveni, pe baza principiului de naționalitate. In mintea lui *Ion C. Brătianu* ambele aceste chestiuni constituiau pentru el doua viziuni clare şi precise, care 'i-au stăpânit toată cugetarea în această perioadă.

Spionagiul austriac era bine informat în această privință. Intre

1) Vezi *„Amintiri din prima tinerețe"* de *Radu Rosetti,* pag. 101 şi 102. Bucureşti. Cultura românească 1927. *Radu Rosetti* era fiul logofătului moldovean *Răducanu Rosetti,* ginerele prințului *Grigore Ghica,* Domnul Moldovei. Fiul său este distinsul general *Radu Rosetti,* cumnat al marelui barbat de stat *Ion I. C. Brătianu.*

alte dovezi, voiu reproduce două declaraţiuni din partea a doui funcţionari austriaci, însărcinaţi cu spionagiul în Ardeal.

Primul, cu numele *Thiemann,* şeful districtului *Orăştie* (jud. Hunedoara), într'un raport al său către ministerul de interne austriac, prin care îi descrie mişcarea unionistă din Principatele române, influenţa acesteia asupra Românilor din Ardeal, precum şi situaţia politică a Românilor ardeleni şi mişcarea intelectualilor de acolo în favoarea unirii, spune, la începutul raportului său din 15 Nov. 1857, următoarele:

„Dacă ultimul tratat de pace din Paris *a avut de scòp menţinerea integrităţii imperiului otoman, a fost o greşală surprinzătoare că s'a dat populaţiunilor din Muntenia şi Moldova dreptul de a se aduna în aşa numitele* Divanuri ad-hoc, *în scopul de a-şi da părerea asupra modului cum să se constitue viitoarea guvernare a acestor ţări"* [1]).

Asupra efectului, care l'a avut această dispoziţie a tratatului din *Paris* (30 Martie 1856) în toată suflarea românească, până şi în munţii *Abrudului,* este concludentă următoarea mărturisire dintr'un raport al maiorului austriac *Semetkowsky* (către colonelul *Iankowsky,* comandantul regimentului 8 de infanterie) asupra situaţiei politice a Românilor din munţii *Abrudului* şi în special asupra lui *Avram Iancu* şi protopopul *Simeon Balint* din *Roşia-Montană:*

„De-odată cu alegerea de prinţ domnitor în Moldova şi Valachia a început să se manifeste şi aici o vie simpatie pentru noul prinţ ales" [2]).

Acesta era *Alexandru Ion Cuza,* sau Vodă *Cuza.*

Faptul este adevărat şi îl pot confirma şi eu prin următoarea dovadă: Născut la *Abrud* (2 Decembrie 1870), când mi-am deschis ochii şi am început să disting lucrurile din casa părintească, primele tablouri, în litografie, care mi-au izbit şi alintat privirile, au fost acel al Domnitorului *Alex. Cuza* şi al soţiei sale Domniţa *Elena.* Ele figurau şi în casa surorei mele *Maria* şi într'o mulţime de alte case ţărăneşti din *Abrud* şi jur.

---

1) Vezi *„Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848—1859, din actele archivei de stat a ministerului de interne şi de justiţie dela Viena"*, publicate de *M. Popescu,* (Publicaţiunile aşezământului cultural Ion C. Brătianu VII. Bucureşti. Cartea Românească. 1929.

2) Idem.

IDEALUL NAȚIONAL SUB CUZA VODĂ

Vodă *Cuza* spunea un mare adevăr când, ocupându-și scaunul de Domn al Moldovei și al Țărei românești, se exprima astfel în primul său manifest din 8 Februarie 1859:

„Fraților! Voința nației, prin legiuitele sale organe, Adunările naționale elective din Iași *și* București, *ne-a ales Domn al Moldovei și al Țărei românești.*

„Acest mare act național, săvârșit prin unanimitatea voturilor amânduror Adunărilor, a unit trupurile lui Ștefan *și al lui* Mihai Viteazul.

„In ochii noștri acest act este triumful unui principiu mântuitor, care face să bată inimile tuturor Românilor: Frăția românească“ etc.

In textul jurământului depus și pe care îl reproduce în manifest, Domnul *Alexandru Ioan I,* după ce declară în numele prea sf. Treimi și în fața Țărei că va păzi cu sfințenie drepturile și interesele Principatelor-Unite, spune că nu va avea înaintea ochilor săi decât *„binele și fericirea națiunii române“,* iar la sfârșitul manifestului încheie cu cuvintele:

„Ne rezemăm pe concursul înțelept și patriotic al unui popor, care voește a se regenera și a se face vrednic de mărimea numelui său de nație română“.

PRIMA MANIFESTARE IREDENTISTĂ: INFIINȚAREA ACADEMIEI ROMÂNE

Cu începere dela 1866, mișcarea de consolidare politică a României accelerează și opera de regenerare culturală. După abdicarea Domnitorului *Alexandru Cuza* în noaptea de 11/23 Februarie 1866, se institue o Locotenență Domnească, compusă din *Lascar Catargiu,* generalul *Nicolae Golescu* și colonelul *Haralamb.* Primul guvern al Locotenenței Domnești, prezidat de *Ion Ghica,* la propunerea lui *C. A. Rosetti,* ministrul instrucției publice, prin raportul cu No. 1140, înființează în București *„Societatea literară română“,* care în 29 Martie 1879 își ia denumirea de *„Academia română“.*

Regulamentul nouei societăți prevede compunerea ei din membrii făcând parte din toate provinciile locuite de Români și apoi accentuiază:

...„Gramatica și dicționarul nu pot să fie ale cutărui dialect român, ci gramatica și dicționarul limbei române. Guvernămintele, sub scutul cărora

D-zeu a aşezat o parte a naţiunii române, nu pot decât să aplaude formaţiunea acestei societăţi cu totul literare, gramaticale şi lexicografice. *Austria,* sub scutul căreia s'a inceput cultura limbei române, *suntem siguri că va privi cu mulţumire impărtăşirea la lucrările acestei societăţi a invăţaţilor români din Ardeal şi Bucovina*".

Conform regulamentului, *Societatea literară română* se alcatuia deocamdată din: 7 membri din România, 3 din Ardeal, 2 din Banat, 2 din Maramureş, 2 din Bucovina, 3 din Basarabia şi 2 din Macedonia. Locotenenţa Domnească, prin decretul No. 698 din 22 Aprilie 1866, a numit ca membrii ai societăţii pe următorii barbaţi cu carte din ţinuturile subjugate: *Timoteiu Cipariu, Gavril Munteanu* şi *George Bariţiu* din Ardeal, *Andrei Mocsonyi* şi *Vincenţiu Babeş* din Banat, *Alex. Roman* şi *dr. Iosif Hodoş* din Maramureş, *A. Hurmuzachi* şi *A. Dimitrovici* (inlocuit peste 2 luni cu *Ion Sbiera)* din Bucovina, *Alex. Haşdeu,* cavalerul *Stamati-Ciurea* şi *I. Stroescu* din Basarabia, iar *I. Caragiani* şi *D. Cozacovici* din Macedonia.

Printr'un alt decret cu No. 829 din 2 Iunie 1876 au mai fost numiţi membrii ai societăţii: *Vasile Alexandri, C. Negruzzi* şi *V. A. Urechia* din Moldova, apoi *I. Heliade Radulescu, August Treboniu Laurian, C. A. Rosetti* şi *I. C. Massim* din Muntenia, iar in Iulie, acelaşi an, au mai fost numiţi *Titu Maiorescu* şi *Nicolae Ionescu.*

La 1 August 1867 are loc, in *Bucureşti,* in sala vechiului Ateneu, prima adunare a membrilor *„Societăţii literare române*". Cu acest prilej, *Timoteiu Cipariu,* invaţatul canonic din *Blaj,* spunea in cuvântarea sa:

„Pâna aci limba şi naţionalitatea ne-au fost incălcate... Pentru eliberarea limbei naţionale va ingriji mai ales această societate literară. Ea va ingriji ca limba română să scape de jugul despotismului, sub care a gemut de secole. Ea va ingriji pentru conservarea unităţii limbei române în toate provinciile locuite de Români. Ea ii va reda forma curat naţională romăna, spre a figura cu toată demnitatea intre şi lângă surorile ei de origine latină".

Astfel, prin felul cum işi compusese plenul ei de membri, alegându-i din toate părţile locuite de Români, *„Societatea literară română"*, deci Academia română de azi, realiza inca la 1866 unitatea neamului nostru, sub pretextul „gramaticei" şi „dicţionarului", pentru-ca, dupa 50 de ani, să se infaptuiască şi unitatea politica, cu ajutorul spadei eroice a micei Românii.

SUB PRINCIPELE CAROL DE HOHENZOLLERN

Afara de primele numiri iscălite de Locotenenţa Domneasca, restul membrilor *„Societaţii literare române"* au fost numiţi prin decrete semnate de noul principe *Carol de Hohenzollern.*

Dar o nouă dovada ca fruntaşii politici ai micei Românii au avut mereu în vedere marea chestiune a unirii tuturor Românilor este şi urmatoarea: La 1866, când a fost bătută prima monedă românească sub Domnitorul *Carol,* devenit mai târziu regele *Carol I* al României, guvernul de-atunci, din care făcea parte şi *Ion C. Bratianu,* 'i-a pus simbolica inscripţie: *Garol I, Domnitorul Românilor.*

Numai în urma protestarii guvernului austro-ungar, monedele au fost retrase din circulaţie, bătându-se altele cu inscripţia: *Carol I, Domnitorul României.*

Acei batrâni, mari patrioţi, cari s'au dus şi sunt azi pulbere, purtau toţi în piepturile lor inimi calde şi iubitoare de neam.

UN CELEBRU DISCURS IREDENTIST AL LUI ION C. BRĂTIANU DIN ANUL 1868

La 1868, pe timpul domniei prinţului *Carol de Hohenzollern,* — pe care *Ion C. Brătianu* l'a adus în ţară, spre a pune frâu certelor la domnia pământeana, şi al cărui nepreţuit şi înţelept sfetnic a fost pâna la moarte, — *contele Beust,* cancelarul austro-ungar, devenise un duşman ireductibil al lui *Ion C. Brătianu,* pe care îl acuza ca susţine şi încurajează mişcarea naţionalistă din Ardeal, că protejează pe Ardelenii refugiaţi în Principate — dintre cari unul, *Alex. Papiu Ilarian,* întemeietorul societăţii *„Transilvania",* ajunsese chiar ministru de justiţie în cabinetul prezidat de *M. Cogălniceanu,* ca înarmează Principatele cu arme aduse din Prusia pe teritoriul rusesc etc. etc. Prin intrigi ţesute la *Paris,* contele *Beust* reuşeşte în sfârşit să răstoarne ministerul prezidat de *Ion C. Bratianu.*

Discursul înalţător şi demn, prin care acest mare patriot şi bărbat de Stat a răspuns *„Cărţei roşii austriace"* [1]) a contelui

1) Regele *Carol I* spune în *„Memoriile sale",* vol. V, pag. 7, cu privire la aceasta carte, că *„întreaga expunere austriacă din* Cartea Roşie *e părtinitoare şi dovedește o tendinţă spre amestec în afacerile interioare ale României".*

Beust, discurs pronunţat în sesiunea anului 1868 a Camerei deputaţilor, este o capo-d'operă de gândire şi de sentiment românesc.

Iată părţile principale dintr'ânsul, pe care le recomand îndeosebi d-lui *Iuliu Maniu* şi tovarăşilor săi de idei în momentele lor de linişte şi reculegere sufletească:

„...Decând Rusia a lăsat să treacă armele noastre şi ne-a lăsat să ne înarmăm, ne-a asigurat prin aceasta că nu mai are intenţiuni să ne cucerească. Eu am fost foarte fericit că ne-a dat această dovadă şi aşi dori ca şi Austria să facă tot aşa, probându-ne că nu mai are nici un gând asupra noastră, adică să ne lase cu totul liberi de a ne înarma, pentru-că nu România ar putea să facă umbră unui imperiu aşa de mare ca Austria.

„Dar, d-lor, noi am mers mai departe cu prudenţa. Când o soră a mea este măritată, nu am dreptul să mă duc şi să mă amestec în menagiul său, nu am dreptul să fac cel mai mic pas, care să poată da bănuiala soţului ei că aşi voi vre-odată să aduc zîzanie şi desbinare în casa lor. *Insa, d-lor, când soţul ei, deci cumnatul meu, va merge până la a o maltrata cu brutalitate, când o va trata ca pe o sclavă, când ştie că ea este dintr'un sânge nobil* (aplause prelungite), *când voiu vedea că ridică cuţitul asupra ei, n'am eu oare dreptul să strig, să-l opresc dela acea crimă?* (aplause entuziaste îndelung repetate pe toate băncile şi în toate tribunele). Ei bine, d-lor, am mers cu prudenţa până la laşitate, fiind-că am înăbuşit în inima noastră acel ţipăt (aplause vii).

„Vecinii noştri Maghiari ştiu, — d. *Andrassy*, d. *Klapka* şi răposatul *Teleki*, a cărui ţărână o aduc de marturie, ştiu şi pot spune — că noi, chiar când eram pe terenul revoluţionar, când luptam atât pentru noi, cât şi pentru dânşii la 1849, în mijlocul *Parisului*, chiar atunci n'au gasit nici un cuvânt, nici o idee din partea noastră că voim să cucerim Transilvania şi nu le-am cerut alt-ceva decât să fie consecuenţi cu principiile, care le declarau lumii, şi cu drepturile, care le reclamau pentru dânşii, adică să dea şi Românilor aceleaşi drepturi, pe care le dau şi celorlalte naţiuni.

„...Ei bine, d-lor, care om, când pe tărâmul revoluţionar este moderat, venind la putere ar fi mai exaltat, când ştie cât de grea e răspunderea faptelor sale? D-nii *Andrassy*, *Klapka* şi *Türr*, acum doui ani veniră la *Bucureşti*, înaintea bătăliei dela *Sadova*, ca să trateze cu noi — şi nu le-am cerut nimic nici atunci, când puteam reuşi, nici nu le-am ţinut alt limbagiu decât acela de mai înainte. Cum dar au crezut d-lor că astăzi, fiind la putere, aşi pune eu în joc existenţa noastră naţională, ca să alerg după teorii, ori-cât de sublime şi legitime ar fi ele?

„Vorbind de Unguri, îmi aduc aminte de ceea-ce îmi spunea un englez alaltă-eri — nu o persoană oficială, un consul, nici un interesat la podurile de fer sau alte întreprinderi — un englez cu totul desbrăcat de ori-ce interes şi care judecând lucrurile cu sânge rece, după mai multe întrebări ce mi-a făcut, mi-a zis: — *„Ştii ce efect îmi fac acestea? Imi*

aduc aminte de fabula lupului, care căuta gâlceavă mielului că-i turbură apa. Aşa sunt şi vecinii Dv. față cu România!".

„Eu, d-lor, aşi zice lupului ca să-şi aducă aminte că *Ségur,* când vine la istoria Romanilor şi începe dela fundarea *Romei,* zice că la cel dintâiu pas al Romanilor s'a văzut că ei sunt pui de lei (aplause sgomotoase şi repetate).

„Să fie sigure Statele vecine, care au fericita voință de a ne pune în pozițiune să le zicem frații noştri — frați, cum le zicem Sârbilor — că nu vor avea nici un subiect de grijă din partea noastră. *Dar să nu uite că atunci, când vor voi să înjunghie pe sora noastră de dincolo, care este măritată cu dânşii, sângele ei le va stropi fruntea şi mai curând sau mai târziu Franța şi Roma, când Capitoliul va domni iar asupra Italiei, îşi vor recunoaşte sângele pe fruntea înjunghietorilor şi nu vor lăsa pe strănepoții lor să piară".* (aplause repetate în sală şi în toate tribunele).

In ce priveşte rațoielile contelui *Beust, Ion C. Brătianu* răspundea astfel:

„Unui împărat mare, care are atâtea milioane de supuşi, astăzi când se încoronează rege al Ungariei, domnul *Beust* îi pune sabia în mână şi el taie în patru părți ale văzduhului şi promite să cucerească toate țările, ce au ținut de coroana Sfântului Ştefan. Noi însă nici nu ne-am culcat seara cu mai multă grije, nici nu ne-am sculat dimineața cu mai puțină mulțumire. Am zis că aceasta este o formulă, la care ține regatul Ungariei, fiindcă este una din țările mai tradiționale şi ține la toate formulele, chiar şi la acelea, care nu mai pot avea azi nici o însemnătate"...

UN CELEBRU DISCURS IREDENTIST AL LUI M. COGĂLNICEANU

Tot cu ocazia acestei discuții la mesagiul Tronului din sesiunea Camerei a anului 1868, *Mihail Cogălniceanu,* care era ministru de interne, a făcut următoarele splendide declarațiuni, care iar pot servi de lecție actualilor politiciani de duzină din Ardeal:

„D-lor, dacă vre-odată am regretat că sunt pe această bancă ministerială, iar nu pe acelea ale d-lor deputați, este astăzi şi dacă aşi fi fost acolo între Dv., aşi fi aplaudat pe d. *Brătianu* şi în multe poate aşi fi asociat slabul meu glas pelângă al D-sale. Pozițiunea mea de ministru însă mă sileşte la o rezervă, de care cred că Dv. veți binevoi a ține seama.

..."Vin acum la altă chestiune, la acuzările ce ni-se fac din afară că noi turburăm Ungaria prin propaganda ce facem printre Românii de peste Carpați. Aici voiu fi tot atât de categoric în explicările mele.

„Nu trebue ca vecinii noştri Unguri să reclame dela noi ca în vreme ce ei îşi formează o armată de peste 120.000 soldați, *noi, Românii, să ne înarmăm oştirea cu ciomege,* oştire — v'o declarăm — menită nu pentru a cuceri țări străine, ci chiar în cuprinderea tratatului de *Paris* cu

speciala misiune de a ne apăra ţara, autonomia şi neutralitatea noastră (aplause prelungite). Nu ne înarmăm pentru a ataca, dar vom avea o armată, învoita nouă de Europa, o armata pentru a ne apara (aplause sgomotoase).

„Iata, d-lor, opinia mea în ceea-ce priveşte politica noastră exterioară. Onoratul d. *Brătianu* v'a citat oare-care nume dintre bărbaţii de stat ai Ungariei, cu cari altă-dată am fost în relaţiuni şi dintre cari mulţi au găsit în ţara noastră o generoasă ospitalitate dela 1848 cam până în anul 1866. Pe mulţi din aceştia am şi eu onoarea de a-i cunoaşte. Am facut dovezile mele că eu nu sunt inamicul Ungurilor. La 1860, în calitate de ministru-preşedinte al Moldovei, am dat ospitalitate la mii de emigranţi unguri şi pe mulţi, cu toate pretenţiunile Austriei, 'i-am salvat de spânzurătoare.

„Ei bine, vecinii noştri Unguri să nu ceară dela mine ca eu pentru fraţii noştri de acelaşi sânge, pentru Românii de peste Carpaţi, să am mai puţine simpatii decât cele pe care în 1860 le-am avut pentru Unguri (aplause prelungite).

...„Spre a ma explica mai bine, vă voiu aduce aminte de cuvintele, pe care în sesiunea trecută vi-le-a adresat onoratul d. *Brătianu*, într'o şedinţa furtunoasa. *D-sa a zis că 'şi-ar sacrifica femeia şi copiii, daca ar putea să aducă înfrăţirea între partide.* Aceste cuvinte au fost zise din adâncul inimei. De atunci decând am auzit acele cuvinte, eu nu numai că am stimat, dar am şi iubit pe d. *Brătianu*. Dacă d-sa nu a putut ajunge la împacare, este poate fiind-că n'a fost îndestul de secundat. Dar ceea-ce nu s'a putut face, ne vom munci a o face. Zicându-vă astazi pace şi înfrăţire, noi, d-lor, noi, miniştrii actuali, va repetăm cuvintele d-lui *Brătianu:*

...„Numai înfăţişând lumii spectacolul unui popor unit în aceeaşi idee, în aceeaşi voinţă, în aceleaşi mijloace, strâns uniţi în jurul Tronului, vom putea ajunge la destinatele, pe care Provedinţa ni-le-a hotărît la gurile Dunării, de apăratori ai gintei latine!" (aplause unanime şi repetate).

Un asemenea limbagiu, demn şi patriotic, era imposibil sa nu mişce întreaga suflare româneasca, care zi de zi era din ce în ce mai mult cuprinsă de fiorii mişcarii naţionale. *Ion Bratianu, M. Cogălniceanu, C. A. Rosetti, fraţii Golescu* etc. fiind corifeii liberalismului, întreaga tinerime, încă din liceu, se simţea atrasa în spre ei, cari inflacarau tineretul şi pregateau generaţia de mâine.

Retragerea lui *Ion C. Brătianu* dela guvern a produs, natural, mare satisfacţie la *Viena* şi *Budapesta*. Regele *Carol I* spune în „*Memoriile*" sale (vol. V, pag. 21) ca la 28 Ianuarie (9 Februarie) 1869 a primit dela *L. Steege*, agentul diplomatic al României la *Viena*, o telegrama, prin care ii spune „că contele *Beust* l'a primit

a doua oara cu cea mai vie simpatie. Contele *Andrassy* l-a primit cu o amabilitate excepţionala şi 'i-a promis tot sprijinul *„cu condiţia ca Românii să nu se amestece în nici un chip în afacerile din Transilvania“.*

In legatură cu acest amestec, *„Memoriile“* regelui *Carol I* mai vorbesc de o scrisoare ce 'i-a adresat prinţul *Bismarck* (tot în Ianuarie 1869) şi prin care acesta ii anunţa că, după indicaţiile marchizului *Pepoli,* „o înţelegere cordială între România şi Ungaria ar fi agreabilă *Prusienilor“.* La sfârşitul acestei scrisori, prinţul *Bismarck* trimite prinţului *Carol,* al României următoarea ameninţare, sub presiunea Ungurilor:

„Dacă Alteţa Voastră nu crede că are puterea să facă inofensivi pe cei ce caută pentru bani străini *să pună în primejdie pacea şi siguranţa suveranităţii Alteţei Voastre, voiu şti atunci ce poate să împiedice pe un senior al unei Case atât de mari ca Alteţa Voastră ca să renunţe la o sarcină atât de ingrată“.*

Ameninţarea cancelarului de fer n'a avut însă nici o urmare şi România 'şi-a continuat mai departe, cu tact şi prudenţa, politica instinctului naţional.

EVENIMENTE CARACTERISTICE: MAREA DRAGOSTE A ROMÂNIEI PENTRU FRANŢA

In scurta vreme, şi anume în seara de 11 Martie 1871, sentimentul naţional, care se înstăpânise în suflete, izbucneşte cu putere în inima *Bucureştilor.* Colonia germană din *Bucureşti,* în urma victoriei hotarîtoare a trupelor germane în contra Francezilor, pune la cale un banchet de veselie în sala *Slătineanu,* actuala casă *Capşa* din calea Victoriei. Pe când petrecerea era în toiu, şampania curgea şi toasturile slaveau gloria armatei germane, poporul capitalei, care era liberal şi filo-francez, se napusteşte asupra localului cu o ploaie de pietre, care sparg geamurile şi rănesc pe însuşi d. *de Radovitz,* ministrul Germaniei la *Bucureşti.* Acest eveniment grav a avut un ecou puternic: prinţul *Carol,* care conducea numai de 5 ani destinele României, ameninţa cu abdicarea. La guvern era o fracţiune a partidului liberal în cap cu *Ion Ghica,* care demisionează şi face loc unui minister conservator, prezidat de *Lascar Catargiu.*

Atmosfera vremii de atunci, ca şi azi, de altfel, era foarte favorabila Francezilor. Publicul era francofil şi victoriile armatelor

germane departe de a înfrânge acest sentiment, îl îndârjea încă şi mai mult, graţie încurajării liberalilor, conduşi de *Ion C. Brătianu, C. A. Rosetti* etc. Prin localurile publice, prin grădinile de petreceri, lumea cerea lăutarilor să cânte *Marsillieza*. Era o adevărata frenezie. Când lăutarii intonau cântecul revoluţiei franceze, publicul izbucnea în aplause furtunoase şi în strigăte de: *Trăiască Franţa!* Până chiar şi preoţimea se dedea la manifestaţiuni în favoarea Franţei. Când preoţii veneau cu botezul la zi întâia ale lunei, ei cântau astfel:

Mântueşte, Doamne, norodul tău
Şi blagosloveşte moştenirea lui,
Biruinţă naţiunei franceze
Asupra celor protivnici dărueşte etc. [1]).

Printre evenimentele, pe care socotesc interesant să le pun sub ochii cititorilor, ca o ilustraţie a sentimentelor nobile ce însufleţiau şi atunci tinerimea română universitara din *Bucureşti* faţă de Franţa, susţinătoarea intereselor naţiunii române, mai citez următoarele:

In toamna anului 1874, un comitet de studenţi universitari pune la cale baterea unei medalii, care să fie trimisă marelui bărbat de stat francez *A. Thiers,* fost preşedinte al Republicei franceze, numit şi „liberatorul teritoriului". *Thiers* (născut 1797 şi mort 1877) primind medalia, a trimis studenţilor români o splendidă scrisoare, plină de sfaturi înţelepte şi care se termina cu urmatoarele cuvinte:

...„Iertaţi-mi a raspunde simpatiei voastre prin sfaturi. Acesta este rolul obicinuit al oamenilor, cari au trecut prin lume, cari o cunosc şi au s'o părăsească. Aceste sfaturi vi-le dau ca amic sincer al nobilei voastre naţiuni, care a primit civilizaţia dela Romani şi căreia îi place a veni astăzi s'o caute în Franţa. Aveţi dreptate să o căutaţi la dânsa, căci credeţi, dacă Franţa, atât de fericită adesea în teribilul joc al răsboiului, n'a fost şi în ultima dată, nu este fiind-că ea nu 'şi-a păstrat vechile calităţi. Ea este tot una din naţiunile cele mai luminate, mai generoase, una din cele mai brave ale lumii şi va fi în totdeauna din numărul acelora, unde va trebui să se caute ştiinţa umană. Ea vă iubeşte, vă preţuieşte şi vă trimite dorinţele şi speranţele ei.

22 Septembre 1874. **A. Thiers**

---

1) Vezi *„Bucureştii de altă dată"*, vol. I, pag.21, de *C. Bacalbaşa*. Bucureşti. Editura ziarului „Universul" 1927.

MIŞCAREA NAŢIONALĂ ÎN PLINĂ CREŞTERE

Mişcarea naţională, deşteptată la *Bucureşti* de conducătorii partidului liberal şi de ziarul *„Românul"* al lui *C. A. Rosetti,* 'şi-a îndeplinit opera şi la 1874. Statuia lui *Mihai Viteazul,* din faţa Universităţii, îşi are şi ea istoria ei instructivă. Faptul că desvelirea ei se tot amâna, se atribuia de studenţime împotrivirei Turciei, dar mai ales împotrivirii Austro-Ungariei, care opunea un *veto* la sarbătorirea eroului, care cucerise Ardealul. Tinerimea universitară, entuziastă ca totdeauna, hotărîse s'o desvălue dânsa, fără concursul autorităţilor.

Conspiraţia destinată a se pune în practică într'o Duminecă din luna Noembrie 1874, era următoarea: Lecţiile de istorie naturală, pe care le ţinea la Universitate în fiecare Duminecă profesorul universitar *Grigore Ştefănescu,* erau frecuentate de foarte multă lume. Conspiratorii trebuiau să profite de îmbulzeală la eşirea dela conferinţă şi apoi de-odată sa se repeadă asupra statuei din faţă şi să-i scoată sacul din cap. Dar poliţia aflase de plan şi o desfăşurare neobicinuita de forţe poliţieneşti staţiona pe Bulevard şi în dosul Universitaţii, în ziua hotărîtă de studenţime pentru desvălire. Cu toate acestea, în acea zi, pela orele 4 după amiazi, când publicul începuse să iasă în valuri dela conferinţă, o coloană studenţească de asalt, în cap cu studentul *Vasilache Lambru,* se repede spre statue. Dar agenţii poliţiei se reped şi ei şi începe o bătaie în toată regula. Ca în totdeauna, victoria a rămas de partea forţei organizate. *Vasilache Lambra* a putut ajunge până la piedestalul statuei; când însa a încercat să-l urce, o mână viguroasă l'a înşfacat de pantaloni şi l'a dat jos. Mai mulţi studenţi au fost batuţi şi arestaţi.

Acest incident neînsemnat a fost semnalul unui curent puternic, care a împins şi mai mult tineretul din şcoli spre partidul liberal. Sentimentul dominant în public şi în rândurile tinerimei era un sentiment complex, un fel de eclectism, compus din liberalism, democratism şi patriotism [1]).

Scandal şi bătaie între studenţi de o parte şi bătăuşii guvernului conservator de altă parte s'a mai produs şi în ziua de 27 Aprilie 1875, cu ocazia conferinţei ţinută de profesorul *Bonifaciu Florescu* asupra *„Răpirii Bucovinei",* la care au asistat, în sala

1) Vezi *„Bucureştii de altă-dată"*, vol. I, pag. 124, de *C. Bacalbaşa.*

circului *Suhr* din piaţa Constantin Voda (azi Palatul poştelor), peste 5000 de ascultători. Cum în acea zi se efectuau în Bucureşti şi alegeri politice, bătaia şi scandalul au luat proporţiuni mari, având ca rezultat demisiunea a o mulţime de magistraţi, cari prezidaseră birourile electorale, şi servind ca punct de plecare pentru acţiunea şi agitaţia opoziţiei liberale, care în Aprilie 1876 rastoarnă guvernul lui *Lascar Catargiu*.

PRESA GERMANĂ ÎMPOTRIVA POLITICEI NAŢIONALE A PARTIDULUI LIBERAL

Ziarul berlinez *„Deutsche Zeitung“* publica atunci un articol, în care ocupându-se de tendinţele celor două partide din ţara — liberal şi conservator — se exprima astfel la adresa liberalilor:

„Se zice ca liberalii-naţionali doresc o Dacie Mare. *Se poate. Noi însă să nu le turburăm acest vis, pentru-că el nu va deveni nici-odată o realitate*, rămânând pentru totdeauna un vis şi nimic mai mult“.

Intr'un manifest publicat în ziarul *„Românul“* din 25 Maiu 1876, iscalit de mai mulţi fruntaşi ai partidului liberal, membrii ai *„Unirei democratice române“*, se spune:

„Românii nu trebue să înceteze de a urmări relaţiunile şi marea idee a solidarităţii gintei latine, care, atunci când va ajunge să fie o realitate, va forma cea mai puternică garanţie a existenţei noastre naţionale“.

POLITICA GUVERNULUI ION C. BRĂTIANU (1876—1888)

In anul 1876, de-odată cu caderea guvernului conservator al lui *Lascar Catargiu*, care a durat 4 ani, a căzut şi hegemonia clasei boereşti, pentru-ca locul ei să-l ocupe reprezentanţii autorizaţi ai burgheziei, care acum era în plina maturitate şi avea în fruntea ei barbaţi de mare valoare, ca *Ion C. Bratianu, C. A. Rosetti, Ion Ghica, M. Cogalniceanu, D. Brătianu, N. Ionescu*, precum şi o întreaga pleiada de oameni noui, ca *Eugen Stătescu, I. Câmpineanu, N. Fleva, G. Chiţu, P. Grădişteanu* etc.

Ion C. Bratianu, cu marele lui dar de a-şi atrage simpatiile cât şi cu intuiţia lui politica sigura, având un mare ascendent asupra celorlalţi fruntaşi, a luat conducerea reala a guvernului liberal. Pe lângă experienţa politică, care îl calăuzea sigur printre controversele şi problemele politice, *Ion C. Brătianu* era un mare psicholog, cunoştea natura omeneasca şi infirmitaţile ei. In timpul

guvernării sale de 12 ani a ajuns la o mare popularitate şi superioritate, câştigând răsboiul dela 1877 78, independenţa şi înălţarea ţării la rangul de regat, ridicând sus prestigiul României şi punând bazele emancipării economice şi financiare a ţarii.

Ion C. Bratianu (tatal), ca şi *Ion I. C. Bratianu* (fiul), a fost în special o mare speranţa naţionala. Partizanii lor nu numai că îi urmau cu încredere, dar îi şi iubeau. Amândoui aceşti iluştri barbaţi de stat şi mari patrioţi reprezentau ideia naţionala şi inspirau încredere, speranţa şi devotament, ceea-ce până în vremea de azi constitue o adevarata tradiţie în partidul liberal.

Dar să reluam firul istoriei.

In preajma anului 1877, lumea politica din *Bucureşti,* în frunte cu *Ion C. Bratianu,* şeful guvernului, era îngrijorată, fiind-ca se convinsese ca Rusia, spre a nu-şi pierde prestigiul faţa de lumea slava, va trebui sa declare rasboiu Turciei.

In schimb, la *Budapesta,* Ungurii jubilau. Studenţii universitari din capitala Ungariei deschid o lista de subscripţie, spre a oferi o sabie de onoare lui *Abdul Kerim Paşa,* desemnat comandant suprem al armatei turceşti. O delegaţie a studenţilor pleaca la *Constantinopol* ca sa ducă sabia, dar în portul *Triest* suferă o manifestaţie ostila din partea Italienilor, Sârbilor şi Grecilor, cari asalteaza vaporul şi bombardeaza pe Unguri cu mere murate şi oua stricate.

La 11 Aprilie 1877, armata rusa trece pe teritoriul României în baza unei convenţiuni încheiata la 4 Aprilie 1877 între baronul *D. Stuart,* agentul diplomatic al Rusiei la *Bucureşti,* şi *M. Cogalniceanu,* ministrul de externe al României, convenţie, prin care guvernul rusesc se obliga a menţine şi a face să se respecte drepturile politice ale statului român, astfel cum rezulta din legile anterioare şi tratatele existente, *precum şi a menţine şi a apăra integritatea actuală a României.* De fapt, România era aliata Rusiei încă din 1876, după vizita lui *Ion C. Brătianu* la *Livadia* (Crimea), făcuta în scopul de a se înţelege direct cu Rusia, pentru-ca trecerea armatei ruseşti pe teritoriul român să se faca în baza unei convenţiuni.

La 29 Aprilie 1877, Camera voteaza o moţiune, prin care se proclamă independenţa României, rupând legăturile ce o uneau cu Turcia şi considerându-se în stare de răsboiu cu ea. După ma-

rile victorii dela *Plevna* şi *Griviţa,* repurtate de brava armata a micei Românii, Turcii sunt siliţi să ceară pace, care se şi încheie la *San-Stefano* (3 Martie 1878), dar pe care marile puteri europene nerecunoscându-o, silesc Rusia să vină la masa verde a congresului din *Berlin* (11 Iunie 1878).

La *Bucureşti* face o foarte dureroasa impresie faptul ca Rusia hotărîse să ia Basarabia din trupul României, cu toată convenţia încheiată la 4 Aprilie 1877 şi prin care se obliga ca *„va menţine şi apăra integritatea României"*. A făcut mai ales o jalnica impresie faptul că cele două puteri interesate de a nu permite ca Rusia să răpească Basarabia, adică Anglia şi Austro-Ungaria, au tăcut şi au lăsat ca raptul să se îndeplinească. Azi se ştie că tăcerea şi consimţimântul Austro-Ungariei au fost cumparate cu mandatul ce 'i-s'a dat în *Bosnia* şi *Herţegovina*. Adeziunea Angliei a fost cumparată cu autorizarea de a ocupa insula *Cipru* şi cu alte concesiuni în Asia. Franţa rămăsese singură şi reprezentantul ei, *Wadington,* n'a putut fi de nici un folos României. Prin art. 46 al tratatului din *Berlin* se da în schimb României *Dobrogea* şi *Insula Şerpilor*. Totdeodată se recunoştea independenţa României.

CURENTUL ANTIRUSESC DIN ROMÂNIA

In urma purtării incalificabile a Rusiei, un pronunţat curent anti-rusesc creşte în ţară, încât Ruşii, îngrijoraţi, cer guvernului român să ia măsuri, ba chiar ei menţin trupe la graniţă, spre a preveni ori-ce atac neaşteptat din partea României.

Din contactul cu Ruşii, România s'a ales cu sămânţa nihilista. Numai din contactul direct cu Ruşii a putut face cunoştinţa tineretul şcolar român cu ideile socialiste, care au prins radacini, mai întâiu la *Iaşi* şi ceva mai târziu la *Bucureşti*. In schimb, Ruşii au plecat din România cu dragostea de libertate, ale cărei binefaceri le-au putut constata personal, în cap cu împaratul *Alexandru II*, care, după 4 ani, la 31 Martie 1881, a fost asasinat la *Petersburg* cu o bombă.

In cursul anului 1881, *Titu Maiorescu,* fiul profesorului *Ioan Maiorescu,* profitând de curentul anti-rusesc ce domnea în ţara, scrie în *„Deutsche Revue"* un articol, în care pleda pentru alăturarea României la alianţa austro-germană, ceea-ce provoacă o mare

indispoziţie în partidul conservator, a carui îndrumare era curat ruso-filă. Acest celebru articol n'a rămas fără efect.

Intr'adevăr, după războiul ruso-româno-turc din 1877/78, care, cu toate sacrificiile României, se terminase pentru ea cu pierderea Basarabiei, în schimbul căreia 'i-s'a dat Dobrogea, lumea politică şi opinia publică din *Bucureşti* deveniseră ostile politicei şi lăcomiei ruseşti. Strânsă cu uşa, pe de altă parte, de contele *Iuliu Andrassy,* cancelarul Austro-Ungariei, care ameninţa România cu invazie, dacă ar manifesta veleităţi de cucerire în Ardeal, România intră în anul 1883 în orbita Puterilor centrale, a aşa zisei *Triple alianţe,* cu care *Ion C. Brătianu* încheie un tratat formal de alianţă defensivă. Acest tratat a fost reînouit de mai multe ori până în toamna anului 1912, când a fost reînouit pentru ultima oară, fiind iscălit de *Titu Maiorescu,* p'atunci prim-ministru şi ministru al afacerilor străine.

Inţelept şi patriot, *Ion C. Brătianu,* adânc amărât de purtarea Rusiei pentru răpirea Basarabiei, a aderat în 1883 la politica Triplei alianţe, crezând că astfel Românii din Austro-Ungaria vor fi şi ei mai bine trataţi, că politica de maghiarizare se va mai tempera, ceea-ce ar putea avea, drept urmare, calmarea spiritelor naţionaliste din vechiul regat şi deci posibilitatea de a continua opera de consolidare a statului român în vederea clipei celei mari, care odată şi odată trebuia să vie.

Tratatul de alianţă a României cu Germania lui *Bismarck* a fost încheiat pe două temeiuri principale. El avea un caracter pur defensiv în contra Rusiei şi constituia o alianţă de pace. Era o alianţă făcută între state, care voiau să ferească pacea Europei de un nou războiu. Acest tratat fusese încheiat îndeosebi pentru a împiedeca o înaintare cuceritoare a Rusiei în Peninsula balcanică şi în special contra României [1]).

Pentru lămurirea acestei politici de pace a apărut în anul 1884, la *Sibiu,* ziarul *Tribuna* de sub direcţia lui *Ion Slavici,* care ani dearândul, sub formula *„drăguţului de împărat“,* a pledat loialismul cel mai sincer faţă de *Casa de Habsburg.* Aşa pretindeau atunci necesităţile politicei statului român, iar *Slavici* a rămas până la moarte (1926) un austrofil incorigibil.

---

1) Vezi în *Monitorul Oficial* (Desbaterile Camerei deputaţilor) discursul lui *Ion I. C. Brătianu* din şedinţa Camerei dela 11 Decembrie 1919.

Dar șovinismul unguresc și lipsa totală a simțului realităților, de care au dat dovadă politicianii dela *Budapesta,* au dat roade tocmai contrarii acestei alianțe, cu toate intervențiile și sfaturile de moderațiune date dela *Viena* și mai, ales dela *Berlin.* Astfel rezultatul politicei de provocare a nemăsuratului șovinism maghiar a fost, în chip natural, recrudescența mișcării naționale printre Românii din regat, ardeleni și autochtoni, și accentuarea unui marcat curent *iredentist.*

CAPITOLUL V.

VALURILE IREDENTISMULUI

La începutul anului 1883, deşi România intrase în Tripla alianţă, domnea în ţară o atmosferă agitată şi neprielnică relaţiunilor de bună vecinătate dintre România şi Austro-Ungaria. Politica de îngâmfare şi acaparare a monarchiei vecine dase naştere la *Bucureşti* unui pronunţat curent anti-austro-ungar.

Atitudinea duşmănoasa manifestată la *Budapesta* şi *Viena* faţă de România pe chestia Dunării, prin însuşirea faimoasei propuneri *Barrère*, care cerea înfiinţarea unei comisiuni mixte, din care trebuia sa facă parte şi Austro-Ungaria, deşi ea nu era stat riveran dela Porţile de fer în jos şi până la gurile Dunării, a înăsprit mult aceste raporturi.

Spiritul public din România n'a întârziat să riposteze.

PERLELE DIN COROANA REGALĂ A ROMÂNIEI. DISCURSUL IREDENTIST AL LUI PETRE GRĂDIŞTEANU DELA IAŞI

Inaugurarea statuei lui *Ştefan cel Mare*, la *Iaşi*, în vara acestui an, a dat prilejul ca această stare de suflet să se arate din plin.

Intr'adevar, la banchetul, care a avut loc cu această ocazie şi la care asista însuşi regele *Carol I*, înflăcăratul naţionalist *Petre Gradişteanu*, senator, din majoritatea devotată lui *Ion C. Brătianu*, în toastul, pe care l'a ţinut, a declarat că *„bea pentru toţi absenţii, pentru regina* Elisabeta *mai întâiu, pentru preşedintele consiliului* (Ion C. Bratianu) *şi pentru toţi miniştrii, cari nu sunt de faţă, şi în sfârşit pentru provinciile surori ale regatului nostru, precum Bucovina, Transilvania şi Banatul, care, din nenorocire, lipsesc Coroanei regale, dar care nu vor lipsi poate în totdeauna“*. Apoi, adresându-se regelui, 'i-a spus:

— *„Coroana Maiestăţii Tale e frumoasă, Sire, dar îi lipsesc câte-va perle. Fie ca într'o zi să le aibă“.*

Regele a ciocnit paharul cu *Petre Grădişteanu* şi 'i-a strâns mâna în mijlocul aplauselor furtunoase a peste 500 oaspeţi.

Acest toast istoric a făcut, bine înţeles, mare impresie la *Bucureşti*, iar la *Viena* şi *Budapesta* emoţie consternantă. Pentru calmarea spiritelor din capitalele Austriei şi Ungariei, *P. Grădişteanu* a fost nevoit să rectifice darea de seamă a ziarelor, adăugând că a vorbit astfel:

— *„Sire, sunt mulţi, cari lipsesc dela această masă şi cari ar fi dorit să fie. Aceştia vă iubesc, Sire, ca şi noi toţi, căci ei văd în Maiestatea Voastră, nu pe regele României, ci pe* regele Românilor. Şi cu ajutorul lor Maiestatea Voastră va recuceri pietrele nestimate ce lipsesc încă la Coroana lui Ştefan cel Mare“.

Simbolicul toast al senatorului liberal a stârnit o furtună mare în întreaga presă austro-ungară, care înjura România şi pe Români în general ca la uşa cortului, cerând o energică intervenţie diplomatică şi chiar pedepsirea României. Rezultatul desperatei agitaţiuni austro-ungare a fost publicarea în ziarele româneşti a unui *comunicat*, în care se spunea „că vorbele lui *P. Grădişteanu* n'au fost rostite astfel precum au fost reproduse de gazete, că *P. Grădişteanu* nu avea nici o calitate oficială la acest banchet, că toastul lui n'a fost reprodus în *Monitorul Oficial* şi că întreaga chestiune este aţâţată numai de ziarele duşmane ţărei“ [1]).

Din acest moment relaţiile României cu Austro-Ungaria au mers când şchiopătând, când mai îmbunătăţite, însă numai la faţadă, până în ziua de 14/27 August 1916, când marele proces istoric dintre Românii şi Unguri a fost supus de mica România hotărîrei vitejiei strămoşeşti.

LEGĂTURILE SUFLETEŞTI DINTRE STUDENŢIMEA ROMÂNĂ DIN BUCUREŞTI ŞI CEA DIN CLUJ

Abia se liniştiseră pentru un moment valurile agitaţiunii produsă de toastul dela *Iaşi*, când o nouă afacere vine să turbure, în acelaşi an (1883), raporturile româno-austro-ungare. La *Cluj* se întâmplase o ciocnire între studenţii români şi studenţii unguri, cari, fiind mai număroşi, bătură pe Români şi-i izgoniră din Uni-

1) Vezi *„Bucureştii de altă dată“* de *C. Bacalbaşa.*

versitate. Acest scandal a provocat la *Bucureşti* o vie agitaţiune în sânul tinerimei universitare, care ţine în sala *„Carpaţi"* o intrunire de protestare în contra celor petrecute la *Cluj*, votându-se o adresă de îmbărbătare către studenţimea română clujană, în care, între altele, i-se spunea:

„...Dar până-ce ne vom putea da mâna pe deasupra Carpaţilor, până ce vom putea ţese pe stindardul românismului cuvântul *Dacia independentă*, pân'atunci, fraţilor scumpi inimelor noastre, luptaţi fără încetare. Nu obosiţi, nu vă descurajaţi, apăraţi-vă drepturile şi pământul ce vi-s'a luat... Faceţi din fie-care casă o cetăţuie, din fie-care femeie o eroină, din fie-care copil un luptător. Luptaţi, luptaţi fără preget şi când cea din urmă cetăţue va fi luată, când cel din urmă voinic va cădea, când ultima armă va fi frântă, femeile şi copiii să se urce pe culmile munţilor ca:

Luând fulgerul din nori
Şi de sus, din înălţime,
Să-l arunce în Ungurime!

In numele „comitetului studenţilor bucureşteni", această adresă era semnată de: *I. N. Iancovescu-Smeurăt, Vasile Cârlova, Emil Frunzescu, Constantin Bacalbaşa, Teodor Canari, Ghica Simionescu* şi *C. Iliescu*. Din aceşti inimoşi studenţi mai trăesc azi numai d-nii *Emil Frunzescu,* fost director al stenografilor Senatului, şi *C. Bacalbaşa,* încă vigurosul colaborator al ziarului *„Universul"*.

INFIINŢAREA „KULTUR-EGYLETULUI" DIN CLUJ ŞI MIŞCAREA IREDENTISTĂ DIN ROMÂNIA

Pe la sfârşitul lunei August 1885 o nouă acţiune iredentistă vine să turbure raporturile româno-austro-ungare, ca răspuns la tendinţele mărturisite ale societăţii maghiare *Emke* din *Cluj* („Prima societate culturală maghiară"), al cărei scop principal, după statute, era maghiarizarea Românilor din Ardeal.

Intr'adevăr, pela sfârşitul acestei luni, o ştire menită să stârnească o mare agitaţie în ţară este transmisă telegrafic dela *Budapesta:* Poliţia din *Caransebeş* descoperise nişte manifeste antiungureşti, care fuseseră expediate din *Bucureşti* de către *„Iredenta română"*. Aceste manifeste erau opera societăţii *„Carpaţii"*, înfiinţată la 24 Ianuarie 1882. Au fost tipărite cu cerneală roşie, în 100.000 exemplare, cu o presă instalată în pivniţa casei lui *Ion Mihalcea Vrânceanu,* un entuziast comerciant arde-

lean, din *Bucureşti* (Strada Gabroveni 10). Multe manifeste au fost expediate cu poşta la adresa unor anumiţi Români din Ardeal şi Ungaria, iar o parte au fost duse la *Braşov* de către *Mihalcea* şi *G. Dogarescu,* alt negustor ardelean din *Predeal,* spre a fi răspândite printre Români.

Proclamaţiunea poartă data: *„Bucureşti, 18 August 1885“* şi este iscălită: *„Comitetul de iniţiativă al Iredentei române: Al. Ciurcu“* [1]. Redactată într'o formă energica şi într'o limba viguroasă şi impecabilă, proclamaţiunea-manifest spune, între altele:

„In mijlocul luminaţiilor şi între aburii banchetelor, ţipete salbatice ungureşti se topesc într'un singur urlet: *Să facem din Ardeal o ţară ungurească!*

„...Nu vrem, zic Ungurii, decât sa reîntoarcem la matca naţionalitaţii noastre pe *Maghiarii românizaţi!* Maghiari românizaţi, unde oare şi când? Putut-a oare, în mia de ani de până azi, lăcomi vre-un Ungur — el care stapânea şi jefuia — la soarta Românului, a robului şi jefuitului?

„...Români de peste munţi! Voi nu vă temeţi. Voi nu vă puteţi teme. Alte urgii s'au prăvălit asupra capului vostru şi l'au plecat, dar din inimă nu v'au putut stinge credinţa în voi, în vigoarea de a-l ridica din nou. Astăzi când vi-se decretează moartea, în vinele voastre sângele colonilor lui *Traian* curge mai iute, mai cu putere. In uliţele luminate ale *Clujului* opinca Moţului calcă mai greu, deşi mai cu puţin sgomot decât cizma ungurească, şi cântarea lui limpede, senină, hotărîtă spune mai mult decât privirea împaienjinita de beţie a magnatului ungur.. Pe acest *Cluj* 'şi-l însemneează el astazi în mintea sa cu semne neşterse. Jucăria sa de o minută fi-va, când va voi! Gândul acestui Moţ trebue să fie al vostru al tuturor, fraţilor...

„...*Revoluţia vine!* Revoluţia o proclamă astazi Ungurii la *Cluj*, căci între două popoare, dintre care unul decretează pe faţa peirea altuia, nu poate fi altă stare decât starea de revoluţie!... Revoluţia pe faţă nu va este încă cu putinţă. S'au schimbat vremurile dela *Horia* încoace. Ceea-ce vi-se impune astăzi este starea de revoluţie în ascuns, la adăpostul nopţii, în umbra padurilor, cu atitudine în relaţiile voastre zilnice cu Ungurii“.

După-ce face apel la întrebuinţarea glonţului şi dinamitei, manifestul încheie cu cuvintele:

„Fraţi Români! Să ne strângem rândurile. Să facem cât mai în graba ca Românii de peste munţi să ne simţească dragostea de frate, iar Un-

1) Ziarist de talent şi cult, dar care în timpul răsboiului mondial s'a lasat furat de mrejile ademenitoare ale corupţiei austro-germane, a colaborat la *Gazeta Bucureştilor* şi astfel 'şi-a distrus un întreg capital de îndârjită muncă pe ogorul politicei naţionale.

gurii urgia de duşmani! Cine va şovai, cine va sta la o parte, străin este de neamul românesc şi uzurpat e numele ce poartă. Poporul român a ştiut sa fie mare în toate ceasurile grele. Acest popor primeşte mănuşa ce 'i-se aruncă astăzi de hoarda ungurească.

„Vae victis!“

Guvernul unguresc şi presa din *Budapesta* protestează violent şi cer guvernului prezidat de *Ion C. Brătianu* (tatăl) să stârpească cuibul iredentist din România. Guvernul român, drept satisfacţie pasageră, expulzeaza din ţară pe bancherul *Nicolae Ciurcu,* pe *Alex. Ciurcu,* directorul-proprietar al ziarului *L'Indépendance Roumaine,* apoi pe studenţii *G. Secăşanu* şi *G. Orăşanu,* pe *I. Droc Bănciulescu* şi *I. Corneanu,* ambii funcţionari la căile ferate, toţi Români ardeleni. După un an şi ceva decretul de expulzare a fost însă ridicat şi toţi expulzaţii au revenit în ţară, continuându-şi lupta lor naţională mai departe.

INFIINŢAREA „LIGEI CULTURALE“

Ca raspuns la societatea de maghiarizare din *Cluj (Emke),* se înfiinţează la *Bucureşti,* în Decembrie 1890, *„Liga pentru unitatea culturală a tuturor Românilor“,* cu un comitet compus din următoarele persoane: *Alex. Orăscu,* rectorul Universităţii din *Bucureşti,* şi *Nicolae Ionescu,* foştii miniştri, *Ion C. Grădişteanu* şi *Cristu Negoescu,* deputaţi, *Vasile Maniu,* membru al Academiei române, *Grigore T. Brătianu,* fost deputat, *Spiridon Popescu* şi *Nicolae Barbu,* profesori, *D. Marinescu-Bragadiru* şi *I. Mihalcea Vrânceanu,* comercianţi, apoi din următorii studenţi universitari: *N. Vicol, S. Mehedinţi, P. P. Negulescu, C. Cernescu, I. Lupulescu, Al. Tălăşescu, G. Murnu, M. Dragomirescu, V. Patriciu, Christian Teodoru* şi *N. Floru.*

Sufletul acestei societaţi a fost entuziastul *Grigore T. Brătianu,* un bărbat plin de convingere pentru cauza naţională şi totdeauna dispus pentru jertfe, ceea-ce l'a şi indicat pentru locul de casier şi apoi de preşedinte al *Ligei,* pe care a condus-o tot timpul cât a trăit (Martie 1892) spre mulţumirea tuturor.

„REPLICA“ LUI AUREL C. POPOVICI ŞI PROCESUL MEMORANDULUI

Liga a jucat un rol frumos şi important în desvoltarea ulterioară a chestiunei naţionale prin propaganda intensă, la care a păşit, şi prin ajutorul moral şi material, pe care îl furniza. Graţie

ei, a apărut în 1892 *„Memoriul studenţilor bucureşteni către străinătate“*, elaborat de *P. P. Negulescu* şi *S. Mehedinţi,* iar puţin mai târziu viguroasa *„Replică“* a lui *Aurel C. Popovici,* în care acesta raspundea atacurilor studenţimei ungureşti la adresa *„Memoriului“* de mai sus.

O luptă vie şi aprigă de propagandă se încinge, în anii 1891—1895, între studenţimea română de o parte şi cea maghiară de altă parte, cu centrul la *Bucureşti.* De-abia atunci lumea civilizată din Europa începe să afle şi să se intereseze de conflictul, dintre poporul român şi cel maghiar. Intre timp, în vara anului 1892, se întâmplă şi istoricul act al *„Memorandului“* .cu plângerile Românilor, pe care îl dusese la *Viena* o delegaţiune, în cap cu *d-rul I. Raţiu,* ca să-l predea împăratului, care însă n'a primit-o. De aci înainte chestiunea naţională câştigă mereu în intensitate. La *Bucureşti* şi la *Iaşi* încep agitaţiunile studenţeşti pe picior mare. Partidul liberal intervine şi el 'şi împinge pe studenţi înainte.

ENTUZIASMUL PROVOCAT LA BUCUREŞTI DE VIZITA FRUNTAŞILOR ARDELENI Dr. I. RAŢIU, Dr. V. LUCACIU şi IULIU COROIANU

In Ianuarie 1892, d-rul *Ion Raţiu,* părintele *dr. Vasile Lucaciu* şi *Iuliu Coroianu,* membri ai comitetului partidului naţional de peste munţi, vin la *Bucureşti,* unde sunt primiţi şi sărbătoriţi cu o nespusă dragoste frăţească.

Fostul ministru *George Vernescu* dă în onoarea lor un mare banchet de 150 tacâmuri, la care au asistat număroşi fruntaşi din toate partidele politice.

Cu acest prilej fruntaşii ardeleni au primit şi însemnate ajutoare materiale, spre a putea duce lupta apărărei neamului românesc din Ardeal împotriva desnaţionalizărei.

Dela *Bucureşti* au primit neîncetat fraţii din Ardeal încurajare, sprijin şi asigurări de încredere în viitor. Pe lângă ajutoarele *Ligei culturale,* toate guvernele României, fără distincţie de partid, n'au precupeţit nici-odată sprijinul lor efectiv mişcării naţionale şi culturale din Ardeal. Dacă d-nii *dr. Teodor Mihali* şi *Ion Bianu,* preşedintele Academiei române, singurii bărbaţi de seamă, azi în viaţă, prin care se transmiteau aceste ajutoare în Ardeal, ar voi să vorbească, ne-ar spune o mulţime de lucruri foarte interesante şi instructive.

Iată de altfel, în această privință, o caracteristică declarație făcută de regretatul *Take Ionescu* într'un discurs al său, ținut la *București,* într'o întrunire publică, în ziua de 10 Decembrie 1919:

„Când îmi aduc aminte — este un bătrân senator Coroianu, *care știe — de viața mea din primul ministeriat, când în neștiința colegilor mei — era o necuviință ce făceam — trimiteam cei dintâi bani ai statului peste Carpați; când îmi aduc aminte că trimiteam pe un om* [1]*, care în urmă a eșit rău — atunci era altfel — în misiune la* Mocsonyi-ești *ca să nu se spargă întrunirea dela* Sibiu *— și eram ministru în guvern —; când îmi aduc aminte de chestiunea școalelor dela* Brașov, *când m'am dus noaptea deghizat la mitropolitul* Mețianu *ca să regulez chestiunea rentei școalelor din* Brașov, *când îmi aduc aminte de toate acestea, cum vreți, d-lor, să nu fiu un om mulțumit? Ași fi cel mai ticălos dintre oameni, dacă ași mai dori ceva"* [2].

Dimitrie A. Sturdza, șeful partidului național liberal, face în Octombrie 1894, la o întrunire publică, ținută în sala *„Orfeu"*, următoarele declarațiuni politice, importante și categorice:

„Pericolul unguresc este mai mare decât cel rusesc. Impotriva tendințelor rusești se ridică toată lumea, pe când împotriva planurilor unguresti de desnaționalizare a Românilor nu ne ajută nimeni.

„Orice guvernare, care la noi n'ar ține seama de chestiunea națională, trebue să cadă dela putere.

„Știu că mulți pretind că atitudinea mea, în chestiunea transilvăneană, depărtează dela guvern, pentru mult timp, partidul național-liberal. Așa este, dar acest partid nu poate veni la putere decât purtând în mână un drapel, pe care să fie scris: Liberarea a 3 milioane de Români de sub jugul asiatic al Ungurilor, prin o egală îndreptățire a drepturilor cetățenești în tot regatul sfântului Ștefan".

EFECTUL PROCESULUI „MEMORANDULUI"

Atmosfera politică din țară, îndârjită și alimentată de țipetele înăbușite de temniță ale condamnaților din procesul *„Memorandului"* și ale atâtor ziariști martiri, impune ținerea la *Constanța,* în Septembrie 1894, a unui congres general studențesc, la care participă studenți din toate țările locuite de Români.

---

1) E vorba de răposatul dr. *Cornel Diaconovich,* mare austrofil, dar care, sub mantia naționalismului, știa să stoarcă pe seama lui însemnate ajutoare bănești dela guvernele României.

2) Vezi *„Epoca"* No. 97 din 13 Iunie 1920.

Studentul budapestan *Ilie Cristea,* actualul Patriarh al României, spunea în cuvântarea sa, adresându-se studenţimei din statul român:

„Spiritul vostru ne-a arătat cât de frumoasa este viaţa în libertate. Din instituţiunile voastre liberale am sorbit duhul unei vieţi naţionale...

„Permiteţi-mi deci ca, în numele studenţimei române de dincolo, sa va exprim adânca noastră recunoştinţă şi, ca răsplată, să vă fac declaraţiunea solemnă că toţi ne întoarcem acasă cu puteri oţelite, cu hotărîrea fermă de a nu ceda, de a nu odihni până când nu vom fi puşi şi noi, ca şi voi, în situaţia fericită de a aşeza şi în patria noastră într'un singur stindard colorile noastre româneşti.

„Am speranţa că acest ideal il vom ajunge într'un viitor apropiat!"

CĂDEREA GUVERNELOR PE CHESTIA NAŢIONALĂ

In luna Octombrie 1895, *Dim. A. Sturdza* lua frânele puterii.

El primeşte, în Septembrie 1896, vizita pe care împăratul *Francisc Iosif I* o făcea Curţii regale a României la *Bucureşti* şi *Sinaia.* Cu prilejul banchetului dela Palatul regal, împaratul a cerut să-i fie prezentat *Vasile A. Urechiă,* p'atunci preşedintele *„Ligei culturale",* gest, care a fost rău văzut de Unguri.

Timp de 4 ani, până la 1899, agitaţia pe chestia naţionala în ţară creştea neîncetat. Cu ocazia serbării mileniului unguresc, se ţine la *Bucureşti* o mare întrunire de protestare, la care participa peste 10.000 oameni, purtând pancarte cu următoarele inscripţiuni:

„Jos mileniul! Umbrele martirilor cer răsbunare! Calea dreptaţii duce la victorie! Jos urgia maghiară! Prin luptă la lumina! Cerem viaţa 'n libertate sau moarte! Trăiască apărătorii Românismului! Piară tirania ungurească! Unirea face puterea!"

In fruntea impozantului cortegiu, care demonstra pe Calea Victoriei în drum spre şosea, fâlfâia steagul tricolor al femeilor române din *Sibiu.*

In primăvara anului 1899, guvernul *Sturdza* cade dela putere pe chestia naţională (renta şcoalelor române din Braşov).

ROMÂNIA, OBIECTUL UNEI CARACTERISTICE ATENŢIUNI DIN PARTEA AUSTRO-UNGARIEI ŞI RUSIEI

In vara anului 1901 (7 Iunie), generalul *Beck,* şeful statului major al armatei austro-ungare, vizitează *Sinaia,* însoţit de alţi 40 ofiţeri. La banchetul oferit la Castelul Peleş, regele *Carol I* rosteşte un discurs, în care declară că este *„însufleţit de sincera*

dorința ca raporturile dintre România și Austro-Ungaria să se strângă și mai mult".

Ziarul unguresc *Magyarország* publica sensaționala știre ca cu prilejul vizitei generalului *Beck* la *Sinaia* s'a încheiat un tratat militar între Austro-Ungaria și România, în baza căruia regatul român s'ar fi obligat ca, în cazul când Rusia își va mobiliza armata, sa pună la dispoziție un efectiv de 250.000 oameni.

Ca să raspunda acestei informațiuni, Țarul Rusiei trimite în Bulgaria pe cumnatul sau, marele duce *Alexandru Mihailovici*, în vizita la principele Bulgariei, *Ferdinand de Coburg*. Fricțiunea austro-rusă se accentua. La întoarcere, marele duce *Alexandru Mihailovici* viziteaza însă și portul *Constanța* și la banchetul, care 'i-s'a dat pe bordul vaporului „*Regele Carol*", a asistat și moștenitorul tronului României, prințul *Ferdinand*.

Peste puțin timp o escadra rusa viziteaza și ea portul *Constanța*, cu care prilej au fost alte serbări, la care a participat și viitorul șef al partidului liberal, *Ion I. C. Brătianu* (fiul), p'atunci ministru de lucrări publice și ad-interim la răsboiu. Amiralii ruși au vizitat apoi și pe regele *Carol* la *Sinaia*. Rusia făcea curte României ca să împiedice încheierea alianței militare dintre România și Austro-Ungaria.

INCETAREA APARIȚIEI ZIARULUI „TRIBUNA" DIN SIBIU PROVOACĂ NOUI AGITAȚII NAȚIONALISTE ÎN ROMÂNIA

La sfârșitul lunei Martie 1903 o nouă agitațiune începe în țara pe chestia naționala. Ziarul *Tribuna* din *Sibiu*, organul partidului național-român, fiind silit să-și înceteze apariția din cauza prigonirilor unguréști, a amenzilor și întemnițărilor, studențimea universitară organizează o mare întrunire publică de protestare în sala „*Dacia*", cu manifestație de stradă, ciocniri cu forța publică și arestări de studenți, ceea-ce impresionează adânc opinia publică.

Agitația pe chestia națională, care a câștigat mereu în intensitate dela procesul celebru al „*Memorandului*" și care a făcut în atâtea rânduri obiectul unor înfierbântate discuțiuni în Parlament din partea unor oratori și bărbați de seamă cu *Dim. Sturdza, Alex. Lahovari, Take Ionescu, Ion I. C. Brătianu, C. Disescu, N. Filipescu, Ion C. Grădișteanu, Barbu Delavrancea* etc., cuprinsese acum toate sufletele. Partidele politice, după cum erau la guvern sau în opoziție, agitau chestia nu numai față de Unguri, dar și împotriva guvernului român, care era ținut să fie mai cumpătat.

RĂSUNETUL EXPOZIŢIEI DIN BUCUREŞTI

Expoziţia din *Bucureşti* dela 1906, fiind vizitată de un imens număr de Români din provinciile subjugate, a fost o adevărată „baie naţională" pentru toţi aceştia, cari, întorcându-se la căminurile lor, aveau sufletul mai avântat şi mai încrezător în vitalitatea şi împlinirea idealului ce frământa, când în surdină, când mai pe faţă, sufletul neamului.

Faptul că şi d-rul *Lueger*, primarul Vienei, vizitase expoziţia şi fusese primit de Bucureşteni cu o deosebită şi semnificativă căldură, a exasperat presa maghiară, care făcea apel la toţi Ungurii ca să boicoteze expoziţia.

VIZITA ARCHIDUCELUI FRANCISC FERDINAND LA SINAIA

In vara anului 1909, România, care progresa şi se întărea văzând cu ochii, începuse să fie iar curtată de Austro-Ungaria. Archiducele *Francisc Ferdinand*, profund nemulţumit că împăratul *Francisc Iosif I* îşi duce imperiul în prăpastie, graţie oligarchiei ungureşti, a cărei unealtă oarbă era, a crezut sosit timpul ca să înceapă a pune în practică unele idei din laboratoriul său, printre care era cimentarea legăturilor cu România, devenite anormale din cauza tratamentului asiatic aplicat de Unguri Românilor din Ungaria şi Ardeal. El înţelesese că ideia naţională ajunsese cel mai important factor politic şi de aceea, spre a-i pune zăgaz, se străduia să-şi câştige toate simpatiile naţionalităţilor nemaghiare din monarchie, pe care căuta să le încânte cu mirajul federalizării diferitelor provincii ale imperiului, vis irealizabil, dar cu uşurinţă îmbrăţişat de tineretul român ardelean, lipsit de experienţă politică, în frunte cu *Aurel C. Popovici* şi *dr. Alex. Vaida*, deveniţi din acea clipă cei mai ferven;i austro-fili.

Asupra acestei chestiuni vom vorbi mai pe larg în altă parte a volumului de faţă, dând cuvântul însuşi d-lui *Vaida*, spre a face tabloul acestei urîte pagini din politica fraţilor ardeleni.

In acest scop 'i-se părea absolut necesară o vizită a sa la curtea regelui *Carol I* al României, care a şi avut loc în zilele de 10, 11, 12 şi 13 Iulie 1909, la *Sinaia*. Moştenitorul tronului austro-ungar a fost primit cu entuziasm şi multă căldură atât de Curtea regală, cât şi de populaţie şi în special de număroşii Români ardeleni, stabiliţi în vechiul regat, cari, în urma propagandei întreprinse

printre ei de către austro-filii *Aurel C. Popovici* şi *dr. Alex. Vaida,* priveau cu mult interes această vizită şi puneau, naivii, mari speranţe în rezultatele ei viitoare şi fericite pentru fraţii lor de acasă.

Singurul rezultat, pentru moment, a fost creşterea furiei presei ungureşti, care devenise extrem de violentă din cauza că archiducele primise în audienţă şi o delegaţie de 3 Români ardeleni. Celelalte rezultate „fericite", în care se spera, n'au mai sosit. A rămas să le procure peste 7 ani sabia României, graţie braţului vânjos al bravilor săi soldaţi şi patriotismului luminat al regelui *Ferdinand I* şi al primului său sfetnic *Ion I. C. Brătianu.*

RĂSBOIUL BALCANIC

Răsboiul balcanic din anii 1912—1913 a contribuit şi el enorm de mult la augmentarea şi întărirea conştiinţei naţionale româneşti. Se ştie că vecinii noştri Bulgari, vecinic grei de cap, nu admiteau că România avea şi ea datoria să-şi spună cuvântul său cu ocazia fixării nouei hărţi a Peninsulei Balcanice, iar când conferinţa ambasadorilor din *Petersburg* le-a impus să cedeze României oraşul *Silistra* cu o rază împrejmuitoare de 3 kilometri, ei s'au pus pe terenul unor dificultăţi stupide şi ridicole.

Lăcomia exagerată a Bulgarilor faţă de aliaţii lor Sârbi şi Greci, ca şi atitudinea lor răuvoitoare în chestia *Silistrei,* au impus guvernului român *T. Maiorescu-Take Ionescu* să-şi mobilizeze armata la începutul lunei Iulie 1913 şi să treacă în Bulgaria, împotriva voinţei Austro-Ungariei, care, deşi era aliata României, protegea în chip provocător pe Bulgari. Când cavaleria română a ajuns la câţi-va kilometri de *Sofia,* Bulgarii 'şi-au venit în fire, recăpătându-şi simţul realităţii. Guvernul *Daneff* a căzut, cedând locul guvernului *Radoslavow,* care, sub presiunea armatei române, s'a declarat gata la concesiuni, nu numai faţă de Români, ci şi faţă de Sârbi şi Greci. Astfel s'a ajuns la tratatul de pace dela *Bucureşti* (10 August 1913), după urma căruia România s'a ales cu Quadrilaterul (judeţele *Silistrei* şi *Caliacrei),* precum şi cu un spor însemnat al prestigiului ei, ceea-ce a produs un enorm răsunet în toată suflarea românească [1]).

1) Vezi *„România şi răsboiul mondial"*, (pag. 72 şi 73), de *I. Rusu Abrudeanu.* Bucureşti. Editura librăriei Socec & Comp. 1921.

După pacea dela *Bucureşti,* din care moralmente monarchia austro-ungară a eşit înfrânta, o răceală de ghiaţă a intervenit în raporturile dintre România şi Austro-Ungaria. In zadar fusese trimis ca sa le dreagă contele *Czernin,* amicul devotat al archiducelui *Francisc Ferdinand,* care lua locul insuficientului prinţ *Fürstenberg,* ca ministru al Austro-Ungariei la *Bucureşti.*

In Ianuarie 1914, *Ion I. C. Brătianu* n'a primit să formeze noul guvern liberal decât numai după-ce regele *Carol I* îşi dase consimţimântul ca şeful partidului liberal să nu se mai simta legat de tratatul cu Tripla alianţă. Istoria nu va uita că dacă *Ion C. Brătianu* (tatăl) a aderat în 1883, pentru interese superioare de stat, la politica Triplei alianţe, fiul său *Ion I. C. Brătianu,* în interesul suprem al întregirii neamului, a rupt la 1914 în tacere, iar la 1916 pe faţa, cu această politică, devenită acum nefireasca, şi că şi unul şi altul au condus ţara şi neamul la glorie şi marire ca nici un alt bărbat politic.

———

CAPITOLUL VI.

NATURA IREDENTEI ROMÂNE — OBIECT DE PREOCUPĂRI TRECĂTOARE LA VIENA ŞI BERLIN

Natura iredentei române se deosebea esenţialmente de acea italiană şi jugo-slavă. In cifră rotundă, $3^1/_2$ milioane de Români trăiau pe teritoriul monarhiei habsburgice (marea massă, peste 3 milioane, în Ungaria), iar alte 6 milioane de Români trăiau în regatul României. Astfel iredenta română nu era limitată la o minoritate mică, cum erau cea italiană şi jugo-slavă (în comparaţie cu naţiunea întreagă), ci cuprindea ţinuturi întinse cu locuitori, cari se considerau cu drept cuvânt urmaşii Romanilor din Dacia. Tradiţia înrudirii cu Romanii şi cu Dacii înălţa foarte mult conştiinţa naţională a tuturor Românilor.

Teoria originei daco-romane deveni ideologia fundamentală a iredentei şi imboldul străduinţelor de unire a tuturor teritoriilor locuite de Români.

Românii din Ardeal constituiau în această regiune cel mai vechiu element autohton, astfel că ei aveau toate motivele să se considere ca singurii locuitori de baştină din statul ungar.

Pe cei circa 300.000 de Români din Bucovina îi putem omite din discuţia asupra iredentei, pentru-că între Bucovina şi Ardeal neexistând legătură de cale ferată, ei trăiau cu totul separat de ţinuturile româneşti din Ungaria. Interesul Românilor din Bucovina era absorbit de antagonismul lor cu Rutenii, aşa că în mişcarea iredentistă rolul lor a ramas mai secundar. Totuşi Românii din Bucovina au avut un contact foarte strâns cu studenţimea din *Iaşi* şi cercurile intelectuale naţionaliste din capitala şi nordul Moldovei. Mănăstirea *Putna*, lăcaşul de vecinică odihnă al lui *Ştefan cel Mare*, a fost locul unor permanente pelerinagii şi demonstraţiuni iredente, începând de la 1871 cu *Mihail Eminescu* şi până în preajma răsboiului mondial.

O TEORIE A SOCIOLOGULUI UNGUR OSCAR IASZI

Cunoscutul sociolog maghiar *Oscar Iászi,* azi profesor în America, emite, într'o recentă scriere a sa asupra prăbuşirei Austro-Ungariei, următoarea teorie asupra iredentismului român [1]), din care transpiră ideile lui *Alex. Vaida,* prietenul său:

„Dacă monarhia austro-ungară ar fi satisfăcut la timp aspiraţiile naţionale ale popoarelor ei, în spiritul unui adevărat federalism naţional, Ardealul ar fi devenit pentru Români un fel de *Piemont,* a cărui cultură şi libertate, mai avansate, ar fi exercitat o puternică atracţie asupra conaţionalilor de peste hotare. De fapt, o asemenea iredentă română, tinzând către monarhie, se manifestase timp de mai multe secole.

„Deja *Mihai Viteazul,* un voevod român, care a domnit între anii 1593 şi 1601, se silise să unească teritoriile române cu imperiul lui *Rudolf* al II-lea. Aceste silinţe s'au înoit apoi în mod repetat în cursul secolului al XVII-lea, căutând să unească pe toţi Românii sub sceptrul Habsburgilor. Teama rasei române, care se ştia izolată în faţa pan-slavismului crescând, era şi ea o cauză a acestor silinţe. La 1848 câţiva conducători ai Românilor propuseseră Adunării Naţionale Germane din *Frankfurt* ca toate ţinuturile române să se unească într'o ţară autonomă în strânsă legătură cu Austria.

„In perioada revoluţionară, Românii au fost sprijinitori înfocaţi ai Habsburgilor şi aproape până la pieirea monarhiei au rămas în legătură strânsă cu *Viena,* fidelitatea lor faţă de dinastie nefiind pusă la îndoială de nimeni. Unul din cei mai fini gânditori politici ai Românilor, *Aurel C. Popovici,* fugit în Austria pentru a scăpa de închisoare în urma publicărei *„Replicei“* în contra politicei de maghiarizare, a mai publicat la 1906 o carte senzaţională sub titlul: *„Die Vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich“* (Statele Unite ale Austriei Mari), în care pledează pentru federalizarea monarhiei într'un spirit de sinceră fidelitate faţă de Habsburgi şi încearcă a demonstra că numai o constituţie bazată pe egalitatea tuturor naţionalităţilor ar putea salva imperiul, făcându-l în acelaşi timp centrul de atracţie al Sudului şi Răsăritului Europei.

„Toate aceste fapte, ce pot fi uşor complectate cu altele, demonstrează suficient că mişcarea iredentistă îndreptată spre *Bucureşti,* care dela sfârşitul secolului al XIX-lea alarma din ce în ce mai mult opinia publică austriacă şi ungară, nu a fost nici decum inevitabilă, ci pur şi simplu *rezultatul unei politici interne greşite.* O iredentă ameninţătoare îndreptată contra statului habsburgic era cu atât mai evitabilă, cu cât dela 1866 se afla pe tronul României un *Hohenzollern,* care, prin educaţie şi tradiţie, simpatiza cu ideia unei alianţe germano-ungaro-române, privită de Hohenzollerni ca o forţăreaţă împotriva valurilor crescânde

---

1) Vezi volumul *„The dissolution of the Habsburg Monarchy by Oscar Iaszi“*, pag. 398 şi 399. Chicago. 1929.

ale pan-slavismului moscovit. De fapt, atât regele *Carol*, cât şi regele *Ferdinand* au fost sprijinitorii sinceri ai acestei alianţe şi au făcut tot ce le-a stat în putinţă ca să ţie în frâu iredenta română din Transilvania şi să găsească un *modus vivendi* cu monarhia habsburgică".

Va să zică, după însăşi credinţa sociologului ungur *Iászi*, curentul iredentist s'a desvoltat atât de repede în Ardeal, având puternic răsunet şi la *Bucureşti*, numai din cauza politicei statului maghiar faţă de elementul românesc, politică şovinistă, care a culminat prin maghiarizarea şcoalelor, prin controlul vexatoriu al bisericei române şi prin excluderea intelectualilor români din viaţa de stat şi din administraţiile locale, ceea-ce în mod natural a alimentat tendinţele separatiste ale populaţiei româneşti.

IREDENTA ŞI MASSELE POPULARE ROMÂNEŞTI

La început, această iredentă era mai mult de ordin sentimental şi literar. In urmă ia însă din ce în ce mai mult forma politică şi este abil încurajată, sub formă literară, de revista *„Semănătorul"* (1901), condusă la început de poeţii *Alex. Vlahuţă* şi *George Coşbuc*, apoi de prof. *N. Iorga* şi alţii, susţinând că e nevoe de *„un stindard de înseninare şi de înfrăţire intelectuală în toate sufletele româneşti"*.

Scurt timp înainte de izbucnirea răsboiului mondial, simptomele, care indicau creşterea în acuitate a iredentei române, începură a se înmulţi. Persecuţiile guvernului maghiar, multe din ele fiind profund revoltătoare, măreau exasperarea iredentei române. In acelaşi timp mişcarea începu să se infiltreze şi în massele populare. In anul 1914 se întâmplă ceva grav. Vicarul general de la episcopia din *Haidu-Dorog*, creată anume pentru maghiarizarea Românilor „uniţi", căzu victima unei maşini infernale, trimisă prin poştă de un complot, în frunte cu studentul basarabean *Cătărău*. Explozia acestei maşini infernale omorî pe vicarul *Iaczkovics* şi răni grav şi pe alţi preoţi de lângă dânsul.

Asemenea întâmplări contribuiau la îndârjirea antagonismului dintre cele două naţiuni. *„Liga Culturală"* din *Bucureşti* ţine o serie de adunări de protestare în mai multe oraşe ale României în contra opresiunii fraţilor din Ungaria. Acest curent avu un răsunet atât de mare, încât începu să turbure serios chiar aşa zisa „politică înaltă" a monarhiei. In 1913, adică scurt timp înainte de izbucnirea răsboiului mondial, *Conrad von Hötzendorf*, şeful marelui stat major din *Viena*, declară că România trebuia con-

siderată pierduta pentru Tripla Alianță numai din cauza exasperarii provocate printre Români de politica șovinistă maghiara. Contele *Czernin,* pe atunci ministru austro-ungar la *București* și mai târziu ministru de externe, avertiză de mai multe ori guvernul din *Viena* că politica naționalităților, urmată de Ungaria, trebuia neapărat schimbată, pentru-că altfel România avea să treaca de partea Antantei. Intr'unul din rapoartele sale, contele *Czernin* vorbește de o declarație a regelui *Carol,* care 'i-ar fi spus:

— *„Așa cum stau lucrurile pentru moment, România n'ar putea în cazul unui răsboiu să meargă alături de monarhie!"*

IREDENTA CONSIDERATĂ DE CONTELE TISZA CA O SIMPLĂ „CĂLCARE PE BĂTĂTURI"

Primejdia problemei române în Transilvania începu sa inspire frica și cercurilor din *Berlin.* Când împăratul *Wilhelm* vizită, în Iunie 1914, pe arhiducele *Francisc Ferdinand* la *Konopișt,* problema romåna a format unul din punctele cele mai importante ale convorbirilor ce au avut loc. Moștenitorul tronului austriac ar fi atacat energic politica contelui *Tisza* în Transilvania, plângându-se ca primul ministru maghiar nu-și ținea promisiunile ce-i făcuse la *Schönbrunn* în ce privește pacificarea Românilor. Arhiducele starui pe lânga împărat sa-l convingă pe contele *Tisza* că trebuia neaparat să-și modifice politica față de naționalități. De fapt, *Tschirschky,* ambasadorul Germaniei la *Viena,* fusese rugat ca la orice prilej să-i ceară contelui *Tisza* să-și schimbe cât mai urgent politica fața de Români. Imparatul german îi declară arhiducelui ca toate comunicările către contele *Tisza* vor începe cu cuvintele: *„Herr, gedenke der Rumänen!* (Domnule, gândește-te la Români!).

In aceste imprejurari dificile, contele *Tisza* începu deocamdata negociațiuni cu conducatorii Românilor din Ungaria. Atmosfera politica era însă atât de înveninată și atitudinea primului ministru ungar atât de pătrunsă de spiritul lui feudal, încât îi fu imposibil sa găsească un compromis. El nu voia să renunțe la concepția rigidă a politicei lui generale, în care poporul român nu intra ca factor al vieții publice. In felul acesta el nu vedea în problema românească decât câțiva episcopi și directori de bancă nemulțumiți și era convins că această gravă chestiune putea fi ușor soluționata, dacă se acordau oarecari privilegii acestor elemente de frunte ale Românilor, ignorându-se complect revendicările culturale, sociale și

economice ale masselor. *Tisza* obişnuia să numească problema românească *„o călcare pe bătături“* a intelectualilor români şi îndemna pe Maghiari să nu mai fie nepoliticoşi cu Românii şi să nu le mai jignească susceptibilitatea în viaţa socială. In felul acesta, cea mai gravă problema a ţării, — putem zice un adevărat cancer al trupului ei social şi politic —, era privită de puternicul conducator ca o simplă „bătătură“, ceea-ce cu nici un chip nu voia sa înţeleaga *Alex. Vaida,* agentul *Vienei* şi al *Berlinului* în chestia împacarii romåno-maghiare, şi stăruia mereu ca România să lupte totuşi în marele rasboiu alături de Puterile centrale.

Atât *Viena* cât şi *Berlinul* urmăreau cu interes arzător aceasta noua politică a contelui *Tisza.* Impăratul german făcu ocazional o încercare personala sa-l îmblânzească pe teribilul conte şi să-l calmeze cu afirmarea că Românii nu cereau o „acţiune mare din partea guvernului ungar, ci numai unele concesiuni mici cu privire la şcoli şi la administraţia locală“.

In acelaşi timp, împăratul încerca sa cânte şi din altă struna, cu care spera să înfrângă rezistenţa contelui *Tisza.* Iată ce spune într'un raport d. *Treutler:*

„Majestatea Sa atrase atenţia bărbatului de stat ungur şi asupra faptului ca Ungaria avea toate motivele ca sa ramână neclintită de partea Germanilor, pentru a se împotrivi valului slav. Deasemenea îi mai atrase atenţia că cea mai bună chezăşie contra pericolului ar fi o Austrie germană şi o Ungarie maghiara, care să fie stâlpii solizi ai monarhiei dualiste... Contele *Tisza* se declară cu cuvinte entuziaste de acord...“ [1]).

Aceasta înseamnă ca, în Martie 1914, împăratul Germaniei şi cel mai influent om al monarhiei habsburgice, contele *Tisza,* erau perfect de acord că ordinea de stat dualistă trebuia menţinută, după cum trebuia menţinută şi politica anti-slavă, din cauza căreia o altă gravă problemă iredentistă a monarhiei austro-ungare — problema unităţii jugoslave — era insolubilă şi care în cele din urmă avea să ducă la catastrofa dela *Serajewo* şi apoi la aprinderea Europei, la care fatal era să participe şi România pentru realizarea idealului sau naţional.

---

1) Vezi *„Die grosse Politik der Europäischen Kabinette“*. Vol. XXXIX.

CAPITOLUL VII.

PROBLEMA ROMÂNISMULUI INTEGRAL ÎN MOMENTUL ŞI DUPĂ IZBUCNIREA RĂZBOIULUI EUROPEAN

Campania armatei române din Bulgaria, în vara anului 1913, şi izbânzile ei, consfinţite prin tratatul de pace dela *Bucureşti* (10 Aug. 1913), a făcut să înţeleagă toată lumea românească că şi soarta fraţilor noştri din Ardeal n'are să se mai decidă de către Habsburgi şi Unguri, ci tot de sabia României.

Această convingere devenise firească, mai ales în 1914, în clipa izbucnirei răsboiului european.

Deslănţuirea marelui măcel al lumii în memorabila zi de 2 August stil nou 1914 — ca consecinţă a asasinării moştenitorului tronului Habsburgilor, archiducele *Francisc Ferdinand,* întâmplată la *Serajewo* în dimineaţa zilei de 15/28 Iunie acelaşi an — găsea în România următoarea situaţiune politică: la *guvern* partidul naţional-liberal, puternic şi unit, având în frunte pe înţeleptul *Ion I. C. Brătianu,* preocupat de lucrările Constituantei în vederea înfăptuirii reformei agrare cu principiul exproprierii, care să înlesnească trecerea pământului marei proprietăţi în mâinile ţăranilor, precum şi a realizării reformei electorale cu sufragiul universal, egal, direct şi secret, iar, în *opoziţie,* partidul conservator, care era divizat în două, o grupare având ca şef pe *Alex. Marghiloman* şi alta, a conservatorilor democraţi, pe regretatul *Take Ionescu.*

Se prevedea şi se simţea, de către toţi factorii hotărîtori ai destinelor statului român, că teribila realitate a răsboiului era imposibil să lase neatinsă România. Mai mult încă: Lumea gânditoare şi cu răspundere avea sentimentul că de astă-dată se va pune în discuţie, pe faţă şi cu toată gravitatea inherentă, marea problemă

a existenţei sau a dispariţiei României, ca stat independent, sau sporirea patrimoniului naţional, deci satisfacerea politicei instinctului naţional, practicată cu tact şi moderaţiune pân'atunci. Eşită de sub jugul turcesc şi constituită într'un stat indepéndent, care cuprindea însă numai o jumătate a poporului românesc, României 'i-se impunea marea datorie să profite de momentul istoric ce 'i-se prezenta, pentru-ca din cataclismul răsboiului, care va soluţiona cele mai arzătoare probleme internaţionale, să iasă şi ea cu satisfacerea revendicărilor sale de ordin naţional.

CUM PRIVEAU SITUAŢIA CERCURILE POLITICE HOTĂRÎTOARE DIN BUCUREŞTI?

Marea intrebare, care se punea bărbaţilor de stat români, era însă: Cum, cu cine şi pe ce căi?

Răceala dintre România şi Austro-Ungaria, datorită tratamentului vitreg şi neomenos, de care erau părtaşi Românii din Ardeal şi Ungaria, ca şi atitudinei neleale a monarchiei habsburgice, dovedită României, recent, în vara anului 1913, în timpul răsboiului balcanic, când contele *Berchtold*, cancelarul austro-ungar, taxa tratatul de pace dela *Bucureşti* numai ca un „aranjament provizoriu", puseseră de fapt ştampila caducităţii asupra tuturor angajamentelor luate de România, în anul 1883, când cu intrarea ei în Tripla alianţă.

După decenii de despărţire şi de răceală faţă de imperiul moscovit, interesele superioare ale neamului împingeau din nou România spre Franţa şi Rusia, deci spre alianţa franco-rusă.

Vizita Ţarului *Nicolae II* la *Constanţa*, în vara anului 1914, era şi ea o probă evidentă.

In mintea şi în cutele intime ale sufletului celor mai de seamă fruntaşi politici ai ţării, drumul, pe care trebuia să apuce România, în caz de conflict european, era fixat şi hotărît în tăcere. El era îndreptat împotriva Austro-Ungariei, deci pentru nimicirea ei, ca un stat anachronic, ca un mozaic clădit pe nisip şi de sub a cărui asupritoare stăpânire seculară cele 3½ milioane de Români trebuiau să fie eliberaţi cu ori-ce preţ, făcând posibilă astfel realizarea unităţii depline a tuturor Românilor.

CARE ERA MENTALITATEA CONDUCĂTORILOR PARTIDULUI NAŢIONAL-ROMÂN DIN ARDEAL?

Logic, natural şi demn ar fi fost ca şi conducătorii partidului naţional-român din Ardeal şi Ungaria să fie stăpâniţi exact de aceleaşi idei şi sentimente în acele clipe mari şi de adânci prefaceri în istoria Europei şi chiar a lumei întregi. Politica instinctului naţional indica şi impunea ori-cărui spirit românesc luminat şi hotărît drumul mântuitor al întregirei naţionale.

Din nefericire, lucrurile nu s'au petrecut astfel, ba chiar deandoaselea. La conducerea politicei ardelene ajunseseră sub-epigonii marei generaţii dela 1848.

Regretatul *dr. Ion Raţiu* (născut la 1828 şi mort la 1902), fostul preşedinte al partidului naţional-român din Ardeal, spunea cu drept cuvânt, înainte cu un an de a muri, intimului sau prieten d. *Ion C. Grădişteanu* [1]), că va intra în mormânt cu mari îngrijorări din cauza „mentalităţii ungureşti" a urmaşilor sai la conducerea partidului, în cari n'avea încredere.

---

1) D. *Ion C. Grădişteanu,* care cunoştea à fond sufletul d-rului *Raţiu,* l'a caracterizat astfel în splendidul discurs rostit la *Turda,* cu ocazia serbarii desvelirei monumentului său din ziua de 11 Iunie 1930: „*Dr. Raţiu* nu s'a lăsat niciodată ademenit de anume formule hibride şi himerice, care fusese emise pe atunci de unii, cum era *Gross-Oesterreich* (Austria-Mare), soluţie artificială şi fără nici o legatură cu conştiinţa poporului român. din sufletul caruia ţâşnise, încă dela 1848, strălucitoare ca lumina adevarului, formula României Mari, când peste 40.000 Români strigară într'un glas pe câmpul libertăţii dela Blaj: „*Noi vrem să ne unim cu Ţara*!" Deaceea el înţelesese ca nu poate fi politică special ardelenească, ci numai una românească, şi că liberarea nu poate veni decât dela şi prin regatul României, a cărui raţiune de a fi şi misiune istorică era tocmai înfăptuirea unitaţii naţionale a poporului român. Deaceea, înainte de a porni acţiunea cu memorandumul, veni în *Bucureşti,* ca să se înţeleagă cu conducătorii ţarii libere, de la care vedea limpede că va veni desrobirea Ardealului. Sarbatorit într'un banchet rămas istoric, dat de *Gheorghe Vernescu* în casele lui din calea Victoriei (azi ministerul de industrie şi comerţ), banchet de peste 150 de fruntaşi politici din toate partidele, *dr. Raţiu* declară în mijlocul aclamaţiunilor furtunoase ale tuturor celor de faţă, că Ardealul e în lanţuri şi aşteaptă sa fie liberat. Se poate zice că aceasta manifestaţie însemna virtual hotărîrea de a desrobi Ardealul. Rămânea numai ca ea să fie adusă la îndeplinire „la timp", de Dorobanţul român, cum a şi fost. Din nefericire, *dr. Raţiu* n'a apucat să vadă înfăptuirea. Totuşi marea lui figură, ca a unui adevărat uriaş, se înalţa şi pluteşte cu mult deasupra tuturor beneficiarilor României Mari, al carei Apostol şi Mucenic EL a fost".

Intr'adevar, daca Românii ardeleni se pot — şi cu drept cuvânt — mândri cu generaţia bărbaţilor de seamă, cari au prezidat însemnatele evenimente ale anilor 1848 şi 1849, in frunte cu *Avram Iancu, Simeon Bărnuţ,* episcopul *Şaguna, George Bariţiu, Sever Axente,* etc., nu greşesc — şi o voiu dovedi, sper, cu prisos — afirmând că generaţia aşa zişilor lor fruntaşi din preajma rasboiului european a fost în schimb compusă din oameni mici şi lipsiţi de orizontul marilor şi adevăratelor interese naţionale.

Deşi *Simeon Bărnuţ,* unchiul d-lui *Iuliu Maniu,* pusese, încă la 1848, pe câmpia dela *Blaj,* celebrele trei principii ca norme ale chestiunei naţionale: *libertatea naţională, independenţa naţională* şi apoi desăvârşita *unitate politică,* totuşi nici la 1914, adică dupa 66 de ani, conducătorii Românilor de peste Carpaţi nu reuşiseră sa-şi fixeze o politică fermă şi clară, întrevăzând, măcar în sfiiciunea discreţiei, realizarea visului unirii Ardealului cu ţara mama. Politica fraţilor ardeleni, cu toate crudele desiluzii ale anilor din urma, era în creerii d-lor *Vaida* şi *Maniu,* în momentul izbucnirii răsboiului european, tot în văgaşul dela 1848, înfofolită în formula *„drăguţului de împărat"* şi constantă numai într'o singură direcţiune şi anume aceeea de a întări cu ori-ce preţ dinastia Habsburgilor şi Austria, crezând că astfel vor putea lovi mai uşor in Unguri.

Chestia întaririi României şi a românismului în general, ca să poata da lovitura de graţie statului maghiar, nu intra de loc în preocupările lor politice. Rugina anilor de pasivitate 'i-a făcut sa aiba teamă de o acţiune mai energică. Ei nu puteau concepe temeritatea unei emancipări naţionale, care să excludă *Budapesta* şi laboratoriul din *Viena* al archiducelui *Francisc Ferdinand,* să desfiinţeze graniţa vitregă a Carpaţilor şi să înceapă o politică de acţiune şi de întregire a neamului. Pajura cu două capete a Habsburgilor îi înfricoşa aşa cum balaurul din poveşti sperie pe copii cu devorarea, iar o ameninţare a contelui *Tisza,* aruncată dela tribuna Parlamentului din *Budapesta,* cerea săptămâni intregi de meditare, până când sfatul prudenţilor fruntaşi români cuteza sa dea o replică, prin care justificau „înţeleapta lor politică tradiţională".

Abia după mutarea *„Tribunei"* din *Sibiu* la *Arad,* tinerii grupaţi în jurul ei, în frunte cu *Octavian Goga,* ocoleau în calculele şi aspiraţiile lor *Viena* şi *Budapesta,* făcându-şi, ca prim punct al

programului lor politic, orientarea spre *Bucureşti*, „unde răsare soarele tuturor Românilor".

D-nii *Iuliu Maniu* şi *Alex. Vaida*, animatorii de fapt ai politicei partidului naţional-român, n'au voit să priceapă acest imperativ al politicei naţionale nici măcar în anul 1914. Ei lucrau la *Viena*, şi stăruiau şi la *Bucureşti*, în direcţia ca regatul României să se alipească Românilor din Austro-Ungaria, intrând, conform planurilor din laboratoriul archiducelui *Francisc Ferdinand*, într'o mare federaţie, care ar fi înlocuit dualismul austro-ungar şi ar fi făcut posibilă aplicarea concepţiei Austriei Mari, faimosul *„Gross-Oesterreich"* al lui *Aurel C. Popovici*, fără să-şi dea seama că Ungaria — după expresia contelui *Czernin* — era strâns legată de Austria întocmai ca o piatră de gâtul unui om, care se îneacă.

Din actele şi documentele senzaţionale, pe care le voiu pune sub ochii cititorilor în partea II şi III a lucrării de faţă, va eşi în relief cu o tragică evidenţă toată gama pacatelor şi greşelilor, de care a dat dovadă conducerea partidului naţional în cea mai grea, delicată şi măreaţă epocă pentru îndrumarea marilor interese naţionale ale românismului în general.

Exponenţii acestei politice de sinucidere naţională erau bine cunoscuţi la *Bucureşti* de cercurile hotărîtoare, care îi priveau cu durere, cu vădită îngrijorare şi une-ori chiar cu desgust, blamând în tăcere întunerecul, în care se complăceau a trăi de dragul tradiţionalei lor politice dinastice faţă de Habsburgi.

Marele *Ion I. C. Brătianu*, cu spiritul său înţelept şi pătrunzător, înţelesese din convorbirile avute cu *Alex. Vaida* şi ceilalţi 4 fruntaşi ardeleni *(Teodor Mihali, V. Goldiş, Aurel Vlad* şi *V. Branişte)*, veniţi să asiste în Septembrie 1914 la înmormântarea regelui *Carol I*, că conducătorii politici ai Ardealului nu erau la înălţimea gravelor evenimente ce se precipitau şi de care trebuia să profite şi neamul românesc. El presimţise, în 1914, ceea-ce *Vaida* mărturiseşte abia în 1922 în monstruoasa sa broşură, prefaţată cu numele său şi scoasă în mod clandestin la *Viena*, sub titlul *„Ardealul Ardelenilor..."*, în care spune următoarele la pag. 29:

„...Dovada că nu am făcut comunitate cu România reese apoi şi din faptul că guvernul ungar, de sub preşidenţia contelui Tisza, *a făcut în anul 1914 un început de a recunoaşte drepturile noastre şi a pornit cunoscutele tratative de împăcare, care n'au dus la*

nici un rezultat, pentru-că noi n'am vrut să renunţăm la autonomia Ardealului.

„Aceste tratative au fost întrerupte şi urmau să fie continuate în toamna aceluiaşi an şi n'au fost reluate numai din cauza că a izbucnit răsboiul mondial. In cursul răsboiului contele Tisza *nu renunţă la împăcarea cu Românii, ceea-ce reese şi din schimbul de scrisori dintre el şi regretatul mitropolit* Meţianu.

„In tot timpul acesta n'am făcut nici o încercare să ne apropiem de România şi am refuzat ori-ce încercare a României de a ne câştiga de partea ei".

Iar la pag. 23, *Vaida* se exprimă şi mai categoric, declarând:

„Noi nici-odată nu ne-am identificat nici cu interesele, nici cu tendinţele celor din regat şi când a izbucnit răsboiul mondial, noi ne-am spus cuvântul şi am declinat ori-ce răspundere pentru tendinţa celor din regat de a face unirea Ardealului cu România fără asentimentul nostru".

Ion I. C. Brătianu, crud decepţionat de mentalitatea jalnică şi anachronică, pe care o constatase la cei mai de seamă fruntaşi ai fraţilor ardeleni, 'şi-a făcut singur socotelile şi fără a-şi demasca planurile sale viitoare pentru desrobirea lor, 'i-a lăsat să continue cu politica lor „tradiţională", de slugi ale Habsburgilor. Primministrul României era omul faptelor, nu al vorbelor şi „pertractărilor". De aceea i-se şi zecea, cu drept cuvânt, *„Sfynxul"*.

Este însă profund dureros amarnicul adevăr că în August 1914, când România se găsea în greaua cumpănă de a-şi fixa drumul ei şi al românismului în general, cuvântul şi sufletul Ardealului, judecând după conducătorii săi, nu erau la unison cu înaltele aspiraţiuni ale neamului ce hrăneau sufletele bărbaţilor conducători ai vechiului regat, căutând, sub formule iezuitice, *„să-şi decline ori-ce răspundere"* în privinţa rezultatelor politicei instinctului naţional.

CONSILIUL DE COROANĂ DELA SINAIA

Bărbaţii de stat ai României în frunte cu *Ion I. C. Brătianu,* preşedintele consiliului de miniştri, au ştiut găsi şi de astă-dată drumul cel bun şi ducător la scop. Pe ziua de 3 August 1914 a fost convocat, la *Sinaia,* un consiliu de coroană, sub preşidenţia re-

gelui *Carol I*, şi la care au participat toţi membrii guvernului liberal, apoi preşedinţii Corpurilor legiuitoare, foştii prim-miniştri *Teodor Rosetti*, *Petre Carp* şi *Titu Maiorescu*, precum şi *Alex. Marghiloman*, *Ion N. Lahovari* şi *Ion C. Grădişteanu*, din partea partidului conservator, şi *Take Ionescu*, *C. Disescu* şi *C. Cantacuzino-Paşcanu*, din partea conservatorilor democraţi.

Pentru ca cititorul să poată înţelege mai bine atmosfera, în care urma să se ţină acest important sfat al Coroanei, socotesc interesant să scot şi să reproduc din *„Jurnalul intim al regelui Carol I"* [1]), publicat de d. *C. Diamandi*, fost ministru al României la *Paris*, în marea revistă franceză *„Revue des deux mondes"* (colecţia pe 1929), următoarea nota cu data de 1 August 1914, deci cu o zi înainte de izbucnirea răsboiului şi cu două zile înainte de ţinerea consiliului de coroană:

Sâmbătă, 1 August 1914.

„Toata noaptea ploaie torenţială.

„Situaţia este atât de gravă, încât ori-ce speranţa de pace este pierduta.

„Contele Waldburg *îmi înmânează o telegramă cifrată a împaratului* Wilhelm, *în care acesta îmi scrie la urmă: „Mă bizuesc pe tine, atât ca rege cât şi ca Hohenzollern, că vei rămâne credincios prietenilor tăi şi că îţi vei ţine angajamentele".*

„Hotarît, ţara este însă în contra Austro-Ungariei".

Consiliul de coroana avea deci să hotărască dacă angajamentele, la care făcea aluzie împăratul *Wilhelm* şi pe care 'şi-le luase regele *Carol* şi statul român odată cu intrarea României în Tripla alianţa, la 30 Octombrie 1883, mai aveau sau nu valoare contractuala. Intrucât România era legată printr'un tratat de alianţa cu Puterile centrale, care fusese mereu reînoit sub guvernele *Lascar Catargiu*, *Dimitrie Sturdza* şi *Titu Maiorescu*, datoria noastră era respectul cuvântului scris.

Acest cuvânt scris era, din fericire, foarte lămurit. Conform tratatului de alianţă, România era obligata sa scoată sabia din teaca alaturi de Austro-Ungaria numai în cazul când aceasta ar fi fost atacată ea însăşi de vre-o putere duşmana. Cum însa trupele austro-ungare atacaseră ele Serbia, nu se putea invoca pentru Ro-

1) Acest *„Jurnal"* a fost purtat de regele *Carol* până în ziua de 26 Septembre 1914, când s'a îmbolnăvit.

mânia *casus foederis,* adică obligaţia contractuala de a sari în ajutorul monarchiei habsburgice.

Asupra discuţiilor urmate în acest istoric consiliu de coroana s'au publicat, fie de scriitori români, fie străini, o mulţime de versiuni neexacte şi care deformează adevărul. Insăşi relatarea din notele postume ale lui *Alex. Marghiloman,* deşi exactă în trăsăturile ei generale, nu poate fi totuşi socotită ca expresia adevărului istoric.

Cele mai complecte şi mai autentice informaţiuni asupra acestui moment, poate cel mai însemnat din istoria contemporană a României, le gasesc publicate tot în marea şi bine reputata revistă franceza *„Revue de deux mondes“* (No. dela 1 August 1930). Ele sunt datorite d-lui *George Fotino,* distinsul director al „Aşezământului cultural Ion C. Bratianu“, căruia 'i-s'a pus la dispoziţie de către d. *Ion G. Duca,* membru important al guvernului din 1914, bogata sa archivă personala, spre a se folosi de ea şi a putea împlini lacuna ce prezintau toate darile de seamă de pân'aci asupra consiliului de coroană, ţinut la *Sinaia* în ziua de 3 August 1914, orele 17. Alte documente, precum şi amintirile personale ale d-nei *Maria Poenaru* şi ale d-lui *Victor Antonescu,* ministru de justiţie în guvernul dela 1914, au dat d-lui *G. Fotino* posibilitatea să-şi complecteze în chip util documentatul său articol publicat în marea revistà franceză.

D. G. Fotino face urmatoarea introducere preţioaselor sale informaţiuni:

„România se afla, la izbucnirea marelui răsboiu, prinsă de foarte mulţi ani în sistemul politic al Triplicei, printr'un tratat de alianţă, a cărui chiar şi existenţa era abia banuită de marea majoritate a oamenilor politici români. Acest tratat, din care regele *Carol* făcuse, în ultimele trei decenii, axa politicei sale externe, fusese reînoit ultima oară, în Februarie 1913, de regele *Carol* şi de preşedintele consiliului de miniştri, ministru al afacerilor straine, *Titu Maiorescu.*

„In ultimele zile ale lunei Decembrie 1913, *Regele* încredinţă lui *Ion I. C. Brătianu,* preşedintele partidului naţional-liberal, misiunea de a forma guvernul cel nou. Numai atunci regele facu cunoscut viitorului preşedinte al consiliului că tratatul de alianţă cu Austro-Ungaria fusese reînoit. *Ion Brătianu* se socoti dator să exprime chiar atunci regelui rezervele, pe cari el le formula faţă de un tratat. ale carui avantagii şi al cărui rost el le recunoştea — pentru trecut — dar a carui reînoire deştepta, pentru viitor, în mintea sa multă nelinişte. De altfel, câteva saptămâni mai înainte de venirea sa la putere, el nu-şi ascunsese faţă

de *Waldthausen*, ministrul Germaniei la *București*, aprehensiunile sale în legătură cu alianța austro-română, cum ne arată telegrama pe care Waldthausen o trimitea la Wilhelmstrasse în ziua de 6 Decembrie 1913: „*Brătianu* a apăsat asupra nevoii, pentru Ungaria, de a-și schimba atitudinea față de Românii din imperiul habsburgic. El mi-a arătat că Puterile centrale aliate riscau, în cazul unui răsboiu european, să nu vadă România alăturându-se de Austro-Ungaria. Regele *Carol* mi-a făcut aceleași declarațiuni și mi-a spus că,. în cazul unui răsboiu european, poporul român ar refuza să lupte de partea Austro-Ungariei. Căci nu este de ajuns să ai tratate; mai trebue ca acestea să fie în conștiința și spiritul public. Regele mi-a mărturisit că *Brătianu*, care nu știa nimic de reînoirea tratatului, se pronunțase contra unei reînoiri eventuale... Majestatea Sa a adaus că nu-i va spune lui *Brătianu* că tratatul a fost reînoit, decât în momentul în care îi va încredința puterea. Această comunicare — a adaus Regele — nu-i va fi plăcută".

„Intr'adevăr, ea nu-i fu plăcută. In ziua în care Regele, dându-i misiunea de a forma noul minister, îi făcu cunoscut că tratatul fusese reînoit, *Ion Brătianu* spuse Suveranului său că se pot întrevedea, pentru un viitor apropiat. evenimente, cari vor face de actualitate punerea în aplicare a tratatului. In ce'l privește pe el, el era neliniștit la gândul că țara lui era, pentru încă mulți ani, legată printr'un tratat de alianță cu o putere împotriva căreia România trebuia, la vreme, să-și valorifice cele mai mari aspirațiuni naționale. „Eu mă îndoiesc, Sire, — adause *Brătianu* — că un guvern român ar putea să pună în aplicare acest tratat" 1).

„Câteva luni mai târziu, evenimentele aveau să justifice aprehensiunile omului de stat român".

DISCUȚIILE CE AU AVUT LOC IN CONSILIUL DE COROANĂ ȘI HOTĂRÎREA LUATĂ: EXPECTATIVA ARMATĂ

Asupra memorabilei ședințe a sfetnicilor coroanei, d. *G. Fotino* dă următoarele interesante și emoționante amănunte:

„Această memorabilă ședință debuta printr'un apel pe care *bătrânul Suveran* îl făcu sfetnicilor săi și al cărui cuprins era, în rezumat, acesta:

— „Războiul mondial a început. Lupta este angajată. De sfârșitul ei vor atârna harta viitoare a Europei și soarta popoarelor. Vor fi, în aceasta luptă, învingători și învinși. Dar, irevocabil, vor fi învinși cei cari vor sta neutri. Convingerea adâncă a Regelui este că România trebuie să execute tratatul, care o leagă de Tripla-Alianță. Acest tratat a asigurat României, decenii de-arândul, incontestabile avantagii. A nu-l respecta,

---

1) D. *general R. Rosetti*, în niște amintiri publicate în ziarul „*Ordinea*" (13 Febr. 1930), spune că *Ion I. C. Brătianu*, încă în Ianuarie 1912, 'i-a declarat *„că nu crede că România ar putea merge, în ori-ce împrejurări, cu Tripla alianță"*.

ar fi să se piardă rodul celor treizeci de ani de muncă. Pe rând, toate partidele politice au urmat aceiaşi politică. A schimba astăzi politica aceasta, înseamnă a renega şi iscălitura noastră şi trecutul nostru. Grija demnităţei noastre ne porunceşte a respecta şi iscălitura şi trecutul nostru. Cei doi împăraţi au făcut apel la noi şi la loialitatea noastră".

O tăcere adâncă întâmpină această declaraţiune a Regelui. Suveranul privi către preşedintele său de consiliu, dar acesta ceru a vorbi cel din urmă şi, aşa, se hotărî ca opoziţia să fie prima a-şi spune cuvântul. Regele se adresă atunci lui *Theodor Rosetti*, cel mai bătrân dintre foştii săi preşedinţi de consiliu.

Cuvintele fostului preşedinte de consiliu, un bătrân de şeapte zeci şi şapte de ani, cumnat al fostului Domnitor *Cuza*, făcură o profundă impresie asupra Regelui, care se aştepta să vadă pe acest vechiu sfetnic al său orânduindu-se de partea politicei aproape rituale a Coroanei. „Desigur — spuse *Rosetti* — tratatele trebuesc respectate; dar, pe cât pot eu şti, acestea nu-mi par că leagă România, silind-o la acţiune". El se declară, cu o simplicitate bătrânească şi cu multă umilitate şi grije de a cruţa iluziile Regelui său, căruia fu astfel el chemat a da prima lovitură, pentru neutralitate.

Apoi luă cuvântul *Petre Carp*.

Categoric, răspicat, par'că sfidător, el se pronunţă împotriva neutralităţei. Părea că vorbele sale nu erau un răspuns la o turburătoare problemă, ci un cânt de triumf.

Pentru două hotărîtoare raţiuni, eu sunt — spuse *Carp* — împotriva neutralităţii. Din punct de vedere moral, avem angajamente. Trebue să le respectăm. Din punct de vedere practic, neutralitatea noastră nu poate fi decât iluzorie. Mai curând sau mai târziu, vom fi năvăliţi de unii sau de alţii. De altfel, ce înseamnă şovăiala? Victoria Triplei Alianţe este asigurată şi d-voastră vă mai întrebaţi cine vor fi învingătorii şi cine învinşii?

Apoi el desvoltă magistral tema sa predilectă: lupta dintre germanism şi slavism.

— Care este interesul nostru? Triumful slavismului sau acela al germanismului? Cu toată evidenţa, triumful germanismului. Slavismul, biruitor, ar fi fatal ţării noastre. In asemenea condiţiuni, interesele noastre ne poruncesc a nu rămânea neutri, ci a intra, fără a şovăi, în luptă de partea Triplei-Alianţe, declarând imediat răsboiu Rusiei. Mi-se vorbeşte de opinia publică. Ea nu mă interesează. Datoria omului de Stat este de a conduce această opinie publică, nu de a i-se supune. Opinia publică se poate înşela; omul de Stat clar-văzător trebuie să urmeze drumul, pe care şi l-a trasat. Şi ţara îi va fi recunoscătoare de a nu se fi luat după rătăcirile opiniei publice.

Cuvintele lui *Petre Carp*, expresie a unei convingeri adânci, au produs o mare impresie. *Al. Marghiloman*, şeful partidului conservator, avea să împrăştie, în termeni clari şi precişi, emoţia pe care o ridicase discursul lui *Carp*.

— De sigur, — spuse *Marghiloman* — Statele trebuesc să-şi respecte iscălitura. Dacă textul tratatului ne obliga, atunci să ridicăm armele şi să respectăm acest tratat. Dar pe cât pot eu şti, tratatul nu ne obligă la acţiune. Mi-aş îngădui a ruga pe Majestatea Voastră, sa ne facă cunoscut cuprinsul acestui tratat.

Regele citi atunci articolul 2 al tratatului austro-român:

„Dacă România, fară provocare din partea sa, ar fi atacata, Austro-Ungaria este ţinută a-i da în timp util ajutor şi asistenţă împotriva agresorului. Daca Austro-Ungaria ar fi atacată, în împrejurări asemanatoare, în vre-o parte a Statelor limitrofe cu România, *casus foederis* se va prezenta imediat pentru aceasta din urma".

Brătianu ceru să se dea citire aceluiaş articol şi în redactarea din 1913. Cele doua redactări erau identice.

— Aliaţii noştri — conchise *Marghiloman* — n'au fost atacaţi; ei au atacat. Nu poate fi *casus foederis*. Suntem, juridic, deslegaţi. Trebue, pe de alta parte, sa ţinem seama de opinia publică; aceasta este împotriva unui rasboiu alături de Tripla Alianţă. Acest rasboiu ar fi o jicnire adusă sentimentului naţional. Ceiace Austria impune astazi Serbiei, mâine ne va putea impune nouă Ungaria. Independenţa Statelor mici va deveni astfel iluzorie. Sunt pentru neutralitate. De altfel, sa aşteptam şi hotărârea Italiei. Dacă aceasta interpreteaza textul în sensul neaplicărei lui *casus foederis*, cine ar putea înţelege o interpretare diferită din partea noastră? Ţara, de sigur, niciodată.

Ioan Lahovary, fost ministru, membru al partidului conservator. luă apoi cuvântul. El se pronunţă cu hotarire pentru neutralitate, dar slabi întrucâtva efectul primelor cuvinte, aruncându-se în digresiuni asupra intenţiunilor Austriei şi asupra scopurilor, pe cari aceasta le urmărea în Bulgaria. „Şi apoi — spuse el — România nu ar putea să contribue la consolidarea Ungariei, preparând astfel Românilor din Transilvania un teribil viitor". Incheind, el îşi exprimă îndoiala asupra victoriei Triplei-Alianţe, victorie, pe care neutralitatea Italiei avea să contribue, în orice caz, a o face încă şi mai aleatorie.

Carp, care urmărise cu o evidenta impacienţă cuvintele lui *Lahovary*, se ridică: „Eu vă declar că Italia va intra imediat în rasboiu". La obiecţiunile facute de unii că ultimele ştiri ar tinde să dovedească contrariul, *Carp* continua a opune *„ferma sa convingere"* ca Italia va executa tratatul. Cari erau aceste ultime ştiri? Consiliul de miniştri italian, reunit în ziua de 31 Iulie, decisese, doar principial, e drept, neutralitatea Italiei. *San Giulano* comunicase în aceiaşi zi lui *von Flotow* că „potrivit termenilor tratatului, nu exista, pentru Italia, *casus foederis*, căci acţiunea întreprinsă de Austria împotriva Serbiei trebuia să fie considerată ca agresiva". La 1 August, însărcinatul de afaceri german la *Bucureşti* telegrafia la *Berlin*: „Chiar astazi, ministrul Italiei, a făcut, din ordinul guvernului sau, cunoscut regelui *Carol* că Italia nu se consideră legată, prin tratat, în cazul unei eventuale conflagraţiuni, caci ea consideră că provocarea vine din partea Austro-Ungariei. Majestatea Sa *Regele* mi-a

făcut el însuşi această comunicare şi a adaus ca tratatul său cuprinde aceiaşi clauză ca acela al Italiei". *Carp*, neoprindu-se la aceste ştiri, continua a-şi afirma convingerea că Italia va intra în războiu alaturi de Germania. *Regele*, preocupat de întorsătura pe care o lua discuţiunea, puse capat incidentului, dând cuvântul lui *I. Grădişteanu*, fost ministru, membru al partidului conservator. Acesta se asocie punctului de vedere exprimat de *Marghiloman* şi *Lahovary*.

— Acest războiu — adaose el — ne apare ca un războiu ungar. A lua parte la el, alături de Austro-Ungaria, este pentru noi o imposibilitate morală. Chiar şi numai ideia aceasta răneşte sentimentul nostru naţional. Victoria Triplei Alianţe însemnează hegemonia Ungariei şi a Bulgariei. Elementul românesc n'ar fi decât încă şi mai oprimat. Toate interesele naţiunii noastre ne poruncesc a nu executa un tratat, al cărui spirit şi a cărui litera nu ne leagă. Să rămânem deci neutri, Sire!

Take Ionescu, şeful partidului conservator-democrat, luă apoi cuvântul pentru a face următoarea declaraţie:

— In conştiinţa şi în suflet, Sire, susţin că nu există *casus foederis*. Aceasta rezulta şi din spiritul şi din litera textului. Guvernul ungar, el însuşi, nu considera ca este *casus foederis*. Este de neexplicat ca asociatul nostru, parte contractantă, să fi declarat războiul, fără sa ne previna de intenţiunile lui şi fără a ne consulta asupra intenţiunilor noastre. Nu ma sfiesc să afirm că, dacă aşi socoti că suntem legaţi prin tratat, aşi cere, oricari ar putea să fie urmările, să executăm obligaţiunile acestea. Ne-ar impune acest lucru onoarea noastră, dar, repet, nu suntem nici cum legaţi. Suntem liberi de a lua hotărîri potrivit intereselor ţării noastre. Nu mă preocupă tratatul dela *Bucureşti*. El este virtual caduc. De altfel, nu această che tiune se pune prin războiul mondial, ci cum a spus-o cu dreptate *Carp*, chestiunea care se pune este lupta dintre germanism şi slavism. Pe de altă parte, suntem datori a ţinea socoteala de sentimentul public. Atitudinea Austro-Ungariei faţă de noi, în ultima vreme, ne pune în imposibilitate de a lua armele alături de ea. Dar, după treizeci de ani de alianţa cu ea şi cu Germania, nu putem lupta alaturi de Rusia. După lungă şi dureroasă reflexiune, eu nu văd pentru România decât o singura posibilitate: neutralitatea armată.

Take Ionescu nu a cerut ca România să ia armele alaturi de Franţa, cum cred scriitorii *Lindenberg* şi *P. Renouvin*. El nu a cerut decât neutralitatea armata.

Partizanii politici ai lui *Take Ionescu*, anume: *C. Disescu* şi *C. Cantacuzino-Paşcanu*, necerând cuvântul. *Ion I. C. Brătianu* expuse punctul de vedere al guvernului.

— Cerem neutralitatea României. Tratatul, cum s'a putut vedea, nu ne leaga a lua armele. Dar chiar daca el ne-ar obliga la aceasta, România încă nu ar putea admite ca, fără a fi în prealabil consultata, să dispună cineva de soarta ei. Austro-Ungaria şi Germania au pregătit războiul şi l-au declarat, ţinându-ne departe de intenţiunile lor. Şi acum, după ce au declarat războiul, vin să ne ceară a lua armele de partea lor. Statul ro-

mân a intrat în alianţă ca stat suveran şi pe picior de egalitate. El nu ar putea să fie tratat altfel. România nu ar putea să ia armele într'un răsboiu, care urmăreşte distrugerea unui mic popor. Pentru orice guvern, este o necesitate ineluctabilă de a ţinea seama de drepturile iredentelor şi de realizarea idealului nostru naţional. Dacă este cu putinţă, în chestiunile de ordin secundar, a nu te preocupa de opinia publică, în ceasurile hotărîtoare ale vieţii naţionale nu poţi să treci peste ea. In ceasul de faţă nu poţi face răsboiul decât când conştiinţa naţională îl aprobă. Or, ea îl respinge. Să rămânem deci neutri. Italia va avea, probabil, aceeaşi atitudine. Răsboiul va fi lung. Să aşteptăm desfăşurarea evenimentelor. Vom avea prilejul să ne spunem cuvântul.

Foarte preocupat de a-şi menaja Suveranul, a cărui sănătate el ştia că este grav atinsă, *Brătianu,* categoric în fond, făcu impresia că nu voia, dela primele cuvinte, să atace de front chestiunea.

Regele părea tot mai deprimat. Principele moştenitor nu spunea un cuvânt, dar urmărea cu încordată atenţiune fiecare cuvânt al sfetnicilor unchiului său.

Carp ceru din nou cuvântul şi se ridică cu mare violenţă contra asertiunii lui *Brătianu:* a ţinea seama de sentimentul public.

Carp deveni agresiv:

— Vă este frică; nu îndrăzniţi să luaţi asupra d-voastră responsabilităţile. Găsiţi că este mai lesne să vă puneţi la adăpostul opiniei publice!

Un dialog vehement se angajă între bătrânul şef conservator şi şeful liberal. Duelul acesta între cele două puternice personalităţi fu punctul culminant al discuţiei.

Carp pleda cu elocinţă teza ca omul de stat este singur stăpânul destinelor unui popor, care nu are nici o voinţă a impune conducătorilor lui. Când dialogul acesta era mai aprins, uşa se deschise şi un uşier remise lui *Brătianu* o telegramă. Era confirmarea oficială a neutralităţii Italiei. Regele facu un gest de resemnare şi nu mai spuse un singur cuvânt. Dar *Carp* — pe care ştirea oficială a declarării neutralităţii Italiei l'a lăsat impasibil — reluă cu îndărătnicie argumentele lui şi se oferi să-şi ia asupră-şi responsabilităţile unei situaţii pe cale de a fi compromisă din pricina „lipsei de curaj“ a celorlalţi.

Preşedintele Adunării Deputaţilor *M. Ferekyde* şi *E. Costinescu*, ministru de finanţe, constatând că este o imposibilitate morală a merge alături de Puterile Centrale, au încheiat de asemenea pentru neutralitate, pentru neutralitatea armată.

Ora era târzie, desbaterile erau epuizate. Regele era abătut; el asista de două ceasuri la distrugerea unei opere, pentru a cărei realizare cheltuise treizeci de ani de silinţe perseverente. Deprimarea sa emoţiona pe sfetnicii sai. Totuşi *Carp* profită de acest moment, pentru a încerca un ultim efort. El spuse cu tărie:

— „Sire, ţiu a constata că în ceasul cel mai greu, Majestatea Voastră este parăsită de toate partidele şi de toţi sfetnicii săi şi aceasta la capătul unei domnii consacrate exclusiv desvoltării noastre naţionale!“

Brătianu, indignat, îi răspunse: — O hotărâre luată cu convingerea profundă că ea este dictată de cele mai sfinte interese ale Patriei nu poate fi interpretată ca un semn de neloialitate faţă de Suveranul nostru.

Marghiloman, la rândul său, protestă cu hotărîre: — Noi, cu sfaturile noastre, acoperim pe Rege. In starea actuală a opiniei publice, dacă am lăsa pe Rege să declare răsboiul, acesta ar fi răsboiul Regelui, iar nu răsboiul naţiunii. E datoria noastră să îndepărtăm tot ce ar putea să umbrească prestigiul Coroanei.

Regele, foarte mişcat, încearcă o ultimă presiune: — Dacă eu, domnilor, mă socotesc personal legat de Puterile Centrale, dacă d-voastră socotiţi că pentru binele României se cere o altă politică externă, eu sunt gata să mă retrag...

Şi regele arată pe Principele moştenitor, care făcea gesturi de denegare.

Regele aruncă o privire întrebătoare în juru-i; nici o mişcare. După o chinuitoare tăcere, Regele vroi să schimbe subiectul, dar *Ion Lahovary* reluă cuvântul:

— Majestatea Voastră nu vede că Austro-Ungaria, nepunând pe Majestatea Voastră în curent, a tratat-o în vasal?

Era prea mult pentru mândria Suveranului. Cu vocea plină de mânie, *Regele* răspunse:

— Domnilor, mă cunoaşteţi îndeajuns, pentru a putea şti că nu aşi admite niciodată să fiu tratat în vasal.

Lahovary, pe un ton mai îndulcit, încercă să dovedească Regelui că victoria Germaniei era îndoelnică:

— Situaţiunea de astăzi — spuse *Lahovary* — nu este aceeaşi dela 1870. Atunci Franţa nu era pregătită. Astăzi însă, după sacrificii considerabile, nu se poate spune că armata ei nu este superioară armatei germane.

Regele îi răspunse de sus:

— Această chestiune, domnule, nici nu se pune pentru cine cunoaşte cât de puţin starea de lucruri.

După câteva cuvinte, pe cari le mai spuse *Vasile Morţun,* Regele rugă pe sfetnicii săi să se rostească: pentru neutralitate sau împotriva ei.

Primul, cel mai bătrân, *Theodor Rosetti,* se rosti pentru neutralitate. Cel din urmă, cel mai tânăr, d. *I. G. Duca,* se rosti pentru neutralitate. Singur *Carp* se rosti altfel şi anume: pentru răsboiu împotriva Rusiei.

— Constat, spuse Regele, că reprezentanţii ţării, aproape în unanimitate cer neutralitatea României. Ca rege constituţional, eu mă supun. domnilor, votului d-voastră. Dar mă tem că prestigiul României va eşi scăzut din şedinţa de astăzi şi că vă veţi căi de hotărârea luată.

Apoi Regele ridică şedinţa, recomandând discreţiune absolută asupra desbaterilor şi trecu în cabinetul său de lucru, împreună cu *Brătianu.* A chemat acolo şi pe *Marghiloman* şi *Take Ionescu,* pentru ca ei patru să redacteze comunicatul, care avea să apară în „*Monitorul Oficial*", precum şi depeşa, prin care România notifica Puterilor Centrale imposibilitatea pentru ea de a lua armele alături de ele.

După şedinţa aceasta atât de tragică pentru batrânul Suveran, acesta se retrase în salonul Reginei. O doamnă dela Curte — doamna *Maria Poenaru* — pe care Regele o onora de multă vreme, arătându-i întreaga sa încredere, îl întrebă:

— Majestatea Voastră este mulţumit?

Regele răspunse:

— Foarte nemulţumit. Dar Dumnezeu m'a cruţat de dureroasa datorie de a fi un arbitru. Sfetnicii mei au fost toţi de acord şi sunt dator să recunosc ca toţi au fost la înalţimea situaţiunii".

PREGĂTIRILE ROMÂNIEI ÎN VEDEREA INTRĂRII ÎN ACŢIUNE

Formula *„neutralitaţii leale şi definitive"*, cum o botezasera unii dintre bărbaţii de stat, nu putea fi o soluţie definitivă. De-altfel nici nu era crezută de nimeni ca atare, ci ca un simplu mijloc de temporizare până la momentul oportun. Timpul disponibil era întrebuinţat pentru pregătirea diplomatică şi militară, ca şi pentru prepararea opiniei publice în direcţia intereselor superioare ale neamului.

Deja la 18 Septembre (1 Octombre) 1914, *Ion I. C. Bratianu* incheie cu Rusia o convenţie secretă, prin care se obliga să pastreze faţa de aceasta o neutralitate binevoitoare. Rusia se angajeaza în schimb să se opună la ori-ce atingere a *statuquo*-ului teritorial al României şi *recunoaşte României dreptul de a-şi anexa regiunile din Austro-Ungaria, locuite de Români, iar în ce priveşte Bucovina, principiul naţionalităţilor va servi de bază la delimitarea teritoriilor anexate de Rusia şi România. Ocuparea teritoriilor menţionate, România va putea s'o facă când va socoti ea ca e momentul priincios.* Pân'atunci convenţia va fi ţinuta secreta şi Rusia se obligă a face să fie aprobată şi de Anglia şi de Franţa.

Asupra secretului acestei convenţiuni, *Ion I. C. Brătianu* a declarat în extrem de interesantele sale conferinţe ţinute în iarna anului 1926 27, la *Ateneu,* următoarele:

„Adevărul este că aprobarea Suveranului trebuia să rămână secretă, astfel ca însuşi guvernul rus să creadă că acordul a fost încheiat numai de mine, fără ştirea regelui. Dar n'aşi fi fost în stare să fac aceasta.

„Aprobarea regelui Carol *am avut-o. Şi eu, care am cunoscut în chipul cel mai intim cugetarea, sentimentele şi legăturile, care îl uneau cu poporul român şi cu misiunea sa, pot să declar pe conştiinţă că nu Suveranul dela* Plevna *ar fi împiedecat opera, căreia îşi consacrase viaţa,*

nici realizarea celor mai înalte aspirațiuni ale acestui popor, care rasunau în inima sa" 1).

Pe de altă parte, îm marele sau discurs din prima Cameră a României Mari, rostit in ședința dela 11 Decembrie 1919, *Ion I. C. Brătianu* se exprima astfel în această privință:

„*Țin să declar că politica legăturilor noastre cu aliații nu am făcut-o, cum s'a spus, în contra voinței regelui* Carol, *nu am facut-o în ascuns de dânsul. Tot ce am lucrat, am lucrat ca un servitor credincios al țării și al tronului, cu încrederea și știința Suveranului*".

Fără îndoiala, regele *Carol I*, cu marea lui inteligența politica, înțelesese că ora unității naționale suna pentru România și daca n'ar fi închis ochii în noaptea de 28 Septembrie st. v. 1914, după o lungă și fericită domnie de 48 ani, ultimul rege al României mutilate ar fi consimțit și el desigur în cele din urmă să scoată sabia in direcția înaltelor aspirații ale neamului.

La începutul răsboiului, regele *Carol I* era pentru Puterile centrale. El considera această direcțiune ca o continuare fireasca a operei și politicei, la care lucrase o întreagă viață de om. In plus, el credea în biruința Germanilor. Dar pe deasupra convingerilor și sentimentelor lui, pe deasupra angajamentelor, în care putea sa fie vorba cel mult de onoarea lui personala, era datoria catre țara și poporul său.

Cu toate acestea, în intervalul de la Consiliul de Coroana dela *Sinaia* și până în clipa în care a închis ochii, s'a produs un mare reviriment în sufletul sau: Speranța Germanilor că, printr'un formidabil atac bruscat, vor fi în 15 zile la *Paris*, — cum credea de altfel și regele *Carol* și după cum o și afirmase în consiliul de Coroana — a dat greș în celebra lupta de pe *Marna*.

Dupa *Marna*, Suveranul României își schimbase în buna parte parerea despre sorții răsboiului și astfel se explica afirmațiunea de mai sus a lui *Ioan I. C. Bratianu* că convenția secreta cu Rusia avea și complectul asentiment al regelui *Carol*.

Totuși ranit sufletește, cu un trup slabit de ani și de griji, se poate spune că „*regele Carol a murit de răsboiu*", cum cu cinism se exprimă calăul său, contele *Czernin* 2), care, împintenat de contele *Tisza*, l'a supus timp de 2 luni și jumatate la cele mai teri-

1) Vezi în „*Revue des deux mondes*" (colecția anului 1929) amintirile d-lui *C. Diamandi* cu privire la misiunea sa în Rusia.

2) Vezi „*Im Weltkriege*", pag. 119, von Graf *Ottokar Czernin*. Berlin 1919.

bile torturi sufleteşti, doar-doar va reuşi, prin el, să atragă România în răsboiu alături de Puterile centrale, cum cerea inzistent şi *Alex. Vaida* bărbaţilor de stat ai României cu prilejul vizitelor ce le făcuse după înmormântarea regelui *Carol I,* la care asistase cu învoirea personală a contelui *Tisza*, prim-ministrul Ungariei.

MARELE REGE FERDINAND I

Noul rege al României, *Ferdinand I,* urcând scaunul domniei în împrejurări din cele mai grele, a înseninat repede toate inimile româneşti prin declaraţia sa solemnă din Parlament: *„Voiu domni ca bun român!"*

Aceste cuvinte simple, dar de un larg şi profund tâlc, au fost înţelese şi dincolo de hotare, de prieteni, ca şi de duşmani. Singurii, cari n'au înţeles înalta lor valoare morală şi politică, au fost d-nii *Vaida* şi *Maniu,* cari, deşi asasinarea archiducelui *Francisc Ferdinand* pusese brusc capăt activităţii „laboratoriului" său din *„Viena,* n'au încetat continuarea tratativelor de împăcare cu contele *Tisza*, umilindu-se mereu în plin răsboiu. Pentru ei, politica europeană se reducea la câte-va locuri de deputaţi mai mult în Parlamentul din *Budapesta,* iar buricul pământului era la *Viena.*

Regele *Ferdinand,* însuşindu-şi toate aspiraţiile neamului şi pus să aleagă între porunca sângelui de *Hohenzollern* şi aceea a conştiinţei de rege al României, a ascultat-o pe aceasta din urmă. Având cea mai deplină încredere în tactul şi înţelepciunea primului său sfetnic *Ion I. C. Brătianu,* noul rege, cu sufletul său mare, s'a lăsat frământat de toate dorurile ţării, peste care stăpânea, fiind gata la ori-ce jertfă pentru izbândirea sfintelor aspiraţii ale întregului neam.

O puternică campanie naţionalistă se începe în ţară de către mult regretaţii *Take Ionescu* şi *Nicolae Filipescu,* protagoniştii politicei instinctului naţional, venind astfel în ajutorul guvernului, căruia, conform cu concepţia d-lui prof. *N. Iorga,* trebuia sa 'i-se lase mână liberă în alegerea timpului şi a mijloacelor potrivite pentru realizarea înaltelor scopuri naţionale.

In vremea când d-nii *Maniu* şi *Vaida* cerşiau contelui *Tisza* o pace umilitoare, bătând pela uşile împărăteşti şi diplomatice din *Viena* şi *Berlin,* doi soli ai Ardealului vin la *Bucureşti* ca să sporească cu entuziasmul lor politica de acţiune şi de întregire a neamului. Aceştia erau poetul *Octavian Goga,* cântăreţul pătimirilor de eri şi crainicul izbândirilor de azi ale Ardealului, şi preotul

martir *dr. Vasile Lucaciu*, care prin suferințele a 5 ani de temnița ungurească, era icoana vie a luptelor și prigonirilor Românilor din Ardeal. Sosirea la *București* a acestor distinși fii ai Ardealului dă un curs și mai aprig campaniei de întruniri publice, organizate de *„Acțiunea națională"*, de *„Federația unionistă"* și de *„Liga culturală"* în scopul eșirei din neutralitatea corupătoare și a intrării României în răsboiu în contra Austro-Ungariei. Seria întrunirilor publice a continuat, hotărîtoare și cu efect, până în luna Iunie 1916, când, în urma asigurărilor strict confidențiale date de *Ion I. C. Brătianu* protagoniștilor mișcării naționale, *Take Ionescu* și *N. Filipescu*, cum-că în curând va mobiliza armata, opoziția s'a liniștit, așteptând cu nerăbdare și înfrigurare ziua cea mare.

Marele bărbat de stat *Ion I. C. Brătianu* luase hotărîrea încă din primele luni ale răsboiului european cum-că sabia României nu va fi scoasă decât împotriva Austro-Ungariei — și dovadă era convenția secretă încheiată cu Rusia în ziua de 18 Septembrie 1914. Dar *Sfinxul*, cum era numit din cauza discrețiunii sale, purtând răspunderea reușitei unei acțiuni așa de grave, nu putea vorbi și era nevoit, după necesitate, să ia atitudini de circumstanță, îndurând impasibil bănuelile, defaimările și injuriile ce 'i-se aruncau.

Inaltul său patriotism, moștenit dela ilustrul său părinte și întărit prin educația aleasă și sufletul său românesc, a vorbit în ceasul suprem așa cum cereau marile interese ale României și ale românismului.

TRATATELE ÎNCHEIATE DE ION I. C. BRĂTIANU CU PUTERILE ALIATE PENTRU INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂSBOIU ÎN CONTRA AUSTRO-UNGARIEI

La începutul lunei August 1916, șeful guvernului român îndeplinea ultimele și cele mai importante formalități în vederea realizării visului de veacuri al tuturor Românilor. Ast-fel la 4/17 August el încheie cu reprezentanții Rusiei, Franței, Angliei și Italiei două convențiuni: una politică și alta militară. Iată textul convenției politice:

„I. — *Rusia, Franța, Anglia și Italia garantează integritatea teritorială a Regatului României, în toată întinderea fruntariilor sale actuale.*

„II. — *România se obligă să declare răsboiu și să atace Austro-Ungaria în condițiile stabilite prin convenția militară; România se obligă de asemeni să înceteze, dela declararea răsboiului, orice legături economice și orice schimb comercial cu toți dușmanii aliaților.*

„III. — *Rusia, Franța, Anglia și Italia recunosc României dreptul de a anexa teritoriile monarhiei austro-ungare prevăzute și hotărnicite în art. IV.*

„IV. — *Margiuile teritoriilor, despre care e vorba îu articolul trecut, suut hotărîte după cum urmează:*

„*Liuia de hotar va începe dela* Prut, *dela uu punct al frontierei actuale diutre Rusia şi România, aproape de Noua-Suliţă şi va urca râul până la grauiţa Galiţiei, la întâlnirea Prutului cu Ceremuşul. De aci va urma frontiera dintre Galiţia şi Ungaria până la punctul Steag, cota 1655. Mai departe va urma linia de despărţire diutre apele Tisei şi Vişeului ca să ajungă la Tisa, la satul* Trebuza, *mai sus de locul unde se uueşte cu Vişeul. Dela acest punct ea va coborî malul Tisei până la 4 klm. mai jos de locul unde se întâlneşte cu Someşul, lăsâud satul* Vasaros-Nameny *Româuiei. Va continua apoi în direcţia Sud-Sudest până la uu puuct la 6 klm. la Est de oraşul* Debreţin. *Dela punctul acesta va atiuge Crişul la 3 klm. mai jos de locul de îutâlnire a celor doi afluenţi ai săi (Crişul alb şi Crişul iute), se va uni apoi cu Tisa la îuălţimea satului* Algyö. *la Nord de* Seghedin, *trecâud la apus de satele* Oroshaza *şi* Bekesamson, *la 3 klm. dela care va face o mică îudoitură. Dela* Algyö *linia va coborî malul Tisei până la vărsarea sa îu Dunare şi îu sfârşit va urma malul Dunărei până la frontiera actuală a României.*

„*Româuia se obligă să uu ridice fortificaţii în faţa Belgradului pe o zonă ce va fi stabilită ulterior şi să nu fie în această zonă decât forţele necesare serviciului de poliţie. Guveruul regal român se obligă să despăgubească pe Sârbii regiuuii Bauatului, cari, părăsiudu-şi proprietăţile, vor voi să emigreze într'un spaţiu de 2 ani dela încheerea păcii.*

„V. — *Rusia, Frauţa, Anglia şi Italia de o parte şi România de altă parte se obligă să nu îuchee pace separată sau pacea generală decât în unire şi în acelaş timp.*

„*Rusia, Frauţa, Anglia şi Italia se obligă deasemeni ca în tratatul de pace, teritoriile monarhiei Austro-Uugariei, prevăzute în art. IV, să fie anexate coroanei României.*

„VI. — *România se va bucura de aceleaşi drepturi ca şi aliaţii săi îu tot ce priveşte preliminările, tratativele de pace, ca şi discutarea chestiunilor, cari vor fi supuse hotărârei couferinţei de pace.*

„VII. — *Puterile contractante se obligă să păstreze în secret prezeuta convenţie pâuă la încheerea uuei păci generale.*

„*Facut îu cinci exemplare, la* Bucureşti, *la 4/17 August 1916*".

Semnaţi: Ministrul Rusiei, *S. Poklewski-Koziel;* Ministrul Franţei, *Saint-Aulaire;* Ministrul Angliei, *G. Barklay;* Ministrul Italiei, *Fasciotti;* Preşedintele consiliului de miniştri al României, *Ioan I. C. Brătiauu.*

Textul convenţiei militare a fost iscălit tot în ziua de 4 17 August 1916, de către următorii ataşaţi militari: colonel *C. B. Thomson* (din partea Angliei), maior *Pichon* (Franţa), colonel *Tatarinoff* (Rusia) şi locotenent-colonel *Ferigo* (Italia).

Peste 10 zile mobilizarea întregei armate române da prilej eroismului strămoşesc să se arate în vechia lui putere şi strălucire.

CAPITOLUL VIII.

INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂSBOIU

Dupa îndeplinirea acestor doua formalităţi inexorabile — încheerea convenţiei politice şi a celei militare — România trebuia să calce de fapt pe drumul angajamentelor luate faţă de marii sai aliaţi şi dictate de imperativul naţional: *eliberarea Ardealului de sub jugul unguresc.*

Momentul intrării României în acţiune a fost grabit de o telegramă, cu data de 23 Iunie st. v. 1916, trimisă de generalul *Alexieff,* şeful marelui cartier general rus, colonelului *Tatarinoff,* ataşatul militar rus la *Bucureşti,* ca s'o remită guvernului român, caruia 'i-se spuneau categoric, între altele, următoarele:

„...*Situaţia militară actuală este cea mai favorabilă unei intrări în acţiune a Românilor. Dacă ei vor aştepta o slăbiciune şi mai mare a Austriacilor, nu vom mai avea nici o nevoie de o cooperare română şi nici chiar nu va mai fi raţiune de a permite Românilor să facă o intrare triumfală pe teritoriul austriac*".

Acest demers al ataşatului militar rus a fost susţinut şi de ataşaţii militari ai Franţei, Angliei şi Italiei. Formula: „*acum ori nici-odată*" ce se aplica României, în Iunie 1916, abia acum îşi găseşte explicaţia ei firească, graţie destăinuirilor făcute de diferiţi scriitori ruşi în ultimii ani şi care lămuresc pe deplin dedesubtul zorului Rusiei de a vedea cu un ceas mai curând că România scoate spada alături de ea şi de Puterile Antantei.

„*Memoriile ultimului ministru al poliţiei ruseşti, Alexie T. Wasiliew*", apărute sub titlul „*Ochrana*" în 1930 (editura „Amalthea" din *Viena),* sunt edificatoare şi concludente în această privinţă. Iată într'adevăr, ce scrie ministrul *Wasiliew* la pag. 212 şi 213 a cărţii sale asupra puterii şi combativităţii armatei ruse în vara anului 1916:

„Tinerele contingente de soldați, cari au fost trimise pe front începând din vara anului 1916, s'au dovedit insuficient instruite și foarte dubioase în ce privea moralul lor.

„In aceste împrejurări, agitația defetistă, care tindea la scurtarea răsboiului, câștiga tot mai mult teren. In unele batalioane, care se aflau pe frontul român, s'au și produs cazuri de nesupunere bătătoare la ochi, care învederau cât de îngrijorătoare era de p'atunci disciplina militară în unele corpuri de armată".

Neînregistrarea ori-cărui succes militar mai impresionant pe frontul rusesc de sud-vest, după 1 Septembrie 1916, nu era decât rezultatul molimei, care începuse să se încuibe și să atace forța de combativitate a colosului dela nord.

CONSILIUL DE COROANĂ DIN BUCUREȘTI (14/27 AUGUST 1916)

Aceasta era starea sufletească într'o bună parte a formidabilei armate ruse, nebănuită și necunoscută însă atunci decât de comandamentul suprem rus, când regele *Ferdinand I* convocase consiliul de coroană, pe ziua de 14/27 August, la Palatul *Cotroceni,* spre a ratifica hotărîrea luată de guvern și de rege pentru a declara răsboiu Austro-Ungariei.

La acest istoric consiliu au participat toți membrii guvernului și anume: *Ion I. C. Brătianu, Emil Costinescu, Emanoil Porumbaru, Alex. Constantinescu, Ion G. Duca, Vasile Morțun, Alex. Radovici, dr. C. Angelescu* și *Victor Antonescu,* apoi *M. Ferechide,* președintele Camerei, *C. F. Robescu,* vice-președintele Senatului, foștii primi-miniștri *Teodor Rosetti, Petre Carp* și *Titu Maiorescu,* șefii de partide *Take Ionescu, Niculae Filipescu* și *Alex. Marghiloman,* precum și foștii președinți ai camerei *C. Olănescu* și *C. Cantacuzino-Pașcanu.*

Regele — de astă-dată *Ferdinand I* — era vizibil emoționat. El voia cu tot dinadinsul să învingă rezistența, la care se aștepta din partea lui *P. Carp, T. Maiorescu* și *Alex. Marghiloman.*

Iată, după informațiuni din sursa cea mai sigură — a regretatului *Take Ionescu* și a eminentului bărbat de stat d. *Ion G. Duca,* admirabilul colaborator al lui *Ion I. C. Brătianu* — cum au decurs desbaterile acestui memorabil consiliu de coroană:

Regele a deschis ședința, spunând că el a convocat pe mai marii țării, nu ca să le ceară un sfat, căci hotărârea lui este luată, dar ca

să le ceară sprijinul lor. Situaţiunea a ajuns astfel, încât neutralitatea nu mai este posibilă, balanţa răsboiului înclinând de partea Puterilor Inţelegerii. In tot cazul România trebuind să aleagă, ea nu poate să aleagă decât a se pune cu Inţelegerea încontra Puterilor centrale. Regele spune că el a avut multe dureri, că el s'a învins pe el însuşi şi că tocmai victoria, pe care a repurtat-o asupra lui, este dovadă că a ales calea cea buna pentru România.

El ştie forţa unirei şi de aceea cere tuturor oamenilor politici, cari au ajutat pe unchiul lui, să-l ajute şi pe dânsul într'un act, pe care-l săvârşeşte ca bun român ce este. El roagă chiar pe acei, cari ar avea alte păreri, să ia cuvântul şi să-l spună.

Uitându-se către *Carp*, regele i-a spus: — *„Te rog, d-le Carp, să-mi dai ajutorul d-tale!“*.

Atunci *Carp* a spus că nu este rolul lui să vorbească, ci al guvernului şi al şefilor de partide, el nefiind nici măcar şef de partid. In tot cazul, el constată că aici nu este vorba de un consiliu, deoarece regele a luat deja o hotărâre, ci de o adunare, al cărei rost el nu-l pricepe.

A luat apoi cuvântul *Ion I. C. Brătianu*, care a pronunţat un lung discurs, o sinteză de ceeace naţionaliştii propovăduiseră de doi ani de zile. Tema lui *Brătianu* era că România nu putea, fără să dispară moraliceşte, să stea neutră într'un răsboiu, în care se hotăra de soarta lumei.

Brătianu explică istoria noastră diplomatică dela 1912 încoace, cum prin refuzul Italiei de a merge alături de Puterile centrale am căpătat şi noi libertatea de acţiune. El a vorbit limpede, concis, convingător, fără fraze, fără patetism.

„Intr'o vâltoare ca aceea a actualului răsboiu, în care harta lumei „se preface, o ţară ca a noastră, o ţară cu aspiraţiuni naţionale, nu „poate să rămână neutră până la capăt fără să-şi compromită defi- „nitiv tot viitorul — zicea înţeleptul Brătianu. *Prin urmare se impune „să eşim din neutralitate. Pe de altă parte, având drept ideal unitatea „naţională, suntem datori să urmărim realizarea lui, căci cine ştie „dacă, în decursul veacurilor, vom mai găsi un prilej atât de prielnic „ca cel de azi. Iată de ce nu putem să mergem decât alături de aliaţi „şi în contra Puterilor centrale“*.

După aceia, *Brătianu* a explicat, în scurte cuvinte, politica sa în timpul neutralităţii, precum şi pregătirea diplomatică a răsboiului şi a conchis: *„Şi eu şi ţara suntem în ceasul de faţă angajaţi. Nu mai putem da înapoi“*.

Era mărturisirea solemnă a faptului împlinit. *Brătianu* a mai adăugat câteva cuvinte despre pregătirile militare şi a sfârşit prin a spune că toată ţara şi toată suflarea românească de peste Carpaţi aşteaptă cu nerăbdare intrarea noastră în marele răsboiu.

Făcându-se din nou apel la *Carp*, ca să ia cuvântul, el a repetat ca să vorbească întâiu şefii de partide, căci a lor este răspunderea.

Take Ionescu declara că este fericit de cuvintele regelui. El pricepe durerile, prin care a trecut Suveranul, dar îl asigură, că va avea cea mai stralucită compensaţie în dragostea neamului românesc întregit. Partidul sau, mulţumit ca vede realizându-se ceeace a cerut timp de doi ani de zile, va da regelui şi guvernului un sprijin deplin şi necondiţionat. *El ştie că o împrejurare ca aceasta nu vine decât odată în cursul veacurilor şi că a o fi pierdut, ar fi fost o adevărată monstruozitate.*

Al. Marghiloman spune că-i pare rău că guvernul s'a angajat. Soarta răsboiului nu se ştie care va fi. El a aflat că *Hindenburg* pregateşte o mare lovitură în contra Ruşilor şi ar fi trebuit să cunoaştem mai întâiu rezultatul acestei lovituri.

Marghiloman adaogă ca aşa zisele idealuri trebuesc reduse la realitatea lucrurilor. El ştie ca ţara nu este favorabilă răsboiului, *iar Românii din Ungaria nu doresc unirea cu noi.* Realitatea, pe care o vede el, este aşezarea Rusiei la *Constantinopol*, adică strangularea, pieirea României. Dacă este să cadă peste noi blestemul ca Rusia să se aşeze la *Constantinopol*, atunci cel puţin să nu se facă cu ajutorul nostru.

Regele, întorcându-se către *Marghiloman*, îl întrerupe: — „Admiţând că Ruşii ar fi la Constantinopol, ce e mai bine pentru noi: Să fim prieteni cu ei, ori vrăşmaşi?".

Alex. Marghiloman, turburat, nu raspunde nimic la întreruperea regelui, dar promite să tacă. El însă nu vrea să dea concursul său politicei dezastroase, în care s'a angajat guvernul, şi nu înţelege cum a putut guvernul să intre pe o astfel de cale şi să puna ţara în faţa unor fapte îndeplinite.

N. Filipescu spune că politica expusă de guvern nu este decât desvoltarea logică a primului angajament cu Rusia din Septembrie 1914. Or, *Filipescu* ştie dela însuşi *Marghiloman* că acest angajament a fost atunci adus la cunoştinţa d-lui *Marghiloman* şi dânsul i-a dat aprobarea lui, spunând ca bine a facut guvernul şi trebue mers în aceasta direcţiune. *Filipescu* a conchis textual:

„Indignat de aceste palinodii, revendic pentru partidul meu onoarea de a fi iniţiat această politică, pe care partidul o susţine cu atâta convingere, încât pe cei, cari s'au pus în contra, i-a dat afară".

Marghiloman n'a răspuns nimic la aspra apostrofa a lui *Nicolae Filipescu.*

A venit rândul lui *P. Carp*, care în această şedinţă a vorbit cu o energie, care făcea un curios contrast cu bătrâneţea lui.

Toate câte le-a spus *Brătianu* sunt secundare, a spus *Carp*. Nu-l interesează cine va învinge, ci cu cine ne comandă onoarea să mergem, chiar dacă am fi învinşi. Hegemonia germană e bună pentru noi. Ce a spus *Brătianu* de Unguri şi Bulgari n'are valoare. Din acest răsboiu va eşi ori heghemonia germană ori cea rusească. Aceasta din urmă ar însemna sfârşitul nostru, căci stăm în drumul Rusiei spre *Constantinopol*. Deci noi nu putem fi decât în contra Ruşilor. Interesele Dinastiei în

special îi comandă sa fie contra Ruşilor, căci o Rusie victorioasa nu va tolera o dinastic străină în România şi va aduce dinastia *Ghica, Sturdza, Brătianu,* ori *Carp.* Prin urmare regele este dator, ca şef al Dinastiei, să se opuna la o astfel de politică şi să stea alaturi de Germania.

Carp constată că lucrurile s'au hotarât şi ca linguşitorii tronului au avut trecere. Facând aluzie la *Take Ionescu*, spune că e uşor a o asigura de devotament, când Coroana face ce-i cere.

Declară că va închide ziarul său *„Moldova“*, dar sprijin nu poate da unei politici, care este pieirea României. Cei trei fii ai lui se vor bate. *El însă roagă pe Dumnezeu ca armata noastră să fie bătută, căci numai aşa România va putea scăpa. Altfel e pierdută.*

Regele a răspuns lui *Carp* ca el, deşi respectă toate opiniunile, dar ultimele cuvinte ale lui *Carp* nu se pot datori decât necazului. Ele nu pot veni din inimă. Adaugă că el nu poate să separe interesele Dinastiei de ale ţarii. Dinastia nu e germană, ci româna. Românii nu au adus pe unchiul său ca sa facă o dinastie germană, ci una românească.

P. Carp a replicat ca el s'a gândit mult şi numai după aceasta lungă gândire a declarat că urează ca armata română sa fie sdrobită, caci numai aşa se poate salva România.

Ion I. C. Brătianu a intervenit, observând că vorbele lui *Carp* uimesc pe toţi şi că dacă într'adevăr aşa este în inima lui, mai bine sa-şi retraga pe cei trei fii din armată.

Titu Maiorescu, care a fost de rândul acesta mai complicat şi mai searbăd decât oricând, a făcut un lung discurs de abilităţi. El a început prin a întreba, dacă guvernul are angajamente, ce angajamente şi daca nu s'ar putea degaja?

Ion I. C. Brătianu, enervat de felul cum *Maiorescu* punea chestia şi privea situaţia, l-a întrerupt imediat, spunând că nu numai el e legat şi definitiv legat, dar şi ţara. El a arătat ce a obţinut dela aliaţi, care sunt noile hotare, pe care ni le-au garantat în caz de izbânda, precum şi dreptul, pe care ni l-au recunoscut de a participa, pe picior de egalitate cu ei, la viitorul congres de pace.

Bratianu a mai spus că ţara întreagă e martora a sforţărilor pe cari le-a făcut, timp de doi ani, pentru a menţine neutralitatea şi a ne cruţa astfel cât mai mult de jertfele răsboiului, însă că acum a simţit că orice amânare ne-ar putea fi funestă, fiindcă aliaţii se află într'o aşa situaţie încât, dacă nici acum România nu va raspunde la apelul lor, vor căuta alte puncte de reazim.

Aşa fiind, s'a angajat şi el şi ţara şi mai mult ca oricând crede că nu-i era permis să ezite şi să poarte în faţa istoriei răspunderea de a fi scăpat cel mai prielnic moment oferit neamului românesc pentru întregirea lui de veacuri dorită şi de veacuri aşteptata.

Titu Maiorescu, reluând cuvântul, spune că totuşi ar trebui să ne degajăm, ca să aşteptam rezultatul victoriei, căci nu se ştie încă cine va învinge.

Maiorescu mai declara că așa zisa politică a idealului național se bazează pe două idei greșite. *El afirmă că Românii din Ungaria nu vor să se unească cu regatul României și că ei vor să rămâie sub Habsburgi, apărați de Germani contra Ungurilor.*

La această afirmație, *Brătianu* și *Take Ionescu* întrerup, spunând:
— Nu este adevărat. Nouă ne-au destăinuit fundul sufletului lor, dar poate că lui *Maiorescu* i-au vorbit altfel tocmai fiindcă-i cunoșteau adevăratele sentimente.

Cum *Maiorescu* mai spusese că ceeace trebuia guvernul să facă și n'a vrut să facă, era să trateze cu Ungurii pentru îmbunătățirea soartei Românilor de peste Carpați, l-a întrerupt și Regele.

Regele a spus că și înainte și după izbucnirea răsboiului a cerut Germaniei și a cerut și lui *Czernin* sa dea pentru Românii din Ungaria cel puțin atâta cât au Cehii din Bohemia, că înainte de răsboiu împăratul *Wilhelm* s'a dus la *Viena* să ceară aceasta pentru noi, dar a fost refuzat. Regele spune că e ferm convins că nici Germania, nici·nimeni nu poate face nimic. Regele chiar personal a tratat în alte rânduri, dar tot fără succes.

Titu Maiorescu, continuându-și vorbirea, spune că nici Românii din regat nu vor răsboiu. El zice că la 1913 nu a intrat în răsboiu (pe atunci era șeful guvernului) decât atunci când opinia publică era unanimă. Astăzi însă, spune el, opinia publică este contrară. *Maiorescu* a mai cercat să susție că nici constituționalicește nu putem declara răsboiu, Camerele actuale având un mandat expres: de a revizui Constituția. Dacă vrem răsboiu, trebue în prealabil noui alegeri asupra acestei chestiuni.

La această fantezie, Regele nu se poate opri de a surâde.

Emil Costinescu atacă cu mare energie pe *Carp, Maiorescu* și *Marghiloman.* El spune că nu chestia strâmtorilor poate fi hotărâtoare, căci ori vor fi Rușii ori vor fi Germanii stăpâni pe *Constantinopol,* pentru noi tot rău este.

Regele întrerupe din nou, spunând că lui nu 'i-e frică de Rusia și că chiar dacă i-ar fi frică, tot mai bine să fie o Românie Mare, căci mai lesne se va putea apăra.

Costinescu, reluând cuvântul, spune între altele că atunci când toate popoarele au intrat în acest răsboiu de desrobire, ar fi pentru România o desonoare și ar fi pierdută, dacă ar rămâne neutră.

Marghiloman întrerupe, zicând: — Și Olanda și Suedia și Spania sunt neutre.

Intreruperi se ivesc din mai multe părți: — Dar aceste țări nu au revendicări naționale!

Costinescu replică: — Noi suntem în mijlocul bătăliei și dacă stăm neutri, ne încalecă Ungurii și Bulgarii.

Take Ionescu ia din nou cuvântul și zice: D. *Maiorescu* a spus două lucruri neadevărate. Eu afirm că Românii de dincolo ne așteaptă ca pe Messia. Este adevărat că *în 1911 Alex Vaida și alții ne propuneau*

unitatea națională, intrând noi sub Habsburgi. Ei nu-și dadeau seama de situația politica generala a Europei și de aceea nu credeau o alta soluțiune posibila. Din 1914 lucrurile s'au schimbat. Mie mi s'a trimes vorbă din partea unor membrii ai comitetului partidului național că dacă nu ne ducem acum să-i scapăm, Carpații vor rămâne hotar pentru vecie și românismul va fi pierdut. D-lui *Maiorescu* și altora ca dumnealui s'au temut sa le spuie tot gândul lor.

In țară nu suntem divizați: toată țara vrea răsboiul, dar, firește. doi ani de neutralitate au produs o uzură. Această uzură va dispare când se va ști ca ne-am hotărât, mai ales când țara va vedea gestul Regelui.

Mihail Ferechide combate sofismele lui *Maiorescu* relative la drepturile Parlamentului de a face răsboiul. In numele Camerei asigură pe Rege și guvern de tot sprijinul.

C. F. Robescu a dat aceeași asigurare în numele Senatului.

In momentul când se credea că desbaterile erau încheiate, *Ion I. C. Brătianu a* cerut Regelui să-i îngadue a mai lua încă odată cuvântul. De astă dată el a fost elocuent, mișcător și plin de avânt, ca totdeauna de altfel, când improviza. D. *Ion G. Duca*, prețiosul său colaborator, spune că rare-ori a fost mai bine.

Brătianu s'a apărat la început de acuzațiunea că ar fi francofil. A arătat că el, ca și tatăl său, nu au făcut cutare sau cutare politică, fiindcă au avut preferințe sentimentale pentru cutare sau cutare stat, dar fiindcă interesele țării cereau să se alipească unora sau altora. E Român și numai Român și politica lui isvorăște exclusiv din ceeace, după concepția lui, reprezintă cerințele superioare ale țării și ale neamului său.

In împrejurarea de față, îi apare limpede, luminos, că nu putem scăpa prilejul ce ni se oferă de a îndeplini visul secular al Românismului. Nu vreau să repet, spune el, toate considerațiunile, care ne-au dus la aceste concluzii. Vi le-am expus, le cunoașteți; însă în acest ceas hotărâtor, când toți fruntașii țării sunt întruniți în jurul Regelui, țin să se cunoască gândul meu întreg. Fără îndoială, cred că din acest răsboiu vom eși învingători, dar nu sunt sigur, se poate să fim și învinși. De aceea vreau să se știe bine și de toți că, chiar dacă ar fi să eșim învinși, tot cred că țara mea trebue, în această clipă a evoluțiunei ei istorice, să facă acest gest. In viața națiunilor sunt afirmări de drepturi, cari cântăresc mai mult decât izbânzi trecătoare, și sunt gesturi de abdicare, de dezertare morală, care compromit viitorul lor pentru veacuri dearândul. Intr'o atare situație e astăzi Românismul. De aceea, chiar de ar fi să fim bătuți, prin faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naționale și au consfințit printr'un act solemn hotarele etnice ale Românilor de peste Carpați, cauza Românismului va face un pas înainte mai mare și mai însemnat decât oricând. Și dacă nu azi, mâine, vom culege roadele acestor jertfe și acestor afirmări de drepturi. Aduceți-vă aminte de cazul Italiei.

Şi Carol Albert *a fost înfrânt la* Novara, *dar chestia unitaţii Italiei era pusă 'în faţa lumii întregi şi peste câţiva ani succesorul său a realizat-o.*

Aduceţi-vă aminte de propria noastră istorie. Tudor Vladimirescu *a fost zdrobit şi stăpânitorii zilei l-au măcelărit. Dar el ridicase steagul renaşterei noastre naţionale şi pe temeiul gestului său, urmaşii săi au înfăptuit-o. In fine, cazul cel mai caracteristic e cazul lui* Mihai Viteazul. *Şi el a fost învins şi el a fost omorât, dar a ştiut pentru o clipă sa întrupeze visul secular al neamului: unirea tuturor Românilor. Şi a fost destul nu numai pentru ca el să rămână dealungul veacurilor eroul legendar şi slăvit, dar pentru ca şi noi astăzi să întemeiăm pe faptele lui revendicările acestui neam.*

Nu vă uitaţi deci, Sire, la rezultatele imediate, vedeţi îndatoririle de azi în perspectiva cea mare a menirei acestui neam şi a viitorului său şi mergeţi cu hotărâre înainte pe calea, pe care v'o indică conştiinţa naţională.

Majestatea Voastră va înscrie în istoria Românismului o pagină de glorie neperitoare.

S'a vorbit odinioară de dinastie straină: a fost o formulă nedreaptă şi nemeritată. Dinastia este română. Majestatea Voastră o dovedeşte azi în chip mişcător. După ce veţi fi trecut însă Carpaţii, nimeni nici nu va mai cuteza, Sire, să pună o atare chestiune. Intrucât mă priveşte a încheiat Brătianu — *îmi dau seama de toată răspunderea, de covârşitoarea răspundere, pe care am luat-o, sfătuind pe regele să tragă spada şi să intre acum în luptă, alături de aliaţi, împotriva Puterilor centrale, dar revendic întreaga răspundere a acestei politici.*

Ultimul discurs al lui *Ion I. C. Brătianu* a produs o mare impresie printre toţi cei de faţă.

N. Filipescu, întâlnind câte-va zile în urmă pe d. *Ion G. Duca,* 'i-a spus:

— *„Minunat a vorbit deunăzi* Brătianu *la consiliul de coroana. A pus chestia de sus, aşa cum trebuia pusă şi cum nimeni n'o pusese. Tot ce a zis era cu miez, cu mult miez. M'a impresionat adânc. Spune-i-o te rog şi felicită-l din partea mea!“*

Regele, *încheind discuţiunea, a spus că el a luat această hotarâre după o foarte lungă chibzuire şi este convins că ea corespunde şi cu interesele Ţării şi ale Dinastiei. El crede că lucrând astfel, leagă şi mai indisolubil dinastia cu naţiunea. El cunoaşte greutăţile şi de aceea cere dela toţi sprijin, căci răspunderea va fi a tuturor, chiar a celor cari au alte păreri.*

Cu Dumnezeu înainte! *a terminat Regele şi a ridicat şedinţa.*

PROCLAMAŢIA REGELUI FERDINAND CĂTRE TOŢI ROMÂNII

In aceiaşi zi dupa amiazi, regele *Ferdinand* a lansat urmatoarea proclamaţiune:

Români!

Rasboiul, care de 2 ani a închis tot mai strâns hotarele noastre, a sdruncinat adânc vechiul aşezământ al Europei şi a învederat că pentru viitor numai pe temeiul naţional se poate asigura viaţa paşnică a popoarelor.

Pentru neamul nostru el a adus ziua aşteptată de veacuri de conştiinţa naţională, ziua unirei lui.

După vremuri îndelungate de nenorociri şi de grele încercări, înaintaşii noştri au reuşit să întemeeze Statul român prin Unirea Principatelor, prin răsboiul independenţei, prin munca lor neobosită pentru renaşterea naţională.

Astăzi ne este dat nouă să întarim opera lor, închegând pentru totdeauna ceeace Mihai Viteazul *a înfăptuit numai pentru o clipă:* Unirea Românilor de pe cele două părţi ale Carpaţilor.

De noi atârnă azi să scăpăm de sub stăpânirea străină pe fraţii noştri de peste munţi şi din plaiurile Bucovinei, unde Ştefan cel Mare *doarme somnul lui de veci.*

In noi, în virtuţile, în vitejia noastră stă putinţa de a le reda dreptul ca într'o Românie întregită şi liberă, dela Tisa până la Mare, să propăşească în pace, potrivit destinelor şi aspiraţiunilor gintei noastre.

Români!

Insufleţiţi de datoria sfântă ce ni se impune, hotărâţi să înfruntăm cu bărbăţie toate jertfele legate de un crâncen răsboiu, pornim la luptă cu avântul puternic al unui popor, care are credinţa neclintită în menirea lui.

Ne vor răsplăti roadele glorioase ale izbândei.

Cu Dumnezeu înainte!.

FERDINAND

In sufletul neamului nostru ziua aceasta a fost aşteptată de veacuri cu o nepotolită sete. Aducerea ei la cunoştinţa publică, prin trompete şi clopotele bisericelor, a stârnit valuri de entuziasm pe tot întinsul ţării.

DECLARAŢIA DE RĂSBOIU A ROMÂNIEI

In seara aceleiaşi zile (14/27 August 1916), la orele 8.45, d. *Edgar Mavrocordat,* ministrul României la *Viena,* înmâna contelui *L. Berchtold,* cancelarul Austro-Ungariei, declaraţia de răsboiu a micei Românii, declaraţie, care, la sfârşitul ei, exprimă cu hotărîre visul secular al tuturor Românilor:

„Doi ani de răsboiu, în cursul carora România a pastrat neutralitatea, au dovedit că Austro-Ungaria, ostilă oricărei reforme interne, putând face mai bună viața popoarelor ce guvernează, s'a arătat, pe atât gata la sacrificii, pe cât de neputincioasă era să le apere împotriva atacurilor din afară. Răsboiul, la care ia parte întreaga Europă, pune în discuțiune cele mai grele probleme, atingând desvoltarea națională și chiar existența statelor.

„România, împinsă de dorința de a contribui să grabească sfârșitul conflictului și sub imperiul necesității de a-și salva interesele sale de rasă, se vede nevoită să intre în luptă alături de aceia, **cari pot să-i asigure înfăptuirea unităței sale naționale.**

„Pentru aceste motive, ea se consideră, încă din acest moment, în stare de răsboiu cu Austro-Ungaria".

Intr'adevăr, din clipa aceasta rasboiul dintre România și Austro-Ungaria era declarat pa față și brava noastră oștire trecea, chiar în acea seară, cu un elan sufletesc neînchipuit, granița nefirească dinspre Ungaria.

CAPITOLUL IX.

EROISMUL ŞI CALVARUL ROMÂNIEI. PERIPEŢIILE RĂSBOIULUI ŞI VICTORIA FINALĂ

Nu intra în cadrul acestei lucrări să facă istoricul crâncenului macel, în care se angajase şi România, pe deplin conştientă de rolul ei în lume, în scopul realizării unităţii sale naţionale. L'am descris în alte doua volume ale mele de istorie („*Pacostea rusească*", tipărită în 1920, şi „*România şi răsboiul mondial*", tiparita în 1921) şi este descris cu şi mai mult talent în cele trei volume ale „*Istoriei răsboiului pentru întregirea României*" de d. *C. Kiriţescu.*

Voiu spune totuşi ca având să poarte lupte cumplite pe un front enorm — anume 1600 kilometri lungime, pe când al Franţei era numai de 600 klm. — la sfârşitul anului 1916, din cei 600.000 soldaţi, cu cari plecase mica Românie la răsboiu în seara de 14 27 August, numai *a treia parte* ajunsese ca forţă combativă la *Siret,* în retragerea spre Moldova. Aproximativ 100.000 erau făcuţi prizonieri, cam 150.000 morţi şi răniţi în istovitoare lupte în teritoriul ocupat şi tot cam 150.000 de răniţi prin spitalele din Moldova. Toate diviziile decimate — afară de 4 divizii, comandate de d. general *Averescu*, destul de avariate şi ele, care ţineau frontul muntos al Moldovei de jos — au primit ordin să se retragă, în scop de refacere, mai în fundul Moldovei.

Generalul *Max Ronge,* ultimul şef al spionagiului militar austro-ungar, în cartea sa „*Kriegs und Industrie Spionage*", apreciază, la pag. 238, pierderile armatei române până imediat după ocuparea *Bucureştilor* în modul următor: 140.000 prisonieri, 30.000 morţi şi 30.000 invalizi, 180.000 soldaţi bolnavi sau răniţi. Pe front se mai găseau numai 70.000 soldaţi. Din 1300 tunuri se pierduseră 520.

Lungimea enormă a frontului de nord, pe care avea să-l apere armata română, pe de o parte, iar pe de alta atitudinea dubioasă

a celor 2 divizii ruseşti, destinate să coopereze pe frontul de sud al Dobrogei, apoi starea de inacţiune a armatei franceze dela *Salonic* a generalului *Sarrail*, care trebuia să atragă forţele bulgare la lupta pe frontul macedonean, toate aceste împrejurări fatale faceau inevitabil, pentru un moment, insuccesul României din toamna anului 1916.

Ataşatul militar englez la *Bucureşti*, colonelul *C. B. Thomson*, mai târziu devenit *lordul Thomson*, regretatul ministru al aviaţiei engleze, care s'a nenorocit în îngrozitorul accident al dirijabilului R 101 din luna Octombrie 1930, văzând dezastrul iminent al României şi *„de care poporul român nu avea nici o vina"*, facea la 7 Octombrie 1916, în memoriile sale, observaţia judicioasă ca *„dacă armatele englezeşti ar fi fost puse să lupte în aceleaşi condiţii ca trupele româneşti, rezultatul ar fi fost acelaşi"*. Tot astfel aviatorul francez *René Chambe*, în volumul său *„Sous le casque de cuir"*, mişcat de groaznicele pierderi ale României din toamna anului 1916, scrie că *„istoria va trebui să se plece în faţa exemplului superb al acestei Românii, care a sacrificat tot, a pierdut tot, dar care a rămas în picioare"*. (Pag. 36).

In teribila iarnă a anului 1916/1917 mi-se părea că toată mânia lui Dumnezeu se revărsase numai asupra eroicei Românii şi că Dumnezeul Nemţilor era singurul puternic şi putea pedepsi lumea! N'a existat durere de ori-ce fel şi ori cât de adâncă, pe care să n'o fi îndurat, n'au existat jertfe, pe care vre-un popor pe lume să le fi cunoscut, n'a existat suferinţă, pe care vre-un neam s'o fi suportat, cunoscut şi străbătut ca poporul României în acea groaznică vreme.

Cu toate aceste izbituri ale soartei şi cu tot flagelul bolilor contagioase — mai ales al tifosului exantematic — brava armată română a renăscut, în vara anului 1917, întocmai ca pasărea Phoenix, din cenuşa ei, putând să rupă frontul la *Mărăşti*, apoi să învingă la *Mărăşeşti* pe faimosul spărgător de fronturi, generalul german *Mackensen*, arătându-i că pe acolo nu se trece, şi să acopere astfel de glorie un neam întreg, crezut de mulţi ca şi desfiinţat şi în primul rând de „marii patrioţi" români *Alex. Vaida* şi *C. Stere*, cari tot în vara acelui an, cum voiu dovedi cu un lux de probe, redactau memorii către duşmanii României, atât împotriva ei cât şi a dinastiei sale, recomandându-le să aibă încredere pentru viitoarele lor treburi şi combinaţiuni politice cu România *numai* în *Alex. Marghiloman* şi *C. Stere*.

DEFECŢIUNEA RUSĂ. ARMISTIŢIUL

Spre sfârşitul anului 1917, cu toate strălucitele isbânzi repurtate de eroica armată română în vara aceluiaşi an în carnagiul luptelor dela *Mărăşti, Mărăşeşti* şi *Oituz,* în care s'au redeşteptat virtuţile străbune, România se găsea ameninţată în însăşi existenţa ei din cauza bolşevizării şi revoluţiei ce izbucnise în armata ţarista. Fenomenele morbide, constatate încă din luna August 1916, îşi dau acum roadele dezastroase din plin.

Generalul austriac *M. Ronge* scrie asupra acestei chestiuni, la pag. 271 a cărţii sale *„Kriegs und Industrie Spionage"*, următoarele:

„In urma revoluţiei ruse, trupele noastre de infanterie au început tratative cu comitetele soldaţilor ruşi. Tratativele au decurs favorabil. Din 214 divizii, aflate pe front, 107 tratau cu noi. Divizia 81 de infanterie a instalat chiar un cablu în tranşeele noastre, spre a înlesni mersul tratativelor".

In faţa revoluţiei din armata rusă, România se afla în cel mai teribil impas, în cea mai grea cumpănă cunoscută în istoria răsboaielor. Ea era silita să ia măsuri, pe de o parte în contra virusului bolşevic, iar pe de alta să vegheze cu ochii în patru asupra acţiunii politice, militare şi diplomatice a Ruşilor, aliaţii ei de până'aci.

Alungarea guvernului *Kerensky* şi întronarea prin forţă a noului guvern bolşevic, prezidat de faimosul *Lenin,* care urmărea pacea cu ori-ce preţ, conduce la încheerea armistiţiului cu Puterile centrale pe întreg frontul rusesc, dictatorul Rusiei nevoind să ţină seama de protestul tuturor misiunilor militare ale aliaţilor imperiului rus, acreditate pe lângă comandamentul superior al armatei sale.

Pe frontul român, armistiţiul s'a impus ca o fatalitate mai puternică decât voinţa şi forţele României. Cu începere dela 26 Noembrie 1917, orele 22 şi jumătate, ostilităţile au fost suspendate şi pe frontul român până la noui ordine.

Printr'un manifest pacific, adresat în ziua de 10 Decembrie 1917, către popoarele Europei, comisarii poporului rus nu omiteau de a se lăuda, spunând că *„împotriva voinţei guvernului român, ei au făcut să participe la armistiţiu şi armata română"*.

Este de sine înţeles că *toţi aliaţii,* deci şi România, au întâmpinat cu un suveran dispreţ toate rodomontadele lui *Lenin* şi

Trotzky, refuzând sa stea de vorbă asupra pacii cu nouii stapânitori ai Rusiei, cari astfel în ziua de 3 Martie 1918 st. n. încheiau singuri cu Puterile centrale cea mai ruşinoasă pace din istoria omenirei.

Din acest moment, România, părăsită de Ruşi, cari se considerau chiar în răsboiu cu ea, simţea cum Germanii şi Austro-Maghiarii lui *Alex. Vaida* plănuiau să-i împlânte cuţitul în gât. Rămasa numai la propriile sale forţe, era constrânsa sa încheie şi ea pace cu Puterile centrale.

Din cauza aceasta, guvernul *Brătianu* paraseşte puterea şi înlesneşte regelui formarea unui nou guvern, sub preşidenţia d-lui general *Al. Averescu* (29 Ianuarie 1918), cu misiunea de a intra în tratative de pace cu duşmanii. Generalul *Averescu* încheie pentru moment un armistiţiu, iar pentru a se lua o hotărîre, care să rămână definitivă, regele a convocat un consiliu de coroană la *Iaşi* pe dimineaţa zilei de 17 Februarie 1918, zi în care trebuia, până la orele 12, să fie dat comandamentului german un rezultat favorabil, sub ameninţarea denunţării armistiţiului.

România, aflându-se din cauza defecţiunei ruseşti în cele mai grele momente prin câte 'i-a fost scris să treacă, s'a simţit trebuinţa de către rege şi sfetnicii tronului să se ţină trei consilii de coroană, în loc de unul singur. Spre a ilustra sforţările uriaşe ce se mai cereau României, ca şi tactul şi înţelepciunea bărbaţilor ei de stat, voiu da toată amploarea ce se cuvine desbaterilor extrem de interesante, care au avut loc în aceste consilii. Ele nu pot fi puse la îndoială, deoarece procesele verbale încheiate *ad-hoc,* în interesul adevărului istoric, mi-au fost puse confidenţial la dispoziţie, încă la *Iaşi,* de regretatul fost ministru *Alex. Constantinescu* şi au fost revăzute de nu mai puţin regretatul *Take Ionescu,* ambii participanţi cu mare autoritate la acele istorice consilii.

Iată-le:

PRIMUL CONSILIU DE COROANĂ DELA IAŞI

17 Februarie 1918, orele 10 a. m.

La acest consiliu au asistat toţi membrii guvernului, care era compus din d-nii: general *Alex. Averescu,* preşedintele consiliului, *C. Argetoianu, C. Sărăţeanu, general Iancovescu, Matei Cantacuzino, Fotin Enescu, Ion Luca Niculescu, general I. Culcer* şi *C. Garoflid,* miniştri, apoi *Em. Porumbaru,* preşedintele Senatului,

V. G. Morțun, președintele Camerei, *Ion I. C. Brătianu*, șeful partidului liberal, asistat de *M. Ferekide* și *Alex. Constantinescu*, *Take Ionescu*, șeful partidului conservator-democrat, asistat de *Mihail Cantacuzino* și *Dimitrie Greceanu*.

Iată cum au decurs desbaterile:

Majestatea sa Regele Ferdinand, luând cel dintâiu cuvântul, a arătat că scopul acestui consiliu este de a asculta, în aceste momente grele pentru țară, părerile oamenilor de stat. A menționat convorbirea, pe care a avut-o cu contele *Czernin*, ministrul de externe al Austro-Ungariei, la audiența, pe care acesta i-a cerut-o prin președintele consiliului, pentru a-i face o comunicare din partea împăratului *Carol*.

Majestatea Sa a arătat că la acea întrevedere, între altele, contele *Czernin* a exprimat dorința împăratului de a face pace cu România, dar cu o condiție *„sine qua non“*: a cerut cedarea întregei Dobroge împătritei alianțe, fără sa fi putut da nici o explicație asupra regimului, la care era sa fie supusă această provincie, menționând însă posibilitatea unui *condominium*. Contele *Czernin* a mai vorbit de alte cesiuni teritoriale prin rectificări de graniță înspre Austro-Ungaria, fără însă a le preciza și fară a pune multă insistență, ceeace făcea pe Majestatea Sa a crede că aceasta ar putea face obiect de discuțiune.

Majestatea Sa a răspuns ca sunt inacceptabile asemenea cereri, care nu sunt de natură a restabili adevărate legături de prietenie între ambele state, conform sentimentelor exprimate fața de România de cancelarul imperiului german în Reichstag. Ele nu corespund nici declarațiunilor relative la pacea fără anexiuni, făcute de contele *Czernin*. Acesta însa a insistat, făcând din chestia cedărei Dobrogei o chestiune prejudicială, care trebue admisă înainte de trimiterea delegaților pentru discutarea celorlalte condițiuni de pace.

Terminând această scurtă expunere, Majestatea Sa Regele a spus că așteapta expunerea parerilor sfetnicilor sai și a adăugat că, oricât de dureroasă este aceasta cerință a dușmanilor, trimiterea delegaților și începutul tratărilor nu va să zica că pacea e încheiată.

Apoi a dat cuvântul președintelui consiliului.

Generalul Averescu a spus urmatoarele despre cele petrecute până acum: A trimis mai întâiu la 2 Februarie la *București* pe domnii *Papiniu*, ministru plenipotențiar, *Ioan Mitilineu* și colonelul *Ressel*, pentru a comunica ca, schimbându-se guvernul, noul minister cere o prelungire de 20 zile a termenului dat prin ultimatum, pentruca noul guvern să se pună în curent cu situația. El a obținut numai 7 zile, adică până la 9 Februarie. *D. Mitilineu* a avut misiunea speciala de a sonda pe oamenii politici români din *București* și din impresia avută, unul singur (nu l'a numit) a parut ca se găsește în simțiminte mai bune, iar toți ceilalți sunt ostili Dinastiei. Afară de această impresie, *d. Mitilineu* nu a putut culege altele.

Colonelul *Ressel* a avut misia speciala de a cere o întrevedere între generalul *Averescu* şi feld-mareşalul *Mackensen*.

Această întrevedere a avut loc în ziua de 9 Februarie, la *Buftea*.

Din conversaţia urmată, generalul *Averescu* a plecat cu impresia că feld-mareşalul, deşi declara ca nu e autorizat să trateze chestiunile politice, se arăta însă în dispoziţiuni bune. In chestia armatei, nu numai că nu cerea desarmarea, dar nici chiar demobilizarea ei, iar în privinţa Dobrogei a dat generalului impresia ca ni se va lasa Dobrogea Veche, dar poate cu o rectificare de fruntarie, care nu ne-ar lua Mangalia, şi că nu ar fi o greutate insurmontabila decât pentru partea ce-am căpătat-o prin tratatul dela *Bucureşti* din 1913.

Inapoindu-se din nou la *Buftea*, generalul *Averescu* a avut în ziua de Duminică, 11 Februarie, întâlnire cu contele *Czernin* şi ministrul de externe german *Kühlmann*. Cel dintâiu a fost foarte arogant în atitudine, cel din urmă mai moderat. Contele *Czernin* a cerut recunoaşterea cedării întregii Dobroge împatritei alianţe ca condiţie *sine qua non*, înainte de începerea tratativelor între delegaţi, şi o rectificare de graniţă înspre Austro-Ungaria. Asupra acestui din urmă punct nu a făcut preciziuni, ceeace i-a lasat impresia că nu se pune multă insistenţa asupră-i. De armată nu i-a vorbit nimic altceva, care să schimbe ceeace-i spusese feld-mareşalul *Mackensen*. Generalul *Averescu* a obiectat că asemenea cerinţe nu corespund cu cele spuse în Parlamentele din *Berlin* şi *Viena*, în care s'au manifestat faţă de România alte simţiminte, că contele *Czernin* chiar a declarat lumei întregi că vrea pace fară anexiuni, dar la toate acestea contele *Czernin* a răspuns că condiţia este *sine qua non*. Inainte de despartire, contele *Czernin* a cerut o audienţa la M. S. Regele, având a-i face o comunicare din partea împăratului său.

Reîntors la *Iaşi*, generalul a comunicat Suveranului cele petrecute şi cererea de audienţa. M. Sa Regele, acordând-o, s'a fixat întrevederea pentru ziua de 14 Februarie. La acea întrevedere, care a avut loc în tren, în gara *Răcăciuni*, contele *Czernin* a arătat aceeaşi intransigenţa, iar răspunsul urma sá fie dat de guvernul român până în ziua de 17 Februarie, orele 12.

Aceasta a motivat din partea Regelui convocarea consiliului de coroană, iar generalul a avut grija a telegrafia încă din ajun că răspunsul nu-l va putea da decât în acea zi dupa prânz, deoarece s'a convocat un consiliu de coroana pentru dimineaţa acelei zile, la ora 10,30 a. m.

Generalul *Averescu* a conchis că părerea guvernului este să se accepte aceasta condiţie, deoarece armata nu poate face decât o scurtă rezistenţă, că ne lipsesc subsistenţele şi muniţiile şi că acestea ar fi părerile comandanţilor de armată.

Majestatea Sa a dat apoi cuvântul d-lui *Ion I. C. Brătianu*, şeful partidului liberal.

I. I. C. Brătianu, vorbind în numele prietinilor săi politici, spune că nu sunt, după părerea sa, decât două soluţiuni posibile: rezistenţa cu armele în semn de protestare, ori acceptarea cererilor duşmanilor. că

într'adevar rezistenţa nu este posibila decât dacă ambele partide, liberal şi conservator, şi guvernul sunt de acord asupra acestei păreri. In acest caz, d-sa crede că rezistenţa se impune ca singura protestare puternică şi ca, deşi învinşi până în cele din urmă, scăpăm onoarea necedând fără vărsare de sânge, când ni se cere trup din ţară şi chiar din plămânii ei. In asemenea caz se poate conta pe concursul solidar al partidului naţional liberal.

Dacă însa generalul *Averescu* persistă în parerea exprimată, soluţia rezistenţei cade şi nu rămâne decât cealaltă. Pentru această din urmă soluţie, el nu poate da nici un concurs, dar ca Român se crede dator a nu pune nici o piedica guvernului în calea ce şi-ar fi ales.

Işi permite însă a da două sfaturi: *a)* pentru aceasta cale, a păcei, ar fi mai bine ca să se cheme cei de dincolo, ca *Al. Marghiloman* sau alţii, ca sa trateze. Aceştia ar avea avantajul de a obţine condiţiuni mai bune şi apoi ar lipsi critica ce le rămâne într'altfel celor dela *Bucureşti*, spunând cà dânşii ar fi făcut mai bine; *b)* dacă totuşi guvernul persistă în parerea sa de a trata el pacea, atunci faţă de condiţia cedărei Dobrogei, ca o condiţie *sine qua non*, care trebue acceptată chiar înainte de începerea tratativelor, nici o altă condiţie ce s'ar pune nu va putea fi mai dureroasă, când cea mai inacceptabila din condiţiuni se primeşte. Atunci nu rămâne decât a se cere inamicilor toate condiţiunile şi de a le accepta în bloc, fără discuţiune, arătând astfel ca nu e vorba de o pace convenită şi definitivă şi printr'această protestare morală faţă de omenirea întreaga se pune în ochii tuturor, sub adevărata sa lumină, caracterul de violenţă şi de provizorat al operei acelora ce spun că vor pace fara anexiuni.

Această procedare ar constitui o protestare morală, care va impresiona mai tare omenirea şi chiar popoarele inamice, decât atunci când ar fi vorba de condiţiuni acceptate în urma discuţiunilor. Discuţiunile, in împrejurările în care s'au întreprins, nu vor putea izbuti şi sunt de prevazut şi alte condiţiuni neomeneşti. Oricât de mari ar fi cerinţele în chestia Dunării, petrolului, cerealelor, etc., ele nu vor putea întrece luarea Dobrogei.

Conchide, opinând pentru rezistenţa cu armele în mână, ca constituind cea mai demnă protestare, — aceasta, bine înţeles, daca partidul conservator şi guvernul sunt de acord asuupra acestui punct.

Take Ionescu, dându-i-se cuvântul, spune că de luni de zile a declarat, care este părerea partidului conservator, adica pace separată nici într'un caz. Tocmai fiindcă s'a hotărât să se înceapă tratative de pace, conservatorii s'au retras din guvern. Astăzi partidul conservator are aceeaşi părere. El este în contra păcei, oricare ar fi condiţiile. Partidul conservator nu se miră că condiţiile sunt aşa de grele.

Şeful partidului conservator spune regelui: „In ajunul consiliului de coroană dela *Sinaia*, 'i-am spus deja unchiului Majestăţei Tale că o victorie germană este incompatibilă cu existenţa independentă a României“.

Astăzi sunt partizan al rezistenței, dar nu al unei rezistențe, care să ducă mai târziu tot la o încheere de pace, sau să fie numai un fel de protestare, ci rezistența să fie facută pentru a scăpa ființa Statului legal, adică rege, guvern, parlament și o parte din armata să treaca spre Rusia răsăriteană. Acest lucru, daca se facea din vreme, reușia cu siguranță. El crede că și astăzi este posibil, căci avem armata deja în Basarabia.

Partidul conservator nu vrea pacea legala, fiindcă vrea sa-și pastreze drepturile față de aliați. Oratorul declara că e gata să dea concursul său pentru o politică de rezistență și recunoaște că, pentru această politică, trebue să se solidarizeze toți.

La căderea guvernului național, el nu a cerut sa ia singur guvernul, pentru a-și aplica politica, căci partidul liberal a refuzat sa participe la un astfel de guvern și singur, cu desaprobarea tacită a celorlalți, mai ales în atmosfera creiată, lucrul era greu. De altfel, Majestatea Sa Regele a declarat că nu primește această politică, deși *Take Ionescu* a spus în ultimul consiliu de miniștri, prezidat de rege, că daca ar fi el rege, ar compune un minister mai mult militar decât civil și ar urma această politică.

Din moment ce însa nu se cade de acord asupra rezistenței, pacea se va încheia și desigur în condițiuni foarte rele, căci aceasta era de prevăzut dela început.

Dimitrie Greceanu vorbește în acelaș sens pentru rezistența armata, aceasta fiind singurul act demn ce crede ca trebue făcut, dar nu se poate face decât de toți împreună.

Generalul Iancovescu arata în scurt că, în caz de rezistența militara, nu avem munițiuni și subzistențe nici pentru 15 zile.

Matei Cantacuzino este de părere a se accepta condițiunile de pace, oricât de dureroase, în care însa nu vede nimic umilitor, caci altmintrelea distrugem armata și armamentul și vom avea nevoie de ele și după pace. D-sa incidental critica amarnic clasele diriguitoare.

Mihail Ferekide împartășește vederile lui *Brătianu* și nu admite pacea în condițiunile cerute de inamic. Cât pentru aliați, ei știu bine cine nu a îndeplinit condițiunile tratatului, dar mai știu aliații sacrificiile noastre, lealitatea noastră, așa ca nu are îndoială că la momentul dat vor ține angajamentele luate față de noi.

Generalul Culcer exprimă aceeași parere ca d-nii *Matei Cantacuzino* și *generalul Iancovescu.*

Se acorda cuvântul președintelui consiliului.

Generalul Averescu spune că dacă el nu se poate solidariza cu parerea lui *Brătianu*, atunci de ce *Brătianu* nu se raliază la a sa. Și în tot cazul să-și ia d-sa răspunderea pentru aducerea la îndeplinire a părerei sale. Repeta că rezistența armată ar fi aproape nulă dupa părerile chiar ale comandanților armatelor și ale generalilor miniștri și că persistă în părerea sa.

Ion I. C. Brătianu observa mai intâiu ca intr'o asemenea chestiune era uzul a participa la consiliul de coroană şi şeful marelui Stat major general al armatei şi azi vede că d-sa nu este prezent.

Majestatea Sa Regele, întrerupând, explică că nu l-a chemat, căci l-a văzut chiar ieri pe generalul *Prezan* şi că d-sa nu crede într'o rezistenţa de lungă durată.

Ion I. C. Brătianu continuă: Nu insist asupra acestei lipse. Răspund d-lui general *Averescu* că nu mă pot uni la părerea sa, pentru că socotesc soluţiunea sa cea mai rea. Daca domnia-sa se uneşte la acea a partidului naţional-liberal, acesta va fi solidar la răspundere, căci rezistenţa nu se poate efectua fără concursul unanim al tuturor şi mai ales al guvernului, în capul căruia este un general, care, retrăgându-se pe aceasta chestiune, îi zdruncină posibilitatea de realizare şi îi răpeşte în ochii inamicilor orice eficacitate. Nevoind preşedintele consiliului sa se solidarizeze la această părere, dânsa cade dela sine şi nu rămâne in picioare decât soluţia guvernului, la executarea căreia, dacă nu poate avea concursul partidului liberal, nu va avea însă nici o piedică din parte-i.

Este chiar mai bine pentru guvern, când se va şti de inamic, că partidele politice din România liberă sunt contra părerei sale de a încheia pace. Aceasta înlesneşte, dar nu-i îngreuiază calea.

După scurtă tacere, *Brătianu* spune că faţă de cele discutate nu rămâne ca concluzie pentru Rege decât o singură părere şi anume aceea a guvernului său.

Majestatea Sa Regele a raspuns ca va aştepta hotărârea guvernului.

Consiliul s'a terminat la orele 2 p. m. In acea seară a apărut în ziare urmatorul comunicat oficial:

„Un consiliu de coroană a avut loc azi dimineaţă sub preşedinţia Majestăţii Sale Regelui.

„In urma acestui consiliu şi sub presiunea evenimentelor, guvernul răspunzând unui ultimatum primit astă noapte, a comunicat reprezentanţilor Puterilor centrale hotărârea de a intra în tratative de pace“.

AL DOILEA CONSILIU DE COROANĂ DELA IAŞI

Duminică, 18 Februarie, orele 10 a. m.

In noaptea de 17 spre 18 Februarie s'au trimes convocări la un nou consiliu, pentru ziua de 18 Februarie, orele 10 a. m.

Au participat aceleaşi persoane ca la precedentul, în plus şi Alteţa Sa Regală Principele Moştenitor *Carol*.

Majestatea Sa Regele, deschizând şidinţa, a aratat ca consiliul precedent l-a pus înaintea unei singure soluţii posibile şi anume aceea a

guvernului: de a începe tratările de pace sub condiţiunea propusă *sine qua non* de inamic, caci guvernul, refuzând a întreprinde o rezistenţă armată propusă de partidele politice, cu condiţia ca la ea să se asocieze şi preşedintele consiliului, această soluţie cădea dela sine şi deci nu rămânea decât una: aceea adoptată de guvern. Arată cât este de dureroasă pentru ţară, căci i-se răpeşte nu numai un teritoriu, dar chiar plămânii, prin care ea respiră, şi conchide cu nădejdea unui viitor mai bun pentru popor, care s'a luptat atât de vitejeşte şi a dat dovezi de însuşirile cele mai nobile.

Generalul Averescu arată că guvernul a luat această hotărâre eri, dupa consiliul de coroana, că a comunicat-o M. S. Regelui şi ca a telegrafiat inamicului ca accepta condiţia prejudicială impusă ca condiţie *sine qua non*, adica renunţarea la întreaga Dobroge şi că va trimite delegaţi, cari să trateze celelalte condiţiuni de pace.

Ion I. C. Bratiann recunoaşte că, faţă de refuzul guvernului de a se solidariza cu soluţia de rezistenţa armată a partidelor politice, exprimată în precedentul consiliu de coroană, cu drept cuvânt Majestatea Sa a conchis ca nu i-a rămas decât soluţia dată de guvernul său; ca pentru aceasta repeta ceeace a zis la precedentul consiliu, adică că trebue sau a se adresa bărbaţilor politici din teritoriul ocupat, ca la unii cari sunt în măsură să obţină condiţii ceva mai puţin dezastroase dela un inamic, în faţa căruia în principiu am desarmat, sau să acceptăm în bloc cele impuse de el fără discuţii, dând astfel, în lipsa unei rezistenţe armate, un caracter hotărât de protestare morală contra unei păci impuse de inamic cu cuţitul la gât.

Generalul Averescu arata ca nu sfătueşte a se chema *Alex. Marghiloman*, sau alţii din *Bucureşti*, pentrucă are cunoştinţa precisă că toţi prietenii d-sale dela *Bucureşti* sunt contra Dinastiei şi de aceea nu crede ca se poate adresa suveranul lui *Marghiloman*. Conchide, spunând că pacea sub orice condiţiuni se impune, pentrucă nu putem face rezistenţă militara, că suntem încercuiţi de inamic, care a trecut în nordul Basarabiei cu 2 divizii de infanterie şi una de cavalerie şi că, în fine, începându-se rezistenţa, se compromite şi chestia Basarabiei.

Ion I. C. Brătianu raspunde că faţă de declaraţiile categorice ale preşedintelui consiliului ca nu poate întreprinde rezistenţa armata, nu ramâne decât drumul hotarât de guvern, la care partidele politice însa nu se pot solidariza, dar în mersul căruia e o datorie patriotică a fiecărui român de a nu pune nici o piedică, care sa poata îngreuna soluţia adoptata de guvern.

Intrucât priveşte partidul naţional-liberal, tocmai din aceste simţiminte insista că dacă e vorba de a trata, iar nu de a protesta, trebue să se facă apel la cei dela *Bucureşti*. Nu toţi cei de acolo au atitudine antidinastica şi nu toţi, cari au luat-o, o vor menţine în noile împrejurări. S'au mai văzut asemenea schimbări la faţă şi la alţii. Tocmai în interesul dinastiei este ca să nu se zică mai târziu, că dacă s'ar fi adresat celor dela *Bucureşti*, condiţiile păcii ar fi fost altele. Este imposibil a renunţa totodată la orice rezistenţă militară, a manifesta clar

inamicului ca ceeace ii cedezi, eşti hotărât să-i reiei la prima împrejurare prlincioasa şi a te tocmi, pentru ca condiţiile, în care te lasa până la acele împrejurări, să-ţi fie cât se poate mai favorabile.

Take Ionescu spune că este în contra părerii de a se chema la guvern cei dela *Bucureşti*, fie *Marghiloman* sau altul, deoarece lucrul este tardiv. Chiar dacă ne-am închipui că *Marghiloman* sau altul ar putea obţine condiţii mai bune de pace, aceasta nu se mai poate, după ce Germanii şi-au formulat condiţiile lor şi mai ales după ce guvernul român le-a primit.

Erau orele 12 şi urma ca şedinţa să se ridice. In acel moment se înmânează d-lui preşedinte al consiliului o telegramă în limba germană, sosita dela inamic. O trece M. S. Regelui, care o citeşte cel dintâi. Apoi o ia spre citire generalului *Averescu*.

Fără a se face în consiliu o traducere complectă a ei, preşedintele consiliului de miniştri spune că sunt condiţiuni noui, pe care le cere inamicul a se admite şi a se da răspunsul până Marţi, 20 Februarie, orele 12. Explica apoi că acceptarea trebue făcută în scris înainte de începerea tratativelor şi că acceptarea acestor condiţii este o condiţie *sine qua non* a trimiterii delegaţilor pentru a discuta celelalte condiţiuni de pace.

Cerându-i-se a arăta în ce constau nouile condiţiuni, preşedintele consiliului le rezumă astfel:

Pe lânga cedarea întregii Dobroge, să se mai admită:

a) *Principiul rectificării de graniţa dinspre Austro-Ungaria, care rectificări se vor preciza în discuţiunile dintre delegaţi.*

b) *Să se demobilizeze îndată 8 divizii din armată, armata română ce mai rămâne servind ca trupă de poliţie la graniţa dinspre Rusia.*

c) *Să se permită trecerea de trupe austro-ungare prin Moldova şi Basarabia, spre a merge în Ucraina.*

d) *Ofiţerii Inţelegerii să părăsească România, promiţându-li-se asigurarea repatrierii.*

Generalul Averescu lămureşte ca aceste noui condiţiuni sunt contrarii declaraţiunilor formal făcute lui şi anume că nu se ating de armată şi că nu cer nici demobilizarea ei. Ele par inacceptabile şi pun din nou toată chestiunea în discuţiune.

Ion I. C. Brătianu spune că nu se mai miră de aceste noui condiţiuni, de când a văzut modul cum au început a trata inamicii. Cele mai dureroase sunt rectificările de fruntarii, al căror principiu din nenorocire a fost deja admis prin cedarea Dobrogei. La celelalte trebuia să ne aşteptăm, precum şi la altele ce vor mai veni. De aceea am fost convinşi

că în afară de rezistența armata și întrucât se exclud cei dela *București*, e mai bine a se cere inamicului să-și formuleze toate condițiile, spre a le accepta fără discuție cu cea mai energică protestare morală, singura ce se mai poate face față de un dușman brutal și rasbunător. Pentru o rezistența armată, vom da tot concursul nostru guvernului.

Take Ionescu spune că nouile condiții propuse de Germani nu schimba fondul situației, ca trebuia chiar să ne așteptăm la dânsele. Era imposibil să ne închipuim ca Austro-Germanii vor lăsa armata română mobilizată și ca nu vor lua tot felul de așa garanții în contra noastră.

D-sa se așteaptă și la alte condiții, ca de exemplu pastrarea de garnizoane în țara. De aceea, acum ca și înainte, d-sa nu vede decât plecarea din țară în urma luptei sau acceptarea tuturor condițiunilor impuse de vrășmaș. Recunoaște însa ca situația s'a înrăutățit, căci după ce s'a spus țării și lumei că primim cedarea Dobrogei și a trecătorilor din Carpați, s'ar parea curios că ne hotărâm pentru continuarea răsboiului din cauza condițiilor ce ni se impun.

Deja, după d-sa, era curios sa declaram că nu ne mai putem bate pentru unitatea naționala, dar ne putem bate pentru integritatea teritorială.

Generalul Averescu răspunde că considera aceste condițiuni ca umilitoare și atât de grave, încât roagă a nu se lua o hotărâre, mai ales că asupra unicei condițiuni ce se pusese de inamic ca condiție *sine qua non*, guvernul a răspuns deja și cere a se ține un nou consiliu de coroană.

Majestatea Sa Regele aprobă ținerea acestui consiliu pentru a doua zi, Luni, 19 Februarie, la orele 10 a. m.

Ședința se riidică la orele 1 p. m., rămâind ca, fără alta convocare, consiliul să se întrunească a doua zi.

AL TREILEA CONSILIU DE COROANĂ DELA IAȘI

19 Februarie 1918, orele 10 a. m.

La acest consiliu iau parte toate persoanele, care au participat la cel de al doilea consiliu din ziua de 18 Februarie, mai puțin ministrul de agricultură și domenii *C. Garoflid*, a cărui lipsă se lamurește prin declarația de mai la vale a președintelui de consiliu. Mai iau parte la consiliu și generalii *C. Prezan*, *E. Grigorescu* și *Artur Văitoianu*.

M. Sa Regele comunica cum ca guvernul i-a facut cunoscut ca primește toate condițiile, pe cari le-au formulat inamicii și că va trimite chiar în astă seară delegați pentru începerea tratativelor de pace la *București*. Suveranul adaugă că în noaptea aceasta sufletul său a încercat cea mai mare suferință morală din viața lui, dar că totuși speră că din cenușa de astăzi va răsări mâine, pentru vrednicul său popor, o floare demnă de el.

Generalul Averescu, preşedintele consiliului, arata că guvernul discutând toate condiţiunile impuse de inamici pentru a se putea începe tratările de pace, le-a primit şi ca a făcut cunoscut M. S. Regelui aceasta deciziune. El crede ca trebue să închee pacea, căci pentru aceasta a venit la guvern şi fiindcă în ea se vede scăparea dinastiei şi asigurarea Basarabiei, caci contele *Czernin* i-a declarat că ne va ajuta diplomaticeşte în această chestiune.

Ion I. C. Bratianu răspunde preşedintelui consiliului că încă de eri i-a spus că de vreme ce a plecat pe drumul cesiunilor teritoriale, cari sunt cele mai dureroase, trebuia să se aştepte la nouile cereri.

Generalul Averescu, întrerupând. da a se înţelege ca scopul luării guvernului de catre d-sa era de a încheia pacea.

Ion I. C. Brătianu răspunde ca nu ar fi voit sa atingă macar aceasta chestiune, dar fiindcă preşedintele consiliului o deschide, nu poate lăsa să fie vre-un echivoc şi în consecinţă este nevoit de a da oarecari lămuriri. Faţă de ultimatul german, guvernul ce prezida s'a retras, deoarece membrii partidului conservator erau de părere de a refuza orice început de tratative şi a reîncepe imediat conflictul armat, iar membrii liberali credeau că, deşi nu puteau în nici un caz semna ei o pace, chiar relativ uşoară, pentru a câştiga însă timp, în care evenimente noui mai favorabile s'ar putea ivi, sa se facă negocieri cât mai lungi, cari totodată să arate tuturor intenţiunile adevărate ale inamicilor. Aceste sondari puteau fi începute de guvern aşa cum era el constituit, ramânând ca la sfârşitul lor să se hotărasca rezistenţa armată, dacă ea s'ar fi impus. Neputând ajunge în sânul guvernului la o înţelegere asupra acestui punct, ministerul naţional şi-a dat demisiunea, iar liberalii singuri nefiind cei mai în măsură să asigure maximul de durata unor asemenea negocieri, nu credeau ca trebue să rămâna la guvern fară conservatori. Deasemenea conservatorii nu au cerut să formeze ei singuri guvernul de rezistenţă imediata, care, după convingerea exprimata şi de *Brătianu* lui *Take Ionescu*, nu se putea face decât de toţi împreuna.

De altmintrelea, în consiliu. precum şi M. S. Regelui, *Brătianu* a declarat nu numai că el nu va semna niciodată o pace separata, dar ca, oricari ar fi împrejurările, nu ar putea sfatui încheierea unei păci. în care nu s'ar respecta aceste trei condiţii esenţiale: Regele şi dinastia, integritatea teritoriului — admiţând discuţie numai pentru partea din Dobrogea dobândită în 1913 — şi independenţa şi onoarea ţarii şi a armatei.

Din convorbirile avute cu *generalul Averescu*, fiind asigurat că d-sa împartăşea în totul aceste convingeri, precum şi hotărârea de a menţine legăturile cu aliaţii, considerând negocierile şi eventual pacea separată ca necesităţi dureroase ce vor fi reparate la pacea generala, *Brătianu* a sfătuit pe pe M. Sa Regele să însărcineze pe generalul *Averescu* cu formarea guvernului în scopul de a începe tratările în condiţiile astfel admise de d-sa. Dacă prin tratări s'ar ajunge la respectarea acestor trei condiţiuni, atunci sa se examineze din nou dacă împrejurările

impun încheierea unei păci separate, în orice caz daunătoare, şi care fară aceste condiţiuni nu se poate nici concepe. Pentru această opera, *Bratianu* comunicase generalului *Averescu* că d-sa dispune de trei avantagii:

1. Intru cât nu-şi va colora ministerul prin militanţi politici, nu va avea de luptat cu patimi de ordin intern.

2. Mai puţin colorat în ochii duşmanului, va putea prelungi mai mult negocierile fără a fi suspectat din prima zi.

3. Fiind general, va da mai clar impresia ca pacea nu se va admite in orice condiţiuni.

Textual sfatuise pe generalul *Averescu* „să nu-şi lase sabia în anti-camera pentru asemeni negocieri". In aceste condiţiuni s'a format noul guvern şi preşedintele consiliului le-a recunoscut când la consfătuirea parlamentară a declarat că va continua politica fostului guvern.

Generalul Averescu, întrerupând, confirmă exactitatea celor de mai sus, iar în ce priveşte legăturile cu aliaţii şi caracterul provizoriu al pacii, arată că deoarece ministrul de agricultură, d. *Garoflid*, manifesta pareri contrarii acestora, i-a supus demisiunea M. S. Regelui. D-sa însă consideră ca în ce priveşte condiţiunile impuse pentru pace, evenimentele s'au schimbat.

Ion I. C. Bratianu raspunde că evenimentele sunt tot cele cari erau sau se prevedeau în momentul fixarii condiţiunilor. Dar nu este vorba acum de încriminări sau de critice. Ele sunt zadarnice. Condiţiunea esenţiala: *cedarea Dobrogei* trebuia să faca imposibilă încheerea pacii. Acum ca s'a comunicat inamicului acceptarea ei, se discuta în zadar nouile condiţiuni, cari erau de aşteptat, ca şi multe altele ce vor veni. Dacă nu s'a admis soluţia rezistenţii şi s'a dat şi inamicului aceasta convingere, orice discuţie este inutila. Ramâne numai alternativa: sau negocieri cu concursul celor dela *Bucureşti*, cari, prin încrederea ce inspiră duşmanilor, vor obţine condiţiuni mai uşoare, sau renunţarea la orice discuţie ca cea mai energica protestare morala.

Take Ionescu, referindu-se la tot ce a spus în precedentele consilii, declara că odată ce s'a apucat pe calea tratării pacii, nu are nimeni de ce să se mire că mereu se impun condiţii noui şi grele. Odata ce nu s'a admis rezistenţa armata, aşa cum o voiau conservatorii, totul este o urmare fatală.

In ce priveşte chemarea la guvern a celor dela *Bucureşti*, d-sa o crede inutila şi periculoasă. Inutilă, fiindcă condiţiile vor rămâne aproximativ aceleaşi; periculoasă, fiindcă va da lumei impresia că România trece de partea vrăşmaşilor ei de azi. Noi avem doi vrăşmaşi: cel din afara şi cel dinăuntru. Ne-am închinat înaintea celui din afară; de ce să ne închinam şi dinaintea celui dinlăuntru?

Aşi fi înţeles ca M. S. Regele sa se fi adresat celor din *Bucureşti* la retragerea guvernului naţional. Ar fi fost o umilinţă faţă de vrăşmaşul intern, însă în speranţa că umilinţa faţă de cel extern va fi mai mică. Acum însă faptul de a se adresa la cei din *Bucureşti* n'ar avea decât un rezultat, şi anume acela ca Regele să se umilească de două ori.

Principele moştenitor Carol rosteşte cu o voce tare şi foarte emoţionat urmatoarele cuvinte: *„Faptul, pe care îl săvârşesc, ştiu bine că nu este constituţional. Totuşi cred că este bine ca în această zi să se mai audă un glas. Am fost rugat ca în numele Reginei şi al femeilor române, unite în acelaş gând cu ostaşii şi cari formează astfel aproape totalitatea naţiunei, să protestez împotriva hotărârii luate astăzi. Sper că în aceasta ţară se va găsi un om de Stat, care va ajuta pe Rege să nu iscălească o pace înjositoare“.*

M. Sa Regele nu a spus nimic, ci numai cu un gest de mâna spre piciorul fiului Său a avut aerul de a-i fi înţeles durerea, fără 'a-l aproba.

In urma, *generalul Prezan*, şeful marelui stat major al armatei, a declarat, în numele oştirei, că aceasta are şi voinţa şi putinţa de a lupta şi ca să se judece mai bine simţimintele ei, arată că, chiar după încheerea armistiţiului, trupele noastre au tras cu tunul o noapte întreagă la *Târgu-Ocna*.

Generalul Eremia Grigorescu, comandantul armatei I, declară Regelui că oştirea de sub comanda sa, ofiţeri şi soldaţi, sunt totdeauna gata la ordinele Regelui ei.

Şedinţa se ridica la ora 1 p. m.

TRATATIVELE DE PACE CU PUTERILE CENTRALE

In urma acestor trei consilii de coroana, s'a luat hotarîrea de a se intra în tratative de pace cu Puterile centrale. Primul delegat al României, d. C. *Argetoianu*, p'atunci ministru de justiţie, dimpreuna cu alţi 6 delegaţi, au şi plecat în seara zilei de 19 Februarie, spre a lua, pentru prima-oară, contact cu reprezentanţii Puterilor centrale. In ziua de 20 Februarie s'a semnat actul pentru prelungirea armistiţiului, iar a doua zi (21 Februarie st. v. sau 5 Martie st. n.) delegaţii români, cu cuţitul la gât, au iscălit, la *Buftea*, urmatorul text al tratatului preliminar:

In dorinţa comuna de a pune capat stării de rasboiu între Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia, pe de o parte, şi România pe de alta şi de a restabili pacea, subsemnaţii:

Secretarul de Stat la departamentul afacerilor străine, consilierul intim actual imperial *Richard von Kühlmann*, ca plenipotenţiar al Germaniei;

Ministrul Casei imperiale şi regale al afacerilor straine, consilierul intim al Majestaţii Sale imperiale şi regale apostolice contele *Ottokar Czernin von und zu Chudenitz*, ca plenipotenţiar al Austro-Ungariei;

Vice-preşedintele Sobraniei, d. *Dr. Momciloff*, ca plenipotenţiar al Bulgariei;

A. S. Marele vizir *Talaat pasa*. ca plenipotenţiar al Turciei, pe de o parte;

Şi d. *C. Argetoianu*, ca plenipotenţiar al României, pe de alta;

După ce şi-au verificat plenipotenţele, au convenit ca dupa ce convenţiunea de armistiţiu, semnata la *Focşani* în ziua de 9 Decembrie 1917 a fost denunţată la 2 Martie 1918 şi a expirat la 5 Martie 1918, orele 12 ziua, să curgă cu începere dela 5 Martie 1918, 12 noaptea, un armistiţiu de 14 zile cu un termen de denunţare de 3 zile.

Subsemnaţii sunt pe deplin înţeleşi că în acest rastimp pacea definitivă va trebui să fie încheiată, şi anume pe baza următorului acord:

1. *România cedează Puterilor aliate Dobrogea până la Dunăre.*

2. Puterile Impatritei alianţe vor avea grije sa întreţie pentru România o cale comercială la Marea-Neagră prin *Constanţa.*

3. *Rectificările de fruntarie cerute de Austro-Ungaria la fruntaria dintre Austro-Ungaria şi România sunt acceptate de România în principiu.*

4. Deasemenea vor fi concedate în principiu masuri economice corespunzătoare cu situaţia.

5. *Guvernul român se obligă de a demobiliza imediat cel puţin 8 divizii din armata română.* Conducerea demobilizării se va face în comun de catre comandamentul superior al grupei de armata *Mackensen* şi de catre comandamentul suprem al armatei române.

Indată ce între Rusia şi România pacea va fi restabilita, vor trebui să fie demobilizate şi celelalte părţi ale armatei române, întrucât ele nu vor fi necesare pentru serviciul siguranţei la fruntaria dintre Rusia şi România.

6. Trupele române vor trebui sa evacueze imediat teritoriile monarhiei austro-ungare ce le ocupa.

7. *Guvernul român se obligă să înlesneasca pe cât îi sta în puţinţa transportul de trupe ale Puterilor aliate prin Moldova şi Basarabia pe căile ferate.*

8. România se obliga de a concedia imediat pe toţi ofiţerii Puterilor, cu care împătrita alianţa se află în stare de rasboiu şi cari se afla inca în serviciul României. Se va asigura acestor ofiţeri de către Puterile împătritei alianţe libera trecere.

9. Acest tratat intra imediat în vigoare. Spre confirmare, plenipotenţiarii au subsemnat acest tratat şi l-au învestit cu sigiliile lor.

Dat în 5 exemplare la *Buftea*, la 5 Martie 1918.

C. Argetoianu; General de divizie *Lupescu.*

(Locul sigiliilor).

R. v. Kühlmann; O. Czernin; Talaat; Dr. Momciloff.

Hranilovici, general maior,
reprezentant al comandamentului suprem al armatei austro-ungare.

A. Izet, reprezentant al comandamentului suprem turc.

Tantiloff, general maior,
plenipotenţiarul comandamentului suprem al armatei bulgare.

(Numele reprezentantului comandamentului suprem al armatei germane este indescifrabil).

Acesta era regimul dureros şi umilitor, în care avea sa traiasca biata Românie până la încheierea păcii definitive. Lovitura era dată în felul bandiţilor, cari reuşesc să facă transacţii cu călătorii surprinşi noaptea în desişuri de păduri.

REPREZENTANTUL AUSTRO-UNGARIEI CEREA EXPATRIEREA DIN MOLDOVA, CA INDESIRABILI, A TUTUROR FRUNTAŞILOR POLITICI ŞI ZIARIŞTILOR CUNOSCUŢI CA DUŞMANI AI HABSBURGILOR ŞI UNGURILOR

Ca un document al vremei şi pentru a ilustra sentimentele, cu care veniseră, la masa verde, în special reprezentanţii muribundei monarchii austro-ungare faţă de Românii, cari jucaseră un rol, mai mult sau mai puţin important, la declararea de răsboiu împotriva ei, voiu cita mai jos şi următorul document interesant:

Regretatul *Take Ionescu*, îndată dupa începerea tratativelor de pace, concepuse planul plecării sale în Franţa. Odată cu el se mai hotărisera să plece încă alte 20 persoane. In acest scop se alcătuise o listă, care a fost predată primului delegat român, d. *C. Argetoianu*, ca s'o înmâneze contelui *Ottokar Czernin*, primul delegat austro-ungar, cerându-i acestuia aprobarea liberei treceri pe teritoriul austro-ungar până la graniţa elveţiană.

Spre marea sa surprindere, d. *C. Argetoianu* primea în ziua de 28 Februarie (13 Martie) la *Iaşi* — căci în ziua aceea plecase dela *Buftea* la *Iaşi* — o ciudată telegramă, văzută şi de mine în original, prin care generalul *Hranilovici*, reprezentantul comandamentului armatei austro-ungare, sub pretextul că cerea delegaţiunei române lămuriri când vor să plece persoanele din lista înaintată de primul delegat român, mai adauga la această listă un număr cu mult mai mare de persoane, care nu-şi manifestaseră nici într'un fel dorinţa de a părăsi ţara, dar care în mod indirect, însă obraznic, *erau astfel invitate de comandamentul austro-ungar ca să se expatrieze, ca indesirabili.*

Iata textul documentului tradus din nemţeşte în româneşte şi păstrând ordinea numelor de persoane din telegrama generalului *Hranilovici:*

Gara Buftea No. 63/133 din 13 Martie 1918

Delegațiunei române

Buftea

Referindu-mă la actul No. 63, înainte de a Vă aduce la cunoștință deciziunea superiorilor mei, în special a ministrului de externe, am onoare a Vă ruga să ne comunicați dacă si când *vor părăsi Moldova următoarele persoane:*

Take Ionescu, profesor dr. Ion Cantacuzino cu fiul, N. Ghica-Budești, Șerban Cantacuzino, D. Plesnilă, dr. Ed. Romalo cu fiica, Alex. Jurgea cu d-șoara Macri și un valet, Nicolae Pilat, Ion Crătunescu, N. Titulescu cu d-na, Dan Cerchez, George Mavrodi, D. Nenișor, C. Capșa cu d-na Cicei, Petre Coandă.

Aci se termina lista *Take Ionescu,* după care urma apoi lista indesirabililor. Iata numele lor în ordinea din documentul oficial:

Ion I. C. Bratianu, Vintilă I. C. Brătianu, Const. I. C. Brătianu, Emil Costinescu senior, Dr. I. Costinescu, Radu E. Costinescu, Take Ionescu, Victor Ionescu, Dr. C. Angelescu, C. Dissescu, Jean Camărașescu, Ionaș C. Grădișteanu, Mihail G. Cantacuzino, Grigore N. Filipescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, General Gr. Crăiniceanu, Dr. **Vasile Lucaciu** (român ardelean), **Octavian Goga** (român ardelean), **I. Rusu Abrudeanu** (român ardelean), *N. R. Căpităneanu, Paul Brătășanu, I. Panaitescu, I. Rafail* (șeful poliției de siguranță), *G. Corbescu, Dr. Jean Cantacuzino, N. D. Cocea, I. Fermo, Ion G. Duca, Stelian Popescu, C. Gongopol, D. Ionescu-Brăila, D. Manolescu-Sideri, Constantin Mille, George Moruzzi, T. Pisani, Pascal Toncescu, Marioara Ventura, C. Xeni, Spiru Eftimiu, Victor Antonescu, General G. Georgescu, Prințul George Valentin Bibescu, Prințul Barbu Știrbey, Jean Th. Florescu, Maior Angheleanu, Aristide Blank, A. C. Cuza, Nicolae Iorga, Nic. Berendei, Alex. Constantinescu, Căpitan Herea,* locotenent în rezerva din gendarmerie; *Receanu,* inginer civil; *Oroveanu,* proprietar, locotenent în rezervă din gendarmerie; *Manulea,* judecător, locotenent în rezervă din gendarmerie; *Borș,* învățător, locotenent în rezerva din gendarmerie; *Nicolau,* locotenent în rezerva din gendarmerie; *Botez,* locotenent în rezervă din gendarmerie; *Ioanițiu,* locotenent în rezervă, negustor de hârtie din București, Str. Șelari; *St. Ionescu,* ofițer cu aprovizionarea în lagărul Răducăneni; *G. D. Georgescu,* locotenent în lagărul Vădeni.

Rugam urgent răspuns telegrafic.

General major *Hranilovici.*

Deci pe lânga cele 20 persoane, care voiau sa plece la *Paris* dimpreună cu regretatul *Take Ionescu,* diplomaţia şi comandamentul militar austro-ungar dau să înţeleagă în chip deghizat, dar stupid, încă altor *59 de Români* ca să-şi părăsească ţara, sub cuvânt că ar fi *indesirabili.* Printre aceştia eram şi 3 Români ardeleni: *dr. Vasile Lucaciu, Octavian Goga* şi autorul volumului de faţă. Modesta mea persoană era întrodusă, fără să mă fi aşteptat vre-odată la atâta onoare, în cea mai distinsa şi mai aleasă companie a martirizatei Românii d'atunci. Cât timp voiu trai, mă voiu mândri totdeauna cu această distincţiune. Fapt cert este ca munca noastră inimoasă, depusa, ca Ardeleni, în slujba idealului naţional, era apreciată cum merita până şi de autorităţile superioare austro-ungare. Numai de d-nii *Maniu* şi *Vaida,* nu.

Părintele *Lucaciu* şi *Oct. Goga,* cu începere din primăvara anului 1920, erau consideraţi de aceşti „mari patrioţi" drept nişte *„trădători",* întâiu fiind-că părăsiseră în 1914 partidul naţional şi trecuseră în România şi apoi fiindcă, în interesul unificării, au lucrat mai târziu pentru desfiinţarea faimosului consiliu dirigent, iar eu eram privit ca un *„regăţian ciumat",* nedându-mi-se voie de către „clementissimul" d. *Iuliu Maniu* să-mi pun candidatura în Ardeal, la alegerile din toamna anului 1919. Lipsa de bun simţ şi sufletul meschin al acestui *Herostrat* se demascau îndrăzneţ de p'atunci.

Plecarea trenului zis *„Take Ionescu",* spre Elveţia şi Franţa, n'a fost încuviinţată decât abia pela sfârşitul lunei Iunie. In ce priveşte celălalt tren, care ni-se punea în vedere şi noua, adica celor 59 dė Români *indesirabili,* pe care nimeni nu-l ceruse, a ramas literă moartă, deşi chiar după retragerea guvernului *Averescu* şi chemarea la putere a lui *Alex. Marghiloman,* ni-se da mereu să înţelegem că ar fi bine, pentru siguranţa noastră, sa plecăm şi noi. Dar nimeni n'a făcut nici Ungurilor, nici lui *Marghiloman,* această plăcere. Acei cari au plecat mai târziu în străinătate, au luat drumul, cu pericolul vieţii, prin Rusia bolşevica, prin Suedia, Norvegia şi Marea Nordului.

NOUL GUVERN MARGHILOMAN ŞI DAREA ÎN JUDECATĂ A GUVERNULUI BRĂTIANU

După două consilii de miniştri, ţinute în zilele de 26 şi 27 Februarie 1918, în care s'a constatat că guvernul *Averescu* era in neputinţă de a-şi îndeplini rolul de consilier responsabil al co-

roanei din cauza greutăţilor ce 'i-se puneau în cale de către înţeleptul *Ion I. C. Brătianu* şi partidul liberal, care urmăreau tergiversarea cât mai îndelungată a tratativelor de pace cu Nemţii, generalul *Averescu* şi-a prezintat regelui demisia în ziua de 27 Februarie.

La 5 Martie regele *Ferdinand* încredinţeaza formarea guvernului lui *Alex. Marghiloman,* recomandatul contelui *Czernin* şi al lui *Alex. Vaida* — cititorii vor vedea mai târziu de ce zic şi al lui *Alex. Vaida* —, deci omul Nemţilor şi care, pentru cei mai mulţi, era considerat ca şi mort din cauza intransigenţei sterpe, cu care considera efortul uriaş al României în direcţia realizării idealului naţional.

Necesităţi de ordin politic, care convergeau toate în punctul de a amâna cât mai mult posibil tratativele şi încheerea pacii cu Nemţii, impuseseră încredinţarea formării noului guvern în mâinile lui *Marghiloman.*

Iata acum o dovada de modul cum înţelegeau să-şi facă datoria la *Iaşi* partizanii politicei instinctului naţional, sub noul guvern:

Alex. Marghiloman în faimoasele sale *„Note politice"* (Vol. III, pag. 447) vorbeşte de un manifest pentru glorificarea marelui rege *Ferdinand I,* pe care liberalii voiau să-l răspândeasca în foi volante în teritoriul ocupat. Fiind-că *„Notele politice"* se opresc aci şi nu spun cum s'a făcut, la *Bucureşti,* răspândirea manifestelor, tipărite la *Iaşi,* le voiu complecta eu cu următorul amănunt inedit şi extrem de interesant: Toate manifestele voiajau dela *Iaşi* la *Bucureşti* în chiar cabina de dormit a primului ministru. Mai mult, ele erau aşezate în pachete mici sub salteaua omului Nemţilor, care habar n'avea că comite un grav delict împotriva politicei patronilor sai. La *Bucureşti,* conductorul vagonului ministerial, regretatul *Nicolae Rău* — căci a murit de vre-o 7 ani — om de curaj şi cu mult suflet românesc, ştia să le scoata cu deosebită precauţiune din gară şi să le predea apoi d-lui *Emil Petrescu,* care îngrijea de distribuţia lor. Fapt cert este că *Marghiloman* n'a aflat nici-odată de renghiul ce 'i-se juca.

Alegerile pentru Cameră şi Senat se fac sub ocupaţiunea Nemţilor şi Ungurilor, iar în noul Parlament intră numai dezertori şi oameni vânduţi duşmanilor ţării. Intrunindu-se la *Iaşi,* Parlamentul, drept primă preocupare a sa, votează în luna Iulie darea în

judecata a guvernului prezidat de *Ion I. C. Brătianu,* care declarase răsboiu Austro-Ungariei. O comisiune de anchetă, compusă din 11 deputaţi, este aleasă, spre a scormoni şi fixa motivele pentru darea în judecată.

RĂSPUNSUL PATRIOTIC DAT DE ION I. C. BRĂTIANU COMISIUNEI DE ANCHETĂ PENTRU DAREA ÎN JUDECATĂ A GUVERNULUI SĂU

La raportul comisiunei de anchetă, *Ion I. C. Brătianu* a răspuns prin următoarea declaraţiune, redactată de el însuşi în întregime:

Domnule Preşedinte,

Pe temeiul art. 18 din legea responsabilităţei ministeriale vă rugăm să binevoiţi a comunica Adunărei, în şedinţă publică, alăturata declaraţiune.

In acelaş timp vă rugăm să binevoiţi a face ca, în virtutea dreptului de apărare ce legea responsabilităţei a voit să garanteze, această declaraţiune să fie afişată în toate comunele rurale odată cu raportul Comisiunei de informaţii, precum a fost decis în şedinţa dela 17 Iulie a. c.

Răsboiul pentru care se cere să fim pedepsiţi este fapta firească a desvoltărei noastre naţionale.

Ori-care ar fi durerile şi încercările trecătoare, aşteptăm cu încredere consecinţele lui definitive şi cu mândrie judecata istoriei. Prin el, pentru prima oară în lumea modernă, am înfăţişat limpede şi cu jertfă de sânge am dobândit să fie recunoscut dreptul Românilor la unitatea lor naţională.

Inainte de pacea generală, care trebue să hotărască rezultatele acţiunei noastre, nu se vor putea cerceta sincer şi de-a întregul împrejurările în care răsboiul a fost pregătit, declarat şi purtat şi răspunderea jertfelor ce el a impus, fără a primejdui însăşi roadele lui cele mari.

Până atunci desbaterea şi publicarea actelor nu s'ar face decât în folos străin şi în dauna intereselor superioare ale Statului român.

Nimic nu ne poate sili a contribui la o asemenea întreprindere.

Dealtmintrelea, nu recunoaştem, nici autoritatea morală, nici cea legală, a celor care pretind să judece astăzi politica şi faptele noastre.

Contestăm autoritatea morală a unei judecăţi ordonate de străinii contra carora am ridicat armele. Declaraţiunile din Reichsstagul german şi chiar mărturisirea din expunerea de motive a Parlamentului român, arată destul de clar adevăratul caracter al încercărei ce se face împotriva noastră de către acei care, în acelaş timp, amnistiază criminalii contra Patriei şi a Drapelului şi colaborează cu toţi trădătorii şi cu toţi dezertorii.

Contestăm autoritatea legală a unui Parlament ales, fără participarea Dobrogei, printr'un sistem de vot contrariu prescripţiunilor formale ale Constituţiei, cu două treimi ale Ţărei sub stăpânirea directa a baionetelor străine, în care candidaţii n'au avut voe a pătrunde de cât cu autorizaţia individuală a Comandaturilor străine, fără ca cea mai mare parte a cetăţenilor să fi avut putinţa materială de a-şi exercita drepturile şi sub un regim general de stare de asediu şi de cenzură, în care nici nu ne-a fost permis a ne exprima părerile şi credinţele.

A recunoaşte vre-o aparenţă de autoritate morală sau legala hotărârilor pe care actualul Parlament ast-fel chemat să le dea, ar fi tot odată o înjosire a situaţiei, pe care am avut cinstea să o reprezentăm într'o fază istorică a neamului nostru.

Grija intereselor naţionale şi o datorie imperioasă de patriotism ne sileşte a ne feri de tot ce-ar putea vătăma roadele jertfelor glorioase ce şi-a impus ţara.

De aceia suntem hotărâţi a nu înlesni întru nimic încercarea ce se face, a nu răspunde nici unor întrebări şi a nu opune înaintea comisiunilor parlamentare vre-o altă apărare învinuirilor ce se ridică împotriva noastră, nici chiar în privinţa acelor puncte prin care se caută a se da fiinţă celor mai îndrăzneţe plăsmuiri. Ne mărginim numai a denunţa scopul şi caracterul acestor înscenări şi temeiul ce se poate pune pe dovezi făurite în asemenea împrejurări.

Stăpânitorii zilei impun acum hotărârile lor.

Cu o înaltă mulţumire vedem în ele o nouă manifestare a legăturei noastre cu cele mai sfinte aspiraţiuni ale neamului.

Judecata noastră nu o va face decât conştiinţa naţională, când se va putea liber rosti şi istoria, care va desvolta roadele binecuvântate ale jertfelor de astăzi.

I. I. C. Brătianu, E. Costinescu, V. G. Morţun, A. Constantinescu, Vintilă Brătianu.

Cu toata declarația demna și energică a marelui *Ion I. C. Brătianu*, guvernul *Marghiloman*, la porunca *Vienei* și *Berlinului*, arestează la începutul lunei Octombrie pe fostul ministru de agricultură și de interne *Alex. Constantinescu*. El are însă cinstea sa primească în închisoare vizitele tuturor miniștrilor plenipotențiari ai Puterilor Antantei și de aici, știind bine că peste o lună Nemții vor fi batuți și îngenunchiați, comanda, prin *Vopika*, admirabilul ministru al Statelor Unite ale Americei, un vapor întreg de făină, spre a fi distribuită prin toate unghiurile țării, înfometată și secatuită de armatele de ocupație.

Astfel băjeniți în *Iașii* glorioși, unde înduram prigoniri, umilințe și întemnițări pentru cutezanța de a fi crezut în victorie și pentru credința noastră neclintită în întregirea hotarelor, nici o șovăire, nici o temere nu ne spurcase crezul nostru sfânt în marea izbândă, deși împrejurările ne dușmăneau și deși guvernul netrebnicului *Marghiloman* semnase, *în ziua de 7 Maiu st. n.*, pacea rușinoasă cu Puterile centrale, care însă n'a avut onoarea de a fi ratificată niciodată.

CUM SE SIMȚEA SUFLETUL ȚĂRII SUB PRESIUNEA RUȘINOASEI PĂCI ÎNCHEIATĂ DE GUVERNUL MARGHILOMAN

Spre a ilustra amărăciunea și suferința țării la semnarea odiosului tratat de pace, care răpea României toate culmile munților Carpați și pământul Dobrogei, voiu reproduce câte-va părți vibrante din discursul rostit de d. *I. Petrovici*, p'atunci deputat marghilomanist, cu prilejul înmormântării, la *Iași*, a regretatului scriitor și luptător naționalist *Barbu Delavrancea* (Maiu 1918):

„Jalnică adunare! Incă un vârf de munte, pe care îl pierdem, încă o culme, care trece dincolo de hotarele noastre!

„Cu el nu s'a stins o lumina și a amuțit un glas; cu el s'a stins un cer întreg de aștri și o furtună de glasuri, un clocot de voci, care îndeamnă, care mână, care răscolesc!...

„De mult nu se va fi simțit o tăcere așa de adâncă cum este aceea, care se coboară în jurul nostru acum!...

„In tragedia, care l-a rapus pe *Delavrancea*, nu se vorbește; se spune numai din ochi și se picură numai dintre gene!

„Dormi suflet amărât și nemângâiat! Odihnește-te în pământul acestei Moldove, ospitalieră a tuturor suferințelor! Culcă-te cu fața către răsărit! Să vezi numai florile, care răsar din văi, nu și zăbranicul, care se lasă peste munți! Aducă-ți vânturile numai sunetul lanțurilor, care

cad, nu şi al catuşelor, care se prind! Visează ceeace n'ai putut vedea şi uită ceeace ai visat! Fie-ţi ţărâna uşoară!".

Cu toată greutatea ceasurilor de amarnică cumpănă, cimentaţi în obsesia noastră eroică şi iluminaţi de măreţia visului milenar, toţi autorii răsboiului, mai mari şi mai modeşti, cari stam ghemuiţi în ospitaliera Moldovă, n'am cunoscut pesimismul şi nici laşitatea.

IVIREA SOARELUI LIBERTĂŢII. INFĂPTUIREA ROMÂNIEI MARI

In ziua de 28 Octombrie 1918, guvernul nemţofilului *Marghiloman* fu concediat şi înlocuit prin guvernul d-lui general *C. Coandă.*

In aceeaşi zi noul prim-ministru remitea, la *Iaşi*, reprezentanţilor Puterilor Antantei şi telegrafia în acelaşi timp şi legaţiunilor României din *Paris, Londra* şi *Roma* o notă, în care declara:

„România, atât din punctul de vedere moral, cât şi politic, are dreptul la înfăptuirea revendicărilor ei. Ea ştie că aliaţii îi recunosc acest drept în virtutea principiilor, ai căror reprezentanţi sunt, şi care au fost formulate de preşedintele Wilson *atunci când a declarat că „soluţiunile răsboiului isvorăsc din însăşi natura lui şi din împrejurările răsboiului. Tot ce pot face oamenii de stat sau adunările — a zis atunci preşedintele* Wilson *— este de a le înfăptui".*

Şi generalul *Coanda* mai continuă:

„Intr'adevar, chestiunea Românilor din Ungaria s'a impus prin însăşi natura ei în ziua, în care principiile de justiţie, de independenţă şi de libertate a popoarelor au fost proclamate. Ea s'a impus şi prin împrejurările răsboiului când prin tratatul dela 4 August 1916 aliaţii s'au obligat să asigure Românilor unitatea lor naţională.

„Din acest tratat, România 'şi-a îndeplinit partea ei. Spiritul de dreptate, care însufleţeşte pe aliaţi, 'i-a îndemnat să recunoască că în opera comună, a celor mari şi a celor mici, România a adus cu credinţă şi bărbăţie partea ei de luptă, de jertfe şi de roade, când, într'una din clipele, care ar fi putut fi hotărâtoare pentru vrăşmaş, acţiunea ei a uşurat alte fronturi, atrăgând asupra ei sforţări ce depăşiau cu mult forţele, pe care le putea pune în luptă. Dar desigur, şi rezultatul intervenţiunei ei pentru cauza generală a fost mult mai presus de acela, la care aliaţii erau în drept să se aştepte.

„Pacea dela București, *care nu a fost nici-odată nici consfințită de rege, nici ratificată, nu poate anula legămintele acelui tratat, căci România nu a fost silită la aceasta decât numai după pacea dela* Brest-Litowsk *și dupa îngenuncherea Ucrainei către Puterile centrale, adica în fața unei stări de fapt, care zădărnicea ori-ce încercare militară, și în fața unei stări de drept, în care reprezentanții Rusiei aliate, a cărei colaborare a fost făgăduită de aliați, pactizase cu vrăşmașul.*

„Este natural, căci este drept, ca tot ce a urmat păcii dela Brest-Litowsk *și îngenunchierei Ucrainei să fie socotit nul în ființa sa și în rezultatul său. Și de aceea îndată ce putința s'a ivit, România fără nici o întârziere și-a reluat și pe terenul militar colaborarea cu aliații, impusă de legăturile, pe care regele și țara nu le-au socotit nici-odată desfăcute".*

Tot în ziua de 28 Octombrie 1918, generalul *Coanda,* noul președinte al consiliului de miniştri, ordona, printr'un decret regal, mobilizarea din nou a armatei, iar printr'un alt decret, cu data de 5 Noembrie, disolva Parlamentul marghilomanist şi declara ca inexistente şi lipsite de ori-ce putere legală toate lucrările şi legile Parlamentului dezertorilor.

PROCLAMAŢIA REGELUI FERDINAND CĂTRE BRAVA LUI ARMATĂ

Capul statului, regele *Ferdinand I,* în culmea fericirei procurată de evenimente, adresa în ziua de 28 Octombrie 1918 iubiţilor săi ostaşi următorul ordin de zi:

Ostași!

Ora mult așteptată de toata suflarea românească și îndeosebi de voi, vitejii mei ostași, a sunat în sfârșit după o lungă și dureroasă așteptare. Trecerea trupelor aliate peste Dunăre ne impune ca o sfântă și patriotică datorie să luăm iarăși arma în mână, ca să izgonim împreună cu ele pe vrășmașul cutropitor din țară și să aducem liniște populației asuprite.

Regele vostru vă cheamă din nou la luptă, ca să înfăptuiți visul nostru de atâtea veacuri: Unirea tuturor Românilor, *pentru care în anii 1916—1917 ați luptat cu atâta vitejie.*

Sufletele celor căzuți pe câmpul de onoare vă binecuvântează pentru această ultimă sforțare. Privirile credincioșilor noștri aliați

sunt îndreptate cu dragoste și încredere spre țara noastra și fiii ei. Camarazii voștri de arme din biruitoarele armate franceză și engleză, cari vin în ajutorul nostru, cunosc vitejia voastră dela Oituz, Mărăști și Mărășești. Arătați-le că timpul de așteptare n'a putut să slăbească brațul ostașului român.

Frații noștri din Bucovina și din Ardeal va cheamă pentru ultima această luptă, ca prin avântul vostru să le aduceți eliberarea din jugul străin.

Biruința este a noastră și viitorul va asigura întregului neam românesc o viață pacinică și fericită.

Inainte deci cu vitejia strămoșiască!

Dumnezeu este cu noi!

Ferdinand

In ziua de 11 Noembrie, Germanii implorá marilor noștri aliați încheerea armistițiului. Brutalul pumn germano-austro-unguresc era sdrobit.

In ziua de 15 Noembrie, congresul general al Bucovinei proclamă, la *Cernăuți,* unirea necondiționată cu România, gest măreț, care peste 3 zile, la 18 Noembrie (1 Decembrie), era urmat de marea adunare națională dela *Alba Iulia* a Românilor din Ardeal, Banat și părțile ungurene, care hotărăște deasemenea *„unirea acelor Români și a tuturor teritoriilor locuite de dânșii cu România".*

Ca o urmare firească a unirei Bucovinei și Ardealului cu patria-mamă, *„Sfatul țării"* din *Chișinău* proclamă și el, în ziua de 27 Noembrie, unirea necondiționată a Basarabiei cu România Mare.

CONSFINȚIREA UNIRII

Peste câte-va zile, *Monitorul Oficial,* cu data de 13/26 Decembrie, publica două decrete regale, contrasemnate de regele *Ferdinand* și *Ion I. C. Brătianu,* ca președinte al consiliului de miniștri și ministru de externe, și anume:

Primul, prin care se decreta că: *„Ținuturile cuprinse în hotărârea adunării naționale din Alba Iulia dela 18 Noembrie (1 Decembrie) 1918 sunt și rămân deapururea unite cu Regatul României",* iar al douilea, prin care se decreta că: *„In mod provizoriu și până la definitiva organizare a României întregite este însărcinat cu conducerea serviciilor publice din ținuturile prevăzute în decretul-lege No. 3631 consiliul dirigent, emanat din Adunarea națională dela Alba Iulia, rămânând însă în administrația*

guvernului regal afacerile străine, armata, caile ferate, poștele, telegrafele, telefoanele, circulația fiduciară, vămile, împrumuturile publice și siguranța generală a statului".

Ambele aceste decrete erau însoțite de următorul raport istoric catre rege și semnat de *Ion I. C. Brătianu:*

SIRE!

De veacuri neamul românesc tinde spre unitatea lui.

De aceea, când prin răsboiul general o parte din omenire a întreprins lupta pentru libertate și drepturile națiunilor, Regatul român a socotit de datoria lui să se alipească acestor Puteri și împreună cu ele să-și jertfească fiii pentru desrobirea fraților noștri asupriți. După mari suferințe, vitejia minunată a oștirii noastre își găsește răsplata. Alături de glorioșii ei aliați, România este astăzi printre învingătorii lumii; Basarabia și Bucovina s'au unit cu patria mumă; iar peste Carpați, Românii, cari împreună cu noi de atâta vreme așteptau ceasul întregirii neamului, îndată ce și-au putut spune gândul, au proclamat, prin marea Adunare Națională întrunită la Alba-Iulia în 18 Noembrie (1 Decembrie) 1918, unirea lor necondiționată și deapururea cu Regatul României.

Delegația Adunării Naționale a înfățișat Majestății Voastre actul Unirii, pe care cerem, prin decretul de ață, să-l întărească, spre a da o formă definitivă unității noastre naționale, acum deplin înfăptuită peste toate ținuturile locuite de Români.

Unirea aceasta, în ziua când marii noștri aliați sunt învingători, isvorăște din puterea de viață a poporului român, din vitejia soldaților noștri și din voința hotărâtă a Românilor de pretutindeni.

Ea se întemeiază pe ființa însăși a neamului românesc, care de aproape două mii de ani, în mijlocul tuturor vitregiilor vremii, a știut sa-și păstreze neatins caracterul de conștiință națională.

Ea se reazimă pe cerințele istoriei, care îi impun desființarea tuturor granițelor nedrepte și nefirești și statornicirea statelor după principiile naționalităților.

Ea e voită în fine de nevoile neamului românesc, care nu poate trăi despărțit și care numai prin unirea laolaltă a tuturor fiilor lui își poate îndeplini cu folos, pentru omenire și cu strălucire pentru el, misiunea civilizatoare în această parte a lumii.

Consfințind prin acest decret-lege voința Adunării din Alba-Iulia, Maiestatea Voastră înscrie în Istoria poporului românesc de totdeauna și de pretutindeni cel mai mare act al istoriei noastre naționale, acel pentru care generații întregi au luptat și au murit, acel în nădejdea căruia au trăit dela Nistru și până la Tisa toți Românii, despărțiți de o soartă nemiloasă, și puneți, Sire, pentru vecie temelia unei Românii mari și a unei vieți naționale, pe care să se poată desvolta în pace și în fericire întregul neam românesc.

Ion I. C. Brătianu

No. 2171 din 11/24 Decembre 1918.

Astfel, în cursul anului 1918, destinele noastre istorice, graţie patriotismului şi înţelepciunii barbaţilor de stat ai vechiului regat, în frunte cu marele lor rege *Ferdinand I*, cari au ştiut sa aleaga singura cale mântuitoare, se îndeplineau în chip mareţ sfintele aspiraţiuni seculare ale neamului, alternând suferinţele cele mai cumplite cu cele mai strălucitoare triumfuri.

Dacă mai adaug că, în ziua de 4 August 1919, rasboiul României se termina cu intrarea glorioasă a bravei armate române in *Budapesta*, cred că am complectat rezumatul emoţionant şi atât de elocuent al uriaşelor sacrificii, pe care le-a adus mica România pe altarul desăvârşirii unităţii naţionale, dovedind tot-odata ce imensă şi ireparabilă greşeală politică ar fi comis factorii conducători ai Statului român, dacă s'ar fi lăsat influenţaţi de sfaturile mioape, interesate şi lipsite de bun simţ românesc, sugerate de *Alex. Vaida* şi alţi tovarăşi ai săi din Ardeal în sensul ca spada României să fie trasă alături de cea cesaro-crăiasca a Habsburgilor catolici, cei mai neîmpăcaţi duşmani ai unităţii neamului românesc, cum voiu arăta cu probe sdrobitoare în partea a doua a lucrării de faţă.

ERATĂ LA PARTEA I

La pagina 43, rândul al 12-lea, să se citească: «*Insă într'acest* chip *ne unim*», în loc de «*Insă într'acest ne unim*» etc.

PARTEA II.

Descrie:

Efectele dinasticismului habsburgic şi ale catolicismului acaparator în viaţa politică a Românilor din Ardeal.

Dovezile politicei slugarnice şi anti-naţionale a lui Alex. Vaida şi a altor fruntaşi ai partidului naţional cu 'ncepere din anul 1913 şi până după intrarea României în răsboiu.

Acţiunea politică a partidului naţional român în lumina memoriilor contelui Tisza, a fostului ministru de interne I. Kristoffy, a arhiducelui Iosif etc.

Monstruoasa pastorală a mitropolitului V. Mangra şi umilitoarele declaraţii de dragoste din partea tuturor membrilor episcopatului şi a intelectualilor români faţă de dinastia Habsburgilor şi patria maghiară, culminând în lepădarea de eliberarea ce li-se punea în vedere pe baza celor 14 principii ale lui W. Wilson.

Trădările tovărăşiei Alex. Vaida - C. Stere şi textul faimoaselor lor memorii din 1917 către guvernele austriac şi german şi comandamentele lor militare.

Naţionalismul robust şi curat al poporului şi tineretului român din Ardeal.

Cum Ungurii, la Conferinţa păcii, îşi apărau integritatea teritorială, invocând argumente din politica slugarnică şi declaraţiile umilitoare ale fruntaşilor partidului naţional şi ale episcopatului român.

CAPITOLUL I.

CARACTERISTICA POLITICEI ROMÂNILOR ARDELENI: DINASTICISMUL HABSBURGIC

Românii din Ardeal, ca popor asuprit şi vecinic în răsboiu de rasă cu Ungurii, au căutat în toate vremurile să se pună bine cu stăpânitorii şi în primul rând cu împăraţii Austriei sau cu principii Ardealului, cari se schimbau sub puterea evenimentelor.

La 1526, după bătălia dela *Mohács,* care a avut drept urmare desfiinţarea Ungariei ca stat independent, Românii ardeleni s'au dat de partea împăratului Austriei, care îi „protegea" în chip perfid, adică fără să le acorde în realitate nici un fel de îmbunătăţire.

După aproape 100 de ani dela strălucita epocă a lui *Mihai Viteazul,* care ocupase Ardealul, punând jaloanele unirii definitive dela 1918, împăratul Austriei *Leopold I* anexează, în anul 1691, Ardealul sub sceptrul Casei de Habsburg. Cu momeli, cu ademeniri şi cu făgădueli de drepturi, el reuşeşte să înşele şi să câştige sufletele Românilor, cari, sătui de crimele, neomeniile şi batjocura, cu care fusese tratată biserica românească, ca şi poporul însuşi, de către principii şi episcopii calvini ai Ardealului, nădăjduiau o îndreptare spre bine din partea împăraţilor habsburgici.

Propaganda catolică, favorizată de Curtea împărătească din *Viena,* prinde repede în mrejile ei câteva suflete româneşti oportuniste.

„*După dorinţa graţioasă a augustisimului împărat* Leopold, *ce domneşte ferice, a încetat persecutarea bisericei române în cea mai mare parte şi nu se mai cere nimic spre pacea dorită decât să se desbată şi să se sfătuiască despre unirea credinţei cu biserica romano-catolică*" — aşa grăia mitropolitul ortodox din *Alba Iulia,* slabul de îngeri *Teofil,* în luna Februarie 1697, în sinodul bisericesc, convocat în scopul de a discuta chestia „unirii" Români-

nilor ortodoxi cu biserica papistaşe, desăvârşita apoi definitiv în anul 1698, sub urmaşul său, trădătorul mitropolit *Atanasie*, sperjurul jurământului depus la *Bucureşti* cu ocazia sfinţirii sale (22 Ianuarie 1698) în faţa patriarhului *Dositei* al Ierusalimului şi a mitropolitului *Teodosie* al Ungro-Vlahiei. Să nu se uite faptul important că atât mitropoliţii *Teofil* şi *Atanasie*, cât şi alţi predecesori ai lor, conform convenţiunii încheiate de *Mihai Viteazul* cu principele *Sigismund Báthory* al Ardealului, fuseseră hirotoniţi la *Bucureşti* de către mitropoliţii Ungro-Vlahiei, în faţa cărora erau obligaţi să depună jurământ că vor păstra neatinsă credinţa bisericei ortodoxe a răsăritului.

Din blestematul moment al „unirii" cu biserica Romei, la 1698, datează dinasticismul fraţilor noştri din Ardeal faţă de Habsburgi, cari timp de 221 ani, adică până în toamna anului 1918, au ştiut capta şi îmbrobodi sufletele lor lesne crezatoare.

Acest însemnat fapt istoric trebue reţinut, deoarece el explică lămurit, mai ales, atitudinea ultimilor sub-epigoni dela conducerea partidului naţional român ardelean din preajma şi din timpul răsboiului european, când, fermecaţi de principiile elaborate în laboratoriul nenorocitului archiduce *Francisc Ferdinand*, moştenitorul tronului austro-ungar, lucrau pentru federalizarea popoarelor monarchiei, la care contemplau să se alipească şi România sub dinastia Habsburgilor, iar după asasinarea acestuia se umileau sub toate formele doar-doar vor convinge pe contele *Tisza* să se împace cu ei, pentru-ca astfel să-şi schimbe şi România macazul politic şi să intre în răsboiu cot la cot cu Austro-Ungaria.

DECEPŢIUNI, BUCURII, IAR DECEPŢIUNI ŞI DESBINĂRI POLITICE

In anul 1848, cu toate că Românii se văzuseră în atâtea rânduri înşelaţi de Habsburgi în privinţa drepturilor făgăduite, care nu mai soseau, ei iau totuşi armele, luptă şi mor pentru dinastia Habsburgilor şi în contra Ungurilor, cari o detronaseră. Dar speranţele Românilor au fost şi de astă-dată spulberate.

Abia în 1860, fraţii ardeleni sunt declaraţi „majori" printr'un autograf împărătesc. Dieta Ardealului votează mai multe legi, prin care li-se da voie naţionalităţilor de a se folosi de limba lor în trebile comunale, bisericeşti şi şcolare. Bucuria n'a fost însă de lungă durată. La 1 Septembrie 1865, Dieta Ardealului din *Sibiu*

fu disolvată. Ungurii, chiar dela început, nu voiau să recunoască bruma de drepturi acordate Românilor şi Saşilor. Ei cer respectarea limbei maghiare ca limbă oficioasă, ceea-ce şi obţin deodată cu introducerea dualismului în anul 1867, când naţionalităţile nemaghiare din Ardeal şi Ungaria au fost date pradă dominaţiunii exclusive a Ungurilor. Printr'un decret din 20 Iunie 1867, iscălit de împăratul *Francisc Iosif I* şi contele *Iuliu Andrassy*, se declară nule toate legile votate de Dieta Ardealului.

Decepţiunea a fost mare şi generală printre Români, mai ales când s'a văzut că legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor nemaghiare, votată de guvernul dualist al lui *F. Deak*, a fost astfel alcătuită, încât să nu poată fi aplicată şi că, chiar aşa cum era, nici n'a fost măcar promulgată. Crud amăgiţi, o parte a fruntaşilor ardeleni se întrunesc la *Miercurea Sibiului*, în luna Ianuarie 1869, şi hotărăsc pasivitatea, adecă abţinerea Românilor dela luptele electorale.

Profunde şi regretabile neînţelegeri politice şi confesionale se ivesc tocmai în această perioadă între Românii ortodoxi şi „uniţi". Hotărîrea de a se abţine dela luptele politice nu este respectată în multe părţi de unii conducători, cari, la alegerile parlamentare din primăvara anului 1869, îşi pun candidatura şi reuşesc să fie aleşi 28 deputaţi români. La propunerea deputatului *dr. Iosif Hodoş*, pentru a marca solidaritatea dintre nouii parlamentari români, deputaţii naţionalişti se constitue în club naţional, sub preşidenţia lui *Anton Mosconyi*, dar nu se înscriu decât numai 15 deputaţi români, ceea-ce face ca *„Gazeta Transilvaniei"* (No. 32 din 1869) să exclame:

„Să se desbrace de numele de Român *toţi hermafrodiţii, cari vor să şează pe două scaune şi între două luntri, profanând caracterul cel antic de Roman, care singur ne va putea da viaţă şi stimă în lumea ignorării".*

Nouile alegeri din 1872 găsesc pe Români iar desuniţi. Pe când fruntaşii Românilor din Ungaria, întruniţi la *Arad* (9 Maiu), se constitue ca *„partidă politică naţională de sine stătătoare"*, Ardelenii se împart în două tabere: unii, susţinuţi de mitropolitul *Şaguna*, adunaţi la *Sibiu* (5 şi 6 Maiu), se declară pentru activitate pe terenul politic şi pentru participarea în alegeri, iar alţii, în cap cu *G.* Bariţiu şi dr. *I. Raţiu*, întruniţi la *Alba Iulia* (tot în zilele 5 şi 6 Maiu), se pronunţă pentru abţinerea totală dela alegeri, con-

form hotarîrii din anul 1869, luată la *Miercurea Sibiului.* Va sa zică: Ortodoxii deoparte, iar „uniţii" de altă parte. Aceasta desbinare nenorocită o vom întâlni dealtminteri în tot cursul luptelor naţionale din Ardeal, până în ziua de astăzi, când guvernul nefast al d-lui *Maniu* a ţinut s'o transplanteze şi în România Mare, adâncindu-o şi mai mult. Totuşi pentru legislatura 1872—1875 au reuşit să pătrundă în Parlamentul din *Budapesta* 22 deputaţi români, cu 6 mai puţin ca în precedenta legislatură.

In vederea alegerilor din vara anului 1875, clubul naţional român publică un manifest către alegători, ca să sprijinească la deputăţie numai candidaţi români cu program naţional şi opoziţional. Manifestul era iscălit de foştii deputaţi *Anton Mocsonyi,* ca preşedinte, şi *Mircea B. Stănescu,* advocat în *Arad,* ca secretar. Dar dispărând buna înţelegere şi încrederea reciprocă din mijlocul păturei intelectuale române, n'au reuşit să fie aleşi de astă-data decât numai 14 deputaţi români.

La alegerile parlamentare pentru legislatura 1878—1881 au mai hotărît pasivitate, afară de Românii din Ardeal, şi Românii din judeţul Aradului, astfel că în noua Cameră ungară n'au putut intra decât 13 deputaţi români, dintre cari numai patru naţionalişti, iar restul guvernamentali şi kossuth-işti. Printre aceşti din urma — doi la număr — era şi *George Pop de Băseşti.* In 1879, cu ocazia discuţiei proiectului de lege şcolară, *G. Pop de Băseşti,* vazând atitudinea duşmănoasă a kossuth-iştilor faţă de Români, s'a retras din partidul kossuth-ist, al cărui vice-preşedinte era.

INFIINŢAREA PARTIDULUI NAŢIONAL ROMÂN

Unii istorici, în special cei de pe malurile Târnavelor (de la *Blaj),* ar voi a lăsa să se înţeleagă că existenţa partidului naţional-român ar data chiar din anul 1698, când o parte a Românilor ortodoxi a îmbrăţişat catolicismul. Adevărul istoric este însă că d'atunci îşi trage originea numai molima dinasticismului ardelean, graţie „unirii" cu biserica Romei. Bazele şi programul organizaţiei partidului naţional s'au fixat abia în anul 1881. Şi iată sub forţa caror împrejurări:

Strălucitele succese ale armatei române pe câmpiile Bulgariei, în răsboiul ruso-româno-turc din anii 1877 78, când eroismul micei Românii dovedea lumii că neamul românesc este un factor, de care trebue să se ţină seamă, iar pe de altă parte premiul acordat

în 1878, la *Montpellier*, marelui poet *Vasile Alexandri* pentru „*Cântecul gintei latine*“, cea mai frumoasă poesie din toate câte s'au prezentat la concurs din partea marilor poeţi ai tuturor naţiunilor de origine latină, cinste mare, care sporea prestigiul poporului român, apoi atacurile din ce în ce mai îndrăzneţe ale guvernelor ungureşti împotriva şcoalelor şi bisericelor româneşti, au avut darul să deştepte în sfârşit pe fraţii noştri din Ardeal şi să-i scoata din apatia şi lâncezeala, în care căzuse o mulţime de cărturari români, dintre cari unii, spre a se putea „ferici“, intraseră în apele guvernelor ungureşti, iar alţii — cei mai mulţi — luaseră toiagul pribegiei şi trecuseră în România, cea atât de mult hulită azi de *Vaida*, *Maniu* şi odioasa lor presă dela *Cluj*.

Această reculegere a fost urmată în vara anului 1881 (Maiu 12) de ţinerea unei impunătoare conferinţe naţionale, la *Sibiu*, când s'au pus bazele infiinţarii partidului naţional român şi s'a stabilit programul sau politic.

Raportorul conferinţei, *Vincenţiu Babeş*, constata în lunga sa expunere că „după natura sa pacinică, Românul nici-odată n'a dat dovezi de necredinţa faţa de tron şi ţară şi totuşi el este cel mai vârtos prigonit şi pedepsit pentru nemulţumirea sa“, apoi „că nimeni nu va fi surprins, dacă Românii, conform simţului şi dorinţei lor naţionale şi patriotice, află sosit timpul ca să-şi facă datoria, manifestându-se în faţa lumii, prin toată ţinuta lor şi faţa de alegeri, *ca adevăraţi patrioţi, sinceramente devotaţi tronului şi aspiratori la frăţietate şi solidaritate cu toate popoarele patriei* **şi mai vârtos cu naţiunea maghiară, cea de o soarte cu noi...**“ [1]).

Raportorul *V. Babeş*, vorbind şi de România, spune că marii şi iluştrii patrioţi *Ion C. Brătianu* şi *C. A. Rosetti*, sub guvernul lui *Lascar Catargiu* dela 1870, negăsind nici un colegiu electoral, care sa-i poată alege, prinţul *Carol I* făcu apel la *Ion Brătianu* să intre în acţiune, căci ţara avea urgentă nevoe de dânsul. *I. Brătianu* i-a răspuns că nu poate, deoarece alegerile nu sunt libere. Atunci Domnitorul 'l-a asigurat cu cuvintele: — „*Voesc şi voiu face ca alegerile să fie libere!*“.

Urmarea a fost că alegerile s'au făcut într'adevăr libere şi *Brătianu* cu partida naţională veni la putere. Armata română

1) Vezi „*Cartea de aur*“, de *T. V. Păcăţianu*, vol. VII, pag. 17 şi 23.

trecu Dunărea şi se acoperi de glorie, iar diplomaţii României făcură ca elementul român dela Dunăre să fie recunoscut de Europa ca o necesitate a echilibrului european. Regatul României se înalţă mândru pe orizontul statelor în rang şi vază, zicea *Vincenţiu Babeş,* ca să ilustreze, prin comparaţie, chipul sălbatec cum se faceau alegerile în Ungaria.

Păcat că regretatul *Vicenţiu Babeş* s'a dus de mult dintre noi, căci ar fi avut tristul prilej sa constate la ce grad de perfecţiune a dus sistemul electoral din Ungaria pe tot întinsul României Mari, în anul 1930, chiar un fiu al Ardealului, *Alex. Vaida,* sanguinarul ministru de interne din faimosul guvern al d-lui *Iuliu Maniu,* graţie căruia zeci de morţi au căzut victime nevinovate ale sistemului electoral unguresc, practicat cu atâta cinism în alegerile judeţene şi comunale din primăvara anului 1930.

In rezoluţiunea votată la *Sibiu* se recunoaşte pentru Românii din Transilvania „necesitatea de rezistenţă pasivă faţă de legislaţiunea din *Budapesta* şi de alegeri, iar pentru Românii din părţile ungurene se recunoaşte oportunitatea de a participa la alegeri şi la dietă".

In alegerile parlamentare făcute în vara anului 1881 au fost aleşi 9 deputaţi români, dar cu program naţional numai unul singur, generalul *Traian Doda* din *Caransebeş,* pe când toţi ceilalţi au fost aleşi ca guvernamentali, deci cu ajutorul guvernului. Corupţia guvernamentală începuse să câştige larg şi întristător teren printre intelectualii ardeleni.

In a doua conferinţă naţională, ţinută tot la *Sibiu,* în ziua de 1 Iunie 1884, 'i-se face cinste şi României de a se vorbi mai pe larg de politica ei. Intr'adevăr, acelaşi raportor ca şi în 1881, *Vincenţiu Babeş,* după-ce protestează că guvernul lui *Tisza Kálmán* a aţâţat presa ovreiască ca să facă greutăţi României în chestia Dunărei, spune:

„Românii, fraţii noştri din România, cunosc situaţiunea noastră foarte bine, dar cunosc şi situaţiunea Europei. Ei da, gata sunt, ca şi noi, a da mâna cu Maghiarii, însă numai cu noi împreună, nici-odată în contra noastră, spre întărirea lanţurilor noastre.

„Şi dacă unii diplomaţi ai lor, în vre-un moment de grea încercare, ar încheia o alianţă cu Austro-Ungaria fără a ţine seama de noi, opinia publică din România 'i-ar desavua...

„Adevarul este că guvernul României, chiar şi în grelele împrejurări de azi, ar dori să ne ştie mulţumiţi şi nu-i place să ne audă nemulţumiţi, căci ştie bine că pe cât timp noi vom fi nemulţumiţi, nu poate fi vorba de o sinceră şi reală bună înţelegere între ambele state vecine“ [1]).

Pasivitatea, hotărîtă din nou în conferinţa dela *Sibiu,* a fost de astă-dată urmată de toţi Românii din Ardeal, partidul naţional punând candidaţi în alegerile din vara anului 1884 numai în Ungaria şi Banat. Dar n'au putut străbate în Cameră decât următorii trei candidaţi: generalul *T. Doda* la *Caransebeş, Petru Truţia* la *Baia-de-Criş* şi *Vicenţiu Babeş* la *Sasca Montană.* In schimb s'au mai ales 9 Români, însă toţi cu program guvernamental.

In vederea nouilor alegeri parlamentare din anul 1887, s'a ţinut la *Sibiu,* în luna Maiu, a treia conferinţă naţională, în care din nou s'a hotărît de partidul naţional-român menţinerea pasivităţii faţă de tendinţele de năpăstuire şi prigonire naţională, din ce în ce mai pronunţată, din partea Ungurilor. La alegerile, care au avut loc, a eşit învingător numai generalul *T. Doda* faţă cu alţi 7 Români aleşi ca guvernamentali.

In Octombrie 1890 partidul naţional-român a convocat o noua conferinţă naţională la *Sibiu.* In raportul către conferinţă, citit de inimosul şi mult regretatul luptător părintele *dr. Vasile Lucaciu,* se caracteriza cu următoarele lapidare cuvinte politica guvernelor ungureşti:

„Ce fel de monstruos patriotism este acela, care vine să ceară dela noi astăzi, după o existenţă pe acest pământ de 18 veacuri, pline de glorie şi de durere pentru neamul nostru, cum ni-se cere acum, în veacul al 19-lea, în epoca deşteptării generale a tuturor popoarelor, să ne jertfim armonioasa limbă a Romei străbune, cultura noastră naţională, sfintele noastre tradiţiuni, suvenirul dulce al părinţilor şi străbunilor noştri, cari au udat toată glia de sub picioarele noastre cu sânge de eroi şi cu lacrimi de durere, să jertfim individualitatea noastră naţională pe altarul infectat al unui şovinism şi de dragul unei utopii!?“ [2]).

Preşedintele conferinţei, bătrânul *Vincenţiu Babeş,* care era şi de astă-dată raportorul comisiunei de 30, a propus şi conferinţa a

---

1) Vezi *„Cartea de aur“*, vol. VII, pag. 187 şi 188.
2) Vezi *„Cartea de aur“*, de *T. V. Păcăţianu,* vol. VII, pag. 409.

aprobat ca partidul național să mențină intact programul dela 1881, 1884 și 1887, iar ca răspuns la afirmările Ungurilor cum-ca nu există spirit național între Românii din Ungaria și Ardeal, care ar fi importat din România prin emisari și bani, conferința declară solemn în al douilea punct al rezoluției sale:

„Suntem și ne simțim membri ai marei familii române de 11 milioane și, ca membri ai ei, tindem la desvoltarea materială și culturală a Românimei, tindem la scutirea neamului nostru de toate influențele străine. Cu toate acestea, negăm în mod solemn că avem tendințe politice daco-române, căci noi ținem a aparține monarchiei austro-ungare și suntem supuși credincioși ai coroanei de Habsburg“ [1]).

La începutul anului 1892 s'a ținut, tot la *Sibiu,* a cincea conferință a partidului național român. In această adunare s a hotarît *mergerea fară amânare la împăratul cu un memorand,* în care sa se cuprindă toate plângerile Românilor din statul ungar fața cu precara situație politică ce li-se creiase.

Alex. Mocsonyi și partizanii săi au fost în contra ideii de a se prezenta împăratului acest memorand, care nu va da nici un rezultat practic. In acest caz nu le-ar rămâne Românilor decât o singură cale: *revoluția.* Totuși el a declarat că se va supune votului majorității, dar refuza de a lua parte activa la executare.

Cum se știe, memorandul a fost redactat și în ziua de 28 Maiu 1892 o delegațiune de fruntași români, în cap cu *d-rul Ion Rațiu,* a sosit la *Viena,* spre a solicita o audiență și a-l prezenta împaratului *Francisc Iosif I.* Rezultatul se cunoaște: el a fost cel prezis de înțeleptul bărbat *Alex. Mocsonyi.* Impăratul, la cererea guvernului unguresc, n'a primit în audiență delegațiunea. Ea a fost nevoită să predea memoriul într'un plic sigilat baronului *Braun,* șeful cancelariei imperiale, care, la rândul său, l'a trimis nedesfacut și necitit guvernului din *Budapesta.* Acesta, ajuns în posesia memorandului, a procedat stăruitor la represiune. Cei 14 membri ai comitetului național au fost dați în judecata curții cu jurați din *Cluj,* care, în ziua de 25 Maiu 1894, 'i-a condamnat pe toți la un loc la 31 de ani temniță.

1) Idem, pag. 423.

Azi întregul dosar al acestei celebre afaceri se află în posesia ministerului nostru de interne, cunoscut sub dosarul No. 300, fiind adus pe chesoanele armatei române desrobitoare, care ocupase *Budapesta* în vara anului 1919 [1]).

In 20 Iunie 1894, guvernul unguresc a disolvat partidul național, declarând existența și activitatea lui ca *ilegale*.

In 10 August 1895 s'a ținut la *Budapesta* congresul naționalităților română, sârbă și slovacă, cu care prilej s'a încheiat alianța acestor naționalități, promițându-și ajutor reciproc în lupta lor de desrobire națională.

La alegerile parlamentare din toamna anului 1896, partidul național-român n'a pus nici un candidat, stăruind în pasivitate. Au fost în schimb aleși 7 Români cu program guvernamental și alți 2 *(dr. N. Șerban* și *dr. P. Mihalyi)* ca făcând parte din partidul național al contelui *A. Apponyi.*

In vederea alegerilor din toamna anului 1901, comitetul partidului național, întrunindu-se la *Cluj* (5 Septembrie 1901), a adresat un ultim apel către toți alegătorii români ca să păstreze pasivitatea, care nu peste mult însă a fost abandonată, pentru a reveni la politica de activitate.

In aceste alegeri au fost aleși iar 7 deputați români cu program guvernamental și alți 2 din partidul contelui *Apponyi.*

In vara anului 1903, advocatul *dr. Aurel Vlad* din *Orăștie* rupe cel dintâiu cu politica de pasivitate și își pune candidatura, ca membru al partidului național, în cercul *Dobrei* (jud. Hunedoara), declarând însă alegatorilor că abandonează din programul partidului, stabilit la 1881, punctul prim, adică cel referitor la *autonomia Ardealului* și punctul 9, referitor la *chestia dualismului.* D-rul *Vlad* a eșit victorios împotriva candidatului guvernamental, care era *Söpkéz Sándor,* frate cu d. *Richard Söpkéz,* directorul băncei *Marmorosch, Blank* din *București* și actual senator de Târnava Mare în Parlamentul cu demisiile în alb al d-lor *Maniu* și *Alex. Vaida.*

PĂRĂSIREA POLITICEI DE PASIVITATE

La 10 Ianuarie 1905 o nouă conferință națională, ținută la *Sibiu,* spre a discuta asupra situației politice și a nouilor alegeri

---

1) Vezi „*Generația Unirii*" No. 7 din Iulie 1929, articol scris de d. *G. Tătărescu,* fost subsecretar de stat la interne.

ce băteau la uşă, aduce hotărîrea, accentuând că „partidul naţional-român ţine întreg şi neatins în valoare *programul naţional dela 1881*, dar simte necesitatea de *a-l întregi*, iar luptele viitoare le pune pe *terenul activităţii parlamentare*. Decretează deci abandonarea politicei de pasivitate şi *„intrarea în activitate pe întreaga linie"*.

In noul comitet executiv al partidului, ales cu această ocazie, figurau următoarele persoane: *George Pop de Băseşti*, preşedinte, dr. *Vasile Lucaciu*, dr. *Alex. Vaida*, dr. *Teodor Mihali*, dr. *Ioan Suciu*, dr. *Nicolae Comşa*, dr. *Aurel Lazar*, dr. *Aurel Cosma*, dr. *Isidor Pop*, dr. *Victor Bontescu*, dr. *Ioan Şenchea*, dr. *Victor Onişor, Nicolae Ivan, dr. Ştefan C. Pop* şi *Virgil Tomici*, adică 7 „uniţi" şi 7 ortodoxi. După proporţia numerică, numărul membrilor ortodoxi trebuia să fie mai mare şi anume 2 treimi faţă de 1 treime. Dar mai târziu şi această paritate a fost întrecută în favoarea „uniţilor". Intrarea lui *Vaida* în comitet, urmată în curând şi de intrarea lui *Iuliu Maniu*, a fost semnalul acestei încălcări confesionale.

La alegerile parlamentare din iarna anului 1905 au fost aleşi următorii 8 deputaţi români, membri ai partidului naţional: *dr. N. Comşa, Vasile Damian, dr. Teodor Mihali, dr. Aurel Novac, dr. Ştefan C. Pop, Ion Rusu Şirianu, dr. Ioan Suciu* şi *dr. Aurel Vlad*.

Acest Parlament, neputând lucra din cauza opoziţiei numaroase şi înverşunate a partidului kossuthist, a fost disolvat prin decret regal în ziua de 17 Februarie 1906 de către guvernul coaliţiei de sub preşidenţia lui *Wekerle Sándor*.

La alegerile facute în primăvara anului 1906 au fost aleşi urmatorii 15 deputaţi români, membri ai partidului naţional: *Vasile Goldiş, V. Damian, dr. Iuliu Maniu* (în cercul *Vinţul-de-jos*, jud. Alba), *dr. Teodor Mihali, dr. Aurel Novac, dr. Nicolae Oncu, dr. Ştefan Petrovici, dr. Ştefan C. Pop, dr. George Popovici, dr. Ioan Suciu, dr. Nicolae Şerban, dr. Alex. Vaida* (în cercul *Ighiului*, jud. Alba) *dr. Aurel Vlad* şi *Coriolan Brediceanu*, care a fost ales în 2 cercuri *(Oraviţa* şi *Bocşa-Montană)*, iar ceva mai târziu, la o alegere parţială, *dr. Vasile Lucaciu* în cercul electoral al *Beiuşului*.

Afară de deputaţii aleşi pe baza programului partidului naţional-român, au mai fost aleşi încă 3 Români, aparţinând partidului con-

stituţional de sub şefia contelui *Andrássy Gyula* şi anume *I. Ciocan* (Năsăud), *C. Burdea* (Caransebeş) şi *P. Mihályi* (Maramureş).

In cercul *Oraviţei,* unde fusese ales regretatul *C. Brediceanu,* a candidat la noua alegere bătrânul *G. Pop de Băseşti,* în 1908. Energicul manifest electoral pentru susţinerea acestei candidaturi a fost tipărit în atelierele ziarului *„Adevărul“,* al cărui redactor eram, de teama poliţiei ungureşti de a nu dibui tipografia şi deci înscenarea unui proces de presă. Ducerea manifestelor la *Timişoara* mi-a fost mie încredinţată şi cu toate că eram proscris în Ungaria din cauza activităţii mele ziaristice şi a situaţiei militare, am îndeplinit-o cu curaj şi succes. Manifestele le-am predat regretatului advocat timişorean *dr. George Adam,* care era însărcinat cu distribuirea lor. Lupta electorală dela *Oraviţa* a fost de asătdată crâncenă. Bătrânul *G. Pop de Băseşti* a fost învins de românul renegat *d. I. Siegescu* din partidul contelui *Andrássy.*

In şedinţa Camerei din 20 Maiu 1906, d. *Iuliu Maniu* a luat cuvântul, precizând punctul de vedere al partidului naţional-român faţă de guvernul unguresc. Din acest moment, *d. Iuliu Maniu* poza în şeful partidului naţional şi fără să fi fost desemnat de toate organizaţiile provinciale — decât numai de conclavul secret dela *Blaj* — a fost considerat ca atare până a doua zi după marea adunare naţională dela *Alba Iulia* (1 Decembrie 1918), în care s'a votat unirea Ardealului cu vechiul regat, şi când d. *Maniu* a fost ales, tot graţie acestui conclav, preşedinte al consiliului dirigent, spre marea nemulţumire a intelectualilor ortodoxi, cari spuneau — şi cu drept cuvânt — că dupa doi şefi uniţi *(dr. Ion Raţiu* şi *G. Pop de Băseşti)* trebuia să vină rândul la şefie unui ortodox. „Uniţii“ fiind însă mai solidari şi mai disciplinaţi decât ortodoxii, cei dintâiu au reuşit să-şi impună şi de astă-data la conducerea partidului naţional pe unul de al lor: un fiu al *Blajului,* care să fie în primul rând *„unit“* convins şi numai în al douilea rând *român.*

CAPITOLUL II.

INTRAREA D-LOR IULIU MANIU ŞI ALEX. VAIDA ÎN ARENA POLITICĂ ŞI TRANSFORMAREA DINASTICISMULUI MODERAT ÎN DINASTICISM SLUGARNIC

De-odata cu alegerea ca deputaţi, în 1906, a d-lor *Alex. Vaida* (la *Ighiu)* şi *Iuliu Maniu* (la *Vinţul-de-jos)* şi intrarea lor în vâltoarea politica a statului ungar, fapt care a provocat atunci o adevărata însufleţire printre Români, pentru-ca mulţi aşteptau mari rezultate de pe urma nouei politici activiste, începe o nouă eră în politica fraţilor noştri din Ardeal. Cei 15 deputaţi naţionalişti, cari putuseră pătrunde atunci în Parlamentul unguresc, făceau într'adevăr o serioasă opoziţie guvernului coaliţiei kossuthisto-apponyiste, producându-i mult sânge rău, mai ales că era singurul partid de opoziţie din Camera şi cuvântul lui impresiona massele.

Rezultatul acestei opoziţii violente a fost însă că la alegerile din primavara anului 1910, făcute de guvernul contelui *Khuen Hédervary,* numit *„homo regius“,* n'au reuşit să intre în noua Cameră decât 5 deputaţi români naţionalişti, printre cari şi *Alex. Vaida,* ales de astă-dată în cercul *Arpaşului-de-jos* (jud. Făgăraş). *Iuliu Maniu* căzuse în cercul *Vinţului-de-jos* (jud. Alba).

SERVILISMUL ANCESTRAL ÎN POLITICA ARDELEANĂ

Deşi puţini la numar, cei 5 deputaţi, fiind reprezentanţii unei generaţiuni tinere mai active şi mai energice, totuşi poporul român din Ardeal aştepta acum din partea lor să dea un nou ritm, mai plin de viaţă şi mai demn, politicei româneşti, care să nu se mai

adape din servilismul „moşilor şi părinţilor noştri", descris atât de plastic, încă la 1877, de luminatul profesor al liceului român ortodox din *Braşov*, regretatul *dr. Ioan A. Lapedatu,* tatăl d-lor *Ion* şi *Alex. Lapedatu,* ambii foşti miniştri cu vădită autoritate morală în România Mare.

Intr'adevăr, profesorul *dr. Ioan A. Lapedatu,* înainte de a închide ochii spre vecinică odihnă, la *Braşov* (25 Martie 1878), într'o broşură, tipărită în 1877 şi întitulată **„Asupra situaţiei"**, într'un capitol despre servilismul Românilor (pag. 134—154), da urmaşilor săi următoarele preţioase lecţiuni de demnitate naţională:

„Moşii şi părinţii noştri, zice el, au trebuit să fie servili. Aşa era cu moşii noştri cei uelumiuaţi, cei striviţi de iobăgie şi bătuţi de executorii legei...

... *„Dar cum e cu noi, cei luminaţi, cei pricopsiţi?*

... *„Iţi viue să-ţi smulgi părul de ciudă câud vezi servilismul bâutuind întrc acei fii ai naţiunei, cari ar fi trebuit să aibă ideie despre* **demnitate, despre onoare, despre voinţă.** *La noi se pare că oameuii zişi cu carte uu caută decât să-şi arate slăbiciuuile cele mai josnice. Ce lucru de jale! Ori uudc suutem chemaţi a ue rìdica vocea, uoi uu ştim decât de căciuliri.*

... **„La noi vei găsi cărturari de aceia, cari pentru cel mai mic folos personal se supun sclăviei de bună voie.** *De aici uueltele tuturor guvernelor, de aici favoriţii străiuului, de aici trădătorii cauzelor naţionale...*

... *„E uu adevărat scaudal, câud vede cineva cât de puţin ştiu zişii cărturari su preţuiască limba noastră românească. Ceea ce te scârbeşte, este să vezi zişi Româui, vorbind între ei în limbă străiuă.* **Ba de multe ori aceşti inconştienţi îşi dau mâna cu străinii şi îi ajută să-şi bată joc de noi şi ale noastre.** *Servilismul nădrăgarilor îşi are origiuea în educaţia, pe care au primit-o îu şcoalele străine...*

... *„Efectul ce l-a produs ştiinţa asupra acestor nădrăgari a fost mai mult de a orbi, decât de a lumina. Ştiiuţa şi cultura au fost pentru aceşti zişi cărturari o periuă, pe care dorm cu uepăsare de datoria ce au faţă de neam.*

... *„Şi această şcoală a slugarniciei a iutrodus pretutiudeni* **ticăloasa datină a târârei şi căciulirei, a îngenunchierei** *şi a sugrumat în germen orice pornire uobilă...*

... *„Servilismul roade ca uu vierme ueadormit în pieptul uaţiunei române. Dacă nu ne vom sili să-l stârpim, ne va înăbuşi, acoperindu-ne în ruşine"...*

Astfel biciuia, acum 53 de ani, spiritul înălţat al profesorului braşovean politica de îngenunchiere şi de căciulire dinastică a fra-

ţilor din Ardeal. El se ridica împotriva slugarniciei nadragarilor, cari, ajunşi „domni", mulţi dintre ei ascundeau în sufletul lor o mare doza de laşitate. Această dureroasă şi descurajatoare stare de lucruri, în loc să piardă din intensitate, s'a accentuat din nenorocire şi mai mult de-odată cu venirea la conducere a nouilor „activişti": *Iuliu Maniu, Alex. Vaida, Aurel Vlad* etc.

Capul tuturor relelor şi umilinţelor a fost în special impulzivul *Alex. Vaida,* care de p'atunci avea o mare putere de dominaţiune asupra lui *Iuliu Maniu,* reprezentantul canonicilor blăjeni. Dornic de mărire, mistuit de arivism şi cu o tara atavică, în care şi sângele unguresc îşi avea rostul său — căci bunică-sa dinspre mamă era unguroaică veritabilă, născută *Gyárfás* — *Alex. Vaida* se lasă repede cucerit, deja încă în 1907, de farmecul „laboratoriului" archiducelui *Francisc Ferdinand.*

Acesta, ca moştenitor al tronului habsburgic, era în căutarea unei noui puteri dătătoare de viaţă în arterele şubredei monarchii austro-ungare, a cărei moştenire o aştepta din zi în zi şi pe care o vedea dusă spre prăpastie de bătrânul împărat *Francisc Iosif I.* Leacul miraculos, după concepţia nefericitului archiduce, consista în *federalizarea* popoarelor din imperiu, combinaţie îndrăzneaţă, în care — asigura el şi naivii credeau — s'ar fi rezervat şi Românilor un rol important.

In acest scop, archiducele-moştenitor de tron începe să se înconjure de o mulţime de elemente cu idei noui, care băteau în struna planurilor sale. In anul 1907 ajunge şi *Alex. Vaida* membru activ în acest laboratoriu de idei al aceluia, care spera să fie într'o zi împăratul Austro-Ungariei. Istoricul parvenirii d-lui *Vaida* în acest laboratoriu de nepregatire, de spionagiu, de dibuială şi de nervozitate, cititorul îl va găsi într'un memoriu, scris chiar de el însuşi şi care constitue una din cele mai urîte pagini ale vieţii sale politice.

ALEX. VAIDA RUPE, DE DRAGUL HABSBURGILOR, COMUNITATEA DE INTERESE CU REGATUL ROMÂNIEI

Din aceasta clipă, dinasticismul tradiţional al Românilor ardeleni nu mai purta timbrul moderaţiunii înţelepte a bătrânilor dela conducerea de pâna atunci a partidului naţional. El se transformă, graţie temperamentului impulziv al lui *Vaida* şi tăcerii lui *Maniu,*

care îl aproba şi-'l împingea înainte, într'un dinasticism slugarnic şi menit, în capul lor de slugi plecate, să asigure perpetuarea domniei dinastiei habsburgice asupra Ardealului. Din acest moment, toate discursurile rostite de *Vaida* şi *Maniu* atât în Parlamentul din *Budapesta*, cât şi în întrunirile publice, sunt lipsite de orizontul *„intereselor marei familii române de 11 milioane, care trebue să tindă la desvoltarea materială şi culturală a Românimei şi la scutirea neamului nostru de toate influenţele străine"*, cum se exprima atât de luminos bătrânul *Vincenţiu Babeş* în 1890, în conferinţa naţională ţinută la *Sibiu*, deci cu 17 ani mai înainte de apariţia lui *Vaida* şi *Maniu* în viaţa politică.

In 1907, noua direcţie a politicei ardelene nu permitea nici macar o străfulgerare poetică cu privire la „interesele marei familii române de 11 milioane", spre a nu supăra laboratoriul archiducal din *Viena*, al cărui ordin era: opoziţie crâncenă împotriva guvernului din *Budapesta* şi supunere necondiţionată intereselor dinastiei de Habsburg, care erau limitate la stricta menajare a acestora şi deci cu totul contrarii intereselor marei familii române şi ale dinastiei României.

Ei bine, precum vom vedea dintr'un grav document, care este senzaţionalul memoriu al d-lui *Vaida*, acest om s'a dedicat din tot sufletul acestei politice anti-româneşti, atât înainte cât şi în timpul răsboiului european. Visul lui de aur era să contribue, pe ori ce căi, la împăcarea Românilor cu Ungurii contelui *Tisza*, pentru-ca astfel să fie silită România să intre în răsboiu cot la cot cu Austro-Ungaria şi cu ajutorul ostaşilor români să salveze dela peire dinastia Habsburgilor.

Politica aceasta odioasă a fost urmărită de *Vaida* cu o pasiune diabolică chiar şi după intrarea României în răsboiu alături de marii săi aliaţi. S'a văzut atunci fenomenul profund dureros: Cu toate că România plecase hotărîtă la răsboiu pentru desrobirea Ardealului, *Vaida* rămânea şi mai departe, ireductibil şi încăpăţinat, în credinţa lui, uitând, deşi murise protectorul său archiducele *Francisc Ferdinand*, că o naţiune este o comunitate de iubire, de interese mari şi de viaţă, o necesară şi sfântă solidaritate organică şi că cel care se rupe din această solidaritate, se face vinovat de ruperea comunităţii de iubire, devine schismatic, apostat şi termină prin a fi trădător.

Alex. Vaida n'a voit nici-odata sa înţeleaga ca viaţa Românilor de pretutindeni, ori-cât de deosebită, era menită să aibă acelaşi viitor, rezămat pe desvoltarea culturei româneşti şi pe solidaritatea naţională, că soarta acestei culturi şi putinţa acestei solidarităţi trebuiau hotărîte la *Bucureşti,* fiind-că aici era steagul, puterea şi grosul armatei. *Bucureştii* nu cereau Ardealului decât sprijinul său moral, pe care *Vaida* n'a consimţit să-l acorde decât la spartul târgului, adică în clipa când Austro-Ungaria era la pământ, imposibil de a mai reînvia, şi când se convinsese că e mai preferabil şi mai profitabil să ia şi el parte la banchetul României Mari decât sa guste din coliva Austro-Ungariei muribunde.

CAPITOLUL III.

ACTIVITATEA PARLAMENTARĂ A LUI AL. VAIDA ÎN CAMERA DIN BUDAPESTA

Pentru-ca cititorul să-şi poată face o idee cât mai exactă despre structura sufletească a Herostratului *Alex. Vaida,* despre seriozitatea şi tăria convingerilor sale în politica românească, ca şi despre arivismul şi laşitatea, de care a dat dovadă, voiu face o scurtă incursie prin desbaterile Parlamentului unguresc, spre a ilustra cum s'a comportat „marele patriot" în faţa „tigrilor" dela *Budapesta,* cari, după propria-i mărturisire, făcută în Camera României Mari, în anul 1921, nu se pot asemui cu *„ploşniţele"* dela *Bucureşti.*

PRIMELE DEBUTURI ÎN CAMERA UNGUREASCĂ

Abia ales deputat, *Alex. Vaida* voia cu ori-ce preţ sa se manifeste. Deja în şedinţa Camerei dela 30 Mai 1906, *Vaida* interpeleaza guvernul în chestia abuzurilor săvârşite la alegerile de deputaţi din *Cehul Silvaniei, Şomcuta Mare* şi *Cărăşău.* Primul debut a fost promiţător. Curând după aceea, în şedinţa dela 5 Iunie 1906, a luat cuvântul la proiectul contingentului de recruţi pe anul 1905. In discursul rostit cu această ocazie, tânărul orator s'a şi grăbit să-şi arate simpatiile sale pentru *Viena* şi totodată să dea şi dovada felului său de oratorie vulgară şi lipsită de eleganţă, de care nu s'a desbărat nici până azi.

Iată câte-va fraze din acest discurs:

Alex. Vaida: *...Nu noi am format oastea lui* Kristóffy, *pentrucă s'au aflat destui Unguri în doliu, cari să se încumete să facă servicii guvernului său. Poftiţi şi arătaţi unul dintre noi, cari să fi făcut servicii lui* Kristóffy, *fie Român, Slovac sau Sârb. Cu mândrie pot constata că între noi, naţionalităţile nemaghiare, de aceştia nu s'au găsit, pe când*

între Unguri s'au aflat destui. Şi acum cu drag aţi vrea să ne-o băgaţi nouă pe „tureatca cizmei".

Voci: *Aţi făcut totdeauna servicii Vienei!*

Alex. Vaida: *La această întrerupere răspund cu cuvintele unui distins politician, ministru şi conducător politic al dv., cuvinte cari se potrivesc şi la raporturile de azi: „Se vede aici admonierea unei mâni, pe care un eminent poet a numit-o* mâna Vienei. *A făcut semn mâna Vienei? La un semn al ei, ca la lovitura făcută cu băţul fermecat, s'a schimbat părerea stimatei părţi de dincolo..."*

Tocmai aşa s'a întâmplat şi azi. A făcut semn mâna Vienei şi Dv. v'aţi schimbat, iar noi, naţionalităţile nemaghiare, pe care ne-aţi numit totdeauna slugile Vienei, năimiţii Vienei, am rămas credincioase trecutului nostru, programului nostru...

Baronul *Bánffy Dezsö*, luând cuvântul şi atingând în discursul său chestia naţionalităţilor, *Alex. Vaida* îi răspunde în chestie personală. Intre altele, el spune:

Alex. Vaida: ... *Onorată Cameră! In trecut da, s'a întâmplat că pe urma procesului natural floarea naţionalităţilor s'a contopit în naţionalitatea maghiară.*

Voci: *In naţiunea maghiară!*

Alex. Vaida: *In sensul acesta e naţionalitate maghiară. Dar să nu discutăm asupra cuvintelor. Să ne înţelegem (Ilaritate). In aristocraţia D-v. din Ardeal este mult sânge românesc. In aristocraţia din Ungaria de nord e mult sânge slovac, iar în părţile de sud ale Ungariei sânge sârbesc şi apoi în întreaga aristocraţie sânge german. Dacă s'ar putea analiza sângele aristocraţiei Dv., oare câte procente de sânge maghiar s'ar afla? (Mişcare. Ilaritate).*

Contele Battyányi Tivadar: *Dar d-ta cât sânge românesc ai?*

Aceasta întrerupere a nobilului conte a rămas fără răspuns din partea d-lui *Vaida*, care, cum am mai spus şi în altă parte, are în vinele sale şi sânge unguresc prin bunică-sa, care era maghiară, cu numele *Gyárfás*. Tot fără răspuns a rămas şi următoarea apostrofă aruncată în faţa d-lui *Vaida* de către deputatul ungur *Somogyi* (în şedinţa Camerei dela 9 Iulie 1906): — *„Iar d-ta eşti de origine ungur şi te-ai valachizat!"*

Este interesant de amintit cum a formulat d. *Vaida* în aceeaşi şedinţă a Camerei, cu ocazia discuţiei la mesagiul tronului, programul partidului naţional-român. Iată partea referitoare din discursul său:

Alex. Vaida: *Onorată Cameră! Programul nostru e de dată veche. El a fost admirabil exprimat de un poet ardelean al nostru, iar dacă dv. nu cunoaşteţi programul nostru, daţi dovadă că nu cunoaşteţi nici lite-*

ratura noastră, nici lucrările noastre culturale, căci altfel aţi cunoaşte poezia, pe care iubitul şi talentatul nostru poet Octavian Goga, *ale cărui poezii sunt multe traduse şi în ungureşte, a scris-o precum urmează (citeste româneşte):*

Avem un vis neîmplinit
Copil al suferinţii,
De dorul lui ne-au răposat
Şi moşii şi părinţii!

Voci: *ungureşte!*
Alex. Vaida: *Acesta este, onorată Cameră,* **programul Românimei!**

Fără îndoială este profund întristător de a constata că blagoslovita Românie Mare a putut să accepte, fără a reacţiona, de a avea, în două rânduri, la conducerea ei pe agentul biuroului de informaţii al archiducelui *Francisc Ferdinand,* iar talentatul autor al formulei programului partidului naţional român, cu fruntea încinsă de lauri, să privească jalnic cum d. *Vaida* ofensa şi destrăma sufletul ţărei întregite împotriva voinţei sale.

Ce duh rău, ce pedeapsă a unor milenare pacate a putut apăsa peste grumazii acestui neam, cu sufletul atât de bun, atât de iertător?

Cum a putut tolera această ţara să fie guvernata de *Vaida,* care în şedinţa Camerei ungare dela 5 Februarie 1907, cu prilejul discuţiei contingentului de recruţi, proclama ritos:

„Impăratul şi steagul negru-galben sunt lucruri sfinte pentru poporul român. Este sfânt printre Români numele împăratului *Iosif II* şi al împărătesei *Maria Tereza,* pentru-că pentru Români nimeni nu a făcut atâta cât au făcut aceştia“.

Cât neadevar şi câtă slugarnicie din partea lui *Alex. Vaida* în 1907, ajuns totuşi în 1919 prim-ministru al României Mari, iar în 1928 ministru de interne şi călău al invalizilor în 11 Aprilie 1930!

UN SCANDAL INUTIL PROVOCAT DE VAIDA ÎN CAMERA UNGUREASCĂ

In şedinţa Camerei dela 8 Aprilie 1907, *Alex. Vaida* a ţinut să se ilustreze, rostind un mare discurs la discuţia proiectului de lege asupra învăţământului primar confesional. Cu această ocazie matadorul ardelean a făcut greşala copilărească de a debita fără talent un noian de insulte la adresa Ungurilor, în mod cu totul inu-

til şi lipsit de tact, paralizând prin nesocotita sa cuvântare pentru o îndelungată vreme acţiunea parlamentară a deputaţilor români.

Pentru a învedera caracterul impulsiv, brutal şi tot-odată şi laşitatea oratorului, voiu istorisi exact cum a izbucnit scandalul şi chipul lamentabil cum s'a terminat. La sfârşitul extrem de lungului sau discurs, în care a combătut cu o mulţime de argumente proiectul guvernului, *Vaida* face o paralelă între poezia poetului ungur *Györffy Iozsef,* intitulată *„A mokányok=Mocanii“,* şi parodia în româneşte a acestei poezii, intitulată *„A magyarok=Ungurii“,* ticluită ad-hoc de orator, iar după unii de fratele său *Ioan Vaida.* Poezia ungurească aducea grozave injurii poporului român prin cuvinte josnice şi triviale, iar parodia ei în româneşte se răzbuna în aceeaşi măsură pe poporul maghiar.

Greşeala lui *Vaida* a fost că strofele din poezia ungureasca le-a citit cu voce tare, pe când cele din parodia românească foarte încet, încât abia putea fi auzit de stenografi şi de preşedinte. Mai mult încă: multe strofe din parodia românească nici n'au fost citite de orator, fie chiar încet, şi totuşi el le-a dat stenografilor, spre a fi repreduse în desbaterile Camerii. La un moment dat, preşedintele intervine astfel:

Preşedintele: Să mă scuzaţi, dar ceeace spuneţi dv. nu este de loc în legătură cu proiectul în discuţie şi nici nu poate fi ceva interesant, deoarece citiţi cu o voce atât de slabă, încât nimeni nu vă aude. Aceasta este o pasiune a dv. de a ocupa timpul Camerei, ceace nu vă pot permite. Vă rog a continua cuvântarea obiectiv. Eu vă ascult cu răbdare.

Alex. Vaida: Am terminat. Nu cuvântarea, ci poezia [1]).

A doua zi au apărut în desbaterile publicate în *„Monitorul Camerei“* atât poezia ungurească a lui *Györffy,* cât şi parodia ei românească, ceeea-ce a provocat o mare surprindere şi indignare, fiind-că nu fuseseră citite în auzul stenografilor, al preşedintelui şi al deputaţilor, cari, fiind şovinişti turbaţi, ar fi reacţionat imediat în mod energic.

In şedinţa dela 9 Aprilie, preşedintele Camerei a luat cuvântul în contra publicării „în *Monitor“,* spunând următoarele:

Preşedintele: Onorata Cameră! D. deputat *Alex. Vaida* a făcut în cuvântarea sa de eri mai multe citaţiuni. Cu toate continuele observaţii ale preşedintelui, citaţiunile au fost rostite atât de încet, încât n'au fost auzite nici de preşedinte, nici de d-nii deputaţi şi nici chiar de steno-

---

1) Vezi *„Monitorul Camerei maghiare“* No. 134 din 8 Aprilie 1907.

grafi. In desbaterile Camerei din 8 Aprilie a fost introdusă o poezie, despre care se presupune că ar fi fost citită de d. *Vaida*. Această poezie jicneşte adânc prestigiul Parlamentului şi onoarea ţării. (Indelungate şi vii aprobări. Se aud strigăte: Trebue daţi afară trădătorii, agitatorii şi oamenii de nimic).

Indată ce am citit poezia, am întrebat pe şeful stenografilor să-mi spună în ce mod a ajuns să fie publicată acea poezie insultătoare şi mai cu seamă dacă au auzit stenografii conţinutul poeziei în chestie. Şeful stenografilor 'mi-a declarat că nici unul dintre stenografi n'a auzit nici un cuvânt.

In consecinţă cer Camerei să aprobe schimbarea procesului verbal al şedinţei din ziua de 8 Aprilie 1907. In al doilea rând mi-se impune datoria ca pentru introducerea în mod atât de necuviincios a poeziei, cu care s'a identificat d. deputat *Vaida*, să procedăm faţă de d-sa conform regulamentului Camerei. Având deci în vedere că d. *Vaida* a citit sau afirmă că a citit o poezie. care atinge prestigiul Camerei şi jicneşte adânc trecutul şi prezentul istoric al poporului maghiar, că în decursul vorbirei sale a fost chemat la ordine şi că preşedintele nu 'i-a retras cuvântul, deoarece nu a auzit citaţiile injurioase ale d-lui *Vaida*, în baza art. 221 din regulament întreb Camera dacă aprobă a-l pedepsi cu amendă protocolară?

Tot în baza art. 221 din regulament, un deputat are dreptul ca, înainte de a fi judecat, să se apere. Rog deci pe d. deputat *Vaida* (Strigăte: Nu este aici, s'a ascuns, e laş!) ca, în conformitate cu dispoziţiile regulamentului Camerei, să-şi faca apararea. *(Voci: Nu este prezent. a fugit)* [1]).

Penibila justificare a d-lui *Vaida* a avut loc în şedinţa Camerei dela 10 Aprilie în modul următor:

Alex. Vaida: Onorata Cameră! Inainte de toate exprim adânca mea părere de rău că poeziile ,pe care le-am citit aici, au jicnit Camera. Vă rog să ma ascultaţi, căci am dreptul să mă apar. Doresc sa mă pocăiesc, iar, dacă nu merit, mă veţi condamna.

Eu nu m'am identificat cu aceste poezii, pe care le-am desaprobat şi judecat. In cursul vorbirei mele am şi spus-o. Că nu am procedat bine, aceasta am·văzut-o după înţelesul, care s'a dat procedurei mele, şi am recunoscut-o încă de alaltă seară, când am luat masuri ca aceste poezii să nu se publice în ziarele româneşti. Tocmai pentru aceasta am plecat şi la tipografia „Athaeneum" şi am încercat tot ceeace poate un om (ca să nu apară poeziile în desbaterile Camerei).

Pap Zoltán: Nici atunci nu ai fost cavaler, precum nu eşti nici azi.

Alex. Vaida: ... Am făcut tot ceeace poate face un om. Dela 9—10 ore noaptea am fost acolo şi n'am reuşit să obţin ceeace doriam. Mi-s'a răspuns — şi natural — că depinde de şeful stenografilor.

---

1) Vezi *„Monitorul Camerei maghiare"*, No. 135 din 9 Aprilie 1907.

Ugron Gabor: De preşedintele Camerei...

Alex. Vaida: ... pe care nu-l puteam deranja la miezul nopţii.

Când eu am citit acele poezii, eram epuizat de puteri. Declar că nu mă identific cu cuprinsul lor. Acest gând este departe de mine şi a fost şi atunci când le-am citit. Mai declar că n'a fost în intenţia mea nici atunci, nici altă dată, ca să ofensez poporul maghiar, cu atât mai mult, cu cât eu nici pe indivizi în parte nu-i jicnesc. Eu, onorată Cameră, n'am voit să jicnesc poporul maghiar şi dacă dv. priviţi aceasta drept ofensă... (*Mare sgomot, strigăte: Se bucură că nu-l dăm afară).* Vă rog aveţi răbdare numai un minut. Intenţia mea a fost bună, dar am greşit şi am ofensat, recunosc. Natural, mă voiu supune hotărârei onor. Camere. *(Strigăte: Pleacă d'aici! Trebue pălmuit!)* 1).

In ziua de 13 Aprilie 1907, comisia de verificare a procesului-verbal cu privire la şedinţa Camerei dela 8 Aprilie îşi depune raportul. Deputatul *Somogyi Aladár,* raportor, istoriseşte faptul cum au fost introduse cele două poezii pe biuroul stenografilor, spre a fi trecute în desbateri ca nişte poezii ce ar fi fost citite în Cameră, deşi declaraţiile deputaţilor din imediata apropiere a d-lui *Vaida* sunt categorice în sensul că n'au auzit citatele în chestiune, ceea-ce confirmă de-altfel şi stenografii. Propune ca cele 20 strofe din urmă, pe care d. *Vaida* le-a introdus în mod incorect, să fie şterse din desbateri.

Návay Lajos, vice-preşedintele Camerei, care prezida şedinţa, în care au fost citite poeziile, a făcut următoarea declaraţie:

Părerea mea individuală a fost şi este că d. deputat *Vaida* a citit unele strofe şi apoi partea din urmă a poeziei. Partea finală a citit-o, căci am auzit cuvântul *„Iancu"*, care se află la sfârşit. Se pare însă că d. deputat, cu dela sine putere, a introdus mai târziu în desbateri poezia întreagă. D. deputat, atunci când pentru a doua oară 'i-am atras atenţiunea, mi-a răspuns că a terminat cu citirea poeziei şi 'şi-a continuat cuvântarea.

Din partea mea declar, în faţa întrebării dacă aceste poezii au fost citite în întregime şi dacă ca atare au fost trecute în procesul-verbal al şedinţei, cum că aceasta s'a putut întâmpla numai printr'o josnică introducere. Dealtfel este exclus ca această poezie (parodia) să fi fost citită în întregime şi pentru faptul că nu se poate crede că în Parlamentul maghiar s'ar găsi un singur om, care s'o fi ascultat până la urmă în pace, linişte şi tăcere 2).

In urma acestui scandal, provocat în mod copilăros şi cu totul

1) Vezi *„Monitorul Camerei maghiare"*, No. 136 din 10 Aprilie 1907.
2) Vezi *„Monitorul Camerei maghiare"*, No. 138 din 13 Aprilie 1907.

inutil, temperamentul impulsiv şi laşitatea lui *Vaida* au fost supuse la o grea incercare. Timp îndelungat, el n'a mai îndrăznit să intre în incinta Camerei maghiare şi nici să ia cuvântul.

Numai târziu de tot, mâncătorul de tigri a început sa-şi facă apariţia, mai întâiu pe la bufet şi apoi încet-încet şi în sala de şedinţe. Când mai făcea câte o interpelare, ea privea numai chestiuni marunte şi lipsite de importanţă, ca să nu dea prilej la discuţiuni iritante. Aşa odată vajnicul opozant interpela guvernul pentru lipsa de bănci la o judecătorie de ocol din Ardeal. Abia în ziua de 18 Octombrie 1918, *Alex. Vaida* a prins iar curaj, dar numai după-ce era fapt cunoscut de toată lumea că Puterile centrale au fost înfrânte şi însuşi contele *Tisza* declarase, în ziua de 15 Octombrie, partizanilor săi că Ungaria a pierdut definitiv răsboiul. După 3 zile, adică la 18 Octombrie 1918, glasul lui *Vaida* s'a înviorat din nou şi sigur fiind că de asta-dată nu se expunea nici unui pericol, s'a hotărît să facă pe „marele patriot român" şi să cânte prohodul scumpei şi adoratei sale de până în ajunul prăbuşirii: *apostolica dinastie a Habsburgilor.*

Dar despre această chestiune mă voiu ocupa pe larg într'un alt capitol.

CAPITOLUL IV.

„LABORATORIUL“ ARCHIDUCELUI FRANCISC FERDINAND

Este ştiut de toata lumea că fostul imperiu austro-ungar era un stat hibrid, un adevărat mozaic, compus din o mulţime de naţiuni centrifugale, cari se sfâşiau între ele. Atât naţiunile *dominante* — *Nemţii* în Austria şi *Maghiarii* în Ungaria — cât şi naţiunile *dominate,* erau de fapt nemulţumite şi fie-care căuta sa-şi scuture jugul.

Cu puţin înainte de izbucnirea rasboiului european, *Pernerstorfer,* vice-preşedinte al Camerii din *Viena,* luând apărarea Slavilor de sud, acuzaţi de iredentism, putea să exclame în aplause generale:

„Ce li-se reproşează acestor oameni? Că vor să scape de dominaţiunea austriacă? Bine înţeles că vor! Dar cine nu vrea? Vreau şi eu ca toată lumea!“

Cam în acelaşi timp, *L. Hartmann,* profesor, om politic şi istoric de valoare, publica un studiu, în care demonstra ca *„Austria nu mai trebue să existe“.*

Lumea începuse într'adevar să se convingă că Austro-Ungaria, creată pe vremuri printr'o necesitate istorica precisă: *nevoia unei forţe, care să se împotrivească Turciei cotropitoare,* îşi pierdea raţiunea de a mai fi din momentul, în care imperiul Semi-lunei fiind la pământ, nu mai prezinta o primejdie pentru Europa.

Pătrunzând această credinţă în spirite, era natural ca monarchia Habsburgilor să se resimtă în manifestările ei interne şi externe, mai ales în urma sfâşierilor naţionale. Guvernele ei aveau de învins greutăţi insurmontabile.

Faimosul cancelar, prinţul *C. Metternich,* spusese de mult ca, pentru a guverna Austria, singura metodă este să nu mulţumeşti

pe nimeni, căci altfel fie-care mulţumit creiază doua-zeci de nemulţumiţi.

Contele *Zdenko Adalbert Sternberg,* deputat, care facuse pe vremuri mult sgomot în Camera vieneză, spune următoarele într'un volum al său, întitulat *„Im Wechsel der Zeiten“* (In schimbarea vremilor), apărut înainte de răsboiu:

„Cererile pentru înfiinţarea de instituţiuni culturale ale Rutenilor, ale Slavilor de sud, ale Italienilor sunt respinse. Intr'un an — anume: în 1910 — Cehii au împiedicat, prin obstrucţie, întemeerea universităţii italiene. In 1911, Germanii, cari cu un an înainte susţinuseră această lege, acum au făcut ei obstrucţie împotrivă-i...

„... Cererile fiecărui popor în parte nu sunt respinse de monarh şi de sfetnicii lui, ci de celelalte popoare. Şi aşa, progresul cultural şi economic e făcut cu neputinţă. Dezideratele cele mai vitale sunt judecate numai din punctul de vedere naţional. In Ungaria elementele nemaghiare sunt în chip barbar asuprite, sub raportul cultural şi economic. Dacă împăratul ar săvârşi el ceeace se petrece acolo în numele liberalismului, Europa civilizată l'ar pune pe aceiaş treaptă cu Nerone“.

„HOMO AUSTRIACUS“

Viaţa este însă teribil de complexă şi oferă necontenit surprize. Cu toate luptele dintre diversele naţionalităţi, se făcea dela sine o acţiune de interpenetraţie. Convieţuirea naţionalităţilor n'a rămas fără urme. Ele se influenţau reciproc şi se fasonau una după chipul celeilalte. Căpătau tot mai multe afinităţi sufleteşti, care se accentuau tot mai puternic. Această stare de spirite a creiat cu vremea tipul *bunului austriac,* adică *„homo austriacus“,* pe care îl descrie astfel scriitorul *J. Ankwicz* într'un număr din 1910 al revistei *„Oesterreichische Rundschau“,* la care începuse să colaboreze şi *d-rul Alex. Vaida:*

„Se vede şi astăzi cum din amestecul naţionalităţilor se cristalizează un tip austriac. Se observă că rasele se încrucişează: oameni cu nume slave stau în fruntea luptelor naţionale ale Germanilor şi viceversa. Se întemeiază o concepţie comună a lumii şi o atitudine comună faţă de chestiunile practice ale vieţii. Funcţionarii slavi îşi împlinesc misiunea cam la fel cu cei germani, iar aceştia cu totul altfel decât funcţionarii germani din Germania“.

Printre aceşti *„buni austriaci“* figurau şi Români. Primul a fost, încă la 1880, *Nicolae Dumba,* mare proprietar de moşii în România, care însă trăia la *Viena,* era membru în Senatul imperial, prieten al împăratului *Francisc Iosif I,* mare sprijinitor al artelor

vieneze, aruncând din când în când, din veniturile imenselor sale domenii de pe teritoriul statului român, câte o firimitură şi societăţii *„România Jună“* a studenţilor români, cari îşi făceau studiile în capitala Austriei.

Al douilea Român, care a devenit *„bun austriac“* (homo austriacus), a fost *dr-ul Alex. Vaida,* „marele patriot de azi“ al României Mari.

CUM A AJUNS ALEX. VAIDA „HOMO AUSTRIACUS“ ?

Archiducele *Francisc Ferdinand,* ajungând în 1896 moştenitor al tronului, 'şi-a dat repede seama că chipul cum conducea bătrânul împărat *Francisc Iosif I* interesele imperiului, îl vor duce fatal în prăpastie. El avea de gând că, la înscaunarea sa pe tronul Habsburgilor, să facă *tabula rasa* din întreg sistemul de guvernare a unchiului său.

In vederea acestui moment, pe care îl aştepta într'una, dar nu mai sosea, căci împăratul era sănătos tun şi nu vrea să audă de moarte, archiducele *Francisc Ferdinand* 'şi-a format încetul cu încetul un cerc de oameni devotaţi, cari formau aşa numitul *„laboratoriu politic“* al aceluia, care spera să fie într'o zi împăratul Austro-Ungariei.

Mistuit de anomalia morbidă a arivismului, *Alex. Vaida,* care, în şedinţa Camerei deputaţilor din *Budapesta* dela 5 Februarie 1907, proclamase ritos că *„Impăratul şi steagul negru-galben sunt lucruri sfinte pentru poporul român“,* era destinat să facă şi el parte din „laboratoriul politic“ al moştenitorului tronului austro-ungar. Primirea în „laboratoriu“ a avut loc tot în luna Februarie 1907, după însăşi declaraţia lui *Vaida* dela începutul unui sensaţional memoriu al său, cu care cititorul va face cunoştinţă într'un alt capitol. Ziua precisă n'o spune, dar pare natural să fi fost curând după proclamarea ca „lucruri sfinte a împăratului şi steagului negru-galben“ în Camera din *Budapesta.*

CINE ERAU LABORANŢII „LABORATORIULUI“ ?

Lista, pe care o dă *Vaida* în memoriul său nefiind complectă, o reproduc din voluminoasa lucrare a fostului ministru maghiar de interne *Kristoffy Iozsef,* intitulată *„Magyarország Kálváriaja. Az összeomlás utja. Politikai emlékek 1890—1926. Budapest, 1927“.* (Calvarul Ungariei. Drumul prăbuşirei. Amintiri politice din anii 1890—1926).

La pagina 452, sub titlul *„Cine au fost oamenii politici de încredere ai lui Francisc Ferdinand“?* fostul ministru maghiar scrie:

„Referenţii laboratoriului cunoscuţi de mine personal au fost:

„Din partea Austriei: contele Ottokar Czernin, baronul L. Chlumecky, baronul Felix Oppenheimer, *politicieni,* dr. Gustav Turba, *profesor universitar,* dr. Henric Funder *şi* Carol Junker, ziarişti.

„Din partea Ungariei: Kristóffy Iozsef, dr. Edmund Steinacker *(pentru chestiile Germanilor),* **dr. Alex. Vaida** *(pentru chestiile româneşti),* dr. Milan Hodzsa *(pentru chestiile slovace), baronul* Paul Rauch *şi* Ivor Frank *(pentru chestiile croate).*

„Sincerele raporturi politice dintre contele Zichy Iános *şi moştenitorul tronului s'au mărginit, după ştiinţa mea, numai la informaţiuni şi consilii verbale. Afară de aceştia au mai fost şi alţii, dela cari archiducele* Francisc Ferdinand *cerea sfaturi şi proiecte, în plus o grămadă de corespondenţi şi informatori din toate părţile monarchiei. Moştenitorul tronului acorda o deosebită importanţă faptului ca toate naţionalităţile din monarchie, cu interesele lor, să fie reprezentate în acest laboratoriu de muncă“.*

Printre acesti corespondenţi şi informatori figura, din partea Românilor, *Aurel C. Popovici,* autorul scrierei *„Die Vereinigten Staaten von Oesterreich“* (Statele Unite ale Austriei Mari), tipărită la *Lipsca* în 1906, teoreticianul principiului de federalizare a popoarelor din Austro-Ungaria şi intim prieten al lui *Vaida.*

Din *Viena* mai făcea parte din „laboratoriu“ şi contele *Zdenko Adalbert Sternberg,* care, în dorinţa de a-şi servi stăpânul, a explodat într'o zi în Camera deputaţilor cu cuvinte de soiul următor:

Cea mai mare primejdie, care poate ameninţa un stat, este să fie condus de bătrâni. Ştiinţa modernă a găsit că există o patologie a bătrâneţii. Omul, care îmbătrâneşte, devine încăpăţânat ca un catâr. Bătrânul îşi pierde şi simţul onoarei“.

Concluzia se impunea: Impăratul *Francisc Iosif I* să plece şi să cedeze locul nepotului său *Francisc Ferdinand.* Dar bătrânul împărat l'a iertat, singurul caz în viaţa lui şi chiar în istoria Habsburgilor [1]).

---

1) Vezi în *„Adevărul“* (din 10 Maiu 1930) foiletonul despre *„Moartea contelui Sternberg“* de *Const. Graur,* ziarist de talent, care a trăit mulţi ani la *Viena* ca corespondent al *„Adevărului“* şi cunoştea personal pe contele *Sternberg.*

CE SE LUCRA ÎN „LABORATORIUL" ARCHIDUCAL ?

Pe lânga puzderia de rapoarte şi proiecte ce se redactau în vederea perspectivelor viitorului, se făcea în primul rând spionagiu în contra luptatorilor naţionalişti, cari gravitau în afară. Şi, har Domnului, existau şi printre Români naturi independente, curagioase şi inspirate de adevărate sentimente româneşti, cari nu voiau sa ştie de legăturile, pe care izbutise *Alex. Vaida* să 'şi-le creeze cu archiducele *Francisc Ferdinand* şi anturagiul acestuia. Totuşi, după asigurările date de „laborantul" român, moştenitorul tronului nu se prea temea încă de pericolul iredentei române.

Iată ce ne spune în această privinţă baronul *Leopold Chlumecky*, la pag. 132, din volumul său *„Erzherzog Franz Ferdinands Wirken und Wollen"* (Activitatea şi intenţiile archiducelui *Francisc Ferdinand)*, apărut la *Berlin* în 1929:

„Moştenitorul tronului acorda o deosebită atenţiune unei apropieri economice a monarchiei cu România. In această privinţă 'i-s'au supus diferite proiecte, printre care cel mai cuprinzător era acela al şefului de secţie Riedl. *Acesta credea să poată ajunge la o „uniune vamală", pe care şi eu, cu ocazia unei consfătuiri avute la ministerul afacerilor străine, o găseam ca o ultimă etapă de dorit, dar nici de cum ca un scop imediat realizabil.*

„Archiducele credea că numai singure legăturile militare şi politice nu ajungeau. Puterile centrale aliate trebuiau să găsească o bază economică comună şi reală, căci numai printr'o asemenea alianţă, încheiată pe această bază, România va putea fi legată cu totul şi pentru totdeauna de Austro-Ungaria. Fixarea formelor şi a detaliilor potrivite, cu care s'ar putea câştiga Bucureştii, *fusese lăsată în grija şefului de secţie* Riedl.

„In ce priveşte iredenta română, *archiducele* Francisc Ferdinand *credea că nu trebue privită încă ca un pericol serios, presupunând, bine înţeles, că va reuşi în curând ca să asigure Românilor din Ardeal o deplină îndreptăţire şi o largă autonomie".*

Cum se întrezăresc dela distanţă urechile lui *Vaida* în toata această macabră combinaţiune politică!

Opinia publică românească nu da însă o prea mare importanţa sforţărilor slugei credincioase a Habsburgilor, precum nici articolelor, pe care acesta începuse să le scrie in revista *„Oesterreichische Rundschau"*, de sub direcţia baronului *L. Chlumecky*, ceea-ce se

explică pe de o parte prin lipsa spiritului critic d'atunci la Românii din Ardeal, dar mai ales prin imposibilitatea de a combate în public declaraţiunile de dragoste, pe care în mod periodic le facea *Alex. Vaida* faţă de Habsburgi. Daca cine-va ar fi îndrăznit totuşi să desaprobe ploconelile şi ipochimenele acestuia, lipsite de demnitate, s'ar fi găsit totdeauna un prieten binevoitor, care sa-l tragă la o parte, sa-i şoptească ceva la ureche şi să-l desarmeze cu aluzii reverenţioase la adresa augustului personagiu, care abia aşteapta să urce tronul, pentru-ca să-şi reverse mila sa şi asupra obiditului popor român.

Aceasta a fost de altfel una din cauzele nemarturisite ale desacordului dintre conducerea partidului naţional şi d. *Octavian Goga,* care nu se împaca cu exagerarea şi exaltarea politicei dinastice. Cât haz nu trezeau în rândurile Românilor oţeliţi glumele, care biciuiau infructuoasele milogeli vaid-iste de pe pragul palatului Belvedere! [1]).

BARONUL CHLUMECKY PRECIZEAZĂ ADEVĂRATELE INTENŢII ALE ARCHIDUCELUI FRANCISC FERDINAND

In ce priveşte activitatea din „laboratoriul" archiducal, baronul *Chlumecky* spune că intenţia archiducelui *Francisc Ferdinand* era ca, pentru Ungaria, sa se realizeze o reforma electorală, care sa întareasca naţionalităţile, să le asigure atâtea drepturi culturale şi naţionale, încât Ungurii să nu-şi poată menţine suprematia decât numai cu ajutorul coroanei [2]).

El mai credea însa că ar fi foarte primejdios să se joace de pe acum cea mai bună cartă a viitorului, adică introducerea votului universal. Aceasta măsură trebuia neaparat rezervată pentru ceasul urcării lui pe tron [3]).

Moştenitorului tronului austro-ungar nu 'i-a fost însa dat să dovedeasca lumii ca, cu toată natura sa de stapân necontestat, sau poate tocmai din această cauza, avea o adâncă înţelegere faţă de postulatele Românilor, Croaţilor, Germanilor şi Slovacilor din Un-

1) Vezi în *„Ţara Noastră"*, No. 42 din 1928, articolul *„Un proces istoric"*, de *dr. Silviu Dragomir.*

2) Vezi *„Erzherzog Franz Ferdinands Wirken und Wollen"* (Activitatea şi intenţiile archiducelui *Francisc Ferdinand),* de *Leopold von Chlumecky*, pag. 234. Berlin, 1929.

3) Idem, pag. 235.

garia. Cu toate acestea, el era dispus să acorde respectul cuvenit legitimei demnităţi naţionale a Maghiarilor [1]).

Numai naivul arivist *Alex. Vaida* credea altfel şi anume că augustul său stăpân va sacrifica pe Unguri de dragul Românilor şi al mustaţilor sale răsucite şi spilcuite după moda ungurească. El avea alt *crez,* de care mă voiu ocupa mai pe larg în altă parte a lucrării de faţă.

Este interesant de a constata că baronul *L. Chlumecky* nu pomeneşte de loc, în cartea sa, numele lui *Alex. Vaida* şi învalue într'un suveran dispreţ întreaga activitate a acestuia, deşi era un asiduu colaborator la revista sa *„Oesterreichische Rundschau"*.

Motivul? Mister nepătruns, pe care singur Herostratul *Vaida* are datoria să-l lămurească.

RAPORTURILE DE PRIETENIE DINTRE ARCHIDUCELE FRANCISC FERDINAND ŞI REGELE CAROL AL ROMÂNIEI. REZULTATELE VIZITEI DELA SINAIA DIN VARA ANULUI 1909. PLANURI ŞI DESILUZII

O sinceră şi intimă prietenie îl lega pe archiducele *Francisc Ferdinand* de regele *Carol I* al României. Prin îndrumarea unor raporturi de prietenească vecinătate cu România, archiducele nădăjduia să obţină un ajutor eficace în toate chestiile litigioase din Balcani, cari priveau Europa centrală şi mai ales Austro-Ungaria.

In urmărirea acestui scop, archiducele *Francisc Ferdinand* a privit din primul moment cu ochi buni iniţiativa reginei *Elisabeta* a României cu privire la căsătoria prinţesei *Elisabeta,* fiica principelui moştenitor *Ferdinand,* mai târziu rege al României, cu archiducele *Carol,* care a devenit în Decembrie 1916 împărat al Austro-Ungariei. Acest proiect a luat forme mai concrete, cu prilejul vizitei făcută Curţii regale a României, la *Sinaia,* în Iulie 1909, de către archiducele *Francisc Ferdinand* şi soţia sa ducesa *Sofia de Hohenberg.* Această vizită la o curte regală însemna, pentru ducesa *Hohenberg,* o recunoaştere a rangului ei, atât de discutat de camarila Curţii imperiale din *Viena,* iar pentru archiduce zilele petrecute la *Sinaia,* după însăşi propria sa mărturisire, formau *„cele mai frumoase amintiri ale vieţii sale"*.

Nu este desigur fără interes de a menţiona faptul că organizatorul primirei călduroase, de care au avut parte archiducele

1) Idem, pag. 240.

Francisc Ferdinand şi soţia sa din partea Românilor ardeleni prin diferitele gări din Ardeal, a fost însuşi *Alex. Vaida,* care facea parte deja de 2 ani din „laboratoriul" moştenitorului tronului austro-ungar, şi că arangiatorul recepţiei entuziaste dela *Sinaia* din partea Românilor ardeleni, stabiliţi în vechiul regat, era *Aurel C. Popovici,* teoreticianul „laboratoriului".

Dacă vizita dela *Sinaia* întărise în mod extraordinar relaţiunile personale dintre archiducele *Francisc Ferdinand,* regele *Carol I* şi familia sa, putem spune că şi rezultatele ei politice au fost destul de remarcabile, căci primul ministru d'atunci, *Ion I. C. Brătianu,* şi cu el majoritatea bărbaţilor politici din ţară au fost câştigaţi atunci pentru o apropiere mai intimă a României de monarchia austro-ungară.

Nu mai lipsea decât un pas până la încheerea unei convenţii militare între aceste două ţări. Archiducele *Francisc Ferdinand* făcea tot posibilul ca să consolideze pentru multă vreme relaţiunile stabilite de el.

Din fericire, lipsa de sinceritate şi de orizont a politicei externe a Austro-Ungariei a transformat repede România din prietenă într'un duşman de temut.

Căsătoria prinţesei *Elisabeta* a României, actuala regină a Greciei, cu archiducele *Carol,* nenorocitul împărat al monarchiei vecine, nu s'a putut realiza, *„spre marea nenorocire a Austro-Ungariei",* precum recunoaşte secretarul civil al archiducelui *Francisc Ferdinand,* cu numele *Paul Nikitsch-Boulles* 1). Proiectul căsătoriei a căzut din cauza anturagiului îmbâcsit de catolicism al împăratului *Francisc Iosif I.* Frumoasa prinţesă *Elisabeta* avea cusurul că era ortodoxă.

RĂSBOIUL BALCANIC ŞI ÎNCORDAREA RELAŢIUNILOR DINTRE ROMÂNIA ŞI AUSTRO-UNGARIA

Motivul politic al încordării raporturilor dintre România şi Austro-Ungaria a fost atitudinea nelealã a monarchiei austro-ungare în chestia balcanică. Intr'adevăr, în primăvara anului 1912, când statele balcanice îşi manifestau dorinţa să atace Turcia, re-

1) Vezi volumul *„Vor dem Sturm. Erinnerungen an Erzherzog Thronfolger Franz Ferdinand, von seinem Privat-Secretär Paul Nikitsch-Boulles"*, pag. 129 şi 132. Berlin 1925.

gele *Carol I* a adresat archiducelui *Francisc Ferdinand* o lungă şi amănunţită scrisoare, prin care îl informa cu privire la demersul diplomatic al guvernului român pe lângă ministerul de externe austro-ungar şi îi atrăgea atenţiunea asupra primejdiei iminente a unui răsboiu în Balcani, dând sfatul ca să nu-se permita în nici un caz slăbirea Turciei europene.

Archiducele *Francisc Ferdinand,* convins de puterea argumentelor regelui *Carol I,* a pledat cu toată căldura pentru acceptarea propunerei României, care fusese între timp comunicată şi guvernului german. La *Berlin* se credea însă că România vede lucrurile prea în negru, ceea-ce s'a şi comunicat de către ministerul de externe austro-ungar la *Bucureşti.* Astfel propunerea regelui *Carol* n'a fost ţinută în seamă.

Printr'o a doua scrisoare, suveranul României insista din nou şi prevenea pe archiducele *Francisc Ferdinand,* ca să nu se lase influenţat de un optimism bazat pe necunoaşterea situaţiei reale din Balcani. Acest al doilea demers al regelui *Carol* a fost deasemenea comunicat la *Berlin,* dar tot cu acelaşi rezultat negativ.

Astfel archiducelui *Francisc Ferdinand* nu 'i-a fost dat, spre marea lui durere, să împiedice dimpreună cu „amicul său părintesc", regele *Carol I,* izbucnirea incendiului în Balcani şi să evite primul răsboiu balcanic, care a fost apoi preludiul răsboiului mondial.

După victoria statelor balcanice aliate, guvernul român, întrebând la *Viena* şi la *Berlin* cum se imaginează acolo menţinerea *statului-quo* în Balcani, a primit un răspuns evasiv.

In faţa acestor triste experienţe, atmosfera din România nu mai putea fi austrofilă. Insişi *Ion I. C. Brătianu, Take Ionescu, N. Filipescu* etc., cari mai înainte erau partizanii unei apropieri cât mai strânse între România şi Austro-Ungaria, au fost nevoiţi să treacă în tabăra adversarilor monarchiei vecine, ca să nu piarză încrederea poporului român, crud decepţionat.

Ruptura a devenit definitivă la încheerea păcii dintre statele aliate şi Turcia, când România, care se bazase pe cuvântul Austro-Ungariei şi nu intervenise în răsboiu, nu obţinuse nici un avantagiu teritorial. Printr'o nouă scrisoare, plină de amărăciune, regele *Carol I* demonstra archiducelui *Francisc Ferdinand* cât de deprimat se simte în urma acestei călcări a cuvântului dat de aliaţii săi germani, dând să se înţeleagă că el este înainte de toate *„regele Românilor"*. Ca atare, are sfânta datorie să compenseze printr'o faptă

hotarîta consecinţele eşecului suferit din cauza Austro-Ungariei şi Germaniei. In aceasta situaţie, spunea el, n'are alta alternativă decât sau sa abdice sau să salveze, pentru ţară, ceea-ce se mai putea salva cu forţa armată.

Consecinţa acestei atitudini a regelui *Carol I* a fost cel d'al doilea rasboiu balcanic, cu participarea României, urmat de pacea dela *Bucureşti* din 10 August 1913.

Singurii Români, cari n'au ştiut sa culeaga şi să înţeleagă ceea-ce ar fi fost natural şi logic din toate aceste importante evenimente, au fost *Alex. Vaida* şi *Iuliu Maniu*, cari au crezut că, cu aportul lor intelectual şi al canonicilor dela *Blaj,* vor putea astupa marea prăpastie ce se deschisese, în 1913, între interesele României şi cele ale Austro-Ungariei, pentru-ca, în 1914, deodată cu izbucnirea răsboiului european, să ceară ca armata vechiului regat să pornească, cu dragă inima, la rasboiu cot la cot cu honvezii maghiari pentru salvarea primejduitului mozaic austro-ungar şi a sfintei şi apostolicei dinastii a Habsburgilor, protectoarea *catolicismului!*

CAPITOLUL V.

CÂTEVA DOVEZI DESPRE POLITICA SLUGARNICĂ ŞI ANTI-NAŢIONALĂ A LUI ALEX. VAIDA CU ÎNCEPERE DIN ANUL 1913 ŞI PÂNĂ ÎN PRAGUL IZBUCNIRII RĂSBOIULUI EUROPEAN

La două săptămâni după serbările încoronării marelui rege *Ferdinand I* şi a reginei *Maria,* care au avut loc la *Alba Iulia* în ziua de 15 Octombrie 1922 şi dela care, cum se ştie, partidul naţional-român a strălucit prin abţinerea lui demonstrativa, spre a nu întuneca participarea sa la încoronarea regelui Ungariei *Carol IV* (din 30 Decembrie 1916), am rămas înmărmurit de cinismul, cu care ziarul „*Patria*" din *Cluj,* organul acreditat al acestui partid, scria în No. 236 din 31 Octombrie 1922 următoarele rânduri pălmuitoare ale adevărului istoric:

„Partidul naţional-român a fost un factor decisiv în determinarea atitudinei României în momentul declarării marelui răsboiu mondial, iar înfăptuirea României-Mari de azi se datoreşte în rândul întâiu atitudinei de intransigenţă naţională a acestui partid".

Fiecare cuvânt din cele de mai sus constitue o îndrăzneaţă falşificare a adevărului istoric — şi pentru-ca lumea românească să nu mai poată fi indusă în eroare de către nişte politiciani fară pudoare, las să urmeze, cu puterea lor de convingere, toate dovezile sdrobitoare cu privire la politica nefastă dusă de partidul naţional din Ardeal în tot cursul marelui răsboiu, sub impulsul spiritului rău al lui *Alex. Vaida,* autorul moral şi material al majorităţii petelor ruşinoase din paginile pline de glorie ale răsboiului nostru de întregire naţională.

In primul rând voiu lămuri cum contactul frecuent al acestui *Herostrat* cu „laboranţii" archiducelui *Francisc Ferdinand* 'i-a per-

vertit într'atâta sufletul şi întreaga-i mentalitate, încât el hotărîse să rupă încă din 1907 cu politica vechilor conducători ai partidului naţional, cari, deşi înclinaseră şi ei spre meleagurile împărăteşti, totuşi această lealitate tradiţională era numai o tactică momentană, o metodă de luptă, iar nu scopul final al politicei, pe care trebuia s'o urmeze Românii din Ardeal.

Mistuit de anomalia arivismului, *Alex. Vaida* 'şi-a făcut un adevarat *crez* din servilismul său faţă de Habsburgi, preferind a-'şi sluji mai întâiu stăpânul şi abandonând interesele superioare ale propriului său neam.

PRIMA SPOVEDANIE A LUI VAIDA DIN REVISTA „OESTERREICHISCHE RUNDSCHAU"

Cât de mult se identifica acest arivist cu ideologia austro-habsburgică, o dovedeşte un articol scris de dânsul şi publicat, la 1 Ianuarie 1913, în aristocratica revistă *„Oesterreichische Rundschau"*, articol, pe care îl începe sentenţios cu fraza:

„Menţinerea şi întărirea monarchiei habsburgice constituie pentru toate popoarele ei o condiţie de existenţă, ba chiar unica lor de condiţie de existenţă".

Acesta era de mult crezul politic al lui *Vaida,* fiind-că spunea cu convingere că *„monarchia habsburgică are încă de rezolvat mari şi istorice probleme"*.

In ce priveşte noua orientare politică a „laboratoriului" faţă de politica externă, pe care ar fi voit s'o impună României, omul de încredere al Habsburgilor da, în acelaşi articol din sus numita revistă vieneză, următoarea lecţie şi argumentaţie:

„Se şopteşte, că Rusia prepară o mare lovitură. E vorba ca Basarabia să fie restituită României. In acest caz s'ar naşte — aşa se argumentează — o atât de puternică mişcare populară rusofilă între Românii din Regat, ca şi între Românii din monarhia noastră, încât Rusia, împreună cu România, ar putea păşi la fărămiţarea Austro-Ungariei şi imperiul daco-român până la Tisa le-ar cădea deodată în braţe Românilor. Oricât de absurde sunt premisele acestei fantasmagorii ţesute într'o hală de bere, care vor fi răsărit în capetele agenţilor panruşi pentru a servi de momeală pentru găgăuţii politiceşte imbecili, vom cumpăni totuşi consecinţele, care se vor produce pentru o Daco-Românie născută în chipul acesta prin felonie şi trădare. O asemenea Românie, lipsită de puterea Germaniei şi Austro-Ungariei, care paralizează pe Ruşi, ar fi înghiţită, pur şi simplu, când i-ar plăcea panrusismului, împreună cu

aliații ei pitici, Unguri, Sârbo-Croați, Cehi, Germani, etc. Acceptarea unui asemenea dar danaic, dela Ruși, ar echivala pentru orișicare din popoarele acestei monarhii cu trădarea viitorului și cu un asasinat național pentru generațiile sale următoare".

Iată în trista și adevarata lui lumina pe „homo austriacus": *Alex. Vaida!* Cine va citi aceste rânduri, așternute pe hârtie într'un moment de inconștiență și slabiciune habsburgică de către omul, care, cu toate acestea, a ajuns prim-ministru al României Mari, va înțelege deabinelea ca *Alex. Vaida* servea o cauză străină de interesele neamului românesc și că dinasticismul său habsburgic nu era o tactică de oportunism momentan, ci o convingere nenorocita, care 'i-a covârșit și pervertit sufletul.

Răsboiul balcanic, care s'a început în toamna anului 1912 și s'a terminat prin pacea dela *București* (10 August 1913), a lăsat, cum era firesc, urme adânci între naționalitățile monarchiei habsburgice, și mai ales printre frații din Ardeal, cari, după-ce au văzut prabușirea imperiului turcesc, începuseră a nădăjdui că în curând va bate și ceasul liberării lor.

„*Cu ochii duși în depărtarea zărilor — scrie distinsul profesor* dr. Silviu Dragomir 1) — *neamul românesc din Ardeal și Banat descifra în tăcere nouile impulsuri și cu toții simțeam viforul scump ce ni-se furișa în tainele inimei. Pare-că văd cum se înșirue în lanțul vremii, ca niște verigi trainice, evenimentele memorabile din acel an, care au conturat pe orizontul politicei românești linii noui și pline de lumină. Intervenția României în răsboiul balcanic, trecerea Dunării, marșul spre* Sofia, *conferința de pace dela* București, *marcau pentru noi mărețul preludiu al desrobirei".*

După pretenția îndrăzneață a Austro-Ungariei de a revizui tratatul de pace dela *București* și după vizita Țarului *Nicolae II* al Rusiei la *Constanța,* era limpede că o schimbare de o covârșitoare importanță se opera în politica externă a României.

ALEX. VAIDA PLEDÂND PENTRU AUSTRIA-MARE

Toată lumea serioasă simțea și vedea ceea-ce se petrecea, numai *Alex. Vaida* nu observa nimic și, orbit de visul unei Austrii Mari, stăruia încă în funesta și inconștienta sa aberațiune.

1) Vezi în „*Țara Noastră*", (No. 43 din 1928) articolul: *Un proces istoric* de *dr. Silviu Dragomir.*

La 1 Octombrie 1913 el scria al doilea articol în *„Oesterreichische Rundschau“* subt un titlu foarte sugestiv: *„Jos Austria perfidă“*. Aceasta devenise o lozinca a timpului şi un întreg crez politic se rezuma lapidar în strigătul repetat cu frenezie în toate unghiurile pamântului românesc. Refrenul lui pătrunse până la porţile Burgului şi *Alex. Vaida* se însărcina a talmăci înţelesul adevarat al resentimentului, ce se manifestase în contra Austriei cu prilejul mobilizării armatei române din vara anului 1913. Fireşte, întreaga sa concepţie politică amenința să fie dărâmată şi visurile ţesute în „laboratoriul“ lui *Francisc Ferdinand* se risipeau acum ca fumul la bătaia vântului, dacă *Al. Vaida* nu izbutea să dea tovaraşilor o explicaţie ingenioasă pentru schimbarea ce s'a produs la *Bucureşti*.

Astfel a ajuns d-sa să explice lumii că, în România, se strigă, ce-i drept: *„Jos Austria perfidă“*, dar că mulţimea simte şi înţelege, propriu zis, numai *„Jos Ungaria“*. Intr'o lungă expunere zugraveşte o icoană veridică a tuturor persecuţiilor, la care a fost expus, în cei din urmă ani, poporul românesc din Ardeal. Chiar şi atitudinea neprietenoasă a contelui *Berchtold* faţă de campania din Bulgaria şi faţă de succesele României la tratatul din *Bucureşti, Al. Vaida* o atribuie exclusiv influenţei ungureşti. Deci, Austria nu e vinovată de nimic şi dacă totuşi se ridică tot mai des glasuri de protestare împotriva imperiului austro-ungar, ele vizează numai politica de asuprire a statului ungar.

Cine citeşte cu atenţiune acest articol al lui *Al. Vaida* observă, fără greutate, că nu e scris pentru a veşteji metodele de guvernare ale contelui *Tisza,* ci mai vârtos pentru a debita din nou teoria Austriei-Mari şi pentru a strecura o temenea prea-supusă arhiducelui *Francisc-Ferdinand*. Intr'adevăr, din concluzia, pe care o pune, reiese clar această constatare [1]).

„Am avut ocazie odată, scrie Vaida, *să vorbesc cu un bărbat de stat austriac dintr'o funcţie înaltă. Cea dintâiu întrebare, ce mi-a pus-o, a fost: — E adevărat că Românii sunt iredenţişti?“*

„Excelenţa Sa nu cunoştea încă temeinic pe Maghiari, iar pe Români numai după descrierile tendenţioase ungureşti. Am invocat împrejurarea, că în istoria Românilor de sub stăpânirea Habsburgilor nu există nici o trădare. Dimpotrivă, noi ne putem lăuda cu astfel de fapte eroice ale credinţei către împărat, care, fără modestie, întrec pe Andreas Hoffer

1) Vezi, idem.

şi pe bravii săi Tirolezi. Am adus şi pilde. O mişcare iredentistă s'ar putea imagina numai, dacă ar propaga-o în România un mănunchiu de oameni serioşi. Dar cazul acesta n'a fost şi nu va fi niciodată. Intrucât priveşte pe conducătorii Românilor din Ardeal, noi putem şi trebuie să sprijinim numai politica aceea, care ţine seamă de interesele întregului românism şi nu pune în joc soarta viitoare a poporului românesc considerat în întregimea sa. Fără de o Austro-Ungarie plină de putere şi tare, Românismul de dincolo şi de dincoace va deveni o pradă uşoară a imperiului rusesc, stăpân peste Europa. Căci o unire de stat a Românilor din Ungaria cu fraţii lor din Regat presupune mai întâiu o victorie nelimitată a Rusiei. Faţă de o Românie Mare, care ar trăi din mila Rusiei, cât timp aceasta va vrea, noi preferăm un regat liber al României şi pe Românii liberi de sub stăpânirea Habsburgilor, făcând abstracţie de toate vechile tradiţii dinastice, cari sunt adânc înrădăcinate în sufletul poporului nostru".

„Românii din Ardeal sunt pătrunşi de convingerea, că nu prin slăbirea monarhiei, ci numai contribuind, după puteri, la consolidarea şi întărirea imperiului habsburgic, pot garanta existenţa propriului lor neam dincoace şi dincolo de Carpaţi.

„Forţa elementară, care rezidă în voinţa de a exista a acestui imperiu vechiu şi onorabil, va produce în chip necesar acea puternică individualitate, care, mai presus de consideraţii naţionale şi de clasă, de strâmte interese de partid şi de dogme de drept public, va găsi calea, cu privirea clară în zarea depărtată, pentru a închiega într'o unitate de stat, cu pumnul de fier, toate naţiunile Habsburgilor, acordându-le libertate naţională. Noi, Românii, credem că ne surâde acest viitor. Trebuie să o credem aceasta, căci a ne îndoi, ar însemna să desperăm pentru viitorul monarhiei habsburgice şi pentru viitorul propriului nostru neam. Tocmai de aceea, deviza noastră este nu „Jos Austria perfidă", *ci* „Austria renasceat".

Iată cum otrăvea *Alex. Vaida* sufletele Românilor din Ardeal şi cum subordona el interesele neamului său politicei habsburgice a archiducelui *Francisc Ferdinand,* dela al cărui pumn de fer aştepta obţinerea drepturilor naţionale pe seama Românilor!

ALEX. VAIDA, BOTEZAT TOTUŞI „IREDENTIST ROMÂN"!

Este interesant de remarcat însă cum scriu Ungurii istoria vremilor apropiate. Scriitorul ungur, sociologul *Oscar Iászi,* om moderat, dar prieten cu *Vaida,* îi face acestuia cinstea nemeritată de a-l pune printre *„iredentiştii"* români.

Intr'o carte a sa, apărută, în Septembrie 1929, la *Chicago* şi intitulată *„The Dissolution of the Habsburg Monarchy", Oscar Iászi* scrie la pag. 400 următoarele:

„Puţin înainte de declararea răsboiului mondial, simptomele, care indicau necesitatea unei soluţionări urgente a iredentei române, deveneau mai numeroase. Un deputat român din Parlamentul ungar, Alex. Vaida, *unul dintre conducătorii cei mai influenţi ai Românilor din Ardeal, scria în 1913, în numărul din Octombre al revistei* „Oesterreichische Rundschau", *organul cercurilor conducătoare din* Viena, *o acuzare înflăcărată în contra politicei şoviniste ungureşti, reclamând archiducelui* Francisc Ferdinand *să traducă în fapt „pacificarea Mongoliei europene". In violentul său articol, conducătorul român denunţa în amănunt întreaga politică de maghiarizare artificială".*

Auzi! Sluga devotată a archiducelui *Francisc Ferdinand*, austrofilul *Alex. Vaida*, botezat „iredentist român"! Mare lucru este şi prietenia, mai ales când dovada ei vine dela *Chicago* şi este recompensată de către „iredentistul român", ajuns ministru de interne al României Mari, în dolari cumpăraţi cu lei ofticoşi din fondurile secrete ale ordinei publice!

UN RĂSPUNS AL D-LUI PROF. N. IORGA

Conştiinţa naţională n'a lăsat fără răspuns frazeologia goală a „dinasticismului tradiţional". D. profesor *N. Iorga*, într'o întrunire publică, n'a întârziat să dea delicuentului *Vaida* următoarea lecţie admirabilă de patriotism şi naţionalism:

„Am respins totdeauna această teorie. Sunt convins că în Austria este un singur lucru viu, fiindcă e naţional: Maghiarii. Ce e nenaţional, nu poate fi viu. Dar, în nenaţionalismul său birocratic, se pricepe totuşi la ceva, la intriga savantă pentru a distruge naţiile. Şi aceasta e politica austriacă de azi. Cea de mâine, dacă va fi cum o aşteptaţi, va fi 1789 al Austriei. Căci statele bolnave fac reforme pentru a nu peri şi pier prin reformele ce fac...

„Noi nu iubim Austria. Cu câteva zile înainte de a se fi strigat „Jos Austria perfidă", *se striga* „Jos Austria", *în cel mai austriac sens al cuvântului, vă asigur, la o adunare din sala „Dacia", şi eu am răspuns: „Nu aşa:* sus România". *Nu iubim Austria, fiindcă n'avem ce face cu dânsa şi fiindcă ea se încurcă de noi.*

„Al doilea, eu cred, că politica d-voastră, sprijinită pe Viena de mâine, care nu poate ţinea seamă de noi decât după puterea noastră, vă împiedecă de a cultiva această putere şi răpeşte neamului încrederea făcătoare de minuni în el însuşi. Drepturile se cuceresc, nu se cerşesc la nici o Curte de apel vieneză".

Evenimentele ce s'au precipitat în scurtă vreme după apariţia faimosului articol al lui *Alex. Vaida* din *„Oesterreichische Rund-*

schau" au desminţit categoric toate prevederile sale, iar moartea năpraznică a archiducelui *Francisc Ferdinand* la *Serajewo* (28 Iunie 1914) ar fi trebuit să-l desmeticească complect şi să-l determine ca, măcar în ceasul din urmă, să abandoneze cărările greşite, pe care bătătorea şi care duceau spre alte culmi decât ale neamului sau.

Dar umila slugă a Habsburgilor nu s'a convertit nici atunci, ci s'a obstinat a perzista şi mai departe, dimpreună cu întreg comitetul partidului naţional român, în serviciul Habsburgilor.

CAPITOLUL VI.

ATITUDINEA CONDAMNABILĂ A LUI ALEX. VAIDA ŞI A ALTOR FRUNTAŞI AI PARTIDULUI NAŢIONAL ÎN CLIPA ŞI DUPĂ IZBUCNIREA RĂSBOIULUI EUROPEAN

Poporul românesc din Ardeal, în momentele tragice ale mobilizării armatei austro-ungare, aştepta, cu respiraţia întretăiată, hotărîrea României. Deciziunea consiliului de coroană, ţinut la *Sinaia* (3 August 1914, stil nou), sub preşidenţia regelui *Carol I,* era destul de elocuentă. Proclamarea expectativei armate, deci faptul ca armata română nu pornea să lupte alaturi de Austro-Ungaria, însemna pentru ori-ce minte luminată că România îşi rezerva posibilitatea de a interveni, la timp potrivit, pentru realizarea idealului său naţional. Conducerea partidului naţional n'a înţeles măreţia acestei clipe. Din ziua de 2 August 1914 — data declarării răsboiului — partidul naţional-român şi-a suspendat, în semn de „doliu", ori-ce activitate politică, spre a nu da prilej de bănueli guvernului unguresc şi Curţii împărăteşti că prin acţiunea sa, în împrejurări atât de grele, ar urmări scopuri duşmănoase integrităţii monarchiei austro-ungare.

Pe când Cehii se agitau la *Praga* şi în toată Boemia, făcând o politică conştientă şi demnă, din care transpirau anumite precise interese naţionale şi separatiste, cu toată primejdia temniţelor şi a condamnarilor la moarte, de care au avut mai târziu parte bărbaţi patrioţi ca *Tusar, Reznicek, Kramarz, Klofac* etc., în Ardealul „marilor patrioţi" *Iuliu Maniu, Alex. Vaida, dr. Ştefan C. Pop* etc. se practica politica ucigătoare de „sărut mâna" şi a beatitudinei căminului. Particularismul de peste munţi, care exista în suflete ca o zestre tristă a veacurilor de umilinţă, a fost pus în valoare şi transformat în dogmă politică de către partidul naţional,

care şi-a suspendat ori-ce activitate politică într'un moment când mai mult decât ori-când se simţea nevoia unei resurecţiuni sufleteşti şi naţionale.

Ziarul *„Românul"* din *Arad,* organul principal al partidului, proclama, în No. 167 din 12 August 1914, următoarea atitudine politică:

„Mulţumita lui D-zeu, politica partidului naţional în vremurile din urmă s'a cristalizat şi toate enunciaţiunile făcute de comitetul său au fost demne şi au stârnit chiar admiraţia protivnicilor noştri. Să nu pierdem aceasta din vedere, mai ales când facem declaraţiuni politice.

„Puterea politicei noastre datează de atunci de când am observat cu stricteţă principiul de a nu ne amesteca în afacerile altor state, ci ne-am mărginit la sanarea năcazurilor noastre, care desigur reclamă destul de multe puteri concentrate.

„Ar fi de dorit mai departe ca acei bărbaţi ai noştri, cari simţesc un imbold irezistibil de a face declaraţiuni şi enunciaţiuni politice, să binevoiască a spune că acestea sunt părerile lor personale, pentru-că comitetul partidului naţional-român neputându-se întruni, nu se pot face enunciaţiuni politice în numele poporului român".

INTERVIEW-UL LUI ALEX. VAIDA DIN „ADEVĂRUL"

Cu cuvintele de mai sus răspundea ziarul *„Românul"* interviewului nesocotit dat de *Alex. Vaida* unui redactor al cunoscutului ziar bucureştean *„Adevărul"* şi publicat în numărul acestuia din ziua de 7 August st. nou (25 Iulie st. v.) 1914. Servitorul Habsburgilor, deşi cunoştea dispoziţia de mai sus a partidului său, avea însă mâncărime de limbă, căci el ţinea să vestească lumii *„că partidul naţional român a agitat totdeauna în popor pentru monarchie şi Tripla alianţă, că cearta între Maghiari şi Români se reduce la o simplă ceartă casnică de familie şi că dacă Ardelenii, ca jumătate din Românime, luptă pentru monarchie, nu este admis ca regatul român să rămână indiferent sau chiar să ia armele alături de Rusia, împotriva monarchiei, adică şi împotriva Românilor ardeleni".*

Iată în întregime textul interview-ului lui *Vaida,* prin care încerca să abată politica României din văgaşul adevăratelor aspiraţiuni naţionale:

„— Ce atitudine iau Românii din Ungaria față de mobilizare, — a întrebat colaboratorul nostru?

— *Românii din Ungaria — a răspuns d.* Vaida — *au alergat cu entuziasm sub steaguri, ceea ce constitue o dovadă strălucită despre credința dinastică și dragostea de patrie a poporului român și generația de azi menține sus tradițiile străbunilor în ceasurile de grea cumpănă.*

— „Dar oare luptele politice de până acum cu Maghiarii nu influențează asupra atitudinei Românilor?

— *„Deputații, cari reprezintă în parlamentul ungar programul partidului național român — printre cari mă număr și eu — au luat față de guvern o atitudine hotărît opoziționistă; dar dragostea de patrie și credința neclintită către monarhia habsburgică, partidul a cultivat-o cu vorba și fapta;* **el a agitat totdeauna în popor pentru monarhie și Tripla alianță** *și a făcut propagandă pentru alipirea României de Tripla alianță.*

„Dacă poporul nostru răspunde cu entuziasm chemarii Majestații Sale, acesta e de sigur și meritul activității patriotice a partidului național român. Vrajba dintre noi și Maghiari trebue să înceteze până când mulțumită jertfelor fiilor credincioși ai monarhiei și cooperărei frățești la luptă, **dușmanii comuni vor fi învinși** *și viitorul nostru al tuturora va fi asigurat. Față cu primejdia din afară, toate naționalitățile trebue să fie unite în dragostea pentru Dinastie și Patrie. Poporul românesc și conducătorii săi își dau perfect seama de primejdia, de care ar fi amenințată nu numai întreagă România, ci și cultura europeană din partea unei Rusii învingătoare. Vasali ai Rusiei nu vrem să fim. Față cu această primejdie, chestiunea antagonismului politic și național între Maghiari și Români se reduce la o cearta casnică de familie.*

— „Ce atitudine ați aștepta d-voastra din punctul de vedere al Românilor din Ungaria dela România?

— *„Să sperăm că România va eși în curând din rezerva ei* **și va face cauză comună cu monarhia și cu Tripla alianță** *sau va păstra față de noi cel puțin o neutralitate amicală, căci ar fi tragic ca Românii din imperiul habsburgic și regatul României să se găsească în ceasul hotărîtor în lagăre deosebite.*

„Daca noi, ca jumătate din Românime, luptăm pentru monarhie, **nu e admis ca regatul să rămână indiferent sau chiar să ia armele alături de Rusia împotriva monarhiei,** *adecă şi împotriva* noastră.

„Nu mă încumetez să dau sfaturi României sau sa fac preziceri, dar cred ca este în interesul întregei Românimi salvarea Românilor basarabeni, cari chiar în împrejurările de azi sunt iremediabil pierduţi şi vor fi cu atât mai mult în cazul unui triumf al Rusiei.

„Dimpotrivă, Românii din împărăţia habsburgică sunt destul de tari spre a-şi apăra ei însişi existenţa lor naţională în sînul monarhiei.

„Parerea răspândită în România că cu Franţa ar triumfa democraţia, pe când cu Germania reacţiunea, n'are nici o consistenţă, căci acum nu e vorba de triumful Franţei, care de data aceasta joaca un rol secundar, ci de atotputernicia Rusiei, în urma triumfului căreia, odată cu întreaga democraţie europeana, şi democraţia franceză ar fi înfrântă de Muscălime.

„In baza acestei consideraţiuni şi dat fiind şi faptul ca cooperarea cu Rusia, chiar în caz de victorie, cum a fost la 1878, ar fi periculoasă pentru aliaţi, de oarece aceştia ar putea fi răsplătiţi cu ingratitudine, **eu nutresc speranţa că judecata sănătoasă a României, care s'a afirmat de atâtea ori în trecut, va sesiza în mod just şi de data asta interesele politice reale ale întregei Românimi".**

Efectul produs la *Bucureşti* de aceste declaraţii insolite şi îndrăzneţe a fost dezastros. Conducatorii destinelor României începuseră să vază cu mirare şi durere ce calibru de om îşi permitea să dea directive politicei, pe care trebuia s'o urmeze neamul românesc în acele momente grave şi istorice.

CONTELE TISZA EXPRIMĂ LUI VAIDA MULŢUMIRILE SALE PENTRU DECLARAŢIILE DIN „ADEVĂRUL"

Explicaţia lamuritoare a venit repede. Contele *Tisza*, prim-ministrul Ungariei, perfect satisfăcut de declaraţiile lui *Vaida*, s'a simţit obligat să-şi exprime enorma-i bucurie prin următoarea scrisoare publică ce 'i-o adresa şi prin care îl absolva totodată şi de acuzaţia de panslavism ce 'i-o adusese mai înainte:

Scrisoare deschisă d-lui Alex. Vaida

12 August 1914

Prea stimate domnule! După declaraţia dv. apărută în „Adevărul", *vă datorez satisfacţie. Din scrisoarea adresată D.v de* Gerowski, *în legătura cu agitaţia panslavistă, mi-s'a părut că ar exista o intimitate, care m'a îndemnat să formulez încontra Dv. o gravă acuzaţiune.. Constat cu cu plăcere că atitudinea Dv. actuală este în contrazicere cu această prezumţiune. Eu sunt acela, care mă bucur mai mult, că bănuiala s'a dovedit neîntemeiată şi vă exprim regrete pentru acuzaţiunea formulată împotriva Dv.* —

Trăim clipe hotărâtoare. Poporul român trebue să dovedească acum, dacă doreşte înţelegerea şi colaborarea cu Germanii şi cu Maghiarii sau dacă se aruncă în braţele colosului panslav. Orice manifestaţie de credinţă, de patriotism şi de vitejie este un bloc de granit pentru edificiul unui viitor mai frumos, bazat pe încredere şi simpatie reciprocă.

Ştefan Tisza 1)

ÎNŢELEGERE PREALABILĂ CU CONTELE TISZA SAU SIMPLĂ COINCIDENŢĂ?

Istoria viitoare va avea să lămurească odata şi odată următorul punct delicat în chestia interview-ului lui *Vaida* din ziarul *„Adevărul"*. Cine a trăit cele dintâi zile de înfrigurare din August 1914 îşi va reaminti că cu 3 zile înainte de apariţia acestui deplorabil interview, presa ungurească din *Budapesta* publica următoarea declaraţie a contelui *Tisza,* în fond identică cu vederile exprimate de Herostratul român:

„In vremuri, ca cele de acum, ies la iveală tocmai adevărurile mari, cari dormitează în adâncul sufletului popular şi dispar toate certurile mărunte şi contrazicerile vieţii de toate zilele. Românii trebuie să simtă, că interesul Românismului e legat indisolubil de conducerea germano-maghiară din monarhie, că ei au să se apere împreună cu noi împotriva puhoiului slav şi că ei trăiesc într'o ţară, în care, deşi au fost fricţiuni, pot să se bucure de belşugul comorilor materiale şi culturale, cum şi de toate binefacerile egalei îndreptăţiri politice".

Nu este oare cazul de a întreba: a fost la mijloc o înţelegere prealabilă sau numai o simplă coincidenţă? In ori-ce caz, se pare că dulcile cuvinte de mai sus din partea celui mai aprig duşman, pe care l'a avut naţiunea română din Ardeal şi în general întreg

---

1) Vezi *„Gróf Tisza István összes munkái"* (Operele complecte ale contelui Tisza), volumul II, scrisoarea cu No. 125, pag. 65. Budapesta 1924.

neamul românesc, au avut darul sa satisfaca orgoliul lui *Vaida* şi să-i împainjenească judecata în măsură şi mai mare. Intr'adevăr, dacă, până în acest moment, *Al. Vaida* mai putuse invoca, pentru justificarea aberaţiunilor ce le-a savârşit, speranţa unei premeniri a monarhiei sub conducerea lui *Francisc Ferdinand* şi succesul în lupta ce ducea împotriva stăpânirii odioase a Maghiarilor, d-sa abandona acum cel din urmă fir, care-l mai lega de idealul istoric al neamului său. Ce degradare pentru un fost luptător naţional să afirme, ca antagonismul dintre noi şi Maghiari se reducea la o mica ceartă casnică-familiară! Câtă inconştienţă în cuvintele brutale, ca Românii din monarhia austro-ungară sunt destul de tari ca să se îngrijească singuri de viitorul lor, negând astfel generoasa dogmă a unităţii naţionale! Şi ce crimă săvârşea acel, care, în ceasul hotărâtor al naţiunei sale obidite, găsea în stăpânirea germano-maghiară unica formula de salvare a Românismului!

DECLARAŢIUNILE LUI VAIDA DIN PRESA STRĂINĂ

Dar *Vaida* nu s'a marginit numai la interview-ul din *„Adevărul“*. El a dat şi alte declaraţii prin ziarele din *Budapesta*, anume în *„Budapester Tageblatt“*, şi din *Viena*, ca *„Reichspost“*, etc.

La câte-va zile dupa declaraţiile din ziarul bucureştean, *Alex. Vaida* publica în *„Budapester Tageblatt“* următoarele:

„Atitudinea Românilor din statul ungar a justificat politica de încredere arătată acestui popor, care a fost cel mai fidel faţă de dinastie.

„Soldaţii noştri se grabesc entuziasmaţi sub drapel şi bravii Români — *cum îi numea neuitatul nostru moştenitor al tronului — îşi vor face datoria cu onoare şi fidelitate.*

„Românii au dovedit şi de astă-dată, ca şi în trecut, că ei sunt cel mai constant izvor de energie al monarhiei, care poate compta totdeauna pe ei. In rândurile lor nu s'au găsit nici-odată trădători şi nici nu se vor găsi vre-odată“ [1]).

ALEX. VAIDA ÎN PROPAGANDĂ AUSTROFILĂ LA BUCUREŞTI

Ma opresc deocamdată aci, spre a da atenţie unei alte laturi a activităţii nefaste, la care cu atâta încăpăţânare s'a înhamat Herostratul *Alex. Vaida.*

---

1) Vezi *„Les négociations de la paix hongroise“*. Tome I, publié par le ministère hongrois des affaires étrangères, pag. 210. Budapesta 1920.

Când la sfârşitul lunei Septembrie 1914, dupa o fericita, lunga şi rodnică domnie, fu petrecut la necropola dela *Curtea-de-Argeş* regele *Carol I,* veni la mormântul său şi o delegaţie de Ardeleni. Printre cei 5 delegaţi, cari s'au folosit de acest prilej pentru a lua informaţii şi a se orienta asupra politicei româneşti, era şi *Alex. Vaida*. El venea însă la *Bucureşti* cu intenţia cinica de a face propagandă, spre a modifica dispoziţia opiniei publice din vechiul regat în favoarea Puterilor centrale.

Faptul acesta grav pentru ori-ce conştiinţă româneasca îl marturiseşte însuşi *Vaida* într'un celebru al său memoriu, pe care cititorul îl va găsi ceva mai departe. Cu acest trist prilej, omul acesta a colindat pe la toţi bărbaţii de stat ai României dimpreună cu ceilalţi patru delegaţi. Unii dintre aceştia s'au întors în Ardeal mai bogaţi în nădejdi luminoase, iar *Alex. Vaida* cu amintirea unor lecţiuni de naţionalism, pe care însă le-a uitat de îndată ce a pus piciorul pe pământul scumpei sale Austro-Ungarii.

Intr'adevăr, ziarele din acea vreme, ca şi faimosul sau memoriu din 1917 şi scelerata sa broşură din 1922, publicată de el în mod clandestin la *Viena,* dovedesc că, în tot răstimpul până la intrarea în acţiune a României, el a continuat opera de salvare a monarchiei austro-ungare şi, cu neastâmpărul unui om desperat, a pus la cale o serie întreagă de întâlniri şi tratative cu contele *Tisza* şi a redactat de dimineaţa până seara memorii şi proiecte pentru a realiza împăcarea maghiaro-română, care îl obseda ca o idee fixă, dar de care şeful guvernului maghiar — cum se vor convinge cititorii din însăşi memoriile acestuia — nu voia să audă, mai ales când îndemnul stăruitor pornea dela *Vaida,* care căuta să impună împăcarea prin intermediul *Vienei* şi al *Berlinului.*

DISPARIŢIA MATADORILOR NAŢIONALIŞTI DIN ARENA POLITICĂ

Parasirea ori-cărei activităţi naţionale din partea conducerii partidului naţional-român, motivată de necesităţile răsboiului şi adusă la cunoştinţa suflării româneşti prin comunicate publicate în ziare, a produs în massele populare o impresie dezastroasă, dublată de o zăpăceală în spirite, imposibil de deslegat. Elementele tinere din armată plecau pe front complect desorientate, murind din primele zile cu miile pentru *„drăguţul de împărat“.*

Membrii comitetului naţional dispăreau şi ei încetul cu încetul din arenă, ca făina orbului. *Alex. Vaida,* după reîntoarcerea dela

Bucureşti, plecase la *Viena* şi apoi în *Elveţia*, sub pretextul de a-şi îngriji prin sanatorii sănătatea-i pretinsă sdruncinată.

Iuliu Maniu se retrăsese la *Blaj*, unde fusese declarat funcţionar al mitropoliei, spre a nu fi încorporat şi trimis pe front, corvada, de care totuşi n'a scăpat în 1915, când a fost înrolat în artileria grea şi dus sa lupte pe frontul italian la *Isonzo* şi — se zice — câte-va zile, în 1917, şi pe frontul Moldovei.

Mărturisesc, m'am străduit mult să aflu daca, într'adevar, d. *Iuliu Maniu* a luptat şi pe frontul Moldovei, adică împotriva României, dar mi-a fost imposibil sa mă documentez, deşi mulţi dau faptul ca cert, indicând chiar nume de soldaţi, cu cari ar fi luptat cot la cot. Singura declaraţie publică în această privinţa am gasit-o în volumul *„13 Männer regieren Europa“* (13 bărbaţi stăpânesc Europa) de *dr. Fritz Klein*, sas din Ardeal şi ziarist la *Berlin*, care la pag. 90 a cartii sale spune că *„d. Maniu, care era ofiţer de rezervă cesaro-crăiesc*, **fără să desvolte o activitate politică ofensivă,** *a luptat pe frontul Puterilor centrale şi că prăbuşirea l'a ajuns pe frontul de sud“*.

Vasile Goldiş sta liniştit la *Arad*, unde facea sociologie cu un grup de intelectuali unguri din şcoala lui *Oscar Iászi* şi scria articole în *„Românul“*, organul partidului naţional, în vederile cunoscutului sociolog italian *Loria*.

Singurul, care se agita, era „baciul“ *Ştefan Cicio Pop*, dar mai mult pentru nenorociţii Sârbi din Bosnia şi Herţegovina, sălbatec persecutaţi de guvernul austro-ungar, care îi închisese în fortăreaţa *Aradului*, lasându-i în prada foamei şi a tifosului exantematic. Pentru aceşti nenorociţi Sârbi, *St. C. Pop* a desvoltat — recunosc— o frumoasă activitate umanitară, care cu un prilej a fost relevata până şi de glacialul conte *Tisza*. Când a început exodul forţat al intelectualilor români prin diferite lagăre de internare, ca măsură de represiune din cauza intrării României în răsboiu, nu este mai puţin adevarat că d. *St. C. Pop* a alergat mult şi cu inimă în favoarea lor. Atât. Incolo n'a fost nici un risc.

Părintele *dr. Vasile Lucaciu* şi *Octavian Goga*, scârbiţi şi revoltaţi de inacţiunea partidului naţional, au trecut de grabă în toamna anului 1914 la *Bucureşti*, spre a se pune în slujba idealului pentru realizarea aspiraţiilor naţionale. Gest curagios şi pornit dintr'o adâncă şi sublimă convingere, a cărui strălucire nu se va putea şterge nici-odată. Ei reprezentau pulsul real, dar înăbuşit de legile

rasboiului, al întregei suflări româneşti din Ardeal, mistificată de calculele lipsite de bărbăţie ale conducerii partidului naţional.

In ce priveşte pe d-rul *Teodor Mihali*, comod şi lipsit de elan, el era partizanul „apei de trandafir" în relaţiile cu guvernul unguresc.

Astfel în mijlocul celei mai teribile tragedii, flăcăii români erau îndemnaţi sa plece pe fronturile de luptă ca să moară pentru o cauza străina. Dacă asemenea sfaturi nu se puteau evita din partea mitropoliţilor şi episcopilor români, cari erau anume solicitaţi de guvern sa trimită pastorale în acest sens clerului şi credincioşilor lor, ele nu-şi aveau nici un rost din partea membrilor unui partid zis *„naţional-român"*, care, cu tact şi inteligenţă, s'ar fi putut sustrage dela atâtea şi atâtea declaraţii de lealitate, pline de umilinţe şi înjosiri, în faţa cărora mulţi tineri entuziaşti, citindu-le, condamnau pe autorii lor, scrâşnind din dinţi. Te cuprinde jalea, văzând cu câtă demnitate, bărbăţie şi curaj au procedat, în acelaşi timp, deputaţii cehi din Parlamentul austriac, cum voiu demonstra mai departe.

Toate aceste manifestaţiuni umilitoare de credinţa şi fidelitate catre Habsburgi şi statul maghiar au fost pe urmă — cum voiu arata în alt capitol — invocate de Unguri, la Conferinţa de pace din *Paris* (1919), ca arme împotriva pretenţiilor României, deci împotriva întregirii neamului.

SATISFACŢIA DIABOLICĂ A CONTELUI TISZA

Floarea tineretului român din Ardeal, pornind în August 1914 în asemenea condiţiuni pe front, fără macar o şoaptă sfântă la ureche, şi murind pentru întărirea ideii de stat unitar naţional maghiar şi dinastia catolică a Habsburgilor, era natural ca marele criminal, contele *Tisza,* să admire proverbialul şi tradiţionalul dinasticism prostesc al Românilor şi sa-i dea expresie aşa cum convenea numai intereselor de hegemonie şi îngâmfare ungureasca.

Ziarul *„Unirea"*, organul mitropoliei „unite" din *Blaj*, publica în numarul 89 din 1 Septembrie 1914, urmatoarea telegrama adresată de contele *Tisza* amicului său contele *Czernin*, ministrul plenipotenţiar al Austro-Ungariei la *Bucureşti:*

„Sunt fericit că pot confirma ştirea că populaţia românească din Ungaria participă cu elan patriotic la marea sforţare ce facem pentru cauza ordinei, a civilizaţiei şi a libertăţii sud-estului european.

„Românii noştri nu cedează nimănui în mişcarea eroică, care a unit toate popoarele monarhiei în jurul tronului şi al patriei atacate. Rezerviştii merg la regimentele lor cu veselie. Toţi, femei, copii şi bătrâni îşi fac datoria către patrie. Manifestările de credinţă, scenele de fraternitate se repetă **cu participarea şefilor celor mai în vază ai mişcării naţionale române, ca d-nii dr. Al. Vaida şi dr. Aurel Vlad**

„Marele adevăr, pe care l'am propovăduit de un sfert de secol: solidaritatea de interese vitale ale raselor maghiară şi română, se manifestă în criza actuală, criză glorioasă şi fecundă....

„Din fraternitatea de arme trebue să iasă o fraternitate a păcii. Lupta şi gloria comună ne va da baza durabilă a unei situaţiuni deopotrivă, conformă exigenţelor necesare statului ungar şi dorinţelor legitime ale naţionalităţii române. Mai e nevoie de spus că îmi voiu da toate silinţele spre a atinge acest nobil scop?

Tisza

PARTIDUL NAŢIONAL-ROMÂN PLÂNGÂND DE MILA CELOR 3 ORFANI DELA KONOPIŞT!

Lăsaţi făra conducere şi fară busolă, „sub-epigonii" partidului naţional, anumiţi intelectuali, cum puneau mâna pe condeiu sau căscau gura, se faceau de râs şi se umpleau de ridicol. Iată o probă din atâtea altele:

Dr. Aurel Lazar, membru în comitetul de direcţie al partidului naţional, fost ulterior membru (ministru) în Consiliul dirigent, apoi primar al oraşului *Oradea Mare* şi autor al pactului dintre partidul naţional şi comunişti, până mai eri vice-preşedinte al Camerei deputaţilor cu demisiile în alb, a ţinut să-şi spuna şi el cuvântul asupra marelui cataclism al răsboiului. Astfel în ziarul *„Românul"* No. 202 (din 16/29 Septembrie 1914), el publică un articol, sub titlul *„Reflexiuni la politica rusească şi ziarele româneşti"*, în care scria următoarele:

„In politică sentimentele se manifestă prin fapte. Aşa dar duşmanul s'a încrezut în ajutorul Românismului şi calculul acesta politic ar fi reuşit.

„Protestăm din nou în contra acestei acuze şi regretăm adânc ca credinţa şi lealitatea noastră nici acum nu-şi află pavăză suficientă în sângele feciorilor noştri, vărsat pe câmpul de luptă.

„In castelul dela Konopişt [1]) *trei orfani plâng şi se roagă.* **Cu**

---

1) Proprietatea archiducelui *Francisc Ferdinand,* asasinat la *Serajewo* in ziua de 28 Iunie 1914, unde locuiau cei trei copii ai săi.

ei împreună a plâns şi s'a rugat întreg neamul românesc. *Acum însă nu se mai roagă, 'şi-a şters lacrămile şi a pornit la luptă* **ca să răzbune lacrămile celor trei orfani".**

Ori-ce comentar este de prisos.

LAŞITATEA FRUNTAŞILOR NAŢIONALIŞTI Dr. AUREL VLAD ŞI Dr. JUSTIN POP ÎN CONSILIUL JUDEŢULUI HUNEDOARA

In şedinţa consiliului judeţului Hunedoara, din toamna anului 1914 (22 Octombrie), subprefectul *Csulay Lajos* a dispus să se citească moţiunea prezentată de *dr. Justin Pop*; membru fruntaş in comitetul partidului naţional, în sensul ca să se trimită o adresă de omagii regelui cu prilejul izbucnirii răsboiului.

După citirea moţiunii, *dr. Justin Pop* 'şi-a motivat într'un lung discurs moţiunea, spunând, între altele, că *„fiii noştri s'au prezentat toţi cu elan şi s'au înşirat în rândurile de bătaie, ca să lupte pentru integritatea monarchiei. Voim să dovedim şi cu acest prilej că nu suntem distrugători de ţară şi că facem parte dintre acei, cari susţin statul. Deaceea noi, Românii, suntem uniţi cu toate popoarele Ungariei şi monarchiei în dorinţa şi nadejdea ca victoria în acest răsboiu să fie a noastră"* [1]).

In şedinţa consiliului judeţului Hunedoara, ţinută la 22 Octombrie 1915, d-nii *dr. Aurel Vlad, dr. Justin Pop, dr. Ion Pap* şi *Simeon Chirca* au prezentat o moţiune în sensul ca consiliul judeţian (congregaţia) să constate că d-nii *„Vasile Osvadă şi preotul Ioan Moţa s'au dovedit nedemni de a mai fi membri ai consiliului judeţian şi că ambii trebue stigmatizaţi pentru faptul ca au fugit în România, unde călcând credinţa faţă de judeţ şi faţă de patrie, s'au pus în serviciul tendinţelor politice, care urmăresc ştirbirea integrităţii teritoriale a Ungariei"*.

Motivarea acestei josnice rezoluţiuni a luat-o asupra sa „unitul" *dr. Justin Pop,* advocat şi în urmă în două rânduri senator naţional în Parlamentul României Mari. Iată ce punct de vedere îl însufleţia pe acest partizan al d-lor *Vaida* şi *Maniu:*

„Ajunsesem la punctul culminant al dorinţelor noastre politice, anume că orice Maghiar şi oricare cerc politic din această ţară erau convinşi că noi, Românii, nu suntem iredentişti, *nu suntem distrugători de stat, ci fii credincioşi ai patriei maghiare, a căror credinţă cuprinde şi neştirbita integritate teritorială a Ungariei.*

---

1) Vezi ziarul săptămânal *„Déva és vidéke"* No. 50 din Octombrie 1914.

„Contemplaţia noastră politică cu privire la liniştea judeţului, precum şi puternica noastră hotărîre au fost însă turburate prin fuga membrilor Vasile Osvadă *şi* Ioan Moţa, *cari, deşi au semnat declaraţia de credinţă faţă de statul ungar, s'au refugiat în România, unde uneltesc împotriva unităţii teritoriale a Ungariei. Acest incident însă nu poate sdruncina statornica noastră atitudine politică, ci dimpotrivă confirmă axioma romană că excepţia confirmă regula, anume că noi rămânem credincioşi patriei noastre şi suveranităţii sale teritoriale".*

Moţiunea a mai fost susţinuta şi de d. *dr. Aurel Vlad,* care a declarat *„că se ruşinează de faptul că doi membri ai consiliului judeţian s'au pretat la astfel de gesturi. Năzuinţa principală şi principiul esenţial al politicei Românilor din Ungaria a fost permanent ca acţiunea lor să fie totdeauna în concordanţă cu condiţiile de existenţă a statului maghiar şi cu interesele dinastiei".*

Ziarul săptamânal *„Hunyad vármegye"* (No. 43 din 24 Octombrie 1915), din care reproduc cele de mai sus, spune că cuvântarile d-lor *dr. Justin Pop* şi *dr. Aurel Vlad* au fost frenetic aplaudate cu strigăte de: *Éljen!* (Sa trăiască!).

La propunerea subprefectului *Csulay,* atât moţiunea cât şi discursurile acestor doi fruntaşi români au fost trecute în procesul verbal al şedinţei, pentru istorie.

ATITUDINEA ZIARULUI „ROMÂNUL" FAŢĂ DE TRECEREA LUI VASILE LUCACIU ŞI OCTAVIAN GOGA ÎN VECHIUL REGAT

In 29 Decembrie 1914, când *„Liga culturală"* din *Bucureşti* îşi reconstruise comitetul său central în sensul aspiraţiilor naţionale şi în vederea marilor evenimente ce se prevedeau, alegând ca preşedinte pe parintele *dr. Vasile Lucaciu,* iar ca membrii în comitet pe fervenţii apostoli ai politicei instinctului naţional: *Take Ionescu, N. Filipescu, N. Iorga, dr. C. Istrati, Barbu Delavrancea, Ion C. Grădişteanu, Simeon Mândrescu* şi *Octavian Goga,* ziarul *„Românul"* din *Arad,* organul principal al partidului naţional, soma cu urmatoarele cuvinte pe cei doi distinşi luptători ardeleni, *Lucaciu* şi *Goga,* trecuţi în vechiul regat, ca să demisioneze din partidul naţional:

„Politica acestui partid se face aici, acasa, în ţara lui, prin el însuşi, şi cine vrea să-l conducă în ori-ce direcţie, trebue sa fie în fruntea lui, luând asupră-şi întreagă răspunderea îndemnurilor sale....

„Comitetul executiv al partidului național-român din Ungaria și Ardeal nu poate să reprezinte altă politică decât aceea, pe care o face poporul românesc întreg din Ungaria și Ardeal, jertfindu-și cu atâta îmbelșugare scump sângele său pentru patrie și pentru tron.

„Suntem siguri ca d-nii Lucaciu *și* Goga *își vor fi trimis deja d-lui* dr. Teodor Mihali *demisiile lor din comitetul partidului național-român“* [1]).

Iată o tristă dovadă de lașitate din partea conducerii partidului național, confirmată de însuși organul său acreditat.

O DECLARAȚIE A D-LUI VASILE GOLDIȘ

Cu toata atitudinea moderată a întregei prese române din Ardeal din timpul războiului, totuși contele *Tisza* nu era de loc mulțumit. El cerea prefecților săi, prin scrisori sau ordine formale, să adune dovezi (articole nepatriotice) cu privire la ținuta diferitelor ziare, spre a putea trage la timp concluziile necesare. O asemenea scrisoare, pe care o găsesc în *„Memoriile“* sau *„Operele complecte“* ale contelui *Tisza*, sub No. 1084 din 18 Maiu 1915, a fost adresată și baronului *Urban*, prefectul județului *Arad*, cu privire la atitudinea ziarului *„Românul“* de sub direcția d-lui *Vasile Goldiș.*

Sub presiunea unor grave amenințări din partea guvernului, directorul *„Românului“* s'a vazut și el silit să dea ministrului de interne, *Sándor János*, în ziua de 22 Martie 1916, următoarea declarație, pe care 'i-s'a impus s'o publice și în organul ce dirija:

„Fie-mi permis, Excelență, ca pentru dovedirea afirmațiunilor mele să mă refer la două enunțări ale mele, acum de actualitate.

„In anul 1903, când Excelența Sa contele Stefan Tisza *a ocupat pentru prima dată scaunul de ministru președinte al Ungariei, eu am scris atunci în ziarul* „Tribuna Poporului“, *ce apărea în* Arad, *un articol de fond intitulat* „Contele Ștefan Tisza“ *și în care spuneam, între altele, următoarele:*

„Fără nici un înconjur și rezervă, noi, Românii, recunoaștem unitatea politică a statului maghiar și pentru această unitate politică și pentru susținerea integrităței teritoriale a statului maghiar suntem gata a ne jertfi sângele și averea. Aceasta o facem pentru

---

1) Aceste demisii au și fost trimise din *București*, decătre d-rul *Lucaciu* și *Oct. Goga*, pe adresa d-lui *dr. Teodor Mihali*, la *Dej*.

aceea fiindca suntem convinşi cum că existenţa unui stat habsburgic puternic în Europa centrală este pentru naţionalitatea noastră română o garanţie cu mult mai tare ca şi cum — în lipsa acelui stat habsburgic — ar fi o atare Românie, care ar cuprinde în sine pe toţi Românii Daciei-Traiane.

„Pentru aceasta nu suntem iredentişti, ci din contra **ne este scârbă de iredentism** *şi cu dispreţ ne întoarcem de către acei nebuni, cari ar voi să ne nimicească cu veninul trădărei de patrie, pentru că trădarea de patrie în ochii noştri este identică cu trădarea de neam".*

„A doua dovada despre crezul meu politic se poate găsi în „Monitorul Oficial", *din* **30 Ianuarie 1907** (Országgyülési értesitö), *care conţine unul dintre discursurile mele parlamentare.*

„Contele Iuliu Andrássy, *pe timpul acela ministru de interne, a ţinut un discurs* **la 26 Noembrie 1906** *despre chestiunea naţionalităţilor, în care a acuzat pe deputaţii dietali români cu aceea, că intenţiile lor politice sunt identice cu cuprinsul cărţii* „Gross Oesterreich", *editată nu cu mult mai înainte de* Aurel Popovici. *La acest discurs, i-am răspuns* **în ziua de 30 Ianuarie 1907,** *cu ocazia pertractărei proiectului de indemnizare, şi în răspunsul meu m'am referit la aceea, că eu îndată după apariţia cărţii amintite* **în luna Martie 1906,** *pe când încă nu eram deputat dietal, am scris două articole de fond despre cartea aceea în ziarul* „Tribuna" *ce apărea în* Arad, *dintre care unul cuprindea, între altele, următoarea declaraţie:*

„De fapt, noi Românii, cari trăim în ţările Coroanei Sfântului Ştefan, nu ne însufleţim de planul lui *Aurel Popovici.* **Suntem fii credincioşi ai statului maghiar şi protestăm cu toată tăria contra unor atari tendinţe, care ar vrea să ştirbească unitatea politică şi integritatea teritorială a statului nostru. In cadrele acestui stat ne căutăm fericirea noastră, etc. etc."**

Arad, 22 Martie 1916.

Numărul actului în Ministerul de interne maghiar din Buda-Pesta.
45065 — VI-a. — 1916

Cel mai umilit servitor
Vasile Goldiş

Țin să remarc însă că cu toata această grava lepădare de *„România Daciei Traiane“*, smulsă de *Tisza* cu prețul a tot felul de amenințări, *Vasile Goldiș* a fost acela, care, după 2 ani, redacta textul celebrei declarațiuni citită de *Alex. Vaida* în ședința Camerei maghiare, în ziua de 18 Octombrie 1918, prin care Românii din Ardeal proclamau că nu mai recunosc Parlamentului și guvernului unguresc dreptul să se considere ca reprezentanți ai națiunii române și să reprezinte interesele ei la Conferința de pace; că același *V. Goldiș* făcea parte din delegația, care a prezintat marelui rege *Ferdinand I* în ziua de 13 Dec. 1918 st. n. actul unirii dela *Alba Iulia;* că a fost apoi ministru al Ardealului în primul guvern al României Mari, iar în cea mai emoționantă ședință a primului Parlament al țării întregite a avut marea onoare de a fi raportorul legii unirii pe vecie a Ardealului cu patria-mamă.

România Mare, nobilă și generoasă, era iertătoare, cum a fost de altfel și cu *Alex. Vaida* și alți „frați“, cari au călcat strâmb, în vremea marelui răsboiu, față de sfintele aspirațiuni ale neamului.

Tuturor celor pocăiți, modești și înțelegători, cari nu se degradează proferând injurii la adresa sacrificiilor de tot soiul făcute de vechiul regat pentru eliberarea Ardealului, inima regatului, caldă și duioasă, le-a aplicat prescripția păcatelor. Pe cei impulzivi, prezumțioși, rău năráviți și trădători dovediți, cari, cu tot trecutul lor plin de grele păcate și nedemnități, cred că își pot bate joc nepedepsiți de armata desrobitoare, de invalizii ei, de sufletul mare, care a pulsat în mica Românie cu atâta putere invincibilă, încât a putut realiza România Mare, ca să adăpostească la sânul ei iubitor pe atâți vinovați de adevărate crime naționale, pe toți aceștia, cu toată toleranța, nobleța și bunătatea proverbială a vechiului regat, nu-i va mai putea ierta de aci înainte, spre cinstea și bunul renume al neamului.

Toți Ardelenii, cari suntem stabiliți de zeci de ani în vechiul regat, unde am fost primiți totdeauna ca adevărați frați, îmbărbătați, onorați și ajutați cu inimă largă și din belșug pentru-ca la rândul nostru să-i putem ajuta și noi pe cei de acasă, vom veghia ca memoria sfântă a vitejilor căzuți în lupta pentru neam și a marilor bărbați ai eroicei Românii de eri, ca și marile interese naționale ale țării mărite, să nu mai fie pângărite și primejduite de toate epavele austro-maghiarismului țanțoș, odios și respingător.

Apariţia volumului de faţa este primul semnal în direcţia acestei utile acţiuni de purificare naţională.

Şi acum să-mi reiau firul povestirei şi documentării ce mi-am propus.

GRAVELE DECLARAŢII ALE D-LUI ŞTEFAN CICIO POP DIN CAMERA MAGHIARĂ DUPĂ INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂSBOIU

In seara zilei de 14/27 August 1916 pornise şi mica Românie pe drumul mântuirii neamului şi în aurora dimineţii de 15 28 August trupele voioase coborau munţii spre Ardealul, pe care *Alex. Vaida* şi alţi conducători naţionalişti se frământau ca nişte desperaţi ca să rămână şi mai departe sub sceptrul adoraţilor lor Habsburgi.

Mulţi dintre Români, cu sufletul curat şi avântat în faţa măreţiei momentului, credeam totuşi că şi cei slabi se vor întări şi cei îndoielnici se vor reculege.

Dar desiluzia a fost mare, dureroasa şi crudă.

Intr'adevăr, în ziua de 5 Septembrie 1916, opt zile dupa intrarea României în răsboiu împotriva Austro-Ungariei, *Ştefan Cicio Pop,* despre care se credea la *Bucureşti* că la fie-care masă mănâncă 2 sau chiar 3 Unguri, făcea în Parlamentul unguresc, înainte de a intra în ordinea zilei, următoarele declaraţiuni de desavuare a celui mai sublim şi mai eroic act din istoria neamului românesc:

„D. Ştefan C. Pop, deputat: *Onorată cameră!* (Să auzim, să auzim!) *Partidul naţional român din Ungaria, cu adâncă indignare a luat spre ştiinţă vestea cum că România vecină a păşit în şirul inimicilor patriei noastre şi a declarat răsboiu monarhiei noastre.* (Să auzim, să auzim!)

„Am luat-o cu adâncă indignare pentru aceea, fiindcă totdeauna am ţinut de imposibil, ca România să lupte contra acelei monarchii, în care, sub scutul Augustei Dinastii Habsburgice, trăiesc mai multe milioane de Români cu fidelitate şi în desvoltare îmbucurătoare (Mişcare în stânga. Să auzim, să auzim!) *şi am ţinut de imposibil ca România să se poată alia cu imperiul rusesc* (aprobări în dreapta), *care mai mult ameninţă existenţa rasei române* (Aşa este! Aşa este! în dreapta), *pentru-că chiar istoria României dă dovezi despre nemulţumirea şi perfidia Rusiei.*

„In interval de una mie de ani, poporul român din Ungaria, în coînțelegere frățească cu Ungurimea, și-a apărat patria contra tuturor inamicilor externi și tot așa și în decursul răsboiului prezent, ceeace recunosc toți factorii competinți, soldații de naționalitate română au dat dovezi cu vitejie despre credința lor față de tron și patria maghiară (Aprobări vii din toate părțile Camerei, aplause în stânga), *apoi cei ramași acasă în coînțelegere cu toate popoarele Ungariei și cu abnegație au adus toate jertfele posibile pentru glorioasa noastră armată și în interesul învingerei finale.* (Aprobări vii din toate părțile Camerei).

„Credința poporului român din Ungaria față de tron și patrie este neînfrângibilă (Traiască în dreapta, aprobări în stânga) *și declararea de rasboiu, sosită pe neașteptate, nu o poate clătina.* (Vii aprobări. Sà auzim, să auzim!).

„Poporul român, ca și până acum, așa și pe viitor, își va apăra patria și tronul regelui său apostolic cu sângele și averea și cu toate jertfele posibile contra oricărui inamic, ori și dincotro ar veni acela! (Strigăte vii: Să trăiască și aplause din toate părțile Camerei).

„Mi-am ținut de datorință să fac această declarație (să auzim, să auzim!) *nu pentru aceea, ca și cum cineva ar putea să dubiteze în fidelitatea poporului român în cadrul monarhiei noastre* (aprobări in dreapta), *dar și pe această cale am voit a clarifica despre dreptate pe acei factori externi, cari, în această fază mai nouă a răsboiului mondial, poate au presupus despre poporul român din Ungaria că, între anumite împrejurări, s'ar clătina în credința față de tron și patrie.*

„Rog pe onorata Cameră să binevoiască a-mi lua declarația spre știință (Aprobări vii și îndelungate. Strigăte: să trăiască și aplause din toate părțile Camerei)".

Gravitatea enormă a acestei declarațiuni nu va scăpa desigur nimănui. Intr'o altă țara, oratorul ar fi fost cu drept cuvânt ostracizat din rândurile neamului său ca nevrednic și nedemn. Cu toate acestea, în mărinimoasa și dulcea Românie, *Ștefan Cicio Pop,* ca un „bun părinte de familie" ce este, a ajuns ministru în primul guvern al României Mari, membru în consiliul de administrație al *„Băncei românești",* președinte al Camerei deputaților sub guvernul de pomină al d-lui *Iuliu Maniu,* decorat cu o mulțime de colanuri și ciolanuri, plimbăreț neobosit pe cheltuiala statului la *Londra, Paris, Bruxelles, Atena,* etc., etc.

ARTICOLUL DIN „REICHSPOST", PRIN CARE ALEX. VAIDA ARUNCĂ BLESTEMUL SĂU ASUPRA ROMÂNIEI

La câte-va zile după mobilizarea României, — anume în ziua de 30 August 1916 — *Alex. Vaida* publica în ziarul *„Reichspost"*, din *Viena*, un articol de o îndrăzneală fără seamăn şi prin *care spunea că* **„autorul acestei catastrofe va fi desigur lovit de blestemul generaţiilor viitoare"**.

Iată în întregime acest articol, aşa cum a fost publicat în ziarul vienez:

Românii din monarchie şi declaraţia de răsboiu a României

de Al. von Vajda

membru al Parlamentului maghiar şi membru în conducerea partidului naţional român din Ungaria şi Transilvania

„Acum, totuşi, s'a întâmplat altfel, şi anume nu aşa cum au sperat şi au aşteptat cei mai buni şi mai înţelegători Români din Bucovina şi Ungaria. Toate sforţările mari şi cinstite, făcute în interesul viitorului tuturor Românilor, pentru a îndupleca România de a se ataşa Puterilor Centrale, s'au dovedit ca o muncă a lui Sisif.

„Aveam, cu toate aceasta, motive bine întemeiate, nu numai pentru a spera, ci şi pentru a crede, că **punctul nostru de vedere** *tradiţional va fi pus în cumpănă şi va fi apreciat în ziua când se va decide la* Bucureşti *şi când se va lua o hotărâre în privinţa atitudinei României. Două momente caracterizează acest punct de vedere: un motiv întemeiat pe considerente sentimentale şi unul întemeiat pe considerente de politică reală.*

„Componentele primului motiv formează imponderabilul, din care se naşte în sufletul omenesc iubirea de vatră şi de patrie şi fidelitatea sinceră, până la jertfă, faţă de Dinastia înrudită cu poporul. Acest imponderabil, devenind un sentiment al maselor, s'a manifestat prin însufleţirea pentru răsboiu a poporului român din monarhie şi prin vitejiile strălucitoare, pe cari le-au săvârşit până astăzi fiii acestui popor pe toate câmpurile noastre de luptă. Ca orice popor de ţărani, aşa şi poporul românesc este, în sentimentele lui, neînduplecabil şi conservativ. Majoritatea lui a suferit în robie grea. Marea împărătească **Maria Terezia** *şi marele ei fiu* **Iosif al II-lea** *au desfăcut aceste cătuşe, dăruind primele raze de cultură.*

„La tradiţiile politice şi culturale s'au mai adaus şi cele ale gloriei militare, care glorie şi-au câştigat-o grănicerii ardeleni şi bănăţeni sub steagurile Habsburgilor prin nemuritoare fapte vitejeşti în cursul veacurilor. Aşa au trăit şi s'au aprofundat tot mai mult din generaţie în generaţie fidelitatea şi credinţa fermă a poporului român către Dinastia lui moştenită. Când Domnitorul a chemat la arme, atunci poporul nu a înţeles să apere numai caminul lui, să rămână fidel jurământului depus ca soldat, ci Românul voia să răsbune moartea crudă a viitorului lui Impărat şi Rege, în jurul căruia a ţesut fantazia poporului legende despre un viitor mai bun. Ritul ambelor biserici româneşti întrebuinţează limba naţională. Credincioşii iau parte în mod activ la serviciul divin, şi atunci se roagă dela copil începând deodată cu preotul, cu pietate, Duminecă de Duminecă: „Lasă, Doamne, ca să vie binecuvântarea ta asupra Imparatului şi Regelui nostru **Francisc Iosif I**, *asupra casei domnitoare şi a armatei“. Aceasta plantează în adâncul inimii lor sentimentele dinastice, le întăreşte şi le ţine treze, la tineri şi bătrâni, bărbaţi şi femei.*

„Toate acestea s'au ştiut în România. Nu numai ca au fost ştiute, dar s'au luat şi în considerare. Insuşi Regele **Carol** *şi toţi politicianii români din timpul, în care a domnit, au arătat totdeauna nu numai stimă şi pricepere faţă de sentimentele dinastice ale Românilor habsburgi, ci le-au legat la inimă cultivarea lor. Toate acestea au fost uitate la* Bucureşti?

„Tot aşa de bazat a fost considerentul de politica reală, care ne-a nutrit credinţa până la 28 August, anume că România va intra în răsboiu de partea noastră şi va contribui în mod decisiv la prescurtarea acestuia, printr'o victorie finală.

„Pentru noi şi pentru oricare român din vechiul Regat era o dogmă politică, că Rusia reprezintă pentru întregul românism un pericol de viaţă. Rusia trebuie, urmând tendinţei sale, să ajungă în posesiunea strâmtorilor la Mare. Va renunţa vre-odată la drumul de continent peste România şi Bulgaria? Cine va fi atât de naiv să creadă aceasta?

„In Basarabia sunt subjugaţi două milioane de Români. Ei sunt lipsiţi de conştiinţa naţională. Această împrejurare şi numărul lor disparent faţă de populaţiunea de 170 milioane a Rusiei hotăreşte soarta lor. Ei sunt daţi pieririi. Numai un dezastru al Rusiei poate să-i salveze. Românii din Bucovina au fost mulţumiţi. In Ungaria

am luptat împotriva sistemului politic. Ce a însemnat, însă, această luptă, ce a însemnat pericolul de maghiarizare, față de o omnipotență rusească?

„Lupta politică a oțelit și a desvoltat conștiința națională a românismului, caracterul singuraticului și al poporului întreg.

„Arta politică a oligarhiei maghiare desvoltată într'o mie de ani la virtuozitate, împreună cu toate apucăturile, fățărniciile și dedesubturile tactice, a început să facă pe timpuri și la noi școală și a îngreunat înțelegerea între poporul român și guvern.

„Democratizarea Ungariei, care va fi după răsboiu veritabilă, a deschis însă și poporului român o perspectivă: că încrederea, plină de speranță cu care soldații noștri s'au dus în luptă, nu va fi înșelată și că victoria va asigura poporului lor garanția unei desvoltări libere și populare.

„Înțelegerea frățească a tuturor popoarelor din Austro-Ungaria li s'a părut garantată. Apoi, România, urmând intereselor ei de existență celor mai proprii, trebuia să se alăture monarhiei noastre. Această Europă Centrală trebuia să formeze în toate timpurile cuibul și apărarea întregului românism. Nouă, Românilor habsburgici, ne-ar fi revenit rolul plăcut de a fi intermediatorii între România întregită cu frații noștri din Basarabia și între Maghiari, Germanii habsburgici, Slavi și Germania. Astfel și-ar fi întins Hohenzollernul din sud-est mâna celuia din nord și Românii habsburgici din Austria și Ungaria nu ar fi sângerat în zadar pentru a înlătura prin victoria monarhiei noastre, pentru totdeauna, pericolul rusesc din viitorul poporului lor.

„Așa gândea mare și mic, cei de sus și cei de jos, dintre Românii din Austro-Ungaria.

„Toate acestea au fost ignorate în România. Ce desiluzionare și ce lovitură pentru poporul nostru! Până acum atinse numai indirect de răsboiu, Ardealul și Banatul devin zonă de răsboiu. Poporul nostru este expus tuturor suferințelor. Oricum se va decide răsboiul, România nu va putea scăpa în viitor de dependența rusească.

„Poporul român din Austro-Ungaria, însă, își păstrează hotărât cu aceeași sinceritate și dragoste ca și în trecut și pentru viitor credința sa pentru Dinastie, dovedită veacuri dearândul. Căci instinctele poporului și tradițiunile nu pot fi schimbate de azi pe mâine.

„Dacă ne imaginăm întreaga stare deplorabilă a românismului habsburgic şi dacă luăm în considerare faptele arătate mai sus, atunci ni se pare de neînţeleasă declararea de răsboiu a României, şi ne întrebăm tot mereu din nou: Cum este aceasta posibil? Cum de s'a întâmplat astfel? Autorul acestei catastrofe va fi desigur lovit de blestemul viitoarelor generaţii româneşti!"

Nu cred să existe Român, căruia să nu-i plesnească obrazul de ruşine şi să nu-l podidească lacrimile, citind această proză îngrozitoare. Nici-odată un ardelean cuminte, un ardelean din rasa demna şi patriotică a celor, pe cari 'i-am cunoscut, nu s'ar fi coborit cu sufletul şi cu faptele până unde s'a cufundat *Alex. Vaida,* acest Herostrat modern, care, sub masca de „mare patriot", duce de 10 ani, fără sa fie pironit la stâlpul infamiei, cu concursul tovarăşului său de idei *Iuliu Maniu,* cea mai primejdioasă politică de destrămare a României Mari, afişând cu îndrăzneală confesionalismul catolicismului distrugător, spre a împiedica astfel procesul de unificare sufletească a neamului întregit, în nădejdea reînvierii Austriei Mari, icoana iubită a sufletului său înstrăinat.

A sosit însă timpul ca cel mai odios profitor al României Mari să fie tras cel puţin în judecata posterităţii, a istoriei, care nu-l va putea ierta nici-odată.

URA LUI ALEX. VAIDA FAŢĂ DE ROMANIA ŞI DRAGOSTEA LUI FAŢĂ DE AUSTRO-UNGARIA

Cucuvaia fraţilor din Ardeal, *Alex. Vaida,* adăpostit în preajma Burgului împărătesc din *Viena,* în loc să se calmeze şi să se reconforteze sufleteşte în faţa gestului mobilizării armatei române, a înebunit deabinelea. Micimea de suflet şi ura ce purta vechiului regat nu l'au părăsit nici în acest istoric moment, căci în curând 'i-s'au auzit ţipetele stridente.

Cu un cinism revoltător, omul acesta, lipsit de ori-ce sentiment naţional, scria din castrele duşmanului următorul articol, intitulat *„Românii din Austro-Ungaria"* şi apărut în numărul din 15 Septembrie 1916 al revistei vieneze *„Oesterreichische Rundschau",* sub semnătura *„dr. A. von Vajda,* membru al Parlamentului ungar":

„Declaraţia de răsboiu a României a surprins în chipul cel mai dureros pe Românii monarchiei noastre. Ei au sperat până în capăt, că o chibzuială mai bună şi interesele bine pricepute, politice şi

economice, ale Regatului vor decide în fine la Bucureşti *şi că România va intra în răsboiu alături de noi sau va păstra o neutralitate leală. Deoarece cunosc tot aşa de bine concepţia politică, sentimentele şi părerile colegilor mei din comitetul partidului naţional român din Ungaria, ca şi pe acele, care stăpânesc masele largi ale poporului şi pe reprezentanţii ambelor biserici, am siguranţa că interpretez nu numai gândurile mele, ci şi pe ale lor.*

„Răsboiul mondial a prestat pentru toate timpurile dovada nu numai că noi, Românii monarhiei, cei din Bucovina şi Ungaria, suntem mai buni, decât cum ne-a mers faima, ci că am fost, cu drept cuvânt, revoltaţi, dacă din răutate sau reavoinţă au fost bănuite sentimentele noastre patriotice. Inainte de răsboiu aveam numai putinţa de-a invoca împrejurarea, că patriotismul şi credinţa noastră dinastică nu s'au clătinat niciodată. Posibilitatea de-a verifica prin fapte dovada pozitivă ne-a oferit-o răsboiul mondial...

„Intr'adevăr, e adâncă satisfacţia, pe care o simte fiecare român, ungur şi austriac în faţa atitudinei ireproşabil patriotice şi dinastice a poporului nostru. Căci totdeauna am fost atinşi în modul cel mai dureros, dacă ni-se bănuia credinţa dinastică şi patriotismul. Dar ceea ce n'au fost în stare a proba toate protestele, o dovedesc acum faptele poporului nostru. Pomul sănătos scutură fructele viermănoase, ca putregai, înainte de a se coace. Astfel au căzut de pe pomul sănătos al poporului românesc din monarhie, îndată la începutul răsboiului mondial, toate elementele, a căror credinţă faţa de stat şi dinastie n'a rezistat la proba de foc [1]).

„Românii monarhiei sunt neatinşi de curentele iredentei. Căci în popor, ca şi la intelectuali, are rădăcini adânci conştiinţa, că Habsburgilor avem să le mulţumim cultura şi desvoltarea noastră. Deasemenea (are rădăcini adânci) convingerea, că luptei politice dintre Unguri şi Români nu-i voie să-i atribuim decât caracterul unei certe dintre fraţi (bloss der Charakter eines Bruderzwistes beigemessen werden darf), *cu atât mai vârtos că în vederea pericolului rusesc, ce ameninţă ambele popoare cu distrugerea, ele sunt şi vor fi deapururea legate laolaltă prin verigile date de soartă ale intereselor comune de viaţă.*

„In temeiul acestei convingeri n'au lipsit tocmai cei mai înţele-

---

1) Aluzie mizerabilă la adresa părintelui *dr. V. Lucaciu* şi a poetului *Octavian Goga*, cari trecuseră în vechiul regat.

gatori și energici conducători ai Românilor din Ungaria și Bucovina de a încerca tot ce le sta în puteri, pentru a influența dispoziția în București, *ca România să intre în acțiune alături de Puterile centrale, sau cel puțin să păstreze o neutralitaate leală. Totul a fost, durere, zadarnic.* **Dar nimic nu poate zgudui credința noastră, că tocmai în interesul viitorului României e indicată, nu distrugerea monarhiei habsburgice, ci întărirea ei plină de vigoare și atașarea la ea a Regatului român.** *Căci, fără de această puternică monarhie la spate, România nu va putea să se sustragă destinului de a fi expusă veșnic la bunul plac și la arbitrarul Rusiei.*

„Credincios acestor convingeri, elementul bun și sănătos al poporului nostru a rămas acasă la postul său și tradiția moștenită dela bătrâni strălucește deacum tot mai luminos. E înălțător pentru noi, Românii habsburgici, dacă în aceste timpuri atât de grele, poporul nostru e judecat just și din partea Ungurilor, chiar după luptele vechi... Tot ce s'a prestat în materie de iubire de patrie și credință dinastică, prin cuvinte și fapte, de Românii monarhiei, cum și recunoașterea și aprecierea acestor fapte de către Unguri, va constitui, cum a caracterizat contele Tisza, *la începutul răsboiului, pe cât de nimerit, pe atât de lapidar, tot atâtea stânci de granit ale apropierii reciproce".*

Las pe seama cititorului ori-ce comentar asupra acestei expuneri, care nu poate inspira ori-cărui Român decât cea mai profundă scârbă și revoltă sufletească.

CAPITOLUL VII.

MEMORIILE CONTELUI TISZA ÎN LEGĂTURĂ CU RĂSBOIUL EUROPEAN. PĂRERILE LUI DESPRE POLITICA ROMÂNIEI ŞI DESPRE ATITUDINEA CONDUCĂTORILOR POLITICI ŞI SUFLETEŞTI AI ROMÂNILOR DIN ARDEAL

La un an şi ceva după asasinarea contelui *Tisza,* întâmplată în ziua de 1 Noembrie 1918, Academia maghiară a instituit o comisiune cu misiunea de a aduna şi publica toate scrierile, actele, telegramele şi scrisorile cu conţinut politic ale fostului prim-ministru al Ungariei, care, deşi a văzut une-ori greşit în politica ţării sale, a fost totuşi un mare şi fanatic patriot ungur, reprezentând în mod strălucit, dar nenorocit, timp de un sfert de veac, şovinismul maghiar până în clipa tragică a îngenunchierii sale.

In anul 1923 a apărut, în tipografia institutului *„Franklin-Társulat"* din *Budapesta,* primul volum, sub titlul *„Gróf Tisza István összes munkái"*, adică „Operele complecte ale contelui Tisza". In anul 1924 'i-a urmat volumul II, în 1926 vol. III şi în 1927 vol. IV.

Toate aceste volume, imprimate cu multă îngrijire, conţin un material documentar extraordinar de interesant şi instructiv nu numai cu privire la răsboiul european şi în special al Austro-Ungariei provocatoare, dar şi cu privire la răsboiul României şi la atitudinea, pe care au avut-o, în timpul celor patru ani de crâncen măcel, atât conducătorii partidului naţional-român din Ardeal, cât şi membrii episcopatului român (ortodox şi „unit"), faţă de statul ungar, în primul rând, şi faţă de mica Românie, *care intrase în răsboiu cu scopul precis de a-i elibera,* în al douilea rând.

Material vast şi covârşitor de important pentru istoria contimporană şi mai ales pentru ilustrarea palpitaţiunilor sufletului românesc de pe ambele versante ale Carpaţilor din vremea răsboiu-

lui, am considerat ca un lucru absolut necesar sa supun cititorului şi aprecierile celui mai învierşunat şi mai conştient duşman al Românilor, care a fost, spre nenorocirea lui şi a patriei sale, contele *Ştefan Tisza.*

Voiu reproduce deci în lucrarea de faţă, din numărul de peste 1500 de memorii, scrisori, telegrame simple şi cifrate, toate în ordine numerică, numai pe acelea, care tratează despre politica României şi despre conducătorii fraţilor din Ardeal. Nu voiu face nici un comentar inutil, pe care îl las să 'şi-l formuleze însuşi cititorul, care va avea astfel prilejul să constate singur cari anume dintre fraţii ardeleni au fost Români întregi, cari au fost slabi de îngeri şi cari au fost şpioni şi trădători.

Iată-le deci, păstrând ordinea numerică din publicaţiile Academiei maghiare:

No. 5

Scrisoarea contelui Tisza adresată împăratului Francisc Iosif.

Budapesta, 1 Iulie 1914

Majestate! Oricât aşi vrea sa evit o incomodare a Majestăţii Voastre în aceste zile, totuşi este de datoria mea să vă expun următoarele într'un mod cât de scurt posibil. Abia după audienţa mea, am avut prilejul să vorbesc cu contele *Berchtold* şi să iau cunoştinţă de intenţia sa de a face din groaznica fapta dela *Serajewo* un prilej de răfuială cu Serbia.

Nu am ascuns în faţa contelui *Berchtold* că consider aceasta ca o greşală fatală şi că nicidecum nu aşi împărtăşi răspunderea. In primul rând nu avem pân'acum motive suficiente, spre a putea face responsabilă Serbia şi de a provoca un răsboiu cu acest stat, cu toate eventualele declaraţiuni satisfăcătoare din partea guvernului sârb. Am avea cel mai defavorabil *locus standi,* ne-am prezenta în faţa întregei lumi ca turburători ai păcii şi am stârni un mare răsboiu în condiţiile cele mai defavorabile.

In al doilea rând, consider acest moment ca foarte nepotrivit, dat fiindcă *România este pentru noi ca şi pierdută, fără ca să avem o compensaţie în schimb* şi fiindcă Bulgaria, singurul stat pe care am putea compta, este istovită.

In situaţia actuală din Balcani ar fi pentru mine cea mai neînsemnată grijă să găsesc un *casus belli* potrivit. Dacă s'ar ivi vre-odata momentul de a deslănţui răsboiul, s'ar putea crea un caz de răsboiu din cele mai diferite cauze. Mai înainte însă trebue să se creeze o constelaţie diplomatică, în care raporturile de forţă să fie mai puţin defavorabile pentru noi.

Alipirea definitivă a Bulgariei într'un mod, care nu ar avea un ascuţiş împotriva României şi ar lăsa uşa deschisă pentru o înţelegere atât cu

acest stat, cât şi cu Grecia, devine din zi în zi mai urgenta. Ar trebui deci să se facă o ultimă încercare ca Germania *să realizeze alipirea făţişă a României la Tripla aliauţă.* Dacă însă Germania nu ar vrea să îndeplinească această misiune, ea va trebui să se mulţumească cel puţin cu câştigarea Bulgariei pe seama Triplei alianţe.

Dacă, *de dragul Romăuiei*, am tărăgăna aceasta şi mai departe, atunci vom fi noi vinovaţi în cazul când Bulgaria — părăsită de noi — va adera într'o bună zi la alianţa formata împotriva noastră, spre a primi în schimb un petec din Macedonia. *Iu sfârşit, cât despre Romăuia, cred că alianţa noastră cu Bulgaria oferă siugura posibilitate ca să recâştigăm Romăuia. Cu toată graudomauia Românilor, rezortul hotărîtor în sufletul acestui popor este teama de Bulgaria. Când aceştia vor vedea că uu ne-au putut împiedeca dela o alianţă cu Bulgaria, ei vor căuta, probabil, să fie primiţi în alianţă, spre a fi astfel apăraţi împotriva unei agresiuni bulgare.*

Acestea sunt principalele puncte de vedere, care pledează, dupa parerea mea, pentru o acţiune energică şi urgentă şi întrucât apropiata vizită a împăratului *Wilhelm* va oferi, poate, un prilej pentru aceasta, m'am crezut obligat să mă adresez Majestăţii Voastre cu rugămintea ca să binevoiţi a Vă folosi de prezenţa împăratului *Wilhelm* la *Viena*, spre a combate pornirea sa încontra Serbiei în legătură cu ultimele evenimente revoltătoare din *Serajewo* şi a-l determina sa sprijine în mod activ politica noastră balcanică.

Contele Ştefan Tisza.

No. 12

Domnului Săudor Iános, ministru de iuterne, Budapesta.

1 Iulie 1914

Iubite amice! Anexez scrisoarea lui *Czeruin* şi te rog să-mi răspunzi cât mai curând în această chestiune. *Intrucât în împrejurările de azi consider şi eu necesar ca să avem cunoştiuţă de indivizii, cari se aventurează din România în Ardeal, şi să-i urmărim cu atenţiuue,* sunt de părere că dorinţa lui *Czernin* s'ar putea îndeplini numai în cazul când cărţile de legitimaţie, date de dânsul, nu s'ar putea falsifica uşor şi dacă legaţiunea noastră le-ar elibera într'un număr restrâns şi numai acelora, a căror participare indirectă la uneltirile naţionaliste pare exclusă.

In cazul când ai avea vre-o rezervă legitimă din acest punct de vedere. o voiu împărtăşi cu plăcere, deoarece este evident că atunci reciprocitatea nu ar mai avea nici un înţeles. *Din partea noastră nu se duce nimeni în România ca să facă agitaţie.* Este deci firesc că Românii nu vor recurge la măsuri similare de precauţiune.

Aştept cât mai grabnic răspuns.

Al tău devotat

Tisza

No. 22

Contelui Czernin, ministru plenipotențiar, București

5 Iulie 1914

Iubite amice!..... Ași putea să-ți povestesc date interesante asupra călătoriilor miniștrilor români în Ardeal, unde sunt pretutindeni anunțați și așteptați în case particulare decătre fruntașii naționaliști....

...In împrejurările actuale, ar trebui să știm cel puțin cine trece granița, când o trece și cât timp stă pe teritoriul nostru.... *(Extras dintr'o scrisoare mai lungă).*

Tisza

No. 64 (telegramă strict confidențială)

Ministrului austro-ungar de externe, Viena.

28 Iulie (seara târziu) 1914

Cu pretinsa vizită a lui *Brătianu*, la *Viena*, ne putem aștepta la o atitudine energică a României pentru menținerea tratatului de pace dela *București*. M'am așteptat totdeauna la această fază și știu că vom pierde tot ceeace am câștigat ca prestigiu prin atitudinea noastră hotărîtă față de Serbia, dacă ne vom lăsa intimidați de România. Noi ținem România, prin Bulgaria, în șah, nu avem să ne temem de nimic din partea ei și viitoarele noastre relațiuni față de România nu le vom putea așeza pe o bază satisfăcătoare și sigură, decât printr'o atitudine fermă și impunatoare. Putem să-i dăm garanții cu privire la un atac bulgar și să accentuăm că vom ține seamă de echilibrul în Balcani, dar că prin răsboiul provocat de Sârbi s'a creat o bază de drept cu totul nouă, astfel că noi vom putea proceda după cum se vor desfășura peripețiile răsboiului. Dacă România nu ar corespunde datoriilor sale de aliat, atunci desigur și noi am fi degajați de orice obligațiuni și ne-am putea orienta în politica noastră balcanică cu totul independent de interesele României.

Tisza

No. 91

D-lui Vasile Goldiș, secretarul episcopiei române ortodoxe, Arad.

6 August 1914

Stimate Domnule!... Va rog să țineți seama că, în aceste timpuri răsboinice, tocmai ziarul *„Românul“* nu s'a sfiit să scrie că în realitate numai Românii se duc la răsboiu, considerați drept carne de tun și împotriva cărora există și azi încă ură.

Față de acest fenomen este legitim și just să se ia măsuri represive, din cauza călduroasei iubiri, pe care personal o nutresc pentru poporul român. Nici o considerație nu m'ar putea abate dela aceasta, dacă nu ași fi văzut că până și unele cercuri serioase românești au accentuat în aceste zile lăudabilul glas al sentimentului patriotic comun și că,

în momentul acestei mari crize istorice, a început şi România să-şi dea seama de comunitatea de interese ce există între noi. La aceasta se adaugă acum şi iniţiativa, precum şi declaraţia Dv., că mărinimia guvernului maghiar va găsi un ecou corespunzător 1). *(Extras dintr'o scrisoare mai lungă).*

Devotat

Tisza

No. 92

Domnului Vasile Hoszu, episcop român greco-catolic, Lugoj.

4 August 1914

Iubite amice! *Vasile Goldiş* mi-a adresat o scrisoare, declarând, în interesul suspendărei proceselor de presă împotriva ziarului *„Românul"*, că Românimea, unită ca o stâncă cu Maghiarimea, se pregăteşte la lupta pe viaţa şi moarte pentru tron, pentru patrie şi pentru existenţa lor naţională, şi adaugă că satisfacerea acestei rugăminţi va putea avea o importanţă istorică. Iţi trimit copia răspunsului meu cu rugăciunea ca să binevoeşti a întrebuinţa cuprinsul, după cum vei crede tu de cuviinţă, în cercurile corespunzătoare româneşti.

Cu cordiale salutări al tău sincer amic

Tisza

No. 125

(Este scrisoarea adresată de contele *Tisza*, în ziua de 12 August 1914, lui *Alex. Vaida*, mulţumindu-i pentru interviewul său din *„Adevărul"* dela 7 Aug. 1914, scrisoare pe care am reprodus-o în întregime la pag. 207.

No. 219

Contelui Czernin, Bucureşti.

1 Septembrie 1914

Iubite amice! Din iniţiativa ministrului de externe, am propus şefilor Logilor francmasone din localitate ca, prin intermediul Francmasonilor români 2), să exercite o influenţă asupra presei din *Bucureşti* şi să obţină cel puţin atât ca evenimentele răsboiului să se publice într'un mod obiectiv şi în conformitate cu adevărul.

---

1) Această mărinimie a guvernului unguresc s'ar referi la indulgenţa măsurilor luate faţă de presa românească. *(Nota autorului).*

2) Cu privire la rolul jucat de lojile francmasonice în timpul răsboiului european, este interesantă următoarea frază, pe care o găsesc la pag. 58, a cărţii contelui *Czernin*, intitulată *„Im Weltkriege"*: „Cu un an înainte de izbucnirea răsboiului, am aflat din chiar gura archiducelui *Francisc Ferdinand* că Francmasonii au hotarît suprimarea lui". *(Nota autorului).*

Aducătorul acestei scrisori, d. *Eugen Csukássy*, pleacă din ordinul acelor domni la *București*, unde va căuta să intre în legatură cu ziariştii de seamă de acolo. Iţi recomand pe acest bărbat destoinic şi demn de încredere şi te rog să-i dai tot concursul pentru îndeplinirea misiunei sale patriotice.

Cu calda prietenie

Tisza

No. 225

Episcopului greco-catolic român Vasile Hoszu, Lugoj.

2 Septembre 1914

Iubite amice! Iţi mulţumesc foarte mult pentru interesanta ta scrisoare primită în acest moment. Membrii comitetului (naţional-român) să-şi aranjeze afacerea lor cu *Goldiş*, precum vor crede de cuviinţă, dar n'ar fi just ca interesul comun să sufere din cauza procedeului său criticabil.

Cred că atât ei, cât şi clerul superior român ar face o faptă înţeleaptă şi salutară, din punctul de vedere al viitoarei situaţiuni a Românilor, dacă 'şi-ar ridica glasul împotriva agitaţiilor, care continuă încă în România. Ai dreptate, acest lucru nu trebue luat în sensul unei provocări directe pentru intrarea în răsboiu a României. Ar fi însă foarte just să se constate că soarta Românilor din patria noastră nu poate constitui în nici un caz o piedică, pentru ca România să fie aliata noastră într'un răsboiu, la care participă Românii din Ungaria, cu atâta abnegaţiune şi însufleţire. Sentimentul de neam ar dicta ca fiii naţiunii române din România şi din monarhia noastră să lupte în aceeaşi tabără.

M'aşi bucura foarte mult, dacă te-ai duce şi tu în România, unde desigur 'ţi-s'ar oferi prilejul unor conversaţiuni amănunţite cu bărbaţii politici mai de seamă[1]). Telegrafiază-mi data plecării tale, ca să te recomand în mod corespunzător contelui *Czernin*.

---

1) La câteva zile după primirea acestei scrisori, episcopul *V. Hoszu*, însoţit de d. *dr. Teodor Mihali*, deputat în Camera din *Budapesta*, au şi sosit la *Sinaia*, ca trimişi ai contelui *Tisza*, să sondeze terenul şi să ceară intrarea României în răsboiu cot la cot cu Austro-Ungaria. Rezultatul a fost, bine înţeles, nul. D. *Mihali* mi-a făcut în vara anului 1929 următoarea interesantă mărturisire asupra acestei misiuni şi a modului cum s'au achitat de ea: Când mă prezintam cu episcopul *Hoszu* în audienţă la fruntaşii politicei româneşti, eram nevoit să spun şi eu ceeace spunea el. Dar spre a paraliza efectul interventiunei noastre, căutam să obţin personal la toţi aceşti bărbaţi câte o audienţă separata, în care apoi ceream tocmai contrariul şi anume că dorinţa noastră, a Ardelenilor, este ca România să intre în răsboiu împotriva Austro-Ungariei şi nici într'un caz alături de ea. Această mărturisire a d-lui *dr. T. Miihali* pare a exprima adevărul, judecând după încrederea ce 'i-o arăta *Ion I. C. Brătianu*, care cu acest prilej — spune d. *Mihali* într'un

In fine, dragă prietene, trebue să-ţi dau un răspuns deschis la partea a treia din scrisoarea ta. Ştii foarte bine că eu nu am bănueli împotriva masselor române, cunosc prea bine sufletul clerului român şi spiritul ce domneşte în unele seminarii teologice, ca să nu ne facem iluziuni în această privinţă. Tu singur spui că, dacă România ar interveni încontra noastră, aceasta ar putea să aibă consecinţe, de care să ne ferească bunul Dumnezeu.

Dragă amice,nu este bine aşa. Situaţia aceasta nu este satisfăcătoare şi voi, conducătorii români, cu idei patriotice, ar trebui să vă folosiţi pe viitor cu mai multă hotărîre de puterea voastră, ca să îndrumaţi sufletele tinerilor preoţi şi învăţători pe calea patriotismului.

Dacă România ar lua o atitudine ostilă nouă, massele poporului român desigur nu s'ar răsvrăti, dar s'ar produce evenimente foarte triste, ar curge mult sânge românesc — şi aceasta ar otrăvi sufletele încă pentru multe generaţii.

Cu cordiale salutări. sincer devotat

Tisza

No. 240

Telegramă (strict secretă) trimisă de contele Czernin ministrului austro-ungar de externe, Viena.

Sinaia, 7 Septembre 1914

Alex. Marghiloman, şeful conservatorilor, a făcut următoarea comunicare (strict secretă) contelui *Waldburg*, secretarul legaţiunii germane: „Ruşii lucrează la un plan: dupăce vor mai obţine succese în Galiţia, ei vor să ofere României Bucovina".

Regele, care a vorbit cu *Marghiloman* despre aceasta, a declarat că, dacă oferta s'ar produce, va fi pus într'o situaţie grozav de grea, deoarece opinia publică din România nu 'i-ar putea rezista.

La această importantă declaraţie a regelui, *Marghiloman* a adăugat următoarele: „Dacă am garanta Ardealului un statut politic şi am face spre Bucovina o rectificare de graniţă, în sensul ca *Suceava* cu împrejurimile, unde se află osămintele lui Ştefan cel Mare, să fie cedate României, Românii nu numai că nu ar sprijini Rusia, dar ar interveni activ pentru Austro-Ungaria".

La acestea adaug părerea mea personală că regele *Carol*, dacă promisiunea rusă ar deveni fapt, ar abdica şi succesorul său va interveni probabil împotriva monarhiei.

Czernin

---

articol al său despre unire, publicat în revista *„Generaţia Unirii"* (No. 3 din 1929) — 'i-ar fi declarat:

— *„Domnule Mihali! Grăbeşte de te întoarce acasă şi linişteşte spiritele româneşti agitate de acolo. Spune-le ca nu cumva să facă vre-o revoltă până nu te voiu aviza eu că intră armata noastră. Căci să se ştie: la cea mai mică mişcare, toţi vor fi măcelăriţi, iar mie nu-mi trebue Ardealul fără Ardeleni!" (Nota autorului).*

No. 241

Dintr'o scrisoare a contelui Tisza către contele Czernin.

7 Septembre 1914

Chiar şi cele mai largi concesiuni nu vor avea nici o influenţă asupra atitudinei României. Aceasta depinde exclusiv de felul cum priveşte ea şansele marelui răsboiu...... Tot respectul pentru regele *Carol*, dar el este un om foarte şiret. El nu va abdica aşa de repede.

No. 251

Contelui Berchtold, ministru de externe, Viena.
(Telegramă telefonată)

10 Septembre 1914

Aşi primi foarte bucuros pe Românii indicaţi în scrisoarea ta: *Alex. Vaida, Aurel Popovici* şi *Iuliu Maniu.* Cu d. *Funder* nu aşi putea trata despre această chestiune, căci nu pot admite ca un ziarist austriac să figureze ca intermediar între cetăţeni şi mine.

Tisza

No. 254

Telegramă telefonată de Burián contelui Tisza

11 Septembre 1914

Astăzi şi generalul *Conrad* 1) declară că ar merita să cedăm judeţul *Suceava*, dacă prin aceasta ne-am putea asigura cooperarea armatei române.

Burián

No. 258

D-lui Tschirsky, ambasadorul Germaniei, Viena.

13 Septembre 1914

..... Deocamdată mă gândesc la România. Curentul austro-fob, care există acolo încă de mult, este stimulat în toate felurile de presa din solda ruso-franceză. Această presă este cu totul sub influenţa ştirilor victorioase ale presei Antantei. care ne consideră complect bătuţi, iar victoria definitivă ar fi aproape asigurată. Astfel ispita de a participa la răsboiu împotriva noastră devine din ce în ce mai mare şi oricare cunoscător al sufletului românesc va recunoaşte primejdia foarte reală, că curentul, care duce opinia publică în această direcţie, ar putea mătura toate zăgazurile şi toate piedicile. Atunci însă situaţia noastră militară va fi pierdută. Această foarte gravă primejdie ar trebui preîntâmpinată de Germania cu toată energia. *(Extras dintr'o scrisoare).*

Tisza

---

1) *Conrad von Hötzendorf*, şeful marelui stat major al armatei austro-ungare. *(Nota autorului).*

No. 263

Contele Berchtold către contele Tisza.

15 Septembre 1914

(După înfrângerea Ruşilor în Prusia orientală)...... Dacă ar interveni acum şi România, şeful marelui stat major este de părere că răsboiul împotriva Rusiei va fi câştigat cu siguranţă. Importanţa cooperărei României este evidentă...... Austro-Ungaria ar trebui să facă tot posibilul ca să obţinem sprijinul României. Eventualele sacrificii ar trebui să apară neînsemnate într'un moment atât de critic şi când este vorba de o luptă pentru existenţa şi situaţia de mari puteri a celor două imperii.

Berchtold

No. 264

Răspuns telefonic dat de contele Tisza lui Berchtold

15 Septembre 1914

Dacă obţinem din partea României o declaraţie obligatorie asupra condiţiunilor, în care ar participa cu toate forţele ei în răsboiu, sunt şi eu de părere să mergem până la limita posibilităţilor. Lucrul principal ar fi însă ajutor german cât mai mare şi mai grabnic. Numai dacă Românii vor afla aceasta, ei vor fi dispuşi să-şi unească soarta lor cu a noastră. *(Extras dintr'o scrisoare).*

Tisza

No. 294

Dintr'un lung memoriu adresat de Tisza contelui Czernin asupra chestiunii Românilor din Ungaria.

26 Septembre 1914

..... Dacă România ar participa la lupta noastră şi daca întreaga rasă română 'şi-ar uni astfel soarta cu a noastră, atunci ar fi sosit momentul psihologic ca să ne adresăm şi opiniei publice maghiare, spre a găsi soluţionarea chestiunilor la ordinea zilei.

Această soluţionare nu trebue căutată în nici un caz pe calea unei situaţiuni speciale a Ardealului din punct de vedere al dreptului de stat. Precum am spus, chestia românească nu este o chestie ardeleană......

Noi nu ne putem gândi deci decât la astfel de masuri, care ar înlătura lacunele actualei administraţiuni şi ar asigura un tratament binevoitor şi obiectiv populaţiei române, iar pe de altă parte ar întări poziţia instituţiunilor culturale româneşti şi ar face posibila cultivarea *relativă* a limbei române şi în institutele de învăţământ ale statului.

Chestiunile de amănunt în această privinţă ar putea însă forma obiectul unui schimb confidenţial de idei numai când participarea efectivă a României în răsboiu va fi hotărîtă în anumite condiţiuni.

Tisza

No. 310

Contelui Czernin, București.

29 Septembre 1914

..... Deocamdată ar fi de datoria tuturor acelor Români, cari recunosc că este o chestiune vitală pentru poporul român alipirea lor la grupul Puterilor anti-ruse, să-și exprime bucuria și recunoștința și să insiste asupra *importanței* concesiunilor mele. Sper că voiu putea obține aceasta dela cei mai mulți dintre fruntașii Românilor de aici. In cazul acesta, regele *Carol* va fi obținut tot ceeace putea să dorească, căci prin aceasta 'i-ași fi dat instrumentul ca să influențeze opinia publică din România. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

No. 311

Contelui Czernin, Sinaia
(Telegramă cifrată)

30 Septembre 1914

Voiu face toate pregătirile, pentru ca schimbul meu de scrisori cu mitropolitul *Mețianu*[1]) să se poată publica la începutul săptămânei viitoare. Rog, în orice caz, să așteptați pân'atunci, pentru ca ofensiva noastră să facă progrese mai mari, iar eu să câștig timp pentru unele demersuri pregătitoare aci. Publicarea va trebui să se facă în orice caz cu o zi înaintea publicării la *București*, spre a evita aparența cum că totul ar fi fost comandat dela *București*. Dacă însă ne-am afla în ajunul unei mari victorii, ar fi poate mai bine să așteptăm această victorie și să facem publicația imediat sub impresia ei, ceeace ar majora efectul.

No. 324

Ministrului de externe, Viena.

1 Octombrie 1914

Cu referire la telegramele 684 și 685 din *Sinaia*, rog a comunica contelui *Czernin* că ocuparea pacinică a *Ardealului de către România* este exclusă în orice împrejurări și în orice condițiuni imaginabile și că dânsul urmează să facă declarațiuni în acest sens. Prin tăcere sau printr'un răspuns, care n'ar fi destul de categoric la astfel de aluzii, ni s'ar face un foarte mare rau.

Tisza

---

1) Este vorba de scrisoarea adresată de *Tisza* bătrânului mitropolit *Mețianu* dela *Sibiu* în ziua de 22 Septembre 1914, — despre care amintește și *Vaida* în faimosul său memoriu — în vederea împăcării cu Românii. Primul ministru maghiar, văzând că fruntașii partidului național cer, între alte condițiuni, și autonomia Ardealului, voia să scape prin câteva firimituri aruncate membrilor episcopatului. El vrea să prezinte drept mare eveniment ridicolele sale concesiuni, pregătindu-le și o punere în scenă stupidă și pretențioasă. Scrisoarea contelui *Tisza*, ca și răspunsul mitropolitului *Mețianu*, cititorii le vor găsi la pag. 363—366. *(Nota aut.)*.

No. 326

Contelui Czernin, Sinaia
(Telegramă cifrată. strict secretă)
2 Octombre 1914

Intenţiunile primului ministru român, în declaraţiile sale asupra Bulgariei şi Italiei, sunt evidente: Să deştepte neîncrederea noastră, să tulbure raporturile noastre cu aceste state şi în special, cât priveşte Italia, să ne împingă în chestia *Trentinului* spre un punct de vedere, care 'i-ar putea servi ca precedent.

Foarte fericit a fost răspunsul tău, cá unui aliat nu 'i-se poate propune o astfel de *porcărie*. Rog însă să accentuezi categoric, la orice ocaziune similară, că noi nu cedăm nimic din propriul nostru trup şi nu vom tolera ocuparea teritoriului nostru decătre nimeni. Cât timp voiu avea un cuvânt de spus, se va trage asupra oricui, care va intra la noi. In această privinţă sunt de acord toţi factorii competenţi din *Viena* şi *Budapesta* şi nu vom devia dela această linie de conduită în nici un caz şi în nici o împrejurare. Ar fi de recomandat ca acest lucru să fie cunoscut de toata lumea în România.

Tisza

No. 354

Domnului Tschirsky, ambasadorul Germaniei, Viena.

6 Octombre 1914

Excelenţă! Ca răspuns la adresa Dv. din 4 Octombre, am onoare să vă comunic cum că d. *A. Popovici*[1]) este un personagiu cu totul neînsemnat, care s'a folosit de un proces politic ce 'i-s'a intentat în anul 1894[2]) ca să trăiască ca martir, mai ales la *Viena*, şi să se introducă în anumite cercuri maghiarofobe.

A câştigat oarecare importanţa prin faptul ca a reuşit, ca şi alţi intriganţi[3]). să se introducă la *Belvedere*, spre a juca, cu mai mult sau mai puţin drept, rolul unui intermediar între defunctul archiduce *Francisc Ferdinand* şi Românii din Ungaria. Prin tragica moarte a înaltului său protector, şi-a pierdut acum acest rol şi cu toate că nu 'i-se poate contesta o anumită abilitate şi înzestrare, el totuşi nu este mai mult decât un ziarist intrigant, saturat cu idei aşa zise *pan-austriace*.

Din tabăra *pan-austriacă* a scos ideia numirii unui ministru român în guvernul maghiar, ceeace ar fi o copie a ministrului austriac fără portofoliu, care nu s'ar putea potrivi împrejurarilor şi instituţiunilor din Ungaria. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

---

1) E vorba de *Aurel C. Popovici. — Nota autorului.*

2) E vorba de procesul *Replicei. — Nota autorului.*

3) Printre aceştia este în primul rând *Alex. Vaida*, graţie căruia a intrat şi *Popovici* în „laboratoriul" archiducelui *Francisc Ferdinand. — Nota autórului.*

No. 369

Contelui Czernin, București.
(Strict secret)

10 Octombre 1914

Explicația cuprinsă în telegrama 870, cu privire la intervenția ministrului plenipotențiar german, trece cu vederea punctul cel mai esențial. Răul cel mai mare consistă în faptul ca Românii de aici povestesc cum-că d. *von Busche* le-ar fi comunicat că eu continuu a refuza acordarea *autonomiei Ardealului*, dar că guvernul german o va impune.

Pe baza hârtiilor mele, constat că ideia autonomiei sau a statutului politic al Ardealului a pornit dela regele *Carol* și *Marghiloman* înainte de sosirea d-lui *von Busche*. Eu 'i-am explicat ministrului german că asupra acestei chestiuni nu se poate discuta. *(Extras).*

Tisza

No. 455

Comunicare telefonică ministrului de externe, Viena.

22 Octombre 1914

Este sigur că din partea Românilor noștri am primit declarațiuni de fidelitate dinastică și care resping orice iredentism. In ce privește chestiunile politice concrete, am declarat și mai acum o lună că atunci nu vedeam nici o perspectivă ca conducătorii naționaliștilor români să accepte formal concesiunile mele, ca o soluție definitivă, deoarece radicalii, în frunte cu *Maniu*, vor să se folosească de momentul actual pentru șantaj, iar majoritatea moderaților nu are curajul să procedeze fără ei. Din acest motiv am scris mitropolitului *Mețianu*, spre a obține dela el și dela mai mulți naționaliști cu vază declarațiuni, care să exprime recunoștință și mulțumire pentru condescendența mea. *(Extras).*

Tisza

No. 494

D-lui Henric von Tschirsky-Böggendorf, ambasadorul Germaniei, Viena.

5 Noembre 1914

.... Ar fi desigur un mare avantagiu, dacă ne-am putea asigura colaborarea României. O vom obține absolut sigur, dacă vom bate pe Ruși. Inainte de aceasta, este o iluzie, care se va îndepărta cu atât mai mult de noi. cu cât o vom căuta mai mult. Ar fi absolut greșit să se creadă că curentul defavorabil din România s'ar atribui politicei maghiare fața de naționalități. România a aderat la Tripla alianță într'o vreme, când situația Românilor din Ungaria era mult mai rea și dacă opinia publică din România se îndreaptă împotriva noastră, aceasta se întâmplă nu pentru că Românilor din Ardeal le-ar merge prost, ci pentru că ei cred că vor putea câștiga Ardealul.

Nu-mi fac nici o iluzie în ce priveşte efectul concesiunilor mele asupra României. Cu toate acestea, le voiu propune, întâiu pentru că mă aştept la un oarecare succes pe urma acestui pas printre Românii din Ungaria şi al doilea pentru că ţin seamă de dorinţa guvernului german şi a puţinilor noştri prieteni din România. *(Extras dintr'o scrisoare mai lungă).*

Tisza

No. 495

Contelui Czernin, Bucureşti.

(Telegramă cifrată)

6 Noembre 1914

Schimbul meu de scrisori cu mitropolitul *Meţianu* se va publica Duminică, deodată cu amnestia şi cu o ordonanţă ministerială, după care Românii din Ungaria vor putea întrebuinţa tricolorul lor în acelaşi timp cu tricolorul naţional-maghiar.

Am făcut tot posibilul ca să asigur succesul. Mă aştept la manifestaţiuni de simpatie din partea naţionaliştilor cu vază. *(Extras).*

Tisza

No. 524

Contelui Berchtold, Viena.

12 Noembrie 1914

..... Scrisorile de caldă recunoştinţă din partea fruntaşilor români sosesc cu întârziere din cauza dificultăţilor circulaţiei. Sper că voiu mai obţine din partea mai multor episcopi şi a unor mireni cu vază declaraţiuni publice corespunzătoare. Voiu căuta să plasez mereu în ziarele naţionaliste de aici noui declaraţiuni amicale, astfel că chestiunea va pătrunde încetul cu încetul şi în România.

Ai grijă ca presa germană să nu strice lucrurile. *(Extras).*

Tisza

No. 525

Ministerului de externe, Viena.

12 Noembre 1914

Am telegrafiat contelui *Czernin* următoarele:

„Rog a transmite ambasadorului german mulţumirile mele. L'am rugat pe episcopul *V. Hoszu* să desmintă ştirile neadevărate cu privire la atitudinea Germaniei în chestia autonomiei Ardealului. Se pare ca Românii noştri privesc cu ochi buni acţiunea mea".

Tisza

No. 526

D-lui Vasile Mangra, deputat şi vicar, Oradea Mare.

12 Noembre 1914

Iubite amice! Iţi mulţumesc pentru cuvintele tale recunoscătoare, înapoindu-ţi interesanta anexă a scrisorii tale.

Acest răsboiu a dovedit de fapt că nici chiar în tabăra cea mai extremistă a naţionaliştilor nu există *iredentişti.* Dau dovadă de o credinţă patriotică până şi acei. de cari ne despart astăzi mari contradicţii în chestiuni de politică internă. Este în orice caz o dovadă îmbucurătoare şi trebue să-i tragem consecinţele.

Din suflet te salută adevărat devotat

Tisza

No. 531

D-lui Vasile Hoszu, episcop greco-catolic, Gherla.

12 Noembre 1914

Iţi anexez copia telegramei contelui *Czernin* cu rugămintea ca să desminţi în mod categoric svonul neîntemeiat cum că Germania a promis o acţiune în chestia autonomiei Ardealului.

Episcopul *Frenţiu* a scris o foarte frumoasă pastorală şi am primit o scrisoare foarte călduroasa de recunoştinţă din partea episcopului *Ioan I. Pap* dela *Arad.* In ziarele româneşti n'am văzut, decât în *„Românul“*, o declaraţie satisfăcătoare ca aceasta.

Te rog să îngrijeşti ca în cercurile româneşti sa apară mereu declaraţiuni, în care sa fie apreciată cum trebue acţiunea mea. Să batem ferul cât e cald.

Te saluta din tot sufletul al tău credincios

Tisza

No. 533

Ministerului de externe, Viena.
(Telegramă telefonată)

13 Noembre 1914

Primesc dela archiducele *Frederic* urmatoarea telegramă: „Comandamentul suprem german îmi trimite urmatoarea depeşă: Recomand urgent a determina guvernul maghiar ca să acorde Românilor din Ungaria reformele şi avantagiile cerute de ei, precum şi a stărui ca să se promita României un câştig de teritorii ruseşti. Dacă aceasta s'ar face curând, ajutorul activ din partea României îmi pare posibil. *Hindenburg*“.

La această telegrama 'i -am raspuns archiducelui *Frideric* urmatoarele: „Am facut Românilor toate concesiunile imaginabile, încă la 9 curent, ceeace Românii din Ungaria au primit cu mulţumire şi recunoştnţa, dar va avea puţină influenţa asupra României, care nu vrea sa îmbunătă-

ţiască soarta Românilor de aici, ci sa anexeze Ardealul şi Bucovina. Sunt de acord să promitem României, pentru colaborarea ei activă, orice câştig teritorial, dar sunt ferm convins că România va interveni numai după ce îl vom fi bătut pe Ruşi".

Tisza

No. 542

Baronului Burián, Viena.

14 Noembre 1914

.... Nu ai putea să comunici Maiestaţii Sale împăratului *Wilhelm* că consideri necesar să-i oferi prilejul unei conversaţiuni personale şi confidenţiale, asupra tuturor chestiunilor, cu cine-va, care se bucură de încrederea lui şi că m'ai desemnat pe mine, fiindcă numai eu sunt în măsură să dau explicaţiuni într'o chestie importantă privitoare la Românii noştri, în legătură cu telegrama mareşalului *Hindenburg? (Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

No. 558

Contelui Czernin, Bucureşti.
(Telegramă strict secretă)

26 Noembre 1914

Călătoria mea a decurs foarte favorabil în toate privinţele. Atât împăratul *Wilhelm*, cât şi cancelarul şi ceilalţi conducători ai politicei germane au discutat confidenţial şi amanunţit cu mine toate chestiunile politice şi militare la ordinea zilei, constatând armonie aproape în toate.... Germanii sunt conştienţi de victoria finală.

.... In sfârşit par a fi înţeles că numai presiunea situaţiei militare şi diplomatice ar putea reţine România de a intra în acţiune împotriva noastră şi s'o determine eventual mai târziu să intervină alături de noi. De aceea căutăm să împingem Bulgaria ,prin intermediul Turciei, ca sa intre în răsboiu...

Sper că le-am scos din cap ideia altor concesiuni pentru România, propuse de subsecretarul de stat *Zimmermann* cu destulă hotărîre, de ceilalţi însa cu mai puţină insistenţă. Eu am declarat categoric că nici vorbă nu mai poate fi despre aşa ceva. Tot astfel, din ordinul direct al împăratului *Francisc Iosif*, am comunicat împăratului *Wilhelm*, în numele său, că în nici un caz nu va ceda de bună voie nici un petec de pământ din teritoriul monarhiei. După o scurtă expunere din parte-mi cu argumente evidente, împăratul Germaniei 'mi-a declarat, cu oarecare solemnitate, că înţelege perfect acest lucru. *(Extras).*

Tisza

No. 566

Episcopului greco-catolic român Valeriu Frenţiu, Lugoj.

29 Noembre 1914

Prea Sfinţia Ta! Din cauza călătoriei mele în străinătate, abia acum pot să-mi exprim mulţumirea şi recunoştinţa pentru pastoralele Dv. patriotice. Am convingerea că acum trebue să ajungem în sfârşit la ţintă. In această credinţă, mă voiu năzui mai departe ca să pregătesc rezultatul deplin, care va urma după sfârşitul răsboiului, iar în munca mea comptez cu siguranţă pe patrioticul Dv. concurs.

Sincer devotat

Tisza

No. 567

Episcopului greco-catolic român, Dumitru Radu, Oradea Mare.

29 Noembre 1914

Prea stimate amice! Primeşte recunoscătoarele mele mulţumiri pentru rândurile din 16 curent, pe care însă din cauza călătoriei mele în străinătate le-am primit cu întârziere. După ferma mea credinţă, trebue să ajungem acum la scop. In nazuinţele mele în această direcţie, nu trebue să ne lăsăm prin nimic abătuţi din acest drum.

Să nu te impresioneze faptul că opinia publică maghiara priveşte chestiunea cu oarecare rezervă, căci aceiaşi rezervă se arată şi din partea Românilor, dar este firesc că numai formularea definitivă va produce liniştirea deplina a elementelor serioase din ambele tabere. In definitiv. aceasta atitudine a unei părţi a opiniei publice maghiare nu poate decât să convingă pe concetăţenii noştri români că este vorba de reforme într'adevăr foarte importante.

Sincer devotat

Tisza

No 569

Prinţului Hohenlohe Schilingfürst, ambasadorul Austro-Ungariei, Berlin.

29 Noembre 1914

Ca o complectare a dosarului predat la *Berlin*, îmi permit a trimite un număr al ziarului pronunţat naţionalist *„Deşteptarea“* din *Braşov*, care este o dovadă a efectului acţiunii mele [1]).

Tisza

---

1) Ştiut fiind că ziarul acesta era plătit de guvernul unguresc, am ţinut să reproduc anume această scrisoare, spre a ilustra reaua credinţă a contelui *Tisza* şi la ce arme recurgea în susţinerea punctului său de vedere faţă de insistenţele Germaniei de a face concesiuni Românilor. *(Nota autorului).*

No. 592

Domnului Vasile Hoszu, episcop, Gherla.

3 Decembre 1914

..... In fine menţionez ca eri m'a vizitat deputatul bucovinean *Aurel Onciul* şi mi-a spus multe lucruri în legătură cu acţiunea mea de împăcare. După câte ştiu, *Onciul* face parte dintre Românii moderaţi. Faţă de mine s'a prezentat ca amic desăvârşit al împăcării şi a accentuat că, graţie strânselor sale relaţiuni cu conducătorii români d'aici, ar putea aduce bune servicii cauzei. Eu l'am primit politicos, l'am ascultat, dar in ce mă priveşte n'am trecut peste limita generalităţilor cunoscute de toţi. *(Extras dintr'o scrisoare mai lungă).*

Te salut din tot sufletul sincer devotat

Tisza

No. 709

D-lui Betegh Miklos, comisar al guvernului, Cluj.

7 Ianuarie 1915

..... Ştiu prea bine ca în Ardeal sunt mulţi Români cu sentimente ostile nouă. Mai ştiu că un răsboiu cu România ar provoca un puternic conflict sufletesc în toată Românimea, *dar îndrăznesc să afirm că majoritatea Românilor din Ardeal nu doreşte acest răsboiu.* Ei nu conspiră şi ar dori să evite clipa, în care ar trebui să se decidă. In sufletul lor se luptă conştiinţa nnaţională cu credinţa faţă de patrie. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

No. 720

D-lui Vasile Hoszu, episcop, Gherla.

15 Ianuarie 1915

Iubite amice! Am luat cu mulţumire cunoştinţă de acea parte a scrisorii tale din 10 Ianuarie, privitoare la *Vasile Lucaciu*, şi îţi pot da asigurări liniştitoare că, după toate calculele omeneşti, nu trebue să ne temem de o invaziune rusă în Ardeal.

Te salut din suflet, sincer devotat

Tisza

No. 726

D-lui baron Conrad v. Hötzendorf, şeful marelui stat major, Viena.

16 Ianuarie 1915

..... Chestiunea Italiei şi României va intra în curând într'un stadiu acut. Intreaga noastră acţiune politică trebue să se concentreze asupra soluţionării acestei probleme. Un lucru este cert: Trebue să zădărnicim

în orice caz un atac simultan din partea Italiei şi a României. Trebue să găsim un acord cu Italia, iar faţă de România să luăm o atitudine de aşa natură. ca să-i treacă pofta de a intra în răsboiu încontra noastră. Dacă primejdia italiană va fi înlăturata, vom putea ţine în loc România. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

No. 757

Contelui Ştefan Tisza, prim-ministru, Budapesta.

19 Ianuarie 1915

..... Credinţa în puterea noastră militară se va trezi şi în România printr'un succes al nostru împotriva Rusiei. Afară de aceasta, trebue să căutăm ca să obţinem în România tot ceeace se poate obţine cu bani. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Devotat

Conrad

No. 767

Baronului Buriân, miuistru de externe, Viena.

25 Ianuarie 1915

Atât scrisorile lui *Betegh Miklos*, cât şi ale episcopului *V. Hoszu*, alaturate aci în copie, sûnt o dovadă despre schimbarea stării sufleteşti din România. *(Extras dintrun memoriu al lui Tisza către baronul Buriân).*

Tisza

Iată acum şi scrisoarea episcopului *V. Hoszu,* adresată contelui *Tisza:*

Gherla, 22 Ianuarie 1915

Prea stimate domnule! Eri a fost la mine *Ioan Lapedatu*, director de bancă în *Sibiu*, care venise într'o anchetă la banca *Concordia*. Mi-a povestit că mai acum 5—6 zile s'a întâlnit cu fratele său, funcţionar în România, care dispune acolo de legături distinse.

Dela acesta am aflat următoarele lucruri:

1. Atmosfera oficială, cu tot sgomotul de bâlciu, înclină mereu spre noi şi, după părerea sa, nu se va îndepărta de noi.

2. *N. Filipescu* începe sà aprobe făţiş atitudinea guvernului şi a lui *Marghiloman.*

3. *Vasile Lucaciu* nu se mai află pe teritoriul României, ci în Italia, probabil la *Roma*, căci 'i-s'a comunicat că prezenţa şi rolul său în România ar fi indezirabile.

4. In fine că *Oct. Goga* nu va mai scoate ziarul său de agitaţie, anunţat cu mare sgomot, deoarece acest lucru a fost zădărnicit.

Tu ai posibilitatea să-ţi procuri informaţiuni exacte asupra autenticităţii acestor ştiri. Dacă însa aceste două ştiri din urmă sunt adevărate,

aceasta ar fi în orice caz o dovadă că guvernul român a început să procedeze mai energic împotriva semănătorilor de vrajbă.

M'am gândit că este bine să-ți comunic aceasta. In cercurile Românimei de acasă, știrile de acest soiu au un efect foarte bun.

Cu toate luptele dela granița Bucovinei, suntem încrezători și liniștiți. Preoților mei le-am poruncit să rămână la posturile lor.

Te salut din suflet, sincer devotat

V. Hoszu [1]).

No. 875

D-lui Aurel Onciul, deputat, Viena.

26 Februarie 1915

Stimate Domnule! Abia acum am avut timp sa citesc memoriul D-tale. Am constatat cu regret că D-ta ai înțeles declarația mea tot așa de puțin ca și situația Românilor din Ungaria... N'am avut intenția să-ți dau vre-o însărcinare cu privire la conversațiunile cu Românii din Ungaria. Insă, deoarece D-ta ai declarat ca, dupa impresiile D-tale, ar exista o deosebire neînsemnată între punctul meu de vedere și dorințele conducătorilor Românilor naționaliști și 'mi-ai pus în perspectivă o confirmare mai precisă a acestei concepțiuni, am răspuns în mod firesc ca astfel de informațiuni m'ar bucura și ca aștept cu plăcere viitoarele D-tale relațiuni....

Cu tot respectul pentru intențiunile D-tale ,trebue sa te rog în consecință ca să nu te mai ocupi de această chestiune, căci 'mi-ai creia numai dificultăți în soluționarea problemei.

Cu deosebită stimă

Tisza

No. 894

Din notele lui Tisza asupra conversațiunii sale cu baronul Burián, ministru de externe.

3 Martie 1915

..... Al doilea fapt este atitudinea lui *Brătianu.* Nu numai că intră, dar stăruie să stabilească o înțelegere între Italia și Rusia. Rezultatul: Iminenta primejdie a unui acord italo-româno-rus și apoi imediata intrare în acțiune.

---

1) Din schimbul de scrisori dintre *Tisza* și episcopul *Hoszu* rezultă lămurit că acest nedemn cap bisericesc era spionul primului ministru ungar. Și când mă gândesc că ziarul *„Unirea“*, organul mitropoliei din *Blaj*, considera, în Februarie 1916, moartea lui *Hoszu* drept *„o pierdere ireparabilă“! — (Nota autorului).*

No. 895

Baronului Burián, ministru de externe, Viena.

3 Martie 1915

..... Cu îngrijorare crescândă urmăresc evenimentele militare. Căderea oraşului *Przemysl* numai o grabnică şi victorioasă ofensivă la *Uzsok* o poate împiedeca... La aceasta se adaugă primejdia ce ameninţă dela *Dardanele*... Toate acestea vor avea un efect din cele mai defavorabile la *Bucureşti* şi la *Roma*.

In numele cerului te implor, veghează şi nu permite în nici un caz ca cei *doi tâlhari* să se unească pentru pradă... Dacă ar fi să satisfacem numai Italia şi numai cu *Trentinul*, ar însemna o lovitură; dacă ar trebui să dăm mai mult şi mai ales să aruncăm un ciolan şi României, ar fi o catastrofă.

Tisza

No. 905

D-lui V. Hoszu, episcop, Gherla.

6 Martie 1915

Iubite amice! Am primit cu mulţumire scrisoarea ta privitoare la uneltirile lui *V. Lucaciu*.

Sincer devotat

Tisza

No. 914

Prefectului judeţului Braşov.

10 Martie 1915

Abia acum vad articolul *patriotic* şi *just* apărut în No. 5 al *„Gazetei Transilvaniei"*. Aceasta modifică foarte mult părerea mea defavorabilă. Te rog să le exprimi recunoştinţa mea pentru aceasta.

Tisza

No. 1043

Baronului Burián, ministru de externe, Viena.

27 Aprilie 1915

..... Ar trebui să discutăm cu Germanii în mod mai amănunţit pe ce bază şi prin ce procedeuri să căutăm a încheia pacea, dacă nu izbutim să înlăturăm primejdia italiană. Pelângă condiţiile de fond, este foarte importantă şi procedura. Dacă am vedea că nu reuşim cu Italienii, ar trebui să propunem Antantei pacea, înainte de a aştepta atacul Italienilor.

Probabil că şi Antantei 'i-ar conveni ca Italienii şi Românii să rămână izolaţi şi atunci am putea obţine succese, cel puţin faţă de aceştia. *(Extras dintr'o lungă scrisoare)*.

Tisza

Anexă la scrisoarea 1043.

..... Sunt de acord cu tot ce s'a vorbit la *Berlin*. Regret însă că bărbaţii de stat germani n'au putut fi determinaţi să discute mai amănunţit măsurile necesare pentru cazul unui conflict cu Italia şi România.

No. 1044

Contelui Czernin, Bucureşti.

28 Aprilie 1915

..... Nu putem şti precis până unde au ajuns manoperile între *Roma* şi *Bucureşti*, dar se poate presupune cu certitudine că *Brătianu* are trei fiare în foc şi că întreţine relaţiuni intime atât cu *Fasciotti*,[1]) cât şi cu Ruşii.

Tisza

No. 1084

Baronului Ivan Urban, prefect, Arad.

18 Maiu 1915

Iubite amice! Am primit scrisoarea ta din 15 Maiu privitoare la atitudinea Românilor. In general se manifestă o rezervă în majoritatea cercurilor naţionaliste. Pe de altă parte este ştiut că tocmai cei dela *Arad* fac parte din specia cea mai rea.

Te rog să strângi dovezi cu privire la atitudinea acestora (de pildă, articole nepatriotice, etc.), pentru ca să putem trage la timp concluziunile necesare. Va fi nevoie, după răsboiu, să facem o distincţiune între acei, cari s'au purtat cinstit, şi între oamenii lui *Goldiş*.

Din suflet te salut, devotat

Tisza

No. 1086

Cancelarul Germaniei Bethmann Holweg către prinţul Fürstenberg, consul general german, Budapesta.

19 Maiu 1915

Dupace *Roma* a rupt convenţia Triplei alianţe, am intervenit urgent la *Viena* să se dea *carte blanche* baronului *Macchio*[2]) şi prinţului *Bülow* ca să închele acordul necesar, oricât de eftin sau oricât de scump ar permite împrejurările, chiar dacă s'ar formula pretenţiuni exorbitante.

Sper cu încredere că contele *Tisza*, dupăce comandamentele ambelor noastre armate au declarat evitarea răsboiului cu Italia şi România ca absolut necesară, va ţine seamă de această situaţie silnică, oricât de amară ar fi ea.

---

1) *Fasciotti* era ministrul Italiei la *Bucureşti*. — *(Nota autorului).*

2) *Baronul Macchio* era ambasadorul Austro-Ungariei la *Roma*. — *(Nota autorului).*

1094

Contelui Tisza, prim-ministru, Budapesta.
(Telegramă cifrată)

23 Maiu 1915

..... Pe deplin conştient de răspunderea mea, am datoria să vă atrag atenţia ca situaţia aici este critică şi, dacă vom continua politica noastra de pân'acum, trebue să ne aşteptăm că Antanta va câştiga România, ca şi pe Italia. *(Extras).*

Czernin

1095

Contelui Czernin, Bucureşti.

23 Maiu 1915

..... Voiu chibzui conştiincios asupra telegramei tale. Am convingerea personală că trebue să facem concesiuni în Bucovina, dacă din partea oamenilor cu răspundere din România s'ar emite această idee în cadrul unor propuneri serioase. *(Extras dintr'o telegramă cifrată).*

Tisza

1097

Baronului Burián, Viena.
(Telegramă telefonată)

24 Maiu 1915

Declaraţia lui *V. Morţun* din telegrama lui *Czernin* este primul caz, când un ministru român activ vorbeşte de concesiuni teritoriale în schimbul intrării în răsboiu a României. N'aşi putea să port răspunderea, daca *Czernin* n'ar obţine imediat autorizaţia lămurită ca să-i comunice lui *Morţun* că, dacă guvernul român se oferă să lupte alaturi de noi, suntem dispuşi să facem şi concesiuni teritoriale.

Tisza

No. 1100

Contelui Czernin, Bucureşti.

25 Maiu 1915

.....M'am înţeles cu *Burián* ca să îndemni pe *Morţun* să determine guvernul român cât mai repede de a ne comunica condiţiunile intervenţiei active a României alături de noi. Adaugă părerea ta personala, că aceste condiţiuni vor găsi din partea noastră o apreciere foarte serioasă şi binevoitoare. Fireşte sacrificiile noastre se pot referi exclusiv numai la Bucovina. In nici un caz, Ungurii în număr de 1 milion şi cei 250.000 Germani din Ardeal nu pot fi cedaţi niciodată României. Ardealul ne-ar putea fi luat numai dacă vom fi biruiţi într'o luptă la cuţite. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

No. 1112

Prinţului Carol Auersperg, Viena.

30 Maiu 1915

Iubite amice!... In toată cariera mea publica m'am străduit să-i apropiu pe Români de Unguri. Voiu continua neclintit această politică faţă de regatul român, indiferent de raporturile noastre. Mult criticata politică maghiară faţă de naţionalităţi a găsit însă în acest rasboiu o strălucită satisfacţie, chiar şi în ce priveşte pe Români ,căci, te rog, să faci o comparaţie *între purtarea naţionalităţilor noastre şi aceea a desmierdaţilor voştri Cehi, Ruteni, etc.*

In ce priveşte regatul român, dorinţa lui intimă este să jefuiasca monarchia şi să-şi lărgească teritoriul până la Tisa......

Pierderea Ardealului ar însemna pentru monarchie înmormântarea situaţiei ei în Orient şi a însemnătăţii sale ca mare putere..... *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

No. 1113

Episcopului Vasile Hoszu, Gherla.

30 Maiu 1915

Iubite amice! Alăturând traducerea germană a articolului din ziarul *„Steagul“*, te rog să binevoieşti a atrage atenţiunea lui *Teodor Mihali*, că cumpărăturile lui de porumb sunt exploatate de cercurile româneşti, ostile nouă, ca să discrediteze situaţia monarchiei *(Extras).*

Te salut din suflet, al tău devotat

Tisza

No. 1116

Baronului Burián, Viena.

31 Maiu 1915

..... Ar fi o contradicţie *in adjecto* de a vorbi de bunăvoinţa guvernului român, câtă vreme *Costinescu* ocupă loc într'ânsul. Afară de aceasta, mai ştiu cât valorează bunăvoinţa lui *Brătianu*, astfel că, în ce priveşte atitudinea lui, numai atunci am putea fi liniştiţi, când ar intra în guvern elemente d'ale lui *Marghiloman* şi *Carp*. Pentru o astfel de schimbare, ar merita să se facă sacrificii, căci aceasta ar fi de fapt tranziţia spre alipirea de noi. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

No. 1118

Baronului Burián, Viena.

31 Maiu 1915

Iubite amice! Recomand atenţiunii tale articolul de fond din *„Frankfurter Zeitung“* şi articolul lui *Lutz Korodi* despre România din *„Taegliche Rundschau“*. Se pare că Germanii au înebunit iar în ce priveşte con-

cesiunile ce ar urma să se facă Românilor noştri. Ei ating coarde, care ar putea să exercite cele mai defavorabile efecte, mai ales azi, când intenţiunile guvernului german caută să se manifeste în orice notiţă de ziar.

Tisza

No. 1121

Baronului Burián, Viena.
(Telegramă telefonată)

1 Iunie 1915

..... Ar trebui ca Germanii să fie invitaţi foarte serios, de a ne lăsa odată în pace cu ideia concesiunilor pentru Românii noştri... *(Extras).*

Tisza

1122

Contelui Czernin, Bucureşti.

1 Iunie 1915

..... Din telegrama No. 672 am văzut cu surprindere că amicul *Morţun* ţi-a vorbit despre Banat. Sper că ai făcut imediat cele necesare ca să-i scoţi din cap această idee nebună. Românii trebue să înţeleagă că năzuinţele teritoriale — în ce priveşte propriul nostru teritoriu — se pot indrepta exclusiv numai asupra Bucovinei. *(Extras).*

Tisza

No. 1130

Baronului Burián, Viena.
(In legătură cu conversaţiile dintre *Tisza* şi deputatul germ. *Erzberger).*

5 Iunie 1915

..... Ar trebui deci să determinăm acum România la o cooperare activă cu noi. In acest scop, *Erzberger* este de părere că Germania trebue să dea bani, iar noi cele trei judeţe din sudul Bucovinei şi afară de aceasta trebue să facem ceva în interesul Românilor din Ungaria. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

Deputatul Erzberger către contele Tisza

8 Iunie 1915

..... Mă folosesc de acest prilej ca să arăt din nou Excelenţei Voastre necesitatea absolută a unei grabnice înţelegeri cu România...

... După informaţiuni primite din diverse părţi, nu ar fi greu de a satisface cererile naţionale ale Românilor din Ungaria. Acestea ar fi următoarele în linii generale:

1. Admiterea limbei române în faţa autorităţilor inferioare.

2. Acordarea unei autonomii şcolare, în sensul ca limba maghiară să aibă precădere, iar limba română să se predea în acelaşi timp paralel în toate clasele şi şcoalele.

3. Lărgirea dreptului de vot, astfel ca Românii să obţină 30 de locuri în parlament. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

K. Erzberger

Contele Tisza către Erzberger.

12 Iunie 1915

..... In ce priveşte pe Românii noştri, vă asigur că menţin neclintit politica mea româno-filă, pe care o voiu realiza consecuent, independent de situaţia momentană externă... Vă atrag însă cu insistenţă atenţiunea, că această problemă nu trebue pusă pe tapet de Germania, nici faţă de guvernul român, nici faţă de Românii noştri. In ce priveşte atitudinea României, în actuala criză, chestiunea aceasta nu are o importanţă hotărîtoare. Dacă, cu toate acestea, Germania ar pune pe primul plan problema, aceasta ar însemna că alimentează dorinţele irealizabile ale Românilor şi că îi împinge pe o cale greşită, ceeace ar putea avea aceleaşi urmări catrastofale, ca şi tactica fatală a lui *Bülow* in Italia! *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

Erzberger către Tisza.

15 Iunie 1915

..... Dacă Excelenţa Voastră are garanţii că regatul român nu acorda o importanţă hotărîtoare soluţionării chestiunii Românilor din Ungaria, în acest caz pentru noi, Germanii, nici nu ar mai exista o astfel de problemă. Dar există acele garanţii? Acesta este miezul întregei chestiuni. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

K. Erzberger

No. 1135

Contelui Tisza, Budapesta.

8 Iunie 1915

Iubite amice! Iţi trimit alăturat instrucţiunile lui *Burián* în chestia concesiunilor. Vei vedea că am fost însărcinat să-l fac cu orice preţ pe *Brătianu* să vorbească. In sfârşit am reuşit. Primul ministru român mi-a răspuns: „Pentru moment cooperarea este imposibilă. Dacă se va întâmpla mai târziu, atunci se va face numai în schimbul unor concesiuni teritoriale în *Bucovina şi în Ungaria*".

Czernin

No. 1150

Contelui Czernin, Bucureşti.

12 Iunie 1915

..... Dacă dintr'odată s'a ivit primejdia ca aceşti oameni (Românii) să pretindă ceva şi din teritoriul Ungariei, am impresia că tu, cu prilejul

conversaţiei tale cu *Morţun*, nu ai insistat îndeajuns asupra desăvârşitei absurdităţi a unor astfel de pretenţii, *ca să pui frâu obrăzniciei lor... (Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

No. 1152

Baronului Burián, Viena.

15 Iunie 1915

..... In cele din urmă, te rog încă odată foarte mult să te informezi asupra chestiunei *Funder-Maniu*. Este o adevărată porcărie ca rolul fatal, pe care l'a jucat bietul *Francisc Ferdinand*, de a prosti pe Români, să treacă acum asupra Germanilor. M'aşi înşela foarte mult, dacă, în această afacere, nu ar fi amestecat *Tschirsky* sau *Erzberger*...

Tisza

No. 1153

Episcopului Vasile Hoszu, Gherla.

12 Iunie 1915

Iubite amice! Redactorul ziarului *„Reichspost"*, *dr Funder*, a chemat, prin *Maniu*, pe membrii comitetului partidului naţional-român la *Viena*, în scopul unor consfătuiri foarte importante şi urgente. Sper că voiu reuşi să aflu din ce sursă s'au ivit şi ce obiect au aceste intrigi. Te rog şi pe tine să te informezi, prin *Teodor Mihali*, despre această chestiune şi în acelaşi timp să ai grijă de a lămuri pe membrii comitetului, că în ceeace priveşte punctul meu de vedere principial în chestia românească, precum şi sentimentele mele prieteneşti faţă de Români, procedeele greşite ale unora. precum şi evenimentele şi atmosfera zilnică, nu mă pot influenţa.

Eu voiu realiza promisiunea mea dată poporului nostru român şi îmi voiu urma calea mea mai departe. In această chestiune însă nu voiu tolera amestecul unor factori străini şi nu-mi voiu lua nici o răspundere faţă de un stat strain, iar pe acei Români, cari s'ar uni cu factori străini, ca să exercite în această direcţie vre-o presiune asupra guvernului maghiar sau asupra ministrului de externe, îi voiu considera ca răi patrioţi şi îi voiu face să simtă acest lucru la timpul său....

Rugându-te să intervii şi să mă informezi cât mai curând, rămân al tău credincios

Tisza

No. 1162

Episcopului Vasile Hoszu, Gherla.

20 Iunie 1915

Iubite amice! Mulţumesc pentru ultimele tale scrisori....

In ceeace priveşte întâlnirea între *Funder* şi *Maniu* m'ar interesa foarte mult să aflu cine este la spatele lui *Funder* şi *Aurel Popovici*. Ţi-aşi fi foarte recunoscător, dacă ai putea să-mi dai lămuriri în această privinţă. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Din suflet te salut, sincer devotat Tisza

No. 1180

Contelui Czernin, București.

30 Iunie 1915

Iubite amice! In urma invitației cancelarului german, l'am vizitat în ziua de 17 Iunie la *Berlin*, în vederea unor explicații amănunțite. Am fost nevoit să rezist unui bombardament sistematic din partea celei mai grele artilerii germane. Cancelarul a arătat că interesele vitale ale Puterilor centrale pretind ca România să fie determinată la o neutralitate binevoitoare. In acest scop, Germania ar oferi României credite eftine, pe când Austro-Ungaria ar urma să-i cedeze cele 3 județe din sudul Bucovinei și să facem ceva pentru Românii din Ungaria...

In ce privește Ungaria conducătorii politicei germane au fost absolut de acord că nu poate fi vorba despre cedarea unor teritorii maghiare și nici despre autonomia Ardealului.

Cancelarul a vorbit apoi despre o serie întreaga de revendicări românești, în care am recunoscut rezultatul unor relațiuni, prea bine cunoscute de mine, pe care ministerul german de externe le întreține la spatele nostru prin *Tschirsky*, *Funder* și probabil *Beldiman* cu *Popovici*, *Maniu* și *Vaida*.

Lista de bucate se compunea, afară de punctele cunoscute ție, *încă dintr'un portofoliu ministerial pe seama Românilor* (Landsmann-minister) și dintr'o universitate românească.

Pe aceste două din urmă am fost nevoit să le suprim: pe cel dintâiu, fiindcă era o ideie absurdă, care nu ar folosi nimic Românilor și ar schimba întreaga structură a sistemului de guvernământ maghiar, iar universitatea, fiindcă ar fi o monstruozitate culturală...

Noi dăm Germanilor informațiuni confidențiale asupra planurilor și intențiilor guvernului maghiar. Germanii pot fi mulțumiți, cu atât mai mult, cu cât dorințele asociației *Popovici-Vaida-Maniu*, comunicate guvernului german, se învârtesc în acest cerc.

..... Ai putea să insiști cu efect asupra faptului că am obținut din partea regelui *Francisc Iosif* consimțimântul, dat cu multă neplăcere, ca concesiunile mele să fie confirmate printr'un mesagiu al Maiestății Sale către mine....

..... In ceeace privește conținutul lor, nu este mai mult decât ceeace cuprinde scriscarea către mitropolitul *(Mețianu)*.

..... Cred că, după ultimul refuz al lui *Brătianu*, singura și cea mai justă tactică pentru noi ar fi să-i tratăm pe Români prietenește, dar cu oarecare indiferență, dându-le să înțeleagă că este în interesul lor să grăbească, dacă nu vor să vie prea târziu.

..... Oare n'ar fi sosit momentul să sugerezi reginei *(Maria)* ca să se arate acum ca mare domnitoare, atrăgând România într'o acțiune victorioasă, în stil mare, înainte de a ajunge între două scaune la pământ? *(Extras dintr'o foarte lungă scrisoare).*

Cu caldă prietenie, al tău devotat

Tisza

No. 1185

Prefecţilor judeţelor Arad, Braşov, Sibiu, Alba şi Caraş-Severin.

3 Iulie 1915

Iubite amice! In ultimele luni s'a produs o întreaga serie de declaraţiuni patriotice din partea fruntaşilor români conducători. Intre altele, în ziua de 11 Maiu în jud. *Timiş*, la 20 Maiu în *Maramureş*, la 24 la *Făgăraş* şi la 10 Iunie la *Sibiu*, conducătorii Românilor de acolo au făcut declaraţiuni foarte bărbăteşti şi hotărâte, prin care *au luat o atitudine lămurită împotriva oricăror tendinţe iredentiste.*

Declaraţiuni identice s'au mai produs şi din partea unor factori bisericeşti cu greutate. Pot să menţionez discursul patriotic al mitropolitului *Meţianu*, ţinut la 16 Aprilie, apoi declaraţiile similare ale clerului român şi fruntaşilor mireni români din judeţele *Satu-Mare*, *Mureş-Turda* şi *Bihor*. Am avut grija ca toate aceste declaraţiuni să fie publicate în presa din *Budapesta*. A trebuit însa să constat că presa naţionalistă română le-a ignorat cu desăvârşire.

Te rog deci să atragi atenţiunea redacţiilor ziarelor *„Românul"* din *Arad*, *„Gazeta Transilvaniei"* din *Braşov*, *„Telegraful român"* din *Sibiu*, *„Unirea"* din *Blaj* şi *„Drapelul"* din *Lugoj*, asupra acestui fapt şi să le exprimi mirarea mea asupra faptului că au trecut sistematic cu vederea aceste înălţătoare simptome ale atitudinei patriotice a Românilor din Ungaria. Să le spui că acest fapt n'a scăpat atenţiunei mele şi că ar trebui să trag concluziuni asupra adevăratelor intenţii ale acelor ziare. Aştept deci ca pe viitor să comunice publicului cititor cu insistenţa cuvenită toate aceste declaraţiuni.

Tisza

No. 1212

Contele Czernin către contele Tisza.

19 Iulie 1915

Hohenlohe (cel din Germania) a trecut eri prin *Bucureşti*, venind din *Constantinopol*. Pare a fi un om calm şi raţional. El s'a mirat foarte mult de mentalitatea ce domneşte la Curte: regele cu totul în mâinile lui *Brătianu*. regina mult mai pasivă decât crezuse, *Brătianu* laş şi falş. Rezumat: Nu e nici o nădejde, dacă nu suntem în situaţia să le dăm un ultimat şi să-i surprindem în aşa fel, ca să fie convinşi că putem intra chiar în ţară...

Czernin

No. 1213

Contelui Czernin, Sinaia.

24 Iulie 1915

Iubite amice!.... Penultima ta scrisoare dovedeşte că un schimb de scrisori, cu totul private, poate să umple multe lacune ale corespondenţei oficiale. Intr'o conversaţie asupra situaţiei din România, 'mi-ai spune

o mulțime de lucruri, care nu apar în corespondența oficială. Când îmi scrii, închipuiește-ți că vorbim împreună și să-mi scrii ceeace ai avea sa-mi povestești.

M'a interesat foarte mult ceea-ce 'mi-ai scris despre situația lui *Brătianu*. Această politică supra-șireată și în fond inspirată de lașitate trebue să-i submineze poziția și să provoace o întorsătură, care nu poate fi decât în favoarea noastră, data fiind actuala situație pe câmpul de lupta.

Din parte-ne putem exercita o presiune asupra guvernului și opiniei publice române, făcând cumpărături de cereale românești. Când boerul român va vedea pe cumpărător, căruia îi va putea vinde bucate cu prețuri urcate, vom putea aranja politica comercială a centralei aprovizionărilor așa cum va fi necesar, ca să obținem prin aceasta efectul politic dorit...

Recomand discreție față de ministrul Germaniei, *von dem Busche. (Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

No. 1215

Contelui Czernin, Sinaia

26 Iulie 1915.

Iubite amice! Mulțumesc pentru răspunsul, pe care 'mi-l'ai dat relativ la Românii din Ungaria și la proiectul întrevederei noastre cu *Marghiloman.*

Firește, că ași primi foarte bucuros pe *Marghiloman* și ași vorbi confidențial cu dânsul, dar n'ași putea părăsi *Budapesta* în acest scop, pentru simplul motiv că voiajul meu în Ardeal ar provoca mai multă sensație și ar fi spionat mai mult în ce privește amănuntele, decât călătoria lui în Ungaria. Dacă vrea să evite, pe cât e posibil, ori-ce sensație, lucrul cel mai simplu ar fi să facă o călătorie la *Viena* sau mai departe spre Vest și să mă viziteze la *Budapesta* între două trenuri.

Tisza

No. 1218

Contelui Czernin, Sinaia.

28 Iulie 1915.

...In fine menționez că, pe baza unor documente oficiale, pe care 'ți-le pot pune la dispoziție, pot dovedi că mare parte din cerealele românești, cumpărate de cei, cari vor să fericească poporul român, nu au fost întrebuințate în folosul populației românești, ci vândute cu mare câștig unor negustori germani. Astfel din cele 37 vagoane, sosite pe adresa lui *Nicolae Șerban* la *Brașov*, s'au expediat în Germania 36 vagoane; din cele 54 vagoane expediate pe adresa băncei *„Aurora"* (recte *Nicolae Șerban* și *Ioan Stoian)*, 40 de vagoane; deasemenea toate vagoanele expediate pe adresa *dr. Mănoiu* din *Brașov*, ca și cele 4 vagoane, sosite pe adresa lui *Popescu*, la *Brașov*, au fost trimise mai departe în Germania. *(Extras).*

Tisza

No. 1219

Baronului Burián, Viena.

29 Iulie 1915.

...Eu privesc chestiunea în modul următor: *Czernin* să rămână în cel mai intim contact cu *Marghiloman*, să-i spună că noi nu dăm nimic în scris, însă el să comunice direct regelui că, dacă se va produce repede o întorsatură deplină în favoarea noastră, suntem încă dispuşi să cedăm *ceva* din Bucovina...

Punctul meu de vedere în chestia Românilor din Ungaria l'am rezumat în următoarea telegrama către *Czernin:* „Atrag atenţiunea că aşa zisele concesiuni în favoarea concetăţenilor noştri români n'au format nici odată obiectul unei oferte sau negocieri şi nu-l vor forma nici în viitor... In această chestiune nu voiu lua nici-odată angajamente faţa de un guvern străin".

...Se înţelege dela sine că salut cu sinceră bucurie perspectivele cu privire la un guvern cu *Marghiloman*, conducator real. Prin aceasta ar triumfa în sfârşit singura politică românească justă din punctul de vedere al intereselor şi al prestigiului politic al României. Stau bucuros la dispoziţia lui *Marghiloman*, în *Budapesta*, în vederea unor explicaţiuni confidenţiale cu dânsul, dela care mă aştept la un bun rezultat. *(Extras dintr'o telegramă telefonată).*

Tisza

No. 1232

Dintr'un memoriu al lui Tisza către archiducele Carol, moştenitorul tronului.

7 August 1915.

...Nu numai Ungurii luptă cu abnegaţie şi energie admirabilă pentru existenţa Ungariei şi monarchiei. La această lupta participă cu aceeaşi credinţă toate naţionalităţile, nu numai Germanii, ci şi Slavii. Chiar şi Românii, cari sunt inferiori milităreşte în ceea-ce priveşte energia, puterea de rezistenţă şi tenacitatea, nu au lipsit de a fi loiali şi cu credinţă patriotică. **Este într'adevăr înălţător să vezi cât de puţin a putut influenţa asupra Românilor noştri atmosfera, atât de ostilă nouă, a României.** *(Extras dintr'un lung memoriu).*

Tisza

No. 1253

Contelui Tisza, Budapesta

(Telegramă secretă)

19 August 1915.

Marghiloman m'a întrebat dacă îl pot asigura că se vor acorda Românilor noştri marile concesiuni, dacă el va veni la putere, şi a accentuat ca, pelângă cele promise de tine, mai pune mare preţ pe imunitatea pentru Românii aflaţi aici şi pe anularea legii şcolare a lui *Apponyi.*

I-am răspuns în sensul dorit de tine, că concesiunile sunt o chestiune pur internă, care nu se orientează după România.

Czernin

No. 1254 a

Contelui Czernin, Sinaia.

20 August 1915.

Ai raspuns foarte bine lui *Marghiloman.*

...La momentul oportun aşi fi dispus să recomand o amnestie pentru toţi civilii, afară de *Goga* şi cei doui fraţi *Lucaciu,* cari săvârşesc zilnic acte făţişe de înaltă trădare şi *lèse majestate .(Extras dintr'o telegramă secretă).*

Tisza

No. 1254 b

Baronului Burián, Viena.

20 August 1915.

...Ar fi bine să se atragă atenţiunea ministerului german de externe asupra acţiunii companiei *Lutz Korodi-Vaida-Popovici,* care închide în presa germană drumul adevărului şi menţine în sânul naţionalităţilor antipatia faţă de Ungurii asupritori, fapt care ar putea să aducă neplăceri cancelarului. *(Extras).*

Tisza

No. 1254 c

Contelui Czernin, Sinaia.

28 August 1915

..... Cel mai bun lucru pentru noi ar fi, dacă România ar rămâne neutră. Dacă o va face, este altă chestie. In cazul că noi vom fi victorioşi, este sigur că România va renunţa la formula: *„Ne este imposibil să mergem cu Ungaria!"*

In realitate această formulă este foarte amuzantă. Până la pacea dela *Bucureşti* (10 August 1913), Românii nu 'şi-au adus aminte de ea, nici chiar atunci când atitudinea guvernelor ungureşti faţă de Românii din Ungaria era mult mai neamicală.

..... Vei avea probabil ocazia să aminteşti acest lucru unor anumite înalte personalităţi şi să le atragi atenţia, ca să nu se lase păcălite de o astfel de frază *„brătienistă"*, absolut deşartă.

Că aceasta a fost posibil, trebue s'o mulţumim în mare parte Germanilor, cari au jucat până în ultimul timp rolul unor mari protectori ai Românilor împotriva Maghiarilor asupritori. Se cere o mare doză de ignoranţă, pentruca Germanii să nu înţeleagă cât păcătuiesc ei încontra propriilor lor interese, dacă nu sprijină din răsputeri Ungurimea, cea sigură susţinătoare a politicei germane în Orient....

..... Ce mai este cu schimbările din sânul guvernului român? Am fost decepţionat, fiindcă nu-mi scrii nimic despre aceasta. Ce este cu *Maiorescu?* Oare această mişcare găseşte vre-un sprijin în cercurile politice influente? Nu-'mi pot ascunde teama că nu este decât o autosugestie a d-lor *Carp, Marghiloman,* etc. Se face socoteala fără cârciumar, care este probabil prea mult influenţat de *Brătianu,* ca să-l poată concedia fără vre-un motiv imperios. Cu *Brătianu* însă nu este nimic de făcut. El înoată până în gât în apele Antantei.

..... In ce priveşte pe *Erdelyi*[1]), ai primit răspuns dela ministrul de interne. Am risca un *fiasco* dacă am face o percheziţie domiciliară la acest individ, fără să avem motive concrete. El va distruge sigur imediat tot ceeace este compromiţător. Cunoaştem prea bine această firmă.....

..... Am fost foarte surprins şi chiar m'am amuzat, când *Erdélyi* s'a demascat într'o bună zi ca om de încredere al Germanilor în chestia transportului de muniţii. *(Extras dintr'o lungă scrisoare).*

Tisza

No. 1272

Ministrul de externe Burián către primul ministru contele Tisza.

5 Septembre 1915

Sub cea mai absolută discreţie, îţi comunic că acordul nostru cu Bulgarii s'a încheiat eri definitiv.

Burián

No. 1273

Dintr'un raport al contelui Czernin către contele Tisza.

5 Septembre 1915

...Ştiu din sursă foarte bine informată că *Brătianu* avea intenţia hotărîtă să ne atace şi să fie de faţă la marea împărţire a monarchiei. A fost însă destul de şiret, ca să aştepte şi să vază, dacă lucrurile au ajuns într'adevăr acolo...

...Că vom străpunge frontul rus şi vom începe un marş triumfal fară pereche în istorie, că am răsturnat baza speculaţiunii României de a opera ca aripa stângă a marei armate ruse — toate acestea nu le-am ştiut într'adevăr de mai înainte, dar mi-ar fi fost şi foarte greu să le ştiu...

...Dacă însă se vor mai ivi momente militare dificile, primejdia română va deveni iarăşi actuală. *(Extras dintr'un lung raport).*

Czernin

No. 1316

Baronului Conrad v. Hötzendorf, şeful marelui stat major, Viena.

1 Octombre 1915

...Repetate experienţe dovedesc, că nu toţi ofiţerii de naţionalitate română îşi manifestă acea mentalitate, care se poate aştepta dela un ofiţer. Vă atrag atenţia că tocmai în Ardeal, deci în mijlocul populaţiei române, expusă agitaţiei ostilă monarhiei şi situata în apropierea

---

1) Acest *dr. I. Erdélyi,* advocat, era rudenie cu d. *Iuliu Maniu.* Intâmplător 'i-am făcut şi eu cunoştinţa în anul 1915, pe calea Victoriei. Ştiu bine că umbla să capete nişte vagoane dela direcţia C. F. R. Graţie guvernului *Maniu,* el a fost pensionarul statului român pentru serviciile aduse Nemţilor. A încetat din viaţă la 9 Nov. 1930. — *(Nota autorului).*

granițel române, unele posturi foarte importante se află în mâinile unor ofițeri români....

...Nu am intenția să formulez vre-o bănuială împotriva acelor ofițeri, dar țin să vă comunic pe cale pur privată acest fapt, care produce oarecare nedumeriri.

Tisza

No. 1468

Ministrului de externe Burián, Viena.
(strict confidențial)

29 Decembre 1915

...Nu vo'u insista decât asupra marei importanțe. pe care cercurile noastre militare competente o atribue atitudinei României. Este posibil ca evoluția situației în Balcani, intrarea Bulgariei în gruparea noastra, stabilirea legăturei cu Turcia și distrugerea armatei sârbe să fi provocat și la *București* o schimbare în această privință. Nu de multă vreme militarii noștri și-au exprimat dorința ca să obținem participarea României alaturi de noi, chiar și cu prețul unor grele sacrificii.

Situația generală se poate deci rezuma: Am făcut cuceriri față de dușmanii noștri principali la vest ca și la răsărit, dar că avem puține forțe pentru viitoare scopuri ofensive și că nu ne putem gândi de loc la o victorie desavârșita, nimicitoare, împotriva adversarilor noștri de mâna întâiu...

...Trebue să ne cruțăm puterile noastre și să ajungem într'un timp nu prea îndepărtat la *pace*, caci altfel va interveni o atare epuizare a materialului omenesc și a forțelor economice, care va avea drept consecința, dacă nu peirea noastră în acest răsboiu, cel puțin paralizarea permanentă dupa răsboiu și primejduirea viitorului nostru.

...Pacea nu noi o putem impune dușmanului. *(Extras dintr'un lung memoriu).*

Tisza

No. 1473 a

Contele Czernin către contele Tisza

2 Ianuarie 1916.

Ministrul plenipotențiar german (din *București)* dorește foarte mult, ca numitul *Aurel Popovici* să vină din Elveția la *București*, deoarece — lucru ce pare a fi adevărat — are o bună influența asupra lui *Brătianu* (!).

Popovici se teme să calatorească prin Ungaria, fára o permisiune vizibilă din partea ta. Nu ai putea să-mi trimiți o scrisoare către dânsul, pe care să 'i-o transmit și care să-i dea garanția dorita?

Czernin

No. 1473 b

Contelui Czernin, București.

2 Ianuarie 1916.

...In chestia lui *Aurel Popovici* am telegrafiat chiar eri. Acest domn 'mi-a mai cerut în trecut un *laissez-passer*, dupa câte știu prin intermediul

contelui *Forgách*, şi eu 'i-am trimis de p'atunci vorbă că el nu este martir, ca nu va fi şi ca eu nu pot numi martiri fără taxe. El ştie însă prea bine cât de necesară 'i-ar fi această scrisoare de liberă circulaţie, după mine cu totul de prisos, care 'i-ar servi ca certificat al meritelor sale şi al tiraniei maghiare.

...*Este adevarat ca trebue sa contam cu primejdia istovirei noastre*, aşa că ni-se impune să ne economisim forţele pe toată linia. *(Extras).*

Tisza

No. 1479

Contelui Czernin, Bucureşti.

10 Ianuarie 1916.

...Cu privire la credinţa soldaţilor de naţionalitate română se poate spune, în ori-ce caz, că ea a fost în general ireproşabilă. Ca material militar, Românii sunt însă inferiori Ungurilor, Germanilor, Croaţilor şi Slovacilor. Aceasta se dovedeşte şi prin faptul că dintre cetăţenii maghiari, morţi şi răniţi, 11 la sută erau Români, pe când dintre prizonieri 17 la sută. Dacă ţinem seama că Românii reprezintă 14 la sută din populaţia Ungariei, pierderile lor sângeroase sunt mult inferioare în raport cu cifra populaţiei, pe când numarul prizonierilor întrece această proporţie...

...O altă chestiune este sinuciderea *Mariei Puia*. Iata despre ce este vorba: La un tânăr român, obligat la serviciul militar şi care a fost prins la graniţă, s'a gasit o poesie anti-patriotică în cel mai înalt grad, în care se vorbea despre apropiata eliberare a Ardealului prin dorobanţii români victorioşi. Ancheta a dovedit că această poesie a fost distribuită printre elevii seminarului greco-catolic din *Blaj* şi că eleva *Maria Puia* a multiplicat şi răspândit poesia. Ea a fost trimisă în închisoarea preventivă, unde, după câte-va zile, s'a spânzurat...

...Raporturile dintre Români şi Unguri sunt cele mai prieteneşti şi tot ce se spune despre persecutarea Românilor constitue o pură invenţie.

Tisza

No. 1490

Contelui Czernin, Bucureşti.

17 Ianuarie 1916.

...A fost o greşeală de tactică ca 'mi-am jucat ultimele mele cărţi faţă de Români în toamna anului 1914 (în chestia tratativelor de împăcare româno-maghiară). De dragul regelui *Carol* şi al Germanilor, am făcut-o aceasta cu ochii deschişi, deoarece nu ţinuseră seamă de avertismentul meu.

Menţin neclintit punctul de vedere de a clarifica raporturile cu Românii noştri, *însă numai după răsboiu. (Extras).*

Tisza

Toate preţioasele insemnări de mai sus sunt extrase şi reproduse de mine din vol. II, III şi IV ale memoriilor contelui *Tisza,* publicate sub auspiciile Academiei maghiare. Nu pot decât să regret că volumul V, care va fi ultimul, nu a apărut până azi (1 Decembrie 1930), spre a fi putut scoate şi dintr'ânsul părţile mai importante, care privesc istoria răsboiului nostru de întregire naţională.

Dacă publicul cititor mă va încuraja şi îmi va da prilejul să scot a doua ediţie a lucrării de faţă, nu voiu omite de sigur să complectez şi această lipsă destul de simţită.

Şi acum să intrăm în examinarea tuturor actelor, prin care partidul naţional de sub conducerea d-lor *Vaida* şi *Maniu* a crezut cu cale să-şi manifeste, în cursul răsboiului mondial şi al României, „simpatia", „gratitudinea" şi „încurajarea" sa faţă de vechiul regat, care declarase răsboiu Austro-Ungariei, împins numai de idealul sfânt al întregirii neamului.

Voiu păstra, pe cât posibil, ordinea cronologică a evenimentelor.

CAPITOLUL VIII.

REUŞITA UNUI PLAN DIABOLIC AL CONTELUI TISZA. MONSTRUOASA PASTORALĂ A MITROPOLITULUI V. MANGRA

Dupa moartea mitropolitului *Ion Meţianu* (3 Februarie 1916), contele *Tisza,* bogat în resurse de tot felul, ţinea cu orice preţ să ridice în scaunul acestuia pe unealta sa, *Vasile Mangra,* vicarul arghirofil dela *Oradea-Mare,* care încă din anul 1910 îşi vânduse sufletul guvernului unguresc pentru un blid de linte: locul de deputat în cercul electoral *Ceica,* din judeţul Bihor.

Românii naţionalişti şi toată suflarea ortodoxă din Ardeal, Banat şi părţile ungurene ţineau însă să aleagă în scaunul vacant de mitropolit pe luminatul episcop al Caransebeşului, *dr. Miron Cristea,* actualul Patriarh al României, ale cărui profunde sentimente româneşti erau apreciate nu numai de presa română din Ardeal, dar şi de cea din România. Faptul acesta era, bine înţeles, în ochii guvernului din *Budapesta,* o notă foarte rea şi compromiţatoare, căci nu se împăca cu ideia unităţii statului maghiar, reprezintată prin mâna de fer a contelui *Tisza,* care se opunea cu toată hotărârea la o asemenea alegere.

Guvernul unguresc deţinea în archiva sa o veche *fişă,* datând încă din anul 1894, când cu congresul general al studenţilor români, ţinut la *Constanţa,* fişă mereu adăugită şi îmbogăţită cu rapoarte din partea poliţiei de siguranţă şi a prefecţilor maghiari despre atitudinea românească, demnă şi bărbătească a studentului universitar *Ilie Cristea,* devenit în 1910 episcop la *Caransebeş.* La un an după alegerea sa ca episcop, tânărul ierarh avea deja onoarea unui lung raport (cu No. 56/1911. Februarie 4) către ministerul de interne din partea prefectului judeţului Caraş-Severin, *dr.*

Medve Zòltan, care îi descria pe larg acţiunea românească şi anti-maghiară ce desvolta în eparhia sa [1]).

— *„Până şi farfuriile, din care mănânci, le ştiu cum sunt"!* — îi spunea într'o zi episcopului *Miron Cristea* îndrăzneţul prefect ungur, stâlp al statului maghiar.

Evident, guvernul unguresc, graţie poliţiei sale secrete, cunoştea multe părţi din activitatea naţională a episcopului dela *Caransebeş,* ca şi sentimentele, de care era animat dela isbucnirea răsboiului încoace, exprimate în diferite cuvântări şi pastorale, în care accentua invariabil ca *„din suferinţele de acum vor trebui să rezulte drepturile pentru neamul românesc"*.

CONTELE TISZA IMPUNE ALEGEREA TRĂDĂTORULUI V. MANGRA CA MITROPOLIT LA SIBIU

Nu deci de un asemenea bărbat întreg avea nevoe contele *Tisza* pentru scopurile sale. *Tisza* 'i-a şi declarat în faţă episcopului *Miron Cristea,* cu ocazia unei întrevederi la *Budapesta: „Ţinuta Prea Sfinţiei Tale nu oferă de loc garanţii pentru demnitatea de mitropolit în ţara noastră!"* Lui îi trebuia o unealtă supusă şi oarbă, de care să dispună când va voi şi cum va voi. Acesta era renegatul *Vasile Mangra,* odată mare luptător naţional, iar atunci o simplă otreapă, bătută cu ouă clocite de către studenţii români din *Bucureşti* în pretoriul Academiei Române, pentru că şi-a trădat neamul, vânzându-şi Ungurilor păcătosul său suflet. De aceea alegerile congresului naţional-bisericesc din primăvara anului 1916, care avea să aleagă pe noul mitropolit, au fost făcute cu amestecul făţiş şi brutal al gendarmeriei şi al prefecţilor, cari primiseră ordine stricte dela guvern, ca, prin orice mijloace, să scoată din urne numai deputaţi congresuali, favorabili alegerii lui *Mangra.* Prefecţii din toate judeţele româneşti fuseseră chemaţi de *Tisza* la *Budapesta,* spre a primi instrucţii în consecinţă. *L. Mara,* prefectul jud. Hunedoara — din o familie de Români maghiarizaţi — a îndrăznit cu acea ocazie să arate ministrului său că n'ar fi cuminte lucru a brusca pe Români, în timp de răsboiu, cu impunerea de a alege „persoane nesimpatizate de ei". Dar *Tisza* l'a întrerupt

---

1) Vezi *„Patriarhul României dr. Miron Cristea, Inalt Regent",* de *I. Rusu-Abrudeanu,* pag. 240—245. Bucureşti 1929.

dârz cu cuvintele: *„Interesele Ungariei cer ca porunca mea să se execute strict!“*.

In asemenea condiţiuni n'a fost de mirare că *Mangra* a putut fi ales mitropolit în ziua de 6 August 1916 st. n., cu concursul baionetelor, fiind votat până şi de un deputat *calvin* cu numele *Kirilovits*. Din 114 voturi, trădătorul a întrunit 71, iar episcopul *Miron Cristea 24*, episcopul *Ion Pap* al Aradului 12, fiind şi 7 buletine albe.

Urcarea lui *Mangra* pe scaunul cinstit de marele mitropolit *Andrei baron de Şaguna*, apoi de succesorii săi *Miron Romanul* şi *Ion Metianu*, constitue în timpul de 2 ani şi 3 luni, cât a durat aceasta ruşine, cea mai neagră pată din istoria bisericei române ortodoxe din Ardeal.

CONSECINŢELE ALEGERII: INJURIILE „TELEGRAFULUI ROMÂN“ LA ADRESA PĂRINTELUI V. LUCACIU ŞI OCTAVIAN GOGA

La 21 de zile după această alegere provocatoare, România răspundea declarând răsboiu Austro-Ungariei. Din clipa aceasta mitropolitul trădător s'a pus cu totul la dispoziţia guvernului unguresc, unindu-se trup şi suflet cu duşmanii neamului românesc. De aci înainte, *Vasile Mangra* nu scăpa nici un prilej, spre a trimite „iubitului său cler şi popor“ din Ardeal cărţi pastorale, prin care hulea sfântul nostru rasboiu şi îndemna în chip criminal pe soldaţii români din armata austro-ungară ca să ucidă, fără milă şi cruţare, pe fraţii lor din armata României, cari se jertfiau pentru desrobirea Ardealului. Colecţia ziarului *„Telegraful român“*, organul mitropoliei din *Sibiu*, atestă cu vârf şi îndesat această pornire duşmanoasă din partea mitropolitului apostat şi trădător. Iată câte-va probe:

Cu câte-va zile înainte de a se produce declaraţia de răsboiu a României în contra Austro-Ungariei, ziarul *„Telegraful român“* scria în numarul 75 din 3 August 1916, într'un articol întitulat *„Ce crede d. Goga?“*, următoarele:

„Se continuă în Bucureşti, *şi pe căldurile insuportabile de vară, campania începută de mult pentru constrângerea guvernului român, ca să iasă din neutralitate, să intre în răsboiu, alături de Rusia,* **pentru a lua Ardealul** *şi a da monarchiei austro-ungare lovitura de moarte, cum spun răsboinicii rusofili...*

„Fugarii noştri, plătiţi de legaţiunea rusă, fireşte că nu pot lipsi dela asemenea întruniri publice, în care cer şi ei Ardealul, patria lor, pe care

au părăsit-o, ca nişte lasi, *în vreme de primejdie. Marele demagog* Vasile Lucaciu *le prezidează şi rosteşte vorbiri, iar poetul* Goga *asigură pe puţinii, cari îi ascultă, şi pe cei şi mai puţini, cari îl cred, că el* are o credinţă: *anume crede în D-zeu şi în prăbuşirea monarchiei austro-ungare.*

„Poeţii au fost consideraţi totdeauna ca proroci ai neamurilor. Proroc ar trebui să fie şi Goga, *prorocul neamului românesc. Dar d.* Goga *e proroc fals, pentru-că falsă îi este credinţa atât în D-zeu, cât şi în prăbuşirea monarchiei noastre. Va îmbătrâni deabinelea d.* Goga *fără a vedea prăbuşită monarchia austro-ungară. Va intra în mormânt cu credinţa aceasta falşă a sa. Monarchia austro-ungară va exista şi mai departe, pentrucă existenţa ei e o* necesitate *pentru Europa şi pentru-că, dacă n'ar exista,* ea ar trebui să fie creată!"

COMENTARIILE „TELEGRAFULUI ROMÂN" ASUPRA ÎNTRĂRII ROMÂNIEI ÎN RĂSBOIU

Organul mitropoliei ortodoxe din *Sibiu,* abia încăput pe mâinile trădătorului *V. Mangra,* care tocmai atunci fusese confirmat de guvern şi de împărat ca mitropolit, scria într'un articol, intitulat *„Noul nostru duşman",* publicat în No. 85 din 11 24 Octombrie 1916, următoarele:

„De ce ne-am temut, s'a împlinit. Va curge acum sânge românesc şi de o parte şi de alta. Dacă înţelepţii dela Bucureşti *au crezut că aşa e bine, fie aşa! Noi ne vom face datoria şi faţă de ei. Căci mare ne este iubirea de frate, dar şi mai mare ne este iubirea de patrie. Ea e mama noastră şi pe mama, care ne-a născut şi la sânul căreia îşi dorm somnul de veci părinţii şi strămoşii noştri, precum ni-l vom dormi şi noi, datorinţă avem să o apărăm până la ultima picătură de sânge, chiar şi în contra fraţilor noştri. Să o ştie deci aceştia, că drumul, pe care vreau să-l facă la Alba-Iulia, îl vor putea face numai peste cadavrele noastre ale tuturora şi trecând prin râurile de sânge, scurs din vinele noastre. Să o ştie că cadavrele, peste cari vor trece, sunt cadavre româneşti, iar sângele, prin care vor umbla, e sânge românesc.*

„Dacă râvnesc la o astfel de bravură, *pentru care istoria are să-i condamne cu asprime, poftească şi o săvârşească! A lor e răspunderea, ale noastre vor fi suferinţele...*

„Bunul D-zeu va face să treacă dela noi şi acest pahar, pe care nu l'am aşteptat şi nu l'am meritat".

In fraza ultimă, trădătorul spunea în ce-l privea un mare adevăr.

MONSTRUOASA PASTORALĂ A MITROPOLITULUI TRĂDĂTOR VASILE MANGRA

In No. 85 al *„Telegrafului român“* din 11/24 Octombrie 1916, în care se publica articolul înjurios la adresa României pentru intrarea ei în răsboiu, mai apărea şi o odioasă circulară-pastorală, adresată de mitropolitul *V. Mangra* clerului şi poporului român din Ardeal sub No. 2602/1916—M.

Citindu-o, te cutremuri şi îţi stă mintea în loc în faţa ticăloşiei de gândire din partea unui mitropolit român, în faţa îndrăznelii cu care afirmă cele mai patente neadevăruri şi aruncă epitetele de „trădători“, „hoţi“, „criminali ordinari“ şi „ucigători de fraţi“ la adresa soldaţilor eroi ai micei Românii, plecaţi la răsboiu, ca să câştige, cu preţul sângelui lor, sfânta libertate pentru cei de o lege şi de un neam cu ei.

Iată în întregime acest oribil document:

SCRISOARE CIRCULARĂ

către venerabilul cler şi către poporul dreptcredincios român din de Dumnezeu păzita mitropolie a Românilor ortodoxi din Ungaria şi Transilvania.

„România, căreia ființă i-a dat patria noastră, Ungaria, căci Negru-Vodă *dela* Făgăraş *a întemeiat principatul Țării-româneşti,* Dragoş *din* Maramureş *a întemeiat principatul Moldovei şi cu sprijinul monarchiei habsburgice s'a ridicat şi s'a întărit România modernă, liberă şi independentă, care de bună voie s'a legat de monarhia noastră cu contract de credincioşie, cu făgădueli de sprijinire reciprocă; România — spre marea noastră durere — a călcat făgăduiala de credință, a rupt pecețiile contractului în chip perfid şi a ridicat arma asupra patriei noastre, asupra înălțatului nostru împărat şi rege şi asupra acelor frați, cari de doi ani de zile luptă pe moarte şi pe viață cu o vitejie nemaipomenită împotriva duşmanilor monarhiei.*

„Da, ei n'au ascultat porunca sângelui, n'au auzit chemarea tainică a fraților de o limbă şi un sânge de a ne da mână de ajutor, ca trupele regatului român să lupte alăturea cu noi împotriva duşmanului comun, care tinde la nimicirea patriei noastre şi la sugrumarea neamului românesc, să lupte hotărîți şi cu bărbăție în contra Rusiei cotropitoare. Nu, ci ei, amăgiți de lupii îmbrăcați în piei de oi şi amețiți de făgăduielile lui Iuda, *au desconsiderat cele mai vitale interese ale neamului şi sub cuvânt că vin „să ne slobozească“, vin să ne facă robi Muscalilor, vin înfrățiți cu hoardele ruseşti, cari au jefuit şi au aprins satele şi bisericile întemeiate de* Ştefan cel Mare, *cari au ucis pe urmaşii plăieşilor vestiți dela* Dumbrava roşie, *cari au necinstit* Putna *şi* Suceava,

locuri sfinte de închinare sufletului românesc, — vin acum să ne calce-și să ne fure moșia agonisită de moșii și părinții noștri cu sudori de sânge.

„Unde vă este și în ce se arată patriotismul vostru, Români ucigători de frați, vă întrebăm cu Lactanțiu: *„Cum patriotismul vostru poate să fie o virtute? Poate să existe o virtute într'un sentiment esențialminte dușmănos și răutăcios? Binele, la care tinde iubirea voastră de patrie, constă în a face rău altora. Voi întindeți granițele voastre în hotarele vecinilor voștri, voi creșteți puterea voastră, venitele voastre, desbrăcând pe alte națiuni. Puteți voi să numiți virtute ceeace e distrucțiunea a toată virtutea? Voi rupeți legăturile societății umane, voi distrugeți inocența, voi nutriți rapacitatea, voi nimiciți ideia de dreptate. Dreptatea și urile naționale sunt incompatibile. Acolo unde locuesc armele, dreptatea se nimicește. Poate să fie drept acel ce vatămă, urăște, despoaie și ucide? Iată faptele voastre, acelor ce ziceți, că vă iubiți patria“.* (Lactanțius. *Div. Instit. VI. 6).*

„Acela, care cu vorbele vicleniei pe buze, cu dorul de jaf în suflet vine în hotarele noastre, nu-i fratele, ci cel mai păgân dușman, care, pentru a-și îndeplini pofta sălbatică, își omoară frații și părinții. Da, frații de ieri, astăzi prin voința și faptele lor păcătoase și nelegiuite, s'au făcut pentru noi în cei mai mari și mai urgisiți dușmani, asupra cărora glasul sângelui și legea firii poruncește să-ți ridici brațul fără milă. „Că cel ce varsă sângele omului, pentru sângele aceluia sângele lui se va vărsa“. (Facere IX. 6).

„Iubit cler și popor! Avem cea mai mare mângăiere și bucurie a sufletului, că iubirea voastră față de patrie e nemărginită, că alipirea și credința voastră către înaltul tron sunt neclătite, că din iubirea, alipirea și credința aceasta curată și tradițională purcede ascultarea voastră necondiționată și isvorește vitejia, care mai ales în anii din urmă în mod atât de strălucit din nou a-ți dovedit-o. Deaceea vă sfătuim, mai vârtos acum, în aceste zile de cea mai grea cumpănă, și vă îndemnăm cu cuvintele sf. apostol Petru, *ca cu blândețe să vă supuneți autorităților și rânduielilor înaltei stăpâniri ori împăratului, ca celui mai pre sus, ori guvernatorilor, ca celor trimiși de el spre pedepsirea făcătorilor de rele și spre lauda făcătorilor de bine, căci așa este voia lui Dumnezeu, ca cu facerea de bine să amuțiți necunoștința oamenilor celor fără minte, ca cei liberi, iară nu ca cum ați avea libertatea, ca un acoperemânt răutății, ci ca servi lui Dumnezeu. (I. Petru C. II. v. 13—16).*

„Față cu noul dușman, care râvnește în chip atât de păcatos la știrbirea și la stricarea hotarelor patriei noastre, veți ști să luptați cu aceeași îndârjire, vitejie și credință, cu care eroii noștri au sfărâmat cetățuile de granit dela Iwangorod. *Căci dragostea, credința și alipirea voastră către tron și patrie vă va lumina mintea și sufletul, vă va întări inima și vă va oțeli brațul.*

„Intăriți-vă dar cu credința în Dumnezeu, bucuroși fiind în inimile voastre, că ați știut și ați putut să dovediți credința și alipirea voastră către tron și patrie cu fapte atât de strălucitoare și cu jertfe atât de scumpe. Fiți cu încredere, că în ziua judecății și a răsplătirii, Maiestatea Sa,

Inaltul nostru împărat și rege, împreună cu luminatul său guvern ungar, nu vor întârzia a răsplati după merit credința și vitejia, cu care ați apărat tronul și patria, asigurând condițiunile trebuincioase pentru desvoltarea și întărirea etnică, culturală și economică a poporului român din patrie.

„Noi n'am provocat și n'am dorit răsboiul cu frații noștri, ci cu toată sinceritatea am stăruit pentru înfăptuirea păcii și bunei înțelegeri între Români și Maghiari, și credincioși chemării noastre nu vom înceta de a ruga pe Dumnezeu, ca să ne trimită pacea de sus, pacea a toată lumea, pentrucă zice Sf. Vasile cel mare: *„Nu există un bine mai mare decât pacea, care este un dar ceresc, a cărcia și numele numai este mai dulce, decât orice". (Basil Ep. 46 I. Ep. 70).*

„Isus Hristos este principiul păcii, zice Sf. Grigorie. *Apostolii au predicat pacea lui Dumnezeu. Armonia domină în Dumnezeu și în toată creațiunea. Oamenii trebue să imiteze pe creatorul, păzind între ei concordia și în puterea acestei condițiuni trebue să existe cetățile și popoarele. (Greg. Naz. Orat. 12).*

Oradea-Mare (Nagyvárad) la 8 21 Septembrie 1916.

Vasile Mangra,
ales și întărit arhiepiscop și mitropolit.

Ioan I. Pap, episcopul Aradului

Dr. Miron E. Cristea, episcopul Caransebeșului.

Nu este, cred, nevoie sa mai insist asupra modului, cu care trădătorul mitropolit *Mangra* răstălmăcea, în odioasa lui pastorală, atât istoria noastră națională și înaltele sentimente morale și naționale, care au impus României sacra datorie de a intra în răsboiu, cât și insăși Sf. Scriptură și credința Românilor în Dumnezeu.

In ce privește iscăliturile celorlalți doi episcopi, pentru cinstea și demnitatea fraților de dincolo sunt fericit de a da următoarea lămurire, pe care 'mi-a împărtășit-o d. *dr. Cornel Corneanu*, secretarul de p'atunci al P. S. S. *dr. Miron Cristea*, episcopul *Caransebeșului,* azi Patriarh al României Mari:

Ambii episcopi ortodoxi — *Cristea* dela *Caransebeș* și *Pap* dela *Arad* — văzând calea nenorocită, pe care apucase mitropolitul lor, 'i-au declarat acestuia că iscălesc pastorala lui numai cu condiția ca textul să se mărginească pur și simplu la accentuarea fidelității către tron și patrie, iar toate aluziile și pornirea dușmănoasă impotriva fraților din România etc., să se suprime, indicând cu creionul pasagiile ce urmau să fie înlăturate. Dar trădătorul, deși se arătase învoit, a abuzat în cele din urmă, lăsând nemodificate la loc toate pasagiile revoltatoare, scuzându-se ulterior cu „bunul serviciu ce l'a făcut episcopilor săi sufragani în fața furiei con-

telui *Tisza* nu numai în ce priveşte persoana lor, dar şi interesele bisericei şi şcoalei româneşti din eparhiile lor, dacă pastorala nu s'ar fi publicat în textul original redactat şi scris de dânsul".

De altfel în raionul eparchiei Caransebeşului — mi-a declarat d. *dr. C. Corneanu* — am îngrijit personal, din ordinul episcopului *Miron Cristea,* ca această monstruoasă pastorală să nu fie răspândită, nimicind eu personal toate exemplarele trimise dela *Sibiu*. Cred că o măsură identică va fi luat şi episcopul Aradului.

Această încercare de asasinat moral împotriva episcopilor dela *Caransebeş* şi *Arad* zugrăveşte mai bine decât ori-ce canibalismul politic, la care s'a pretat mitropolitul trădător.

Nici o conştiinţă onestă nu va putea absolvi memoria acestui nedemn cap bisericesc de gravele lui păcate, săvârşite într'o criză politică şi naţională atât de năprasnică. Mitropolitul *Mangra* a fost şi rămâne tipul trădătorului de neam de cea mai ordinară şi tragică speţă: *Marino Falliero* al bisericei române ortodoxe din Ardeal şi al neamului românesc.

Cu toate enormele sale păcate, a avut şi *Mangra* apologistul sau. El a fost actualul episcop ortodox dela *Oradea Mare,* d. *Roman Ciorogariu,* p'atunci director al seminarului teologic din *Arad,* care, în August 1917, după-ce fusese ales vicar la *Oradea-Mare* în locul lui *Mangra,* a publicat în ziarul *„Aradi Közlöny"* un articol plin de scandaloase elogii la adresa trădătorului, al cărui prieten politic se mândrea de a fi, declarându-se de perfect acord cu politica lui pentru împăcarea româno-maghiară.

Sic itur ad astra. Totuşi România Mare, nobilă şi generoasă, l'a învrednicit pe părintele *R. Ciorogariu* de a fi primul episcop ortodox al eparhiei de *Oradea Mare* după o văduvie de 225 ani.

CAPITOLUL IX.

VASTUL COMPLOT URZIT ÎN 1917 ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI SÂNGERÂNDE DE CĂTRE ALEX. VAIDA ÎN TOVĂRĂŞIE CU C. STERE

A fost ursit micei Românii ca în anul 1917, când sângera cumplit, în ceasuri de grea cumpănă, pentru idealul unităţii naţionale, sa primească tocmai din partea mândrului şi iubitului Ardeal, pentru a cărui eliberare intrase în cel mai groaznic măcel al lumii, cele mai teribile lovituri morale şi politice. Intocmai ca pe vremurile Romei imperiale şi ale Italiei medievale, celebre prin desbinările, crimele şi trădarile condotierilor, incorigibilul şi înăcritul *Alex. Vaida,* nesocotind valurile de sânge vărsat de armata vechiului regat într'un scop sublim şi precis determinat şi ameţit de strălucirea trecătoare a pajurei habsburgice, porneşte în 1917 cu o temeritate demonică o acţiune criminală, care să dea României şi politicei sale lovitura de graţie, în etape anume calculate.

In acest an, când regele şi guvernul României erau refugiaţi la *Iaşi,* iar brava lor armată, ghemuită în Moldova pentru refacere, se pregătea să ţină piept la *Mărăşeşti* atacurilor în massă ale generalului *Mackensen* — restul ţării fiind sub călcâiul Nemţilor şi Ungurilor — sute de intelectuali români, în cap cu mitropoliţii şi episcopii, „uniţi" şi ortodoxi la un loc, consimţiau să dea contelui *Tisza* o declaraţie de neţărmurită **dragoste** faţă de patria maghiară şi de dinastia Habsburgilor, dublată de o renunţare la **eliberarea** ce li-se punea în vedere în baza principiilor lui *W. Wilson,* iar *Alex. Vaida* da mâna cu nihilistul rusofob *C. Stere* pentru o vastă acţiune criminală împotriva regelui *Ferdinand I* şi a guvernului său, spre a se răsbuna de faptul că au împins ţara în rasboiu împotriva Puterilor centrale, în loc de a fi scos sabia din teacă

alaturi şi cot la cot cu ele, cum doriau şi sfătuiau cei doi condotieri.

Voiu acorda toată amploarea ce se cuvine acestor dureroase şi grave evenimente, pentru a zugrăvi în toată odioasa lor lumină aceste două personagii catilinare, care, şi unul şi altul, pozează azi în „mari patrioţi". Cititorii de altfel vor înţelege uşor că în istoria omenirei nu se găseşte nici un scelerat, care să fi jucat un rol mizerabil în arena politică şi care să declare verde că în acţiunea lui a fost mânat de alte intenţii decât cele „patriotice".

PRIETENIA VAIDA-STERE ŞI CONSECINŢELE EI FUNESTE

Legăturile prieteneşti dintre aceşti doi nefaşti politiciani sunt de dată destul de veche. Aşi putea fixa stabilirea lor mai intima prin anul 1909, cu prilejul vizitei archiducelui *Francisc Ferdinand* la *Sinaia,* ai cărei arangiatori, în ce priveşte entuziasmul primirei prin garile ardelene şi chiar la *Sinaia,* fuseseră marii austrofili *Alex. Vaida* şi *Aurel C. Popovici.* Acesta din urmă avea pretenţia să fie considerat chiar ca un fel de *Bismarck* al Românilor.

Având un fond moral şi politic comun: ura împotriva Rusiei, unde *C. Stere* suferise vre-o câţi-va ani de surghiun în Siberia, şi dragostea nelimitată faţă de Germania, dar mai ales faţă de Austro-Ungaria, unde *Vaida* şi *Popovici* ajunseseră la oarecare reputaţie, primul ca laborant şi al douilea ca informator ai „laboratoriului" archiducelui *Francisc Ferdinand* din *Viena,* această trinitate s'a înţeles de minune în toată activitatea lor desfăşurata împotriva Rusiei ţariste şi în favoarea Puterilor centrale, pentru-ca la urmă s'o îndrepteze împotriva a însăşi regatului român.

Cimentarea amiciţiei dintre aceşti trei „Kulturträgeri" români s'a manifestat în mod mai evident în anii 1911 şi 1912, în următoarele circumstanţe:

Curând după vizita moştenitorului austro-ungar facuta Curţii noastre regale la *Sinaia,* izbucnise o mare dihonie printre membrii comitetului de direcţie al partidului naţional-român din cauza lâncezelei şi dinasticismului afară din cale de slugarnic, pe care căuta să-l imprime în special *Aurel C. Popovici, Alex. Vaida* şi *Iuliu Maniu.*

Adversar neîmpăcat al servilismului dinastic, talentatul poet *Octavian Goga* începuse prin ziarul *„Tribuna"* din *Arad* să dea un

nou ritm şi o orientare mai demnă politicei Românilor din Ardeal. De aci, neînţelegeri şi acerbe discuţiuni prin ziare. In scurtă vreme o atmosfera morală intolerabilă se înstăpânise în politica ardeleană în urma polemicilor din ce în ce mai violente din presă, pe tema nepriceperii dela conducerea partidului naţional, şi anume între ziarul *„Românul“*, organul partidului naţional, care aparea tot în *Arad*, şi între ziarul *„Tribuna“*, care susţinea politica lui *Goga* şi a partizanilor săi, destul de numeroşi. Se ajunsese între cele două tabere la atacuri şi injurii personale din cele mai urîte, ba chiar şi la huidueli şi scuipături în plină stradă, cum s'a îndeletnicit *Sever Bocu* din grupul *„Tribunei“* faţă de d. *Vasile Goldiş*, directorul *„Românului“*.

O luptă fratricidă, desonorantă şi compromiţătoare, se încinsese de o parte şi de alta, cu repercursiuni la *Budapesta* şi la *Bucureşti*. Necruţând nici un mijloc ca să lovească în animatorul *„Tribunei“*, *Alex. Vaida*, omul lipsit de ori-ce scrupul moral, acuză prin *„Românul“*, din 24 Decembrie 1911, pe d. *Oct. Goga* că s'ar fi prezentat, ca membru în comitetul partidului naţional, la fostul ministru de interne al Ungariei *I. Kristoffy* (un duşman cunoscut al politicei contelui *Tisza* faţă de naţionalităţile nemaghiare), făcându-i anume declaraţiuni cu privire la neînţelegerile ce ar fi existând în sânul membrilor comitetului naţional, că 'i-ar fi oferit lui *Kristoffy* să candideze ca deputat în cercul electoral dela *Iosăşel*, jud. Arad, asigurându-l că-'l va costa cel mult 20.000 coroane.

Acuzaţia era categorică, dar infamă şi inventată, cum s'a dovedit de către însuşi *C. Stere*. Drept răspuns, *„Tribuna“* publică în No. 9 (din 12 Ianuarie 1912) următorul comunicat:

„In cea mai scurtă vreme — aşteptăm numai cuvântul d-lui Oct. Goga — *vom lămuri în scârboasa-i golătate cea mai criminală încercare de a se distruge la noi un bărbat şi prin el o instituţie.*

„Vom dovedi cu acte cine este acel mizerabil dr. Alex. Vaida, *care a avut lipsa de pudoare şi de cinste ca să aleagă ori-ce mijloace, numai să arunce, fie şi câte-va zile, o umbră de bănuială asupra corectitudinei naţionale a lui* Goga *şi prin el asupra ziarului nostru“*.

In acelaş timp impulsivul *Alex. Vaida* tipărea la *Braşov* o broşură de 126 pagini, prin care ataca cu violenţă pe *dr. N. Oncu, Oct. Goga*, protosinghelul *R. Ciorogariu, Sever Bocu* etc. pentru politica reprezentată de oamenii grupaţi în jurul *„Tribunei“*.

Iată ce scria *Vaida* despre *Sever Bocu,* colegul său de mai târziu din ministerul destrămării naționale al lui *Iuliu Maniu:*

„D. Bocu, redactorul-şef al „Tribunei" *d-lor* Oncu *şi* Ciorogariu, *a umblat, protejat de* V. Mangra, *în audiență la ministrul de justiție* Szèkely, *cerând grațiere pentru cele câte-va săptămâni de temniță, pe care le-a primit în calitate de „strohman" (om de paie), ce era pe vremuri la* „Tribuna" [1]).

C. STERE, „PACIFICATORUL" ARDEALULUI

Durerosul spectacol al acestor certuri şi atacuri fără frâu, care slăbeau şi compromiteau însăşi lupta națională în ochii Ungurilor şi a străinătății, făcea o penibilă şi dezastruoasă impresie şi la *Bucureşti.* Oamenii serioşi, cari vedeau interesele superioare ale neamului mai presus de habsburgismul bolnăvicios al lui *Vaida* şi compania, erau datori să pună odată capăt acestor polemice fratricide.

In consecință, ziarul bucureştean *„Viitorul"* (din Februarie 1912), organul partidului liberal, publica următoarea notă semnificativă:

„Ne apropiem de momente hotărîtoare, când toată lumea trebue să ştie că partidul național reprezintă aspirațiunile întregului popor român din Ardeal şi Ungaria şi că organul acestui partid, comitetul național, poate vorbi cu întreaga autoritate în numele națiunei însăşi, unită în gând şi acțiune".

Sub presiunea acestei linii de conduită, pe care 'şi-o fixase partidul liberal din vechiul regat, de sub înțeleapta conducere a lui *Ion I. C. Brătianu,* cu privire la politica instinctului național, C. *Stere,* p'atunci membru influent în acest partid, fu trimis la *Budapesta* şi *Arad,* ca să aducă mult dorita pace între frații înduşmăniți la cuțite.

Intr'adevăr, în No. 24 al *„Tribunei"* din 1912, *C. Stere* publică raportul său asupra conflictului dintre *Vaida* şi *Goga,* constatând că şi unul şi altul erau victimele unui fatal concurs de împrejurări, iar în concluzie spune că *Goga* nu este vinovat, că nici n'a fost la *Kristoffy* şi că *Vaida* 'şi-a formulat acuzațiunea, deplin convins de dreptatea acuzațiunii!

Documentele publicate de *Goga* în No. 10 al *„Tribunei"* din acelaşi an, în apărarea sa, erau de altfel sdrobitoare pentru îndrăzneața şi grava acuzațiune ce-i adusese strategul politic *Vaida.*

---

1) Vezi *„Mangra, Tisza şi „Tribuna". Un mănunchiu de dovezi adunate din „Tribuna" de dr. Al. Vaida-Voevod, deputat",* pag. 83. Braşov. 1911. *(Nota autorului).*

ROLUL D-LUI MANIU ÎN CERTURILE DELA ARAD

In seria *„Documentărilor și lămuririlor politice"*, publicate de *C. Stere* în *„Adevărul"* din primăvara anului 1930, ca răspuns la gestul lui *Iuliu Maniu* din ziua de 3 Aprilie, acelaşi an, când *C. Stere* a fost eliminat din cadrele partidului naţional-ţărănesc, al cărui preţios consilier fusese până în ajun, el se exprimă astfel cu privire la intervenţia sa din 1912 pentru aplanarea conflictului *Vaida-Goga.*

„Și din acest conflict, fatal, trebuia să urmeze o mare nenorocire națională, fie că Goga *ar fi rămas cu pecetea de Cain, fie că* Alexandru Vaida *ar fi fost, în judecata obștească, degradat ca un pătimaș și vulgar calomniator.*

„Din primul moment m'am putut convinge atât de nevinovăția lui Goga, *cât și de desăvârșita bună credință a lui* Alexandru Vaida.

Ambii erau victime ale d-lui Iuliu Maniu.

„Acesta — fără să fi făcut nimic pentru descoperirea adevărului — asmuțind pe Vaida, *cu sânge rece, fără să moduleze o notă în suavitatea de miere a glasului său și fără ca o singură bruschețǎ de gest să-i turbure rotunditatea obicinuită a manierelor și ceremonioasa-i politețǎ de magistru al comunității din* Blaj, *îi ducea pe amândoi, implacabil, la moartea morală, — numai pentru că* Goga, *în sburdălnicia lui juvenilă și în ireverența-i de poet, călcase regulele ritualului și normele de disciplină canonică, —* ad majorem Dei gloriam!" [1]).

Pentru toţi oamenii de cinste şi cari au studiat dosarul acestei afaceri, sentinţa luii *C. Stere,* p'atunci încă nestigmatizat cu epitetul de trădător, era vădit părtinitoare pentru *Vaida,* care se degradase de fapt la rolul „unui pătimaş şi vulgar calomniator".

Mobilul „moral", care împiedecase pe *C. Stere* să discalifice atunci pe *Vaida,* era în primul rând manifesta şi adânca aversiune a acestuia faţă de Rusia, iar în al douilea rând dragostea lui nemărginită faţă de Germania şi mai ales faţă de Austro-Ungaria, cu dinasticismul habsburgic inherent, care coincideau perfect cu concepţiile politice ale lui *Stere* în justificata ură ce nutrea faţă de Colosul dela Nord, care îl trimisese, în tinereţe, să se pocăiască în Siberia lui *Rasputin.*

COLABORAREA LUI C. STERE LA ZIARUL „ROMÂNUL" DIN ARAD

Din acest moment o intimă şi nesdruncinată prietenie s'a legat între aceşti doi Herostraţi. Ei se asemănau sufleteşte ca două pică-

1) Vezi *„Adevărul"* dela 17 Maiu 1930.

turi de apă şi se înţelegeau ca cei doi vestiţi fraţi siamezi. *Stere* începuse chiar să colaboreze la *„Românul“*, organul acreditat al partidului naţional, scriind articole extrem de călduroase pentru Austria şi împotriva Rusiei.

Iată o mostră: In numărul 165 al acestui ziar din 27 Iulie st. v. 1914, „pacificatorul“ Ardealului, într'un articol intitulat *„Austria?..“*, scrie între altele următoarele:

„Cei-ce strigă „sus Rusia!“ *se pot oare aşa de uşor resemna la gândul că din România pot fi croite vre-o 4 sau 5 gubernii noui, după planul ce a fost de curând divulgat. I-aşi sfătui să faca o socoteală de câte ori, numai în cursul veacului din urmă, Rusia a propus împărţeala ţărilor noastre şi de câte-ori acestor planuri s'a opus Austria. Da, acea Austrie, pentru care nu gasim azi decât strigătul de* „Jos Austria!“. *De sigur, nu din sentimentalism, însa... am ajuns să cerem în politica internaţională certificate de bune sentimente?*

„Dar sunt măcar demonstranţii noştri aşa de siguri de triumful eventual al Rusiei?“

Iată deci cum se întâlneau în gânduri şi simţiri *Stere* şi cu amicii săi *Vaida* şi *Aurel C. Popovici!* Acesta încetând din viaţă (1917), au rămas în arenă *Stere* şi *Vaida,* într'o prietenie nealterată de atunci şi până azi. Trădătorul *Stere* s'a stricat şi s'a certat până şi cu *Iuliu Maniu,* dar nici o clipă **nu** cu tovarăşul sau de trădare *Alex. Vaida.* Misterul crimelor comise împotriva României 'i-au legat într'o amiciţie indisolubilă până la moarte.

CELE TREI CRIME NAŢIONALE COMISE DE VAIDA ŞI STERE LA 1917 ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI

La începutul anului 1917 (10 Februarie), *Aurel C. Popovici,* membru al trimităţii filo-germane, încetează din viaţă la *Geneva,* în Elveţia. Cei doi supra-vieţuitori — *Alex. Vaida* şi *C. Stere* — nu se descurajează. Ba, din contra, rupând ori-ce comunitate şi solidaritate cu politica României, care intrase în răsboiu, cum îi impunea imperativul instinctului naţional, ei se dedau unei acţiuni criminale combinate împotrivă-i printr'o serie de gesturi specifice trădătorilor de neam, pornite toate în scopul de a paraliza campania răsboinică a României, pe care doriau s'o vază bătută şi îngenunchiată, graţie diviziilor de „fer“ ale generalului *Mackensen* ce se

pregateau să dea cunoscutul atac formidabil, la *Mărăşeşti*, în vara anului 1917.

Stăpâniţi de un nemăsurat orgoliu, întocmai ca trădătorul colonel *Alex. D. Sturdza*, care, în ziua de 27 Ianuarie 1917, lansa către divizia XV de pe frontul Moldovei o *chemare*, prin care spunea soldaţilor *„că au fost amăgiţi de cei mari, prin cuvinte înşelătoare, despre un ideal naţional"*, apoi le cerea să părăsească frontul ca sa treacă la el, în munţii Vrancei, în scopul de a forma o oaste nouă, cu care să recucerească ce s'a pierdut şi să pedepsească pe *„netrebnicii, cari ne-au adus în starea de azi"*, tot astfel şi în acelaşi scop scelerat *Alex. Vaida* şi *C. Stere*, intr'un duios acord, puneau la cale, în cursul anului 1917, trei oribile tentative de paricid. Momentul loviturilor pela spate a fost ales cu un plan bine calculat şi infernal.

Ei erau informaţi că, în prima jumatate a lunei Februarie 1917, toţi mitropoliţii şi episcopii şi aproape 200 de intelectuali români — „uniţi" şi ortodoxi la un loc — vor semna, cu învoirea prealabila a conducerii partidului naţional şi pentru uzul contelui *Tisza*, cea mai gravă declaraţie de dragoste către patria maghiară şi dinastia Habsburgilor, mărturisind în faţa lumii că ei nu vor să ştie nimic de *eliberarea* ce li-se punea în vedere, deoarece **„ei ţin morţiş la integritatea patriei lor maghiare"**. Această infamă manoperă, pusă la cale de *Tisza* şi *Czernin*, complotiştii *Vaida* şi *Stere* au hotărît s'o susţină, pentru a-şi da efectele, prin următoarele trei atacuri criminale împotriva României şi a scopurilor ei de răsboiu:

1. In luna Aprilie 1917, *C. Stere* era trimis în misiune secretă de generalul *Mackensen* la *Viena* şi *Berlin*, ca să predea guvernelor austriac şi german, ca şi comandamentelor militare austro-germane, câte un exemplar dintr'un memoriu redactat de el în colaborare cu *Vaida* şi prin care cerea detronarea regelui României *Ferdinand I*, alungarea dinastiei noastre, apoi formarea la *Bucureşti* a unui guvern dictatorial, care să recunoască, înainte de încheerea păcii generale, capitularea fără condiţii a armatei române şi înfeodarea României, printr'o simplă dispoziţie constituţională, în teritoriile imperiului habsburgic.

2. In luna Maiu 1917 *Alex. Vaida* redacta şi el un al douilea memoriu, care complecta pe cel dintâi, tot pentru a fi distribuit guvernelor austriac şi german — afară de cel unguresc —, ca şi

comandamentelor militare austro-germane, în scopul de a contribui la stabilirea bunei reputaţiuni a lui *Alex. Marghiloman* şi *C. Stere*, în faţa Nemţilor, pentru cazul când aceştia ar accepta planul de mai sus şi ar face, în consecinţă, apel la serviciile recomandaţilor lui *Vaida*, adică *Al. Marghiloman* şi *C. Stere.*

Ambele aceste documente de o deosebită gravitate, care sunt icoana fidelă a acţiunii criminale desfăşurată de *Alex. Vaida* şi *C. Stere* împotriva României, în cele mai grele momente ale istoriei sale, sunt azi din fericire şi în posesia mea, putând să le supun, în întregime, sub ochii cititorilor, dimpreună cu facsimilele scrisului lui *Vaida,* care atestă astfel autenticitatea lor indiscutabilă.

3. Scoaterea în *Bucureşti,* la 1 Septembrie 1917, a ziarului *„Lumina“,* care să-i ajute în politica lor anti-naţională şi anti-patriotică de mai sus.

Apariţia acestui odios jurnal se datoreşte în mare parte *cuvântului hotărîtor* al lui *Alex. Vaida,* cum voiu dovedi cu însăşi declaraţiile lui *C. Stere.*

Iată acum, în ordinea lor cronologica, toate dovezile sdrobitoare.

CAPITOLUL X.

MITROPOLIŢII, EPISCOPII ŞI INTELECTUALII ROMÂNILOR ARDELENI PROTESTEAZĂ ÎMPOTRIVA DESROBIRII LOR ŞI A PRINCIPIILOR LUI W. WILSON

In luna Februarie a anului 1917, când Statele-Unite ale Americei îşi facuseră cunoscute scopurile de. răsboiu prin glasul autorizat al preşedintelui *Wodrow Wilson,* toată suflarea ungureasca, în cap cu contele *Tisza,* fusese cuprinsă de frigurile morţii. Crezând că va putea scăpa de sancţiunea marilor principii din declaraţiile wilsoniene, cum-ca fie-care popor se va bucura de dreptul de autodeterminare, contele *Tisza,* în înţelegere cu contele *Czernin,* a impus reprezentanţilor bisericeşti şi lumeşti ai Românilor de sub Coroana Sf-tului Ştefan să dea o categorică declaraţiune de *dragoste* faţă de patria maghiara şi de *renunţare* la eliberarea ce li-se punea în vedere în baza înaltelor principii fixate de democratul şi înţeleptul *Wilson.*

Astfel am avut marea durere să aflam ca pe când cardinalul *Mercier* dela *Malines* (Belgia) trimitea răspuns împăratului *Wilhelm II,* prin generalul *Beseler,* că pe dânsul nimeni nu-l poate înfriça şi judeca decât numai singur Dumnezeu, toţi capii bisericei române ardelene — ortodoxi şi „uniţi" la un loc — ca şi un mare număr de intelectuali— ortodoxi şi „uniţi" — cedau injoncţiunilor insolente ale contelui *Tisza,* căruia n'au esitat de a-i înmâna următoarea extrem de gravă declaraţie,* acoperită cu aproximativ 200 de iscălituri:

„Conform răspuasului guvernelor statelor Antantei, adresat prezidentului Statelor Unite, unul din scopurile de răsboiu ale adversarilor noştri este „eliberarea" diferitelor naţionalităţi — şi astfel şi a Românilor — „de sub stăpânirea străină".

„Cu această declaraţie a lor, duşmanii noştri tind deadreptul încontra integrităţii patriei noastre. Ca reprezentanţi bisericeşti şi lumeşti şi conducători chemaţi ai Românilor de sub coroana sfântului Ştefan, respingem — în numele Românilor din patrie — în modul cel mai categoric afirmaţiunea, că noi am trăi sub o stăpânire străină.

„Noi, Românii, suntem cetăţeni liberi şi egal îndreptăţiţi ai patriei ungare. Nu există în Ungaria nici o lege, care ar face deosebire între cetăţenii maghiari şi nemaghiari în ceeace priveşte drepturile şi libertăţile, ca şi datorinţele.

„De sute de ani se alipeşte poporul român din Ungaria cu cea mai mare credinţă şi dragoste de pământul patriei noastre, scăldat de atâtea ori de sângele propriilor săi fii. Iar credinţa faţă de persoana Domnitorului nostru încoronat şi faţă de mărita casă domnitoare este o tradiţie străveche, sfântă şi nobilă, a poporului nostru.

„Pătrunşi de aceste măreţe sentimente, s'au luptat strămoşii noştri de o mie de ani, alăturea cu fraţii lor Maghiari, pentru apărarea şi gloria sfintei coroane ungare şi acum strănepoţii fac acelaş lucru, dovadă este sângele lor, care se varsă în şiroae pe fronturile de luptă, iar acasă însufleţirea lor gata spre ori şi ce jertfă.

„Drept aceea pentru noi sfânta coroană ungară nu înseamnă o domnie străină. Noi nu voim să ştim de „eliberarea" ce ni s'a pus în vedere. Noi ţinem morţiş la integritatea patriei noastre ungare.

„Această atitudine hotărîtă şi neşovăitoare a poporului român din patrie n'au determinat-o şi n'o determină consideraţii de oportunism momentan, ci o convingere adâncă politică, întemeiată pe experienţe seculare şi pe tradiţii istorice, deoarece ştim, că şi în viitor strălucirea şi căldura sfintei coroane ungare este chemată să asigure desvoltarea culturală, economică şi politică a Românilor din Ungaria.

„Noi, Românii din Ungaria, ţinem morţiş să rămânem sub stăpânirea sfintei coroane ungare. Spre apărarea acestei voinţe neclintite a lor sângerează mii de fii ai noştri şi, pentru asigurarea acestei voinţe a sa, poporul român din patrie va lupta cu toate armele sale sufleteşti şi trupeşti".

Victor Mihalyi, arhiepiscop de Alba-Iulia; Vasile Mangra, arhiepiscopul şi mitropolitul Românilor gr. or. din Ungaria; Demetriu Radu, episcopul gr. cat. de Oradea-Mare; Ioan I. Pap, episcopul gr. or. al Aradului; dr. Miron E. Cristea, episcopul gr. or. dela Caransebeş; dr. Valeriu Tr. Frenţiu, episcopul gr. cat. dela Lugoj; deputaţii în Camera ungară: dr. Teodor Mihali, Gavril Rednic, dr. Iosif Siegescu, Petru Corcan, Alexandru Gheţie, dr. Petru Mihalyi, Ludovic Man, dr. Nicolae Şerban; Constantin Burdia, consilier aulic; Ioan Georgiu, preposit capitular în Gherla; dr. Ilarion Puşcariu, arhimandrit; Filaret Musta, arhimandrit; dr. Eusebiu Roşca, arhimandrit; dr. Victor Smigelski, canonic cantor, vicar general arhiepiscopesc; Tit Bud, vicar episcopesc în numele întregului cler din Maramureş; Alexandru Uilăcan, canonic; dr. Isidor Marcu, canonic custode; dr. Vasile Suciu, canonic; Iunius Brutus Micu, notar consist.; dr. Gheorghe Popa, jude de tribunal; dr. Petre Ionescu, consilier ministerial;

dr. Gheorghe Popovici, protopop gr. or.; dr. Ioan Sâmpalean, profesor de teol.; Dominic Rațiu, dirigentul „Albinei"; P. Leo Manu, stareț gr. cat.; Nicolae Zigre, secretar metropolitan; dr. Stan Florian, preposit capitular, vicar general episcopesc; Ioan Boroș, preposit capitular în Lugoj; Coriolan Ardelean, canonic; Ilie Stan, canonic; dr. Iacob Radu, canonic; Gheorghe Miculaș, canonic; Nicolae Nestor, canonic; Petru Popescu, protopop; dr. Tr. Iosif Badescu, protosincel; Ghenadie Bogoevici, protosincel; Patriciu Dragalina, prezidentul comunității de avere din Caransebeș; Petru Tamaian; dr. Vasilie Kirvai; dr. Cornel Szabo; dr. Grigoriu Pap; dr. Popoviciu; dr. Gheorghe Bilașcu, medic; Florian Mihalyi, mare proprietar, advocat; Gavril Mihalyi, mare proprietar, primpretor; Ștefan Anderco, protopop gr. cat.; Petru Birlea, protopop gr. cat.; Matei Voileanu, asesor consistorial; Iuliu Dragoș, protopop gr. cat.; Andrei Horvat, protopop gr. or., president al consistoriului din Oradea-Mare; Arseniu Vlaicu, director; Petru Szálka, protopop gr. cat.; dr. Iosif Olariu, protosincel, director seminarial; Nicolae Sulica, profesor; dr. Constantin Sulica, custode la muzeul național din Budapesta; Lazăr Triteanu, asesor consistorial; Nicolae Ivan, asesor consistorial; Ștefan Roșian, profesor de telogie; Gheorghe Pap, asesor consistorial; dr. Nicolae Popovici, medic consist.; Gheorghe Turbure, asesor consistorial; dr. Gheorghe Proca, asesor consist.; dr. Nicolae Regman, secretar consist.; dr. Octavian Costea, secretar consistorial; dr. Ioan Buna, fiscal consist.; Vasile Popovici, preot.; dr. A. Ille, advocat, asesor consist.; Petru Rednic, proprietar de pământ; dr. Iosif Papp, advocat; Ioan Balea, notar comitatens în retragere; dr. Aurel Man, proprietar de pământ, advocat; Aurel Moaca, asesor consist.; dr. Cornel Cornean, secretar consistorial; Ștefan Jianu, asesor consistorial; dr. Nicolae Ionescu, fiscal consistorial; Ioan Baltescu, primarul orașului Lugoj; dr. Vasile Stan, prof. seminarial; Timotei Popovici, prof. seminarial; dr. Romul Cândea, prof. seminarial; dr. Pavel Roșca, profesor seminarial; Valeriu Ionescu, preot militar; Iosif Diamandi; Silviu Suciu, referent consist.; dr. Gheorghe Roxin, advocat; N. Lazar; M. Vancea, asesor conzist.; dr. Ioan Iacob, advocat; dr. Nicolae Bălan, prof. semin.; Candid Popa, învățător; Ilie Beleuță, catichet gr. or.; Romul Perian; Aurel Popovici; dr. Gheorghe Vidican, prof. de teologie; Grigoriu Strâmbu, prof .de teologie; Ioan Partenie, prof.; Iacob Măerean, contabil; dr. Dumitru Manu; Alexandru Ancean, Ioan Coste, Teodor Morariu, dr. Eugeniu Szeles, Florian Gavrilaș, Augustin Pasca, Ladislau Dragoș, dr. Victor Suciu, advocat; dr. Victor Bojor, Alexandru Pop, Ioan Ivașcu, canonic; dr. Octavian Domide, canonic; dr. Petru Fabian, canonic, Ioan Varna, vicenot. consist.; Ladislau Pordea, notar consist.; Andrei Bârseanu; Pantelimon Lucuța, Ioan Lăpădat, dr. Lucian Borcea, Ioan Vătășan; dr. Ioan Stroia, protopop; Victor Tordășan; dr. Cornel Petric, notar public; Ioan Bogdan, prezidentul reuniunei înv. gr. cat. din Banat; dr. Cornel Bulcu, canonic; dr. Daniil Fireza, canonic; Valeriu Giurgiu, director de bancă; Ioan Bodorean, Simion Pap, dr. Cornel Rusu, Ceciliu Demian, Basile Botha, dr. Ioan Nicoară; corpul profesoral dela gimnaziul din Beiuș: Vasile Ștefănica, director; Victor Borlan, Nicolae Fabian, Ioan

Iepure, Ioan Buşiţia, Camil Sălăgean, dr. Alexandru Pteancu, dr. Constantin Pavel, dr. Petru Hetco, Alexandru Nuţiu, dr. Gheorghe Hetco, dr. Ioan Osian, Ioan Georgescu, Pavel Voştinar şi Francisc Hubici; Gheorghe Muntean; protopop; Augustin Radu, vicerector; Atanase Costa, prof. de teologie; Ioan Tincu, protopop gr. cat.; dr. Aurel Vălean, advocat; Petru Pintea, preot gr. cat.; dr. Aurel Mihăescu, preot gr. cat.; dr. Nicolae Ioanovici, advocat; dr. Felician Bran, protopop, profesor de teologie; dr. Nicolae Proştean, asesor la sedria orfanală; Nicolae Proştean, advocat; Ioan Harambaşa, Iosif Tâmpea, preot gr. cat.; Ioan Bedecean; dr. Augustin Giurgiu, advocat, fiscal al diecezei gr. cat. dela Lugoj; Ioan Cimponeriu, primpretor; Mihail Gaşpar, protopop gr. or.; Alexandru Balaş; Izidor Chiţia, senator orăşănesc; dr. Anton Balázs, asesor la scaunul orfanal comitatens; Paul Cerbul, vicenotar al comitat.; Sebastian Olariu, protopop gr. oriental.

Paternitatea redactării gravului document de mai sus, unii Ardeleni o atribue fostului episcop „unit" *dr. Dumitru Radu* dela *Oradea Mare*. Inregistrez faptul aşa cum mi-s'a relatat de către un fost înalt slujbaş român în ministerul instrucţiei publice şi cultelor din *Budapesta*, în măsură de a cunoaşte tot adevărul. Eu înclin însă să cred că textul a fost redactat de însuşi contele *Tisza*.

Declaraţia intelectualilor români din Ardeal — „uniţi" şi ortodoxi la un loc —, cu toate iscăliturile, a fost publicată în toată presa maghiară cu comentarii sgomotoase *ad-hoc*, spre a face impresie. In ziarul *„Pester Lloyd"* a apărut în numărul său din 14 Februarie 1917, iar în *„Telegraful român"*, organul trădătorului *Mangra*, în numărul 9 din 20 Februarie acelaşi an, cu următoarea introducere:

„Inalţii prelaţi ai ambelor biserici române din Ungaria, cu numeroşi reprezentanţi din cler şi mireni ai bisericelor în fruntea cărora se află, au subscris şi înaintat Excelenţei Sale d-lui ministru-preşedinte, conte Ştefan Tisza, *adresa următoare, cu rugarea ca cuprinsul ei să-l aducă la cunoştinţa Maiestăţii Sale împăratului şi regelui nostru* Carol".

IEZUITISMUL D-LUI IULIU MANIU

Şi acum, în faţa declaraţiei de mai sus, întreb pe d. *Iuliu Maniu:* Cum rămâne cu declaraţia făcută de d-sa în şedinţa Camerei deputaţilor dela 8 Februarie 1921, în care spunea „**că din cele 10 popoare, care erau în monarchia habsburgică, singură naţiunea românească a fost aceea, care n'a dat nici o declaraţie oficială de lealitate ori de însufleţire de luptă alături cu armata, care ne-a împilat**"?

Iezuitismul d-lui *Maniu* este incomensurabil.

Apărarea d-lui *Maniu* este fundamental falşă. Ea este flagrant desminţită de însuşi gravul document de mai sus şi de număroasele semnături ce-'l însoţesc.

Dar mai mult. Eu afirm că declaraţia de *dragoste* faţă de patria maghiară şi de *renunţare* a membrilor episcopatului şi intelectualilor români la *eliberarea* ce li-se punea în vedere, s'a făcut cu ştirea şi aprobarea comitetului de direcţie a partidului naţional. Nimic nu se facea doar de către mitropoliţi şi episcopi fără ştirea şi o înţelegere prealabilă cu direcţia partidului naţional. Nu vorbesc, bine înţeles, de pastorala odioasă a mitropolitului trădător *Mangra,* cu care partidul naţional rupsese ori-ce contact înca din 1910.

Ca dovadă că episcopatul român-ortodox şi „unit" lucra de comun acord cu comitetul partidului naţional şi că deci şi declaraţia episcopilor şi intelectualilor era dată cu ştirea şi cu voia sa, n'am decât să reamintesc d-lui *Maniu* de un alt document, pe care desigur că îl posedă (cum îl posed şi eu) din 22 Ianuarie 1914, semnat de episcopul Caransebeşului, *dr. Miron Cristea,* actualul Patriarh al României, în chestia tratativelor de împăcare cu contele *Tisza.* Documentul este un rezumat precis al principiilor fixate de membrii episcopatului român într'o şedinţă comună a lor cu „**reprezentanţii partidului naţional-român** — 10 inşi, spune documentul — **în cauza încheierii unui acord româno-maghiar**", principii care au şi fost înaintate în scris primului ministru maghiar de către însuşi episcopul Caransebeşului.

Acest document sau proces-verbal prevede la punctul 6 să se ceară contelui *Tisza* ca să continue tratativele cu direcţia partidului naţional-român, care — conform punctului 7, aliniatul c din acelaşi act — „**reprezintă tot aşa de bine, ca şi noi episcopii, interesele bisericei şi şcoalei**", că ei nu voiesc „**să vină în conflict cu partidul, ceea-ce ar constitui o primejdie pentru biserică**" şi că „**nu-'şi iau angajamentul de a sprijini formarea unui alt partid politic român**".

Este clar deci, ca lumina zilei, că membrii episcopatului român nu făceau nici o acţiune fără încuviinţarea prealabilă a conducerii partidului naţional, aşa că şi grava declaraţie de mai sus a episcopilor şi intelectualilor din anul 1917 era dată cu ştirea şi învoirea prealabilă a comitetului executiv al partidului naţional, ori-cât ar contesta acest fapt d. *Maniu* în iezuitismul său maladiv.

IMPORTANȚA POLITICĂ ȘI DIPLOMATICĂ A DECLARAȚIEI EPISCOPILOR ȘI INTELECTUALILOR ROMÂNI

Este evident că, din punct de vedere politic și diplomatic, declarația de mai sus era cu mult mai grava decât pastorala imunda a mitropolitului trădător *V. Mangra.* Examinând chestiunea mai de aproape și având în vedere că textul ei fusese redactat în scopul de a fi opus celor 14 puncte wilsoniene cu privire la scopurile și condițiile pacii crâncenului rasboiu, se poate lesne vedea că ea a fost pusa la cale și smulsă de diplomația austro-ungară, cuprinsă de spasmurile nebuniei din momentul când a luat cunoștință de raspunsul dat de prezidentul *Wilson* unei note a Puterilor Antantei, care cereau deplină suveranitate pentru naționalitățile de sub jugul Puterilor centrale.

De altfel, însăși prezentarea acestei declarații-protest a intelectualilor români din Ardeal, de către delegații maghiari la conferința pacii din *Paris*, drept arma puternică în contra desmembrării Ungariei, dovedește pe deplin scopul politic și diplomatic ce se urmarea [1]).

Faptul ca imberbul împarat *Carol VII* (ca rege al Ungariei *Carol IV)* simțise nevoia, în ziua de 15 Aprilie 1917, sa meargă în monumentala biserică *Votiv-Kirche* din *Viena* și să citească o mișcatoare rugaciune, prin care implora mila lui Dumnezeu, spre a reda patriei sale pacea mult dorita, coroborat cu desnădejdea contelui *Tisza,* care, în ședința Camerei maghiare dela 15 Iunie 1917, raspundea deputatului *dr. Ștefan Cicio Pop,* spunându-i *„că trebue sa mulțumească lui D-zeu că este încă viu și poate să respire aerul alături de el“*, ne dau icoana exactă a mentalității și desperarii ce domneau în sferele conducătoare ale monarhiei austro-ungare, ajunse în plină debandadă politică și sufletească.

Toate declarațiunile acestea de silnică lealitate, puse la cale de însuși contele *Tisza,* urmăreau scopul inavuabil de a înșela străinătatea și de a insufla oarecare curaj trupelor în derută de pe fronturile de luptă. Pentru orice minte luminată, ele n'aveau însă nici o valoare morală, ca unele ce erau stoarse cu cuțitul la gâtul semnatarilor. De altfel, nici aliații Ungariei nu acordau vre-un credit unor asemenea declarațiuni siluite.

---

1) Vezi *„Les négociations de la paix hongroise*, Tome I, publié *par le Ministère hongrois des Affaires étrangères, Budapest, 1920“.* — (Nota autorului).

Totuşi ar fi fost cu mult mai înţelept, mai demn, mai frumos şi mai folositor ca ele să nu se fi produs.

Dacă d-nii *Iuliu Maniu, Alex. Vaida, Şt. Cicio Pop* şi *V. Goldiş* nu figurau printre semnatari, publicul românesc ştia că d. *Maniu* era pe front, d. *Vaida* făcea naveta între *Viena* şi *Berlin,* iar în ce priveşte pe d-nii *Ştefan Cicio Pop* şi *V. Goldiş,* că declaraţiile lor anterioare erau aproape tot aşa de categorice ca şi cele din declaraţia de mai sus. De altfel, în numele partidului naţional, a iscălit d. *dr. Teodor Mihali* în calitatea sa de „preşedinte al clubului parlamentar român".

In privinţa lipsei numelui d-lui *Ştefan Cicio Pop* de pe grava declaraţie, ne dă însuşi d-sa o edificatoare lămurire în discursul ce a rostit în şedinţa Camerei din *Budapesta* în ziua de 27 Iulie 1917. Iată ce spunea atunci plimbăreţul preşedinte al Camerei României Mari de azi:

„Cu ocazia invaziei Românilor, am făcut în mod spontan, în numele meu şi al partidului naţional-român, cunoscuta declaraţiune de desaprobare. Contele Tisza *mă acuză acum că n'am semnat în luna Februarie (1917) declaraţia intelectualilor români, în care ei protestau împotriva părţii din nota adresată de către Puterile Antantei preşedintelui Statelor Unite, în care acestea arătau, ca scop al răsboiului, eliberarea naţionalităţilor, care trăesc sub dominaţiune străină.*

„N'am semnat, d-lor deputaţi, această declaraţie, fiind-că am găsit de prisos s'o fac după declaraţia făcută de mine, în Parlament, în numele meu si al partidului naţional-român, în luna Septembrie 1916" [1]

Cu toate acestea, nu voiu comite greşala de a taxa pe toţi semnatarii ultimei declaraţii — ori-cât de gravă şi inoportună era ea — ca pe nişte trădători de neam, afară bineînţeles de degradata creatură umană, mitropolitul *Vasile Mangra,* autorul odioasei pastorale pusă de el, nemernicul, în spinarea întregului episcopat român ortodox.

Declaraţiunea din luna Februarie 1917 a fost opera imorală a guvernului unguresc şi a organelor sale, cari, prin presiuni şi ameninţări de tot felul, au recurs la această armă nelealǎ şi necinstită, sperând că cu ajutorul ei vor mai putea ridica entuziasmul sol-

1) Vezi *„Les négociations de la paix hongroise"*, tomul I, pag. 215.

daţilor români, ca să moara mai cu drag pentru „drăguţul de împărat“ şi pentru apărarea hotarelor fericitei patrii maghiare în faţa postulatelor wilsoniene.

Se ştie că, după intrarea României în răsboiu, soldaţii români din armata austro-ungară începuseră, din propriu îndemn, a mai slăbi în zelul lor şi a dezerta în număr mare, unde puteau şi când li-se prezenta ocazia.

Fapt cert este însă că grava declaraţiune a membrilor episcopatului şi intelectualilor români a fost preambulul acţiunii criminale, dusă în tot cursul anului 1917 de către *Alex. Vaida* şi *C. Stere* împotriva României, a dinastiei sale şi a scopurilor ei de răsboiu.

CAPITOLUL XI.

MEMORIUL LUI C. STERE ASUPRA CHESTIUNEI ROMÂNE, PREZENTAT ÎN LUNA APRILIE 1917 GUVERNELOR AUSTRIAC ŞI GERMAN, CA ŞI COMANDAMENTULUI SUPREM AL ARMATELOR AUSTRO-GERMANE

In interesul adevărului istoric şi pentru înlesnirea d-lui *Alex. Vaida* de a îndeplini, fără prea multă bătaie de cap, toate formalitaţile pentru darea mea în judecată, ca calomniator, cum m'a ameninţat printr'un comunicat dat de preşidenţia consiliului de miniştri in ziua de 10 Octombrie 1930, declar dela inceput că copia textului german al criminalului memoriu ce urmează mi-a fost încredinţată, la cerere, de către d. *dr. I. Nistor,* eminentul profesor de istorie la universitatea din *Cernăuţi* şi fost în mai multe rânduri ministru al Bucovinei, iar fotografia apostilei *„pro memoria“,* scrisă de *Alex. Vaida* pe prima pagină a memoriului, mi-a împrumutat-o, tot la cerere, *d. Alex. Mavrodi,* directorul ziarului *„Viitorul“* şi fost deputat, care este un pasionat colecţionar de documente istorice şi politice.

Şi acum iată proba autenticitaţii incalificabilului document:

Scris de C. Stere în l. franceză.
Tradus de Victor Feldman, revidat și
modificat spre uzul austriac de subsecre-
tarul de stat Dr. Von dem Busche.
In Viena a primit un exemplar cont. Czernin,
Polzer, șeful canc. civile a M.S. Dr. Beck,
April 1917.
min. pres. în retragere, Exc. R. Riedl.
Eu iam dat 1 exempl. lui V. [illegible]. 1 lui
Pater Schmidt. (In Berlin a împărțit Stere celor
în drept între ei l. Ludendorff.
(în Martie 1917.)

Memorandum über die rumänische Frage.

1. Die Zentralmächte und Rumänien.

Der rumänische Staat erscheint vom historischen Standpunkt aus betrachtet als eine Schöpfung des westlichen Europas, als Damm gegen Russland.

Wenn England und Frankreich Konstantinopel und die Meerengen ihrem heutigen Verbündeten überlassen und kein Interesse mehr an der Erhaltung Rumäniens haben, so sind die Zentralmächte

Facsimilul de mai sus este copia fotografică a scrisului lui *Alex. Vaida* de pe un exemplar din memoriul lui *C. Stere,* păstrat de dânsul. El constitue cea mai elocuentă mărturie a complicităţii lui *Vaida* cu trădătorul *C. Stere,* autorul memoriului. Iată cuprinsul facsimilului:

„Scris de C. Stere în l. (limba [1]) franceză. Tradus de Victor Beldiman. Revidat (revăzut) şi modificat spre uzul austriac de sub-secretarul de stat baron von dem Busche.

In Viena a primit (câte) un exemplar cont(ele) Czernin, Polzer, şeful canc(elariei) civile a M. S. (Impăratului Carol), baronul Beck, ministru-preşedinte în retragere, Exc(elenţa) R. Riedl.

Eu 'i-am dat 1 exempl(ar) lui V(ictor) Bontescu, 1 lui pater Schmidt.

In Berlin a împărţit Stere celor în drept, între ei l(ui) Ludendorff".

(în Martie 1917)

Dupa cum se vede din rândurile scrise cu propria-i mână de *Alex. Vaida,* faimosul memoriu de mai jos a avut cinstea să fie revazut, pentru uzul austriac, de baronul *von dem Busche,* fost ministru plenipotenţiar al Germaniei la *Bucureşti* până în clipa intrării României în răsboiu, iar mai apoi subsecretar de stat în ministerul de externe din *Berlin,* cunoscut ca unul dintre cei mai periculoşi duşmani ai României. Se ştie doar că această bestie voia să otrăveasca pe Bucureşteni cu nişte fiole otrăvitoare, care au fost

---

1) Cuvintele în paranteza sunt ale mele, spre a înlesni cititorului înţelegerea prescurtărilor lui *Alex. Vaida.* — *(Nota autorului).*

gasite in localul legaţiunii germane imediat după plecarea lui la *Berlin*. In acelaşi timp mai rezultă din rândurile de mai sus ca rolul de distribuitor al memoriului printre personalităţile politice de vază din capitala Austriei 'şi-l'a luat asupra sa însuşi „marele patriot" de azi *Alex. Vaida,* lăsând ca la *Berlin* să le împartă autorul memoriului, *C. Stere.*

Iată acum în întregime faimosul memoriu, cu subtitlurile date de însuşi autorul, memoriu, care până azi n'a văzut lumina zilei, afară de câte-va crâmpeie publicate în ziarul „*Universul*" (No. 51 din 1929):

MEMORIU ASUPRA CHESTIUNEI ROMÂNE

I. PUTERILE CENTRALE ŞI ROMÂNIA

„Statul român, privit din punct de vedere istoric, se prezintă ca o creaţiune a Europei occidentale, ca un dig împotriva Rusiei.

„Dacă Anglia şi Franţa vor lăsa Constantinopolul şi strâmtorile actualului lor aliat şi nu vor mai avea interes să menţină România, Puterile centrale vor fi cu atât mai mult silite să menţină această barieră, care desparte imperiul slav dela Nord de conaţionalii săi din Balcani. Dispariţia României sau supunerea ei sub stăpânire rusească ar provoca izolarea definitivă a Puterilor centrale, căci s'ar deschide Rusiei poarta Balcanilor slavi şi 'i-se va face posibilă, mai curând sau mai târziu, stăpânirea strâmtorilor. In cazul acesta, nu ar fi nevoie nici măcar de o declaraţie de răsboiu, pentru ca o coaliţie anglo-franco-rusă să dicteze Germaniei voinţa sa. Masuri vamale severe ar avea acelaşi rezultat ca şi blocada actuală. Austro-Ungaria ar fi sistematic subminată prin agitaţiuni panslaviste, cari ar fi primejdioase, mai ales dacă ele ar porni din partea unei Rusii liberale, eventual democratice sau republicane. Misiunea istorică a Germaniei în Orient ar fi zădărnicită în acest mod, ba chiar s'ar primejdui poziţia Germaniei ca putere mondială. Acesta ar fi, poate, punctul de vedere just, pe care ar trebui să-l adopte un bărbat de stat german sau austro-ungar în aprecierea chestiunei române.

2. MOTIVELE MAI ADÂNCI ALE DEFECŢIUNII ROMÂNE

„Fireşte că se pot formula grave acuzaţiuni împotriva României: Nu numai ca 'şi-a neglijat datoriile faţă de aliaţi, ci a trecut chiar la duşman în clipa hotărîtoare. Oare vina pentru aceasta este numai a României? Glasuri autorizate din partea Românilor au atras de mult atenţiunea asupra primejdiei şi au indicat zadarnic contramăsurile necesare. Nu vrem să mai revenim asupra acestui punct, deoarece un bărbat de stat nu trebue să se lase influenţat de o indispoziţie momentană, oricât de justificată ar fi ea, ci trebue să cerceteze cu sânge rece cauzele lucru-

rilor. Defecțiunea României se explică prin situația internațională a țărei și prin stările ei interne.

„Din punct de vedere internațional, România a fost proclamată regat independent după ultimul răsboiu ruso-turc, dar această independență, dată fiind situația politică a tânărului stat, a fost o ficțiune și nici n'a fost alt-ceva vre-odată. Unde era să găsească acest mic stat puterea suficientă ca să-și creeze o independență reală, în situația sa la Marea Neagră, pe care colosul moscovit voia încă de secole s'o transforme într'o mare rusă, și în drumul Rusiei spre Balcani și spre strâmtori? Situația României era cu atât mai precară, cu cât Peninsula Balcanică încă nu-și găsise organizația sa politică definitivă, fiind un vast câmp pentru intrigi și frământări. Astfel România își datorează existența rivalității puternicilor ei vecini și era dela început predestinată să fie cuprinsă în sfera lor de influență, fie a Rusiei, fie a Puterilor centrale.

„Se găsise soluția într'un tratat secret de alianță cu Puterile centrale, dar păstrarea acestui secret era atât de severă, încât majoritatea miniștrilor români nu cunoșteau dispozițiunile precise ale tratatului. Prin aceasta se dovedește îndeajuns anomalia acestei situațiuni internaționale a României, care oferea astfel teren pentru diferite manopere secrete. Situația internă a regatului sporea această nesiguranță. Vom indica aci câteva fapte caracteristice:

„România ar putea fi privită ca o țară de mici agricultori. Țăranii constitue 82 la sută din populație. In realitate acești țărani nu se bucură de o independență economică. La o exploatare intensă a pământului câteva milioane de țărani nu posedă decât 3 milioane hectare. Pelângă aceasta, ei sunt excluși dela participarea la viața publică. Sistemul electoral din România este unic în această privință. Pe de altă parte, vre-o 1000 de mari proprietari posedă singuri mai mult ca jumătate din pământul țărei. Aceștia formează o oligarhie fără scrupule, care nesocotește legile. O mare parte a populației orășenești se compune din Evrei, cari deasemenea nu se bucură de drepturi politice. In aceste condițiuni, viața politică este un privilegiu exclusiv al acelei oligarhii. Din această cauză, viața politică a luat un caracter nesănătos, iar partidele politice sunt de fapt asociațiuni pentru exploatarea avantagelor puterii guvernamentale, în favoarea membrilor lor. Așa se explică dealtminteri lamentabilul spectacol din ultimii ani, în cursul cărora partidele politice s'au străduit să tragă toate foloasele posibile din criza mondială. Din nefericire, călcarea unui tratat are totdeauna mai multă valoare pentru cei interesați decât executarea tratatului.

3. SOLUȚIONAREA PROBLEMEI ROMÂNE

„Din aceste expuneri rezultă concluziunile necesare pentru viitor. România trebuie, în primul rând, să se alipească de Puterile Centrale, nu prin legătura insuficientă a unei alianțe vremelnice, ci pe baza solidă a unei constituții. Condițiunile și natura acestei legături constituționale trebue stabilite de comun acord cu Germania și Austro-Ungaria. Ne dăm

seama de dificultăţile realizării. Din această cauză nici nu precizăm forma. Dealtminteri nu trebue să se exagereze importanţa ei în situaţia actuală a României. Fie că România intră cu cele două Puteri imperiale într'o combinaţie economică şi politică, în genul „Europei centrale“, fie că formează o unitate reală cu una din aceste Puteri, alegând, de pildă, pe Maiestatea Sa Impăratul Austriei ca rege al României, atât pentru România, cât şi pentru Puterile centrale, o astfel de soluţiune este în ori-ce caz de preferat desmembrării ţărei. In acest din urmă caz, ţara ar deveni uşor o pradă a panrusismului.

„Legătura cu Austria se poate stabili mai uşor, graţie situaţiei geografice şi graţie faptului că s'ar simplifica astfel soluţionarea chestiunei polone. Important este şi faptul că unirea cu Austria ar desarma pentru totdeauna iredenta română în Ungaria. Pentru realizarea ideii — în caz când această soluţie ar fi acceptată de Puterile centrale — nu trebue să se aştepte încheerea păcii generale. Dacă Moldova va fi liberată de Ruşi, se va putea institui un guvern provizoriu, ca să proclame detronarea actualei dinastii şi, în conformitate cu tradiţiile ţărei, să se supună alegerea nouei dinastii unui plebiscit.

„Intreaga naţiune va primi cu entuziasm noua orânduire a guvernului. Ţăranii vor fi câştigaţi printr'o reformă agrară, care este urgentă. O mare parte a populaţiei orăşeneşti va fi câştigată prin emanciparea Evreilor iar intelectualii prin faptul că toţi Românii vor avea o dinastie comună. Dacă s'ar adăuga şi Basarabia, cu atât mai bine. Numai actuala oligarchie ar fi nemulţumită, dar de ea nu se simte nevoe.

4. PRIMEJDIILE DESMEMBRĂRII ROMÂNIEI

„Unirea desavârşită a României cu Puterile centrale întruneşte deci toate avantagiile pentru rezolvarea problemei. Fărămiţarea României — nu putem repeta îndeajuns acest lucru ar fi o primejdie generală şi nu ar soluţiona problema în nici un fel.

„Cedarea Dobrogei pe seama Bulgariei (bine înţeles că ţara aceasta, câştigată de România în 1913, aparţine Bulgariei cu deplină dreptate) este inacceptabilă pentru Puterile centrale, căci, pe de o parte, graniţa dintre Bulgaria şi Rusia ar oferi acesteia un acces mai uşor în Balcani, iar, pe de altă parte, gurile Dunărei din Europa centrală ar ajunge în mâinile Slavilor.

„Nu ar trebui să se uite că, prin revoluţia rusă, chiar dacă ea ar duce numai la o constituţie liberală, s'ar putea naşte o mişcare în întreaga lume slavă. Mai este oare necesar să se intensifice această mişcare printr'o iredenta română, desmembrându-se România şi dărâmându-se astfel un zid de izolare? Răspunsul este simplu. Deaceea nu există decât o singură soluţie a problemei române, adică cea indicată mai sus.

5. CONCLUZIUNI

„Rezumam soluţia problemei române in urmatoarele propuneri:

„a) *Liberarea Moldovei şi, dacă este posibil, ocuparea Basarabiei.*

„b) *Unirea României, pe bază constituţională, cu Puterile centrale. Forma constituţiei urmează a se stabili între Germania şi Austro-Ungaria.*
„c) *Reforme interne pentru asanarea vieţii publice*".

C. Stere

Textul memoriului este copia fidelă a originalului iscălit de *C. Stere,* autorul lui, spre a fi înmânat guvernelor german şi austro-ungar, ca şi comandamentului superior germano-austriac.

Notiţa de pe copia memoriului, încredinţat mie de d. profesor *dr. I. Nistor,* este scrisă personal de *Vaida,* ceea-ce constitue proba cea mai evidentă a complicităţii sale cu trădătorul *C. Stere,* al cărui colportor s'a şi făcut în cercurile politice din *Viena,* cum certifică însăşi propria-i apostilă *„pro memoria*".

DOVADA CĂLĂTORIEI FĂCUTĂ DE C. STERE LA VIENA ŞI BERLIN ÎN LUNA APRILIE 1917

Iată acum dovada neîndoelnică cum-că *Constantin Stere,* „cetăţean român", a fost autorizat în mod special de ministerul austro-ungar al afacerilor străine să meargă în Aprilie 1917 la *Viena* într'o misiune, care interesa de aproape Puterile centrale, aflate în răsboiu cu România; că ministerul de interne maghiar avea cunoştinţă de misiunea secretă a agentului de legătură *C. Stere,* trimis de generalul *Mackensen* la *Viena* şi apoi la *Berlin* şi că ministerul austro-ungar al afacerilor străine recomanda pe agentul comandaturei germane din *Bucureşti, C. Stere,* tuturor autorităţilor militare şi civile din imperiul respectiv în scopul de a-i înlesni trecerea frontierelor.

Iată în româneşte textul „Ausweis-ului":

Ministerul regal ungar de interne

Sosit 11 Aprilie 1917
No. 4307 res.

Anexa: Buc. In legătură cu No. 3895/1917.
Copie Nd. 4731.

Pentru Hfb.
Dată de căpitanul Rácz.
Stere, *cetăţean român, profesor universitar, în urma însărcinării ministerului nostru de externe, a fost la* **Viena.**
Ministerul regal maghiar de interne are cunoştinţă despre aceasta.
Acest **Stere** *se înapoiază peste câte-va zile în România.*

Actele sale de legitimație sunt în regulă. Ministerul de externe vă roagă să binevoiți a înlesni lui Stere *trecerea graniței cu ocazia înapoerei sale.*

Barkoczy, locot. colonel

Primită: 11, IV 1917, ora 10,40 a. m.
Tibor, locotenent

Pentru autentificarea copiei:
Budapesta, 11 Aprilie 1917
Horvath, impiegat

Astfel *C. Stere*, care, în August 1916, la începutul răsboiului României, fusese mobilizat cu gradul de colonel în calitate de consilier juridic pe lângă marele cartier general al armatei noastre, s'a pus în 1917 în serviciul unui guvern străin și dușman, în plin răsboiu, spre a îndeplini o misiune secretă și criminală împotriva patriei sale

MEMORIUL LUI C. STERE ÎN LUMINA „NOTELOR POLITICE" ALE LUI ALEX. MARGHILOMAN

In volumele II și III din „*Notele politice*" ale lui *Alex. Marghiloman* găsesc următoarele aprecieri și date doveditoare asupra trădării lui *C. Stere:*

Din volumul II:

La pag. 431, în însemnările zilei de 24 Februarie 1917, *Marghiloman* anunță plecarea lui *C. Stere* la *Viena* și *Berlin*. Ausweiss-ul 'i-a fost procurat de un anume *Bock*, fostul director al Agenției germane de informațiuni, iar după unii de contele *Mirbach*.

La pag. 443 (5 Martie 1917) *Marghiloman* scrie:

„*Colonelul* Verzea *îmi spune că călătoria lui* Stere *este amânată, fiind-că nu 'i-s'a oferit decât clasa III și că el așteaptă să se mai încălzească vremea ca să plece*".

La pag. 464 (18 Martie 1917) *Marghiloman* notează:

„*La* Maiorescu: Stere *a fost la el în ajunul plecării sale.* Maiorescu *crede că* Stere *a fost trimis de* Carp".

La pag. 511 (22 Aprilie 1917) *Marghiloman* scrie:

„Verzea *a văzut pe* Stere *înapoiat din voiajul său. La dus foarte rău primit la* Viena. „*N'avem nimic de văzut cu un popor, care nu-și ține angajamentele*", *'i-ar fi zis* Czernin". *La* Berlin *primire prietenească.*

Busche *l'a condus la Reichstag pentru a-l pune în contact cu șefii socialiști.* Stere *afirmă cu naivitate, zice* Verzea, *că el este acela, care a sfătuit să treacă socialiștii ruși prin Germania. Pacea era aproape semnată cu Țarul. Noi plăteam cheltuelile: Moldova Rușilor, Oltenia Austriacilor, restul hinterland german. Revoluția a schimbat totul și cum acum nota este* fară cuceriri *și libertatea* naționalităților, *primirea făcuta la înapoere, în* Viena, *a fost cu totul alta și foarte prietenească*".

La pag. 536 (19 Maiu 1917) *Marghiloman* zice:

„Stere *a venit să mă vadă și mi-a afirmat că a avut confirmarea că pacea cu Țarul se făcuse cu sacrificiul Moldovei noastre*".

La pag. 538 (21 Maiu 1917) *Marghiloman* scrie:

„*Urmez cu* Stere *convorbirea începută Sâmbăta trecută. I-i comunic concesiile de program admise de partidul nostru și care pot face posibilă o lucrare în comun.* Stere *raspunde: Ce garanții putem oferi noi Puterilor centrale pentru a spera în schimb integritatea României? Ar voi ele să reînceapă o experiență, care le-a reușit așa de prost? O alta dinastie. Regele* Carol *n'a sucombat el sub povară și nu s'a vorbit de detronarea lui? Teza lui* Stere *este următoarea: Această țară nu va fi nici-odată nimic, dacă trebue să devie câmpul competițiunilor între Ruși și Europa centrală. Pentru a termina, trebue să ne legăm cu blocul* Mittel-Europa. Germania va voi libertatea mișcărilor pentru a avea Polonia în sânul ei. *Așa dar România în orbita austriacă.* Lucrul cel mai bun este deci unirea personala cu Austria. *Împăratul sau fiul împăratului rege al României. Așa blocul român — Ardeal-România Mare — se va strânge*".

La pag. 553 (1 Iunie 1917) *Marghiloman* spune:

„*La* Maiorescu *am avut o întrevedere cu* Stere. *El pledează cu multa căldură teza tatalui lui* Maiorescu [1]) *și a lui* Aurel Popovici. *Printre argumentele lui, unul singur atrage atenția noastră și merită a fi verificat: uniunea personală este singurul mijloc de a scăpa Dobrogea, care, fără aceasta, va fi dată întreagă Bulgariei*".

1) *Ioan Maiorescu,* fiind trimis la 1848 în calitate de însarcinat plenipotent al guvernului provizoriu din *București* pelângă guvernele din *Budapesta, Viena* și *Frankfurt,* s'a oprit mai multă vreme în acest din urmă oraș, lucrând din toate puterile pelângă guvernul federal pentru clarificarea situației politice a tuturor Românilor în ceeace privea pericolul ce-i amenința din partea Rușilor. La 24 Septembrie 1848, *Ioan Maiorescu* a înainntat baronului *Gagern,* președintele Parlamentului federal din *Frankfurt,* un memoriu, prin care propunea ca Austria sa unească Bucovina Moldova, Muntenia și · Transilvania într'un regat **România,** cu un principe austriac și sub suzeranitatea Germaniei. Vezi volumul „*Ioan Maiorescu, scriere comemorativă*", pag. 211, de *N. Bănescu* și *V. Mihăilescu.* — *(Nota autorului).*

Din volumul III:

La pag. 48 şi 49 (25 Iulie 1917) *Marghiloman* notează:

,Stere *îmi explică că memoriul său a fost dus la cartierul general (?), că prin îngăduinţa guvernului german a putut să-l ducă apoi la* Viena — *altfel acest document n'ar fi putut trece frontiera; că în epoca, când l'a scris, era vorba mai cu seamă de a găsi anume combinaţiuni pentru a scăpa Dobrogea; că în sfârşit el preferă mai bine anexiunea decât sa pierdem gurile Dunării şi că nici-odată nu se gândise la o soluţiune, care să n'aibă asentimentul Germaniei*".

La pag. 232 (1 Decembrie 1917) *Marghiloman* scrie:

„*Conversaţie cu* Stere. *El recunoaşte că Dobrogea e în pericol şi admite că nu mai poate fi chestiune de o uniune personală cu Austria*".

La pag. 286 (3 Ianuarie 1918) *Marghiloman* însemnează:

„Stere *îmi expune cu căldură un proiect de alianţă personală cu împăratul* Wilhelm. *Am avea aici un vice-rege şi am avea avantagiul unei guvernări, căreia Australia şi Canada 'i-au apreciat binefacerile. O Românie tare nu se poate concepe cu o monarchie, care tremură în faţa partidelor. Dinastia nu are la noi puterea tradiţiilor. Trebue dar să-şi ia puterile din afară: o alianţă personală poate singură să dea această putere. Avantagii pentru noi:* 1) *Lui* Wilhelm, *Bulgarii nu-i pot disputa Dobrogea.* 2) *Când procesul de desfacere a Austriei, devenită monarchie slavă, se va produce, Germania va avea o raţiune să dea Transilvania României.* 3) *Este cea mai bună garanţie ce se poate da Germaniei*".

Trădarea lui C. *Stere* este, cum se vede, luminos pusă la punct şi prin *„Notele politice"* ale tovarăşului său de idei: *Alex. Marghiloman.*

CAPITOLUL XII.

INTERESANTELE DESTĂINUIRI ALE ARCHIDUCELUI IOSIF

Din dovezile cuprinse în capitolul precedent rezultă, fără cea mai mică umbră de îndoială, că *C. Stere* a trecut granița în luna Aprilie 1917, că el s'a dus la *Viena* și *Berlin* și că ținta călătoriei sale a fost să remită infamul său memoriu guvernelor statelor inamice și șefilor marilor cartiere generale ale armatelor respective, memoriu, prin care le cerea detronarea regelui *Ferdinand*, alungarea dinastiei și formarea la *București* a unui guvern dictatorial, care să recunoască înainte de încheerea păcii generale capitularea fără condiții a armatei române și înfeodarea țării noastre, printr'o simplă dispoziție consituțională, în teritoriile ce aparțineau imperiului habsburgic, care era visul lui *Alex. Vaida* și *C. Stere*, autori și complici morali, în toată această acțiune criminală, îndreptată în contra României și a dinastiei sale.

Intreg acest plan monstruos surîdea de minune, în special diplomației stupide dela Ballplatzul vienez și beciznicului împărat *Carol VII* al Austro-Ungariei, care în primăvara anului 1917, când se mai spera încă în victoria Puterilor centrale și după-ce fusese înmânate cercurilor diriguitoare dela *Viena* și *Berlin* atât memoriul lui *Stere*, cât și memoriul redactat personal de *Alex. Vaida*, pe care cititorul îl va găsi în capitolul ce urmează, se ocupa serios cu gândul punerii lui în execuție.

In Maiu 1917, împăratul *Carol*, la îndemnul contelui *Czernin*, ministrul său de externe, dă lovitura contelui *Tisza*, debarcându-l din demnitatea de prim-ministru al Ungariei, cu intenția vădită de a încredința președenția consiliului archiducelui *Iosif*, care ar fi avut misiunea de a face toate formele pentru anexarea României. In acest scop — spune *Marghiloman* în *„Notele sale politice“* — în ziua de 26 Maiu 1917 venise la *București* archiducele *Frideric*, spre a sonda, dacă terenul era prielnic unei vizite a împăratului

Carol, care voia să vină in persoană in capitala României, „unde — afirmă archiducele *Frideric* — **el nu se mai credea în țară inamică**".

Faptul îl confirmă azi însuşi archiducele *Iosif* în volumul IV al *Memoriilor* sale, apărut în vara anului 1930, sub titlul *„A világháboru"* (Răsboiul mondial), în care istoriseşte cum împăratul *Carol,* cu un intelect redus, dar mistuit de ambițiuni mari, proiectase anexarea României *sub forma unei uniuni personale cu Ungaria,* sau a unui *trialism* (Austria, Ungaria şi România) şi cum, pentru realizarea măreţului plan, făcea apel la dânsul ca să ia succesiunea guvernului contelui *Tisza.* Archiducele *Iosif* ar fi fost dispus — scrie el — să primească sarcina formării guvernului numai în baza unui program, alcătuit din 10 puncte. Punctul al 10-lea era tocmai chestiunea anexării României, pe care archiducele o respingea în modul cel mai hotărît, motivându-şi astfel refuzul:

„Eu garantez, Maiestate, că o uniune personală a României cu Ungaria va dăinui numai atât timp până când României îi va succede să clădească România Mare pe ruinele Ungariei. Când aceasta se va întâmpla, uniunea se va evapora şi Maiestatea Voastră va pierde mai mult ca o treime din teritoriul Ungariei".

Archiducele mai enarează în interesantele sale memorii că, după audiența la împăratul şi refuzul său de a primi guvernul, a luat contact cu toți şefii partidelor ungare, pe cari 'i-a pus în curent cu planul aventuros al nenorocitului împărat *Carol.*

Contele *Tisza* 'i-a declarat cu acest prilej archiducelui următoarele:

„Sunt convins că această anexiune nu va lua ființă niciodată. Trebue făcut totul ca ea să nu se întâmple. In ce mă priveşte voiu întreprinde ori-ce pentru zădărnicirea acestui plan nenorocit" [1]).

Destăinuirile archiducelui *Iosif,* pline de interes pentru cunoaşterea mentalității ce domnea în creerii conducătorilor destinelor Austro-Ungariei în anul 1917, când *Vaida* şi *Stere* țineau să dea lovitura de grație dinastiei României şi idealului nostru național, pun în cea mai tristă şi gravă lumină politica acestor doui pretinşi Români, ale căror idei nebune şi sentimente criminale au trebuit să fie dejucate şi blamate de cel mai mare duşman al Românilor, de contele *Tisza,* ca şi de archiducele *Iosif,* fostul proprietar al ma-

1) Vezi *„A világháboru"* (Răsboiul mondial), vol. IV, de *archiducele Iosif,* pag. 727—729.

relui domeniu dela *Chişinau* (jud. Arad), din a carui rezerva, ramasa, dupa expropriere, în posesia statului român, cerea d. *Vaida* în 1927 vre-o 674 pogoane ca să facă schimb, pe un preţ ridicol, cu moşia sa râpoasă dela *Olpret* (jud. Someş).

Pentru a demasca — deşi nu s'ar mai simţi nevoe în faţa atâtor şi atâtor dovezi ce am adus — lipsa de patriotism a acestui îndrăzneţ moralizator de azi al neamului românesc, totuşi voiu spune că cele 674 jugare ale archiducelui *Iosif* sunt teren arabil de clasa I, cu 15 cladiri pe ele, o moara cu turbina şi motor, instalată după ultimele cerinţe ale technicei moderne, producând grişuri, faină de lux etc., pe când moşia „marelui patriot român" nu are decât nişte râpe şi prunişte, deci pământ sarac din „Ţara câinelui", cu nişte ecareturi din cele mai modeste.

Cupiditatea acestui fariseu politic arată cum înţelege el să lupte pentru regenerarea etică şi socială a României Mari, pe care, deşi o calomniază mereu în modul cel mai vulgar, ţine totuşi sa-şi agonisească pe teritoriul ei, dar pe căi necinstite, domenii princiare, la care desigur n'a avut nici măcar curajul să viseze când facea pe spionul archiducelui *Francisc Ferdinand,* vărul archiducelui *Iosif.*

Câtă deosebire, Doamne, între hrapareţul *Vaida* şi luptătorul cinstit, dar sarac lipit pământului, regretatul popă *dr. Vasile Lucaciu!* O istorioară adevărată în această privinţă nu va fi fara interes: Pe vremea când era deputat în Camera ungurească, parintele *Lucaciu,* graţie modestiei, manierei, talentului şi înfăţişării sale de cetăţean al *Romei* antice, devenise simpatia primului ministru *Alex. Wekerle,* care era totodată şi ministru de finanţe al Ungariei. Adesea-ori, popa din *Sişeşti* era invitatul preşedintelui de consiliu, mai ales seara după masa, ca sa stea amândoi de taifas la un pahar de vin de *Tokay.*

Intr'una din seri, *Wekerle* se adreseaza părintelui *Lucaciu,* zicându-i:

— Ascultă, dragă Vasile *(László* pe ungureşte), ştiu că lupţi cu mari greutaţi materiale. Dacă vrei, uite, eu sunt dispus să-ţi platesc toate datoriile, fara sa-ţi cer nimic în schimb!

Mirat şi indignat tot-odată la auzul acestor cuvinte, modestul şi sărmanul preot a dat urmatorul răspuns spiritual şi demn:

— Pân'aici, frate Alexandre! Nu voiu cu nici un preţ să *desechilibrezi* budgetul Ungariei pentru mine!

Et nunc erudimini, cum s'ar zice la *Blaj!*

CAPITOLUL XIII.

MEMORIUL LUI ALEX. VAIDA CĂTRE GUVERNELE DIN VIENA ŞI BERLIN ŞI COMANDAMENTELE MILITARE ALE PUTERILOR CENTRALE, ÎN CARE DESCRIE EL ÎNSUŞI ODIOASA SA ACTIVITATE DIN PREAJMA ŞI DIN TIMPUL RĂSBOIULUI EUROPEAN

Iata acum a doua operă infamă: memoriul redactat de *Alex. Vaida,* destinat sa complecteze opera mizerabilă a celuilalt trădator, *C. Stere.*

In interesul adevarului istoric şi tot pentru uşurarea d-lui *Vaida* de a-'şi face în deplina cunoştinţă de cauză toate formele pentru darea mea în judecată, declar dela început ca textul german al acestui sensaţional memoriu, *absolut inedit până azi,* mi-a fost pus la dispoziţie de către d. *Oct. Goga,* fost, — pe sfânta dreptate şi în virtutea meritelor sale netăgaduite în marea lupta pentru întregirea neamului, — în trei rânduri ministru în guvernele României Mari. Ştiam de mult că arsenalul d-lui *Oct. Goga* constituie un real tezaur şi o adevărată spaimă pentru laşitatea slugei plecate a Habsburgilor: *dr. Alex. von Vaida.* Sunt adânc convins că, cu tot cinismul, care îl caracteriză, nu va trage la îndoiala însăşi propria lui proză, autentificată cu propria lui apostilă.

Iată acum din cuvânt în cuvânt textul memoriului, tradus în româneşte. Adaug că subtitlurile, ca şi sublinierile, sunt făcute de mine pentru o mai uşoara înţelegere a vastului şi interesantului material, care zugrăveşte în chip indelebil sufletul autorului:

DATA INTRĂRII LUI VAIDA ÎN SERVICIUL DE INFORMAŢII AL ARCHIDUCELUI FRANCISC FERDINAND

„In luna Februarie 1907 am fost chemat, prin adjutantul său personal, maiorul *Brosch,* în audienţă la Alteţa Sa Imperiala archiducele *Francisc Ferdinand.* Aceasta chemare o atribuesc împrejurarii că atât eu cât şi.

colegii mei din Parlamentul ungar interveneam în modul cel mai hotărît pentru unitatea armatei, afirmând, cu toate neplăcerile, tradiţionala credinţă a poporului român faţă de dinastie.

„La propunerea mea au fost împărtăşiţi de aceeaşi onoare d-nii: *Aurel C. Popovici*, autorul operei **„Statele-Unite ale Austriei Mari"**, *Edmund Steinacker*, organizatorul partidului poporal germano-ungar, şi *Milan Hodza*, fost deputat şi cel mai de seamă conducător al dinasticului partid naţional-slovac din Ungaria. Conform dorinţei şi însărcinării Alteţei Sale Imperiale, noi îi trimiteam regulat rapoarte, care mergeau la cabinetul său militar. In scris şi oral comunicam din când în când informaţiuni, care ni-se cereau, cu privire la situaţia din Ungaria. Se întâmpla adeseori, când trecea mai mult timp fără să trimit vre-un raport, ca d. adjutant *Brosch* să mă invite să scriu. La obiecţiunea mea că nu s'a întâmplat nimic important, mi-se răspundea: *„Atunci raportaţi asupra celor neimportante. Archiducele vrea să ştie tot, să fie informat asupra tuturor lucrurilor. Rămâne la aprecierea sa ca să decidă ce este şi nu este important. El vrea să cunoască situaţia din Ungaria până în cele mai mici amănunte"*.

„De patru ori am avut fericirea să fiu primit în audienţă de Alteţa Sa Imperială, fie în urma cererii mele, fie invitat.

„Prin muncă neobosită, cinstită, am reuşit să câştig încrederea archiducelui. Aflam acest lucru adeseori nu numai din gura d-lui *Brosch*, ci şi chiar dela Alteţa Sa Imperială. Cu prilejul penultimei mele audienţe am fost concediat cu următoarele cuvinte: *„Acum nu pot să fac nimic — cunoşti situaţia mea — pentru d-ta, pentru poporul d-tale şi pentru celelalte brave naţionalităţi. După voinţa proniei dumnezeieşti voiu fi desigur nevoit să gust până la fund paharul amar al domniei. Când va veni vremea, îţi voiu dovedi că îţi sunt foarte recunoscător. Spune şi oamenilor d-tale că bravii mei Români pot conta pe mine"*.

„Când contele *Andrássy*, ministru de interne în guvernul coaliţiei, voia să creeze legile sale privitoare la garanţiile constituţionale, am atras — şi probabil că au făcut aceasta şi alţi bărbaţi de încredere din Ungaria — atenţiunea Alteţei Sale Imperiale asupra primejdiilor, pe care *Andrássy* intenţiona să le provoace prin aceste legi. Intenţiile lui *Andrássy* au fost dejucate. Deasemeni am raportat asupra tendinţelor de maghiarizare ale coaliţiei cu privire la armată (marca ţării, limba de comandă a regimentelor). Din înaltul său ordin, locotenent-colonelul *Brosch* a rezumat toate rezervele într'un memoriu, pe care Alteţa Sa Imperială l'a trimis apoi Maiestăţii Sale sub semnătura sa.

„Astfel abia s'a putut realiza ceva din toate cele ce atingeau integritatea unităţii armatei.

„Cu prilejul faimoasei hotărîri privitoare la însărcinarea comisiei de 9, care voia să treacă în mâinile Parlamentului ungar dreptul regelui de a dispune asupra chemării rezervelor armatei, am atras deasemenea printr'un raport, cu toată insistenţa, atenţiunea asupra consecinţelor. Aşa s'a zădărnicit intenţiunea ascunsă a oligarhiei maghiare. Trec cu vederea numeroasele servicii de mai mică importanţă, pe care am avut

ocazia să le îndeplinesc, căci ar duce prea departe, dacă aşi descrie activitatea mea de 7 ani. In cursul acestor 7 ani abia trecea o lună, fără ca eu să nu fi fost prezent cel puţin odată în cabinetul militar al Alteţei Sale Imperiale; de multe-ori se întâmpla chiar de 2 sau 3 ori pe lună, abstracţie făcând de rapoartele scrise, pe care le trimiteam.

„Acest serviciu de informaţiuni, pe care Alteţa Sa Imperială 'şi-l organizase personal, a fost condus de d. *Brosch* până la plecarea sa la regimentul 2 de vânători tirolezi. De atunci şi până la moartea archiducelui, conducerea serviciului a trecut asupra colonelului *dr. Carol Bardolf* (actual general de brigadă şi şeful statului major al armatei II), care a dovedit aceeaşi energie, aceeaşi neobosită forţă de muncă şi acelaşi tact, ca şi predecesorul său.

REORGANIZAREA SERVICIULUI DE INFORMAŢIUNI

„In cursul anilor această organizaţie s'a perfecţionat. *Steinacker* se ocupa cu afacerile naţionalităţii germane, *Hodza* cu cele ale Slovacilor, iar eu cu ale Românilor din Ungaria şi Ardeal. Afară de aceasta noi raportam şi asupra tuturor chestiunilor, care priveau şi celelalte naţionalităţi nemaghiare din Ungaria, ca şi asupra tuturor chestiunilor politice maghiare, asupra proiectelor de legi, asupra curentelor din sânul diverselor partide şi asupra diverselor afaceri personale. Deasemenea elaboram individual sau în comun propuneri, referitoare la reorganizarea Ungariei şi la reformele necesare în legătură cu aceasta (legea electorală, reforma administrativă, reforma agrară, dualismul etc.).

„*Aurel Popovici* şi, precum am aflat, profesorul *Turba*, profesorul *dr. Harold Steinacker* (fiul lui *Edmund Steinacker)* şi fostul ministru *Kristoffy* refereau mai ales asupra chestiunilor de drept public. Cu modul acesta, Alteţa Sa Imperială a avut totdeauna posibilitatea să se informeze exact şi obiectiv şi să poată preîntâmpina, înarmat, informaţiunile unilaterale şi tendenţioase ale politicianilor maghiari din partidul coaliţiei, ca şi din partidul muncei.

„Alteţa Sa Imperială cunoştea în chipul cel mai precis, bazat pe o orientare controlată, toate apucăturile politicei maghiare, ca şi toate personagiile în chestie. Maghiarii nu pot fi controlaţi şi paralizaţi decât prin nemaghiari. Aceasta era înalta concepţie a defunctului archiduce. El voia să fie singur domnitor, iar nu Ungurii; să scape ţara de pseudodomnitorii, drept care se afişau, adică de oligarchii diferitelor partide maghiare, cari lucrau de comun acord. Voia să întărească naţionalităţile în tradiţiile lor dinastice prin libertăţi şi prin drepturi şi *să câştige astfel pe conaţionalii lor de peste graniţe pentru alipirea la monarchie.*

„Toate popoarele din Ungaria s'ar fi supus cu entuziasm acestei voinţe a domnitorului, chiar şi poporul maghiar, căci Maghiarii şi Nemaghiarii au aceeaşi dorinţă fierbinte: să fie salvaţi prin împăratul şi regele lor de micii tirani oligarchici şi să poată trăi într'o convieţuire pacinică. Astfel acest ideal al Alteţei Sale Imperiale era identic cu idealul popoarelor din Ungaria.

ROLUL LUI AUREL POPOVICI ŞI AL. VAIDA ÎN CE PRIVEA ROMÂNIA

„*Popovici* s'a straduit cu cel mai mare succes sa câştige bărbaţii competenţi din România *pentru alipirea permanentă şi de drept public a regatului la monarchia habsburgică*. Eu 'i-am dat concurs în această privinţa. Graţie silinţelor noastre, cel mai zelos reprezentant al acestui plan era — ori-cât de neverosimil s'ar părea acest lucru azi — *Nicolae Filipescu*. In anul 1913, el se pregatea să expună Alteţei Sale Imperiale, într'o audienţa, întregul plan al acestei acţiuni.

„Odata l'a rugat pe *Popovici*, alta-data pe mine, ca să intervenim pentru această audienţă. *Planul său era să alipească România, pe bază de drept public, la monarchie, chiar şi cu sacrificarea propriei dinastii, dacă aceasta s'ar împotrivi* [1]).

„Napraznica moarte a archiducelui a distrus toate aceste proiecte. De-atunci *Filipescu* nu se mai lăsa convins. El îşi menţinea intransigent punctul de vedere că singurul barbat, care ar fi fost în stare să recladească monarchia, din nou şi solid, pe baza egalei îndreptaţiri naţionale, a dispărut şi că contele *Tisza* cu oligarchia sa maghiară a ajuns dictator fatal şi atotputernic.

„*Filipescu*, după cum spunea el, nu voia să atragă duşmania Rusiei împotriva României şi să-i paraseasca pe Francezi, numai ca sa-i faca pe Unguri stapâni şi patroni ai României.

„In anul 1913 am avut însarcinarea să sondez discret dacă România, în cazul unui răsboiu al monarchiei împotriva Serbiei, ar formula revendicări asupra parţilor româneşti ale Serbiei în schimbul neutralitaţii sau eventualei sale participări.

„Din motive strategice, *Bucureştii* nu au reacţionat la aceasta.

„In anul 1909, când Alteţa Sa Imperială a facut vizita sa la *Sinaia*, *Aurel C. Popovici* a organizat, cu mine împreuna, demonstraţia gimnastică a Românilor habsburgici, stabiliţi în România, la sosirea moştenitorului tronului austro-ungar.

„Cu toata acţiunea contrarie a Maghiarilor, archiducele a primit în audienţa şi o delegaţie a acelor Români. Ori-cât de revoltat era archiducele, puterea sa nu era suficientă ca să împiedice alungarea cu gendarmi, ordonată de guvernul maghiar, a Românilor, adunaţi în gările ungureşti, spre a-şi manifesta credinţa şi lealitatea lor.

---

1) Declaraţia aceasta a lui *Alex. Vaida* o confirma de altfel şi contele *Czernin*, care în volumul sau „*Im Weltkriege*", tipărit la *Berlin*, în 1919, scrie la pag. 107 următoarele: „Este interesant şi caracteristic pentru situaţia de atunci că *Nicolae Filipescu* 'mi-a făcut propunerea ca România să se unească cu Ardealul — şi aceasta întreagă Românie Mare unită să intre faţă de monarchie în raporturi asemanatoare acelora dintre Bavaria şi Germania". — *(Nota autorului)*.

„Episcopul *dr. Cristea* datorează numirea sa defunctului archiduce, care à avut graţia să-mi îndeplinească rugamintea mea în aceasta privinţa, intervenind la Maiestatea Sa în favoarea lui *Cristea.* Intru cât acesta trecea drept episcop al lui *Francisc Ferdinand*, contele *Tisza* a zădărnicit în 1916 alegerea lui *Cristea* ca mitropolit şi a impus alegerea şi confirmarea eroului corupţionist *Mangra*, a carui numire ca episcop al Aradului fostul prim-ministru *Coloman Széll* nu o recomandase Maiestăţii Sale din motive canonice, obţinând pe aceste motive refuzul împaratului.

CONTRIBUŢIA BIROULUI DE INFORMAŢIUNI LA POPULARITATEA ARCHIDUCELUI ŞI ÎNTĂRIREA DINASTIEI

„Activitatea lui *Hodza* printre Slovaci şi activitatea lui *Aurel C. Popovici* şi a mea printre Români, ca şi acea a lui *Steinacker* printre Germanii din Ungaria (Şvabii) deşteptase puternic dragostea păturilor largi ale acestor popoare pentru Alteţa Sa Imperială archiducele *Francisc Ferdinand* şi înviorase din nou credinţa faţă de dinastie. Speranţe legendare, puse în viitorul împarat-liberator, aveau un efect viu până în cea mai modestă coliba ţărănească. Dar, ca şi mai înainte, sub guvernul coaliţiei, tot astfel şi partidul muncei, de sub şefia lui *Tisza*, facea tot posibilul, pentru a îngreuia menţinerea trezirei sentimentelor dinastice ale popoarelor noastre şi a le zădărnici. Abstracţie făcând de procesele politice, de aplicarea unor mijloace de corupţie, nesfârşit de variate, cari stau la dispoziţia oligarchiei maghiare, şi abstracţie făcând de teroarea electorala, am fost împiedecaţi chiar în exercitarea celor mai elementare drepturi cetăţeneşti, adică a organizării.

„In Maiu 1914, partidul naţional-român a ţinut la *Alba Iulia* cea din urmă mare adunare populară. Hotarîsem sa organizam o manifestaţie dinastică în stil mare. Toţi oratorii urmau să expună pentru-ce Românii datorează recunoştinţa dinastiei şi pentru-ce trebuie să-i fie credincioşi şi devotaţi. Telefonul funcţiona între prefectul poliţiei din *Alba Iulia* şi contele *Tisza* la *Budapesta*. Când, la al douilea orator, s'a învederat tendinţa agitaţiei noastre şi când al treilea orator d'abia apucase să pronunţe cuvintele: *„Tot ce avem bun ca drepturi şi cultură, noi, Românii, le datorăm Casei de Habsburg"*, prefectul poliţiei a dispus ca număroşii gendarmi, aflaţi printre cei 5000 de Români, să disolve adunarea, „deoarece s'au ţinut discursuri instigatoare". Ca totdeauna, şi de rândul acesta toate protestele noastre n'au folosit la nimic, n'am putut obţine dela prefectul poliţiei nici măcar o motivare scrisa a ordinului său.

„In anul 1907, în ajunul celui d'al patruzeci-lea jubileu al încoronării Maiestaţii Sale, guvernul coaliţiei m'a scos cu forţa din Parlament [1]). Aceasta s'a întâmplat la 4 luni, după-ce Alteţa Sa Imperiala *Francisc Ferdinand* ma chemase în audienţă.

1) A se vedea la capitolul III (pag. 181—184) motivele eliminarii lui *Vaida* din Parlament. *(Nota autorului).*

„Alteţa Sa Imperială *Francisc Ferdinand*, pe care Maghiarii voiau să-l bruscheze prin acest gest, m'a onorat apoi cu dovezi de o prea graţioasă bunăvoinţă. Intru cât eu continuam acţiunea mea în sens dinastic, *Tisza* a născocit împotriva mea faimoasa afacere *Dulicskovics*, atât de detestabilă din cauza mijloacelor întrebuinţate. La 3 săptămâni după adunarea dela *Alba Iulia*, despre care am vorbit mai sus, el 'şi-a expus în Parlament sensaţionalele sale destăinuiri împotriva mea. Alteţa Sa Imperială archiducele *Francisc Ferdinand* urma să fie compromis şi de rândul acesta în faţa Maiestăţii Sale.

„Perfidia lui *Tisza* a dat iarăşi greş şi l'a blamat pe el însuşi. (Vezi ziarul *Reichspost* No. 202 din 1 Maiu 1914).

„Prin Kossuth-ism la iredentism a fost şi rămânea tendinţa ascunsă a tuturor guvernelor şi partidelor maghiare, dela *Coloman Tisza* până la fiul său. Slavii, Românii şi Germanii trebuiau să fie împinşi ca încetul cu încetul să se răcească faţă de dinastie şi apoi să-i devie ostili, aceasta pe de o parte prin politica şcolară, iar pe de altă parte prin absoluta inaccesibilitate a împăratului faţă de aceste popoare.

„Că sentimentele antidinastice ale Nemaghiarilor vor trebui să transforme numai pe unii intelectuali în maghiaroni (adica în Kossuth-işti, sau în constituţionali plătiţi de Unguri) ,dar că popoarele vor fi împinse în mod inevitabil spre apele iredentiste, aceasta o ştiau şi o ştiu prea bine toţi bărbaţii de stat maghiari. Acesta era însă idealul Ungurilor, căci din moment ca masele largi ale popoarelor nemaghiare s'ar orienta spre iredentism, dinastia n'ar avea decât o singură eşire. Ea s'ar putea sprijini în Ungaria exclusiv pe Maghiari şi ar fi *per fas et nefas* la discreţia lor.

„Ce luptă grea am fost nevoiţi să ducem timp de o jumătate de secol, pe două fronturi, împotriva maghiarizării şi exploatării economice de către coruptele guverne ungureşti, *precum şi împotriva încolţirii tendinţelor iredentiste în sânul popoarelor noastre!*

„A fost o fericire pentru noi politica înţeleaptă a regelui *Carol I*, care n'a slăbit nici-odată politica noastră dinastică tradiţională, având totdeauna în vedere susţinerea ei. Speranţa Nemaghiarilor în archiducele *Francisc Ferdinand* şi dragostea lor faţă de dânsul *a deşteptat în popoarele noastre un fanatic entuziasm răsboinic, când, în anul 1914, Maiestatea Sa şi-a chemat popoarele la arme.* Trebuia răsbunată moartea viitorului împărat, liberator de popoare. Contele *Tisza* o ştia. Cu toate acestea, el a avut tristul curaj de a declara în cuvântarea sa, ţinută la 1 Ianuarie 1915, ca Nemaghiarii au făcut prin atitudinea lor patriotică dovada că sunt recunoscatori naţiunii maghiare, adică oligarchiei maghiare sau politicei de maghiarizare.

„Nici chiar sentimentele curate ale popoarelor nemaghiare faţă de dinastie, *care le-au făcut să lupte cu entuziasm pentru răsbunarea asasinării unui Habsburg*, n'au putut scăpa de profanarea de a fi exploatate în favoarea şantagiului unguresc pe lângă Coroană şi aliaţi.

ACTIVITATEA LUI VAIDA ŞI AUREL POPOVICI DIN TIMPUL RĂSBOIULUI ÎN CHESTIA TRATATIVELOR DE ÎMPĂCARE DINTRE ROMÂNI ŞI UNGURI

„După catastrofa dela *Serajewo*, *Aurel C. Popovici* a continuat, cu mine împreună, lupta în sensul ideilor defunctului archiduce. *Trebuia să întrebuinţăm toate mijloacele noastre disponibile, ca să determinăm România să intre în răsboiul mondial alături de monarchie.* Noi însă eram nu numai lipsiţi de ori-ce sprijin, dar şi proscrişi şi la discreţia setei de răsbunare a lui *Tisza*.

„Contele *Tisza* paraliza toate acţiunile noastre.

„Experienţa noastră în această privinţă este expusa în cele ce urmează:

„La începutul anului 1913, defunctul rege *Carol I* a insistat pe lângă conducătorii Românilor ardeleni ca să încerce totul, spre a găsi un acord cu guvernul maghiar. Acelaşi lucru l'au făcut, în diferite ocaziuni, şi bărbaţii de Stat ai României din toate partidele: *Ion I. C. Brătianu*, *C. Stere*, *Titu Maiorescu*, *Nicolae Filipescu*, *Al. Marghiloman*. Fostul ministru liberal *Al. Constantinescu* avea relaţiuni personale cu contele *Tisza*. Ca mijlocitoare servea contesa *Irma Lonyay*. După o pregătire prealabilă a terenului, prin această contesă, *Al. Constantinescu* a intervenit personal, din ordinul regelui *Carol* şi a lui *Ion I. C. Brătianu*, la primul ministru *Ladislau Lukács* şi la contele *Tisza*.

„Contele *Tisza*, p'atunci preşedinte al Camerei, declarase ca este un partizan convins al ideii unor raporturi prieteneşti între Maghiari şi Români, deoarece ambele popoare sunt ameninţate deopotrivă în existenţa lor de către Rusia. Din motive politice însă, el nu poate lua iniţiativa prin tratative cu partidul naţional-român din Ardeal.

„După lungi discuţiuni s'a stabilit: d-rul *Teodor Mihali*, preşedintele clubului deputaţilor români din Parlamentul maghiar, urma să salute într'o zi anume stabilită, în culoarele Camerei, pe contele *Tisza*, în treacăt, cu următoarele cuvinte: *„Bună dimineaţa, Excelenţă!“*, iar contele *Tisza* urma să-i răspundă şi să înceapă vorba. (*Mihali* şi *Tisza* nu se cunoşteau încă personal şi cel d'al douilea voia să păstreze aparenţa că nu el a făcut primul pas, precum şi d-rul *Mihali* trebuia să-şi dea aere că nu are nici o idee despre tratativele dintre *Bucureşti* şi contele *Tisza*).

„*D. Constantin Stere* a informat pe d-nul *Mihali* despre stabilirea acestei proceduri [1]). După aceea toate s'au petrecut aşa cum se stabilise.

„Archiducele *Francisc Ferdinand* a fost mereu ţinut în curent despre toate. La început Alteţa Sa Imperială era de părere ca Românii să nu trateze cu *Tisza*, deoarece pe deoparte nu ar putea rezulta nimic serios, iar pe de altă parte exista primejdia ca Românii, în urma împăcării cu

---

1) Fixată în urma întrevederii dintre contele *Tisza* şi *Alex. Constantinescu* din toamna anului 1913. — *(Nota autorului).*

Ungurii, să poată fi ademeniţi a face cauza comună cu partidele constituţionale maghiare împotriva dinastiei şi Austriei.

„Am cerut o audienţa. Dupăce a ascultat şi a cântarit părerea noastră asupra tratativelor cu *Tisza*, Alteţa Sa Imperială 'mi-a dat aprobarea pentru continuarea lor.

„Conform înţelegerii stabilite cu *Tisza*, *d-rul Mihali* a convocat comitetul partidului naţional-român la o şedinţa plenară. In acelaşi timp d. *C. Stere*, rectorul Universităţii din *Iaşi* şi vice-preşedintele Camerei române, a sosit la *Budapesta*. In calitatea sa de prieten politic intim al lui *Brătianu*, el a convins pe membrii hotărîtori ai conducerii partidului naţional-român să caute neapărat o înţelegere cu contele *Tisza*. Raporturile României cu monarhia austro-ungară trebue să fie intime, bazate pe o armonie sufletească. Interesele ambelor parţi sunt identice. Deaceea, chestiunea Românilor din Ardeal trebue scoasă dela ordinea zilei. Se pregătesc mari evenimente. Regele, *Brătianu*, ca şi cercurile competente din *Viena* şi *Berlin* au interes ca pacea între Maghiari şi Români să fie odată stabilită în mod cinstit şi durabil.

„In şedinţa comitetului — acest amanunt este caracteristic — dupace d-rul *Mihali* îşi facuse raportul, *Octavian Goga*, susţinut de d-rul *V. Lucaciu*, a propus alegerea unei comisiuni de 10 membri, care să stea în permanenţa şi să conduca prin 3 delegaţi tratativele cu contele *Tisza*.

„Incontra acestei propuneri s'a manifestat o puternica împotrivire. Unii, cari au avut cunoştinţa de intervenţia lui *Stere*, ca *Vasile Goldiş*, au respins propunerea pe motiv că noi, Românii ardeleni, nu trebue să ne lasăm influenţaţi de şoaptele din România şi că trebue sa ne menţinem şi mai departe punctul nostru de vedere cu privire la neamestecul României în afacerile noastre interne. Alţii au respins dela început ideia unei discuţiuni cu *Tisza*. Intenţiunile sale ar fi cu atât mai puţin oneste, cu cât el, dacă ar voi într'adevar să-i satisfacă pe Români, ar avea puterea s'o faca. Pentru aplicarea unor legi sancţionate nu ar fi nevoie de tratative. Dacă *Tisza* ar voi realmente să soluţioneze problema româneasca, el n'ar fi alcatuit o lege electorala, îndreptată direct încontra naţionalitaţilor nemaghiare şi prin care toate samavolniciile, ilegalitaţile şi actele de corupţie, săvârşite la ultimele alegeri generale, împotriva a însăşi vechei legi electorale (din anul 1874), au câştigat acum putere legală paragrafata.

„Desbaterile au durat de dimineaţa pâna seara târziu. Propunerea lui *Goga* a fost primita în cele din urmă cu majoritate de voturi. Este primul caz de acest gen în analele şedinţelor comitetului partidului dela 1895. Minoritatea s'a supus hotărîrii luate. Comisiunea de 10 membri, care s'a ales apoi, a delegat pe d-nii *dr. Teodor Mihali*, *dr. Iuliu Maniu* şi *dr. Valeriu Branişte* ca sa trateze cu contele *Tisza*.

„Timp de aproape un an aceşti 3 bărbaţi au avut cu contele *Tisza* numeroase conferinţe, care durau ceasuri întregi. Ei au raportat mereu comitetului de 10. De câteva ori au facut rapoarte în şedinţa plenară a conducerii partidului.

REZULTATUL TRATATIVELOR DE ÎMPĂCARE ROMÂNO-MAGHIARĂ

„Rezultatul acestor tratative a fost următorul:

„Contele *Tisza* cerea stabilirea pretenţiunilor minimale ale Românilor. Ele 'i-au fost prezentate în 11 puncte:

„1. In conformitate cu principiul libertaţii învaţamântului, sa se acorde poporului român dreptul şi să'i-se garanteze posibilitatea de a se instrui în toate treptele învaţământului public, atât în instituţiunile statului şi ale comunelor, cât şi in şcolile confesionale şi fundaţionale.

„2. Pentru realizarea libertaţii religiei şi in vederea egalei indreptăţiri confesionale, să se respecte şi sa se asigure atât in chestiunile bisericeşti şi de învăţământ, cât şi în chestiunile de administraţie internă şi ale fundaţiilor, autonomia existentă a bisericei greco-orientale şi să se acorde o autonomie speciala bisericei greco-catolice. Articolul 20 al legii din anul 1848 să se aplice. Statul să acorde celor două biserici române subvenţiuni pentru scopuri de învăţământ, în raport cu subvenţiile acordate celorlalte biserici din ţara. Reincorporarea in dieceza greco-catolica română a acelor comune, care au fost alipite diecezei maghiare din *Hajdu-Dorog*. —

„3. Să se garanteze libertatea presei şi să înceteze prigonirea politica a presei române..

„4. Sa se acorde poporului român libertatea dreptului de întruniri şi asociaţiuni in interesul menţinerii şi desvoltării caracterului propriu al poporului român şi in vederea progresului evoluţiei sale sociale.

„5. Sa se acorde partidului naţional-român dreptul de a se organiza, de a se afirma şi să se înlăture dispoziţiunile administrative, care împiedică exercitarea acestui drept.

„6. In teritoriile locuite de Români in mase compacte, administraţia sa se facă în limba română şi sa se introduca această limbă, pe cale de organizare, în viaţa administrativă.

„7. Deasemenea să se introducă in mod organic in aceste teritorii întrebuinţarea limbei române la judecătoriile de ocol şi la tribunale. Să se admita petiţii şi anexe scrise in limba română, redactarea in limba română a proceselor verbale in desbaterile cu Românii şi publicarea hotaririlor judecătoreşti in limba romăna, iar comunicarea sentinţelor date de instanţele judecătoreşti superioare să se facă tot în limba romăna.

„8. Statul să contribue la progresul economic al judeţelor româneşti în aceeaşi măsura ca şi faţa de celelalte judeţe; sa se acorde instituţiunilor economice române un sprijin material relativ egal ca şi in celelalte judeţe; Statul să infiinţeze şcoli agricole, comerciale şi de meserii cu limba de predare română in judeţele unde populaţia romăna preponderează; să fie binevoitor faţă de toate instituţiile româneşti de acest fel şi in genere faţa de toate nazuinţele economice ale Românilor; administraţia pădurilor statului să nu ţină seama numai de consideraţiunile economice. ci şi de necesităţile sociale; deasemenea Statul să facă investiţiuni şi sa creieze instituţiuni economice şi in regiunile locute de Ro-

mâni şi în general să se îngrijească într'o egală măsură de interesele economice ale Românilor.

„9. Statul să înceteze acţiunea de colonizare îndreptată împotriva poporului român şi să vânză domeniile statului, care nu sunt necesare pentru gospodăriile model şi pentru scopuri de învăţământ, în mod succesiv ţăranilor din vecinătate.

„10. In scopul de a se asigura Românilor cuvenita participare în administraţie şi în magistratură şi ca să se realizeze principiul că Românii trebue să fie administraţi şi judecaţi de proprii lor conaţionali, să se dea garanţia constituţională că în judeţele cu majoritate românească vor fi numiţi în primul rând Români atât în administraţie şi în magistratură, cât şi în celelalte ramuri ale serviciilor statului, iar în lipsa Românilor să se numească numai funcţionari, cari au făcut, în faţa unei comisiuni instituite în acest scop, în mod autentic, dovada că stăpânesc limba română în viu graiu şi în scris.

„11. Valorificarea şi influenţa politică a poporului român să se asigure într'un mod permanent. In acest scop trebue să se realizeze în sfârşit reforma electorală. Partidul naţional-român se declară partizan al votului universal egal, secret şi direct, exercitat pe comune. Dacă însă acest sistem electoral nu s'ar putea înfăptui, în actuala situaţie politică, să se creeze un sistem electoral, care, pe baza unor dispoziţiuni corespunzatoare cu privire la dreptul de vot, la procedura electorală, la împărţirea circumscripţiilor electorale şi la validarea mandatelor, să asigure în chip suficient şi permanent dreptul poporului român la a 6-a parte din numărul total al mandatelor din întreaga ţară.

OBIECŢIUNILE CONTELUI TISZA

„Contele *Tisza* a răspuns astfel:

„La punctul 1: Legea garantează Românilor deplina libertate de a înfiinţa şcoli populare şi secundare cu limba de predare română. Statul îi susţine prin mijloace însemnate în exercitarea acestui drept. Invăţământul în şcolile superioare trebue să fie însă al statului şi unitar. El trebue să se facă numai în limba maghiară ca orice învăţământ de stat. După stabilirea unor bune raporturi între Maghiari şi Români, guvernul va permite bucuros ca limbile nemaghiare să fie cultivate mai intens, atât la universităţi, cât şi în şcolile secundare cu limba de predare maghiară. Aceasta, pentru ca elevii de altă limbă, cari frecuentează şcoli ungureşti, să fie instruiţi în religie prin proprii lor profesori în limba lor.

„La punctul 2: Guvernul plăteşte de pe acum o subvenţie anuală de peste 7 milioane pentru instituţiunile bisericeşti şi şcolare române şi nu se dă îndărăt nici dela majorarea acestei subvenţiuni în măsura necesităţilor dovedite şi a capacităţii tezaurului statului. Delimitarea diecezei greco-catolice din *Hajdu-Dorog* va fi supusă unei revizuiri pe baza unui procedeu, care să garanteze deplina imparţialitate, spre a se înlătura erorile săvârşite.

„La punctul 3: In presa din Ungaria domnește aproape desfrâul. Din moment ce se vor stabili bune raporturi și presa română va înceta să agite împotriva unității statului maghiar și împotriva păcii naționale, se înțelege că toate procesele de presă vor înceta.

„La punctele 4 și 5: O codificare liberală a dreptului de întruniri este foarte mult de dorit. După părerea guvernului nu este admisibil ca cetățenii de altă limbă să fie împiedecați prin lege sau — cât timp o astfel de lege nu se va face — pe cale administrativă, de a se grupa pe baze naționale, fără a urmari tendințe contrare statului și legilor. Dreptul Românilor de a se organiza într'un partid propriu trebue recunoscut.

„La punctele 6 și 7: Pe terenul administrației și al jurisdicțiunei nu este permis să se depășească dispozițiile legale existente. Conform acestora, limba tuturor tribunalelor regale este cea maghiară și tot astfel limbile nemaghiare vor fi luate în seamă în administrație numai la dresarea proceselor verbale și la interogatorii. Nu numai caracterul unitar al statului, ci și considerațiuni obiective pretind ca limba administrației să fie cea maghiară. Este de dorit ca organele administrative, care sunt în contact cu populația, să cunoască cel puțin una din limbile obicinuite în acel județ și ca părților, care nu cunosc limba maghiară, să li-se explice hotărîrile oficiale în limba lor, astfel precum ordonă procedura penală în domeniul ei. Afară de aceasta s'ar putea da, fără teamă, o ordonanță în sensul ca în anumite cazuri fără mare importanță, cum ar fi primirea anexelor la petiții, publicul să fie scutit de vexațiuni inutile. La numirea funcționarilor nu se poate face o deosebire între Maghiari și Nemaghiari. Este însă de dorit ca:

„*a)* Intelectualii români să participe la serviciile statului într'o proporție corăspunzătoare numărului și calificației lor.

„*b)* Funcționarii, cari sunt în contact cu poporul, să cunoască limba acestuia, cel puțin atât cât este necesar ca să se poată înțelege cu părțile, fără ajutorul unui tălmaciu [1]).

„La punctul 9: Acțiunea statului în chestia colonizărilor nu are un caracter agresiv în contra Românilor și nu urmărește alt scop decât să împiedice înstrăinarea proprietății pământului în defavoarea Ungurilor. Guvernul nu urmărește altceva decât ca gospodăriile scoase în vânzare și care au fost în mâini unguresti, să rămână, pe cât e posibil, și pe viitor în mâini unguresti, pentru-ca schimbarea intervenită în raporturile de proprietate să nu se facă în desavantagiul Ungurilor.

„(La punctul 10 vezi obiecțiunile dela punctele 6 și 7).

„La punctul 11: Legea electorală tratează pe toți cetățenii Statului, fără deosebire de naționalitate, după aceleași principii și asigură Românilor dreptul de vot în proporție cu situația lor. Deosebirea în situația lor economică și a forțelor lor culturale face ca această proporție să nu corăspundă raportului dintre diferitele populații. Acest raport va crește însă în mod automat, din moment ce păturile largi ale populației române vor

1) La punctul 8 *Vaida* nu indică nici un răspuns din partea contelui *Tisza*. *(Nota autorului)*.

fi ajuns la un grad mijlociu de cultura. Românii au făcut şi pân'acum, mai ales în Ardeal, însemnate progrese pe terenul politic şi vor obţine majoritatea în multe circumscripţii electorale.

„Acesta a fost rezultatul tratativelor de 6 luni.

„Contele *Tisza* a cerut apoi „concretizarea" celor 11 puncte, adică specificarea revendicarilor cuprinse în ele. Cu modul acesta s'au nascut 15 puncte din 11. Tratativele s'au taraganat şi au eşuat în cele din urma din cauza intransigenţei încăpaţînate a contelui *Tisza*, mascată prin explicaţiuni de drept public, analizari subtile, artificii de interpretare şi alte chiţibuşuri retorice. Ceea-ce oferea el, era ca şi nimic. El cerea însă în schimb ca partidul naţional-român sa renunţe la toate pretenţiunile sale, cuprinse în programul sau dela 1881 şi 1905, deci sa se disolve şi să se alipească la partidul guvernului. In acelaşi timp, Românii trebuiau sa declare că, în urma concesiunilor făcute lor de contele *Tisza*, ei considera toate plângerile poporului român ca satisfacute şi că încetează pentru totdeauna lupta politica. pe care o consideră ca fară rost.

„In aceste condiţiuni, în urma unei hotarâri unanime şi motivate a conducerii partidului naţional-român, tratativele cu contele *Tisza* au fost suspendate (Decembrie 1913). In Ianuarie 1914, din iniţiativa contelui *Tisza*, tratativele urmate au format obiectul unei desbateri în Parlamentul maghiar. Cu acest prilej, contele *Tisza* a declarat ca aplicarea legii naţionalitaţilor (a unei legi sancţionate şi existentă de drept) ar fi o crimă. Cu toate acestea, el a repetat pe un ton şi într'un stil de sincera convingere că a facut tot posibilul ca sa realizeze înţelegerea cu Românii.

NOUI INSISTENŢE DELA BUCUREŞTI ŞI VIENA PENTRU CONTINUAREA TRATATIVELOR DE ÎMPĂCARE ŞI CUM ERA VĂZUTĂ ÎN BUCUREŞTI CHESTIA ALIPIREI LA AUSTRO-UNGARIA

„Dela *Bucureşti* şi dela *Viena* s'a facut tot posibilul ca sa se preîntâmpine eşuarea acestor tratative şi sa se înlesnească succesul lor. Barbaţii de stat ai României şi însuşi regele *Carol I* sfatuiau pe conducatorii partidului naţional român din Ungaria şi Ardeal să puna toate silinţele ca să obţina un rezultat. In acelaşi sens lucra şi contele *Czernin*. Archiducele-moştenitor *Francisc Ferdinand* a chemat pe doui fruntaşi ai Românilor ardeleni şi le-a recomandat sa facă tot ceea-ce nu s'ar putea interpreta ca o „umilire şi desonoare", spre a ajunge la o pace cu Ungurii.

„Din partea tuturor acestora se facea tot posibilul, spre a influenţa pe contele *Tisza* în acelaşi sens. Din nefericire, aceste straduinţe cinstite, care serveau unor scopuri politice cu un orizont larg, au rămas tot aşa de infructuoase, ca şi buna dispoziţie a Românilor de a trata cu contele *Tisza*, caci, pe când acesta îşi da aere ca ar tinde din răsputeri sa satisfacă dorinţele moştenitorului tronului, ale contelui *Czernin*, ministrul austro-ungar la *Bucureşti*, şi ale regelui *Carol*, facându-i să creada ca, în perfectă cunoştinţă a primejdiei ruseşti, caută să ajungă la un acord cu Românii, el otrăvea, conştient de scopul ce urmărea, opinia publică din România şi adâncea intenţionat prapastia dintre Maghiari şi Români.

„Archiducele moştenitor *Francisc Ferdinand* şi barbaţii de stat ai României nădăjduiau totuşi că tratativele întrerupte vor fi reluate mai curând sau mai târziu de către contele *Tisza* şi duse la un bun sfârşit. Conducatorilor Românilor ardeleni li se recomanda mereu dela *Bucureşti* ca nu cum-va să facă ceva care să poată indispune pe moştenitorul tronului în ceea-ce priveşte stabilirea unei înţelegeri durabile şi onorabile cu contele *Tisza,* adică cu Ungurii. Toate încercările de apropiere au întâmpinat însă un refuz categoric din partea contelui *Tisza.*„

Nicolae Filipescu 'şi-a exprimat faţă de doui bărbaţi de încredere ai moştenitorului nostru, la diverse date (faţa de *Popovici* în 1912 şi faţă de mine în 1913), dorinţa de a se prezenta în audienţă la Alteţa Sa Imperială *Francisc Ferdinand.* El intenţionase să facă următoarea propunere: Intru cât ambii monarchi sunt inaintaţi în vârsta, ar trebui să se facă pregătiri pentru-ca, după urcarea pe tron a celor doui moştenitori, România să fie alipita pentru totdeauna Austro-Ungariei atât din punctul de vedere al dreptului public, cât şi al celui militar şi economic, cu garanţia Germaniei. Numai în modul acesta România întreagă ar putea găsi un scut definitiv împotriva Rusiei. Spre a se ajunge la aceasta, archiducele *Francisc Ferdinand* ar trebui sa consimta ca să se pregatească din vreme terenul în România. La obiecţiunea că acest plan va întâmpina două mari piedici, anume interesele particulare maghiare şi orgoliul dinastiei române, *Filipescu* a răspuns textual: „Cu Ungurii trebue să se răfuiască *Francisc Ferdinand.* Cu viitorul nostru rege vom lamuri noi chestiunea. Este vorba de existenţa tuturor Românilor. De-aceea trebue sa se creeze condiţiunea prealabilă a posibilităţii alipirii noastre, făra gânduri ascunse, la monarchia austro-ungară, prin onesta soluţionare a complexului chestiunii naţionalităţilor în Ungaria şi prin aceasta şi a chestiunii române. Intru cât cu modul acesta s'ar exclude ivirea unor curente iredentiste, dinastia noastră nu trebue să puna piedici în calea viitorului nostru naţional alături de monarchia austro-ungara, caci altfel va trebui să fie înlăturată".

„La obiecţiunea că o criză dinastică ar putea să fie fatala unei ţari mici ca România, *N. Filipescu* a raspuns: „Dacă Habsburgul va asigura viitorul nostru periclitat de un Hohenzolern, nu numai că ne-ar conveni, dar l'am şi prefera".

„*D. Vintilă Brătianu* a declarat (spre sfârşitul toamnei 1913): „Ideia pan-austriacă, pe care o propagaţi, spre a creia un curent pentru alipirea noastră la monarchia Dv., are puţine şanse la noi, căci d-nii din *Viena* nu ştiu nici ei ce vor şi se lasă conduşi de *Budapesta.* Am constatat aceasta în mod suficient cu prilejul răsboiului balcanic şi a conferinţei de pace dela *Bucureşti.* Va sfătuesc să vă mutaţi activitatea la *Berlin.* Ca să fim siguri, noi, în urma experienţelor facute cu *Viena* şi *Budapesta,* nu vom putea trata ca politicianii Dv. în viitor decât prin *Berlin.* Din nefericire, moştenitorul tronului Dv. nu are o influenţa suficient de hotărîtoare, dat fiind că Ungurii stapânesc conducerea la *Viena*".

„*D. Take Ionescu* a declarat: „Regret fanatismul, cu care pledaţi pentru marea Austrie; precum şi silinţele Dv. de a ne câştiga pentru alipire.

Dar fiind că nu-mi place să-i răpesc cuiva iluziile, mai ales când sunt convins de zădărnicia lor, vă urez mult noroc. In ce mă priveşte, declar însă că aşi prefera mai curând să fiu muncitor la o fabrică din *Chicago* decât ministru de externe la *Viena*".

„Câte-va zile înainte de publicarea ultimatului adresat Serbiei, s'au întâmplat urmatoarele:

„Un membru al preşidenţiei Parlamentului maghiar s'a întâlnit cu un deputat din partidul guvernamental, căruia 'i-a comunicat că vine tocmai dela primul ministru contele *Tisza*. Acesta dăduse cea din urmă retuşare ultimatului către Serbia, care este astfel redactat, încât Sârbii vor trebui să-l înghită sau vor fi zdrobiţi. Prin aceasta contele *Tisza* intenţiona să scoată chestiunea naţionalităţilor nemaghiare, pentru cel puţin 50 de ani, dela ordinea zilei. Românii vor trebui să se plece pe viitor; în caz contrar vor avea aceeaşi soarte ca şi Sârbii. Acesta ar fi impulsul procedării energice a lui *Tisza*, căci, fără Români, Slovacii şi Germanii nu ar conta nimic.

„Personagiul dela preşidenţia Parlamentului a rezumat apoi deputatului cuprinsul esenţial din ultimat. Deputatul era convins că toate acestea au izvorît numai din dorinţa acestui personagiu. Cu atât mai mare a fost însă surprinderea sa, când, după publicarea ultimatului, s'a convins cât de precise erau informaţiile vice-preşedintelui Parlamentului asupra scopurilor plănuite de contele *Tisza* în contra Serbiei.

STĂRUINŢELE ROMÂNILOR ARDELENI PENTRU CA ROMÂNIA SĂ INTRE ÎN RĂSBOIU ALĂTURI DE PUTERILE CENTRALE

„Imediat dupa declaraţia de răsboiu, Românii din Ardeal au făcut tot posibilul ca să deştepte în România un curent prietenesc faţă de Puterile centrale.

„In Septembrie 1914 s'au făcut dela *Berlin* încercări, spre a determina pe contele *Tisza*, ca să dea o soluţie mulţumitoare chestiei Românilor din Ardeal şi Ungaria. Ce a făcut contele *Tisza?* El s'a prefăcut că îşi dă toate silinţele ca să satisfacă dorinţa Germaniei.

„Spre a produce această aparenţă, el a invitat pe episcopul Gherlei, *dr. V. Hoszu*, şi pe preşedintele clubului deputaţilor români din Parlamentul maghiar, *dr. Teodor Mihali*, să se ducă în România şi să pledeze factorilor hotărîtori în favoarea monarchiei. Nimeni nu ştia mai bine ca contele *Tisza* că în România nu se poate nimic obţine cu vorbe frumoase Cei doui domni au fost primiţi în audienţă de regele *Carol* şi însuşi regele le-a indicat numele acelor bărbaţi, la cari trebuiau să se prezinte.

„Conform sfatului dat de rege, ei au vizitat apoi pe d-nii: *Ion I. C. Brătianu*, *N. Filipescu*, *Take Ionescu*, *Alex. Marghiloman*, *C. Stere*, *Emil Costinescu* şi pe alţii, după-ce, bine înţeles, luaseră mai întâiu înţelegere cu contele *Czernin*. Regele, contele *Czernin*, ca şi toţi ceilalţi domni, cu excepţia lui *Take Ionescu* şi *Emil Costinescu*, 'şi-au exprimat părerea că cheia chestiunii cu cine va merge România se află la contele *Tisza*. El trebue să ofere mijloacele pentru schimbarea opiniei publice, care nu bă-

nuia convenţiile secrete, în favoarea Puterilor centrale. Intransigenţi au rămas numai d-nii *Take Ionescu* şi *Emil Costinescu*.

„*Nicolae Filipescu* a declarat că este sceptic. După convingerea sa, toate silinţele sunt zadarnice, căci nici contele *Tisza*, nici un alt ungur, nu vor oferi nici-odată României posibilitatea morală de a putea merge alături cu Puterile centrale. Cu toate acestea, el s'a despărţit de ceilalţi domni cu următoarele cuvinte: „Spuneţi-i contelui *Tisza* că atârnă de el ca să dispună de 600.000 baionete. Dacă soluţionează chestia Ardealului, ele vor lupta alături de dânsul. Altfel în contra lui".

„Contele *Czernin* l'a rugat pe episcopul *Hoszu* la despărţire să comunice contelui *Tisza* că, precum l'a rugat în repetate rânduri mai înainte, îl roagă şi acum ca să facă ceva în chestia ardelenească, căci altfel 'i-s'ar creia în România o situaţie cu totul imposibilă.

„*Ion I. C. Brătianu*, în urma rugămintei episcopului *Hoszu*, 'i-a dictat o scrisoare, pe care acesta a transmis-o contelui *Tisza*. Iată cuprinsul scrisoarei: „Tatăl meu a căutat totdeauna alipirea la Austro-Ungaria şi Germania şi a cultivat relaţiuni intime cu ele. Eu am continuat politica sa, adese-ori împotriva opiniei publice. Dar însuşi *Bismarck* a spus că împotriva voinţei şi sentimentului poporului se poate face politică, dar nu răsboiu. Să mi-se dea posibilitatea ca să schimb sentimentele poporului".

„Acesta era cuprinsul esenţial al răspunsului d-lui *I. I. C. Brătianu*.

„Redactorul-şef *dr. F. Funder* pusese la cale o altă acţiune. La începutul lui Septembrie 1914, el a intervenit la contele *Berchtold* şi a obţinut, prin el, consimţimântul contelui *Tisza* ca acesta să reia tratativele cu fruntaşii Românilor ardeleni şi să caute o platformă ca să facă posibilă Ardelenilor agitaţia, la *Bucureşti*, în favoarea trecerii României de partea Puterilor centrale.

„La 13 Septembrie, contele *Tisza* a primit pe *dr. Mihali*, *dr. Maniu* şi *dr. Vaida*, cari veniseră în grabă la *Budapesta* în urma acţiunii începute de *dr. Funder*. S'a tratat timp de peste o oră şi jumătate. Nu s'a pronunţat nici un cuvânt despre scopul adevărat al întrevederii. Contele *Tisza* a arătat că Românii au avut o atitudine patriotică ireproşabilă atât pe front, cât şi în interior. El a vorbit apoi despre tema că o bună administraţie trebue să se facă numai într'o singură limbă. Intrucât în Ungaria limba oficială este cea maghiară, e firesc ca şi administraţia să întrebuinţeze această limbă. Tot astfel se prezintă lucrurile şi în jurisdicţiune. Pe terenul învaţământului s'ar putea face ceva. De exemplu, dacă România va participa în răsboiu alături de noi, sper că opinia publică maghiară îmi va da posibilitatea să chibzuesc asupra modificării legii învăţământului a contelui *Apponyi*.

„La obiecţiunea că nu tratativele politice, ci câştigarea României este urgentă, contele *Tisza* a răspuns: „Noi, adică el şi Românii Coroanei Sf. Ştefan, urmează să clarificăm această chestiune internă fără a ţine seamă de ceeace spune sau face străinătatea".

„După aceasta el a început din nou o argumentare minuţioasă, spunând că în nici un stat naţional din lume nu le-ar merge aşa de bine celor de limbă străină ca naţionalităţilor nemaghiare din Ungaria. Şi de

rândul acesta. ca şi în toate ocaziunile anterioare, *leit-motivul* „tratativelor" contelui *Tisza* cu Românii era: *„Ich wasche den Pelz, aber mache ihn nicht nass"*, adica fac ceva, dar nu fac nimic [1]).

„Foarte lămurit ne-a dat să înţelegem ca suntem fară protecţie şi fără apărare, la discreţia lui. El a îmbrăcat această ameninţare în următoarele cuvinte: „A existat un factor, în care naţionalităţile şi mai ales Românii puneau mari speranţe. Nu vreau să analizez, dacă aceste speranţe erau sau nu întemeiate. Vă atrag însă atenţiunea că după ce acest factor a fost şters din rândul posibilitaţilor de combinaţii politice, voi trebue să vă siliţi ca să daţi politicei voastre o nouă orientare".

„Astfel a eşuat şi aceasta încercare, din cauza încapăţânării contelui *Tisza*.

CINCI FRUNTAŞI ARDELENI VIN LA BUCUREŞTI SPRE A CREIA O ATMOSFERĂ FAVORABILĂ PUTERILOR CENTRALE

„Când a murit regele *Carol I*, cinci conducatori ai Românilor ardeleni [2]) s'au folosit de prilejul favorabil şi — fără a cădea sub bănuiala de a fi agenţi mituiţi ai contelui *Tisza* [3]) — s'au dus la *Bucureşti*, spre a lucra acolo pentru o schimbare a atmosferei în favoarea Puterilor centrale.

„Ministerul de externe, prin intermediul d-lui consilier de Curte, *Montloug*, a înlesnit acestor domni călatoria peste graniţă, înlaturând toate dificultăţile paşapoartelor.

„Cu acest prilej am făcut următoarele experienţe:

„Dupăce ne-am prezentat mai întâiu ministrului nostru plenipotenţiar, contele *Czernin*, am vizitat în primul rând pe fruntaşii de seamă ai politicei româneşti. D-nii *E. Costinescu* şi *Take Ionescu* erau intransigenţi, de partea Antantei. Dar şi mai intransigent era *Niculae Filipescu*.

---

1) Sau pe ungureşte: *„Nesze semmit, fogd meg jól"*, adica: „Iata nimica, prinde-l bine!" *(Nota autorului)*.

2) Aceştia erau: *Alex. Vaida*, *Valeriu Branişte*, *Teodor Mihali*, *Vasile Goldiş* şi *Aurel Vlad*. Cum se ştie, *Oct. Goga* şi părintele *Vasile Lucaciu* veniseră deja la *Bucureşti* imediat după izbucnirea răsboiului, spre a duce lupta aici pentru triumful politicei instinctului naţional. Este interesant de amintit faptul ca *Oct. Goga*, cunoscând scopul venirei la *Bucureşti* a lui *Vaida* şi celorlalţi 4 tovaraşi ai săi, a depus pe catafalcul regelui Carol I o splendidă coroana cu urmatoarea inscripţie: *„M. Sale Regelui Carol I, din partea partidului naţional-român din Ardeal, cu adâncă durere şi nebiruită speranţă"*. Coroana a fost dusă la Palat de d. *Oct. Goga*, care a luat cu sine în trasură şi pe d. *Teodor Mihali*. Acesta însa. când a citit inscripţia, s'a suparat şi s'a dat jos din trăsură, spre a nu se compromite în faţa contelui *Tisza*, dictatorul Ungariei. Faptul este riguros exact. — *(Nota autorului)*.

3) Rautacioasa aluzie este la adresa d-lui *Teodor Mihali* şi a raposatului episcop *Vasile Hoszu*. — *(Nota autorului)*.

„*Ion I. C. Brătianu* ne-a sfatuit să continuam politica defunctului archiduce *Francisc Ferdinand* şi sa menţinem cursul tradiţional dinastic[1]).

„*Alex. Marghiloman, C. Stere* şi aderenţii lui *Petre Carp* şi *Titu Maiorescu* erau partizani intransigenţi ai cooperării cu Puterile centrale. Toţi aceştia din urmă au accentuat însă că soluţionarea chestiunei ardeleneşti, prin contele *Tisza*, este o condiţie *sine qua non*, căci altfel nimeni nu ar fi în stare să transforme spiritul de ură din opinia publica şi din armata româna în favoarea Ungariei. Mai înainte de toate, aceştia se temeau de Rusia. Faţă de Austria erau indiferenţi. Pentru Germania, cu toată dragostea. Faţa de Franţa aveau stimă, ba chiar admiraţie. Pornirea împotriva Ungurilor a sporit însă până la furie, din cauza că in Ungaria se guverna încă cu ură împotriva Românilor.

„*D. Alex. Marghiloman* 'şi-a rezumat parerea sa, în esenţa, precum urmeaza: „Interesele vitale ale României pretind continuarea politicei regelui *Carol I.* Când s'a ţinut consiliul de coroană la *Sinaia*, nimeni din cei prezenţi nu era suficient orientat. Evenimentele s'au desvoltat prea surprinzător. Spre a ne apăra împotriva invaziei ruseşti, s'au hotărît neutralitatea. Din cauza situaţiei sale geografice, România era la discreţia Rusiei. Toate măsurile strategice au fost luate din consideraţiuni dictate de acest fapt. Ca şi în trecut, ţara trebue să caute şi să realizeze şi acum şi pe viitor alipirea la Puterile centrale. Francofilii scapa din vedere că România, cu toate simpatiile pentru Franţa, trebue să se gândească numai la existenţa şi viitorul ţării. Rusofili nu există. Există numai oameni, cari tremură în faţa Rusiei, şi alţii, cari sunt cumpăraţi de Rusia. Cu toate succesele Rusiei, el este convins că victoria finală va fi a Puterilor centrale. Dar şi în cazul, când victoria acestora nu ar fi decisivă, este de preferat ca România sa mearga cu ele, caci comunitatea de interese între Puterile centrale şi regat este mai mare ca riscul de a creia, alături de Rusia, cu succes, o Românie Mare. România Mare, născută în acest fel, nu ar putea exista decât supusă fiind Rusiei, fiindcă Puterile centrale, slabite sau învinse, chiar dacă României 'i-s'ar da posibilitatea să li-se ataşeze ulterior, ca foste adversare nu ar avea puterea să-i ofere protecţie, fie chiar împotriva unei Rusii semi-învingătoare. Franţa şi Anglia, pe care se bazează nădejdile Antantiştilor, sunt departe. Rusia în posesia strâmtorilor, a gurilor Dunărei şi — în urma alipirei României — în posesia drumului liber spre Balcani, nu va mai fi un aliat, ci un stăpân al României. România Mare va trebui sa 'i-se supună sau să piară. Maghiarii, în această situaţie, sunt desigur adversari nepericuloşi. Mai târziu sau mai curând se va putea stabili un acord cu ei. Ungurii fac o politică foarte neînţeleaptă şi primejdioasă. Aceasta însă nu trebue să-i amăgească pe Români, ca să-i în-

1) Marele *Ion I. C. Bratianu*, care cunoştea punctul de vedere al fruntaşilor ardeleni, nu se putea destainui în faţa lor asupra planurilor sale viitoare şi de aceea, cu durerea în suflet, le recomanda continuarea politicei lor tradiţionale dinastice. — *(Nota autorului).*

treacă în prostie, aruncându-se in braţele Ruşilor. Ardelenii trebue să-l convingă pe contele *Tisza* cât de grea este situaţia amicilor Puterilor centrale la *Bucureşti*. Trebue să se facă ceva pentru paralizarea agitaţiei francofile şi rusofile şi pentru a-i pune pe rusofobi în stare ca să intervină cu succes în favoarea Puterilor centrale. Ardelenii nu trebue să vină cu mâinele goale la *Bucureşti*, căci ar prejudicia cauza Puterilor centrale, expunându-se bănuelii că sunt în serviciul Ungurilor. Regele *Carol I* a făcut tot ceeace 'i-a stat în putinţă, deasemenea şi cercurile competente din *Berlin*, ca să determine pe contele *Tisza* să cedeze. Noul rege *Ferdinand I*, ca şi d. *Ion I. C. Brătianu*, sunt credincioşi testamentului defunctului rege. Sunt deci speranţe că, precum o doresc şi Ardelenii, România va intra în acţiune, mai târziu sau mai curând, alături de Puterile centrale. România trebue să-şi păstreze însă neutralitatea, din consideraţiuni economice şi militare, cât timp va fi posibil".

„*Marghiloman* se rezumă astfel:

„Căutaţi să-l convingeţi pe contele *Tisza* că aici nu se poate face nimic, ci s'ar provoca numai atacuri şi bănueli, dacă s'ar interveni pentru cooperarea cu Ungurii fără nici un succes în chestia Românilor din Ardeal. Trebue să ni-se creeze o platformă, căci altfel presa francofilă şi rusofilă ne paralizează la orice pas. In timpuri de pace trecem uşor peste opinia publică, căci o putem forma, schimba şi transforma după necesităţi. Cum am putea interveni însă faţă de masse şi faţă de armată împotriva Rusiei temute şi Franţei simpatizate şi pentru Ungurii urgisiţi de toată lumea, câtă vreme noi nu putem agita decât prin argumentele unor interese îndepartate în viitor, fără ca să avem putinţa de a tempera atmosfera antimaghiară cu acţiuni vizibile şi palpabile?. Contele *Tisza* face tot posibilul ca să ne înstrăineze de Puterile centrale şi să asigurăm succesul agitaţiei francofile şi rusofile".

„*Nicolae Filipescu* a consimţit să-şi expună punctul de vedere precum urmează, după ce ne făcuse o primire politicoasă, dar extrem de rece: „Fără a săvârşi o sinucidere, România nu poate merge cu Puterile centrale. Acestea nu sunt în stare ca să bată Rusia decisiv. De aceea România nu trebue să tindă la posesiunea Basarabiei, nici chiar în cazul dacă ar putea s'o câştige cu ajutorul Puterilor centrale. Mai curând sau mai târziu, cu tot răsboiul actual, se va realiza între Rusia şi Germania o înţelegere. România, prinsă între Bulgaria ostilă, o Rusie setoasă de revanşă şi între Ungurii, întariţi cu ajutorul armelor româneşti, ei, cari urăsc pe Români şi cari ar domina monarhia, ar rămâne fără apărare şi la discreţia Rusiei. România nu ar avea atunci de partea ei nici măcar simpatiile lumei. Pe când astăzi România, care se plânge de răpirea Basarabiei decătre Rusia, se bucură de simpatia popoarelor, în cazul când ar câştiga Basarabia cu ajutorul Puterilor centrale, această simpatie ar trece asupra Rusiei, căreia 'i-s'a luat Basarabia. Ce folos ar putea deci să tragă România pe urma încorporării Basarabiei, dacă, abia ajunsă în posesiunea ei, ar fi expusă unei inevitabile distrugeri din partea Rusiei? Condiţiunea preliminară a unui răsboiu al României împotriva Rusiei ar fi trebuit să fie o alianţă cu Austro-Un-

garia şi Germania, asigurată pentru toate timpurile. Singurul om, prin care s'ar fi putut realiza aceasta, adică *Francisc Ferdinand*, este mort. Germanii ,probabil din cauza Ungurilor, nu vor sau nu pot să facă azi nimic. După războiu ei vor fi destul de ocupaţi cu afacerile lor proprii şi vor fi deci siliţi să lase mână liberă Ungurilor. Dar chiar admiţând că România ar avea putinţa să încheie acum (Octombrie 1914) un tratat cu Puterile centrale, care să-i garanteze pentru totdeauna situaţia ei de drept public şi de stat faţă de ele, după soluţionarea chestiei ardelene, România nu ar putea lupta alături de Puterile centrale, fiindcă şi în cazul că Germania ar fi hotărîtă să apere existenţa României împotriva Rusiei, după încheierea păcii, totuşi Ungurii, prin politica lor faţă de naţionalităţi, vor avea grija ca să stârnească curente iredentiste în Ardeal şi ca relaţiunile României cu Austro-Ungaria să ajungă la o aşa încordare, încât să tulbure şi raporturile României cu Germania".

„Actuala situaţie politică dovedeşte exactitatea acestei concepţiuni. Prin rezolvarea chestiei naţionalităţilor din Ungaria, Germania ar fi putut să aibă de partea ei şi pe Unguri şi România. Germania nu a avut puterea, nici mijloacele, să obţină acest rezultat din partea Ungurilor. Poate nici destul simţ al realităţii. O Rusie atotputernică este mai puţin primejdioasă ca prietenă decât un vrăjmaş avid de revanşă.

„*D. Costinescu* a declarat aproximativ următoarele: „Sunt trecut de 70 de ani şi vreau să văd realizarea idealului naţional. Dv., d-nii mei, sunteţi mai tineri şi aveţi deci timp să discutaţi şi să aşteptaţi. Pe mine nu mă puteţi convinge că s'ar putea ivi vre-odată un moment istoric, care ar fi mai propice pentru realizarea României Mari decât cel actual".

„La obiecţiunea că România riscă totul, dacă joacă pe cartea Rusiei, el a răspuns: „Vreţi să jucăm pe cea maghiară, ca să pierdem până şi miza? Dv. inzistaţi mereu asupra primejdiei ruseşti. Dar oare aceasta nu-i ameninţă şi pe Unguri? Aţi găsit vre-odată un Ungur, care ar fi vrut să se apere cu ajutorul nostru împotriva Rusiei? Oare între noi şi Germani, pe cari îi stimăm şi noi, nu stau astăzi şi nu vor sta şi în viitor Ungurii, dacă noi nu am reuşi cu ajutorul Rusiei să înfiinţăm un mare imperiu? După ce aţi văzut că argumentaţia Dv. nu este bine privită la noi, ar trebui să încercaţi să-i convingeţi pe contele *Tisza*. Faţă de *Francisc Ferdinand* aveam şi noi încredere; el era încarnarea voinţei şi puterii; el 'şi-a dat seama de misiunea istorică a monarchiei de a nu-şi înstrăina, prin asuprirea popoarelor sale, pe fraţii acestora din jurul monarchiei, ci dimpotrivă a ne atrage şi pe noi prin acordarea celor mai largi libertăţi. Cu *Francisc Ferdinand* a murit viitorul monarchiei. In locul lui domneşte *Tisza*, căruia nu-i pasă de monarchie, căci el este în primul rând numai Ungur. Dacă însă speraţi să ajungeţi cu el la ţintă, atunci încercaţi, dar să nu ne-o cereţi nouă".

„*D. Take Ionescu* nu a vrut să intre într'o discuţiune politică serioasă, ci ne-a întreţinut pe noi, Ardelenii, cu anecdote şi glume spirituale.

„*D. Nicolae Iorga* ne proscrisese de mult ca trădători de neam şi ne ocolea, precum îl ocoleam şi noi.

FRUNTAŞII ARDELENI ÎN CONSFĂTUIRE CU CONTELE CZERNIN ŞI BARONUL BUSCHE

„Din diferite părţi am fost sfatuiţi sa vorbim şi cu ministrul plenipotenţiar al Germaniei, baronul *von dem Busche*. Deoarece nu voiam să întreprindem nimic fără ştirea ministrului nostru plenipotenţiar, contele *Czernin*, 'i-am adus aceasta la cunoştinţă. Excelenţa Sa a avut amabilitatea sa-l invite pe *von dem Busche* şi pe noi la dânsul. Cei doui domni ne-au cerut să le dam relaţiuni asupra naţionalităţilor din Ungaria. Aceste discuţiuni aveau la bază memoriul prezentat de conducătorii partidului naţional-român contelui *Tisza* asupra revendicărilor minimale ale partidului naţional român. (Toate actele asupra tratativelor noastre cu contele *Tisza*, împreună cu rapoartele în această chestie, le trimisesem mai înainte contelui *Czernin*).

„Am fost întrebaţi, dacă şi în împrejurările de azi (Octombrie 1914) satisfacerea acestor revendicări ar fi suficienta ca sa asigure mulţumirea şi o pace solida, durabilă între Români şi Unguri sau dacă revendicarile noastre merg azi mai departe ca înainte de răsboiu. Noi am dat asigurări ca numai patriotismul nostru ne reţine dela augmentarea acestor pretenţiuni, dar că în situaţia de azi le considerăm ca suficiente, spre a satisface pe deplin pe de o parte pe Românii din Ardeal şi pe Unguri, iar pe de altă parte *spre a se câştiga o platformă sigură, pentru-ca să putem schimba opinia publică din România în favoarea Puterilor centrale*.

„Contele *Czernin* ne-a atras atenţiunea că contele *Tisza* nu vrea sa accepte aceste pretenţiuni, motivându-şi refuzul prin afirmaţiunea ca chestia naţionalitaţilor nu poate fi rezolvata prin concesiuni, invocând, ca exemplu, Austria şi mai ales conflictul naţional din Boemia. Noi ne-am permis să obiectam că această argumentare a primului ministru maghiar este şubredă şi falşă, deoarece, în cazul nostru, exista o legatura între abandonarea programului nostru de drept public şi acordarea concesiunilor, pe când Cehii, imitând succesele maghiare, formulează pretenţiuni de drept public. Abstracţie făcând de aceasta, chestiunea cehă s'ar fi putut rezolva de mult cu energie şi cu dreptate, dacă locurile hotarîtoare ar fi avut puterea iniţiativei.

„Consfătuirea ne-a lăsat impresia ca cei doui miniştri plenipotenţiari recunoşteau modestia postulatelor partidului naţional-român şi împărtaşiau părerea că o pace maghiaro-româna în Ardeal şi Ungaria, realizată pe baza acestor postulate, ar putea să exercite o puternică influenţă asupra atitudinei viitoare a României. Ca un fir roşu, s'a ivit însă în discuţiune constatarea că totul ar fi bun şi frumos, dar că hotarîrea este în mâinile contelui *Tisza*, a cărui rezistenţă este intransigenta şi inaccesibilă oricărei argumentaţiuni.

„*După toate acestea, ne-am convins la* Bucureşti *şi mai mult că nu există decât două mijloace, spre a se asigura Puterilor centrale cooperarea României. In România: gruparea partizanilor convinşi ai Puterilor centrale şi ai adversarilor Rusiei. In Ungaria: un acord maghiaro-român, ca să se asigure amicilor monarchiei, la* Bucureşti, *succesul*.

OPINIA LUI VAIDA ASUPRA GREŞELILOR FĂCUTE DE GERMANI ŞI UNGURI PENTRU CÂŞTIGAREA SIMPATIEI ROMÂNIEI

„Am întreprins deci şi mai departe tot ceea-ce era în puterile noastre, ca sa servim acestor scopuri. Daca ni-se cerea sfatul nostru sau daca cine-va îşi lua osteneala sa ne asculte, inzistam ca Puterile centrale sau acei, cari se străduiau pentru ele la *Bucureşti*, în buna lor credinţa, dar fara o cunoaştere intima a imponderabilelor, sa nu mai cheltuiasca bani pentru mituirea unor oameni venali, dar influenţi, şi pentru înfiinţarea, cumpararea şi întreţinerea unor ziare neinsemnate şi compromiţătoare. Anumiţi domni austriaci şi germani *dr. F. Neumann, dr. F. Funder, Excelenţa baronul Beck, Excelenţa Baernreiter, contele Beaufort, contele Gallen, contele Monts, fraţii Mannesmann*, cari erau convinşi de dreptatea şi oportunitatea propunerilor noastre, au şi încercat să influenţeze în aceasta direcţie. Incercările acestea au fost însă, din nefericire, dejucate cu uşurinţă dela *Budapesta*.

„Astfel s'a comis greşeala după greşeala. S'au cumparat două ziare la *Bucureşti*, s'au înfiinţat trei ziare noui. Redactori dela alte ziare au fost mituiţi, printre cari şi *Dimitrescu-Câmpina*, proprietarul d'atunci al *„Universului"*. Mult mai practic ar fi fost dacă număroşii partizani convinşi ai Puterilor centrale, oameni cinstiţi şi incoruptibili, ar fi fost puşi în situaţia să se grupeze în jurul *„Universului"*, în loc să-şi fărâmiţeze forţele într'o lupta sterilă. Prin intermediul discret al unor Români oneşti, *„Universul"* s'ar fi putut cumpăra mult mai ieftin ca sumele cheltuite fară folos la *Bucureşti*. Este de prisos să explic ce armă ar fi fost cel mai citit ziar din România în mâna unor oameni cu vază, destoinici din punct de vedere ziaristic, cu reputaţie nepătată şi deci la adăpostul unor atacuri nefundate.

„In loc sa se procedeze astfel, s'a contribuit la creşterea curentului francofil, rusofil şi antimaghiar, prin faptul ca presa cumpărata şi mituită de Puterile centrale scria pe un ton, care exercita asupra marei mulţimi a cititorilor o influenţă de aţâţare în contra Puterilor centrale, producând scârbă şi ilaritate printre intelectuali.

AUREL POPOVICI CHEMAT LA BERLIN

„In urma sfatului şi invitaţiei unor domni din Germania, *Aurel Popovici* s'a dus (în Septembrie 1914) la *Berlin*.

„D-nul *Alex. Beldiman*, ministrul plenipotenţiar al României, aflând scopul călătoriei sale, s'a oferit cu multă bunăvoinţa sa-i stea într'ajutor ca intermediar. D. *Beldiman* a mijlocit mai multe întrevederi între *Popovici* şi Excelenţa Sa d. *Zimmermann*, subsecretar de stat la afacerile străine. Invitat să stipuleze postulatele minimale ale Românilor din Ungaria, care ar putea mulţumi poporul român, să înlăture fricţiunile cu Ungurii şi sa folosească scopurile urmarite de Puterile centrale, prin efectul lor asupra României, *Popovici*, de acord cu acei domni germani, a rezumat aceste postulate în 14 puncte.

„In esență, aceste puncte cuprindeau ceea-ce formase baza tratativelor între partidul național-român și contele *Tisza*. In fond aceste pretențiuni erau mai modeste ca acele drepturi, de care se bucură, din punct de vedere național, până și cea mai neînsemnată naționalitate din Austria.

„Excelența Sa d. *Zimmermann* a aprobat cele 14 puncte. Ministerul de externe din *Berlin* le-a trimis la *Viena* și la *Budapesta*, cu rugămintea să se țină seamă de ele. In această direcție lucra la *Viena* și contele *Monts*, care era extrem de exact informat asupra tuturor chestiunilor, atât cu privire la Unguri, cât și la Români. Misiunea sa era, probabil, să exercite, din însărcinarea ministrului german de externe, o presiune mai mult sau mai puțin dulce asupra ministrului de externe vienez și asupra contelui *Tisza*, în sensul unei atitudini conciliante.

ULTIMILE ABILITĂȚI ALE CONTELUI TISZA

„Când contele *Tisza* a simțit că nu 'i-se mai acordă o încredere oarbă, el a făcut ceea-ce urmează:

„Pela mijlocul lunei Septembrie 1914, cu trenul de ora 1, la amiazi, a sosit la *Sibiu*, din ordinul contelui *Tisza*, un înalt fucționar ministerial, care s'a dus imediat la mitropolitul român greco-oriental *Ion Mețianu*. Funcționarul aducea mitropolitului textul unei scrisori din partea contelui *Tisza*, cerându-i mitropolitului răspuns în scris până la ora 4 p. m. deoarece la acea oră trebuia să plece înapoi la *Budapesta*.

„Bătrânul cap al bisericei, care avea 85 de ani, rămăsese consternat, dar totuși a reușit, în timpul scurt ce 'i-s'a pus la dispoziție, să redacteze un răspuns politicos, laconic și care în fond nu spunea nimic[1]). Contele *Tisza* a publicat apoi schimbul său de scrisori cu mitropolitul *Mețianu* în ziarele maghiare, austriace și germane. Ca de obiceiu, presa a trâmbițat atunci prompt marele succes al înțeleptului bărbat de stat contele *Tisza*. Acesta a adresat apoi episcopilor români scrisori private, prin care îi întreba ce impresie le-a făcut „schimbul de scrisori". După-ce contele *Tisza* a primit felicitările lor politicoase, dar vagi, el 'i-a invitat să-și exprime în presă bucuria și mulțumirea pentru armonia maghiaro-română, slab precizată, pe care o punea în perspectivă după răsboiu.

„Episcopii români, afară de doui, s'au conformat dorinței atot-puternicului prim-ministru. Ceva mai mult, unul dintre ei, grație colaborării active a unui bărbat de încredere trimis de contele *Tisza* la dânsul, 'și-a ușurat redactarea pastoralei ce 'i-se pretindea, semnând pur și simplu conceptul acelui bărbat de încredere.

„Agenția *Ungarisches Correspondenz Bureau* a îngrijit apoi cu mult zel plasarea acestor „manifestațiuni spontane" ale entuziasmului episcopatului român.

„Succesul activității ziaristice a primului ministru a fost deci desăvârșit. Presa românească din Ungaria și Ardeal tăcea. (Contele *Tisza* încă nu

---

1) Atât scrisoarea contelui *Tisza*, cât și răspunsul mitropolitului *Mețianu*, cititorul le va găsi la capitolul XIX, pag. 363—366. *(Nota autorului.)*

suspendase atunci apariţia lor). Un singur ziar, care apărea în limba română, a fost în stare să sconteze un articol entuziast ca un acont asupra viitoarelor bune intenţii ale contelui *Tisza*. Acest ziar era *„Deşteptarea“*, care apărea odată pe săptămână în 4 pagini [1]), pe cheltuiala guvernului, şi despre a cărui existenţă nu avea nimeni cunoştinţă, nici dintre Români, nici dintre neromâni, afară de redactorul şi culegătorul său.

„Imediat articolul *„Deşteptării“* a fost trimis telegrafic ziarului *„Neue Freie Presse“* şi altor mari ziare germane, ca emanând dela „cunoscutul organ al Românilor din Ardeal“.

CĂLĂTORIA CONTELUI TISZA LA MARELE CARTIER GENERAL GERMAN

„Toate acestea s'au petrecut câte-va zile înainte de a se produce surprinzătoarea călătorie a contelui *Tisza* la marele cartier general german. Amicii Antantei din *Bucureşti* aveau un bogat material pentru agitaţie. Presa spumega. Contele *Tisza* nu era nevoit să se silească a produce dovada că Românii ardeleni sunt mulţumiţi, afară de câţi-va agitatori de profesie, dar că Bucureştenii nu pot fi câştigaţi cu nici un preţ, deoarece vor Ardealul. Această dovadă au făcut-o în primul rând pastoralele episcopilor români, iar pentru Românii din regat agitaţia din *Bucureşti*, care, graţie schimbului de scrisori dintre contele *Tisza* şi mitropolitul *Meţianu*, izbucnise de-odată în flacări.

„Pentru ori-ce cunoscător al situaţiei, conţinutul scrisorii contelui *Tisza* către mitropolitul *Meţianu* era o adevărată bătaie de joc, dacă avem în vedere asuprirea Românilor din Ardeal, ca şi ţinuta lor eroică pe front, precum şi atitudinea lor patriotică-politică ireproşabilă.

„La *Berlin* însă contele *Tisza* a reuşit să-şi ajungă scopul. Este adevărat că, după călătoria primului ministru maghiar la cartierul general german, cercurile competente din *Berlin* au încetat pentru cât-va timp să mai forţeze soluţionarea problemei româneşti. In cercurile ziaristice şi parlamentare din *Budapesta* se colporta svonul că cancelarul Germaniei a declarat unui domn din suita contelui *Tisza*, după audienţa acestuia la împăratul *Wilhelm II*, că niciodată nu a văzut doui bărbaţi, cari să se fi înţeles între ei aşa de minunat, ca împăratul şi *Tisza*. D'atunci nici un Român ardelean nu a mai reuşit să trateze cu contele *Tisza*.

INTRAREA DEPUTATULUI BUCOVINEAN AUREL ONCIUL ÎN HORA TRATATIVELOR DE ÎMPĂCARE

„Atunci un conducător al Românilor din Austria, în deplin acord cu conaţionalii săi din ţările coroanei Sf. Ştefan, a încercat el acest lucru. Deputatul *dr. Aurel cavaler de Onciul* a organizat în Bucovina legiunea română. Când s'a înapoiat la *Viena*, el a vizitat, în Noembrie 1914, pe

---

1) La *Braşov*, sub direcţia lui *A. Vlaicu* şi *N. Sulică*, profesori. — *(Nota autorului)*.

contele *Tisza* la *Budapesta*. Cu acest prilej, d-rul *Onciul* a explicat primului ministru maghiar că, dupa convingerea sa, o înţelegere cu Românii ardeleni, pe baza unitaţii de stat a Ungariei, s'ar putea realiza relativ uşor, cu oarecare bunăvoinţă din partea şefului guvernului. Prin aceasta însa s'ar creia o baza, care ar fi desigur propice pentru câştigarea României.

„Contele *Tisza* l'a rugat pe d. *dr. Onciul* sa ia contact cu Românii din Ardeal şi Ungaria şi să-i elaboreze propuneri concrete într'un memoriu. Deputatul *Onciul* a vizitat atunci pe capii episcopatului român, precum şi pe toţi fruntaşii de seamă ai Românilor ardeleni. A vorbit deasemenea cu persoane din toate straturile populaţiei, ţarani, meseriaşi, intelectuali etc., din diferite regiuni. D-sa a studiat apoi documente din archive asupra tratativelor urmate între contele *Tisza* şi partidul naţional-român. Dupa-ce s'a informat în acest mod precis asupra situaţiei, d. *dr. Onciul* a redactat un memoriu, pe care l'a trimis contelui *Tisza*.

„Mare a fost desamăgirea sa, când, în loc de mulţumiri, a primit ca raspuns din partea contelui *Tisza* scrisoarea cu care *Onciul* îşi însoţise memoriul.

„Acest procedeu al primului ministru maghiar a fost o nouă dovada ca el era hotarît sa-şi menţină şi mai departe, în chestia Românilor ardeleni, punctul de vedere al refuzului absolut.

NOUI ÎNCERCĂRI DE PACE DIN PARTEA AUSTRIEI ŞI GERMANIEI

„Din partea Austriei şi Germaniei s'au facut şi în cursul anului 1915 repetate încercari, spre a-l determina pe contele *Tisza* să rezolve aceasta chestiune. O astfel de încercare a fost făcută de Excelenţa Sa baronul *Beck*, dar a eşuat cu desavârşire. La *Teschen* s'a ţinut o conferinţă, la care au asistat cancelarul german şi secretar de stat, *Jagow*, baronul *Burián*, principele *Alois Liechtenstein*, Excelenţa Sa d. *Gessmann* şi contele *Tisza*. La insistenţele acestor domni, contele *Tisza* a răspuns cu un îndarătnic *non possumus* în chestiunea românească, retranşându-se în culisele metafizice ale dreptului de stat maghiar.

„La sfârşitul lunei Maiu 1915, s'a ţinut la *Viena* o alta conferinţă, la care au participat mai mulţi politiciani austriaci *(dr. Gessmann*, prinţul *Liechtenstein, dr. Friedmann, dr. Sieghardt, dr. Funder* etc.) şi câţi-va politiciani români din Ungaria *(Aurel C. Popovici, dr. Iuliu Maniu, V. Goldiş)*. Această conferinţă s'a ţinut în urma dorinţei d-lui *Erzberger*, şeful centrului din Parlamentul german şi omul de încredere al cancelarului german.

„Cu acest prilej s'a adoptat în unanimitate punctul de vedere: ca România trebue câştigata prin soluţionarea chestiei ardeleneşti.

„Deputatul *Erzberger* a declarat că este hotărît să provoace din *Berlin* exercitarea unei mari presiuni asupra contelui *Tisza* în această privinţa (autonomia).

AUREL POPOVICI ŞI ALEX. VAIDA CHEMAŢI LA BERLIN

„Câte-va zile după această conferinţa, d. *Aurel C. Popovici* şi cu mine am fost chemaţi la *Berlin. Primiţi de Excelenţa Sa d.* Zimmermann *şi de cancelar, noi doui ne-am exprimat convingerea că, dacă Românii din Ungaria vor fi satisfăcuţi în modestele lor pretenţiuni şi după-ce se va proclama în mod solemn înfrăţirea cu Ungurii şi cu Saşii, acest fapt va avea desigur un efect hotărîtor în România. După aceasta ar fi urmat ca o delegaţie de 20—30 dintre cei mai de vază Români habsburgici să se ducă la* Bucureşti *şi să ceară acolo, în conferinţe confidenţiale şi în public, ca România să facă cauză comună cu monarchia noastră. Cu modul acesta s'ar paraliza ori-ce agitaţie împotriva Puterilor centrale şi chiar dacă anumite elemente din România ar fi fost dispuse să meargă cu Rusia, ele ar fi fost puse în imposibilitate s'o facă, din cauza incompatibilităţii morale în care s'ar fi găsit prin soluţionarea chestiei ardelene.*

„*Aurel C. Popovici* 'şi-a desvoltat în linii mari concepţia sa asupra intereselor Germaniei şi Austro-Ungariei relativ la întărirea elementului românesc din punct de vedere geografic, economic, technic şi strategic. El a învederat în acelaşi timp interesul Românilor de a-şi asigura viitorul în strânsă legătură cu Puterile centrale. Cancelarul german a recunoscut trăsăturile mari şi juste ale acestei concepţiuni politice, dar a declarat că toate acestea nu se pot realiza din cauza împotrivirei contelui *Tisza* şi a baronului *Burián*.

„La obiecţiunea mea ca nimic nu este mai uşor decât să se gasească un prim-ministru în Ungaria, Excelenţa Sa a răspuns că contele *Tisza* se bucură de absoluta încredere a împăratului *Francisc Iosif I.* Ministrul plenipotenţiar al României, d. *Beldiman,* care era prezent, s'a declarat în toate de acord cu cancelarul şi se întrecea în argumente, care pledau pentru contele *Tisza*, omul cel mai indispensabil.

„In urma intervenţiei domnilor dela *Berlin,* contele *Tisza* venise în acelaşi timp cu noi aici. Se înţelege că nici noi nu trebuia să ştim de sosirea lui şi nici el de a noastră, spre a-i menaja susceptibilitatea sa politică.

„După cele ce ne-a comunicat Excelenţa Sa d. *Zimmermann*, cele 14 puncte ale noastre 'i-au fost prezentate cu rugămintea ca să contribue la soluţionarea chestiunei româneşti din Ardeal şi Ungaria. D-sa a precupeţit asupra unor anumite puncte. De pildă, voia sa reducă cercurile electorale cu 10, admitea numai 2 şcoli medii, în loc de 4, etc. Apoi a declarat că este dispus să-şi dea silinţa în vederea unei soluţiuni, dar a refuzat să dea un răspuns definitiv. D. *Zimmermann* ne-a arătat că ,acest răspuns depinde de consfătuirile, pe care le va avea la *Viena* cu ministrul de externe, şi la *Budapesta* cu miniştrii de acolo. Deasemenea depinde şi de hotărîrea împăratului.

„Ceeace ne-a oferit dânsul dupa aceasta, era atât de neînsemnat, încât ministrul german de externe a renunţat la speranţa că va mai putea câştiga România pe cale pacinică, prin rezolvirea chestiei ardelene. De aci înainte nu mai rămânea decât încrederea în promisiunea regelui României, cu convingerea sigură că un *Hohenzollern* obişnueşte să se ţină de cuvânt.

INTÂLNIREA LUI PETRE CARP CU CONTELE TISZA LA VIENA

„In Februarie 1916, bărbatul de stat român, d. *Petre Carp*, a avut la *Viena* o întâlnire cu contele *Tisza*. Ca partizan convins al alipirei României de Puterile centrale, d. *Carp* a pledat şi cu acest prilej în favoarea cunoscutului său punct de vedere şi anume că România, chiar şi fără soluţionarea chestiei Românilor din Ungaria, trebue să intre în rasboiu alături de Puterile centrale şi împotriva Rusiei, în interesul propriei sale existenţe şi propriului ei viitor. Soluţionarea chestiunii ardelene ar urma apoi în chip automat, între aliaţi.

„Cu toate acestea, d. *Carp* a încercat să-l determine pe contele *Tisza* ca să facă cel puţin ceva palpabil pentru Români şi să dea amicilor credincioşi dela *Bucureşti* ai monarchiei austro-ungare, dacă nu un argument covârşitor. cel puţin un pretext ca să poată exercita o influenţa asupra curentului anti-maghiar din popor.

„Onestitatea sincera a d-lui *Carp* a avut urmări fatale. Contele *Tisza* se convinsese că în România mai există încă oameni influenţi, cari ar fi în stare să intre cu orice preţ în răsboiul mondial alături de Austro-Ungaria. Contele *Tisza* luase măsuri ca să preîntâmpine această eventualitate.

CONTELE TISZA IMPUNE ALEGEREA LUI V. MANGRA CA MITROPOLIT LA SIBIU

„Scurt timp dupa întâlnirea contelui *Tisza* cu d. *Carp*, mitropolitul greco-oriental *Meţianu* a încetat din viaţă. Contele *Tisza* a dispus imediat suspendarea ziarului *„Românul"* din *Arad*, organul principal al partidului naţional-român. El avusese de mai înainte grija ca comandamentul armatei să interzică intrarea acestui ziar în spitalele de răsboiu, deoarece ziarul inspira îngrijorare în ceeace priveşte conducerea rasboiului. cu toate ca, spre a nu fi primejdios, trecea zilnic de 3 ori prin cenzură şi cu toate că, dela începutul răsboiului, contribuise foarte mult la entuziasmul soldaţilor români din armata austro-ungară.

„Contele *Tisza* proiecta însă o mare lovitură; el voia să înlature piedica ce'i sta în cale spre a putea realiza uşor şi sigur alegerea lui *Mangra* ca mitropolit. Primul ministru maghiar a impus apoi, prin mijloace samavolnice, alegerea lui *Mangra* ca mitropolit ortodox. (In loc de alegere prin electori, numire prin organele administrative şi împiedecarea oricărei voinţe din partea alegătorilor congresuali).

„Această alegere a fost privită în România ca o umilire, inscenata conştient de contele *Tisza* împotriva Românilor ardeleni. (*Mangra* fusese timp de 20 de ani cel mai radical dintre toţi fruntaşii Românilor din Ungaria).

„*Mangra* fusese ales episcop al eparhiei Aradului sub guvernul *Széll*, care însa, din motive canonice, nu l'a recomandat împăratului spre confirmare. Adevărata cauză a fost însă politica sa extrem naţională. *Mangra* 'şi-a păstrat şi mai departe radicalismul său până în anul 1910, când,

fără nici o tranziţie atenuantă, s'a prezentat în alegerile parlamentare cu programul partidului muncei[1]) împotriva unuia dintre foştii săi colegi din partidul naţional-român. El a săvârşit deci nu numai o apostasie politică şi o trădare faţă de tovarăşii săi politici şi faţă de conaţionalii săi, dar nu s'a sfiit să se prezinte direct ca adversar al lor. Intrucât era lămurit pentru toată lumea că nu era vorba de o schimbare în convingerile sale politice, ci pur şi simplu de o afacere, mai ales că *Tisza* garantase alegerea lui *Mangra* şi că acesta, ca deputat ales, ataca pe conaţionalii săi şi pe vechii săi prieteni din partid, numele lui *Mangra* devenise în ochii tuturor Românilor un cuvânt de ocară.

„Credincios pactului încheiat, contele *Tisza* 'i-a adus lui *Mangra* demnitatea de mitropolit, călcând în picioare statutul organic al bisericei greco-orientale, sancţionat de *M.* Sa Impăratul, cu toate că tocmai mitropolitul era chemat să fie paznicul suprem al statutului.

ULTIMA ÎNCERCARE A LUI C. STERE

„In Martie 1916, d. *Constantin Stere* a petrecut câte-va săptămâni la *Viena*, unde a avut număroase întrevederi cu diferiţi politiciani austriaci. Toţi 'i-au declarat unanim că el le vorbeşte din suflet, că dânşii împărtăşesc pe deaîntregul vederile sale, că intervenţia României alături de Puterile centrale ar decide sfârşitul răsboiului; toţi 'i-au confirmat că acordarea modestelor concesiuni în favoarea Românilor ardeleni ar fi o bagatelă în raport cu importanţa consecinţelor; toţi au recunoscut că pe calea propusă de d. *Stere* s'ar putea obţine rezultatul dorit, dar cuvântul final al tuturor a fost: nu este nimic de făcut. Hotărîrea atârnă de contele *Tisza.*

„La înapoiere, d. *Stere* a vizitat, la *Budapesta*, pe conţii *Apponyi* şi *Andrássy*. Ambii 'i-au declarat că România sau trebue să rămână neapărat neutră, sau trebue să meargă cu Puterile centrale.

„Pe când contele *Apponyi* îşi intona cunoscutul său cântec că celor de altă limbă nu le merge nicăeri mai bine ca în Ungaria liberală, contele *Andrássy* a adoptat punctul de vedere că, sub regimul contelui *Tisza* în Ungaria, dreptatea şi legea sunt tot aşa de puţin respectate pentru Maghiari, ca şi pentru Români.

„Din 3 interviewuri acordate de d. *Stere* la *Viena* nu a putut apare nici unul, deoarece le-a oprit cenzura. Cauza a fost că d. *C. Stere* descria rolul contelui *Tisza* în politica externă a monarchiei în mod delicat şi condescendent, dar hotărît. Astfel şi această ultimă încercare n'a dat nici un rezultat.

„Evenimentele 'şi-au luat apoi cursul lor fatal. Rămâne ca istoria obiectivă să stabileasca întrucât contele *Tisza* poartă vina deslănţuirii răsboiului mondial şi a **provocării catastrofei României, care a fost în acelaşi timp şi catastrofa Ardealului**".

Dr. Al. von Vajda

---

1) Al cărui şef era însuşi contele *Tisza*. — *(Nota autorului)*.

Aci se termina sensaţionalul memoriu scris de *Al. Vaida* şi trimis duşmanilor neamului românesc. Pe copia exemplarului, care l'a pastrat, *Al. Vaida* a însemnat, cum dovedeşte facsimilul de mai jos, urmatoarea notiţă *„pro-memoria": „Dictat în Maiu 1917. Intrebuinţat Iunie-August. Contribuit la statorirea reputaţiei bune a lui Marghiloman şi Stere, respectiv la încrederea Nemţilor faţă de ei, prin Excelenţa Riedl"*. Este scrisul său propriu, controlat şi para controlat de mine. Iată-l:

Die Ereignisse nahmen dann ihren verhängnisvollen Lauf. Es möge der objektiven Geschichtsforschung der Zukunft festzustellen anheimgestellt bleiben, inwieferne den Grafen T i s z a die Schuld an der Entfachung des Weltkrieges und an der Provozierung der Katastrophe Rumäniens, die gleichzeitig auch eine Katastrophe Siebenbürgens war, trifft.

Dictat în Mai 1917
Intrebuintat Junie-August.
Contribuit la statorirea Reputaţiei
bune a lui Marghiloman şi Stere
respective la încrederea nemţilor
faţă de ei. prin Exz Riedl.

Excelenţa Riedl era şef de secţie în ministerul de comerţ din *Viena*. Făcuse parte şi el din laboratoriul archiducelui *Francisc Ferdinand* şi era bine cunoscut şi la *Bucureşti* ca unul care, în anul 1912, luase parte, în capitala României, la tratativele comerciale ce, se urmau atunci între monarchia austro-ungară şi statul român.

Acest document, necunoscut până azi de marele public, cu afirmaţiunile sale grave, prezintă pe *Vaida* în cea mai tristă şi odioasă lumină: aceea de spion în serviciul Austriei, de duşman al dinastiei României şi al politicei statului român şi pe deasupra de slugă plecată a Puterilor centrale şi a dinastiei de Habsburg, de dragul cărora declara: *„Indată după izbucnirea răsboiului, Românii din Ardeal au încercat totul pentru a provoca în România un curent favorabil Puterilor centrale"*.

ACORDUL TACIT DINTRE VAIDA ŞI MANIU

Dar „aceşti Români din Ardeal" erau reprezentaţi numai de *Vaida,* cu acordul tacit al d-lui *Iuliu Maniu* şi fără de nici o autorizaţie din partea poporului. Aceşti doi oameni, atât de nefaşti pentru cimentarea sufletească a neamului nostru, au fost par'că anume croiţi de natură, ca să se înţeleagă de minune între ei pe spinarea vechiului regat şi în dauna unificării sufleteşti a tuturor Românilor. Ei lucrau şi lucrează şi azi de perfect acord: unul activând impulsiv şi altul tăcând cu infernală premeditare. Iata o probă dintr'atâtea altele:

Pe când *Alex. Vaida* alerga desperat ca să obţină, prin ajutorul guvernelor austriac şi german, consimţimântul contelui *Tisza* de a arunca câte-va firimituri Românilor din Ardeal, crezând că prin acest fapt România va scoate sabia ei din teacă, spre a lupta alaturi de Puterile centrale şi pentru ideia *Austriei Mari,* atât de scumpă inimei lui înstrăinate, intimul său amic, iezuitul d. *Iuliu Maniu,* ne asigură — dacă e să dăm crezământ declaraţiilor sale din şedinţa dela 8 Martie 1921 a Camerei României Mari, cu prilejul validării alegerii trădătorului *C. Stere* — că ar fi fost mistuit de următoarele gânduri:

...„Şi ne îngrozeam vazând cum soldaţii români din Ardeal sunt siliţi să meargă alături de soldaţii unguri. Şi ne îngrozeam la ideia că, în situaţiunea aceasta, România poate să ia parte în războiu alături de Austro-Ungaria, fiindcă, d-lor, după cum prevedeam noi lucrurile, ni-se părea că nu se putea evita catastrofa".

Groaza d-lui *Maniu* este o simplă poveste, interesată şi menită sa ameţiască lumea politică din vechiul regat. Documentele ieşite la iveala dupa răsboiu au trădat însă întreg iezuitismul d-sale.

Nu există nici cea mai mică îndoială că *Alex. Vaida* a scris, cu ştirea şi aprobarea lui *Maniu,* faimosul său memoriu, spre a se justifica pe sine şi conducerea partidului naţional, în faţa guvernelor din *Viena* şi *Berlin,* pentru insuccesul tratativelor de împacare româno-maghiară, insucces, pe care îl atribue numai contelui *Tisza,* din încăpăţinarea căruia s'ar fi produs intervenţia României în răsboiu împotriva Austro-Ungariei.

Dar acest memoriu mai urmărea şi un alt scop prea puţin onorabil: acela de a reproduce pe larg opiniile lui *Alex. Marghiloman,* pe care le-a exprimat în toamna anului 1914 celor 5 delegaţi ar-

deleni, veniţi la *Bucureşti* cu ocazia înmormântarii regelui *Carol I*, precum şi de a descrie pe larg acţiunea dela *Viena* a d-lui *C. Stere* din primăvara anului 1916, cu tendinţa manifestă de a recomanda pe aceşti cunoscuţi antagonişti ai politicei instinctului naţional atenţiunii guvernelor dela *Viena* şi *Berlin*, pentru a avea toată încrederea în ei în vederea crimei ce se punea la cale împotriva României şi a dinastiei sale.

Exact în timpul când armata română, refacută, semăna dealurile dela *Mărăşti* şi *Oituz*, ca şi câmpia dela *Mărăşeşti*, cu morţii sai glorioşi, *Vaida* redacta memorii confidenţiale către duşmani, pentru a înlesni proiectele lor criminale împotriva României, iar d. *Iuliu Maniu* lupta pe diversele fronturi austro-ungare împotriva aliaţilor României şi — afirma unii — chiar împotriva ei.

Când toate aceste grave fapte se vor cunoaşte de toată suflarea românească, nimeni nu se va mai mira că în ziua de 11 Aprilie 1930, sub guvernul de pomina al d-lor *Maniu* şi *Vaida*, care, spre batjocura României Mari, a putut fi adus la putere în Noembrie 1928, invalizii de răsboiu ai armatei române, simbolul eroismului şi sacrificiului naţional pentru intregirea neamului, în cap cu văduva generalului *David Praporgescu*, mort ca un erou pe front, au putut fi maltrataţi, udaţi cu tulumbele pompierilor şi bătuţi din ordinul criminal al lui *Vaida*, ministru de interne, care a avut chiar cinismul să comande: *foc!* Se ştie că numai graţie tactului generalului *Nicoleanu*, prefectul poliţiei capitalei, care izbucnise în plâns la auzul ordinului fostului spion austriac, s'a putut evita cel mai monstruos măcel.

Infruntând cu surâs şi ţigara parfumată manifestaţia liniştita a invalizilor de răsboiu, cari nu cereau mila statului, ci reîntegrarea în drepturile lor legitime, cum s'a făcut din belşug pentru pensionarii unguri, duşmani ai ideii de stat român, *Vaida* a profanat cea mai glorioasă pagină din istoria României, iar moartea invalidului *Nicolae Christache*, victimă a represiunii criminale ordonate de cel mai cinic dintre sfetnicii de totdeauna ai Coroanei, va constitui un vecinic abiz între sufletul instrainat al ardeleanului din capul ministerului de interne şi sufletul nobil şi românesc al vechiului regat. Cum era să înţeleaga *Vaida* glasul eroilor schilodiţi cari l'au eliberat împotriva voinţei sale!?

Dar pentru a ilustra cultul pentru străini al omului, care, graţie zicătoarei „că la Dumnezeu şi în Ţara românească totul e posibil",

a putut ajunge prim-ministru şi ministru de interne în România Mare, contra căreia a uneltit din răsputeri ca să nu se înfăptuiască, îmi voiu îndeplini această sarcină până la sfârşit, cu tot desgustul ce-mi deşteaptă această orgolioasă personalitate, această ciupercă veninoasă a austro-filismului habsburgic, care otrăveşte politica statului român întregit.

In interesul istoriei ţin să adaug că ambele memorii publicate de mine, unul mai grav decât altul, — şi al lui *C. Stere* şi al lui *Alex. Vaida* au fost şi în posesiunea înţeleptului bărbat de stat *Ion I. C. Bratianu.* Suflet mare şi generos, patriot luminat şi cumpătat, el, cât a trăit, le-a ţinut zavorite sub cheie, cu durerea în suflet ca nişte Români au putut fi capabili de asemenea acte de felonie în cele mai tragice momente ale neamului.

Mai adaug înca ca ele n'ar fi văzut lumina zilei nici acum, daca guvernul *Maniu-Vaida,* punând mâna pe guvernul ţării, ar fi fost apărătorul întaririi României prin unificarea nouilor provincii cu vechiul regat. Politica aceasta putea fi marea lui glorie, fiind-ca aceasta era imperativa lui datorie, pe care a nesocotit-o în modul cel mai scandalos.

Deci e cazul de a spune: *Tu l'as voulu, Georges Dandin!*

CAPITOLUL XIV.

C. STERE SCOATE ZIARUL „LUMINA" DUPĂ INDEMNUL HOTĂRÎTOR AL LUI ALEX. VAIDA. PLANURILE ŞI PROPAGANDA CELOR DOI CONSPIRATORI

Pentru asigurarea şi ducerea la bun sfârşit a infernalei campanii din anul 1917 împotriva României sângerânde şi a dinastiei sale, campanie criminală pusă la cale şi condusă cu o demonică îndârjire de către *Alex. Vaida* şi *C. Stere*, se simţea absolută nevoie de un organ de publicitate, de înfiinţarea unui ziar, în scop de propagandă şi cu menirea de a fi trimis, prin ori-ce mijloace, in tranşeele armatei române, care trebuia îndemnată să dezerteze dela datorie, spre a se ajunge astfel mai de grabă la capitularea României şi apoi la încheerea păcii cu Puterile centrale.

Hotarîrea de a scoate o gazetă zilnică, la *Bucureşti*, în acest scop mizerabil şi odios, a fost luată de *Vaida* şi *Stere*, în luna Aprilie 1917, cu prilejul întâlnirei lor dela *Viena*. Persoane demne de încredere îmi afirmă cum-că la întâlnirea acestor doi tradători ar fi luat parte şi d. *Iuliu Maniu*, care ar fi fost văzut atunci de mai mulţi Români în societatea lor în *„Cafeneaua Arcadelor"* din *Viena*. N'am însă nici o dovada, pe care să mă pot întemeia în această privinţă. Rămâne însă în sarcina istoriei viitoare, ca să lămurească pe deplin şi cu probe rolul jucat de d. *Maniu* în abominabila conjuraţie vaidisto-steristă. Strânsa şi nedespărţita pretenie dintre cei doi Herostraţi ardeleni indică însă şi pe d. *Maniu* ca făcând parte din sceleratul complot.

Fapt cert este că în scoaterea *„Luminei"*, *Alex. Vaida* a avut cuvântul său hotăritor, după propria mărturisire a complicelui său *C. Stere*, care este edificatoare şi asupra atitudinei dubioase a d-lui *Maniu*. Iată dovada:

DOVADA COMPLICITĂŢII LUI ALEX. VAIDA

In revista *„Hiena"* a d-lui *Pamfil Şeicaru,* actual deputat (No. 1, anul III din 15 Octombrie 1922), găsesc următoarea preţioasa declaraţiune făcută directorului acestei reviste decătre *C. Stere* la adresa d-lor *Vaida* şi *Maniu:*

„De-altfel eu personal sunt îndreptăţit să nu prea am încredere în fruntaşii partidului naţional. In Martie trecut [1], *când eram atacat şi judecat cu atâta violenţă, doi oameni trebuiau să vorbeasca:* **Vaida** şi **Maniu.** *Ei ştiau prea bine că voiu tăcea. Datoria lor era să vorbească. Inainte de a scoate* „Lumina", *am şovăit.*

„Cuvintele lui Vaida au fost hotărîtoare: — „Domnule Stere, trebue să avem două oţele în foc. Nu ştiu cum va eşi neamul românesc din vâltoarea cumplită, în care 'i-se hotăreşte destinul!

„De-altfel Vaida şi Maniu, cari credeau că singura noastră scăpare în timpurile acelea era intrarea noastră în confederaţia austro-ungară, au mers până acolo că au cerut, pentru mine şi fără ştirea mea, audienţă la împăratul. Noroc că nu m'am dus. Altfel puteam fi foarte bine împuşcat fără ca nici Vaida, nici Maniu să se găsească obligaţi de a vorbi, clarificând o realitate."

Nici-odată *Vaida* şi *Maniu* n'au dat un răspuns la extrem de gravele declaraţiuni de mai sus ale lui *C. Stere.* Tăcerea este semnificativa şi confirmă zicătoarea: *cine tace, recunoaşte.* Adevărul spuselor trădatorului a rămas până azi nerăsturnat din partea celor doi *Herostraţi,* direct şi precis vizaţi.

APARIŢIA ŞI PROGRAMUL „LUMINEI"

Primul număr al odiosului ziar *„Lumina"* a aparut, la *Bucureşti,* în ziua de 1 Septembrie 1917, cu un *„Cuvânt către cititori",* iscălit de *C. Stere* şi care se termină cu următoarele cuvinte concludente:

„Un singur lucru cer dela cititorii ziarului nostru, menit să vada lumina **în aceste zile de durere şi ruşine**: *Să-l citească*

---

1) Adică în Martie 1921, când trădătorul *C. Stere,* fiind ales deputat la *Soroca* (Basarabia), a fost teribil atacat în Cameră cu ocazia validării decătre *Take Ionescu,* p'atunci ministru de externe, *N. Iorga,* etc. *(Nota autorului).*

tot aşa desbrăcaţi de patimi mărunte şi prejudecăţi, cum va fi scris. Să cântărească fie-care cuvânt şi să-şi facă ei singuri examenul de conştiinţă, **dar să nu înăbuşe, înspăimântaţi de lumina crudă a adevărului, răsunetul ce acest cuvânt l'ar găsi în inima lor".**

PROPAGANDA SCELERATĂ A „LUMINEI"

Despre activitatea omului *„Luminei"* gasesc amănunte foarte interesante în desbaterile Camerei deputaţilor din luna Martie 1921, când *Stere,* fiind ales deputat de *Soroca,* s'a discutat validarea alegerii sale. Iata câte-va extrase din discursurile rostite cu această ocazie.

Generalul G. Cantacuzino-Graniţerul spunea, în şedinţa dela 4 Martie 1921, următoarele:

„Eram, d-lor, în tranşee, unde sângeram cu toţii, când de-odata, pentru prima-oară, primesc în tranşeele mele ziarul „Lumina", *unde slovă cu slovă, frază cu frază, d.* Stere, *român, se pusese de partea duşmanilor şi în contra noastră, a Românilor, a compatrioţilor lui. Ei bine, d-lor, aceasta nu se poate chema altfel decât* trădare de neam.

„Această proză în tranşee ne venea prin tunuri, care se cheamu „Minenwerfer". *Se scoteau cartuşele din aceste tunuri şi în locul lor se puneau teancuri de jurnale, care, prin puterea exploziei, erau asvârlite în şanţurile noastre. In chipul acesta am primit în transee* „Gazeta Bucureştilor", „Lumina" *şi un apel al unui mitropolit* [1]).

„Eram într'o zi mai grea decât toate celelalte, când şanţurile erau pline de cadavre la dreapta şi la stânga. Tocmai atunci am primit prima încărcătură cu ziarul „Lumina". *N'am putut, d-lor, să-mi închipuesc ca poate să existe un om, care să facă astfel de fapte".*

In aceeaşi şedinţa a Camerei, d. *M. D. Berlescu,* vorbind în contra validării, reproducea din *„Lumina"* următoarele rânduri semnate de *C. Stere:*

„România n'a fost atacată de nimeni. Ea a pornit rasboiul pentru un singur scop: Cucerirea Ardealului.

„Dar în situaţia descrisă de el însuşi, mai crede primul ministru că acest scop mai poate fi realizat? Atunci, pentru-ce mai luptă România?

---

1) E vorba de apelul nenorocitului mitropolit-primat *Conon Aramescu Donici,* scris sub presiunea Austro-Germanilor, cari ocupaseră *Bucureştii.— (Nota autorului).*

„Pace, prin urmare pace, cu ori-ce preț, cu Puterile centrale învingătoare!“

D. Gr. N. Filipescu, în aceeaşi şedinţă a Camerei, spunea, între altele, ca *C. Stere* a dat ziarului unguresce *Az Est* din *Budapesta* un interview, publicat în numărul dela 15 Iunie 1917, şi în care declara următoarele:

„Amândoua neamurile — Românii și Maghiarii sunt îndrumate unul lângă altul. Maghiarii, printr'o politica prevenitoare, trebue să facă posibil ca chestiunea balcanica sa se reguleze definitiv sub egida Puterilor centrale, **iar România să ajungă sub casa de Habsburg şi să aleagă de rege al său pe împăratul şi regele Carol VII“.**

Acest interview a fost dat în momentul când America intra în răsboiu şi când împaratul *Carol* primea faimoasa scrisoare din partea contelui *Czernin,* în care acesta îi făcea cunoscut că monarchia nu va putea sa ducă răsboiul mai mult de 6 luni.

In admisibila sa filipică în contra validării lui C. *Stere,* d. prof. *N. Iorga* reproducea, tot la Cameră, următoarele definiţiuni cu privire la răsboiul nostru sfânt facute de tradatorul *Stere:*

„Atentat împotriva neamului“ („Lumina“ din 1 Octombrie 1917), iar la 2 Octombrie trădătorul declara: *„Eu nu văd în Germania un vrăsmaș, care ar cauta să ne strivească. Nu Germania ne-a atacat, ci noi 'i-am impus rasboiul“.* La 29 Decembrie 1917, *Stere* scria: *„La urma urmelor, Germania va birui, pentru ca a avut, ca și omul drept al antichității, dreptate singur împotriva tuturor“.*

„D-lor — zice d. Iorga *în strălucitul său discurs da, este foarte frumos sa ai dreptate singur împotriva tuturor, dar este ceva împotriva căruia nu poți să ai dreptate. Acel ceva este țara ta, este neamul tău, este lupta și suferințele amândurora“. (aplause prelungite, strigate de bravo).*

La 10 Septembrie 1918, *Stere* pleda în *„Lumina“* alipirea României la Austro-Ungaria:

„A fost mai puțin independenta Ungaria prin venirea sub aceeași monarchie cu Austria, decât România în toată splendida ei izolațiune?“

Odioasa gazeta, care aparuse cu scopul lămurit de a înlătura nu numai regimul, care făcuse răsboiul, nu numai toate personalitățile amestecate în rasboiu, nu numai întreaga clasă conducatoare, urmărea sa înlăture şi pe regele *Ferdinand,* martirul

rasboiului nostru, pe care plănuia să-l înlocuiască cu împaratul rege al Austro-Ungariei *Carol VII*, intenţiune, pe care a recunoscut-o şi d. *Iuliu Maniu*, la întrebarea expresă a d-lui *Iorga*, răspunzând: *Da!* Totuşi şi acest „mare patriot" a votat pentru validarea alegerii trădătorului *Stere*.

La 26 Decembrie 1917, *„Lumina"* scria:

„Dina ziua când a urcat scările tronului şi când, după declaraţiile lui Delcassé, *a hotărît să părăsească drumul politic, pe care l'a urmat şi pe care 'i-l'a arătat predecesorul său, soarta regelui* Ferdinand *s'a legat strâns de cea a d-lui* Bratianu, *a d-lui* Take Ionescu *şi a tuturor Antantiştilor rasboinici. Nu e greu de prevăzut azi, care va fi această soartă"*.

In acelaşi număr *„Lumina"* vorbea de *„Român'a fără rege şi fără guvern"*, adică nu o detronare de făcut, ci o detronare, care, *„în ceea-ce priveşte dreptul, este îndeplinită"*, iar în numărul din 11 Ianuarie 1918 trădătorul ameninţa cu urmatoarele cuvinte pe autorii răsboiului:

„Va veni ziua de judecată pentru marii noştri patrioţi şi barbaţi de stat!".

Cât cinism, Doamne, şi câtă inconştienţa!

Din fericire, răsunetul, pe care comptau trădatorii ca il vor obţine, prin criminala lor propagandă, în opinia publică din ţara ocupată, ca şi în tranşeele din Moldova, unde brava armată română rezista cu preţul morţii diviziilor de fer ale lui *Mackensen*, a fost cu totul contrară aşteptărilor lor criminale.

REZISTENŢA ROMÂNIEI

In ce priveşte puterea de rezistenţă a României, la sfârşitul anului 1917, când *Stere* şi *Vaida* sperau că o să fie sdrobită, ea era încă destul de considerabilă, precum ne-o mărturiseşte însuşi contele *Czernin*, protectorul lor, care în cartea sa *„Im Weltkriege"* scrie, la pag. 355, următoarele:

„Trebue să spun că părerea răspândită în multe cercuri, după care România ar fi ajuns la limita puterilor ei şi că ar fi fost nevoită să accepte toate condiţiile, era fundamental falşă. Românii se aflau în poziţii foarte puternice, moralul armatei lor era excelent şi la ultimele crâncene atacuri dela Mărăşeşti, *trupele lui* Mackensen *s'au ales cu capetele însângerate.*

„In rândurile armatei române se auziau foarte multe și competente glasuri, care erau absolut de partea acelora, cari voiau să continue lupta până la extrem“.

O altă dovadă despre aceasta ne-o oferă și generalul austriac *Max Ronge,* ultimul șef al serviciului de spionagiu din ministerul de rasboiu austro-ungar, care, în cartea sa *„Kriegs und Industrie Spionage“,* scrie următoarele la pag. 355:

„In primăvara anului 1918, armata română reorganizată era un dușman mai primejdios ca la începutul rasboiului și, cu toată pacea încheiată, a cărei ratificare Românii o tărăgănau, noi nu eram siguri de ei“.

Iată pentru-ce nu s'a putut realiza dorința și planul infam al conjuraților *Vaida* și *Stere.* Sufletul românesc, concentrat în Moldova, era încă viu și destul de puternic, ca să le strice toate socotelile, care erau următoarele: Cucerirea Moldovei și apoi ocuparea inevitabilă a Basarabiei cu *Odessa,* țeluri ispititoare, după care trebuia să urmeze capitularea României și odată cu ea alungarea dinastiei.

Diviziile de „fer“ germane 'și-au găsit însă la *Mărășești* mormântul de veci, iar guvernul român și armata lui din Moldova așteptau cu încredere desfășurarea marelor evenimente ale contra-ofensivei aliaților de pe frontul de vest din vara anului 1918, care s'a terminat în toamna aceluiași an cu înfrângerea definitivă a Puterile centrale, când „marele patriot“ *Alex. Vaida,* văzându-și înmormântate toate visurile pentru renașterea Austriei Mari, 'și-a revizuit repede, cum voiu arăta, toate convingerile și, ca și când nici usturoiu n'a mâncat, nici gura nu-i mirosea, a început de-odată să joace rolul lui *Mihai Viteazul!*

NENOROCUL LUI ALEX. VAIDA

Trebue să recunosc însă ca *Alex. Vaida* a fost în tot cursul răsboiului un om fără noroc. Intr'adevăr, dupa-ce, la 28 Iunie 1914, protectorul și mentorul său, arhiducele *Francisc Ferdinand,* a fost omorît la *Serajewo* de gloanțele tînarului sârb *Gavril Prinzip,* după-ce contele *Tisza* l'a tratat mereu ca pe o cantitate neglijabilă, *Alex. Vaida* 'și-a legat soarta de contele *Czernin,* ajuns ministru de externe al AustroUngariei și pe care îl cunoștea din „laboratoriul“ nefericitului moștenitor al tronului habsburgic.

Daca ar fi fost un bun român, care să se fi inspirat în politica rasboiului de instinctul național, care vibra în vechiul regat, cu atâta măreție şi putere, era natural, frumos şi logic să-şi fi legat soarta de cea a României, ale cărei destine le conducea înțeleptul *Ion I. C. Brătianu.* El însă s'a ferit de *Brătianu,* deoarece ştia ca acesta era — după cum îl taxează contele *Czernin,* la pag. 109 a volumului sau *„Im Wertkriege"*,—un bărbat *„cu o orientare absolut occidentală şi în fundul sufletului său era germanofob"*.

Cât de deştept şi perspicace era contele *Czernin,* cu care se aliase *Vaida* împotriva României, este suficient să arat cititorului ce spune el însuşi despre sine în cartea sa de mai sus, la pag. 128:

„In Octombrie 1914 — scrie contele Czernin — *s'a întâmplat un incident foarte penibil pentru mine. Plecasem cu automobilul din* Bucureşti *la* Sinaia *şi duceam cu mine mai multe documente politice puse într'o geantă, care, din greşala unui servitor, fusese legată la spatele maşinei, în loc să fie pusă înlăuntru. Pe drum geanta a fost deslegată şi luată. Cu toate străduințele mele, geanta n'a fost gasita decât după cercetări de 3 săptămâni în şura unui țăran, care, după toate aparențele, nu înstrăinase alt-ceva decât țigările aflate într'ânsa. După ocuparea* Bucureştilor *de trupele austro-ungare, copiile şi fotografiile tuturor actelor mele au fost găsite în locuința d-lui* Brătianu".

Iată cu cine se aliase arivistul *Al. von Vajda!*

CONTELE CZERNIN ŞI DETRONAREA REGELUI FERDINAND

Cu tot memoriul trădătorului *C. Stere* către guvernele ungar, austriac şi german şi către comandamentele lor militare, prin care li-se propunea şi cerea alungarea dinastiei române, memoriu, care a fost înmânat contelui *Czernin* de către însuşi *Alex. Vaida,* cum am dovedit mai înainte cu propriul lui scris, şi cu toată campania mizerabilă dusă prin ziarul *„Lumina"*, în acest scop, cei doi trădători nu 'şi-au ajuns scopul.

Iată ce spune în această privință tot contele *Czernin* la bag. 130 a cărții sale:

„Când tratam pacea la Bucureşti, *s'au făcut asupra mea mari presiuni pentru a detrona dinastia. Natural, situația nu s'ar fi schimbat întru nimic, pentru-că Antanta ar fi reîntronat-o după*

victorie. Dar eu m'am opus acestor stăruințe nu din acest motiv, pe care nu-l puteam prevede (?), ci cu totul din alte cauze, deși eram perfect convins că regina Maria *rămânea tot dușmana noastră.*"

Iată o chestie, în care contele *Czernin* se arăta mai „românofil" decât „vajnicul român" *Alex. Vaida!*

ASEMĂNAREA DINTRE UNELE PĂRERI ALE CONTELUI CZERNIN ȘI ALEX. VAIDA

Dar pe cât de adevarat este că *Alex. Vaida* era o sluga umilă și spion în serviciul Austriei și al dinastiei Habsburgilor, cum rezultă în mod neîndoios din memoriul sau, tot pe atât de adevărat este că el era în același timp și un dușman înverșunat al contelui *Tisza,* care, fiind-că îi cunoștea austrofilismul său bolnavicios, nu-i da nici o atenție și îl trata în consecință. O aversiune împotriva lui *Tisza,* bine înțeles mai moderată și mai mascată, nutrea și contele *Czernin,* căruia îi fusese inspirată, ca și lui *Vaida,* de *„laboratoriul"* archiducelui *Francisc Ferdinand,* ai cărui devotați laboranți fuseseră amândoi până la năpraznica lui moarte.

Acestei trăsături caracteristice amânduror acestor dușmani ai României din timpul răsboiului îi dă expresiune într'o formă admirabilă contele *Czernin,* care, la pag. 127 a interesantei sale lucrări, scrie:

„Este o pedeapsă grozav de dreaptă, că această biată Ungarie, **care a contribuit așa de mult la înfrângerea definitivă a Austro-Ungariei,** *a avut mai mult de suferit de pe urma ei și că tocmai Românii, atât de desprețuiți și persecutați de dânsa, au fost aceia, cari au avut cel mai mare triumf în teritoriile maghiare".*

Chestiunea cât este de dreaptă această pedeapsă a Ungariei pe spinarea scumpei și adoratei sale Austrii de odinioară, rămâne s'o lămurească mai pe larg *Alex. Vaida* după o înțelegere prealabilă cu prietenul său *Czernin.*

CAPITOLUL XV.

ACȚIUNEA POLITICĂ A LUI ALEX. VAIDA ȘI IULIU MANIU DIN TIMPUL RĂSBOIULUI ÎN LUMINA FOSTULUI MINISTRU DE INTERNE MAGHIAR I. KRISTOFFY

Sa cercetam acum ce gândește un alt bărbat politic maghiar despre „naționalismul" și „românismul" d-lor *Alex. Vaida* și *I. Maniu.*

I. Kristoffy, fost ministru de interne al Ungariei în anii 1905 și 1906, spune in *„Memoriile"* sale, apărute în 1927 sub titlul *„Magyarország Kálváriája — az összeomlás utja"* (Calvarul Ungariei — drumul prăbușirii), că archiducele *Francisc Ferdinand,* patronul lui *Alex. Vaida,* voia să asigure existența monarchiei austro-ungare prin unirea tuturor popoarelor și națiunilor, care trăiau in monarchie. Știind însă că împrejurările nu vor permite realizarea acestui proiect, a fost nevoit să adopte ideia regimului federalist, dar numai până la limita dictată de circumstanțele politice [1]).

In ce privește pe Români, *Kristoffy* susține că izvorul tuturor relelor era suspendarea aplicării legii pentru îndreptățirea naționalităților nemaghiare. Conducătorii naționalităților urmăreau remedierea acestei situații, nu prin mijloace violente, ci pe cale constituțională și de aceea cereau introducerea votului universal. *La desmembrarea Ungariei nu s'au gândit nici-odată serios, afară de cazul prăbușirii monarchiei. Această eventualitate n'a format însă nici odată în mod serios obiectul preocupărilor lor.* **Dimpotrivă,**

---

1) Vezi *„Magyarország Kálváriája az összeomlás utja"* (Calvarul Ungariei. Drumul prăbușirei), de *Kristóffy Iozsef,* Budapesta, 1927, pag. 711.

ei au fost totdeauna de părere că poziția monarchiei trebuie întărită [1]).

Chiar când a eşit în vileag archiducele *Francisc Ferdinand* cu „laboratoriul" său, fruntaşii Românilor şi ai celorlalte naționalități nu doreau alt-ceva decât aplicarea legii naționalităților şi realizarea votului universal. Ei 'şi-au menținut aceste pretențiuni şi după izbucnirea războiului european şi nu 'şi-au lărgit programul nici atunci, când contele *Czernin* le-a cerut faimoasa declarație de fidelitate (din primăvara anului 1917), întru cât nu cereau în schimbul ei decât acelaşi lucru [2]).

In momentul când se prevedea prăbuşirea monarchiei austro-ungare, Românii, ca şi Slovacii, dimpreună cu celelalte naționalitați, aşteptau, *fără vre-o emoție deosebită,* desfăşurarea evenimentelor. Şefii naționalităților, aflați la *Viena,* erau ceva mai activi, **dar nici atunci nu lucrau pentru distrugerea monarchiei; ei se străduiau să-şi asigure cât mai multe concesiuni, dacă răsboiul s'ar pierde.**

Cu alte cuvinte, naționalitațile din Ungaria s'ar fi putut câştiga şi atunci foarte uşor pentru un acord echitabil. Pretențiunile lor erau tot cele vechi. Insuşi *Iuliu Maniu* a declarat cu prilejul unei consfătuiri ținută la *Alba-Iulia:* **„Dacă regele Carol IV ar realiza votul universal, egal şi secret şi dacă ar aplica cu sinceritate legea naționalităților, totul s'ar putea arangea"** [3]).

Kristoffy scrie mai departe:

„Politicianii maghiari îşi frământau capul atunci cu uniunea personală şi nu dedeau atenție chestiunii naționalităților din Ungaria, care era într'adevăr hotărîtoare. Timpul acesta era cel mai propice pentru soluționarea ei. Afirm şi pot să dovedesc că conducătorii naționalităților aşteptau atunci să fie chemați. Dar nimeni nu stetea cu ei de vorbă nici la Budapesta, *nici la* Viena, *cu toate că* d-nii Vaida *şi* Milan Hodzsa *se aflau tocmai în acest scop în permanență la* Viena. *Ce-ar fi fost dacă cei doi politicianii ai naționalităților ar fi fost primiți în guvernul popular ce se propusese? Toată problema atârna p'atunci de aceasta"* [4]).

1) Idem, pag. 773.
2) Idem, pag. 774.
3) Idem, pag. 782.
4) Idem, pag. 782.

In ce priveşte autonomia Ardealului, fostul ministru de interne al Ungariei *Kristóffy* ne dă în voluminoasa sa lucrare următoarele amănunte interesante cuprinse într'o scrisoare a sa către *Geza Daruváry*, şeful cabinetului imperial, datată din Octombrie 1916:

„Fusesem informat din bună sursă berlineza că este vorba de autonomia Ardealului. Aceasta era cea mai recentă concesie în favoarea României (pentru a fi atrasă în răsboiu alături de Puterile centrale. Nota autorului). *Eu eram de părere că această idee trebuie îmbrăţişată, întâiu pentru-că nu atingea situaţia teritorială a monarchiei; al douilea, pentru-că s'ar fi amânat încă mult timp separaţia Ardealului, şi al treilea, pentru-că acest proiect ar fi fost în ori-ce caz potrivit ca să paralizeze mişcarea lui* N. Filipescu, *în care caz nimic n'ar mai fi împiedecat dinastia Hohenzollernilor din România ca să se ralieze cu noi.*

„Repet că nu mă îndoiam nici un moment de realizarea acestui proiect pentru următoarele motive: Acţiunea lui Filipescu *era absolut identică cu vechia mişcare iredentistă a Ardelenilor. Se poate spune că întreaga acţiune a lui* Filipescu *se alimenta de acolo şi că de fapt mişcarea ostilă din România era organizata şi condusa de preotul* Lucaciu *şi* Octavian Goga *dimpreună cu tovarăşii lor din Ardeal"* [1]).

La această scrisoare, *Kristóffy* adaugă următorul comentar:

„Acelaş dr. Alex. Vaida, care a devenit ulterior primministru al României, a călătorit atunci săptămâni întregi între Berlin şi Bucureşti, în interesul autonomiei Ardealului. Planul a eşuat din cauza împotrivirei îndărătnice a unei staţiuni intermediare a Budapestei" [2]).

Spre sfârşitul cărţii sale, vorbind de ideia unui guvern popular şi salvator, în anul 1918, *Kristóffy* se exprimă astfel:

„Dacă politica maghiară nu ar fi tratat chestia naţionalităţilor cu lozinci, ci cu mijloacele vieţii reale, susţin că nenorocirea catastrofala a Ungariei s'ar fi putut evita. Cunoaştem prea bine mentalitatea conducatorilor naţionalităţilor. Cea mai mare satisfacţie politică, cea mai înaltă distincţie ar fi fost pentru ei să primească

1) Idem, pag. 785.
2) Idem, pag. 786.

dela „Habsburgi" *vre-un portofoliu ministerial și dacă* dr. Alex. Vaida *și* dr. Milan Hodza *ar fi obținut aceasta, din vreme, în Ungaria, și daca, pe baza aceasta, conaționalii lor ar fi găsit un plasament în guvernarea statului, nici-odată nu ar fi schimbat stralucita lor situație din imperiul habsburgic cu portofoliile și posturile nesigure ce li-se ofereau la* București *și la* Praga.

„Cred și astăzi în mod neclintit și mărturisesc că în cazul acesta, niciodată nu s'ar fi citit în Parlamentul maghiar declarațiile de separațiune și s'ar fi produs acea situație, aproape de necrezut, ca *dr. Alex. Vaida* și *dr. Milan Hodza*, plasați în guvernul maghiar, să apere la tratativele de pace, împreună cu noi, integritatea teritorială a Ungariei" [1]).

Ce bine își cunoștea oamenii *Kristoffy* și nu degeaba susține el ca ii cântarise!

---

1) Idem. pag. 839 și 840.

CAPITOLUL XVI.

LOGICA FAPTELOR

Din cele aratate în capitolele precedente, cu tot luxul de amanunţimi şi cu o documentare, care dată fiind originea izvoarelor, cred că nu poate fi pusă nici o clipă la îndoială, reese că în anul 1917, adică tocmai în anul, care însemna punctul culminant al calvarului neamului românesc în sforţările lui supra-omeneşti pentru înfăptuirea unităţei sale naţionale, tocmai în acest timp au culminat şi sforţările fatale ale fruntaşului ardelean *Alex. Vaida,* care pare că îşi făcuse unica raţiune a existenţei sale din împiedecarea prin ori şi ce mijloace, fie chiar prin manopere nedemne şi criminale, a visului secular al neamului acesta.

Ba mai mult decât atât, pecând toate partidele politice din Boemia, până chiar şi socialiştii, afară de clericalii papistaşi, şi-au dat frăţeşte mâna pentru a lupta împotriva dominaţiunii habsburgice şi pentru renaşterea statului ceh, *Alex. Vaida* şi acoliţii săi se improvizau în unelte de susţinere a Habsburgilor şi a integrităţii monarchiei austro-ungare, căutând să facă din întreg neamul românesc un zid de apărare în jurul lor. Şi ceea-ce este şi mai monstruos, este că aceştia, în urmărirea politicei lor scelerate, nu s'au dat în lături de a se alia dincoace de munţi cu toate elementele catilinare, ca *C. Stere, colonelul Verzea,* etc. şi a întinde astfel complotul urzit în speluncile *Vienei* şi pe pământul vechiului regat, cu scopul bine definit de a da acţiunii lor aparenţa unui consens naţional.

Trec peste imunda pastorala a trădătorului mitropolit *Mangra* de tristă memorie; trec şi peste declaraţia mitropoliţilor, episcopilor şi a intelectualilor români din prima decadă a lunei Februarie 1917, declaraţie, care a fost dată cu învoirea prealabilă a

conducerii partidului naţional, şi ma oprese la cele trei acte eminamente politice, petrecute în decursul acestui an, ca o acţiune combinata.

Primul a fost memoriul lui *C. Stere* către guvernele german şi austro-ungar, precum şi către comandamentele lor militare, memoriu prin care, ca punct principal, se cerea alungarea dinastiei noastre şi trecerea regatului românesc sub sceptrul Habsburgilor.

Ca urmare a acestuia, vine memoriul lui *Alex. Vaida,* tot către guvernele şi comandamentele austro-germane şi cuprinzând aproape aceleaşi concluziuni, memoriu, care avea de scop să recomande pe *Alex. Marghiloman* şi *C. Stere* ca pe adevăraţii exponenţi ai sentimentului românesc din vechiul regat şi singurii în stare a realiza politica preconizată în memoriul lui *C. Stere,* la care colaborase şi se înhămase cu trup şi suflet şi ardeleanul *Alex. Vaida*

Pentru ducerea la îndeplinire şi susţinerea atmosferei necesare realizarii acestui plan, la 1 Septembrie 1917 apare, la *Bucureşti,* sub auspiciile comandaturelor germana şi austriacă, ziarul *„Lumina“* sub direcţia lui *C. Stere,* apariţie, care, dupa propria declaraţie a acestuia, făcută în 1922, a fost precipitată în urma intervenţiei hotărîtoare a lui *Vaida.*

Din înlănţuirea acestor trei fapte rezultă fara umbra de îndoială că România sângerânda era subminata, în clipele cele mai tragice ale existenţei ei, de un vast şi criminal complot, ai cărui mânuitori principali erau *Alex. Vaida* la *Viena* şi *C. Stere* la *Bucureşti,* ambii lucrând în cel mai perfect acord înca din preziua izbucnirii răsboiului mondial. Această îndelungă şi gravă complicitate explică dealtminteri faptul de ce dela 1919 şi pâna azi, ori de câteori *C. Stere* a fost tras la raspundere şi 'i-s'a aruncat în faţă tot oprobriul acţiunii sale scelerate, *Vaida* a păstrat mutismul cel mai desăvârşit, păzindu-se cu o deosebită grija de a articula un cuvânt măcar sau o simplă apreciere în tot procesul ce s'a desfăşurat şi se desfăşoară încă între *C. Stere* şi opinia publică românească. De altfel şi *Stere* a păstrat în ce priveşte pe *Vaida* o atitudine identică. Tainele crimelor din trecut le-a pus ambilor lacatul pe buze, menţinându-se şi unul şi altul în solidaritatea tăcerii.

Singura deosebire este că pe când *Vaida,* având acelaşi trecut — ba după mine şi mai împovărat decât complicele său dela *Bucureşti* — a ajuns încă din anul 1919 prim sfetnic al Tronului, C.

Stere, ceva mai ghinionist, deşi mai cu suprafaţa, a bătut şi bate şi azi fără succes la poarta rehabilitării.

Cu toate acestea, nedreptatea trebue semnalată, caci în comparaţie cu *C. Stere, Alex. Vaida* este de două-ori trădător. *Stere* a avut cel puţin şi discernamântul realităţii şi inteligenţa ca să apară în *Sfatul Ţării,* la *Chişinău,* în Martie 1918, ca promotor al unirii Basarabiei cu patria-mamă, pe când *Alex. Vaida,* ceva mai redus ca însuşiri, ţinea morţiş la stema Habsburgilor şi lupta nu numai în contra alipirei Ardealului la România, dar pentru anexarea a însuşi regatului român la monarchia austro-ungară. El n'a putut fi adus la simţul realităţii decât numai după-ce armata româna a trecut a doua oară şi pentru totdeauna Carpaţii.

Cred că în urma faptelor expuse mai sus, toate fapte agravate şi confirmate şi prin monstruoasa broşură a lui *Vaida,* tipărită la *Viena,* în anul incoronării, pe care cititorul o va găsi în partea III, complicitatea şi identitatea de acţiune a comparşilor *Vaida-Stere* este pe deplin dovedită. Acest lucru va uşura mult istoricilor viitori explicaţiunea multor situaţiuni tragice din răsboiul integrităţii noastre naţionale.

Dar sa continuam cu descrierea ravagiilor, produse de politica nenorocita a partidului naţional în sufletul românesc de peste munţi, fie că se închina *Blajului* catolic, fie *Sibiului* ortodox.

CAPITOLUL XVII.

INCADRAREA POLITICEI „NAŢIONALE" A BLAJULUI ÎN DOCTRINA ACAPARANTĂ A CATOLICISMULUI HABSBURGIC

Ar însemna nesocotirea adevărului istoric, dacă ar nega cineva frumosul rol, pe care l'a jucat în trecut *Blajul* catolic în desvoltarea noastra culturală, ca şi epoca de înălţătoare lupte politice dusă împotriva şovinismului unguresc de partidul naţional-român din Ardeal până după procesul *„Memorandului"*. Dar tot atât de adevărat este că rolul cultural al *Blajului* a încetat din nenorocire, de-odată cu moartea canonicului *Timoteiu Cipariu* şi cu pâlpairile canonicilor *Ion Micu Moldovan* şi *Augustin Bunea,* iar perioada de glorie a partidului naţional a încetat odată cu dispariţia dintre vii a bătrânilor *Vincenţiu Babeş, Ion Raţiu* şi *George Bariţiu* şi cu înlocuirea lor în conducerea partidului naţional prin epigonii *Alex. Vaida* şi *Iuliu Maniu*, cari se lăsau inspiraţi în activitatea lor politică exclusiv numai de interesele dinastiei de Habsburg şi ale catolicismului acaparator şi corupător.

BISERICA CATOLICĂ ÎN SERVICIUL HABSBURGILOR

Chestiunea aceasta merita un studiu special şi amănunţit, mai ales pentru ilustrarea greutăţilor de tot felul, cu care au avut să lupte Românii ortodoxi din cauza Românilor papistăşiţi de-odată cu „unirea" nefastă dela 1698 încoaci. Munca serioasă şi temeinică a d-lui *dr. Silviu Dragomir,* autorul celor 2 volume despre *Istoria desrobirei religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII,* raspunde marelui gol ce se resimţea în această privinţă.

In lucrarea de faţă eu mă voiu margini, în scopul de a facilita cititorului să înţeleagă mai temeinic politica „naţională", a *Blaju-*

lui catolic, ca să facem împreună o scurtă privire istorică asupra relaţiunilor dintre dinastia Habsburgilor şi biserica catolică, autoarea frământării sufleteşti şi a desbinării religioase a unei bune părţi dintre fiii neamului nostru.

Pe lânga armată, dinastia Habsburgilor s'a sprijinit veacuri dearândul pe biserica romano-catolică, care era stâlpul ei cel mai solid. Biserica catolică a fost ajutata cu toata forţa politică şi militară de Habsburgi, cari au contribuit cu cele mai brutale instrumente la recucerirea regiunilor, unde protestantismul se întinsese in masură foarte mare, precum şi la răspândirea catolicismului printre Românii ortodoxi din Ardeal, cari, la 1698, au şi căzut în capcană.

Pe de alta parte, *Roma* punea la dispoziţia împăraţilor Austriei fară nici o rezervă toate forţele ei spirituale, morale şi politice, pentru a face o monarhie unitară, centralista şi fidelă. In vremurile acelea, când biserica reprezenta aproape exclusiv instrucţia superioară, ajutorul ei avea o importanţa capitală, ea deţinând toate aşezămintele spirituale şi educative. Dar chiar mai târziu, când cultura generală laică câştigă preponderenţă, sau chiar când statul încearcă să înfrânga puterea bisericii în chestiunile legislative şi educative, autoritatea morală şi politică a bisericii catolice n'a suferit nici o ştirbire reala.

Imensa putere a bisericii se baza pe mai mulţi factori şi anume pe nivelul cultural foarte înapoiat al maselor rurale şi apoi pe donaţiunile colosale facute de dinastie bisericei romano-catolice din monarhie, ajutându-o să devină cea mai bogată biserică din Europa.

Vorbind în general, se poate spune ca feudalismul eclesiastic întrunea toată puterea materială a feudalismului laic cu forţa culturii spirituale şi cu mirajul autorităţii ereditare. Pivotul acestei puteri îl constituiau însă de fapt imensele proprietăţi rurale, cu care biserica menţinea păturile largi ale populaţiunii rurale în dependenţa ei materială şi morală.

Biserica română „unită" dela *Blaj* a avut şi ea parte de ceva firimituri, aruncate de împărăteasa *Maria Tereza* şi urmaşii ei, dacă n'ar fi să amintesc decât cele 164.000 pogoane păduri şi pământ ale episcopiei „unite" dela *Oradea Mare* şi mai în urmă domeniul *Săcel* al mitropoliei dela *Blaj*. Episcopia romano-catolică din *Oradea Mare* avea un domeniu şi mai mare: de aproximativ 300.000 pogoane.

Se înțelege dela sine că o asemenea autoritate — istorică și economică — trebuia să aibă un rol covârșitor în conducerea maselor. Această putere se menținu aproape neschimbată până în timpurile moderne. Dar conștiința că autoritatea și privilegiile ei n'aveau rival, făcu ca biserica romano-catolică să devină din ce în ce mai automată și mai ceremonioasă, transformându-se cu încetul într'o puternică organizație politică, într'un fel' de *antidot politic*, întrebuințat de Habsburgi în contra claselor sociale, care începeau să se ridice într'o organizație, care nu-și mai trăgea energiile din massele populare, ci mai mult din bogățiile și privilegiile acordate de împărat.

Politica aceasta din partea bisericei catolice a condus cu vremea la o mișcare nu numai anticlericală, dar deadreptul liber-cugetătoare. Dogma celibatului era respectată în mod foarte incomplect chiar de clerul însuși. Viața de familie nelegitimă a preoților catolici rurali devenise proverbiala prin rolul bucătăresei preotului, care constituia un inepuizabil subiect de anecdotă în revistele umoristice vieneze și budapestane [1]).

Dacă facem abstracție de unele excepții izolate, explicabile poate prin oarecari interese sau predilecțiuni individuale, trebue să recunoaștem că biserica romano-catolică, luată în întregul ei, era departe de orice tendințe naționaliste. Aceasta atitudine, plină de consecințe, avea mai multe cauze. Inainte de toate, spiritul universalist al catolicismului nu era partizanul adâncirii deosebirilor dintre diferitele caractere naționale. Majoritățile compacte ale Slavilor catolici din Austria nu trebuiau provocate printr'o politica naționalistă germană, în însuși interesul monarchiei habsburgice unitare cu biserica ca exponent moral principal.

Numai în Ungaria, unde spiritul naționalist și șovinist maghiar era atât de puternic, încât ținea strâns în frâu tendințele internaționale ale bisericii catolice, găsim ca conducători ai minorităților, în lupta lor pentru revendicarile naționale, o serie de preoți romano-catolici sau greco-catolici, dintre cari unii au îndurat chiar ani de închisoare pentru convingerile lor, ca preoții slovaci *Hlinka* și *Juriga* și preotul român „unit" *dr. Vasile Lucaciu* etc.

---

1) Vezi volumul *„The Dissolution of the Habsburg Monarchy"* de *Oscar Jászi*, pag. 156. *Chicago*, 1929.

SITUAŢIA BISERICEI CATOLICE ÎN UNGARIA

In Ungaria situaţia bisericii catolice era întrucâtva deosebita de cea din Austria, în primul rând din cauza deosebirii dintre forţele numerice ale catolicismului în cele două ţări. In Austria exista o majoritate covârşitoare catolică de 78,8 la sută, care — dacă-i includem pe greco-catolici — atingea chiar un total de 90,8 la sută. Biserica ortodoxă (greco-orientala) nu cuprindea decât 2,3 la suta din populaţie, pe când protestanţii nu atingeau nici măcar această cifra (ci numai 2,1 la sută). Mozaicii, cu un total de 1.300.000 suflete, trăiau cu mult prea retraşi de societatea creştina, pentru a-i putea influenţa structura generală religioasa.

In Ungaria însa biserica romano-catolică constituia numai o minoritate de 49,3 la sută, care nu devenea majoritate (60,3 la suta), decât daca se adaogau şi greco-catolicii. Elementul greco-catolic (în majoritate Români şi Ruteni) constituia, cel puţin în marea lui majoritate, o entitate naţională distincta.

Poziţia monopolistă a bisericii romano-catolice mai era contrabalansată de faptul că o minoritate protestanta de 21,4 la suta (14,3 la sută Calvinişti de cea mai pură viţa maghiară) avea o influenţă mare atât asupra vieţii politice, cât şi a celei sociale şi reprezenta un curent de opinii mai largi şi mai liberale.

In acelaş timp, o minoritate considerabila de greco-ortodoxi (12,8 la sută), în majoritate Români, formau o lume aparte, a carei ideologie şi aspiraţiuni nu aveau nici un punct de contact şi nu armonizau de fel cu catolicismul oficial. Insfârşit o minoritate israelită de 5 la sută constituia un element activ în toate sferele intelectuale ale societaţii ungare.

Cu toate aceste diferenţe în situaţia religioasa, cei mai mulţi dintre clericii superiori maghiari, romano-catolici, ca şi cei greco-catolici români, erau tot atât de aserviţi dinastiei, ca şi cei din Austria. Toate atacurile date de autoritatea centrala din *Viena* şi de absolutism împotriva independenţei ungare şi orice plan în favoarea crearii unui stat unitar erau totdeauna susţinute de majoritatea clericilor superiori, cari făceau mare caz şi declamau pe toate tonurile ca biserica ramâne totdeauna fidelă tronului. Maxima: *Dumnezeu, Regele şi Patria* continua să fie — prin ordinea cuvintelor — simbolul punctului lor de vedere.

Trebue sa relev însă că dupa compromisul din 1867, prin care împăratul recunoştea Ungaria ca stat distinct, cârma statului ajungând în Ungaria în mâinile claselor de sus, biserica catolică se învălui şi ea din ce în ce mai mult în tricolorul naţional maghiar. Unii prelaţi erau animaţi de patriotismul cel mai sincer, alţii făceau numai unele concesiuni, fatale, valului crescând al naţionalismului şi şovinismului maghiar. Luată în întregul ei, biserica catolică din Ungaria rămăsese mult mai feudală şi mai îmbibată de spiritul de clasă decât cea din Austria. Fenomenul acesta se explică prin faptul că păturile largi ale populaţiei ungare erau lipsite de drepturile politice, aşa că biserica catolică rămăsese aci pătrunsă de acelaşi spirit aristocratic şi anti-democratic, de care fusese animată biserica austriacă înainte de a se fi constituit în Austria partidul creştin-social modern al dr-lui *Lueger*.

Biserica catolică ungară era stâlpul principal nu numai al dinastiei, dar şi al feudalismului maghiar. Ea nu simţea — ca cea din Austria — necesitatea de a ocroti minorităţile naţionale apăsate.

ATMOSFERA ÎN CARE S'A DESVOLTAT BISERICA ROMÂNĂ „UNITĂ" DIN ARDEAL

In această atmosferă s'a desvoltat şi a trait biserica română „unită", care pe zi ce trecea se considera tot mai aproape de biserica papistaşe decât de cea răsăriteană, din cadrele căreia a şi fost scoasă, la 1872 şi la 1882, de mitropolitul *Vancea,* aproape în mod samavolnic, cum am arătat în capitolul despre „unire". Astfel s'a ajuns că dela moartea mitropolitului *Alex. Sterca Şuluţ* († 1867) dela *Blaj,* căruia 'i-a urmat în scaun iezuitul *Vancea,* acţiunea episcopatului român „unit" pe terenul naţional a mers mereu descrescând, înfeodându-se complect catolicismului stăpânitor dela *Viena* şi celui al primatelui maghiar dela *Esztergom,* din partea cărora primeau sfaturi, de multe-ori în flagrantă contradicţie cu interesele româneşti şi cu formele fireşti de viaţă ale poporului român.

La *Blaj* s'a uitat din ce în ce mai mult adevărul că Românii sunt ortodoxi, pentru-că sunt Români, şi suntem Români, pentrucă suntem ortodoxi. A ne transforma în catolici, ar însemna să renunţăm la istoria noastră şi la structura noastră spirituală, cu alte cuvinte să renunţăm *de a fi Români.*

Aici rezida tot secretul vechei şi nouei ofensive catolice, pe care *Blajul* d-lor *Maniu* şi *Vaida* au favorizat-o totdeauna, — dar mai ales decând aceşti „fruntaşi" au pus mâna pe guvernul României Mari, — cu o inconştienţă şi îndrăzneală medievală, făcându-ne sa asistam la o bine nutrită ofensivă catolică, ca nici-odată, ceea-ce fatal a dat naştere recentei resurecţiuni a ortodoxismului, cum voiu arăta în partea III a prezentei lucrări.

ROMÂNII DIN ARDEAL ŞI PRIMIREA LOR ÎN SLUJBELE ÎNALTE ALE IMPERIULUI AUSTRO-UNGAR

Imparaţii habsburgi, cari reuşisera în cursul vremii să obţie chiar dreptul de *veto* la confirmarea Papilor dela *Roma,* cari erau protectorii răspândirii catolicismului în spre Orient şi cari aveau în mâna lor şi imparţirea slujbelor înalte din imperiu, se fereau ca de foc de a încredinţa funcţiuni mai înalte Românilor de legea ortodoxa. Prerogativa această de a scrie „se aproba numirea sau înaintarea lui X sau Y" era undiţa, cu care împăraţii din *Viena* pescuiau sufletele slabe ale ortodoxilor, spre a trece la catolicism.

O temeinica dovadă despre aceasta este textul unei petiţiuni a curagiosului preot *Ioan* din comuna *Aciliu* (jud. Sibiu), datată din *Sălişte* în ziua de 28 Octombrie 1758 şi adresată Ţarinei *Elisabeta* a Rusiei, prin care se plângea că *„din pricina unirii, mulţi ortodoxi au suferit în cătuşe moartea, chinuiţi în multe chipuri, dar legea nu au voit să 'şi-o lase"* şi arată că dintre ofiţerii ortodoxi nu se înainteaza nici unul la gradul de general, numai *„dacă îşi lasă legea",* cum a facut unul, anume *Budai,* pe care îl ţin însă la *Viena* fară comandă, ca nu cumva *„să se întoarcă iarăşi la legea lui",* facând astfel de ruşine pe Papa dela *Roma* [1]).

Cine ar fi crezut ca vestitul general *Traian Doda* dela *Caransebeş,* acest barbat cunoscut ca bun român, care, deşi ales în mai multe rânduri deputat în Camera din *Budapesta,* a renunţat, în 1887, la mandat din cauza situaţiunii create poporului român din Ungaria, scos din cadrele constituţiei — gest, pentru care a fost condamnat la 2 ani de închisoare — a trecut la catolicism, numai

---

1) Vezi *„Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII"* de *dr. Silviu Dragomir,* vol. II, pagina 112.

spre a putea fi avansat la gradul de general? Faptul este riguros exact şi el a fost descoperit abia la moartea lui (în 1895), când s'a văzut din acte că era *romano-catolic*. Atât el, cât şi soţia lui erau cunoscuţi, pân'atunci, ca buni ortodoxi.

Numai când Curtea împărătească n'avea ce să-şi facă capul, iscălea din când în când decrete de numire şi pentru Românii ortodoxi. Astfel în 1863, sub absolutism, când au fost mai mulţi Români puşi în slujbe mai înalte, din 9 prefecţi români, câţi funcţionau în Ardeal, erau şi 3 ortodoxi, anume: *Iosif Puşcariu* (Cetatea-de-Baltă), *Bran de Lemeni* (Făgăraş) şi *Ilie Măcelaru* (Miercurea Sibiului), pe lângă următorii 6 „uniţi": *Buteanu* (Dobâca, Someşul de azi), *Ladai* (Alba superioară), baronul *Nopcea* (Hunedoara) *A. Bohăţiel*, unchiul marelui patriot" de azi *Alex. Vaida* (la Năsăud), *Iosif Manu* (Maramureş) şi *Sigismund Pap* (Chioar).

In armată şi în justiţie, Românii „uniţi" se bucurau de o şi mai reală preferinţă. Generalul *Leonida Pop*, „unit" dela *Năsăud*, a ajuns adjutant al împăratului *Francisc Iosif I*, iar generalul *Boeriu*, „unit" din părţile Făgăraşului, actual deputat naţional-ţărănist, a fost ridicat la rangul de *baron* de către nefericitul împărat *Carol VII*. Actualul prefect al jud. Sibiu, doctorul *Gh. Moga*, „unit" din parţile Bihorului, este general provenit din serviciul sanitar al armatei austro-ungare.

In justiţie, o mulţime de Români „uniţi" au ajuns consilieri la Curtea de casaţie, anume: baronul *Ladislau Pop*, *Iosif Pop*, *Gavriil Mihalyi*, *I. Mezei*, *Andrei Frâncu*, *Alex. Onaciu* şi alţii, pe când dintre ortodoxi numai *Iosif Puşcariu*, *A. Alduleanu*, *Avram Berlogia* şi în ultimul timp *George Plop*. Un alt „unit", *Iosif Hoszu*, a ajuns preşedinte al Curţii supreme administrative din *Budapesta*.

In biserica se manifesta de catre Habsburgi acelaşi favoritism izbitor faţă de Românii „uniţi", în dauna celor ortodoxi. Deşi „uniţii" alcatuiau numai o treime din numărul total al Românilor, ei aveau dela 1853 încoace un mitropolit la *Blaj* şi 3 episcopi sufragani: la *Gherla*, *Oradea Mare* şi *Lugoj*, iar Românii ortodoxi, deşi de doua ori mai numeroşi, abia obţin, graţie prestigiului personal şi staruinţelor neobosite ale marelui *Şaguna*, un scaun de mitropolit la *Sibiu* cu numai doi episcopi sufragani: la *Arad* şi *Caransebeş*.

Iata pe scurt ce însemna sa fii *greco-catolic* pe vremea Habsburgilor şi ce însemna să fii greco-oriental! Şi când mă gândesc că timp de aproape 2 ani, biserica ortodoxă, în chiar regatul României Mari, a putut fi părtaşă de acelaşi tratament revoltător din partea guvernului d-lor *Maniu* şi *Vaida*, rămân încremenit de cinismul „uniţilor“, dar în acelaşi timp şi de biblica toleranţă a episcopatului ortodox!

Dar despre aceasta importantă chestiune mă voiu ocupa mai pe larg într'un alt capitol.

CAPITOLUL XVIII.

EFECTELE SUSPENDĂRII ACŢIUNII POLITICE DIN PARTEA CONDUCERII PARTIDULUI NAŢIONAL ASUPRA ATITUDINEI EPISCOPATULUI ROMÂN „UNIT" DIN TIMPUL MARELUI RĂSBOIU

Cu incepere din ziua de 2 August 1914, când s'a deslanţuit rasboiul european, se deschide cea mai mare şi inalţatoare epocă din istoria neamului românesc. Importanţa covârşitoare a acestui moment istoric, divin sesizată la *Bucureşti,* n'a fost, din nenorocire, înţeleasa la fel in toate parţile locuite de Români. In special la *Blaj,* această aşa zisă „Romă nouă" de pe malurile celor două Târnave, se tradau efectele Habsburgismului şi Austrofilismului bolnavicios, îmbrăţişate amândoua cu indăratnicie de *Alex. Vaida* şi iezuitul sau coasociat *Iuliu Maniu.* Aici politica umilitoare pentru „draguţul de împărat" era încă o dogmă, care se afirma cu o putere şi laşitate demne de secolul XVII.

Suspendarea oricărei activităţi din partea comitetului de conducere a partidului naţional, care încăpuse in cea mai mare parte pe mâinile „uniţilor", ca şi trâmbiţarea pe toate tonurile a lealităţii politice faţa de Habsburgi şi statul naţional maghiar unitar, exagerata până la acte lipsite de demnitate pentru un popor conştient, erau consecinţele dureroase ale dogmei politico-religioase, ordonata de catolicismul apostolic cu sediul la *Viena* şi *Esztergom* (Strigoniu) din Ungaria, unde Iezuiţii fabricau diplome falşe, scoteau rescripte dela Curte şi dela *Roma* pentru subjugarea bisericei române ortodoxe..

Care anume era dogma *Blajului* în timpul rasboiului mondial ne-o spune clar şi cutezător *Alex. Vaida* la pag. 30 a broşurei sale *„Ardealul Ardelenilor..."*, aparută la *Viena* în anul 1922:

„Fruntaşii noştri, cari cunoşteau România îndeajuns, nici nu vroiau să audă de o unire cu ea şi se găseau foarte mulţi, cari trăgeau la îndoială că am face parte din aceeaşi rasă, din acelaş neam. Acest fapt reiese dealtfel nu numai din obicieiurile noastre, din datinile noastre, care se deosebesc a!ât de mult de acelea din regat, ci şi din cultura noastră specifică, dar mai ales din organizaţia noastră socială şi în chip bătător la ochi din deosebirea ce se constată între biserica noastră şi cea din regat".

Ceea-ce spunea *Alex. Vaida* cu atâta cinism, la 1922, este aproape copia exactă a declaraţiilor, din Februarie 1921, făcute la *Budapesta* de episcopul romano-catolic *Ştefan Zadravetz* cu prilejul inaugurării monumentelor iredentiste. Acest „apostol cu gura de aur", cum îl numesc ziarele ungureşti, profera la adresa naţiunii române următoarele graţiozităţi:

„Sălbăticia balcanică a Valahilor ne-a răpit toate comorile şi toate posibilităţile de viaţă ale statului. In acest coteţ ne aşteaptă decăderea complectă şi definitivă ca societate şi ca stat, dacă nu va interveni o mână de fier, care să ne forţeze a ne uni cu toţii şi prin orice mijloace să ne recucerim ţara furată. Locul acestor monumente este şi va fi cuptorul urei şi al răsbunărei, care se apropie cu paşi gigantici".

Vaida, sluga Habsburgilor catolici, a adoptat repede şi fără ruşine insultele episcopului ungur, pentru a se servi de ele în scelerata sa broşură, scoasă cu prilejul încoronării dela *Alba Iulia.*

Aceste sentimente anti-româneşti sunt de altfel de dată veche la conducatorii *Blajului* şi a celor, cari au pus stăpânire pe direcţia partidului naţional. Insuşi un fiu distins al *Blajului*, marele istoric *Petru Maior*, le-a biciuit acum o sută şi mai bine de ani, când scria: *„Papei dela Roma nu-i trebue Români, ci numai catolici şi robi!"* 1).

Sub presiunea unui asemenea servilism catolic a luat partidul naţional atitudinea sa pasivă de-odată cu izbucnirea răsboiului european. Rezultatele acestei mentalităţi şi atitudini au fost din cele mai păgubitoare şi mai funeste, cu atât mai mult cu cât ele erau scontate de politica iezuită şi impenetrabilă a *Blajului* catolic. Abia după 2 ani, ele au fost constatate de regretatul *dr. Valeriu Branişte,* membru ortodox în comitetul partidului naţional şi director al ziarului *„Drapelul"* din *Lugoj*. Văzând primejdia politicei preconizată de Iezuiţii dela *Blaj, Branişte* scria următoarele în ziarul său cu data de 27 Noembrie 1917:

---

1) Vezi *„Chestiunea concordatului"*, pag. 11, de *dr. I. Lupaş.*

„...Din contră, cu cât am fost mai inactivi, cu atât mai mari au devenit dimensiunile bănuelilor vagi, până când s'a resimţit în guvern trebuinţa de a îngrădi ţara şi populaţia cu măsuri excepţionale faţă de pretinsul anti-patriotism al poporului nostru".

Limbagiul demn al acestui om întreg şi integru n'a întârziat, evident, de a-l duce pe timp de 8 luni în temniţa dela *Seghedin*, unde a intrat senin şi voios, având conştiinţa clară că întocmai, după cum nu se pot face jumări fără să spargi ouă, tot astfel nu se poate înfăptui nici idealul tuturor Românilor, fără sânge, fără dureri şi suferinţe.

Politica inacţiunii şi a laşităţii, ca urmare a dinasticismului slugarnic şi de esenţă pură „unită", s'a dovedit repede cât de greşita şi vinovată era prin însăşi consecinţele ei tragice. In primul rând, elementele cele mai de viaţă ale poporului erau lăsate, ba chiar îndemnate, cum voiu arăta, să meargă pe front complect desorientate, fără măcar o şoaptă sfântă la ureche, să lupte şi să moară pentru urmaşii împăratului *Leopold I*, autorul „unirii" confesionale cu biserica *Romei* dela 1698. Pe de altă parte, răsboaele fiind focuri mari, la flacăra cărora se văd lămurit virtuţile şi slăbiciunile popoarelor, ne-a fost dat să constatăm în rândurile fraţilor ardeleni, graţie politicei intronate la *Blaj*, un noian de scăderi şi slăbiciuni, care de obiceiu sunt caracteristica oamenilor fără credinţă şi nu fac cinste conducătorilor cu pretenţii de „corifei" ai trezirei conştiinţei naţionale.

ATITUDINEA MEMBRILOR EPISCOPATULUI ROMÂN „UNIT"

Incă nici nu bubuise bine tunul, deci la inceputul mobilizării armatei austro-ungare, şi episcopul *Gherlei, dr. Vasile Hoszu*, care, cum s'a putut bine vedea din *„Memoriile"* contelui *Tisza*, era tipul perfectului spion „cesaro-crăesc", trimitea (la 26 Iulie 1914) preoţilor şi credincioşilor din eparhia sa o pastorală, prin care le spunea:

„Prima datorie ce aveţi a împlini este ca îndată, cu dragă voie şi mândrie, să alergaţi sub steagul datoriei şi al gloriei, la care veţi fi chemaţi, şi acolo, cu virtutea voastră neîntrecută şi neînfricoşaţi, să daţi faţă cu orice vrăşmaş".

La 28 Iulie 1914 însuşi dr. *Victor Mihalyi*, mitropolitul *Blajului*, adresa clerului şi poporului său o pastorală, ce e drept sobră şi fără ditirambe, prin care prevenea poporul să se ferească de adu-

nari şi manifestaţiuni, care ar putea aduce pe capul său năcazuri *„de care abia putem fi scăpaţi în zile de grea încercare"*.

La 31 Iulie 1914, *dr. Dumitru Radu,* episcopul dela *Oradea-Mare,* publică şi el o pastorală, prin care se da cu trup şi suflet dinastiei de Habsburg. Intr'adevăr, după ce plânge moartea asasinatului arhiduce moştenitor *Francisc Ferdinand,* ierarhul „unit" zice:

„Apostolicescul nostru rege spune, că are încredere în popoarele sale. Al nostru răspuns altul nu este şi nici nu poate fi altul decât acela, că şi noi avem desăvârşită încredere în el. **Gata suntem cu sângele şi cu avutul nostru împrejurul tronului său.** *Dela ai noştri părinţi am primit ca moştenire această credinţă şi cu ajutorul Domnului, întreagă, neştirbită şi întărită o vom lăsa spre cea mai departe moştenire urmaşilor noştri"*.

Apoi după ce îndeamnă pe toţi bărbaţii şi tinerii ca, îndată după chemare, să alerge cu grabă la arme, nefericita victimă a atentatului anarchistului *Goldstein* din Senatul României (8 Decembrie 1921) exclamă:

„Nici lacrimile, dealtfel fireşti, ale iubiţilor lor, nici lipsurile încă şi mai tare grămădite pe urma depărtării vetrelor părăsite, nici apa, nici focul, nici foamea, nici setea, nici nimic nu are să-i împiedice dela apărarea pământului, în care se odihnesc scumpele oase ale părinţilor lor".

Pe de alta parte, *„Unirea"*, organul mitropoliei din *Blaj,* într'un articol sub titlul *„Cu Dumnezeu înainte"*, publicat în No. 79 (Marţi, 4 August 1914), se exprimă astfel:

„In timp de pace, pot să fie între noi disensiuni. In timp de primejdii însă, în răsboiu, numai un gând ne poate călăuzi pe toţi deopotrivă: **să apărăm cu sângele şi avutul nostru ţara aceasta, mama noastră a tuturor,** *să ne sprijinim şi apărăm împrumutat ca fraţii în faţa* oricărui duşman, *care ar veni asupra noastră.* **Să stăm cu avutul şi sângele nostru pentru Maiestatea Sa, gloriosul nostru monarch, şi tronul Casei de Habsburg, în umbra căruia s'a ocrotit poporul nostru deatâtea ori în vremi de restrişte"**.

Acelaş ziar, în numărul său 80 (6 August 1914), îndemna cu urmatoarele cuvinte pe tinerii români ca să plece pe front:

„Plece deci flacăii ţării noastre la luptă cu însufleţirea şi entuziasmul omului, **care apără o cauză dreaptă".**

PRESIUNEA BLAJULUI DE A FORȚA ROMÂNIA SĂ INTRE ÎN RĂSBOIU COT LA COT CU AUSTRO-UNGÀRIA

Astfel, în tot decursul marelui răsboiu, Românii ardeleni, la îndemnul *Blajului* catolic, și-au urmat înainte politica lor tradițională și dinastică, nevoind să știe nimic de ce credeau, ce gândiau și ce puneau la cale frații lor de pe malurile Dâmboviței. Sub sugestia nenorocită a *Blajului,* a pus *Alex. Vaida* atâta muncă și alergatura, ca să obțină o împăcare a Românilor cu contele *Tisza,* crezând că astfel va forța mâna României, care, de dragul concesiunilor ce s'ar fi obținut, ar fi putut să scoață spada pentru apărarea Habsburgilor, a căror slugă credincioasă era pretinsul corifeu al „trezirei naționale".

Când planurile împacării cu Ungurii au eșuat, cu toata alergatura obstinată a lui *Vaida,* și când secera morții a răpus viața episcopului *V. Hoszu* din *Gherla* (Ianuarie 1916) și a mitropolitului *Ioan Mețianu* din *Sibiu* (Februarie 1916), la *Blaj* mai ales era jale mare. Se prevedea cu durere că România nu-și va mai putea pune armata ei în serviciul și pentru salvarea Habsburgilor catolici și apostolici.

Intr'adevăr, ziarul *„Unirea"* (No. 19 din 26 Februarie 1916), organul mitropoliei blăjene, într'un articol întitulat *„O chestie actuală, de care azi nu mai vorbește nimeni",* se întreba cu îngrijorare:

„Oare după dispariția acestor doi prelați, cine le va lua locul și cine va înțelege marele rost în acea înaltă situație, adică de a trata împăcarea româno-maghiară?

„Firul așa zisei împăcări trebue reluat și se caută omul mare, care să urnească afacerea..."

Lucru ciudat, „omul mare" s'a găsit, dar tot în persoana lui *Vaida,* care până aci făcea numai „pe samsarul cinstit" în faimoasa chestie a împăcării româno-maghiare. In disperare de cauză, el a recurs la sprijinul amicului său de idei *C. Stere,* pe care l'a adus de urgență la *Viena* și *Budapesta,* ca să se umilească și el, cerșind pe la diferite uși mult dorita împăcare, considerată de ambii ca un adevărat panaceu pentru existența mai departe a putredei dinastii habsburgice.

Dar toată truda și toate drumurile au fost zadarnice. Contele *Tisza,* care juca *va banque* soarta Ungariei pe o singură carte și care disprețuia pe *Vaida,* fiind-că îl știa slugă plecată a *Vienei,* nu

voia cu nici un chip să audă de această împăcare, sigur fiind că până în cele din urmă tot va câştiga răsboiul, graţie formidabilei forţe germane, şi că astfel va putea înfige cuţitul, neturburat, înca 40—50 de ani, în gâtul Românilor de sub coroana Sf. Ştefan. Lunga şi deşirata lui scrisoare din 22 Septembrie 1914, trimisă prin curier special mitropolitului *Meţianu* la *Sibiu,* ca şi toate promisiunile dintr'însa, nu erau decât praf înşelător în ochii naivilor de Români, ca să lupte cu „foc" pentru interesele scumpei sale patrii maghiare.

Numai după intrarea României în acţiune, s'a deşteptat şi *Vaida* din iluziile, în care îi plăcea să trăiască; numai în ziua de 14/27 August 1916 s'a convins şi el că toată desonoranta sa slugărnicie n'a servit la nimic decât la propria-i îngenunchiere şi la falimentul politicei sale anti-naţionale.

Umilit şi indignat de modul cum a fost tratat de contele *Tisza,* prim-ministrul Ungariei, *Alex. Vaida* a căutat sa se răzbune. Atunci a redactat el faimosul său memoriu, reprodus în întregime în cartea de faţă, pe care în vara anului 1917 l'a înaintat guvernelor din *Viena* şi *Berlin,* aruncând asupra contelui *Tisza* toată vina nereuşitei tratativelor în chestia împăcării româno-maghiare şi deci lipsa concursului României în răsboiul deslănţuit de Puterile centrale.

Din acest punct de vedere, recunosc că *Vaida* spune tot adevărul în faimosul său memoriu. Lipsa de bun simţ politic era însă incomensurabilă, când acelaşi *Vaida* credea, că spada României s'ar fi putut să fie scoasă din teacă în favoarea Habsburgilor, chiar în hipoteza că împăcarea româno-maghiară, după care oftau el şi canonicii dela *Blaj,* s'ar fi realizat înainte de 14/27 August 1916, ziua declarării răsboiului de către România împotriva Austro-Ungariei.

Politica României urmărea, cu patriotism, tact şi rabdare, un obiectiv cu mult mai grandios şi mai sublim decât câteva firimituri, pe care le-ar fi aruncat Ungurii pe altarul *Blajului, Gherlei, Orăzii Mari* şi chiar al *Sibiului* ortodox.

DECLARAŢIILE BLAJULUI CATOLIC CU PRILEJUL INTRĂRII ROMÂNIEI ÎN RĂSBOIU

Spre a ilustra acum ce idei şi ce sentimente nutreau canonicii dela *Blaj* faţă de eroicul gest al României, în scopul eliberării Ar-

dealului, reproduc mai jos câte-va crâmpeie dintr'un articol, publicat în No. 88 (4 Septembrie 1916) al ziarului *„Unirea"*, organul mitropoliei. Iată-le:

„După convingerea noastră, a Românilor din monarchie, declararea de răsboiu a României este o surpriză, pe care statul român **va plăti-o eventual chiar cu existenţa...**

„Tendinţa de expansiune a Rusiei spre Constantinopol *este dovada cea mai sigură că România s'a aruncat în braţele unui aliat, care mai întâiu o va sugruma chiar pe ea...*

„Dar toate aceste reflexii acum sunt târzii, **ca şi înşirarea binefacerilor şi sprijinului, de care a avut parte România dela Puterile centrale, care au ridicat-o la nivelul unui stat modern european.**

„Răsboiul se încinge deci mai departe şi noi, poporul românesc din această patrie, rămânem neclintiţi în credinţa ce am jurat-o tronului. Cum ne-am vărsat sângele în trecut şi în aceşti doui ani ai răsboiului, ne vom face şi acum datoria până la sfârşit".

Socoteala *Blajului* era deci simplă: După părerea „clarissimilor" canonici, România mai bine stetea liniştită, decât să-şi rişte eventual existenţa, luptând împotriva scumpei, pentru ei, dinastii a Habsburgilor şi împotriva monarchiei austro-ungare, *„care a ridicat-o la nivelul unui stat modern european"*.

Soliditatea convingerilor politico-naţionale a *Blajului,* în acest moment istoric, merită desigur să fie eternizată.

CAPITOLUL XIX.

ATITUDINEA EPISCOPATULUI ROMÂN ORTODOX DIN ARDEAL ÎN TIMPUL RĂSBOIULUI EUROPEAN

Să nu se creadă, că fiind însumi român ortodox, aşi căuta să fiu parţial şi să nu spun întreg adevărul şi în ce priveşte ţinuta episcopatului ortodox. Departe de mine acest gând. Voiu spune sincer şi fără înconjur purul adevăr şi ortodoxilor, cu atât mai mult, cu cât lucrarea de faţă, neavând nici o valoare prin forma şi stilul ei energic — dictat de revolta sufletească, care mi-a inundat sufletul de când cu guvernarea de pomină a d-lor *Maniu* şi *Vaida* — ţin să aibă cel puţin o valoare documentară prin dovezile, declaraţiile şi actele indiscutabile ce conţine. Dar mai presus de toate, nu voiu îmbrobodi adevărul, fiindcă, după cum spune *Cicero*, „istoria este martora vremurilor, lumina adevărului, cel mai nobil nutremânt al minţii omeneşti şi cel mai bun povăţuitor al vieţii".

Deci să vorbească faptele:

Curând după izbucnirea răsboiului, prin Septembre 1914, se simţea la *Budapesta* nevoia unei manifestaţii de lealitate din partea Ungariei faţă de împăratul din *Viena*. In acest scop toate judeţele au ales câte 3 sau 4 delegaţi, printre cari erau şi 14 Români, mireni şi membrii ai clerului. Printre aceştia din urmă era şi actualul episcop ortodox al Clujului, *Nicolae Ivan*, p'atunci asesor consistorial în *Sibiu*, membru în congregaţia judeţului *Sibiu* şi *vice-preşedinte al comitetului partidului naţional-român*. Faptul în sine n'ar avea nici o importanţă, dacă d. *N. Ivan* s'ar fi mărginit la rolul simplu şi impus de a-şi exprima faţă de împăratul sentimentele de lealitate. D-sa a ţinut însă să se ştie de toată lumea ce sentimente profunde nutresc Românii din Ardeal faţă de dinastia Habsburgilor şi printr'un interview publicat în ziarul *Reichspost* a făcut nişte declaraţiuni din cele mai umilitoare, deşi, în răspunsul

ce dase delegaţiunilor, împăratul *Francisc Iosif* n'a catadixit sa pomenească un cuvânt măcar despre naţionalităţile nemaghiare.

Cei doi episcopi ortodoxi, *dr. Miron Cristea* dela *Caransebeş* şi *Ioan I. Pap* dela *Arad,* în cap cu mitropolitul *I. Meţianu* dela *Sibiu,* au trimis şi ei, fireşte, pastorale clerului şi credincioşilor lor, căci tuturor prelaţilor li s'a impus de guvern această sarcină ingrată. Este însă interesant şi instructiv totdeodată de a constata că pastoralele episcopilor ortodoxi erau în general ţinute într'un ton ceva mai demn şi nu exprimau atâta devotament umilitor ca cele ale episcopilor „uniţi". Bine înţeles, exceptez atitudinea odioasă a mitropolitului trădător *Vasile Mangra* dela *Sibiu,* ales în această înaltă demnitate numai în August 1916, cu câteva zile înainte de intrarea României în acţiune.

Să le examinăm pe rând, cel puţin câte-va din ele:

PASTORALELE EPISCOPULUI Dr. MIRON CRISTEA DELA CARANSEBEŞ

Iata, de pildă, cum se exprima episcopul Caransebeşului, *Dr. Miron Cristea,* în prima sa pastorală de răsboiu, dată în ziua Sf. proroc Ilie din 1914:

„*O mână criminală a stins mişeleşte viaţa de toată lumea iubitului moştenitor de tron al ţării noastre, a archiducelui* Francisc Ferdinand, *reazămul bătrâneţelor prea luminatului nostru Domnitor şi nădejdea de mâine o monarhiei austro-ungare şi a popoarelor ei, pe care cu multă căldură le-a iubit...*

„*Românii vor lupta alături de ceilalţi compatrioţi ai lor — Germani, Maghiari, Slovaci şi alţi Slavi, — ca totdeauna vitejeşte pentru apărarea şi întărirea monarhiei austro-ungare, însufleţiţi şi de convingerea că tăria ei va fi scutul cel mai puternic al viitorului lor şi al aşezămintelor,* care le asigură existenţa lor ca Români. *E bine să se ştie aceasta, ca tot mai mult să crească însufleţirea pentru cauza monarhiei, căci cuprinde un mare adevăr vorba unui bărbat înţelept, că* **„biruinţa nu stă numai în vârful suliţelor, ci în inima luptătorilor"** [1]).

Iată vorbe cu tâlc adânc, pe care Românul bănăţean ştia destul de bine să-l desprindă. Lipsa de platitudini umilitoare ridică valoarea documentului.

---

1) Vezi *„Foaia Diecezană"* din *Caransebeş,* No. 30 din 4 August 1914.

Cu ocazia felicitarilor primite de anul nou 1915, ierarhul Caransebeşului a ţinut o frumoasă cuvântare, din care găsesc nemerit să reproduc următoarele părţi:

„Toată lumea stă azi sub impresia răsboiului, care îşi aruncă înainte umbra şi în anul nou 1915. Nu-i mirare deci că în toate discuţiile noastre dam în dreapta, dăm în stânga şi iarăşi revenim la răsboiu, chiar şi noi cei chemaţi a propovădui nu numai pacea şi iubirea către deaproapele, ci chiar şi iubire faţă de duşmanii noştri.

„In ce priveşte răsboiul, poporul român din patrie a făcut în anul expirat un însemnat pas înainte. Până decurând presa năimită ne prezenta în faţa opiniei publice maghiare în cele mai negre colori, — şi aceasta o făcea absolut neîmpiedicată de nimeni, *ba poate chiar încurajată de factorii puternici ai ţării.*

„Acum tonul ei s'a schimbat, a devenit mai obiectiv. Aşa de exemplu, o foaie şovinistă din *Sighetul Marmaţiei*, care mai înainte nu admitea ca un advocat român să se poată iscăli româneşte, glorifică într'un articol de fond pe locotenentul român *Ilie Ciucudeanu*, numindu-l „mântuitor al Marmaţiei" de prima invazie a oştirei ruseşti. *Geza Dombováry*, advocat maghiar din *Oradea-Mare*, care, precum singur spune, avea şi el fel de fel de prevenţiuni faţă de Români, ajunge între soldaţii români, cari se luptau în Serbia. Văzând acolo ţinuta, vânjoşia şi vitejia lor şi cum înfruntau toate intemperiile, a rămas uimit şi scria astfel altui advocat: *„Când a mers la atac regimentul de glotaşi români dela Lugoj, generalul lor a plâns ca un copil, admirându-i. Cu aceşti Români aşi cuteza să iau lupta cu oricare armată din lume.....*"

„Cu astfel de virtuţi militare nu este de mirare dacă mai citim cum a biruit caporalul, avansat sergent, *Nicolae Ciobâncan* din *Dârja*, glotaş în reg. 32, numai cu 6 soldaţi români, o întreagă companie de infanterie rusă, parte nimicind-o, parte risipind-o (3 Decembrie 1914), între *Kuty* şi *Rostok* (Galiţia).

„Domnilor, am reamintit aceste fapte, nu ca să glorific răsboaiele, ci ca să dau expresiune unei convingeri, nu numai a mea, ci şi a Dv. şi — cred — a întregului popor român din patrie, cum că dacă merităm libertate naţională pe teren politic, economic şi cultural, ca şi sprijin în toate privinţele, aceasta o merităm nu numai pentru numărul şi importanţa noastră în această ţară, nu numai pentru vitejia ostaşilor români din răsboiul actual, ci pentru vitejia şi sprijinul dat acestei patrii de poporul român în întreg trecutul său de atâtea veacuri.

„Pe de altă parte, aceste momente ne întăresc bizuinţa în *propriile puteri şi ne fac să privim cu încredere deplină viitorul acestui popor*" [1]).

In tot decursul răsboiului, acesta a fost tonul reţinut şi demn, în care prelatul dela *Caransebeş* credea că e bine să-şi exprime ve-

1) Vezi *„Foaia Diecezană"*, No. 1 din 4 Ianuarie 1915.

derile atunci când i-se cereau sau când le socotea el necesare.

De Crăciunul anului 1915, accentuiază în pastorala sa că *„suferința este poarta cerului“* și apoi termină cu următoarele cuvinte:

„Deci nici pe o clipă să nu vă pierdeți nădejdea de mai bine, căci cel care rabdă până la urmă, va birui năcazurile și D-zeu a făgăduit mântuire celor, cari își pun nădejdea și încrederea în El“ [1]).

In momentul istoric al intrării României în răsboiu în contra Austro-Ungariei, când turbarea și furia Ungurilor nu mai cunoșteau margini, iar prelații români erau supuși de guvern celor mai teribile suferințe sufletești, episcopul Caransebeșului, *dr. Miron Cristea*, a dat clerului și poporului din eparhia sa o scurtă pastorală, în care spunea că, după 2 ani de crâncen răsboiu, în loc de mult dorita pace, vede cu *mâhnire* și *durere* că răsboiul mondial se încinge din nou, alăturându-se în contra monarchiei austro-ungare și regatul vecin al României, exprimându-și la urmă convingerea că „credincioșii eparhiei sale și toți fiii ei vor dovedi și în viitor aceeași ținută bravă, leală și vrednică de toată încrederea“ [2]).

Cuvântul ierarhului dela *Caransebeș* era și de astă dată măsurat. Dacă ar fi spus mai puțin, era să supere stăpânirea ungurească, iar dacă ar fi spus mai mult, era să lovească în demnitatea Românilor. Și înțeleptul prelat se ferea prudent și de una și de alta.

PASTORALELE EPISCOPULUI IOAN I. PAP DELA ARAD

Ioan I. Pap, episcopul Aradului, într'o pastorală, adresată clerului și poporului său, la sfintele sărbători ale Nașterii Domnului din anul 1914, ocupându-se de scrisoarea contelui *Tisza* către mitropolitul din *Sibiu* și pe care cititorul o va găsi întreagă la pag. 363, spunea între altele:

„...Daca vrem să cercăm și să aflăm posibilă mângăere sufletească, să nu pierdem din vedere că oricât de simțite sunt jertfele și de mari îngrijirile noastre, apoi mare este și *cinstea* ce au secerat fiii neamului nostru atât prin ascultarea și urmarea necondiționată a glasului de chemare la arme, cât și prin vitejia dovedită pe câmpul de răsboiu. Că de fapt s'au făcut vrednici de virtuțile străbune și cât de mare este această *cinste*, o dovedește însuși Excelența Sa d. ministru prezident, contele *Tisza*, în scrisoarea adresată Excelenței Sale d-lui mitropolit *Ioan Mețianu*, în

---

1) Idem, No. 51 din 20 Decembrie 1915.

2) Idem, No. 36 din 4 Septembrie 1916.

care, tratând despre identificarea şi solidaritatea noastră, a Românimei din patrie, cu interesele vitale ale monarchiei şi ale statului ungar, scrie între altele:

„Acum în timpul crizei şi al primejdiei, Românii se arată fraţi credincioşi. Naţiunea maghiară o vede, o ştie şi o răsplăteşte aceasta. **Faptul acesta public îşi va avea roadele sale bogate prin validitarea intereselor culturale şi materiale ale Românimei pe toate terenele"** [1]).

Pân'aci nimic de obiectat. Prelatul dela *Arad* era pân'acum în nota vremei.

In schimb cu totul inutilă şi depăşind limitele unei demne lealităţi, a fost declaraţia adresată de consistoriul ortodox român din *Arad* contelui *Tisza*, la câteva zile după intrarea României în răsboiu.

Iată-o în întregime:

„*Excelenţa Voastră, Domnule Ministru Preşedinte!*

„*Consistoriul diecezan gr. or. român din* Arad, *în faţa izbitorului fapt că România învecinată a declarat răsboiu monarhiei noastre, în care, sub scutul glorioasei dinastii a Habsburgilor, în fidelitate şi îmbucurătoare desvoltare trăesc milioane de Români, îşi ţine de sfântă datorinţă a declara că credincioşii gr. or. români ai acestei dieceze,* **întocmai ca întreg poporul român al Ungariei,** *care popor în decursul unei mii de ani în frăţească împreună lucrare cu maghiarimea 'şi-a apărat patria faţă de oricare duşman din afară, ca în trecut, astfel în prezent şi în viitor îşi păstrează neclintită credinţa faţă de tron şi patria lor Ungaria şi acest tron şi această patrie o vor apăra cu averea lor şi cu toată jertfa, de care vor fi capabili* **faţă de fie-ce duşman şi din oricare parte ar veni acela.**

„*Roagă pe Excelenţa Voastră să binevoiţi a lua graţios la cunoştinţă această declaraţiune a noastră şi să vă înduraţi totodată a tălmăci înaintea Majestăţii Sale, gloriosul nostru împărat şi rege apostolic* Francisc Iosif I, *în veci neclintita noastră alipire şi omagială supunere.*

„Arad, *din şedinţa plenară a consistoriului gr. or. român, ţinută în 24 August (6 Septembrie 1916* [2]).

Vasile Goldiş, notar consistorial

Ioan I. Pap, episcopul Aradului

Această declaraţie umilitoare a consistoriului arădan a fost precedată de o pastorală a episcopului *Ioan,* adresată clerului şi credincioşilor săi în ziua de 18/31 August 1916, adică la 4 zile după

---

1) Vezi *„Biserica şi şcoala"* din Ianuarie 1915. Arad.
2) Vezi idem din Septembrie 1916.

intrarea României în răsboiu. Plină de vorbe late şi de platitudini, pastorala spune, între altele:

...Este lucru de notorietate publică, dovedit prin fapte istorice, că nu ste popor pe fața pământului, care să se lipească mai tare de glia strămoșească și de căminul părintesc, decât cum a făcut-o și o face aceasta poporul nostru românesc în deplină cunoștință a adevărului că aici odihnesc osămintele moșilor, ale strămoșilor și ale părinților săi; că aici este leagănul nostru, aici am văzut lumina soarelui, aici am învațat cunoștința de Dumnezeu, aici ne-am desvoltat și afirmat, și tot aici voim să ne desvoltăm şi afirmăm şi în viitor ca un popor de ordine şi credincios Inaltului Tron şi iubitei noastre patrii..."

ATITUDINEA MITROPOLITULUI ION MEŢIANU DELA SIBIU

Ion Mețianu, bătrânul arhiepiscop şi mitropolit dela *Sibiu,* deşi n'a excelat niciodată printr'o atitudine dârză faţă de guvernele ungureşti, el a fost însă totdeauna un român bun şi demn în relaţiunile sale cu autorităţile maghiare superioare.

Acelaşi lucru se poate spune de altfel şi despre mitropolitul *Blajului, Dr. Victor Mihalyi.* Amândoi erau bărbaţi înţelepţi şi ponderaţi.

Când, în Septembrie 1914, la o lună şi ceva după izbucnirea răsboiului european, contele *Tisza* s'a simţit îndemnat de purtarea pe front a Românilor ardeleni ca să înşele buna credinţă a conducatorilor lor sufleteşti printr'o scrisoare ademenitoare de împăcare româno-maghiară, adresată octogenarului ierarh dela *Sibiu,* acesta s'a ferit de a cădea în cursa ce i-se întindea. Răspunsul, scurt şi abil al mitropolitului *Mețianu,* este cea mai bună dovadă.

Iată textul ambelor scrisori:

SCRISOAREA CONTELUI TISZA CĂTRE MITROPOLITUL MEŢIANU ÎN CHESTIA ÎMPĂCĂRII ROMÂNO-MAGHIARE

D-lui Ion Mețianu, consilier intim, arhiepiscop și mitropolit, Sibiu.

22 Septembrie 1914

Inalt Prea Sfinte şi Prea Cucernice Părinte! Fenomenele înălţătoare, care. la izbucnirea răsboiului, impus nouă, au dovedit atât de splendid solidaritatea Românilor din patrie cu monarchia şi cu interesele vitale ale naţiunii maghiare, au continuat în mod îmbucurător şi pe câmpul de luptă, cât şi în regiunile locuite de Români.

Sângele compatrioţilor noştri români împreună cu al nostru înroşeşte câmpiile de luptă. Eroismul fraţilor noştri români se arată în operaţiunile

splendide ale armatei noastre, iar acasă Ungurul şi Românul trăiesc în înţelegere frăţească încercările vremilor răsboinice. Dispar toate controversele, amuţeşte orice frecare. Suntem una în sentimentele sfinte ale iubirei de patrie şi ale jertfei patriotice. E acesta un fenomen îmbucurător pentru oricare patriot cu sentimente bune; dar mai cu seamă e îmbucurător pentru aceia, cari am fost decenii îndelungate propovăduitorii comunităţii de interese ale rassei maghiare şi române, muncitorii pentru buna înţelegere, cultivatorii iubirei şi încrederii reciproce.

I. P. S. Voastră nu sunteţi numai Nestorul clerului român, nu numai capul bisericii gr. or. române, ci, amăsurat postului de arhipăstor, animator drept şi muncitor pentru iubire, pace şi înţelegere. Ştiu că cuvântul bucuriei, speranţei şi încrederei află răsunet în inima I. P. S. Voastre şi va fi înţeles.

Năzuinţele mele puse în interesul încrederii depline şi al înţelegerii au fost urmărite de I. P. S. Voastră nu numai cu simpatie, ci în decursul acelora nu odată mi-s'a părut că simt şi mâna ajutătoare a I. P. S. Voastre, iar când am fost nevoit să le întrerup fără ajungerea scopului atât de mult dorit, I. P. S. Voastră mi-aţi adresat nu numai cuvinte de mulţumire şi recunoştinţă, dar m'a-ţi şi îndemnat totodată să năzuesc şi pe viitor, fără să mă desgust şi fără să cunosc oboseală, pentru ajungerea acestui scop sublim.

Aşa simt că, în atmosferă mai curată şi mai nobilă a acestor vremuri mari, acum a sosit momentul. Acele sărbători de înfrăţire, care în numeroase comune ale patriei noastre au contopit sufletele Maghiarilor şi Românilor într'o singură rugă şi o singură hotărîre bărbătească, gata de fapte, nu sunt fenomene izolate. Sunt simptomele marelui adevăr, ca atunci când am fost aşezaţi în faţa problemei de existenţă, conştiinţa identităţii intereselor de existenţă ale noastre şi în consecinţă iubirea şi încrederea reciprocă de camarazi se ridică deasupra oricărei disonanţe, se afirmă cu putere elementară. S'a născut acea stare sufletească, care este condiţia primordială a unui viitor mai bun şi mai frumos al nostru. Dar înainte de toate e de lipsă să-i vedem şi să-i ştim tovarăşi părtaşi în bine şi în rău, fraţi pe Români, ale căror progrese şi afirmare le privim cu bucurie sinceră şi cu iubire frăţească le remediăm toate năcazurile.

Acum în criză, în clipa pericolului, Românii se arată ca nişte fraţi credincioşi. Aceasta o vede, o ştie naţiunea maghiară şi faptul acesta evident va avea roade binefăcătoare pentru interesele materiale şi culturale şi pentru afirmarea în orice direcţie a Românimei aceste sunt consecinţele automatice ale ţinutei de acum a Românilor. De fapt în aceasta rezidă chezăşia unui viitor mai bun. Aceasta asigură pe concetăţenii noştri români că pot conta pe simpatia societăţii maghiare în exercitarea libera a drepturilor desvoltate şi pe sprijinul binevoitor al statului în năzuinţele lor etnice, aşa că într'adevăr se pot simţi bine în această patrie.

Aceleaşi fenomene ne îndeamnă şi la mai mult. După aceste fapte ale Românilor, vom lua în considerare în măsură mai pronunţată dorinţele lor cu privire la instituţiunile de stat.

Mai ales în trei direcţii s'au evidenţiat aceste dorinţe cu ocazia tratativelor: modificarea legii şcolare pentru şcolile confesionale, întrebuinţarea limbei române înaintea autorităţilor de stat şi, în sfârşit, s'a cerut modificarea nouei legi electorale în aşa fel, ca să deschidă teren pentru afirmarea politică a concetăţenilor noştri români. In toate trei direcţiile au fost considerate de prea restrânse cadrele punctului meu de vedere adus la cunoştinţă publică şi de aceia nu s'a înfăptuit înţelegerea cinstită, dorită de ambele părţi, pentrucă, în starea de atunci a spiritelor, am fost nevoit sa rămân în acele cadre.

Cred că azi putem merge mai departe făra jicnirea punctului de vedere maghiar naţional şi de stat. Putem pune în perspectivă reforma legii şcolare în aşa fel, ca să fie cu consideraţie la postulatele concetăţenilor noştri nemaghiari cu privire la şcolile confesionale. Cu dispoziţiuni legale putem deschide calea limbii materne în contactul nemijlocit cu autorităţile şi, în sfârşit, ne putem îngriji de unele modificări ale unor dispoziţii din legea electorala, care vor aşeza pe bază mai echitabila reprezentanţa politică a Românilor din patrie.

Cu acestea se vor rezolva toate chestiunile mai însemnate, care au stat în trecut în calea înţelegerii depline. Trebue numai simpatie şi prevenienţă asemănătoare cu a mea şi, de cealaltă parte, ca să se înlăture şi ultimele impedimente ale înţelegerii perfecte.

Inalt Prea Sfinte! Cred că acum când e fapt împlinit, indiscutabil şi public consimţământul fidel şi conlucrarea gata de jertfă a Românilor din patrie în aceste zile mari de răsboiu şi pericol, acum când nimeni nu mai poate vedea în cuvintele mele târguirea jertfelor patriotice deja împlinite, acum când în aceste prevenienţe se manifestă recunoştinţa postumă a naţiunei maghiare, simpatia şi încrederea meritata pentru fapte, acum a sosit pentru noi, pregătitorii păcii naţionaliste şi ai contopirei, ora activităţii.

Iniţiativa şi răspunderea mă priveşte. Le iau asupra mea conştient că trăim momente istorice, a căror atmosferă poate topi metalele reci şi aspre, turnându-le ca să reziste oricărei încercări de desbinare.

Al I. P. S. Voastre cu sinceră stimă şi devotat

Tisza

RĂSPUNSUL MITROPOLITULUI MEŢIANU

Sibiu, 23 Septembrie 1914

Excelenţă! Domnule Prim-ministru! Primind preţuita scrisoare a Excelenţei Voastre din 22 l. c., mă grăbesc să-mi exprim bucuria sinceră pentru că Excelenţa Voastră şi guvernul ungar e aplicat să împlinească postulatele vechi şi juste ale poporului român, care formează condiţia

primordială a fericirei şi progresului poporului pe teren cultural.

Recunoştinţa şi simpatia Excelenţei Voastre pentru poporul român, care în momentele grele ale încercării a dat dovadă atât de strălucită de credinţă faţă de rege şi patria comună, au aflat rasunet viu în sufletul meu pentru opera nobilă, care ţinteşte cultivarea şi garantarea înţelegerii şi simpatiei. Sunt gata de a vă acorda ajutorul meu, în speranţa că opera aceasta va aduce roade bogate şi cu ajutorul lui Dumnezeu va creia temelia unui viitor mai frumos şi mai fericit.

Cu sinceră stimă şi devotament

Ioan Meţianu,
archiepiscop şi mitropolit

SGOMOTUL FĂCUT ÎN JURUL SCRISORII CONTELUI TISZA

In legătură cu scrisoarea de pace adresată mitropolitului *Meţianu* din *Sibiu,* contele *Tisza,* în urmărirea planului său diabolic, a mai trimis în copie această scrisoare următoarelor persoane: mitropolitului *Victor Mihalyi* din *Blaj,* episcopilor *Ion I. Pap* la *Arad,* *dr. Miron Cristea* la *Caransebeş, Traian Frenţiu* la *Lugoj, Dumitru Radu* la *Oradea-Mare* şi *Vasile Hoszu* la *Gherla,* precum şi contelui *Czernin,* ministrul Austro-Ungariei la *Bucureşti,* apoi baronului *Burian,* ministru *a latere,* şi tuturor prefecţilor din judeţele locuite de Români. Scopul era, în ce priveşte pe adresanţii români, ca sa sprijine cu toată influenţa lor această eftină acţiune de pacificare.

Intimului său prieten *Vasile Hoszu,* episcopul „unit" dela *Gherla,* i-a facut cinstea de a-i trimite trei scrisori: una la 2 Octombrie, a doua la 11 Octombrie şi a treia la 30 Octombrie 1914.

In a doua scrisoare, contele *Tisza* declară că „nu s'a putut adresa d-lui *George Pop* de *Băseşti,* fiindcă voia să evite aparenţa unei înţelegeri cu partidul naţional român".

In a treia scrisoare, primul-ministru maghiar se exprimă astfel:

„Eu nu doresc altceva decât să obţin dela un număr cât mai mare de bărbaţi cu vază şi greutate declaraţiuni, în care îşi exprimă bucuria şi recunoştinţa faţă de iniţiativa mea, recunoscând importanţa promisiunilor mele şi manifestându-şi încrederea că îmi voiu îndeplini cinstit făgăduelile şi oferindu-şi colaborarea lor pentru realizarea unei armonii desăvârşite.

„Ce crezi? Mă pot aştepta la o astfel de declaraţiune din partea prelaţilor şi dacă nu ar fi mai bine să-i invit, în acest scop, la Budapesta, înainte de a da în vileag chestiunea? Crezi oare că am putea obţine

astfel de declarațiuni individuale dela membrii mai însemnați ai comitetului național-român? Ai avea putința să vorbești tu cu unul sau altul? N'ai putea oare ruga pe dr. Teodor Mihali *ca să exercite și el în această direcție o influență asupra acelora, dela cari s'ar putea aștepta un rezultat favorabil?*

In România ar produce însă mare efect, dacă Maniu *ar face o astfel de declarație. Chestia aceasta ți-o încredințez ție, care îl cunoști atât de bine pe* Maniu [1]).

Cu stimă și devotat

Tisza

Adevarul adevărat este ca episcopul *V. Hoszu,* care era amicul intim și spionul contelui *Tisza,* n'a putut obține o asemenea declarațiune din partea lui *Iuliu Maniu.* Acesta a păstrat în tot timpul răsboiului, până în Noviembrie 1918, un mutism absolut, contrar limbuției, de care suferea *Alex. Vaida,* a cărui acțiune și gesturi le aproba însă și *Maniu,* în tăcere, căci primul lucra în cel mai perfect acord cu cel d'al douilea.

---

1) Toată corespondența contelui *Tisza* privitoare la această chestiune este publicată în vol. II al operelor sale, sub No. 501.

CAPITOLUL XX.

CONTACTUL MEMBRILOR EPISCOPATULUI ROMÂN DIN ARDEAL CU VECHIUL REGAT DUPĂ „UNIREA“ CU BISERICA ROMEI PÂNĂ IN PRAGUL RĂSBOIULUI ŞI REPERCUŢIUNEA LUI IN TIMPUL CATACLISMULUI MONDIAL

Daca până în anul 1698, când s'a desavârşit nefasta „unire“ a unei parţi a Românilor ardeleni cu biserica papală, mitropoliţii şi episcopii ortodoxi ai Ardealului întreţineau legături frecuente şi canonice cu Mitropolia Ungro-Vlahiei din *Bucureşti,* unde se sfinţiau şi de unde luau sfântul mir, dela „unire“ încoaci s'au rupt de-odată brusc toate vechile raporturi frăţeşti.

Mitropolia ortodoxă din *Alba Iulia,* fiind desfiinţată de fapt timp de 60 de ani, şefii spirituali ai Românilor ortodoxi — protopopii şi preoţii — au rămas părăsiţi ca nişte orfani. Cei cari treceau în Ţările române, fie în Muntenia sau în Moldova, erau bine primiţi şi ajutaţi. Episcopii apostaţi ai „uniţilor“, în locul legăturilor cu *Bucureştii,* 'şi-au creat relaţiuni în primul rând cu *Viena* apostolică, apoi cu primatul Ungariei dela *Esztergom* şi cu Vaticanul.

După reînfiinţarea episcopiei române ortodoxe dela *Sibiu* (1760), au fost puşi în fruntea ei numai ierarhi sârbi de naţionalitate, atârnând toţi de mitropolia sârbească dela *Karlovitz,* până la 1810, când în sfârşit împăratul *Francisc I* s'a milostivit să le dea Românilor un episcop de naţionalitate română în persoana lui *Vasile Moga,* fost protopop la *Sebeşul Săsesc.* Succesorul acestuia, marele ierarh *Andrei baron de Şaguna* (1846—1873) a reuşit după multă trudă, graţie energiei şi prestigiului sau, să reînfiinţeze vechia mitropolie ortodoxă şi să scape totodată biserica română de tutela *Karlovitzului.*

O FATALITATE A ISTORIEI

Stapânirea seculară austriacă şi ungurească a scos în chip fatal la iveală, în viaţa Ardealului românesc, trei categorii de intelectuali, pe cari 'i-am putea caracteriza ast-fel:

Prima categorie, destul de numeroasă: Români, cari, deşi se afirmau ca atare, fiind crescuţi în şcolile ungureşti, deci într'o atmosferă cu totul neromânească, fără a cunoaşte trecutul Principatelor româneşti, a marilor lor voevozi, precum nici o boabă de literatură românească, aveau încredere numai în vitalitatea poporului maghiar şi nu puteau dori unirea cu o ţară, pe care ei n'o cunoşteau. *Ignoti nulla cupido:* nu poţi iubi ceea-ce nu cunoşti. Ei n'aveau nici o credinţă, nici un ideal naţional. Toţi erau produsul şcoalelor ungureşti.

A doua categorie: Români cu studii liceale româneşti şi cu studii universitare la *Budapesta* sau *Viena*, deci cu judecata mai largă, cari ştiau cum s'a făcut unitatea Italiei, a Germaniei etc. şi erau convinşi că trebue să vină ceasul şi pentru unitatea naţională a Românilor. Trăind însă în împrejurări grele, ei întrevedeau întruparea acestui ideal într'un timp foarte îndepărtat. Din această categorie făceau parte câţiva advocaţi, medici şi în general membrii clerului înalt *ortodox*, cari, fiind însă în situaţiunea expusă de a apăra şi salva zilnic instituţiunile româneşti, nu puteau în raporturile lor cu cercurile oficiale decât să joace teatru, spunând, ca şi *Talleyrand*, una şi gândind alta. Aceştia nu trebue judecaţi după manifestările lor exterioare, forţate de împrejurări, ci după sentimentele lor interne, care erau bine cunoscute numai de cei din imediata lor apropiere.

A treia categorie: Români intelectuali din primele rânduri ale politicianilor ardeleni. Mulţi dintre aceştia, fiind angajaţi prin legăturile lor mai intime cu bărbaţii de stat ai monarchiei austro-ungare şi în special prin servilismul lor faţă de „apostolica" dinastie a Habsburgilor, nu puteau eşi din acest cerc îngust la largul unităţii naţionale integrale, mai ales că vechiul regat, *pur ortodox*, nu era simpatic şovinismului lor confesional *catolic*. Din aceasta categorie făceau parte toţi mitropoliţii şi episcopii români „uniţi" şi aproape totalitatea politicianilor, închinaţi *Blajului*, cu excepţia câtorva în frunte cu regretaţii preoţi *dr. V. Lucaciu* şi fratele său *Constantin*, amândoui martiri, cari au fost însă covârşiţi de cohorta canonicilor dela

Blaj, având ca exponenţi pe *Iuliu Maniu, Alex. Vaida, Şt. Cicio Pop, Sever Dan,* popa *D. Man* etc. Aceştia, toţi la un loc, au fost autorii morali ai ideii autonomiei Ardealului şi ai altor nazbâtii ce erau să se propună la marea adunare naţională dela *Alba Iulia* (1 Decembrie 1918), dacă n'ar fi fost intervenţia hotărîtoare a sufletului românesc, curat şi cinstit, manifestat cu impetuozitate de tineretul intelectual şi ţarănimea românească.

Prin prizma acestei caracterizări trebue să privim pe toţi membrii clerului înalt din Ardeal, când e vorba de legaturile lor cu vechiul regat.

EPISCOPUL ŞAGUNA REIA CONTACTUL CU BUCUREŞTII ÎN ANUL 1849

In Ianuarie 1849, episcopul *Şaguna,* după-ce fusese sfinţit la *Karlovitz,* vine la *Bucureşti* într'un timp când unii oameni politici, atât din Ardeal cât şi din Principatele româneşti, căutau sa familiarizeze lumea din afară cu ideia unei Românii întregi. Ideia n'a prins atunci, căci buba nu era coaptă şi duşmanii ei numeroşi şi puternici. Insuşi *Şaguna* trecea prin *Bucureşti* în drumul sau spre *Olmütz* (Moravia), unde se afla noul împarat *Francisc Iosif I,* hotarît să-i ceară acestuia ca toţi Românii să fie uniţi într'o naţiune independentă sub sceptrul Habsburgilor. El sosea la *Bucureşti* pe un ger cumplit, fiind însoţit de secretarul său *Iacob Bologa* şi de protosinghelul *Dionisie Roman,* originar din *Săliştea Sibiului,* care, după izbucnirea revoluţiei în Muntenia, se refugiase la *Sibiu.* Episcopul *Şaguna* cu însoţitorii săi au fost primiţi şi adăpostiţi de mitropolitul *Neofit* al Ungro-Vlahiei [1]). Trecând prin Moldova, a stabilit legături cu boerul *G. Sturdza,* dela care a primit ajutoare, apoi cu arhimandritul *Neonil* dela mănăstirea Neamţului, care deasemenea 'i-a dăruit mai multe cărţi bisericeşti.

Mai târziu el a stat în raporturi cu mitropoliţii *Nifon* al Munteniei şi *Sofronie* al Moldovei, apoi cu episcopul *Calinic* al Râmnicului, cu fraţii *Filaret* şi *Neofit Scriban,* cu *Filoteiu* şi *Dionisie* dela Buzău [2]).

Legăturile înfiripate de mitropolitul *Şaguna* cu vechiul regat au fost continuate apoi de învăţatul episcop *Nicolae Popea* al Caransebeşului, ales în 1900 membru al Academiei române şi încetat din viaţă în 1908.

1) Vezi „*Mitropolitul Andrei baron de Şaguna*", scriere comemorativă la serbarea centenara a naşterii lui, pag. 82. Sibiu 1909.
2) Idem, pag. 316.

LEGĂTURILE CLERICILOR DELA BLAJ CU VECHIUL REGAT

Infiinţarea *„Societaţii literare române“*, în anul 1866, a deschis şi *Blajului* drumul spre *Bucureşti* prin alegerea ca membru a învaţatului canonic *Timotei Cipariu*. La 1 August 1867, *Cipariu* asistă, în sala vechiului Ateneu, la prima adunare a membrilor *„Societaţii literare române“* (devenită în 29 Martie 1879 *„Academia română“)* şi rosteşte cu acest prilej un substanţial discurs asupra conservării unităţii limbei române în toate provinciile locuite de Români.

Timp de 2 ani, *Cipariu* a luat parte regulat la şedinţele ordinare ale societăţii până în anul 1869, când s'a certat cu *August Treboniu Laurian* pe tema dicţionarului limbei române şi n'a mai venit decât foarte rar la *Bucureşti*. Mai târziu, când a fost rugat să participe la adunările Academiei, el a declarat că îi este silă de a mai face cunoştinţă cu modul urît de a se vorbi pe malurile Dâmboviţei — şi aceasta numai din cauza glumelor spiritualului şi savantului *B. P. Haşdeu*.

Raposatul *Dim. A. Sturdza,* după-ce fusese ales secretar general al Academiei, voia cu ori-ce preţ să dea un impuls mai mare activităţii acestei înalte instituţiuni culturale. In acest scop, el ţinea să vaza din nou pe olimpianul canonic, asistând la lucrările ei. Intervenţii speciale s'au făcut în acest sens pe lângă *Cipariu. D. Ion Bianu,* p'atunci numai bibliotecar al Academiei, a fost trimis în misiune specială la *Blaj*. Când *Cipariu* obiecta că nu-i place să treacă prin supărările vămei dela *Predeal,* inimosul d. *Bianu* îi declara ca va veni el personal să-l primească la graniţă şi că de aci până la *Bucureşti* guvernul român îi va pune la dispoziţie un vagon ministerial. Cu toate aceste prevenienţe, *Cipariu* n'a mai dat pela *Bucureşti,* deşi *A. T Laurian* murise la 1881. Frica de glumele piperate ale regretatului *Haşdeu* l'a pironit în modesta lui chilie dela *Blaj,* unde 'şi-a dat obştescul sfârşit la 22 August 1887.

Al doilea canonic blăjan, care a avut onoarea de a fi ales membru al Academiei, a fost *Ioan M. Moldovan,* ales în 1894. Nici el însă n'a excelat printr'o frecuenţă regulată la adunările şi lucrarile înaltului areopag cultural. In primăvara anului 1900 'i-am facut şi eu cunoştinţa la *Constanţa*, cu ocazia sfinţirii noului nostru vapor *„România“*. L'am văzut atunci pe acest venerabil şi inimos bătrân picurându-i lacrimi din ochi de bucuria ce simţea ca se

vedea pe bordul unui vapor românesc, sub pavilion şi cu comandant român. D. *Ion C. Grădişteanu,* ministrul lucrărilor publice d'atunci, 'i-a facut învăţatului canonic o primire din cele mai călduroase. El a încetat din viaţă la 7 Sept. 1915.

Al treilea canonic dela *Blaj,* ales membru al Academiei române, a fost regretatul şi cultul canonic *dr. Augustin Bunea.* Ales la 28 Maiu 1909, el a fost însă chemat de cel Atotputernic în sânul celor drepţi la 18 Noembrie acelaşi an, spre marea părere de rău a tuturor celor cari l'au cunoscut.

CONTACTUL ARGHIROFILULUI V. MANGRA

Prin anul 1896 învăţase drumul *Bucureştilor* faimosul *Vasile Mangra,* p'atunci profesor la seminarul teologic din *Arad* şi membru intransigent al partidului naţional-român. In anul 1895, el a fost sufletul congresului naţionalităţilor nemaghiare din Ungaria, ţinut la *Budapesta.* Venind în capitala României, *Mangra* n'a întârziat să-şi dea repede arama pe faţă, scriind o broşură de polemica în chestia caterisirei fostului mitropolit-primat *Ghenadie Petrescu,* care se agita atunci şi pe care clericul aradan o aproba, fiind plătit cu arginţi grei de către guvern.

Nesocotind căile Domnului, pentru câştiguri lumeşti, el îşi aşternea drumul vieţii cu spinii rătăcirii.

Deşi fusese ales membru al Academiei române la 1908, în locul regretatului episcop *N. Popea, Vasile Mangra* începe să se clătine în sentimentele sale naţionale şi în 1909 trece deabinelea în partidul contelui *Tisza,* spurcându-şi un întreg trecut de îndârjita luptă naţională. Rezultatul a fost că, în Maiu 1910, venind să asiste la şedinţele Academiei şi să-şi ţină discursul de recepţie în sânul ei, a fost huiduit şi bătut cu ouă clocite de către tinerimea universitară, revoltată de îndrăzneala trădătorului intereselor naţionale. Din clipa aceasta, s'a pus capăt vizitelor lui *Mangra* în capitala Ţării româneşti. In schimb, contele *Tisza* l'a ridicat în vara anului 1916 în scaunul de mitropolit ortodox al Ardealului, pe care l'a necinstit până în ziua de 1/13 Octombrie 1918, când a murit de inimă rea sub strălucirea razelor, care prevestiau întregirea neamului, pe care îl trădase şi în sânul căruia el ştia bine că nu mai are ce căuta.

FOSTUL EPISCOP „UNIT" DUMITRU RADU ŞI PROPAGANDA CATOLICĂ ÎN ROMÂNIA

Dintre clericii de seamă ai bisericii române „unite", raposatul episcop al Orăzii Mari, *dr. Dumitru Radu*, şi-a petrecut primii 10 ani ai carierei sale preoţeşti la *Bucureşti*. El a venit în capitala vechiului regat în Maiu 1886, trimis de *Papa Leon XIII* şi mitropolitul Blajului *dr. Ion Vancea*, ca predicator la biserica Sf. Iosif, în scop de propagandă catolică, funcţionând şi ca preot al capelei române „unite", apoi ca profesor de teologie şi în urma director la seminarul romano-catolic din *Bucureşti*.

Tânărul predicator, venind în inima regatului, a călcat dela început cu piciorul stâng. El sosea în vremea când monseniorul *Palma*, arhiepiscopul romano-catolic din *Bucureşti*, dase clerului său o circulară-pastorală, care provocase mult sânge rău şi mare discuţie în lumea ortodoxă din ţară. Insuşi mitropolitul-primat al României, boerul de neam *Calinic Miclescu*, se simţise obligat să-i răspundă printr'o sobră şi documentata pastorală, adresată în luna Iunie 1886 clerului şi credincioşilor săi ortodoxi. Inaltul prelat fixa, între altele, în pastorala sa următoarele:

„Adevărul netăgăduit şi care luceşte cu tărie este că biserica a fost totdeauna pentru Români scutul cel mai puternic al naţionalităţii; că Românii ortodoxi au ţinut cei dintâi piept cotropirii Europei decătre Musulmani, apărând cu vitejie credinţa creştinească, moşia şi naţionalitatea; că limba românească în biserica ortodoxă şi prin această biserică s'a ridicat; că chiar în secolul actual biserica ortodoxă a fost şi este în România în fruntea tuturor mişcărilor naţionale".

Activ şi impulsiv, popa *Radu*, după-ce ţinuse trei predici de propagandă catolică în biserica Sf. Iosif, a găsit de cuviinţă să răspundă pastoralei capului bisericei ortodoxe printr'o broşură violentă de 72 pagini, tipărită la *Cernăuţi* şi intitulată *„Pravoslavia română faţă cu dreapta credinţă romană"*, de *dr. Nerset Marianu*, care era însuşi energumenul propagandist *dr. Dumitru Radu*. Broşura apărea în luna August 1886, adică 4 luni după sosirea sa în *Bucureşti*.

Lipsit de modestie, de măsură şi de tact, tânărul misionar, după-ce îşi aduce lui însuşi câteva elogii nemeritate, susţine în temerara sa broşură următoarele 7 eresii:

1. Că biserica ortodoxă ne-a alterat, până la compromitere, caracterul naţional.

2. Limba noastră în biserica ortodoxă şi prin biserica ortodoxă a fost schimonosită şi numai afară din biserica ortodoxa a izbutit, printr'o minune, să vieţuiască până când în ciuda aceleiaşi biserici s'a mai ridicat.

3. Biserica ortodoxa este de vină dacă am rămas înapoiaţi în cultură.

4. In chiar secolul actual biserica ortodoxă a fost şi este la noi în coada tuturor mişcărilor naţionale.

5. Biserica ortodoxă a făcut în toate timpurile din Români unealta ambiţiilor şi intereselor străine.

6. Biserica ortodoxă a îndepărtat posibilitatea formarii unui mare stat românesc chiar în veacul de mijloc.

.7 Biserica ortodoxă este punctul de reazăm al cotropirei noastre din partea Rusiei.

Broşura-pamflet, aruncată pe piaţă chiar în timpul când mitropolitul *Calinic* era pe patul morţii, a stârnit, cum era şi natural, indignarea întregei prese din capitală. Toate ziarele timpului, ca *Voinţa Naţională, Românul, Epoca, România, Telegraful, Veteranul* şi revista *Convorbirile literare* iau poziţie împotriva iezuitului *dr. D. Radu,* despre care unele afirmau „că a fost trimis de Papa cu scopul de a aduce desbinarea în biserica română şi de a turbura conştiinţa naţiunii, din care s'a născut".

Totuşi reprezentantul d'atunci al *Blajului* nu se da bătut. El cutează să anunţe o conferinţă cu tâlc în sala vechiului *„Ateneu"*, dar n'a putut-o ţine, fiind primit dela început cu fluerături, huidueli şi mere murate. Abia după acest eşec 'i-s'a mai potolit entuziasmul de propagandist cu ori-ce preţ.

In Noembrie 1896, susţinut de contesa *Goluchowsky,* născută prinţesa *Murat,* soţia contelui *Agenor Goluchowsky,* fost ministru plenipotenţiar al Austro-Ungariei la *Bucureşti* şi apoi cancelar al răposatei monarchii, *Dumitru Radu* este numit de-odată episcop al eparhiei „unite" a *Lugojului,* demnitate, în care a ajuns, nesocotind căile Domnului.

In timpul războiului a fost omul devotat al contelui *Tisza* şi, după unii, autorul textului faimoasei declaraţiuni de iubire către patria maghiară şi de renunţare la eliberarea ce se punea în vedere poporului român din Ungaria şi Ardeal în baza principiilor lui *Wilson,* declaraţie semnată de toţi membrii episcopatului român şi de o mulţime de intelectuali. Dreptatea imanentă a hotărît însă altfel: România Mare s'a făcut şi episcopul *Radu,* de astă-dată al eparhiei dela *Oradea Mare,* a devenit, spre nenorocirea sa, membru

de drept în Senatul României întregite[1]). Zic „spre nenorocirea sa", deoarece în ziua de 8 Decembrie 1920 el a căzut victimă nevinovată, dimpreună cu regretatul ministru *D. Greceanu* şi senatorul *Spiru Gheorghiu,* a bombei anarchistului *Goldstein,* pusă de acesta în noaptea precedentă, în dosul biuroului preşedintelui Senatului.

La impozanta sa înmormântare am văzut adunaţi pe toţi mitropoliţii şi vlădicii bisericei române de dincoaci şi dincolo de Carpaţi, uniţi în aceleaşi rugăciuni pentru sufletele celor cari s'au săvârşit în slujba ţarii.

MISIUNEA LA BUCUREŞTI A EPISCOPULUI „UNIT" VASILE HOSZU

Al douilea episcop român „unit", care a vizitat România, a fost *dr. Vasile Hoszu* dela *Gherla,* însă cu însărcinare specială din partea contelui *Tisza,* satrapul Ungariei.

Intr'adevăr, în a treia decadă a lunei August 1914, puţine zile după declararea răsboiului european, episcopul *Hoszu* — cum am mai aratat şi în altă parte a volumului — a fost trimis de primul ministru ungar la *Sinaia* şi la *Bucureşti,* dimpreună cu d. *dr. Teodor Mihali,* preşedintele clubului parlamentar român din *Budapesta,* actualmente primar la *Cluj,* cu misiunea delicată de a capacita şi insista pe lânga bărbaţii de stat ai României ca să intre în răsboiu alaturi de Puterile centrale.

Cititorul s'a putut lesne convinge din memoriile contelui *Tisza,* ca şi din memoriul lui *Vaida,* ce urîtă meserie îndeplinea acest prelat român din însărcinarea dictatorului d'atunci al Ungariei.

---

1) Un politician maghiar îmi istorisea acum câţiva ani că, în 1919, episcopul *Radu* încă tot nu uita să trimită vorbă detronatului împărat *Carol VII* că *„Românii uniţi ţin şi azi mult la Maiestatea Sa"* şi că omul, care transmitea omagiile episcopatului român „unit" la locul „prea înalt" era contele *N. Széchenyi,* episcopul maghiar romano-catolic din *Oradea Mare,* care trăia mai mult în Ungaria, unde a şi murit, din cauza urei neîmpacate ce purta statului român întregit.—*(Nota autorului).*

CAPITOLUL XXI.

LEGĂTURILE PRIMULUI PATRIARH AL ROMÂNIEI CU VECHIUL REGAT

Dintre clericii cu vază ai Ardealului, cel mai intim contact cu vechiul regat, înainte de răsboiu, l'a întreţinut, fără îndoială, fostul episcop al Caransebeşului *dr. Miron Cristea,* actualul Patriarh al României Mari. Ca student universitar la *Budapesta,* el participă, în Septembrie 1894, ca conducătorul a 70 de studenţi români dela universităţile din Austro-Ungaria, la congresul general studenţesc din *Constanţa,* unde ţine o vorbire înflăcărată, care motivează înfiinţarea unei fişe speciale la poliţia de siguranţă ungurească. Dela 1895 încoace, când a intrat în viaţa publică, ca secretar al mitropoliei din *Sibiu, Miron Cristea* a călătorit foarte des prin România, în dorinţa de a o cunoaşte şi studia.

In vara anului 1906, cu prilejul expoziţiei din *Bucureşti,* el revine în capitală în fruntea *„Reuniunei române de muzică din Sibiu",* al cărei preşedinte era, şi organizează mai multe concerte, care stârnesc o adevărată sensaţie. Invitat tot atunci de familia *Brătianu* la *Florica,* tânarul asesor consistorial *Miron Cristea* provoacă o scenă istorică la mormântul lui *Ion Brătianu* (tatăl) printr'o cuvântare inspirată, în care îi urează fiului, adecă lui *Ion I. C. Brătianu,* sa complecteze şi să desăvârşiască unitatea naţională a tuturor Românilor, discurs vibrant, la care înfăptuitorul de mai târziu al triumfului politicei instinctului naţional, 'i-a răspuns cu ochii plini de lacrimi:

— *„Şi D-Ta să fii atunci capul bisericei din România, pe care o visezi!"*

Ceea-ce, cum se ştie, s'a şi întâmplat la 30 Decembrie 1919, cu unanimitatea voturilor şi în aclamaţiile sincere şi entuziaste ale marelui colegiu electoral.

Din clipa istorică dela *Florica* s'au stabilit între aceşti doi bărbaţi aleşi legături indisolubile, care au durat până la moartea marelui *Ion I. C. Brătianu.*

ROLUL JUCAT DE EPISCOPUL CARANSEBEŞULUI ÎN TIMPUL RĂSBOIULUI EUROPEAN

Ales în 1910 episcop la Caransebeş, *dr. Miron Cristea* simţea, în cursul marelui răsboiu, nevoia sufletească să informeze guvernul *Brătianu* despre toate fazele insolenţei şi injoncţiunilor aplicate de stăpânirea maghiară prelaţilor români şi peste tot poporului român din Ardeal şi Ungaria. El prevenea pe membrii guvernului român că pot fi liniştiţi, deoarece toate declaraţiile umilitoare de fidelitate către statul maghiar, ce eventual li-se vor cere de contele *Tisza,* ele vor fi smulse numai cu preţul a tot soiul de ameninţări, la care, dacă vor fi siliţi să cedeze, o vor face numai în interesul instituţiunilor, pe care le conduc, dar că în fundul sufletului lor episcopii români — *Mangra* nu fusese încă ales mitropolit — sunt şi rămân fideli politicei, pe care o va hotărî guvernul României pentru apărarea marilor interese ale neamului.

Cu această delicată misiune a fost însarcinat d. *dr. Cornel Corneanu,* secretarul episcopiei din *Caransebeş,* care, în lipsa lui *Ion I. C. Bratianu* din capitală, a comunicat cele mai de sus în mod confidenţial lui *Vasile Morţun,* ministrul de interne, cu rugămintea de a le transmite primului-ministru.

Guvernul român a aprobat, bine înţeles, punctul de vedere al episcopului Caransebeşului, căruia i s'a trimis vorbă ca fruntaşii Românilor din Ungaria să ducă *„până la sosirea ceasului cel mare"* o politică, care să nu-i expună furiei şi persecuţiei Ungurilor, dornici de a-i suprima, şi astfel să vază cu proprii lor ochi şi să se bucure de înfăptuirea României Mari, *„care nu va întârzia să vină".*

In scrisoarea predată de *dr. Corneanu* ministrului *V. Morţun,* episcopul Caransebeşului îi cerea răspuns şi la următoarea întrebare: Cum proiectează România să apere frontul dela Marea Neagră până la *Orşova?*

Din ultima întrebare, de ordin strategic, se vede că episcopul *dr. Miron Cristea* simţea împotriva cui are să lupte România şi transpiră îngrijorarea ce-l stăpânea în privinţa acestui front, care, după cum se ştie, nu s'a putut menţine.

In asemenea condiţiuni, toate declaraţiile de fidelitate iscalite de episcopul *dr. Miron Cristea* şi alţi câţiva Români de treabă şi cunoscuţi pentru frumoasele lor sentimente româneşti n'au impresionat nici o clipă pe *Ion I. C. Brătianu* şi pe cei din jurul său, cari fuseseră puşi în curent prin demersul înţelept şi prevenitor al prelatului dela *Caransebeş*. Aşa se explică şi faptul că marele *Ion I. C. Brătianu,* îndată ce a devenit vacant scaunul de mitropolit-primat al României, cea dintâi faţă bisericească, la care s'a gândit ca s'o ridice la această înaltă demnitate, a fost însuşi Prea Sfinţia Sa episcopul Caransebeşului, *dr. Miron Cristea.*

Pentru restul lumii, care nu cunoştea aceste importante dedesubturi, episcopul Caransebeşului era pus, în mod greşit, de unii în aceiaşi oală cu trădătorul *Vasile Mangra,* cel isgonit din sânul Academiei române şi după răsboiu şters din condica sfânta a mitropoliţilor români ardeleni şi din pomelnicile bisericeşti. Intr'o asemenea eroare de apreciere a căzut, pentru un moment, şi marele nostru profesor şi învăţat, d. *Nicolae Iorga,* în câteva numere din *„Neamul Românesc"*. Când însă d-sa a aflat tot adevarul, n'a întârziat a restabili faptele, aducând meritate şi sincere elogii ierarhului nedreptăţit.

CHINURILE SUFLETEŞTI ALE EPISCOPULUI MIRON CRISTEA DIN CAUZA UNEI SCRISORI ADRESATE COLONELULUI VICTOR VERZEA

Cu puţin înainte de intrarea României în rasboiu împotriva Austro-Ungariei, episcopul Caransebeşului trimisese colonelului *Victor Verzea,* pe care îl ştia drept omul de încredere al lui *Ion I. C. Brătianu,* mai ales în ceeace privea chestia Românilor din Ardeal, o scrisoare, al cărei conţinut, dacă ar fi căzut în mâinile Ungurilor, putea foarte uşor să-l coste viaţa în acel timp de răsboiu.

Iată despre ce era vorba în boclucaşa scrisoare:

Episcopul *dr. Miron Cristea,* în râvna lui de a întări şcoala românească din eparhia sa, îşi propusese să transforme şcoala primară de fete din *Lugoj* într'un fel de şcoală medie cu 4 clase secundare pe lângă cele 4 clase primare. Chestia o impunea mai ales faptul că fetele unor intelectuali din eparhia sa dovediseră la un concert al teologilor din *Caransebeş*, dat în *Mehadia,* că dispreţuesc cultura şi cântecele româneşti. Fetele îşi făcuseră instrucţia în şcoale ungureşti şi în mănăstiri catolice. In acest scop, el cere şi

obţine sprijinul material al lui *Ion I. C. Bratianu*, care îi asigurase suma necesara până la 500.000 lei, în rate anuale, după cum se vor deschide cursurile [1]. In scrisoarea către *Verzea*, episcopul îi cerea să intervină pe lângă şeful guvernului român şi să-l roage a-'i trimite prima rată în scopul de mai sus, căci se apropia deschiderea anului şcolar.

Intre timp, România intră de fapt în răsboiu. Câta vreme nimeni nu se îndoia de cinstea şi patriotismul lui *Verzea*, care, în treacăt fie zis, se bucura de multă consideraţie şi printre Românii din Ardeal, episcopul *Miron Cristea* era perfect liniştit şi n'avea nici o teamă, că ar putea să fie trădat în privinţa relaţiunilor sale cu guvernul din *Bucureşti*. Când însă, după câteva luni, a pătruns ştirea şi la *Caransebeş*, cum că colonelul *Victor Verzea* şi-a trădat ţara şi a trecut cu totul de partea Nemţilor şi a Ungurilor, griji înfiorătoare, de zi şi de noapte, au cuprins sufletul prea încrezătorului prelat de frica de a nu fi trădat.

Aceste grozave şi mistuitoare chinuri sufleteşti au durat exact 2 ani de zile, timp extrem de îndelungat, pentru ca episcopul *Cristea* să fie încontinuu neliniştit, cu frica în suflet, cu sabia lui *Damocle* deasupra capului şi aşteptând dintr'un moment într'altul sa fie ridicat, închis şi dat în judecata Curţii marţiale.

Nu peste multă vreme, episcopul *Miron Cristea* a şi avut sentimentul că acest teribil moment se apropie. Ce se întâmplase? Un sublocotenent, ceh de origine, cu numele *Wilhelm Görg*, în garnizoană la *Viena*, se căsătorise acolo cu o fată din o distinsă familie austriacă, care avea o rudenie membră în comitetul de conducere al unui spital de răniţi. Dela acesta, episcopul Caransebeşului află într'o zi o afirmaţie surprinzătoare făcută la spital de către d-na *Krobatin*, soţia ministrului de răsboiu al Austro-Ungariei, baronul *Krobatin*.

Spitalul respectiv se umpluse de răniţi, sosiţi de pe frontul galiţian şi mai ales italian. Printre ei foarte mulţi tineri români, chipeşi şi frumoşi, dar foarte grav răniţi, cari trebuiau să fie de urgenţă operaţi, bandajaţi şi îngrijiţi. Mişcată de suferinţele acestor

---

1) Tot cu concursul material al lui *Ion I. C. Brătianu* a construit episcopul *Cristea* frumoasa biserică dela *Vârşeţ* din Banatul revenit Sârbilor şi care a fost sfinţită în ziua de 5 Iunie 1913. Ajutorul dat de *Brătianu* fusese de 140.000 lei aur. — *(Nota autorului).*

tineri români, o doamnă se adresă către d-na *Krobatin* cu următoarele cuvinte:

—„Numărul mare de răniţi români pe fronturile noastre mă face să cred că presa ungurească, ca şi cea germană, fac un prost serviciu cauzei răsboiului nostru, criticând şi înjurând într'una pe Români, că ei nu lupta, că s ınt iredentişti şi spioni. Ei n ı merită a fi astfel răsplătiţi pentru rănile şi jertfele lor!"

La aceste cuvinte, soţia ministrului de răsboiu austro-ungar a răspuns urmatoarele:

— „Da, ţăranii români sunt buni, leali şi viteji. Ei merită toata lauda. In schimb intelectualii Românilor sunt în mare parte iredentişti şi trădători, mai ales „popii". Aceştia îi strică. Şi apoi este un episcop—şi anume cel dela *Caransebeş*—care este capul trădătorilor. Avem date pozitive că el lucrează cu bani din România!"

La auzul acestor cuvinte, pe care nu le putea pune la îndoială, episcopul Caransebeşului a rămas înlemnit şi pus pe gânduri, care nu se mai isprăveau. Omul credea — şi cu drept cuvânt — că vre-un mizerabil, român, l'a trădat. Adânca sa revoltă sufletească în contra trădătorului, ca şi chinurile morale, de care era cuprins, au înălbit deabinelea atunci, în timp de 2 săptămâni, frumosul cap de Christ al Prea Sfinţiei Sale. Ierarhul îşi aştepta, cu resemnarea unui martir, ziua judecăţii, gândindu-se la ajutoarele inimosului român *N. Filipescu,* care a salvat număroase şcoale primare şi interese româneşti, mai ales tipografia ziarului *„Drapelul",* proprietatea bunului român *dr. Valeriu Branişte,* sfetnicul său intim în tot timpul cât a fost episcop la *Caransebeş,* apoi la ajutoarele *„Ligei culturale",* ale fostului ministru de instrucţie publică *Mihail Vlădescu,* azi senator de Muşcel, ale marilor patrioţi *Take Ionescu* şi *Ion I. C. Brătianu,* etc.

NOUI MOTIVE DE ÎNGRIJORARE

In primăvara anului 1918, numeroşi detectivi din poliţia secretă din *Budapesta* năpădesc la *Lugoj* şi fac descinderi şi perchiziţii, la aceeaşi oră, în 15 case româneşti deodată, toţi prieteni intimi ai episcopului *Miron.* Singurul arestat şi trimis la închisoarea din *Seghedin* a fost regretatul *dr. Valeriu Branişte,* fără însă să se fi găsit în casa lui vre-un act compromiţător. Aşa fusese ordinul guvernului şi el a fost executat întocmai. *Dr. Branişte* spunea că a-

restarea sa fusese ordonata de baronul *Conrad von Hoetzendorf*, şeful statului major al armatei austro-ungare.

Dela *Lugoj* detectivii poliţieneşti urmau să plece în acelaşi scop la *Caransebeş*, unde se pusese la cale o perchiziţie în palatul episcopului *Miron Cristea*. Această descindere a fost însă amânată în urma intervenţiei baronului *Nikolici*, deputat guvernamental de *Lugoj*, care a pus în vedere agenţilor secreţi să nu alarmeze zadarnic, prin procedarea lor, toată preoţimea şi populaţia românească din judeţ până ce nu va vorbi el personal cu contele *Tisza*, la care a şi plecat a doua zi. Baronul *Nikolici* era sârb ortodox şi nutrea faţă de episcopul Caransebeşului multă stimă şi simpatie.

Unul dintre intimii episcopului era, la *Lugoj*, şi advocatul-fruntaş *dr. George Dobrin*, actual senator naţional-ţărănist, care figura printre cei 15 Români de seamă, carora li-se făcuse perchiziţie. La acesta s'a găsit o singură scrisoare suspectă, în care episcopul *Miron* îi scria astfel:

„Amice Dobrin! Mi-ai tot promis că pleci la Bucureşti *în chestia cunoscută şi nu ai mai plecat. Acum citesc în foile din* Bucureşti *că guvernul se clatină şi poate să cadă. Atunci am rămas cu promisiunea în baltă. Deci întocmeşte-ţi treburile, ca să pleci cât mai curând"*.

Scrisoarea a fost confiscată de detectivi. *„Chestia cunoscută"* era să aducă rata întâie pentru proiectata şcoală de fete din *Lugoj*.

Interogat de autorităţi, *Dobrin* a răspuns astfel:

„Episcopul nostru este un om harnic şi cum a fost el însuşi învăţător, se interesează foarte mult de şcoalele primare. Acum zideşte în *Lugoj* o şcoală pentru 9 sau 10 învăţători, cu săli moderne şi coridoare largi, în care vrea să aşeze tot felul de tablouri instructive pentru elevi. El a aflat de undeva că ministerul instrucţiei publice din *Bucureşti* a tipărit asemenea tablouri pedagogice, între altele şi tablouri pentru combaterea beţiei, care se împart gratuit".

La întrebarea judecătorului de instrucţie că pentru-ce n'a cerut aceste tablouri dela *Budapesta*, advocatul *Dobrin* a zis:

„Fiindcă vrea să aibă inscripţii româneşti pe ele. Dacă, de exemplu, tablourile contra beţiei ar fi cele dela *Budapesta*, elevii români s'ar putea alege cu convingerea că numai Ungurii beau şi se îmbată".

Acest răspuns a fost imediat comunicat de *Dobrin*, printr'un elev, episcopului *Miron Cristea*, pentru-ca la un eventual interogatoriu să ştie şi el ca să răspundă la fel. Copilul, nebăgat în seamă de poliţişti, s'a achitat admirabil de misiunea sa.

Dar îngrijorarea persista şi neliniştea mereu sufletul înaltului prelat, mai ales ca se iviseră noui motive, care o alimentau.

Intr'adevar, episcopul Caransebeşului proteja pe un tânăr lugojan de talent, cu numele *Ştefan A. Iorga,* student la Politechnica din *Viena.* El îi obţinuse o bursă din partea consistoriului caransebeşan şi îi mai acorda personal şi alte ajutoare în bani cu poşta şi de câte ori mergea la *Viena,* unde studentul *Iorga* îl aştepta regulat la gară, îl conducea la Hotel şi îi sta la dispoziţie pentru diferite alergături prin oraş. Spre sfârşitul anului 1916 se întâmpla însă că tânărul student era pus sub supraveghere din partea autoritaţilor militare şi poliţieneşti austro-ungare. Peste puţine zile el a fost arestat sub acuzaţia de spionagiu. Se găsiseră la el nişte fotografii ale tranşeelor de lângă *Caransebeş* şi ale hangarelor de aeroplane din *Lugoj,* la care lucrase întâmplător şi un cumnat al său, care era tâmplar în *Lugoj.*

Dus la început într'o închisoare militară din nordul Boemiei, s'a procedat la o minuţioasă cercetare împotrivă-i, căutând să se lamurească toate condiţiile, în care îşi făcea studiile la *Viena.* Intr'o bună zi episcopul din *Caransebeş* primeşte dela Curtea marţială o adresă, prin care i-se cerea să răspundă asupra tuturor împrejurărilor, în care i-s'a acordat bursa studentului *Iorga,* să se trimită chiar procesul-verbal al şedinţei cu detalii la întrebările: Cine a prezidat şedinţa consistoriului şi cine a făcut propunerea? Acordarea bursei fusese propusă de către *dr. Valeriu Branişte,* cel închis la *Seghedin,* iar şedinţa consistoriului fusese prezidată de însuşi episcopul *Miron.*

Mai târziu se mai cerea consistoriului să se trimită autoritaţilor militare, care instrumentau această afacere de spionagiu, şi o circulară, pe care o dăduse clerului episcopul *Cristea* cu privire la folosirea tricolorului român de către Românii din eparhia sa. Studentul *Iorga* înfipsese un steag cu tricolorul naţional în turnul bisericei ortodoxe din *Lugoj.*

La primirea acestei adrese, episcopul *Miron* a înţeles repede de ce era vorba şi că se urmărea amestecul său în afacere. In interesul accelerării instrucţiei, tânărul *Iorga* a fost adus din Boemia în închisoarea din *Seghedin,* unde era închis şi *Valeriu Branişte,* deci aproape de *Lugoj* şi *Caransebeş.* Cu continuarea ei a fost însarcinat de astă dată un locotenent evreu, *dr. Rosenfeld,* din justiţia militară (Curtea marţială), care se năzuia a preciza, dacă au-

torul moral al întregului spionagiu este episcopul *dr. Miron Cristea.* Toţi martorii ascultaţi la *Seghedin* — în numar de 85 — erau întrebaţi să răspundă, dacă ştiu ceva de rolul episcopului dela *Caransebeş* în această chestie a protejatului său.

O nouă perchiziţie, facută la părinţii şi rudele tânărului *Iorga*, la *Lugoj*, gaseşte într'o oală cheia unui cifru special, întocmit de student, cu care au fost descifrate notiţele zilnice facute de dânsul şi care indicau cum mergea la ataşatul militar al României, colonelul *Stârcea,* mai târziu adjutantul regelui *Ferdinand* şi apoi ministru plenipotenţiar la *Budapesta.* Sunt arestaţi şi duşi în închisoare la *Seghedin* mama, sora şi cumnatul inculpatului. In cursul îndelungatei instrucţii, care a durat 2 ani, mama şi sora acuzatului *Iorga* declară, într'un moment de disperare, că într'adevăr episcopul *Miron* ar fi autorul moral al suferinţelor fiului şi fratelui lor. La *Iorga* se găsiseră numeroase scrisori dela protectorul său, episcopul, dar toate cu sfaturi părinteşti, iar altele cu îndrumări în chestia stilului architectonic al mănăstirilor din România, care îl interesau pe *Iorga,* căci studia architectura. Toate scrisorile aveau un conţinut nevinovat. Deasemenea s'au găsit recipise de bani, ca să-şi cumpere ghete, cărţi şi pâine, care se scumpise în cursul răsboiului.

Evident, în asemenea condiţiuni, situaţia distinsului prelat român devenea din ce în ce mai critică şi mai ameninţată. Numeroşii martori propuşi de *Iorga* nu declarau însă nimic, care să confirme afirmaţiile rudelor studentului în ceeace privea complicitatea protectorului său. Dar mama şi sora erau suficienţi, adica 2 martori, care se gândeau că, dacă amestecă pe episcop în proces, chestia se complică, se prelungeşte şi că *qui habet tempus, habet vitam.*

In timpul duratei instrucţiei, pe care locotenentul *dr. Rosenfeld* o conducea cu multă energie şi cu un deosebit interes, numărul arestaţilor români din închisoarea *Seghedinului* mai sporeşte cu încă unu: Maiorul *Curiţă* din armata română, originar din *Orşova,* cazut prizonier pe frontul dela *Cerna* după batalia dela *Târgu Jiu* şi după moartea generalului *Drăgălina.* El fusese adus din lagărul dela *Stralsund* în temniţa din *Seghedin.* Bietul om fusese denunţat că era supus ungar şi deci nu se putea bucura de a fi tratat ca prizonier, ci ca trădator al patriei maghiare. El era de fapt Banaţean. Fusese trimis de primul episcop al Caransebeşului, *Ioan Popasu,* să urmeze literile la universitatea din

Budapesta şi astfel cunoştea bine limba maghiară. Dar cu timpul a fugit în România şi s'a înrolat în armata română.

Maiorul *Curiţă,* în vederea eventualităţii de a fi făcut prisonier, reuşise să-şi prefacă toate actele militare pe numele de *M. Ionescu,* supus al statului român. In zadar a fost confruntat cu o mulţime de locuitori din *Orşova* şi chiar cu nevastă-sa, căci nu l'au trădat. Veritabila sa soţie, dusă la *Seghedin* dela *Turnu Severin* — atunci sub ocupaţie germană — s'a lepădat de el, spunând ca „aduce ceva cu soţul ei, dar nu este el".

Aducerea acestui ofiţer inimos în închisoarea din *Seghedin* a avut darul să remonteze sufleteşte pe toţi deţinuţii români, cărora în ora de plimbare unul după altul, prin curte, ştia să le arunce cuvinte de îmbărbătare şi de susţinere a demnităţii lor înfrânte. Mama, sora şi cumnatul studentului *Iorga* încă au primit aspre lecţii de morală, spuse printre dinţi. Celula maiorului fiind lipită de biroul locotenentului instructor *dr. Rosenfeld,* graţie unei ferăstruici mici din partea de sus a zidului despărţitor, pe care o lăsa puţin întredeschisă, *Curiţă* auzea toate întrebările, toate răţoelile, tot decursul ascultarii martorilor, ca şi mărturiile ce făceau. Personalul închisorii nu bănuia că un maior din armata română să înţeleaga ungureşte, chiar dacă s'ar auzi ceva.

Intr'una din zile, urechile vigilentului maior înregistra următoarele cuvinte, spuse cu o accentuată bucurie de locotenentul *Rosenfeld* unui coleg al său:

— „In sfârşit, iată terminat şi dosarul episcopului valach dela *Caransebeş!* Acum este complect şi documentat cu martori. In cursul săptămânii acesteia îl arestăm!"

Destinul a voit însă să se întâmple altfel. Capitularea Bulgarilor şi izbucnirea revoluţiei în Ungaria, tocmai în acele zile, a pus brusc capăt planului infernal al d-rului *Rosenfeld,* stâlpul justiţiei militare austro-ungare, care se înmormânta, deschizându-se largi uşile tuturor închisorilor pentru atâţi nenorociţi, inculpaţi, unii pe drept, dar foarte mulţi pe nedrept. Dela *Seghedin* au scăpat de asemeni toţi arestaţii, în cap cu regretatul *dr. Valeriu Branişte.* Printre aceştia figurau, bine înţeles, şi membrii familiei *Iorga.* Tot atunci s'a eliberat şi maiorul *Curiţă,* care în trecerea spre casă, la *Turnu-Severin,* s'a oprit cât-va timp şi la *Caransebeş,* unde a povestit Românilor — şi chiar episcopului dr. *Miron Cristea* — cele văzute şi auzite de el în puşcăria din *Seghedin.*

O PASTORALĂ DEMNĂ ŞI BOCLUCAŞĂ A EPISCOPULUI Dr. MIRON CRISTEA

Cu toata delicata situaţie şi chinurile sufleteşti ce i-le pricinuiau pe de o parte scrisoarea adresată colonelului *Verzea,* iar pe de alta parte protecţia ce acordase studentului *Ştefan Iorga,* arestat în urma pentru spionagiu, demnul prelat dela *Caransebeş,* spre a tăia scurt ori-ce posibilitate de exploatare în faţa străinătăţii a nesincerelor declaraţiuni de „fidelitate", stoarse de guvernul unguresc mitropoliţilor, episcopilor şi intelectualilor români, a simţit imboldul ca de Crăciunul anului 1917 să adreseze clerului şi credincioşilor săi o pastorală, care a făcut atunci multă vâlvă şi a motivat chemarea lui *ad audiendum verbum* în faţa împăratului *Carol VII* la *Viena.*

Dată în timpul când Germanii tratau la *Brest Litowsk* pacea cu Ruşii lui *Leon Braunstein Trotzky,* circulara episcopului *Miron Cristea* vorbea de pace, spunând că *„cine vrea să secere pace, trebue să seamăne dreptate"* şi cerând ca să se facă dreptate şi poporului român. Apoi adăuga că întru-cât *„nu 'i-s'ar face poporului român nici de astă-dată dreptatea, pe care de veacuri o nădăjdueşte, să se mângăie cu cuvintele psalmistului, care zice: Când mă umileşti, mă îndreptezi şi* **cearta ta aceasta mă va învăţa!"**

Cu alte cuvinte, energicul episcop declara că dacă Ungurii nici de astădată nu vor îngriji, la pace, nu numai de propriile lor interese, ci şi de cauza mare a poporului român, asigurându-i şi lui un viitor mai bun, *Românii vor învăţa minte!*

Tonul demn şi ameninţător din pastorala sa era cât p'aci să aibă un epilog neplacut pentru Prea Sfinţia Sa.

Intr'adevăr, după câteva zile, comandamentul militar din *Caransebeş,* procurorul din *Timişoara,* procurorul suprem din *Budapesta,* ministerul de justiţie şi cel de culte au cerut telegrafic textul autentic al pastoralei, în privinţa căreia *Alex. Vaida* ii scria dela *Viena* episcopului *Miron* că o să aibă mari neplaceri.

După intervenţia guvernului maghiar, *d-rul Miron Cristea* a şi fost invitat *ad audiendum verbum* în cabinetul primului ministru maghiar contele *Nicolae M. Eszterházy.* După 2 zile de grave imputări, acesta 'i-a declarat că duce chestia în faţa împaratului *Ca-*

rol VII (ca rege al Ungariei *Carol IV).* A treia zi au şi plecat amândoui la *Viena* [1]).

Ajunşi la *Viena* chiar în vremea când împăratul *Carol* trata, prin intermediul cumnatului său, prinţul *Sixt de Bourbon,* pacea separata cu Franţa, s'a trimis fără întârziere vorbă episcopului *Cristea* că poate părăsi *Viena,* împăratul *„fiind ocupat cu chestiuni cu mult mai grave şi mai urgente“.*

Agonia Habsburgilor începuse.

---

1) Profit de acest prilej pentru a face următoarea rectificare relativ la această audienţă specială: Ea a avut loc în faţa noului prim-ministru contele *N. M. Eszterházy,* iar nu în faţa prinţului *L. Windischgraetz,* fost ministru al alimentării şi apoi, după pace, şeful bandei de falşificatori ai bancnotelor franceze, cum am spus, din greşală, în volumul meu *„Patriarhul României dr. Miron Cristea, Inalt Regent“,* la pag. 235. — *(Nota autorului).*

CAPITOLUL XXII.

ADEVĂRAŢII MARTIRI AI ARDEALULUI DIN TIMPUL RĂSBOIULUI EUROPEAN

Semnarea, în Februarie 1917, de către membrii episcopatului şi intelectualilor români, a faimoasei adrese de iubire până la moarte faţă de patria maghiară şi de renunţare la eliberarea ce se punea în vedere fraţilor din Ardeal, în baza principiilor democratului *Wilson,* a produs, cum era şi firesc, o mare şi justificată durere în toate sufletele cinstite româneşti, care au ştiut să se opună sau să se eschiveze dela această injoncţiune umilitoare. Singura consolare era numarul redus al semnatarilor, căci o mulţime de advocaţi, preoţi, profesori şi învăţători au refuzat iscălitura lor şi au preferat să fie maltrataţi, batjocoriţi, luaţi dela căminurile lor şi duşi să sufere înjurături şi privaţiuni prin diferite închisori sau lagăre de internare, unde unii dintre ei 'şi-au găsit chiar moartea.

Aceştia sunt adevăraţii martiri ai Ardealului.

Este însă interesant şi curios de remarcat că de aceste suferinţe fizice şi morale au fost scutiţi — afară de *dr. Valeriu Branişte* — toţi conducătorii partidului naţional-român, din partea cărora spiritul public ardelean, ca şi cel din vechiul regat, se aştepta cu drept cuvânt la mai multă independenţă, la mai mult curaj, la o mai fermă şi mai demnă atitudine bărbătească. Complăcându-se în beatitudinea căminului, lor nu li-s'a clintit nici un singur fir de păr din cap. Singurii martiri ardeleni, condamnaţi la moarte,—pelângă mulţimea de preoţi, profesori, învăţători şi ţărani închişi, bătuţi şi internaţi — pe cari îi înregistrează istoria calvarului ardelean în răsboiul nostru de întregire naţională, au fost d-nii *dr. Zaharia Munteanu,* cunoscutul avocat din *Alba Iulia,* învăţătorul *David Pop* şi funcţionarul de bancă *R. Popescu,* directorul şcolar *Pompiliu Dan* din *Zărneşti,* preotul ortodox *Coman Baca* din *Po-*

placa, acuzaţi de spionagiu, condamnaţi la moarte şi ţinuţi în temniţă timp de 4 ani, fară să fi avut Ungurii curajul sa-i execute. Deasemenea a mai fost condamnat la moarte şi directorul şcoalei ortodoxe din *Răşinari,* cu numele *Frăţilă,* dar n'a fost executat. El a murit chinuit în închisoare.

O COMPARAŢIE ÎNTRE ATITUDINEA DEMNĂ A CONDUCĂTORILOR POPORULUI CEH ŞI LAŞITATEA FRUNTAŞILOR PARTIDULUI NAŢIONAL DIN ARDEAL

Sa nu uitam ca Sârbii şi mai ales Cehii şi-au avut martirii lor politici legendari în cursul evenimentelor marelui răsboiu.

Astfel deputatul ceh *Kramarz,* care făcea o intensă propaganda în favoarea Sârbilor, a fost arestat la 21 Maiu 1915 din ordinul comandamentului suprem al armatei austro-ungare. In urma unei perchiziţiuni domiciliare s'au găsit la el numeroase ziare straine cu articole împotriva împaratului *Francisc Iosif,* precum şi manifeste adresate naţiunei cehe în legătură cu un articol al său, publicat în *„Narodni Listy",* din care se putea constata nerabdarea Boemiei de a obţine libertatea prin victoria Ruşilor. *Kramarz* a fost condamnat la spânzurătoare în ziua de 6 Decembrie 1915 dimpreună cu alţi trei tovaraşi ai săi: *dr. Raşin* (fost ministru de finanţe în Ceho-Slovacia independentă, azi mort), *Vincenţiu Cervinka* şi *I. Zamazal.*

In şedinţa Reichsrath-ului din 23 Noembrie 1917 deputatul *Stransky* declara că duşmanii Cehilor se află la *Viena* şi la *Budapesta,* iar la 4 Decembrie, acelaşi an, conducătorii Cehilor rup legaturile nu numai cu monarchia, ci şi cu dinastia habsburgică.

La 5 Decembrie 1917 deputatul *Tusar* spunea că *„este o onoare a fi trădător, când cineva este numit astfel, pentru-că cere libertatea şi drepturile poporului său".*

Deasemenea bărbătească şi demnă a fost şi atitudinea lui *Masaryk, Beneş,* apoi a deputaţilor *Klofac, Reznicek* şi *Vechet.* Aceşti trei din urma au fost condamnaţi la moarte. In notiţele lui *Reznicek* s'a gasit o însemnare, datata din 7 Iunie 1915, prin care declara *„că consideră ca o onoare şi datorie să fie trădător faţă de Austro-Ungaria şi că nu are nevoe să tăinuiască acest fapt".*

Toate aceste instructive şi elocuente amănunte sunt istorisite pe larg de generalul austriac *Max Ronge,* ultimul şef al serviciului

austro-ungar de spionagiu, în voluminoasa sa lucrare, întitulată „*Kriegs und Industrie Spionage*".

Iată cu ce iluştrii fii se poate mândri poporul ceh! Ei ne reamintesc maxima lui *Larochefoucauld* că „adevăratul om onest este acela, care n'are frică de nimic".

Este fară îndoială regretabil şi semnificativ faptul că, graţie unui abil calcul, vecinic gata să absoarbă toate pornirile virtuoase, conducerea efectivă a partidului naţional-român nu poate invoca nici un martir naţional din primele sale rânduri. Singurii membri din comitetul de conducere al partidului, cari desigur puteau câştiga aureola de martiri ai răsboiului, ar fi fost inimosul şi mult regretatul părinte *dr. Vasile Lucaciu,* care până în anul 1914 îndeplinise deja martiriul a 5 ani de temniţă ungurească, apoi talentatul poet şi animator *Octavian Goga,* dacă îndată după declararea rasboiului n'ar fi trecut Carpaţii, ca să vină la *Bucureşti,* aducând cu ei chemarea înfrigurată a poporului român din Ardeal, care aştepta să fie desrobit.

BEATITUDINEA CĂMINULUI UNOR FRUNTAŞI ŞI MARTIRAGIUL ANONIMILOR

Dacă conducătorii partidului naţional, suspendând orice activitate în decursul răsboiului, s'au retranşat unii în beatitudinea caminului, alţii prin sanatorii sau pe la uşile cabinetelor ministeriale din *Viena* şi *Berlin,* ca să uneltească împotriva dinastiei române şi a scopului sublim, pentru care intrase mica Românie în răsboiu, şi deci au vaduvit astfel paginile istoriei de înregistrarea măcar a unui singur erou naţional din rândurile lor, chiar şi mai puţin legendar, în schimb mulţimea anonimă a atâtor preoţi modeşti, dar cu frica lui D-zeu şi cu o neţărmurita dragoste de neam în suflet, a atâtor inimoşi şi demni învăţători de prin sate şi oraşe, răspânditori de lumină curată şi netârguită, n'a scapat de bătăile şi injuriile gendarmilor unguri, de ferecatul lanţurilor şi de scuipatul plebei ordinare ovreo-maghiare din urbele cosmopolite ardelene.

In afara de morţii şi schiloditii Ardealului de pe fronturile de luptă, căzuţi jertfă unui ideal străin de sufletul lor, aceştia sunt singurii şi adevăraţii martiri ai cauzei naţionale româneşti. Chinurile, lipsurile şi suferinţele lor de tot felul prin diversele

lagare de internare, spala toată ruşinea inacţiunei calculate a conducerii partidului naţional şi contează în martiragiul comun adus pe altarul României-Mari. Vecinic omagiu atitudinei lor demne, înalţatoare şi purificatoare!

O menţiune onorabilă se cuvine şi acelor intelectuali anonimi, săraci şi nepretenţioşi, cari, scrâşnind din dinţi, au fost nevoiţi uneori sa se supuna forţei brutale şi să-şi înece în lacrimi uscate, dar sfinte, toata indignarea ce le-o producea atitudinea umilitoare şi lipsita de bărbaţie a fruntaşilor lor, cari se complăceau în a-şi feri pielea într'un particularism desonorant şi într'un dinasticism compromis.

CAPITOLUL XXIII.

O METAMORFOZA INDRĂZNEAŢA SAU CUM DEVINE ALEX. VAIDA „MARE PATRIOT ROMÂN" IN TOAMNA ANULUI 1918

Din capitolele precedente cititorul s'a putut lesne convinge cum *Alex. Vaida,* întocmai ca un *Raskolnikoff* dostoiewski-an, văzând ca mult adorata lui Austrie se va prabuşi în marele răsboiu fară concursul armatei române, care 'i-se refuzase în interesul superior al integritaţii neamului, s'a aruncat, dimpreună cu *C. Stere,* într'o lupta fără pereche împotriva a însăşi fiinţei statului român şi a dinastiei sale, luptă dusă fără încetare şi cu o patimă diabolică în tot cursul anului 1917.

Daca, în ce priveşte pe *Stere,* pornirea lui era dictată de ura-i nepotolită ce o nutrea faţă de Rusia ţaristă, care îl condamnase pentru ideile sale să petreacă câţiva ani ai tinereţei sale în Siberia glacială, acţiunea lui *Vaida* împotriva României nu era însă prin nimic scuzabilă. Contrar ori-cărui sentiment şi logice omeneşti, el lovea în România însângerată numai din cauza dragostei sale nemàrginite faţă de Austria, pe care voia cu ori-ce preţ s'o vaza mare şi înfloritoare în detrimentul României, plecată la răsboiu, în contra sfatului său, pentru eliberarea lui şi a tuturor fraţilor ardeleni de sub dominaţia austro-ungară.

LIPSA ORICĂRUI SUPORT MORAL ÎN ATITUDINEA POLITICĂ A LUI VAIDA

Dacă *Alex. Vaida* ar fi fost condus în activitatea sa de un suport moral, trebuia să recunoască, cel puţin în luna Octombrie 1918, că politica dusă de el pân'atunci a dat greş, a „falimentat",

cum se zice în Ardeal, şi că singura scapare pentru el era o retragere penitentă din arena politică, cedând pasul întâiu acelora, cari au fost de păreri contrarii cu dânsul şi au văzut lucrurile prin prisma adevăratelor interese naţionale.

Dar 'ţi-ai găsit omul! *Vaida* 'şi-a zis: „Inainte cu sfânta obrăznicie!"

Intr'adevăr, în Octombrie 1918, când zorile înfaptuirii României Mari se conturau lămurit, când triumful politicei patriotice şi înţelepte dusă de *Ion I. C. Brătianu* era vizibil şi când prabuşirea Austro-Ungariei era numai o chestie de zile, *Alex. Vaida*, austrofilul convins de până în ajun, 'şi-a revizuit repede bagajul politic, pe care şi-l însuşise în „laboratoriul" asasinatului archiduce *Francisc Ferdinand*, şi a îmbrăcat cu ifos armura naţionalismului integral. Ca prin farmec, apostatul, crud şi nemilos de până eri, adoptă formula politicei instinctului naţional a micei Românii, se lasa convins că această dogmă va trebui să-şi găsească rasplata în împlinirea unitaţii naţionale şi începe să priceapă că, după cum esenţa sistemului dualist austro-ungar era domnia minorităţii germane în Austria şi domnia minoritaţii maghiare în Ungaria, tot astfel şi federalizarea visată a popoarelor din mozaicul austro-ungar ar fi fost o piedică de neînvins la ori-ce îmbunătăţire temeinică în situaţia Românilor ardeleni şi că numai o conflagraţie europeană împotriva tiraniei germano-maghiare, la care să participe şi România, ar fi fost în stare să schimbe aceste împrejurari în mod atât de hotărîtor, încât să aşeze idealul României Mari între lucrurile realizabile.

VAIDA FRIZZO FREGOLI

Când, sub puterea evenimentelor de pe fronturile de lupta şi a repercusiunii lor la *Viena* şi *Berlin, Vaida* era forţat sa înţeleaga toate aceste lucruri, la care înainte era refractar şi sălbatec, el aruncă grăbit la coş toate argumentele lui *Aurel C. Popovici* în favoarea „*Statelor Unite ale Austriei Mari*" şi recurge la arta vestitului transformist *Frizzo Fregoli*.

In ziua de 12 Octombrie el soseşte la *Oradea Mare*, unde era convocat comitetul partidului naţional român, spre a discuta asupra situaţiei politice şi a aproba apoi textul unei declaraţiuni, re-

dactată de d. *V. Goldiş,* care urma să fie citită în Parlamentul din *Budapesta*, declaraţie, în care se preciza categoric *„că Românii din Ungaria şi Ardeal, conform principiilor wilsoniene, nu recunosc Parlamentului şi guvernului unguresc dreptul să se considere ca reprezentanţi ai naţiunii române şi nici să reprezinte interesele ei la congresul general de pace, apărarea acestor interese putând fi încredinţată numai unor factori desemnaţi de propria adunare naţională a Românilor, deci de comitetul executiv al partidului naţional-român"*.

UN DOCUMENT ELOCUENT

In interesul adevărului istoric, voiu spune că luarea acestei deciziuni de către comitetul partidului naţional, în şedinţa sa dela 12 Octombrie 1918, a fost sugerată de o radiogramă pornită dela *Iaşi* în ziua de 6 Octombrie şi prin care se spunea că *„Comitetul naţional al Românilor refugiaţi din Austro-Ungaria"*, întrunindu-se la *Iaşi* în acea zi (6 Octombrie), a hotărît lansarea următoarei declaraţiuni către toţi reprezentanţii marilor aliaţi din capitala Moldovei durerilor şi bucuriilor noastre:

„Românii ardeleni şi bucovineni, aflători pe teritoriul Regatului român, în numele nostru şi al fraţilor subjugaţi de acasă, a căror conştiinţă e siluită şi deci în imposibilitate de a se manifesta liber, declarăm cele ce urmează:

„1. Cerem să fim liberaţi de sub jugul monarhiei austro-ungare şi suntem hotărîţi să luptăm, prin toate mijloacele şi pe toate căile, ca întreg neamul românesc să fie constituit într'un singur Stat naţional şi liber sub domnia Dinastiei române.

„2. Nu recunoaştem monarhiei austro-ungare dreptul de a se ocupa de soarta Românilor din Ardeal şi Bucovina, deoarece veacuri dearândul ne-a ţinut în cea mai ruşinoasă robie.

„Toate încercările de federalizare ale Casei de Habsburg sunt gesturi disperate ale unei împărăţii osândite să se descompună şi să piară.

„Soarta Românilor din Austro-Ungaria s'a hotărît prin răsboiul regatului român şi prin voinţa liberă a întregului popor românesc şi o va consfinţi Congresul de pace generală, la care vor lua parte şi reprezentanţii oficiali ai României eliberatoare.

„3. Cerem ca întreg teritoriul din monarhia habsburgică revendicat de Statul român, recunoscut şi garantat prin tratatele de alianţă încheiate de România cu Puterile Inţelegerii, să fie liberat şi unit cu Patria mamă.

„4. Toate declaraţiile Românilor din Ardeal şi Bucovina ce s'ar face împotriva acestor aspiraţiuni naţionale, le considerăm ca stoarse cu forţa

de autorităţile duşmane şi aceste declaraţiuni nu vor putea induce în eroare opinia lumii, care a proclamat principiile de dreptate i de libertate pentru toate neamurile asuprite [1]).

Iaşi, 6 Octombrie 1918.

Comitetul naţional al Românilor emigraţi din Austro-Ungaria

Preşedinte: AL. LAPEDATU Secretar: *Oct. C. Taslauanu*

Declaraţia aceasta importantă, pusă la cale de *Ion I. C. Bratianu,* a fost prezentată regelui *Ferdinand I* prin răposatul profesor *G. Munteanu-Murgoci,* lui *Ion I. C. Brătianu* prin d. *dr. Victor Deleu,* voluntar ardelean, azi membru marcant în partidul naţional, iar marilor aliaţi prin contele *de Saint-Aulaire,* ministrul plenipotenţiar al Franţei, ilustrul şi inimosul prieten al României.

Cauza românească era câştigată şi România întregită asigurata.

ISTORIA PEDEPSIND POLITICA LUI VAIDA

Luând cunoştinţă de înălţătorul gest al Românilor ardeleni refugiaţi la *Iaşi,* comitetul partidului naţional a îmbrăţişat pe deaîntregul punctul lor de vedere şi astfel în şedinţa sa, ţinuta la *Oradea Mare,* în ziua de 12 Octombrie, a aprobat textul declaraţiei redactată de d. *V. Goldiş,* spre a fi citită în Camera ungurească. Omul, care s'a îmbulzit şi a cerut cu insistenţă ca să-i se dea lui sarcina de a citi declaraţia în Parlamentul lui *Tisza,* a fost marele austrofil şi slugă a Habsburgilor *Alex. Vaida,* devenit „tigru" român de îndată ce a avut siguranţă că lanţurile tiraniei maghiare cădeau de pe trupul Românilor.

El a citit declaraţia în şedinţa Camerei maghiare din 18 Octombrie 1918, producând, bine înţeles, mare consternare. D'atunci, omul acesta, care ani de zile s'a trudit, a muncit şi a alergat ca un desperat ca să nu ajungă lucrurile la prăbuşirea scumpului sau imperiu austro-ungar, pozează cu cinism în mare „erou naţional" al Românilor, — şi aceasta în mijlocul indiferenţei şi toleranţei generoase a *„infamilor regăţeni",* aceşti *„Ţigani"* şi *„Greco-Bul-*

---

1) Vezi în revista *„Generaţia Unirii"* (No. 14—15 din Aprilie-Maiu 1930) articolul d-lui *Alex. Lapedatu,* intitulat *„D. de Saint-Aulaire şi Românii refugiaţi din Austro-Ungaria în timpul marelui răsboiu".* — *(Nota autorului).*

gari" ai Levantului, graţie carora a ajuns prim-ministru şi ministru de interne în România Mare, lăsându-l timp de atâţia ani de zile sa se împăuneze, fără a-l demasca, cu aureola uzurpata de *„mucenic al neamului şi ziditor de ţară"*.

O ÎNDRĂZNEAŢĂ MISTIFICARE A ZIARULUI „PATRIA" DIN CLUJ

Numai în urma acestei profund creştineşti însuşiri a sufletului românesc din vechiul regat, ca şi a sincerei sale iubiri faţă de fraţii din Ardeal, s'a putut lăsa să treaca nerelevată cutezătoarea falsificare a adevărului istoric din partea ziarului *„Patria"* dela *Cluj*, organul partidului naţional, care în No. 236 din 31 Octombrie 1922, într'un articol întitulat *„România, Rusia* şi *Ungaria"*, scria, după inspiraţia lui *Vaida* şi la câte-va zile după încoronarea regelui la *Alba Iulia*, că **„partidul naţional român a fost un factor decisiv în determinarea atitudinei României în momentul declarării marelui răsboiu mondial şi că înfăptuirea României Mari de azi se datoreşte în rândul întâiu atitudinei de intransigenţă naţională a acestui partid"**.

Câta inconştienţa, cât curaj şi câta neruşinare în această sfruntata palmuire a adevarului istoric!

Când *Alex. Vaida* avea tristul curaj sa scrie în ziarul clujan asemenea enormitaţi, în flagranta contradicţie cu monstruoasele lui fapte, dirijate toate direct împotriva politicei României şi a dinastiei sale, el ştia că nu există pe lume un popor mai bun ca poporul românesc din vechiul regat, însuşire, pe care o confirma şi zicătoarea populara, care spune că *„la D-zeu şi în Ţara românească totul este posibil"!*

A sosit însă timpul ca Ţara româneasca, pe care guvernul destrămarii naţionale al d-lor *Maniu* şi *Vaida* a tratat-o timp de 2 ani ca pe o ţara ocupata, bătându-şi cu emfaza joc de cele mai sfinte şi curate sentimente, ca şi de uriaşele ei sacrificii, sa se reculeagă, sa reacţioneze, sa puna pe toţi trădătorii la stâlpul infamiei, cum se practica în lumea morala, unde sentimentul demnitaţii naţionale este şi trebue să fie o dogmă, şi să-i facă să înţeleagă, cel puţin azi, ca era o sacră datorie pentru România să sara în ajutorul sorei mai mici în momentul când Ungurii îi împlântau cuţitul în gât.

Dacă *Vaida* n'a înţeles astfel datoria României, au înţeles'o, din fericire, bărbaţii ei de stat, cari s'au socotit un trup şi un suflet cu

fraţii din Ardeal, ca un mândru şi roditor pom, care se înalţa in mijlocul livezii româneşti. Acei dintre Românii ardeleni, cari, în urma sfaturilor d-lor *Maniu* şi *Vaida,* 'şi-au pierdut viaţa pentru triumful cauzei maghiare, au fost ştampilaţi Maghiari şi pe ţarâna mormântului lor.

Noroc că printre aceştia nu figureaza şi d. *Iuliu Maniu,* care, ca „ausgezeichnetes Material", a fost dus şi el, ca glotaş, să lupte pentru izbândirea cauzei contrare neamului său. In ce priveşte pe *Vaida,* el a fost lăsat la vatră pentru alte scopuri „mai înalte" şi „mai patriotice", cum am arătat în capitolele precedente. El intriga împotriva *României* pentru salvarea dinastiei Habsburgilor.

CAPITOLUL XXIV.

D. IULIU MANIU, ALEX. VAIDA ŞI POLITICA IEZUITĂ A BLAJULUI

Prinsa în angrenajul catolicismului dinastic şi apostolic dela *Viena*, făurit cum am arătat mai înainte, „urbea eternă" de pe malurile celor două Târnave, considerându-se în urma *conciliilor provinciale* ale mitropolitului *Ioan Vancea* din anii 1872 şi 1882 ca facând parte direct din cadrele bisericei *romano-catolice* şi nici decum răsăritene, nu era şi nici nu putea să fie stăpâna pe mişcările sale, chiar dacă în multe suflete curate înclinările mergeau spre biserica răsăriteană şi spre politica instinctului naţional.

De aceea, la *Blaj*, în special, ca şi în alte părţi, locuite în majoritate de Românii „uniţi" cu biserica Romei, se resimţeau înca destul de străveziu, chiar în pragul desmembrării monarchiei austroungare, urmele nefastei desbinări confesionale dela 1698, precum şi ale dinasticismului întronat în sufletele credule de făgăduelile înşelătoare ale împăraţilor austriaci.

„Unirea" confesională dela 1698 nu se putea împăca la 1918, în multe suflete iezuite dela *Blaj*, cu unirea politică cea adevarata şi mântuitoare. Dupa stingerea strălucitei pleiade, care începuse cu *G. Şincai, Samuil Micu Klain, Petru Maior* —.toţi 3 adversari ai „unirii" cu biserica Romei, — şi s'a terminat cu *Timoteiu Cipariu, Ioan Micu Moldovan* şi *Augustin Bunea,* au ramas în arena luptelor naţionale numai epigonii şi sub-epigonii: *iezuiţii,* cu vădite înclinări spre *Viena* catolică, apostolică şi dinastică.

Iată, drept dovadă, ce scrie trădatorul *Alex. Vaida,* la pag. 31, a monstruoasei sale broşuri, tipărită clandestin la *Viena* în anul 1922:

„*Biserica noastră dă cea mai eclatantă dovadă că am stat singuri atât în desvoltarea noastră cât şi în luptele noastre seculare, deci dovedeşte* **că n'am avut nevoe de România şi deci legături sufleteşti între noi şi România n'au existat, dar mai ales că România s'a arătat indiferentă faţă de noi şi tendinţele**

noastre şi prin urmare este exclus ca să se fi ocupat de ideia unirii tuturor Românilor".

Mentalitatea aceasta dureroasă şi revoltătoare a ţinut s'o dovedească chiar în inima ţării, la *Bucureşti*, un fiu al *Blajului:* părintele *dr. Ioan Bălan*, preotul capelei „unite" din strada Polona. El a fost prins facând spionagiu, în serviciul contelui *Czernin*, ministrul austro-ungar la *Bucureşti*, fapt pentru care în după amiaza zilei de 14/27 August 1916, când a intrat România în răsboiu, nedemnul slujitor al altarului a fost arestat şi închis în fortul *Domneşti*. El a fost eliberat de armatele duşmane după ocuparea *Bucureştilor*. Plecat la *Blaj*, a fost imediat avansat la rangul de canonic, iar în alegerile generale din anul 1922 a fost ales deputat al *Blajului* în Camera României Mari, ca membru în partidul d-lor *Maniu-Vaida*.

Nu este de loc o vorbă goală când se afirmă că a fost o fatalitate a istoriei ca, după stingerea strălucitei pleiade de învăţaţi, pe cari 'i-a avut *Blajul* până la moartea lui *Augustin Bunea*, să se producă deodată o scădere regretabilă şi păgubitoare în mişcarea intelectuală, culturală şi naţională din aşa zisa metropola a *Blajului*. Faptul acesta îngrijitor s'a putut constata mai ales în cursul marelui răsboiu european.

Intr'adevăr, pe când poporul dela ţară, partea sanatoasă a naţiei române din Ardeal, simţea că conştiinţa naţională românească a intrat în răsboiu împotriva Austro-Ungariei chiar din clipa când s'a deslanţuit cumplitul măcel, unii iezuiţi, cu rol conducător la *Blaj*, nu voiau sa înţeleagă că, la sfârşitul anului 1918, toţi Românii trăiam cea mai mare epocă a istoriei noastre naţionale. Gândul lor de căpetenie se îndrepta spre Papa dela *Roma*, spre împăratul apostolic dela *Viena*, spre primatul Ungariei *Csernoch* dela *Esztergom* şi spre episcopul militar romano-catolic *Zadravetz* dela *Budapesta*. Pentru mulţi din ei, toate preocupările lor se concentrau în teama ca nu cum-va, în cazul unirii Ardealului cu România ortodoxă, să nu iasă strivit *catolicismul* în marea massă a ortodoxilor din vechiul regat, înmulţiţi cu cei din Ardealul desrobit.

PECEŢIILE „UNIRII" ŞI D. IULIU MANIU

In noaptea dinaintea marei adunări naţionale dela *Alba Iulia*, în diferite întruniri intime de intelectuali, s'a discutat şi chestiunea ca, odată cu unirea politică, să se înfăptuiască şi revenirea „uniţi-

lor" la matca: *la ortodoxie*. Dar „uniţii" spuneau în cor: *„Intâiu să realizăm unitatea politică şi apoi vom face şi revenirea!"*

Ce oameni mici pentru vremuri aşa de mari! Ce prilej solemn, fericit şi divin pentru a traduce în fapt *ruperea peceţiilor „unirii" cu biserica Romei*, cu care ameninţase însuşi *Iuliu Maniu* într'o adunare a preoţimei române „unite", ţinută la *Alba Iulia* în ziua de 16 Maiu 1912, spre a protesta în contra înfiinţarii episcopiei greco-catolice maghiare dela *Hajdu Dorog*, aprobata de Papa *Piu IX* după dorinţa împaratului *Francisc Iosif I* şi a cardinalului-primat maghiar dela *Esztergom!*

Caci iată ce spunea d. *Iuliu Maniu* la 1912:

„Au dreptul Domnitorul şi Papa să facă oricât de multe episcopii, dar n'au dreptul să bage în sufletul nostru suflet unguresc.

„Pentrucă dacă ar încerca asta, noi *am rupe peceţiile documentului,* **aşa cum a spus Atanasie"** [1]).

Ei bine, episcopia greco-catolica maghiara dela *Hajdu-Dorog* s'a înfiinţat deabinelea, cu tot protestul ameninţător al d-lui *Maniu* şi cu toata campania presei române ca „lovitura ce se dă bisericei româneşti n'are perechea în *toată* politica de nelegiuiri a guvernelor ungureşti", şi totuşi d. *Maniu* cu „clarissimii" sai canonici *n'au rupt peceţiile* nefastului document, semnat de tradătorul mitropolit *Atanasie* la 1698. Tacerea episcopului *V. Hoszu* dela *Gherla,* în chestia înfiinţarii episcopiei dela *Hajdu Dorog,* a fost obţinută de guvernul unguresc cu suma de 1.100.000 coroane aur, iar depunerea cârjelor episcopilor români „uniţi" rămânea sa se produca în România Mare, în anul Domnului 1928, când cu legea cultelor a d-lui *Alex. Lapedatu,* fost ministru al cultelor, pentru-ca dupa un an guvernul de pomina al d-lui *Maniu* să promulge, în 1929 (11 Iunie), *concordatul* încheiat între Scaunul papal al *Romei* şi statul român, prin care catolicismul 'şi-a asigurat în România Mare nişte privilegii, pe care nu le poseda în nici o alta ţara din lume. De aceea el n'a avut onoarea să fie semnat de Patriarchul Regent *dr. Miron Cristea.*

Iată cum numai iezuitismului dela *Blaj* se datoreşte enorma greşeala comisă cu prilejul marei adunări naţionale dela *Alba Iulia* (1 Decembrie 1918), când, în loc ca Românii „uniţi" să fi fost stăpâniţi de duhul marei idei a integralei uniri politice, înglobând

---

1) Vezi ziarul *„Românul"* No. 108 din 1912.

şi revenirea în sânul bisericei ortodoxe, din sânul căreia eşisera înainte cu 218 ani, fiind crud amăgiţi de Habsburgi, unii dintre iezuiţii blăjeni nu numai ca au respins-o, dar steteau pe chibzuri şi se frământau ce anume condiţiuni să pună chiar la unirea politica a Ardealului cu ţara mamă. La *Blaj* s'a ventilat doar pentru prima-oară punerea în cauză a autonomiei Ardealului cu prilejul unirii!

Iată dovada: Trădătorul *Alex. Vaida* în celebra sa broşura clandestină, prefaţată şi tipărită de el la *Viena* în 1922, sub titlul *„Ardealul Ardelenilor...“* ne spune lamurit, la pag. 29, ceea-ce vrea Ardealul:

„In anul 1917, Vaida, Maniu *şi alţii susţineau sus şi tare* **că ei n'au nimic comun cu acţiunea României şi că sunt ferm decişi a croi Ardealului o soartă nouă“.**

CANONICUL Dr. IOAN COLTOR PLÂNGÂND PE RUINELE HABSBURGILOR

Acesta era rezultatul dezastros al catolicismului şi al politicei clocite de *Alex. Vaida* la *Viena* şi popularizată, în surdină, printre intelectualii ardeleni cu ajutorul intimului său tovarăş *Iuliu Maniu.*

O dovada evidenta în această privinţă ne-o furnizeaza însuşi clarissimul canonic d. *dr: Ioan Coltor,* „podoaba“ capitlului mitropolitan din *Blaj,* care în No. 9 al ziarului *„Unirea“* (de Sâmbăta, 23 Noembrie 1918), deci în organul mitropoliei, deplângea ast-fel naruirea dominaţiei habsburgice:

„Căderea ultimului Habsburg va fi pentru neamul românesc totdeauna **o amintire tristă.**

„De ce oare? Pentru-că foştii săi supuşi români au ştiut să faca deosebirea între Carol IV, *împăratul-rege, şi între* Carol de Habsburg. **Pentru acesta erau simpatiile noastre,** *pentru omul, care voia pacea şi care declara, urcând tronul, că are s'o încerce într'una, nu pentru regele Ungariei, cazut în ghiarele oligarchiei spurcate ungureşti, nu pentru* Carol IV, *care sancţiona legi de vot universal, făurite în contra propriilor convingeri“.*

Este desigur caracteristic sa vezi cum cel mai cult dintre iezuiţii dela *Blaj* manifesta încă vădite simpatii pentru Habsburgi chiar în ajunul marei adunări naţionale dela *Alba Iulia!*

O LĂMURIRE NECESARĂ

Din cele publicate în capitolele precedente, cititorul s'a putut lesne şi pe deplin convinge de politica direct anti-naţională dusă de conducerea partidului naţional din Ardeal cu începere din vara anului 1914 şi pâna în vara anului 1918 împotriva politicei instinctului naţional, îmbraţişata şi pusa în execuţie de guvernul român din *Bucureşti* prin declaraţia sa de răsboiu adresată Austro-Ungariei în ziua memorabila de 14 27 August 1916.

Din fericire, evenimentele de pe fronturile de lupta din cursul anului 1918 au impus şi conducerii partidului naţional ardelean — şi anume în momentul când nu mai exista nici un pericol s'o marturisească — ca sa parăseasca subit politica de duplicitate practicată pân'atunci şi sa adopte o linie de conduită naţională şi în conformitate cu scopurile de răsboiu ale României. Această bruscă schimbare în politica fraţilor din Ardeal s'a produs însă numai în clipa când erau perfect vizibile zorile prabuşirii împărăţiei austro-ungare şi deci asigurata posibilitatea întregirii neamului românesc.

Nu e deci nici un motiv, ba este chiar o îndrăzneala, ca anumiţi istorici dela *Blaj* să bată monedă din acest fapt şi să se împăuneze cu nişte merite, pe care întreaga acţiune de pân'aci a *Blajului* catolic le desminte în mod flagrant, precum o face un d. *Ioan Georgescu*, profesor secundar şi subdirector general în ministerul cultelor şi artelor, în volumul II din publicaţia *„Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918—1928"*, scoasă de guvernul d-lui *Maniu* cu prilejul jubileului a 10 ani dela unire, publicaţie, plina de greşeli intenţionate şi care a costat vistieria statului român suma rotundă de 12 milioane lei.

Este un sfruntat neadevăr istoric când d. *I. Georgescu* afirmă, la pag. 785, a acestei costisitoare publicaţiuni că *„Blajul a fost cel dintâiu centru, care, văzând prăbuşirea împărăţiei austro-ungare, a înţeles să pregătească terenul stapânirii româneşti"*.

Acest centru a fost de fapt *Aradul*, unde într'adevar au desvoltat în toamna anului 1918 o febrila activitate d-nii *Vasile Goldiş, dr. Ioan Suciu* şi *dr. Şt. Cicio Pop* pentru canalizarea marilor evenimente naţionale ce se anunţau, ca rezultat al răsboiului, iar nu *Blajul*, unde entuziasmul sincer al tinerimei din şcoalele sale a fost întunecat de preocupări ieftine de castă şi mai mult confesionale, de frica pericolului întăririi ortodoxiei.

Chiar la *Arad* activitatea în direcţia desăvârşirii politicei instinctului naţional nu s'a început decât din ziua de 7 Octombrie 1918, când, după prăbuşirea frontului bulgar dela *Salonic* (5 Octombrie), Austro-Ungaria a cerut preşedintelui *W. Wilson* al Statelor-Unite încheierea păcii.

In ziua de 12 Octombrie 1918, membrii comitetului executiv naţional-român, întruniţi la *Oradea Mare,* aprobau, în lipsa d-lui *Iuliu Maniu,* textul declaraţiunii, redactata de d. *Vasile Goldiş* şi citită de *Alex. Vaida* în şedinţa Camerii ungureşti din *Budapesta* în ziua de 18 Octombrie, declaraţiune faurita sub impulsul hotarîrii refugiaţilor ardeleni dela *Iaşi* din ziua de 6 Octombrie şi comunicată lumii întregi prin radiograme. (Vezi pag. 393—394).

In şedinţa Parlamentului austriac din *Viena,* din 22 Octombrie, deputatul socialist *G. Grigorovici,* român din Bucovina, ca răspuns la manifestul împăratului *Carol,* prin care anunţa federalizarea Austro-Ungariei, declara ca *„poporul român ţine să-şi realizeze unitatea sa naţională".*

O SCRISOARE ISTORICĂ A LUI ION I. C. BRĂTIANU

In ziua de 1 14 Noembrie 1918 *Ion I. C. Bratianu* reuşeşte să trimită d-lui *dr. Teodor Mihali,* preşedintele clubului parlamentar al deputaţilor români din Camera maghiara, următoarea istorică scrisoare:

Joi, 1/14 Novembre 1918

Cea mai sfântă aspiraţiune a neamului se îndeplineşte.

Peste suferinţele trecătoare, generaţiile vor râvni la zilele, pe care le trăim.

Fără mirare am văzut că despărţiţi în cele mai grele împrejurări, ne-am regăsit cu aceiaşi simţire şi cu acelaşi gând.

Grabnică acum este stăpânirea încercărilor vrăşmaşe ale Ungurilor, ale anarhiei, ale de-

magogiei, prin organizaţie, prin propagandă, prin forţă.

Pentru organizare şi propagandă temeiul este fireşte:

- Unirea desăvârşită a tutulor sufletelor şi a tutulor ţinuturilor: toţi în jurul Regelui, care ţine drapelul simbol al acestei uniri.
- Libertate şi dreptate pentru toţi, de ori ce neam şi ori ce religie.
- Desvoltarea larg democratică: reforme electorale şi agrare, condiţiuni de viaţă pentru muncitorime, care să le asigure legitimele lor revendicări şi parte de folosinţă la rodul muncii lor.

Aci se grăbeşte trimiterea forţelor armate, precum aţi cerut.

Reamintind Preşedintelui Domniei Voastre întâlnirea noastră dela Sinaia, după ce fusese primit de Regele Carol, vă zic tutulor cu dragoste frăţească: Credinţa noastră ne-a mântuit. Să păşim înainte cu neclintită încredere în menirea Neamului şi neţărmurit devotament în serviciul lui.

Ion I. C. Brătianu

NATURA PREOCUPĂRILOR D-LUI IULIU MANIU DIN TOAMNA ANULUI 1918

Cu toată scrisoarea clara şi elocuenta a primului ministru român, d. *Maniu* continua să trateze cu misiţii guvernelor *M. Karolyi* dela *Budapesta* şi ai lui *Varjassy* dela *Seghedin*. Când guvernul *Brătianu* făcea cunoscut ca unirea Ardealului cu vechiul regat nu poate să sufere întârziere, din cauza negocierilor pentru pace, care urmau să înceapa la *Paris*, şi a situaţiei turbure din Europa centrală şi orientală, d. *Maniu* era preocupat de alte idei şi proiecte, care nu erau în acord nici cu interesele poporului român din Ardeal, care cerea şi dorea unirea definitiva şi *necondiţionată* cu regatul liber, nici cu interesele superioare ale statului român.

D. *Maniu* şi o parte din amicii sai puneau la cale cum ar putea obţine o unire cu *condiţii*, făcând abstracţie de sacrificiile României în răsboiul pentru eliberarea Ardealului. Dupa câtva timp s'a şi precizat, care anume erau acele condiţii. Iata-le în toata goliciunea lor: *autonomia Ardealului cu dietă la Cluj şi armată separata în Ardeal* — cererea aceasta a fost preconizata de generalul „unit" *baron Boeru — privilegii acordate minorităţilor, restabilirea graniţei la Predeal* şi alte năzbâtii.

Fapt cert este că în Noembrie 1918, d-nii *Maniu* şi *Vaida* urmăreau în ce priveşte unirea Ardealului cu vechiul regat o unire *„sui generis"* sau mai bine zis iezuita şi anume o unire, care sa permită Ardealului sa stea cu un picior în România şi cu unul în Ungaria, iar la mijloc **Ardealul pe seama Ardelenilor**, carora însă vechiul regat să le acorde împrumuturi şi sa le asigure ajutor militar în caz de nevoe, iar din Ungaria să le vină cultura ungurească şi sprijinul catolicismului, putând să ramâna şi ei *„nemes emberek"*, adică nobili după factura maghiară. Faptul acesta grav şi anacronic rezultă din toata activitatea şi manifestaţiile lor atât din vremea răsboiului, cât şi în România Mare.

A trebuit mult tact din partea guvernului *Bratianu* ca sa evite, în acele grave împrejurari, neînţelegeri între fraţi şi sa readuca la simţul realitaţii pe oamenii *Blajului: Iuliu Maniu* şi *Alex. Vaida*, simţ, care în ultimă instanţa le-a fost impus de unanimitatea glasurilor ţăranilor şi ale tineretului intelectual, **cari, toţi în cor, au cerut la Alba Iulia unirea fără condiţiunile plănuite de reprezentanţii Blajului catolic.**

Acesta este adevărul curat şi sfânt.

La îndemnul înţelept şi puternic al înălţatoarelor cuvinte din scrisoarea marelui *Ion I. C. Brătianu,* care avea la baza ei o notă a secretarului de stat american *Robert Lansing,* prin care se recunoşteau României drepturile sale asupra Ardealului, d. *Vasile Goldiş,* în numele consiliului naţional central cu sediul în *Arad,* cerea guvernului unguresc, în ziua de 10/23 Noembrie 1918, *potestatea sau deplina putere asupra Ardealului,* adica consiliul naţional sa se înstăpânească imediat peste cele 26 de judeţe, locuite în majoritate din Români. Energicul pas al d-lui *V. Goldiş* a fost aprobat numai dupa lungi discuţiuni din partea consiliului naţional central, care era compus din următoarele 6 persoane: *Iuliu Maniu, Alex. Vaida, V. Goldiş, Aurel Vlad, Ştefan C. Pop* şi *Ioan Suciu* (3 „uniţi" şi 3 ortodoxi).

REAPARIŢIA D-LUI IULIU MANIU ÎN POLITICA ARDEALULUI

Cum am mai spus şi în altă parte a lucrarii de faţa, d. *Iuliu Maniu* în tot cursul marelui răsboiu, adică timp de 4 ani şi 3 luni, s'a ţinut într'o rezerva calculată, n'a acţionat pe faţa şi n'a facut nici o declaraţie politica, lăsând această sarcina lui *Alex. Vaida,* care, ca agent fatiş al Habsburgilor, a desvoltat cea mai intinsa şi desperata activitate până în toamna anului 1918, spre a salva pe *„dragutul de împarat",* aparatorul şi stâlpul catolicismului din Europa centrala. Când, în lipsa de cadre pentru armata, a fost recrutat şi d. *Maniu,* Mitropolia din *Blaj,* al carei advocat era, a cerut sa fie scutit de serviciu militar, ceea-ce n'a admis guvernul unguresc. Gurile rele spun că guvernul din *Budapesta* 'i-a respins cererea de scutire dupa intervenţia episcopului „unit" din *Lugoj, T. Valeriu Frenţiu,* care vedea în d. *Maniu* un adversar pentru candidatura sa la demnitatea de mitropolit al *Blajului,* devenit vacant. Şi într'adevăr, dacă prăbuşirea Austro-Ungariei s'ar fi întâmplat cu o săptămână mai târziu, mitropolit la *Blaj* ar fi azi iezuitul *Frenţiu,* iar nu simpaticul şi rusticul d. *Vasile Suciu.*

Numai când corabia intereselor casei de Habsburg a naufragiat şi zorile înfăptuirii României Mari se întrevedeau, *Alex. Vaida* a îmbrăcat armura naţională, iar d. *Iuliu Maniu* a paşit din nou în arena politică.

Intr'adevăr, spre sfârşitul lunei Octombrie 1918 d. *Maniu* îşi face apariţia la *Viena,* unde mersese, din însărcinarea consiliului central din *Arad,* spre a organiza o armata revoluţionara româna

din elementele armatei austro-ungare, ajunsa în complecta debandada. Ca sub-locotenent de artilerie, *Maniu* formează aici *„Sfatul soldaţilor români"* cu sediul în casarma *„Ferdinand"* şi sub conducerea efectivă a căpitanului *Loichiţa*.

In interesul adevărului istoric voiu recunoaşte că d. *Maniu* s'a achitat de această însărcinare cu tact şi succes. In vremea când el îşi îndeplinea această misiune, la *Viena* izbucneşte revoluţia. Profitând de ea, a doua zi d. *Maniu*, în uniformă de sublocotenent şi însoţit de d. *C. Isopescu-Grecu*, fost deputat bucovinean în Parlamentul austriac şi azi deputat naţional-ţaranist la *Bucureşti*, se prezinta în audienţă la generalul *Ströger-Steiner*, ministrul de rasboiu austro-ungar, căruia îi anunţă că, din porunca consiliului central român din *Arad*, a luat comanda supremă a regimentelor româneşti şi îi cere totodată ca, în interesul operei de organizare, sa-i cedeze câte-va birouri în palatul ministerului de rasboiu.

Ministrul, neştiind unde îi sta capul din cauza mişcării revoluţionare constatata în sânul trupelor ce se întorceau de pe front, a cerut timp de gândire. *Maniu* şi deputatul bucovinean *Isopescu-Grecu* au fost invitaţi să aştepte într'o cameră d'alaturi. După o jumatate de ora, generalul *Ströger-Steiner*, informat fiind că regimentul românesc de infanterie No. 64, cu cercul de recrutare la *Oraştie*, numara câte-va mii de oameni înarmaţi şi bine disciplinaţi, pe când regimentele pur austriace erau împrăştiate în desordine prin mahalalele *Vienei*, s'a convins că cererea reprezentantului Românilor trebue aprobată şi în consecinţa a pus la dispoziţia d-lui *Maniu* un apartament întreg în palatul ministerului de răsboiu.

In ziua următoare, *Maniu* 'şi-a luat ca secretar pe generalul baron *Boeru*, aşa numitul „erou" dela *Ivangorod*, unde s'a distins într'o batălie cu Ruşii, fapt care 'i-a adus titlul de „baron". Toţi ofiţerii români din armata austro-ungară erau acum ocupaţi cu organizarea revoluţiei, căutând ca regimentele ce se întorceau de pe front să plece în ordine acasă, în *Ungaria*, şi sa nu se puna la dispoziţia guvernului maghiar, spre a împiedeca pe Români cu forţa armată chiar în momentul când aveau să-şi spună şi ei ultimul cuvânt, iar pe de alta parte ca regimentele sa nu depună jurământ de credinţa republicei maghiare, ci *sfatului naţional român*.

Ambele aceste scopuri au fost atinse. Regimentele româneşti s'au menţinut admirabil în disciplina ce li-se cerea şi la un moment dat erau în *Viena* şi *Wiener Neustadt* peste 40.000 de soldaţi români,

bine înarmaţi şi disciplinaţi, cari au fost rugaţi de guvernul austriac să apere *Viena* şi s'o ferească de catastrofa revoluţiei destructive. Astfel s'au putut vedea detaşamente româneşti circulând prin oraş, cântând imnul naţional român şi restabilind ordinea, după care apoi toate regimentele, cu steaguri naţionale româneşti în frunte, au fost dirijate cu trenuri speciale în Ardeal, spre a fi la dispoziţia consiliului central român în opera lui de îmbucataţire a monarchiei austro-ungare.

Dela *Viena, Iuliu Maniu* a plecat la *Arad,* unde în ziua de 13 Noembrie avea o întâlnire cu *Oscar Jászi,* ministrul naţionalitaţilor din noul cabinet maghiar republican al contelui *Mihail Károlyi,* în chestia somaţiunii cu termen fix, adresată de d. *V. Goldiş* guvernului unguresc de a preda cele 26 judeţe ardelene în stapânirea consiliului central român.

Din primul moment al întrevederii cu *Maniu* şi cu ceilalţi fruntaşi români, *Jászi,* care venise cu traista plina de făgadueli, s'a convins că Românii voesc *complecta lor desfacere de Ungaria.* Astfel delegatul ungur a înţeles repede realitatea situaţiei şi 'şi-a facut calea întoarsa spre *Budapesta.*

IULIU MANIU VORBIND LA BLAJ ÎN PRAGUL ADUNĂRII NAŢIONALE DELA ALBA IULIA

Dela *Arad,* dupa întrevederea cu *Oscar Jászi* şi dupa abdicarea împaratului *Carol VII,* întâmplată în ziua de 16 Noembrie, d. *Iuliu Maniu* a descins în ziua de 18 Noembrie în metropola *Blajului.*

Intr'un discurs rostit în faţa canonicilor şi a populaţiei blăjene, *d. Maniu* spunea urmatoarele:

„Ungurul nu s'a cuminţit nici printr'un rasboiu pierdut. El şi astăzi îşi păstrează firea-i turanica, cristalizată în două vorbe ungureşti: Nem engedem *(adică: nu permit).*

„Sunt lucruri, care se pot spune. **Sunt însă şi lucruri, care azi încă au menirea să nu fie istorisite nici chiar prietenilor celor mai sinceri.** *Atât vă pot declara că Statele Antantei, cât şi statele formate pe ruinele monarchiei* dunarene, *ca Cehii, Iugoslavii, Austro-Germanii, menţin cu noi cele mai strânse legături, conştienţi fiind nu numai de dreptatea cauzei noastre, ci şi de importanţa ce revine unui neam de 14 milioane, unui neam unitar românesc, care ocupă un teritoriu bogat,* cel mai bogat teritoriu al Europei întregi" [1]).

1) Vezi ziarul *„Unirea"* No. 7, cu data de Miercuri, 20 Noembrie 1918.

UNELTIRILE BLAJULUI LA ARAD

Cum se vede, d. *Maniu* era grav, sibilic şi misterios. Lucrurile, despre care afirma ca nu pot fi marturisite încă nici prietenilor celor mai sinceri, aveau sa fie discutate în cenaclul iezuiţilor locali. Era vorba de condiţiile ce trebuiau fixate la actul unirii dela *Alba Iulia,* condiţii, printre care figura în primul rând **autonomia Ardealului cu dietă provincială la Cluj**, ceruta cu ardoare de membrii capitlului mitropolitan al *Blajului* pentru asigurarea unor interese confesionale şi de gaşcă, care, bine înţeles, nu puteau fi înca deocamdata mărturisite. In urmarirea acestui plan diabolic, iezuiţii dela *Blaj* reuşiseră sa câştige de partea lor şi câţi-va ortodoxi naivi, în cap cu d. *Vasile Goldiş,* care, pentru măgulirea lui, fusese chiar însărcinat de d. *Maniu,* când trata la *Arad* cu *O. Iászi,* sa redacteze moţiunea unirii ce urma să fie votata de marea adunare naţionala din *Alba Iulia,* moţiune care cuprindea însă şi ideia *autonomiei şi a dietei provinciale de la Cluj.*

Moţiunea aceasta celebră a fost citită şi iscalita de comparşi, tot la *Arad,* în casa d-lui *Ştefan Cicio Pop.* N'a avut însă nimeni curajul s'o exhibeze la *Alba Iulia.* Ea denotă însă gândul iniţial al d-lor *Maniu* şi *Vaida,* cari înainte de marea adunare naţională din cetatea lui *Mihai Viteazul* erau mistuiţi de gândul de a stabili dela început *„relaţiuni de drept între Ardeal şi vechiul regat“.* Din fericire, ei au fost siliţi însă să se închine în faţa manifestarii hotarîte şi conştiente a voinţei naţionale ardelene.

Nu ma îndoiesc că cel mai bogat teritoriu al Europei întregi îi surâdea de minune d-lui *Maniu* încă de p'atunci. Şi eu îl cred azi, fără sa jure nici d-sa, nici ilustrii sai nepoţi: *dr. R. Boilă, dr. Zachi Boila, dr. Ionel Pop* etc.

ADUNAREA NAŢIONALĂ DELA ALBA IULIA ŞI CONCEPŢIILE POLITICE ALE D-LUI MANIU

La marea adunare naţionala din *Alba Iulia* (1 Decembrie st. n. 1918), d. *Maniu* venise bine pregătit ca să îndeplineasca acele lucruri, „care nu se puteau încă spune la *Blaj*“ cu puţine zile mai înainte. Dar vorba Românului: socoteala de acasă nu se potriveşte cu cea din târg. Planurile sale au fost repede ghicite şi dejucate, deşi d. *Maniu* adusese de pe valea Târnavelor la marea adunare multă pălămida, multe burueni şi mulţi scăeţi, spre a-i sta într'aju-

tor, cu gândul ca pe urmă sa se acaţe de pulpana autonomiei Ardealului şi să troneze ca în sânul lui Avram în dieta dela *Cluj*.

Ce credea atunci cu adevărat d. *Maniu* în cutele intime ale sufletului său şi care era mentalitatea ce-l mistuia, s'a aflat abia după 5 ani din chiar gura d-sale. Iata într'adevăr ce lucruri interesante ne spune d. general *Averescu*, om de cuvânt cinstit, care nu poate fi pus la îndoială, într'un articol al sau publicat în revista *„Ţara noastră"* din *Cluj* (No. 7 din 9 Februarie 1930):

„Pela începutul anului 1923 ne găseam la o consfătuire politică, în casa amicului şi colaboratorului meu Cudalbu, *împreună cu d.* Iuliu Maniu, *d.* dr. N. Lupu, *d.* Petre Negulescu *în total 5 persoane.*

„In cursul schimbului de idei, venind vorba despre Alba Iulia, *d.* Maniu *ne-a mărturisit că a avut de luptat acolo cu mari dificultăţi,* **că toţi se temeau că vor fi mâncaţi de ciocoii dela Bucureşti şi că la un moment dat a fost pusă chiar chestiunea, dacă nu era cazul să se ceară a se forma două Parlamente: unul la Bucureşti şi unul la Cluj.**

„Să se întrebe ori-ce om cinstit: ce îndreptăţise la acea epocă a se nutri astfel de sentimente dincolo de Carpaţi, dacă într'adevăr au existat şi cine poartă răspunderea lor? Mai mult, pun întrebarea: **ce s'a făcut în Ardeal pentru a fi neutralizată acea pornire nejustificată împotriva vechiului regat?"**.

Acesta era deci, la 1 Decembrie 1918, gândul intim al iezuitului *Iuliu Maniu*. Dar partidul naţional-român, atunci masa compactă a poporului român, care umple văile şi coamele Carpaţilor, a cărui viaţă seculară a fost plămadită din amar şi din durere şi care, la *Alba Iulia*, a îmbrăţişat pe toţi reprezentanţii vechiului regat, aflători acolo, cu ochii scăldaţi în lacrimile unei fraţii curate, fără nici un gând ascuns de noroiul politicianismului maghiar şi austrofil, n'a voit însă cu nici un preţ să audă de autonomie, de dietă la *Cluj* şi de priveliştea bănuitelor lor avantagii.

Unire fără condiţiuni au cerut cei 1228 delegaţi intelectuali ai tuturor ţinuturilor româneşti, dimpreună cu zecile de mii de ţărani, unire fără nici o restricţie a strigat uriaşa mulţime de pe câmpul martiragiului lui *Horia* şi *Cloşca!*

Mulţimea, cu pumnul ei de fer, a declarat că vrea **unirea curată**, fără rezerve şi dictată de marele interes al poporului român de pretutindeni.

MANIU ŞI VAIDA OFENSÂND DIN PRIMUL MOMENT PE SUVERANII ROMÂNIEI MARI

Trebue sa recunosc însă că înfrângerii suferite atunci la *Alba Iulia* de d-nii *Maniu, Vaida* şi compania în planurile lor de dominaţiune exclusiva a Ardealului, ca şi loviturii date de popor hipertrofiei *eu-lui* acestor matadori, se datoresc multe din necuviinţele şi ofensele manifestate de partidul naţional faţă de însuşi marele rege *Ferdinand I*, desrobitorul, ca şi multele şi gravele neajunsuri din viaţa de azi a statului român.

Prima necuviinţă s'a produs chiar pe loc, la *Alba Iulia*. Era un lucru elementar, de bun simţ, de obraz, de nobilă şi sfântă datorie româneasca ca marei adunari, după-ce a votat **unirea**, să 'i-se propună de a se trimite o telegramă de respectuoase omagii şi înaltă recunoştinţa regelui *Ferdinand I*, care, cu un al *douilea Mihai Viteazul*, a înfăptuit visurile cele mai îndrazneţe ale neamului românesc, precum şi reginei *Maria*, care atât de conştient şi inimos a conlucrat la întruparea aspiraţiilor noastre.

Ei bine, aceasta datorie de înalta şi naţionala buna cuviinţă, daca nu şi de buna creştere, a fost omisa intenţionat dela ordinea zilei, deşi o propunere în acest sens se făcuse dimineaţa în comitetul partidului naţional de către entuziastul secretar *dr. Silviu Dragomir* şi fusese încuviinţată tot cu acelaşi entuziasm şi de către batrânul înţelept *George Pop de Băseşti*, desemnat să prezideze marea adunare.

Ce s'a întâmplat însă? Când s'a comunicat d-lor *Vaida* şi *Maniu* ca propunerea va fi adusă şi în plenul adunării, matadorii *Blajului*, aceşti austrofili chiori şi ireconciliabili, s'au opus pe motivul ca un asemenea gest ar indispune pe capii socialiştilor *Ion Flueraş* şi *Iosif Jumanca*, cari ar nutri idei republicane.

Personal sunt adânc convins că pretextul acesta stupid a fost inventat *ad-hoc* de d-nii *Vaida* şi *Maniu* şi că cei doi fruntaşi socialişti, oameni muncitori, dar de bun simţ, nici n'au fost puşi macar în curent cu propunerea, necum s'o respingă.

Omisiunea aceasta profund jicnitoare la adresa Coroanei, ca şi faptul ca în textul actului unirii în loc să se declare *„unirea tuturor teritoriilor locuite de Români cu regatul României"*, se spunea simplu *„cu România"*, a facut o dureroasă impresie la *Bucureşti*, unde nu se pricepea şi nu se admitea ca, în momentul cel mai culminant al istoriei noastre, să nu se amintească nimic, cu nici un

cuvânt macar, de regele *Ferdinand* şi regina *Maria,* cari au stat in fruntea acţiunii pentru desavârşirea unitaţii naţionale a neamului.

Marele *Ion I. C. Bratianu,* cu minunata lui intuiţie politica şi cu profundul său simţ istoric, a rămas foarte neplacut atins de această regretabilă scamatorie ardeleneasca, declarând că ar fi preferat să fi lipsit voturile socialiste din unanimitatea glasurilor şi conştiinţelor româneşti decât să lipsească numele *regelui eliberator* din actul, prin care se proclama unitatea naţională şi politica a Românilor ardeleni cu patria-mamă [1]).

Abia a doua zi dimineaţa, 2 Decembrie, adica, cum zice Românul, la „spartul târgului", *marele sfat naţional,* care se întrunea să împartă portofoliile membrilor din faimosul *Consiliu dirigent,* a hotarît, tot în urma propunerii d-lui *dr. Silviu Dragomir,* sa se trimită regelui *Ferdinand* o adresa omagială şi prin care 'i-se aducea la cunoştinţa ca marea adunare naţională din *Alba Iulia* a decretat, într'un elan de entuziasm fără margini şi cu unanimitate, unirea teritoriilor sale cu *regatul României.*

Acum, dacă cititorul va lega omisiunile vătamătoare şi calculate din ziua adunării dela *Alba Iulia* cu refuzul conducatorilor partidului naţional de a participa la serbările încoronării regelui şi reginei României Mari, care au avut loc tot în acest oraş istoric în ziua de 15 Octombrie 1922, după-ce conducătorii aceluiaşi partid fuseseră reprezentaţi, prin d. *dr. Teodor Mihali,* la încoronarea regelui Ungariei *Carol IV* dela *Budapesta* (17 Decembrie 1916), vor avea imaginea exactă a incohorenţei şi mentalitaţii lor, ca şi a nepregatirii sufleteşti şi politice, în care 'i-a surprins taişul victorios al spadei micei Românii şi a marilor săi aliaţi.

Misiunea istoriei nepărtinitoare, care consistă în îndreptarea neamului prin cunoaşterea trecutului, va fi să aşeze această pată vecinică la locul, pe care îl merită autorii ei: pretinşii „mari patrioţi" *Iuliu Maniu* şi *Alex. Vaida.*

ALCĂTUIREA CONSILIULUI DIRIGENT

Căderea ideii de autonomie cu dieta dela *Cluj,* deci a separatismului dintre Ardeal şi ţara mamă, a fost fără îndoială o lovitura de maciucă, dată de conştiinţa naţională nefalsificată a po-

---

1) Vezi revista *„Generaţia Unirii"* No. 4 din 1929: *„Amintiri şi reflexii cu privire la actul unirii din Alba Iulia"*, de *Alex. Lapedatu.*

porului suveran din Ardeal în special iezuiţilor dela *Blaj*. Sub ameţeala şocului primit, chiar de a doua zi — 2 Decembrie 1918 — ei au alergat la *„marele sfat naţional“*, demascându-şi apetiturile seculare prin graba ce o punea fie-care de a-'şi asigura câte un scaun sau portofoliu ministerial în **Consiliul dirigent**, ai carui membri se desemnau în acea zi în sala de şedinţe a tribunalului din *Alba Iulia*.

La un moment dat, figurau pe lista, printre aşa zişii candidaţi de miniştri, „uniţi“ în majoritate. Ortodoxii, cu trecut serios politic, ca *dr. Valeriu Branişte, dr. Aurel Vlad* şi *Octavian Goga*, erau puşi de comisia de candidare abia la coadă. Numai dupa-ce un barbat de bun simţ a atras atenţia d-lui *Maniu* că consiliul dirigent nu trebue şi nu e prudent lucru sa se asemene aidoma cu capitlul mitropolitan din *Blaj*, au putut fi aleşi şi proscrişii ortodoxi de mai sus. Astfel au fost aleşi membrii în consiliul dirigent urmatoarele persoane: *dr. Iuliu Maniu*, preşedinte, *dr. Vasile Lucaciu, dr. Alex. Vaida, dr. Ştefan C. Pop, dr. Emil Hăţiegan, dr. Victor Bontescu, dr. Romulus Boilă* (nepotul preşedintelui) aceştia toţi „uniţi“ — *Vasile Goldiş, dr. Ioan Suciu, dr. Aurel Vlad, dr. Valeriu Branişte, dr. Aurel Lazar şi Octavian Goga* — aceşti din urma ortodoxi — precum şi socialiştii *Ion Flueraş* şi *Iosif Jumanca*, primul „unit“ şi al douilea ortodox. Deci 8 „uniţi“ faţa cu 7 ortodoxi, deşi proporţional ar fi trebuit, după buna dreptate, sa fie numai 5 „uniţi“, iar restul ortodoxi.

Spiritul de castă confesională dela *Blaj* a învins şi aci, cum a învins de altfel şi la desemnarea ca preşedinte a d-lui *Iuliu Maniu*, în locul căruia trebuia să fie ales un ortodox şi anume *Vasile Goldiş* sau *Valeriu Branişte.* Dupa şefia a doui „uniţi“ (regretatul *dr. Ion Raţiu* şi *George Pop de Băseşti*, care se retrăsese dupa adunarea dela *Alba Iulia)*, demnitatea de preşedinte al partidului naţional, deci implicit şi al consiliului dirigent, se cuvenea de drept unui ortodox.

Dar şi alegerea ca şef a d-lui *Maniu* n'a fost decât o simplă scamatorie calugărească şi anume iezuitică. Ortodoxii, afară de *Aurel Vlad,* care singur fusese pus în curent, s'au găsit în faţa unui fapt împlinit şi, resemnându-se, ei n'au mai protestat, sub farmecul mareţiei istoricului moment al unirei.

CAPITOLUL XXV.

UNGURII SUSŢINÂND LA CONFERINŢA DE PACE INTEGRITATEA TERITORIALĂ A UNGARIEI CU ARGUMENTE SCOASE DIN POLITICA ŞI ATITUDINEA PARTIDULUI NAŢIONAL-ROMÂN DIN ARDEAL

Am în faţa mea bogata colecţie, care alcătueşte o parte din prodigioasa literatură şi imensul arsenal de propagandă, într'adevăr demn de admirat, cu care guvernele Ungariei s'au prezintat la Conferinţa pacii din *Paris* şi în faţa lumii întregi dela răsboiu şi pâna astăzi întru susţinerea intereselor lor naţionale şi a integrităţii statului maghiar.

Aceasta opera de propaganda, care merita cu drept cuvânt să fie invidiata, mai ales de noi, este redactată şi sistematizată cu o metoda şi o meticulozitate absolut academica. Nu cuprinde nici o apreciere uşuratică şi nici o insinuaţiune. Totul este redat prin cel mai sever control documentar.

Citind acest intreg namol de volume, cu care vecinii noştri au inundat toate conferinţele şi întreaga lume civilizată, nu odată sufletul meu s'a strâns de durere, văzând cum Ungurii îşi clădesc în bună parte temelia tezei lor şovine tocmai pe politica şi conduita conducatorilor partidului naţional român.

In cele ce urmeaza voiu începe şi eu cu aceeaşi metodă, cu care Ungurii 'şi-au alcătuit materialul lor documentar, să desprind şi să scot în relief din propria operă a fraţilor mei din Ardeal atitudinea partidului naţional român atât din anii premergători răsboiului, cât şi din timpul răsboiului, atitudine, din care Ungaria a bătut monedă în favoarea ei şi împotriva unităţii naţionale a poporului român, care a format baza principală a declaraţiei noa-

stre de rasboiu şi unica sfânta menire a jertfelor, cu care mica Românie a plătit îndeplinirea acestui ideal.

In materialul documentar, cu care Ungaria s'a prezentat la Conferinţa păcii din *Paris* (anii 1919 şi 1920), gasesc, sub forma de dare de seama a lucrarilor delegaţiunii maghiare, trei mari volume cuprinse sub titlul: *„Les négociations de la paix hongroise“*, publicate de ministerul afacerilor straine din *Budapesta*.

Chiar dela volumul I, Ungurii se servesc de politica partidului naţional român din Ardeal, pe care o expun cu un lux de detalii şi cu o documentare, care nu sufera replică întru susţinerea tezei lor.

Voiu reproduce o întreaga serie de capitole cu titlurile respective, pentru a se vedea ce scump şi preţios colaborator a fost partidul d-lor *Maniu* şi *Vaida* în afirmarea drepturilor Ungariei asupra naţionalităţilor subjugate şi în special asupra naţionalităţii româneşti.

Unul din primele capitole poarta titlul:

EXEMPLE ALESE DIN DECLARAŢIILE DE FIDELITATE ALE ROMÂNILOR DIN UNGARIA [1])

Iată, în traducere textuală, cele cuprinse sub acest titlu:

„Memorandele, programele, manifestele, proclamaţiile, etc., care au apărut din timp în timp pentru a face cunoscut sau a explica punctul de vedere al partidului naţional-român, *au afirmat fără excepţie şi cu cea mai mare hotărîre* că lealitatea şi ataşamentul Românilor faţă de dinastie şi stat este în afară de ori-ce îndoială şi că ei nu reclamă îndeplinirea dorinţelor lor naţionale decât ca sa poată lucra cu un entuziasm şi un devotament încă mai mare pentru binele patriei comune.

„Aceste declaraţiuni dovedesc în mod amănunţit că conducătorii naţionalişti ai Românilor din Ungaria *nu s'au gândit niciodată să se separe de statul ungar*. Ei au avut cu atât mai puţin această idee, cu cât au ştiut în totdeauna să aprecieze avantagiul de a putea să-şi valorifice calităţile lor naţionale în statul ungar, care era în măsură să asigure supuşilor săi români instituţiuni mai democratice, o existenţă economică mai bună şi mai sigura şi *o civilizaţie cu mult mai înaltă ca a României*, al cărei nivel de cultura intelectuală este inferior din toate punctele de vedere acelui al Ungariei. Conducătorii naţionalişti ai Românilor din Ungaria *n'au aspirat nici-odată decât la o oarecare autonomie în cadrul de stat maghiar*. Putem să afirmăm că, cu toată intervenţia militara a României, a revoluţiei ungureşti, a bolşevismului şi a deciziunilor avantagioase pentru România dela Conferinţa păcei, că *autonomia na-*

1) Vezi *„Les négociations de la paix hongroise“*, tomul I, pag. 207.

ţională şi nu anexiunea la România era cerută de massele mari ale poporului român din Ungaria şi de însăşi majoritatea clasei culte româneşti de acolo şi *că ele nu vor putea nici-odată să tolereze imixtiunea României în propriile lor afaceri.*

„Aceasta este ceeace reclamă poporul românesc din Ungaria şi vom dovedi-o prin propriile sale declaraţii făcute cu privire la România de o jumatate de secol încoace şi chiar în cursul răsboiului:

„Mântuirea monarchiei cât şi aceea a patriei noastre şi a poporului ungar cere — scrie *Memorandul* partidului naţional-român prezentat regelui *Francisc Iosif I* în luna Maiu 1892 — ca sa se întreprindă o acţiune, care să creeze o unitate mai strânsă între popoare, pentru ca, unite în jurul tronului, să poată lucra la întărirea şi la consolidarea patriei comune, inspiraţi de o nobilă rivalitate şi plini de iubire şi de încredere".

„După cum plângerile poporului român nu se îndreapta de loc împotriva statului ungar — scriu studenţii universitari români în broşura apărută la 1892, intitulata *„Replica"* —, tot aşa 'şi aceste rânduri nu cauta de loc să atace statul. Poporul român din Transilvania şi din Ungaria este cunoscut ca model de fidelitate faţă de dinastie şi de respect faţă de legi".

„Istoria nu cunoaşte nici un singur caz — continua *Memorandul* partidului naţional-român, trimis lui *Francisc Iosif I* în Maiu 1892 — care ar putea fi aratat ca o infidelitate a poporului român împotriva suveranului sau împotriva statului, al cărui sprijin este şi el şi dela care aşteapta şi el la rândul lui sprijin".

„Congresul naţionalitaţilor, ţinut în luna August 1895 la *Budapesta,* în primul aliniat al moţiunii sale, a anunţat că Românii, Sârbii, Slovacii, etc., asociaţi în acest scop, doresc să menţină integritatea teritorială a Ungariei sub toate raporturile.

„In şedinţa Camerei din 1906, cu ocazia discuţiei raspunsului la mesagiul tronului, deputaţii naţionalitaţilor, asociaţi sub direcţia d-lui *Teodor Mihali,* preşedintele partidului naţional-român, au întrunit diferitele lor programe într'o adresa aparte, în care, conform moţiunii din 1895, au insistat în unanimitate asupra faptului că persistă în mod absolut să menţina integritatea teritoriala a statului ungar şi că doresc să înfăptuiască pretenţiunile lor naţionale în cadrul acestei integrităţi şi prin mijloace legitime şi constituţionale.

„Românii din Ungaria au ramas credincioşi punctului lor de vedere, chiar când în luna Iulie 1914 a izbucnit războiul mondial. In momentul declaraţiei răsboiului, fiii lor răspundeau la chemare inspiraţi de aceiaşi bunăvoinţă, gata la toate sacrificiile şi cu acelaşi entuziasm veniau sub drapel, ca şi fiii Ungurilor. Diferitele clase ale societăţii româneşti făceau aceleaşi sacrificii, ca şi cele ale societăţii maghiare, pentru a duce greutăţile şi marile încercări ale rasboiului, dela început şi până la sfârşit.

„Şefii partidului naţional-român au facut declaraţii tot atât de încurajatoare, ca şi şefii partidelor maghiare. Inaltul cler român din Ungaria adresa credincioşilor săi pastorale tot atât de rasboinice ca şi prelaţii bisericelor maghiare. Va să zică, raspunderea răsboiului incumbă Românilor din Ungaria tot atât cât şi Ungurilor şi, în general, aproape fără excepţie, tuturor naţionalităţilor din Ungaria".

PASTORALELE EPISCOPATULUI ROMÂN

In sprijinirea afirmaţiunilor de mai sus, publicaţiunea maghiara citează următoarele pastorale, date de membrii episcopatului român de ambele confesiuni cu ocazia declarării răsboiului la 5 August 1914:

„Episcopul greco-catolic *Dumitru Radu*, dela *Oradea Mare*, se adresează credincioşilor săi printr'o pastorală încurajatoare, (al carei text cititorii îl găsesc la pag. 354).

„Episcopul greco-oriental *Ioan I. Pap*, dela *Arad*, în pastorala sa dela 7 August 1914, dă ordin preoţilor săi sa citească în biserici apelul regelui către popoarele sale, să le explice conţinutul şi să convingă pe credincioşi că răsboiul era legitim şi inevitabil. El constată chiar cu satisfacţie că credincioşii săi se supun cu placere la apelul Maiestăţii Sale cu o mare exactitate şi în acelaşi timp cu cel mai mare entuziasm. In sfârşit, clerul trebue să ajute ca Românii din Ungaria să fie toţi fideli tronului şi patriei şi în consecinţă ei trebue şi de data aceasta să dovedească credinţa lor prin fapte pentru a merita recunoştinţa lui *Francisc Iosif I*, singurul lor stăpânitor".

Lucrarea de propaganda maghiara, de care ne ocupam, relevează şi pastorala dată în ziua de 8 August 1914 de catre episcopul Caransebeşului, *dr. Miron Cristea*, pe care deasemenea cititorii o gasesc la pag. 359.

Ţin însă să constat că ocupându-se de aceasta pastorală, darea de seamă ungurească face o intenţionată confuzie, când spune ca „episcopul român al bisericei greco-orientale din Caransebeş, *Miron Cristea*, a ajuns între timp mitropolit la *Sibiu*", când se ştie ca la acea epocă mitropolit al Sibiului era *Ion Meţianu*, iar, dupa moartea lui, în Februarie 1916, 'i-a urmat trădatorul *Vasile Mangra*.

Mai departe, lucrarea ungurească releva în chipul următor pastorala episcopului greco-catolic *Vasile Hoszu* dela *Gherla*:

„Episcopul *Vasile Hoszu* nu numai ca a adresat o pastorală credincioşilor săi, dar la 14 August 1914, când regimentul de husari unguri, poposit la reşedinţa episcopiei, pleca la răsboiu, el a adresat trupei un apel de îmbărbătare, în care, între altele, spunea:

„Vă dau ca hrană sufletească binecuvântarea mea părintească, care, sper, vă va întovărăşi în drumul vostru penibil, dar plin de glorie, scumpii mei copii! Răsboiul cere sacrificii pentru patrie. In acest moment solemn de despărţire va apropiem cu dragoste de inimile noastre, dar să ştiţi bine că oricât de mare ar fi iubirea noastră şi dorinţa de a vă revedea pe toţi, preferam să suportam durerea de a nu vă mai revedea, decât să asistam la întoarcerea voastră, ca învinşi şi umiliţi. Inainte dar pe drumul gloriei!"

DECLARAŢIILE PARTIDULUI NAŢIONAL ROMÂN

Lucrarea de propaganda maghiară continuă apoi cu înşirarea declaraţiunilor mai principale, făcute de şefii partidului naţional-român cu ocazia declarării răsboiului în 1914:

„Şefii partidului naţional-român din Ungaria au facut şi ei, la rândul lor, asemenea declaraţiuni, dovedind astfel până la evidenţă că nu sunt numai gata a lua partea lor de sacrificii pentru răsboiu, dar a se încărca şi cu răspunderea ce le incumbă solidaritatea lor complectă cu Ungaria.

„*D. Teodor Mihali*, preşedintele partidului naţional-român, a publicat în ziua de 2 August 1914 declaraţia următoare:

„Fiii *patriei noastre* sunt chemaţi pe câmpul de onoare. Soldatul român îşi va îndeplini şi acum — ca în totdeauna — datoria lui demnă de gloria naţiunei sale şi de renumele lui de om viteaz. Maiestatea Sa, bătrânul nostru monarch, şi patria deasemeni se vor convinge de sentimentele patriotice şi de devotamentul poporului român, care traieşte sub sceptrul Habsburgilor. Tineretul românesc s'a grăbit să se strângă plin de entuziasm sub steag, pentru a-'şi vărsa sângele pe câmpul de onoare, iar cei, cari au rămas acasă, sunt gata pentru orice serviciu. Aşteptăm cu un viu interes desfăşurarea şi sfârşitul evenimentelor istorice, dorind un succes victorios şi glorios. Deoarece întrunirile publice sunt interzise prin dispoziţiile excepţionale ale guvernului, întrunirea convocată de partidul naţional-român nu poate să aibă loc şi gasindu-se astfel în imposibilitate să publice proclamaţia sa patriotică, el se adresează prin ziare cu toată încrederea şi frăţească iubire întregei populaţiuni româneşti din ţara noastră, rugându-o să-şi facă datoria, acum ca şi în viitor, în zilele de sacrificiu, şi să fie liniştită, având încredere în Dumnezeu şi aşteptând evenimentele. Poporul român a fost în totdeauna înţelept, leal şi sincer. El trebue să facă acum dovada calităţilor şi virtuţilor sale moştenite. Cred şi sunt sigur că linia de conduită dreaptă şi patriotică, care a fost totdeauna demnă de naţionalitatea noastră şi de poporul român, şi vitejia copiilor noştri pe câmpul de răsboiu vor spori meritele, care vor face poporul român demn de drepturile, care 'i-se cuvin şi pentru care el a luptat pân'acum şi va lupta încă, dar numai prin mijloace legale şi constituţionale".

Dupa-ce invoacă în sprijinul tezei sale interview-ul lui *Alex. Vaida* din ziarul *„Adevărul"*, reprodus la pag. 204—206 a volu-

mului de faţa, ca şi declaraţiile sale din ziarul *„Budapester Tageblatt“* (vezi pag. 208), publicaţia maghiară spune mai departe:

„D. Vasile Goldiş, fost deputat şi alt şef al partidului naţional-român, însărcinat actualmente cu departamentul cultelor şi instrucţiei publice în consiliul dirigent dela *Sibiu*, scria în ziarul *„Românul“* din *Arad*, la 14 Noembrie 1914:

„Suntem obligaţi să declarăm că luptând cu mijloace legale şi într'un spirit constituţional pentru consolidarea naţionalităţii noastre şi pentru posibilitatea liberei propăşiri intelectuale, politice şi economice a poporului nostru, în cadrul statului ungar, avem întreagă conştiinţa comunităţii de interese ungureşti şi române, cât şi de importanţa considerabilă a poporului român în situaţia actuală a monarchiei austro-ungare. De aceea, partidul naţional-român este convins că ar fi bine să se rezolve conflictul existent între condiţiile de existenţa ale poporului român şi atitudinea guvernelor statului ungar dela crearea regimului constituţional din 1867 şi până azi — şi aceasta mai ales dacă cercurile diriguitoare ar fi informate asupra dreptăţii tendinţelor patriotice ale partidului“.

ATITUDINEA CONDUCĂTORILOR PARTIDULUI NAŢIONAL ÎN CONSILIILE JUDEŢENE

„Dar n'au fost numai şefii. Intreaga clasă intelectuală româneasca se orienta după conducători, profitând de orice ocazie, pentru a-'şi exprima sentimentele şi meritele sale patriotice, arătându-se gata la toate sacrificiile răsboiului.

„Conduşi de d. *Iustin Pop*, advocat, locuitorii români din comitatul *Hunedoarei* au venit la 2 August 1914 la subprefectul din *Deva* şi 'i-au prezentat o declaraţie de devotament, rugându-l s'o transmită guvernului maghiar. In această declaraţie, ei făceau mărturia fidelităţii şi patriotismului Românilor din comitat. Ei declară că îşi dădeau seama de toată gravitatea situaţiei, uitând toate controversele izvorîte din lupta constituţională, pentrucă orice glas protivnic trebue înăbuşit din cauza răsboiului. Mai declară în mod solemn că sunt gata la sacrificiile extreme şi pentru uşurarea prin puterile lor a victoriei pe calea armelor .Ei îşi vor da cele mai mari silinţe, pentru a menţine poporul român în lealitatea şi în patriotismul sau. Românii din Ungaria nu-şi fac decât datoria, alergând la arme pentru a apăra pe rege şi patria mult iubită. Ei doresc să facă dovada că îşi iubesc patria *tot aşa de mult ca şi Ungurii. Dacă cineva ar voi să dioparţească teritoriul ţării, Românii vor lupta împotriva lui până la ultima lor picătură de sânge*“.

Dar în privinţa atitudinei acestui *dr. Iustin Pop,* ca şi a d-lui *dr. Aurel Vlad,* conducătorii Românilor din judeţul Hunedoarei, cititorii găsesc la pag. 213—214 ale prezentei lucrări detalii şi mai precise.

Darea de seamă maghiară continuă mai departe:

„*D. Alexandru Gheție*, vicar greco-catolic, conducea în acelaşi timp o delegaţie românească la prefecul judeţului *Sălagiu*. Delegaţia declara că Românii din judeţ se cred obligaţi să exprime simpatia lor pentru Unguri şi să asigure pe prefect, ca reprezentant al guvernului unguresc, de lealitatea Românilor către rege şi patrie şi de faptul că, pentru a salva patria, sunt gata la orice sacrificii. Aceasta dealtminteri o dovedeşte în mod strălucit entuziasmul tineretului român, care pleacă la răsboiu.

„Prefectul judeţului *Timiş* a prezentat consiliului judeţian, în şedinţa dela 16 Octombrie 1914, o propunere, prin care cetăţenii din judeţ să asigure pe împăratul de sentimentele patriotice şi de lealitatea lor şi să declare că sunt gata, fără nici o deosebire de naţionalitate şi de religie, la cele mai mari sacrificii morale şi materiale pentru sfârşitul victorios al răsboiului.

„*D. dr. Aurel Cosma*, membru al partidului naţional-român din acest judeţ, a adoptat această propunere în numele Românilor, declarând că coheziunea diferitelor naţionalităţi creşte din ce în ce mai mult, când patria este în pericol. Devotamentul entuziast al fiilor noştri, cari aleargă sub drapele la chemarea regelui, în momentul pericolului, rivalizând cu fiii celorlalte naţionalităţi din ţară, dovedeşte patriotismul Românilor. Atitudinea Românilor a dovedit încăodată că nicicând patria n'a avut fii mai fideli şi dinastia supuşi mai leali.

„In faţa comisarului guvernului al judeţului *Cojocna* s'a prezentat la *Cluj* în ziua de 5 August 1914, o delegaţiune de preoţi şi învăţători români, rugându-l să binevoiască a fi interpretul devotamentului şi lealităţii lor pelângă guvernul maghiar. Preotul, care a vorbit în numele delegaţiei, a declarat că conducătorii politici ai Românilor din judeţ, nu numai că păstrează credinţa către rege şi patrie, dar că sunt gata să-şi ofere şi viaţa pentru „*cauza sfântă*".

„Tot astfel, la *Alba Iulia*, în primele zile ale lunei August 1914, s'a prezentat înaintea prefectului preotul român *Teculescu*, în fruntea unei delegaţiuni româneşti din comitat, rugând pe prefect să notifice guvernului declaraţia de fidelitate a Românilor.

„Dar n'au fost numai marile oraşe, reşedinţe de judeţ sau de district, unde au avut loc demonstraţiuni şi declaraţiuni patriotice. In micile sate, departe de centru, patriotismul Românilor se întrecea foarte adesea-ori cu acela al Ungurilor. Astfel la 31 Iulie 1914, în satul *Teaca* (jud. Cojocna), locuitorii unguri, români şi saşi au organizat împreună o demonstraţie, în care preoţii tuturor naţionalităţilor au citit fiecare, în limba lor, manifestul regelui adresat popoarelor sale, vorbind de patriotismul comun, care trebue să unească în aceste ceasuri de grele încercări pe toţi fiii ţarii pentru apărarea tronului şi patriei, oricare ar fi limba lor. Aceeaşi scenă s'a desfăşurat, câte-va zile după aceasta, în şedinţa sucursalei „*Societăţii culturale române*" din satul *Mociu*.

„Dealungul ţării, unde locuiau Români, entuziasmul răsboinic al Românilor s'a manifestat într'un chip impozant şi spontan, dovedind că tineretul român era tot aşa de entuziasmat ca şi tineretul maghiar".

ATITUDINEA PRESEI ROMÂNE

„Presa română din Ungaria şi mai ales ziarul „*Românul*", organul oficial al partidului naţional-român, avea aceeaşi notă de entuziasm.

„Dintr'o predilecţie extraordinara, ziarele româneşti publicau dări de seamă asupra actelor de bravura ale regimentelor româneşti din armată, dări de seama, a căror tendinţa se mărturisea prin demonstraţia ostentativă că fiii naţiunii române nu numai ca se luptau cu o bravura demnă de toate laudele, dar că valoarea lor militară era mai presus decât aceea a camarazilor lor de naţionalitate maghiară şi că soldatul român va avea o parte preponderentă în victoria ce se aştepta, el întrecând ca merite pe combatanţii unguri.

„Priviţi — citim în numarul din 28 Iulie 1914 al ziarului „*Românul*" cum aleargă Românii spre garnizoanele lor în chiar dimineaţa zilei, în care toba le-a anunţat ordinul de plecare dat de împăratul. Ce hotărîre nestrămutată, când se smulg din braţele femeilor, care încearcă să-i reţie prinzându-se de gâtul lor! Ce jocuri şi ce cântece pline de veselie, pentru a face să treacă mai repede timpul, în care ei, îndepartându-se de satul natal, se apropie de ţara duşmană, otravită de ură şi unde nu sunt aşteptaţı decât de gloanţe! Cine se mai gândea atunci la moarte? Nici un caz de dezertare nu este cunoscut în satele româneşti!"

„Sub titlul „*Ostaşul român*" acelaşi ziar publică la 7 August 1914 un articol, în care zugrăvea în colori vii entuziasmul tinerilor români, cari se duceau sub steaguri. Articolul era inspirat de discursul episcopului „unit" *Radu*, prin care îmbărbăta soldaţii gata de plecare din *Oradea-Mare*.

„In articolul său „*Vitejia românească*", publicat la 25 Septembre 1914, „*Românul*" se simte mândru de recunoştinţa ziarelor austriace, germane şi ungureşti faţă de regimentele româneşti, care au făcut dovada vitejiei lor pe câmpiile de bătaie din Galiţia.

„La 26 Septembre 1914, „*Românul*" reproduce declaraţiile lui *Roda-Roda*, corespondentul de rasboiu al ziarului „*Neue Freie Presse*", care vorbeşte de bravura soldaţilor români în timpul luptelor dela *Grodek* şi de frăţeasca armonie, care domneşte între soldaţii români şi unguri.

„La 14 Septembre 1914, acelaşi ziar „*Românul*" publică declaraţia maiorului-chirurg *Czakó*, de naţionalitate ungară, din armata lui *Brudermann*, asupra conduitei soldaţilor români: „Am văzut atacul admirabil al husarilor mei şi asaltul infanteriei ungare, dar cele făcute de soldaţii exclusiv români ai regimentului de honvezi din *Deva* sunt deasupra ori-cărei închipuiri. Nu încerc să le descriu, căci nimeni nu m'ar crede. Ofiţerii nu puteau să-şi mai stăpânească oamenii. Bravii români dela munte se aruncau ca tigrii asupra soldaţilor inamici, omorându-i şi distrugându-i cu baioneta, cu patul puştei sau cu pumnul. Nici-odată nu 'mi-aşi fi închipuit asemenea oameni, batându-se cu atâta entuziasm şi cu atâta eroism".

„La 14 Decembrie 1914, „*Românul* publica scrisoarea maiorului *George Fleşariu*, scrisă de pe front. Acesta, fiind el însuşi român, declara cele

ce urmează: „Curagiul bine cunoscut al Românilor este de neîntrecut şi mă simt foarte mândru".

„In numărul dela 22 Decembrie 1914 al aceluiaşi ziar, maiorul *Barbini* arată în chip entuziast recunoştinţa sa pentru bravura soldaţilor români din regimentul 33 *(Arad)*.

„După un raport publicat la 31 Decembrie 1914, archiducele *Frideric*, generalisimul armatei austro-ungare, s'a pronunţat asupra conduitei regimentului de infanterie din *Sibiu*, alcătuit aproape exclusiv numai din Români, cu prilejul unei ciocniri aproape de *Przdborg*, în chipul următor: „Este nespus de frumos ceeace au făcut soldaţii regimentului 31. După rapoarte care 'mi-au sosit, un singur batalion al acestui regiment a luat *Przdborgul* cu asalt".

„In numărul său dela 7 Ianuarie 1915, *„Românul"* publica articolul d-lui *Vasile Goldiş*, intitulat *„Prin moarte la viaţă"*. Dsa scrie: „Odată mai mult ceasul sacrificiilor a sosit şi sute de mii de tineri români, raspunzând chemării împăratului, se duc să se expună focului ucigător al inamicului. Sângele vostru, vărsat cu o vitejie moştenită, va scăpa tronul şi patria, sacrificiul vostru binecuvântat de Dumnezeu va scăpa şi neamul nostru românesc".

DESAVUAREA PĂRINTELUI V. LUCACIU ŞI OCT. GOGA PENTRU TRECEREA LOR ÎN ROMÂNIA ŞI A LUPTEI ÎNCEPUTE PENTRU TRIUMFUL IDEII NAŢIONALE

„Românii din Ungaria — scrie mai departe publicaţia maghiară — s'au condus prin urmare sub toate raporturile la fel cu Maghiarii şi, cu foarte puţine excepţii, ca şi toţi fiii leali şi cetăţenii oneşti ai patriei. Trebue însă de constatat că au fost unele excepţii ale unor indivizi, cari gândeau şi lucrau contrar opiniei totalităţii Românilor şi că această infimă minoritate se punea cu totul dintr'un alt punct de vedere în ce priveşte răsboiul.

„Erau chiar printre conducatorii partidului naţional-român indivizi cari au fugit în România, pentru a lua parte acolo la agitaţia răsboiului contra monarchiei. Nu vom cita decât pe d-nii *Vasile Lucaciu* şi *Octavian Goga;* dar epizodul următor va ilustra într'un mod sugestiv judecata populaţiei româneşti:

„In conferinţa sa dela 29 Decembrie 1914, *Liga culturală* din *Bucureşti* a anunţat schimbarea numelui său şi a scopurilor urmărite până atunci. Ea nu luptase decât pentru unitatea culturală a naţiunii române; de aci inainte ea va lupta şi pentru unitatea politică a neamului. Prin acest fapt, ea accepta punctul de vedere, desminţit pân'atunci, al iredentismu'ui şi se aşeza alături de societăţile organizate dela începutul răsboiului, având drept ţintă constrângerea opiniei publice din România ca guvernul român să declare răsboiu monarchiei austro-ungare pentru realizarea idealului naţional român: *România Mare să se întindă până la Tisa*. Cu acelaşi prilej, pentru a dovedi acordul naţionalităţii române

din Ungaria, cei doi conducători, aflaţi în *Bucureşti*, d-nii *Vasile Lucaciu* şi *Octavian Goga*, au fost aleşi membri în comitetul *„Ligei"*.

„In articolul său publicat la 3 Ianuarie 1915, ziarul oficial al partidului naţional-român din Ungaria, *„Românul"*, aduce la cunoştinţă deciziunea naţionalităţii române din Ungaria faţă de *„Liga culturală"* şi faţă de d-nii *Lucaciu* şi *Goga* în modul următor:

„Părerea Românilor din Ungaria a fost întotdeauna că ei nu trebue să se amestece în afacerile României; pe de altă parte, opinia lor a fost că nici România să nu intervină în afacerile Românilor din Ungaria. Ori de câte-ori s'a încercat vre-o intervenţie, aceasta a adus nenorocirea chestiunii Românilor din Ungaria. România sa urmeze o politică externă după voinţa ei! E pe răspunderea ei. Dar este datoria noastră să prevenim pe fraţii noştri din România asupra sentimentelor şi ideilor noastre în faţa răsboiului european. Să ia bine aminte! Aceasta îi va feri de decepţiuni.

„In ce priveşte cele ce s'au petrecut la *„Liga culturală"*, este de datoria noastră să declarăm, cu o sinceritate la care ne-au adus evenimentele actuale, că populaţia românească din Ungaria va rămâne credincioasă, orice s'ar întâmpla, patriei sale şi glorioasei dinastii a Habsburgilor.

„Convingerea fermă a poporului român din Ungaria, manifestată prin sacrificiile de sânge, pe care le-a făcut, se bazează pe instinctul conservării naţionale, care îi spune că singurul pericol, care îl ameninţă în existenţa sa naţională, este *slavismul*. E treaba fraţilor noştri din România, dacă sunt de o altă părere, dar nu este treaba d-lor *Lucaciu* şi *Goga* să facă politică pentru poporul român din Ungaria la *Bucureşti*. Inainte de a lua parte la o acţiune politică sau de propagandă, ei trebuiau să se expatrieze şi să declare că nu vor mai lua nici-odată parte la conducerea oficială a poporului român din Ungaria.

„Politica acestui popor trebue făcută aici, pe loc, şi prin el însuşi. Şi dacă ar fi cineva, care ar voi să-l conducă într'o oarecare direcţie, acesta trebue să se pună în fruntea poporului, să-şi asume răspunderea pentru el şi înaintea lui.

„Comitetul partidului naţional-român nu poate să reprezinte decât politica, pe care o face poporul român din Ungaria, care varsă atâta sânge pentru patrie şi tron. Suntem convinşi că d-nii *Lucaciu* şi *Goga* au trimis deja d-lui *Teodor Mihali*, preşedintele comitetului, demisiile lor din comitetul partidului".

MONSTRUOASA PASTORALĂ A TRĂDĂTORULUI MITROPOLIT V. MANGRA

Publicaţiunea maghiara continuă:

„Românii nu şi-au schimbat părerea nici când, la 27 August 1916, România, pentru a realiza idealul României Mari, a declarat răsboiu monarchiei austro-ungare, aliata sa credincioasă de 35 de ani.

„La 21 Septembrie 1916, episcopii ortodoxi români *Ioan I. Pap* al Aradului, *Miron Cristea* al Caransebeşului şi *Vasile Mangra*, mitropolitul dela Sibiu, au publicat o pastorală adresată credincioşilor.

Este vorba de monstruoasa pastorală, operă personală a trădătorului mitropolit *Mangra*, care, fără să asculte sfatul înţelept al celor doi episcopi sufragani ai săi de a scoate din pastorala cerută de guvern toate neadevărurile istorice şi toate insultele grosolane proferate la adresa României, a dat publicităţii pastorala aşa cum o redactase singur şi pe care cititorii o găsesc în întregime la pag. 265—267 a volumului de faţa.

„Episcopul *Dumitru Radu* — scrie în continuare lucrarea maghiară — primind prea târziu învitaţia la şedinţa Camerei magnaţilor, a trimis la 3 Decembrie 1916, următoarea telegramă preşedintelui Camerei:

„Regret sincer că, din cauza absenţei mele dela reşedinţă, invitaţia pentru şedinţa de mâine n'am primit-o decât astă-seară la o oră aşa de înaintată, încât, din lipsă de timp, îmi este imposibil să pot pleca. Astfel în împrejurările actuale, care ne produc o sinceră durere, regret că în numele meu, al preoţilor şi al credincioşilor mei nu pot să spun în mod public, aşa cum sunt sentimentele noastre patriotice, întreaga noastră credinţă şi dragoste către tron, către augusta dinastie şi sfânta coroană a Ungariei".

INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂSBOIU ŞI ATITUDINEA PARTIDULUI NAŢIONAL ROMÂN ÎN PARLAMENTUL MAGHIAR

Era imposibil ca publicaţiunea de propagandă maghiara, cu care vecinii noştri s'au prezentat, pentru documentarea tezei lor, la Conferinţa pacii din *Paris*, să nu înregistreze şi declaraţiunile exponenţilor partidului naţional român din Parlamentul maghiar şi în special faimoasa declaraţie de desavuare a politicei instinctului naţional a poporului român, făcută de d. *dr. Ştefan Cicio Pop*, în ziua de 5 Septembrie 1916, în numele întregului partid naţional român.

Textul acestei felonice declaraţiuni cititorii îl găsesc la pag. 218—219 a acestei lucrări.

DECLARAŢIA DE LEALITATE A TUTUROR MEMBRILOR EPISCOPATULUI ROMÂN ŞI A INTELECTUALILOR ROMÂNI

Volumul unguresc de propagandă mai scrie:

„La începutul anului 1917, guvernele Statelor Antantei scriau în nota lor, adresată preşedintelui Statelor Unite ale Americei, că scopul răs-

boiului împotriva Puterilor centrale era eliberarea de sub o suzeranitate străină a diferitelor naţionalităţi. In această afirmare a scopului răsboiului Antantei, Românii din Ungaria au văzut o intervenţie arbitrară în chestiunile lor politice cele mai intime şi în consecinţă au publicat o protestare, pe care au trimis-o preşedintelui guvernului maghiar cu cererea de a fi comunicată regelui.

„Această protestare a fost semnată decatre toţi episcopii români ai ambelor biserici, de către demnitarii eclesiastici, archimandriţi, canonici, advocaţi, profesori ,persoane laice din cele mai importante şi de d. *Teodor Mihali*, deputat, preşedintele partidului naţional-român, într'un cuvânt decătre toţi reprezentanţii importanţi ai clasei intelectuale a Românilor din Ungaria, în număr de 180".

Textul acestei protestări, pusa la cale de contele *Tisza* şi contele *Czernin*, cititorii îl găsesc la pag. 277—280 a volumului de faţă.

CATEVA DECLARAŢIUNI FĂCUTE DE DEPUTAŢII ROMÂNI ÎN PARLAMENTUL DIN BUDAPESTA

„Cu declaraţiile citate mai sus — scrie publicaţia maghiară — n'am terminat încă toate dovezile că Românii din Ungaria au luat partea lor în răsboiul universal cu o hotărîre şi cu o bună-voinţă gata la sacrificii egale cu cele ale Maghiarilor şi celorlalte naţionalităţi din Ungaria şi că conduita lor n'a şovăit nici chiar după declaraţia de răsboiu a României din 1916.

„Pentru a complecta acest tablou, n'avem decât să citām unele declaraţiuni, pe care deputaţii români le-au făcut în Parlamentul unguresc.

„*D. Nicolae Şerban*, în şedinţa Camerei dela 22 Iulie 1917, arată că declaraţia de răsboiu a României n'a schimbat întru nimic atitudinea Românilor din ţara noastră. O dovadă, între altele, este aceea că numărul renegaţilor în timpul ocupaţiunii române a fost foarte mic printre Românii ardeleni. Chiar acei, cari s'au expatriat cu armata română învinsă, nu pot fi consideraţi în mod absolut ca infideli, căci nu s'au dus de bună voie, ci au fost târîţi cu forţa decătre trupele române.

„*D. Ştefan Cicio Pop*, în şedinţa dela 27 Iulie 1917, se referă la faptul că d-sa şi partidul său, *partidul naţional-român*, au fost întotdeauna în relaţiuni de prietenie cu naţiunea maghiară. Ei vor ca şi în viitor să continue a trăi astfel. Plângerile lor n'au fost nici-odată îndreptate încontra naţiunii maghiare ,ci numai încontra guvernului.

„Cu ocazia invaziei Românilor, d-sa, din libera lui voinţă, a făcut o manifestaţiune în numele său propriu şi în numele partidului. *Tisza*, în discursul său, l'a acuzat că n'a semnat în luna Februarie declaraţia intelectualilor români, în care ei protestau împotriva părţii din nota adresată decătre Puterile Antantei preşedintelui Statelor Unite, în care acestea

arătau, ca scop al răsboiului, eliberarea naţionalităţilor, care trăiesc sub dominaţie străină. Dânsul n'a semnat-o numai pentru că a găsit aceasta de prisos după declaraţia făcută în Parlament în numele său propriu şi al partidului în luna Septembrie 1916.

„Până în luna Noembrie 1918, nici o fracţiune mai importantă a Românilor din Ungaria n'a avut alt punct de vedere decât acela manifestat prin declaraţiunile menţionate mai sus. Ei se menţineau fără şovăire la litera programului conferinţei naţionale din 1881, care a avut loc la *Sibiu*.

„Faţă de regatul României, marea majoritate a poporului român din Ungaria starue şi azi să ceară autonomia Ardealului. Ca rezultat al unei desvoltări politice şi istorice de mai multe secole, această autonomie nu este realizabilă decât în cadrul statului maghiar. Unirea cu regatul român exclude această autonomie, fără care nu numai existenţa naţionala a popoarelor neromâne ar fi în pericol, dar Românii din Ungaria ar pierde şi ei preţioasele calităţi morale, intelectuale şi economice, care sunt rezultatele caracterizate de o notă populară independentă şi de un individualism specific, formate printr'o desvoltare seculară şi de care această ramură a naţiunii române este strâns legată printr'o lume întreagă de idei şi de sentimente.

„Conducătorii Românilor din Ungaria nu 'şi-au schimbat atitudinea decât după sdrobirea forţei militare a Puterilor centrale şi în urma ocupaţiunii Ardealului în toamna anului 1918 decătre armata română, două fapte care erau în contradicţie în mod absolut cu tot trecutul istoric al progresului lor şi al tendinţelor lor naţionale.

„Greşesc acum sau au greşit în trecut? Ori-ce ar fi, în ce ne priveşte, ne este foarte greu să credem că au greşit în trecut, pentru că ni-s'ar părea o imposibilitate morala că ar putea exista un popor, care să clădească edificiul sforţărilor sale naţionale şi politice pe o temelie de minciună, care ar putea fi în stare să-l menţină prin asemenea mijloace timp de un secol cu lipsa complectă de lealitate, de sinceritate şi cu o mincinoasă ipocrizie".

Din cele reproduse mai sus, cititorii pot trage concluzii neîndoioase de modul cum conducătorii partidului naţional de peste Carpaţi, refractari politicei instinctului naţional a neamului românesc de pretutindeni, nu numai că nu susţineau în măsura puterilor lor sforţările şi sacrificiile României libere întru îndeplinirea unităţii naţionale, dar prin acţiunea lor nefastă căutau să zădărnicească şi sa compromită suprema jertfă de sânge a unui neam întreg, dând inamicului secular, în clipele cele mai hotărîtoare, arme de lupta împotriva politicei naţionale, demne şi conştiente a României.

Constatarea acestui fapt este cu atât mai dureroasa, cu cât, după o trecere de aproape 12 ani, aceşti oameni nici astăzi nu s'au adaptat ritmului naţional şi ori se consideră ca minoritate, în propria lor ţară, când se cred năpăstuiţi, ori au veleităţi de stăpânire tiranică, după factura maghiară, când împrejurările şi toleranţa tradiţională a vechiului regat îi pune în capul situaţiunilor.

Ultima lor guvernare constitue cea mai elocuentă şi sugestivă dovadă a acestei incorigibile mentalităţi.

CAPITOLUL XXVI.

SPIONAGIUL AUSTRO-UNGAR IN ROMÂNIA

Pentru complectarea tabloului raporturilor dintre România şi Austro-Ungaria până la marele răsboiu şi chiar în decursul lui, voiu arăta, pe scurt, cum marele stat major al armatei austro-ungare căuta, prin corupţiune, să-şi recruteze spionii săi mai ales în rândurile Românilor ardeleni stabiliţi în vechiul regat, unde toţi fuseseră primiţi cu adevărată dragoste de fraţi, ajungând unii să ocupe slujbe însemnate şi de cea mai mare încredere.

Cazul colonelului *Victor Verzea* este tipic şi dureros. Fiu de preot din *Săcelele Braşovului,* acest spion şi trădător 'şi-a făcut studiile militare la *Bucureşti,* pe cheltuiala statului. Simpatic, viu şi inteligent, reuşise să facă repede o frumoasă carieră militară. Ajunsese colonel plin de artilerie înainte de a împlini vârsta de 40 ani. La venirea lui *Aurel C. Popovici* în *Bucureşti,* în 1895, după condamnarea lui la 4 ani închisoare în procesul *„Replicei“,* căpitanul *Victor Verzea,* care manifesta aprinse idei naţionaliste, a devenit din primul moment discipolul său înflăcărat şi propagandistul cel mai zelos al ideii *Austriei Mari,* idee, care, cu timpul, 'i-a fost fatală.

In anul 1914, *Ion I. C. Bratianu,* şeful guvernului român, îl numeşte director general al poştelor şi telegrafelor, post de mare încredere, iar, după izbucnirea răsboiului european, îl însărcinează cu conducerea spionagiului în Ardeal şi Ungaria, ca pe unul care avea întinse relaţiuni şi cunoştinţe cu oamenii de acolo.

Rezultatul se cunoaşte: Acest individ mizerabil a înşelat toate aşteptările şi nădejdile ce se puseseră într'însul. Fără nici un scrupul de conştiinţă, în loc să-şi slujească ţara, el s'a vândut Austriacilor şi în toamna anului 1916, când cu retragerea guvernului şi a armatei române în Moldova, *Victor Verzea,* sub pretext fals de

boală, a ramas în teritoriul ocupat, unde s'a pus pe față în serviciul duşmanului cutropitor. După înfăptuirea României Mari, odiosul trădător a fost tras în judecată şi condamnat la 20 ani închisoare. După trei ani de pedeapsă însă, regele *Ferdinand I,* cu sufletul lui mare şi generos, l'a grațiat.

Victor Verzea a fost cel mai abject spion român în serviciul Austro-Ungariei. El trăgea în acelaşi timp pe sfoara şi pe marele *Ion I. C. Brătianu* şi pe *Iuliu Maniu,* cu care întreținea o frecuenta corespondență. D. *dr. Voicu Nițescu,* fost ministru al Ardealului şi apoi de justiție în cabinetul de pomină al d-lui *Maniu,* este azi depozitarul unei parți însemnate din această interesanta corespondență, în care odată şeful partidului național îi cerea lui *Verzea,* — bine ințeles fară să ştie ce zăcea în guşa trădatorului — lămuriri asupra datei intrării României în răsboiu. Să speram ca d. *Nițescu* nu va lipsi să publice odată aceste scrisori, în interesul istoriei contimporane.

Să mai amintesc apoi de şpionii *dr. Ion Balan,* preotul bisericei române „unite" din *Bucureşti* (Strada Polonă), azi mare canonic la *Blaj,* şi de *V. Moldovan-Drumaru,* şeful *„Gărzei demnității naționale",* deveniți uneltele contelui *Czernin?* Amândoi aceşti spioni, in ziua intrării României în răsboiu (14 27 August 1916) au fost închişi în fortul *Domneşti,* de unde au fost puşi pe picior liber de armata austro-ungară, a doua zi dupa ocuparea *Bucureştilor.* Dar de ghiftuitul şi nemernicul *dr. Cornel Diaconovich?* [1]).

SPIONAGIUL DIN ROMÂNIA ÎN LUMINA ULTIMULUI ŞEF AL SERVICIULUI DE SPIONAGIU MILITAR AUSTRO-UNGAR

In anul 1930 a aparut în editura *„Amalthea"* din *Viena* o carte destul de interesantă în această materie, sub titlul *„Kriegs und Industrie Spionage. Zwölf Iahre Kundschaftsdienst, von Generalmajor Max Ronge, letzter Chef der Nachrichten-Abtheilung des österr-ung. Armee-Obercommandos und des Evidenzbureaus des Generalstabes"* (Spionagiul de răsboiu şi industrial. 12 ani în serviciul de spionagiu. De generalul *Max Ronge,* ultimul şef al ser-

1) El figurează în dosarul de corupție al legațiunii germane din *Bucureşti* cu suma de 172.000 lei aur. Cât a luat acest trădător şi din partea legațiunii austro-ungare, nu se ştie încă. *Diaconovich* a fost în timpul din urmă preşedintele clubului austro-ungar din *Bucureşti.*

viciului de informaţiuni de pelângă comandamentul suprem al armatei austro-ungare şi al biroului de evidenţă din marele stat major). Cartea are 424 pagini, 47 ilustraţiuni, 20 schiţe de desemn şi 2 harţi. Ea ar fi putut fi cu mult mai interesanta, daca autorul ar fi publicat şi numele Românilor de pe teritoriul României intraţi în serviciul de spionagiu al armatei austro-ungare. Dar pentru el nu exista nici colonelul *Verzea,* nici popa *Bălan,* nici *Diaconovich,* nici *V. Moldovan-Drumaru* şi în general nici un Român „regăţian“ din rândurile şpionilor austro-ungari. Totuşi generalul *Ronge* ne dă oare-care informaţiuni preţioase, pe care socotesc util să le rezum în cele ce .urmeaza:

După generalul austriac, România, problematica aliata a Austro-Ungariei, a început sa-şi procure în taină hărţile Ardealului îndata dupa asasinarea archiducelui *Francisc Ferdinand,* întâmplată la *Serajewo* în ziua de 28 Iunie 1914. Audienţa avuta de maiorul *Randa,* ataşatul militar austro-ungar, la regele *Carol,* câte-va zile dupa acest grav eveniment, a învederat „în mod surprinzător“ o uşoara partinire pentru Serbia. Din acest moment, ceea-ce nu se făcuse pân'aci, cu toate îngrijorarile, devenise acum inevitabil, adică inaugurarea serviciului de spionagiu austro-ungar şi împotriva acestui „prieten“ (Pag. 87).

Generalul *Ronge* se plânge ca Austro-Ungaria n'a luat masuri mai din vreme împotriva agitaţiilor iredentiste sârbe şi române. Tot aşa nici propaganda lui *Seton Watson* în favoarea Serbiei şi României şi în contra monarchiei n'a fost destul de energic combătuta. Se pare ca ministerul sârb de externe era în strânse relaţiuni cu acest agitator „nebanuit“, dupa cum s'ar putea deduce pe baza unor chitanţe ale lui *Seton Watson* şi ale lui *Henry Wickham Steed,* găsite mai târziu la *Niş* (Pag. 59).

In Aprilie 1913, când s'a descoperit tradarea colonelului *Redl,* şeful statului major al corpului de armata din *Praga,* care vânduse Ruşilor planul de mobilizare al Austro-Ungariei, a trebuit sa se amâne rasboiul proiectat în toamna acelui an de Puterile centrale.

In 1914, când rasboiul devenise iminent şi când se constatase ca monarchia austro-ungară nu mai putea compta pe colaborarea României, devenise evident ca flancul drept al armatei de Nord era descoperit şi din aceasta cauză şeful statului major hotarîse ca debarcarea trupelor sa se facă dincolo de râurile *San* şi *Nistru* (Pag. 79).

In Maiu 1914, serviciul de informaţiuni din *Timişoara* comunica declaraţiile unui diplomat român, care spunea că Sârbii, de acord cu Ruşii, aveau ferma intenţie ca în cazul morţii împăratului *Francisc Iosif I* să pătrundă în Bosnia şi Herţegovina, spre a dovedi ca nu recunosc anexarea acestor provincii, dar mai ales spre a târî Austro-Ungaria într'un răsboiu, în care urma să se amestece şi Rusia şi să se producă ulterior răfuiala între Tripla alianţă şi Puterile Antantei (Pag. 84).

In Iunie 1914, colonelul *Hranilovìci,* fost ataşat militar la *Bucureşti,* este numit în fruntea biroului de informaţiuni al statului major austro-ungar, tocmai în timpul când Rusia şi Italia făceau pregătiri febrile în vederea răsboiului, iar România elabora planul unei desfaşurări militare împotriva Austro-Ungariei. (Pag. 83).

In timpul când armata austro-ungară ataca Serbia, căpitanul *Hennig* avea însărcinarea să trimită bande, care să distrugă pontoanele de pe Dunăre. El a făcut numeroase încercări ca să turbure circulaţia vaselor pe Dunăre, dar au fost în mare parte zădarnicite prin măsurile Sârbilor, ajutaţi de România, care le era favorabilă. (Pag. 90).

Adevărul este că în iarna anului 1914/1915 şi până la intrarea ei în acţiune, România a ajutat în mod efectiv Serbia, înlesnindu-i transporturile de arme pe Dunăre şi trimiţându-i şlepuri întregi cu cereale, care se descărcau mai ales în porturile *Prahovo* şi *Cladova.* Faptul acesta îl reţin din gura fostului ministru *Alex. Constantinescu,* care în acest scop a avut în toamna anului 1914 o întâlnire cu *Nicolae Pasici,* şeful guvernului sârb, la *Cladova.*

In timpul neutralităţii României, maiorul *Randa,* ataşatul militar al Austro-Ungariei la *Bucureşti,* avea în grija sa şi supravegherea circumscripţiei militare ruse din *Odessa.* Sarcina nu era uşoara. Ataşatul militar rus, colonelul *Semenow,* lucra la *Bucureşti* pentru Rusia ca la el acasă, cu concursul poliţiei şi al organelor vamale româneşti. Colonelul *Semenow* înfiinţase în faţa locuinţei ataşatului militar austriac un post de veghe, alcătuit din detectivi, cari urmăriau permanent activitatea acestuia. Ovreimea din *Bucureşti* se oferea ca să sprijine serviciul de spionagiu împotriva Rusiei (Pag. 94).

Colonelul rus *Semenow*, care s'ar fi compromis în urma unor rapoarte false asupra situaţiei din România şi care se făcuse, probabil, antipatic şi Românilor, fiind-că spiona nu numai Puterile

centrale, ci şi însăşi România, a fost înlocuit, în Februarie 1916, prin colonelul *Tatarinow*. Acesta — spune generalul *Ronge* — era o foarte bună achiziţie, întrucât sub masca unui mare curtezan, jucător de cărţi, chefliu şi neinteresându-se de chestiunile militare, a putut să-şi îndeplinească pe nesimţite misiunea sa de a stabili cu Românii condiţiunile colaborării lor cu Antanta. Generalul *Ronge* spune ca spionagiul austriac avea o sursă sigură, dar fără s'o indice, care îl informa foarte repede asupra mersului acestor tratative. (Pag. 229 şi 230).

Serviciul austro-ungar de informaţiuni ofensive împotriva României a fost admirabil organizat de către căpitanul *Andrei Czibur*. Dela începutul anului 1916 exista şi la *Bucureşti* un serviciu de informaţiuni cu sucursale la *Iaşi* şi *Galaţi*. La Prut, în nordul Moldovei, funcţionau mai mulţi ofiţeri observatori austriaci. (Pag. 229).

In Martie 1916 s'a dat o organizare viguroasa serviciului austriac de informaţiuni prin *radio* pe frontul rus. Cu conducerea acestui serviciu a fost însărcinat căpitanul *C. Boldescu*. (Pag. 218).

Cu concursul colonelului *Fischer*, comandantul gendarmeriei din Bucovina, generalul *Ronge* spune că a cules fotografii şi dări de seamă asupra ororilor savârşite de Ruşi în Bucovina, care au fost apoi publicate în presa din *Bucureşti*. Publicarea acestui bogat material, prin intermediul legaţiunii austro-ungare din *Bucureşti*, era menită să taie pofta României de a se alătura de Antantă. La rândul lui, colonelul *Fischer* făcuse 250 arestări şi 42 execuţiuni după prima recucerire a Bucovinei de către armata austro-ungară. Generalul *Ronge* adaugă că s'a luat în nume de rău baronului *Alex. Hurmuzachi* faptul că, deşi era căpitanul Bucovinei (Landes-Prezident), el a plecat în acele vremuri grele la *Viena*, sub pretext că era bolnav. Deasemenea s'a luat în nume de rău mitropolitului român *Repta* că a executat ordinul guvernatorului civil rus *Evreinow*, celebrând servicii divine pentru Ţarul Rusiei, pentru familia sa şi armata rusă. (Pag. 124—125).

GENERALUL RONGE DESPRE IREDENTA ROMÂNĂ

In vremea când Italia îşi dedea toate silinţele ca să câştige România şi Bulgaria pentru cooperare cu Antante, spiritele din România erau aţâţate mai ales de oamenii din Ardeal şi Bucovina, refugiati ca dezertori sau din alte motive similare. Unora dintre

aceştia, România le-a acordat slujbe. Ei faceau pe la întrunirile publice dari de seama asupra ororilor şi persecuţiilor savârşite împotriva Românilor din monarchie. Propaganda lor s'a întins şi în Ardeal, unde preoţii şi învăţatorii se luau la întrecere, spre a influenţa pe soldaţii români ca să nu lupte împotriva Ruşilor, sa se predea la prima ocazie sau să se mutileze ca sa fie neapţi pentru serviciul militar. S'au constatat peste 102 cazuri de acest soiu de înaltă trădare, dintre care a cincea parte erau savârşite de preoţi.

In România exista dealtminteri o *iredentă*, care se folosea de aceleaşi mijloace, de aceeaşi masca şi se bucura de acelaşi sprijin neoficial din partea Românilor din regat, ceea-ce se întâmpla şi cu Italia şi cu Serbia. *„Liga culturală“* se ocupa în aparenţă numai de cultivarea limbei şi de cultură, căutând să evite ori-ce politică, dar în realitate ea tindea la distrugerea monarchiei austro-ungare, întocmai ca societatea italiană *„Dante Alighieri“* şi societatea sârba *„Narodna okhrana“*. *„Legiunea ardelenească“*, înfiinţată de generalul *Stoica* în 1913, semăna foarte mult cu formaţiunile voluntarilor italieni iredentişti. (Pag. 153).

Din actele capturate dela Români şi cedate Ungurilor, ca fiind în primul rând interesaţi, s'a putut constata că iredenta română nu era câtuşi de puţin o mişcare pusa la cale numai în mod artificial cu ajutorul aparatului oficial. Din cercetările facute pe terenul învaţământului românesc, s'a constatat că şcolile din România erau focare iredentiste, care nu 'şi-au greşit efectele asupra Românilor din monarchia vecină. Nici chiar evenimentele din timpul invaziei armatei române în Ardeal nu au putut spulbera visurile conaţionalilor ardeleni, dar nici Ungurii nu pot fi cruţaţi de reproşul că timp de decenii au tratat în mod greşit chestia românească. (Pag. 356).

INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂSBOIU ŞI DESVOLTAREA SPIONAGIULUI AUSTRO-UNGAR

La pag. 231, generalul austriac *Ronge* istoriseşte cum *Ion I. C. Brătianu,* preşedintele consiliului de miniştri şi ministru de răsboiu, inspectase la începutul lunei Iulie 1916 regiunile fortificate dela graniţa Ardealului, fapt, care n'a scăpat informatorilor

austriaci. Pela mijlocul lunei Iulie, serviciul principal de informaţii din *Braşov* raporta că în România s'au luat masuri pentru suspendarea pe ziua de 2 August a tuturor concediilor militare şi că se vor face chemări cu caracter general, toate în scopul de a ataca prin surprindere.

Acest lucru a fost confirmat de un ofiţer român, al carui nume nu-l spune, dar care era în solda Austro-Ungariei şi preciza că *„atacul ce va produce la mijlocul lunei August stil vechiu"*.

Cu patru zile în urmă, contele *Czernin* raporta şi el din *Bucureşti* că hotărîrea României se va produce abia la 21 August. Germanii nu prea acordau crezământ acestor ştiri şi numai în urma insistenţelor comandamentului armatei austro-ungare s'a stabilit la 29 Iulie, între şefii celor două state majore şi reprezentanţii Bulgariei, planul de operaţiuni în vederea rasboiului cu România.

De aci înainte spionagiul pe frontul român a fost mult intensificat. La început însă descifrarea depeşilor radiografice române mergea foarte greu. Dar în curând descifrarea deveni rentabilă, căci atât depeşile româneşti, cât şi cele ruseşti, cuprindeau ordine de natură operativă, astfel că fără întârziere „eram perfect informaţi asupra situaţiei din faţa frontului bulgar. Intre altele, am interceptat, în ziua de 14 Septembrie, dispoziţiile precise pentru contra-atacul armatei române din Dobrogea, întărită cu trupe retrase din Ardeal". Cu începere din 16 Septembrie, biroul austriac de informaţiuni putea sa comunice comandamentului din *Cluj* al armatei austro-ungare primele telegrame descifrate cu privire la operaţiunile armatei române din Ardeal. (Pag. 236).

Graţie activităţii grupului de spionagiu al capitanului *Boldescu*, intenţiunile Ruşilor de a ataca au fost cunoscute din vreme. (Pag. 236).

Generalul *Ronge* arată că daca, la începutul rasboiului, serviciul austriac de spionagiu defensiv avusese mult de lucru cu cercetarea şi internarea Românilor, cari nu inspirau încredere din punct de vedere politic, după retragerea armatei române din Ardeal şi ocuparea *Bucureştilor*, serviciul de informaţiuni a avut sarcina sa constate pe toţi acei Români, cari au fost în serviciul siguranţei din *Bucureşti* şi al Ruşilor, precum şi pe acei Români ardeleni, cari intraseră în armata română. (Pag. 238).

GENERALUL RONGE DESPRE PIERDEREA CIFRULUI DIPLOMATIC AL CONTELUI CZERNIN

In capitolul XIV a părţii a doua, pag. 334 a lucrării de faţă, am istorisit, după însăşi mărturisirea contelui *Czernin* din cartea sa *„Im Weltkriege“* (pag. 128 şi 129), penibila păţanie a acestuia din luna Octombrie 1914, când, cu ocazia unui drum făcut dela *Bucureşti* la *Sinaia*, 'i-s'a furat dela „spatele automobilului“ o geantă cu acte diplomatice.

Generalul *Ronge* confirma şi el ruşinoasa paţanie a fostului ministru austro-ungar la *Bucureşti*. Iată chipul interesant cum se exprimă generalul austriac:

„In Maiu 1917 am avut de regulat o chestie foarte penibilă pentru contele Czernin. *In Octombrie 1914, când era ministru plenipotenţiar la* Bucureşti, *'i-s'a furat contelui* Czernin *din automobil o geantă, în care, pe lângă alte acte, se afla şi* cheia cifrului diplomatic. *Geanta 'i-s'a restituit dimpreună cu conţinutul ei, ceea-ce a contribuit, probabil, ca împăratul* Francisc Iosif *să respinga demisiunea prea neatentului său ministru.*

„După ocuparea Bucureştilor, *s'au început cercetări riguroase în jurul acestor documente. In Maiu 1917 s'au găsit în podul casei primului ministru* Brătianu *un mare număr de plăci fotografice, care reproduceau rapoartele legaţiunii noastre, precum şi cheia cifrului nostru diplomatic. Erau copiile cuprinsului de odinioara al acelei genţi.*

„Cu toate ca ministerul de externe atrăsese mereu atenţiunea comandamentelor militare ca să păstreze cu mare grija secretul cifrului, totuşi acelaşi minister a avut ocazia să primească din partea mea trei plăci, care arătau că Românii au avut, încă din toamna anului 1914, posibilitatea să descifreze depeşile legaţiunilor noastre“. (Pag. 283).

Deşi târziu, dar certificatul, pe care il dă generalul *Ronge* capacităţii şi vigilenţei contelui *Czernin,* ultimul protector al lui *Alex. Vaida,* este, cred, caracteristic şi destul de elocuent!

ALTE DESTĂINUIRI INTERESANTE

Generalul austriac spune mai departe în voluminoasa sa lucrare că în România a făcut cunoştinţa spionagiului aviatic, organizat de ofiţerii francezi. „Se trimiteau cu aeroplanele informatori cu po-

rumbei dincolo de frontul nostru. Aceşti informatori gaseau un sprijin călduros din partea ţăranilor români". (Pag. 290).

Ronge se ocupă şi de acuzaţia de spionagiu adusă studentului lugojan *Ştefan Alexandru Iorga* dela politechnica din *Viena*, chestie despre care am vorbit pe larg la pag. 382 a prezentei cărţi. Acest student era protejat de episcopul Caransebeşului *dr. Miron Cristea*, actualul Patriarch al României, după a cărui intervenţie căpătase dela consistoriu o bursă pentru studii şi fusese numit secretar al bisericei române ortodoxe din *Viena*. El era în relaţiuni şi cu ataşatul militar al României la *Viena*, maiorul *Traian Stârcea* (decedat acum câţi-va ani în calitate de ministru al României la *Budapesta*). Bănuit ca face spionagiu, a fost arestat la intrarea României în răsboiu.

După *Ronge*, studentul *Iorga* a mărturisit în Octombrie 1917 că a fost îndemnat de anumiţi naţionalişti români să facă spionagiu în favoarea României, ocupaţie, la care s'a dedat cu începere din Maiu 1915. De acest fapt avea cunoştinţă şi *Edgar Mavrocordat*, ministrul României la *Viena*. El a mai declarat că în timpul acestei activităţi a legat cunoştinţă cu vre-o 50 spioni, recrutaţi în mare parte din cercurile naţionaliste şi că printre aceştia figura şi *Vasile Candiani*, ataşatul comercial de pelângă legaţiunea României din capitala Austriei. (Pag. 293 şi 294).

In Maiu 1918, din iniţiativa generalului *Ronge*, s'a înfiinţat la *Viena* o şcoală permanentă de interpreţi pe seama serviciului de spionagiu. Conducerea a luat-o asupra sa căpitanul *Amos Pop*. ((Pag. 279).

In toamna anului 1918, serviciul austro-ungar de spionagiu descifra depeşile generalului *Romei*, şeful misiunei militare italiene în România, depeşi trimise comandamentului armatei italiene asupra situaţiei Românilor şi Ruşilor. (Pag. 316).

GENERALUL RONGE DESPRE TRĂDAREA COLONELULUI ALEX. D. STURDZA

In pag. 266 şi 267 a lucrării sale asupra spionagiului austroungar, generalul *Ronge* scrie următoarele:

„In Februarie 1917, pe când trupele noastre recucereau în Bucovina de sud punctele de sprijin pierdute iarna în cursul bătăliei

din Carpaţi, s'a petrecut pe frontul Moldovei un episod, care a confirmat adânca neînţelegere dintre Români şi Ruşi, cunoscuta nouă şi care ne deschidea o uşoară perspectivă de a putea determina însemnate contingente din armata româna, ca sa treaca de partea noastră.

„*Colonelul* Alex. Sturdza, *pân'atunci comandant al diviziei VIII, s'a prezentat în ziua de 8 Februarie 1917 la avant-posturile noastre. După cum povesteşte generalul rus* Vasile Romejko Gurko, *în memoriile sale, colonelul* Sturdza *ar fi condus pe regele* Ferdinand *atât de departe dincolo de frontul român, încât numai din întâmplare a scăpat să nu fie făcut prizonier.*

„Sturdza *urma sa fie arestat, dar el a preferat sa dezerteze. Este adevărat că despre aceasta n'a povestit nimic la comandamentul austro-ungar al armatei I dela* Kezdi-Vásárhely, *când s'a întâlnit cu colonelul* Randa, *fost ataşat militar austro-ungar la* Bucureşti. *In schimb a arătat că urma să ia comanda div. X, refăcută, care se găsea încadrată între trupele ruse de pe front, lucru pe care el îl considera ca o extradare în mâna Ruşilor, cari îl urau din cauza politicei urmate de el şi de socrul său* (P. Carp) *timp de 30 ani. El a desvoltat apoi un plan, după care urma sa strânga la* Soveja *vre-o sută de dezertori, cari ar fi trebuit să împarta proclamaţiuni printre trupele româneşti, în scopul ca să scape de banditii ruşi.*

„Soveja *era punctul unde* Sturdza *voia să-'şi strângă oamenii.*

„*Propunerea a trebuit sa fie luată în serios, deoarece moşiile lui* Sturdza *se aflau în Moldova, la spatele frontului româno-rus, astfel că în cazul unui insucces ar fi riscat confiscarea lor. Dar chiar la prima încercare de a strânge pe cei 100 de dezertori, adjutantul lui* Sturdza, *locotenentul* C. Wachmann, *a fost arestat şi împuşcat. S'a pronunţat o sentinţă de condamnare şi împotriva colonelului* Sturdza *şi 'i-s'au confiscat toate bunurile.*

„*Astfel a eşuat acest plan aventuros*".

Aici generalul austriac comite o grosieră eroare de fapt. Mai întâiu, el nu pomeneşte nimic de locotenent-colonelul *Crăiniceanu*, care el a fost prins, condamnat şi împuşcat. Fostul locotenent *C. Wachmann* a reuşit să scape odată cu colonelul *Sturdza*. Ei traesc şi azi amândoi în Germania, în dispreţul Nemţilor cu punctul de onoare intact.

DESPRE SÂRBI ŞI BULGARI

Despre procedeul Sârbilor în materie de spionagiu, gen. *Ronge* spune că ei trimiteau în acest scop în Austro-Ungaria femei frumoase, cu paşapoarte româneşti, dar adaugă că rezultatul n'ar fi fost tocmai mulţumitor. (Pag. 133).

După izbucnirea raşboiului, la comandamentul suprem al armatei austro-ungare din *Teschen* s'a lansat ideia ca monarchia sa se folosească de încordarea relaţiunilor dintre Serbia şi Italia, spre a începe tratative neoficiale cu Serbia. O uniune balcanica, sub conducerea Austro-Ungariei, ar fi fost o ţintă vrednică de a fi înfăptuită. „Din cauza însă a aspiraţiunilor de hegemonie ale Ungurilor, ministerul de externe din *Viena* n'a aderat la acest proiect şi nici nu putea s'o facă, deoarece prestigiul monarchiei scazuse simţitor în Balcani în urma ultimei campanii din Serbia". (Pag. 163).

In ce priveşte Bulgaria, generalul austriac scrie ca ea nu se lasa ademenita de promisiunile Antantei. „Ba dimpotrivă, ea ne-a făcut propunerea, primita de noi, de a organiza un serviciu de spionagiu împotriva Rusiei". (Pag. 143).

Eşuarea atacului Anglo-Francezilor la *Dardanele* din vara anului 1915 a uşurat foarte mult hotarîrea Bulgariei de a interveni activ în rasboiu. La 14 Septembrie 1915, Bulgarii începuseră pregatirile în vederea mobilizarii generale, care a fost decretată la 23 Septembrie acelaşi an. (Pag. 182).

Inca din Martie 1917, serviciul de informaţiuni al armatei austro-ungare se convinsese că fidelitatea Bulgariei aliate se baza exclusiv pe avantagiile ce-'i puteau fi oferite şi garantate de Puterile centrale. Daca Antanta ar fi oferit mai mult, ea ar fi găsit desigur un teren favorabil pentru tratative.

Revoluţia rusă nu ramasese fară să-şi arate efectele printre Bulgari. Partidul liberal progresist al lui *Daneff* desfăşura o propaganda înteţită, iar în armată se resimţeau rezultatele agitaţiei socialiste, condusa de *Kirkoff*. La sfârşitul lui August 1918, o mare parte din armata bulgară s'a revoltat. Aceasta revoltă a putut fi înăbuşita numai prin executarea unui mare număr de soldaţi. (Pag. 303).

CONSTATĂRILE GENERALULUI RONGE DESPRE CONŞTIENTA ŞI HOTĂRÎTA ACTIVITATE NAŢIONALĂ A CEHILOR ÎN TIMPUL RĂSBOIULUI

Din toata expunerea generalului *Max Ronge*, cea mai interesantă parte este acea privitoare la lupta hotărîtă şi bărbătească, dusă de conducătorii poporului ceh pentru recâştigarea libertăţii lor naţionale.

Nu am cuvinte, cu care sa atrag deosebita atenţiune a cititorilor asupra preţioaselor constatări ale generalului austriac, care marchează o deosebire enormă între atitudinea slugarnică şi anti-naţionala a fruntaşilor români — *Maniu, Vaida, Ştefan Cicio Pop* etc. — şi între atitudinea demnă şi curagioasă a fruntaşilor cehi *Masaryk, Beneş, Kramarz, Klofac, Tusar, Reznicek, Raşin, Cervinka, Zamazal* etc. Numai cunoscând aceste amănunte extrem de importante din istoria luptelor naţionale a popoarelor român şi ceh, atât de asuprite de Habsburgi, poate cititorul să-şi dea bine seama de toleranţa proverbială, cu care vechiul regat a putut permite slugilor umilite ale Casei de Habsburg din Ardealul desrobit, cu preţul sângelui său scump, să guverneze România Mare după însaşi concepţiile de guvernământ ale asupritorilor de eri dela *Budapesta* şi dela fosta Curte împărătească dela *Viena*.

Generalul *Ronge* arată cum Elveţia a fost mult timp ţara de refugiu a politicianilor cehi, cari lucrau în contra Austriei. Printre aceştia era şi deputatul profesor *Masaryk*, care a părăsit *Praga* în Decembrie 1914. In lucrarea sa *„Revoluţia mondială"*, *Masaryk* declară că a părăsit Austria cu intenţia de a lupta pentru independenţa Boemiei. Toate actele secrete le-a luat cu el, lasând în locuinţa sa un bilet, prin care comunica acest fapt poliţiei. (Pag. 207).

Cu prilejul unei perchiziţii în casa consilierului *Olic* din *Praga*, s'au gasit 14 lăzi şi 2 geamantane cu acte, pe care le predase *Masaryk* lui *Ed. Beneş* înaintea plecării sale. In aceste lăzi şi geamantane s'au descoperit şi însemnările autografe ale lui *Masaryk* asupra unei consfatuiri ţinută la 1 Oct. 1914 cu socialiştli-naţionali în vederea primirei Ruşilor victorioşi, aşteptaţi de p'atunci în Boemia. A urmat apoi un proces monstru împotriva mai multor deputaţi cehi, dintre cari 2 — anume *I. Reznicek* şi *F. Vechet* — au fost condamnaţi la moarte. (Pag. 209).

In notiţele lui *Reznicek* s'a gasit o însemnare, datată din 7 Iunie 1915, prin care declara *„că consideră ca o onoare şi o dato-*

rie sa fie trădător faţă de Austro-Ungaria şi că nu are nevoie să tăinuiască acest fapt“. (Pag. 211).

Masaryk a fost sufletul ideii de a se înfiinţa o armată ceho-slovaca în scopul de a distruge Austro-Ungaria şi de a se reînfiinţa statul ceh. Congresul uniunei societăţilor ceho-slovace din Rusia a şi luat o hotărâre în acest sens (Pag. 215).

In urma acestei hotărîri s'a început o intensă propagandă pentru formarea legiunilor ceho-slovace printre prisonierii din Rusia, idee, pe care 'şi-a însuşit-o apoi şi guvernul român din *Iaşi,* înfiinţând la *Kiew* ziarul *„România Mare“* şi un întreg serviciu pentru adunarea într'o legiune de luptători pe frontul român dintre prisonierii de origine română, căzuţi în mâinile armatei ruse.

Kramarz, care făcea o intensă propagandă în favoarea Sârbilor, a fost arestat la 21 Maiu 1915, din ordinul comandamentului suprem al armatei austro-ungare. In urma unei perchiziţiuni domiciliare, s'au gasit la el numeroase ziare straine cu articole împotriva împaratului *Francisc Iosif,* precum şi manifeste adresate naţiunei cehe, în legătură cu un articol al lui *Kramarz,* publicat în *Narodni Listy,* din care se putea constata nerăbdarea Boemiei de a obţine libertatea prin victoria Ruşilor. El a fost condamnat la spânzurătoare la 6 Dec. 1915, dimpreună cu alţi trei tovarăşi: *dr. Raşin* (fost ministru de finanţe al Ceho-Slovaciei, azi mort), *Vincenţiu Cervinka* şi *I. Zamazal.* (Pag. 200).

La 26 Noembrie 1917, agrarianul ceh *Zahradnik* cerea, într'o cuvântare, independenţa deplină a Statului ceho-slovac şi desmembrarea Austro-Ungariei. Absenţa celor 6 membri cehi din delegaţiunea austriacă, cu prilejul citirei mesagiului tronului dela 4 Decembrie 1917, a fost foarte just interpretată în sensul că conducătorii Cehilor *„au rupt legăturile nu numai cu monarchia, ci şi cu dinastia habsburgică“.*

In şedinţa din 23 Noembrie 1917 a Reichsrathului, deputatul *Stransky* a declarat că duşmanii Cehilor se află la *Viena* şi la *Budapesta.* La 5 Decembrie 1917, deputatul *Tusar* spunea că *„este o onoare a fi trădător, când cineva este numit astfel, pentru-că îşi cere libertatea şi drepturile“.*

Intr'o declaraţie din 6 Ianuarie 1918, Cehii din *Praga* proclamau lupta fără cruţare împotriva Austro-Ungariei şi a Casei domnitoare. Era un apel memorabil, de o importanţă istorică, la conştiinţa Europei şi a tuturor aliaţilor. (Pag. 285).

POLITICA DEMNĂ A CEHILOR ŞI LAŞITATEA CONDUCĂTORILOR PARTIDULUI NAŢIONAL

Iata oameni întregi, iata patrioţi luminaţi şi hotarîţi, iar nu slugi plecate şi servile ca *Vaida, Maniu, Şt. C. Pop, Aurel Vlad* etc., cari pretind cu îndrăzneala dreptul de a guverna România Mare — ei şi numai ei — ca şi când ea s'ar fi înfaptuit, daca nu cu jertfele şi suferinţele lor, cel puţin cu tactul şi înţelepciunea lor!!

Caci întreb: Care dintre conducatorii de azi ai partidului naţional-român, toţi profitori ai răsboiului de întregire naţionala, pot sta alături cu idealismul şi cu jertfele patrioţilor cehi amintiţi mai sus? Unde erau şi ce-au făcut în timpul rasboiului d-nii *Iuliu Maniu, Alex. Vaida* şi *Şt. Cicio Pop?* Ce-au jertfit, ce-au pierdut şi ce-au lucrat pentru înfăptuirea idealului nostru naţional? Primul lupta pe frontul austro-ungar, al doilea intriga împotriva României şi a scopurilor ei de rasboiu pela uşile miniştrilor şi generalilor austriaci şi germani, iar al treilea blama în Parlamentul unguresc gestul eroic al României de a fi scos spada în contra Ungariei; au stat retraşi, laşi şi prudenţi, pentru-ca atunci când 800.000 de fii ai României au intrat în mormânt de dragul eliberării Ardealului, să reapară ca reprezentanţi şi beneficiari unici ai săi. Vorba Românului: *la plăcinte înainte, la rasboiu înapoi!* Iata motivul sfânt, pentru care cred eu ca poporul român din Ardeal, care a dat în trecutul său pilda celor mai frumoase acte de eroism pe altarul Românismului, ar comite o mare nedreptate, dacă ar continua să mai considere pe şefii actuali ai partidului naţional ca pe nişte martiri ai lui din vremea răsboiului. Asta ar fi o injurie istorică şi o calomnie politică. Indiscutabilele documente din volumul de faţă le atestă, din nenorocire.

Legenda să înceteze. Profitorii unirii, toţi membrii ai partidului naţional român, să se mulţumeasca cu beneficiile grase după urma guvernării de pomina a d-lui *Iuliu Maniu* pe spinarea tezaurului public şi a tuturor claselor sociale, aduse la sapă de lemn, şi să nu mai mistifice un neam, care a suferit atâta pentru înfăptuirea idealului său naţional, dându-se drept figuri eroice, când în realitate unii dintre ei, în cap cu trădătorul *Alex. Vaida,* au complotat direct împotriva României şi a dinastiei sale, uneltind, în cele mai tragice momente, pentru anexarea României la Austro-Ungaria, iar ceilalţi au

sabotat tot timpul jertfele ei supra-omeneşti, pentru-ca a doua zi după victorie să facă pe vitejii şi să apară pe un câmp de luptа, unde nu 'i-a văzut nimeni, decât doar în memoriile şi în declaraţiile lor anterioare de credinţă şi devotament către dinastia Habsburgilor şi guvernul unguresc.

O STATISTICĂ INTERESANTĂ, DAR FALSĂ

La sfârşitul carţii sale, generalul austriac *Ronge* publica lista cu numele spionilor, cari au fost prinşi facând spionagiu în favoarea Rusiei, Serbiei, Franţei, Angliei, Italiei, României şi Muntenegrului şi cari au fost condamnaţi la moarte sau la închisoare.

Dupa această listă, au fost condamnaţi la moarte, în 1914, pentru spionagiu în favoarea *Rusiei,* 37 indivizi, printre cari 3 preoţi, iar 21 la închisoare dela 20 de ani în jos. In favoarea *Serbiei:* 28 la moarte şi 8 la închisoare. In favoarea *Muntenegrului:* 2 la moarte şi 1 la închisoare.

In 1915 — „după câte s'au putut constata", scrie fostul şef al spionagiului austro-ungar — au fost condamnaţi la moarte pentru spionagiu în favoarea *Rusiei:* 53 indivizi, iar 136 la închisoare dela 20 ani în jos, printre cari figurează şi 5 Români din Bucovina. In favoarea *Italiei:* 1 la moarte şi 10 la închisoare. In favoarea *României:* 1 la 20 ani închisoare (un soldat de administraţie cu numele *I. German).* In favoarea *Muntenegrului:* 1 la moarte.

In 1916: Pentru spionagiu în favoarea *Rusiei:* 31 la moarte, printre cari figurează şi Românul *I. M. Iliescu,* şi 39 la închisoare, printre cari şi o Româncă cu numele *Pelaghia Maidan.* In favoarea *Italiei:* 4 la închisoare. In favoarea *României:* 2 la închisoare *(Francisc Gömöri* şi *I. Kubinyi,* în baza actelor găsite în birourile direcţiei poliţiei de siguranţă din *Bucureşti).* In favoarea *Franţei:* 1 la închisoare (o elveţiană cu numele *Berta Dousse).* In favoarea *Angliei:* 1 la închisoare. In favoarea *Serbiei:* 16 la moarte prin spânzuratoare şi 96 la închisoare.

In 1917: Pentru spionagiu în favoarea *Rusiei:* 1 la moarte şi 2 la închisoare. In favoarea *Italiei:* 1 la închisoare. In favoarea *României:* 9 la moarte *(Coman Baca, Spiridon Boiti, Romul Cristoloveanu, I. Coman, Pompiliu Dan, N. Hamzea, dr. Zaharia Munteanu, David Pop* şi *Victor Pop)* şi 5 la închisoare *(D. Grescan, I. Mudroiu, Ioan Nan, G. Neagovici* şi *Romul Popescu).* In favoarea *Serbiei:* 1 la moarte şi 12 la închisoare.

In 1918: Pentru spionagiu în favoarea *Rusiei:* 3 la închisoare. In favoarea *României:* 1 la închisoare *(Dumitru Mircan)*. In favoarea *Italiei:* 2 la închisoare. In favoarea *Franței:* 1 la moarte și 1 la închisoare. In favoarea *Serbiei:* 3 la moarte.

Fără îndoială, statistica de mai sus a generalului *Ronge* este și interesată și mincinoasă, când prezintă cititorului numai 117 spioni condamnați la moarte, în 4 ani de crâncen războiu și în favoarea atâtor țări, dușmane Austro-Ungariei.

Actualul prim-ministru al Ungariei, contele *Ștefan Bethlen,* care s'a ocupat mult cu spionagiul, mai ales în Ardeal și în favoarea Ungariei, ar putea da, dacă ar voi, o drastică desmințire rectificativă afirmațiunilor interesate ale generalului *Ronge*. Ochii și urechile fostului șef al spionagiului austro-ungar n'au funcționat normal, desigur, în cursul marelui războiu, conform adevarului istoric, care singur contează, chiar într'o scriere ingrată ca acea a sa, întinsă pe 424 pagini, în care încearcă să prezinte Austro-Ungaria drept „mielușaua lui D-zeu", plină de inimi nobile și umanitare!

In ce privește pe Românii condamnați la moarte, pot afirma că cei mai mulți dintre ei au fost acuzați de spionagiu pe simple banueli și declarațiuni false. De aceea, deși unii au fost condamnați la moarte, autoritațile militare austro-ungare n'au avut curajul să execute sentințele și odată cu izbucnirea revoluției, în toamna anului 1918, au fost puși toți în libertate, spre a se încalzi și ei la soarele ce răsărea pentru întreg neamul românesc.

PARTEA III.

(IN ROMÂNIA MARE: CONDUCATORII PARTIDULUI NAŢIONAL LA LUCRU)

Zugraveşte:

Isprăvile faimosului consiliu dirigent.

Arivismul, regionalismul şi herostratismul ardelean.

Viaţa efemeră a guvernului Vaida.

Demagogia desmăţată şi fără frâu a partidului naţional în timpul celor 8 ani de opoziţie.

Scelerata broşură a lui Vaida din anul 1922.

O altă broşură din 1923, patronată de Alex. Vaida, prin care denunţă România Europei şi o stropeşte cu insulte.

Guvernul de pomină Maniu-Vaida.

Adâncirea spărturei confesionale între Românii din Ardeal prin favoritismul scandalos acordat de guvernul Maniu-Vaida bisericei „unite" în dauna bisericei ortodoxe dominante.

Cum este reprezentată cinstea Blaju'ui, la Bucureşti, de către un fiu al Blajului: dr. Zenovie Pâclişanu.

Un bilanţ fără păreche: Invrăjbirea şi desbinarea sufletului românesc.

CAPITOLUL I.

DUPĂ UNIREA DELA ALBA IULIA. CONCEPŢIA D-LOR VAIDA ŞI MANIU DESPRE UNITATEA NAŢIONALĂ

Făra îndoiala, ziua de 1 Decembrie 1918, prin actul istoric al unirei politice a Ardealului cu ţara-mamă, desăvârşita la *Alba-Iulia,* trebue privită, alături de ziua de 14/27 August 1916, când a intrat România în răsboiu, drept cea mai măreaţă zi în istoria neamului românesc. Am avut fericirea să traim această în veci neuitată zi, graţie gestului eroic al micei Românii, care, neţinând seamă nici de mentalitatea, nici de acţiunea anti-naţionala, ba chiar criminală, a unora dintre conducătorii partidului naţional ardelean, orbiţi de austrofilism şi dinasticismul habsburgic, a avut curajul să scoată spada împotriva Austro-Ungariei, declarându-i răsboiu în scopul bine precizat de „**a-şi asigura înfăptuirea unităţii sale naţionale**".

Proclamarea unirei la *Alba Iulia* era deci urmarea firească şi logica a acestui gest eroic, care, fiind încoronat de victorie, trebuia, pentru a fi înzestrat cu toate formele de drept public şi internaţional, să mai fie consfinţit şi de aprobarea unanimă a poporului român din Ardealul subjugat atâtea sute de ani. Aceasta formalitate indispensabilă s'a îndeplinit în memorabila zi de 1 Decembrie 1918, cu aprobarea entuziasta şi unanimă a masselor populare româneşti, care au ştiut să înlăture prin voinţa lor înţeleaptă unele aprehensiuni şi condiţiuni ce intenţiona să le pună *Blajul* catolic, cuprins de frigurile autonomiei Ardealului.

Din cronica veacurilor trecute şi din mareţia momentelor ce însoţiseră opera înfaptuita la *Alba Iulia,* ori-ce român cu sinceră şi nefăţarită dragoste de neam trebuia să extragă cât mai puţine motive de desbinare şi cât mai multe îndemnuri de solidaritate naţională.

PRIMUL PĂCAT AL LUI VAIDA ÎN ROMÂNIA MARE

Din nenorocire, nu s'a întâmplat aşa. Primul păcat a fost comis abia după câte-va zile dela unire de către incorigibilul laborant al asasinatului archiduce *Francisc Ferdinand.*

Se ştie că *„marele sfat naţional"* din *Alba Iulia* alesese, în şedinţa sa din 2 Decembrie 1918, o comisiune compusă din episcopul ortodox *dr. Miron Cristea* dela *Caransebeş,* episcopul „unit" *dr. Iuliu Hoszu* dela *Gherla,* apoi din *Alex. Vaida* şi *Vasile Goldiş,* cu misiunea de a înmâna actul unirei, la *Bucureşti,* marelui rege *Ferdinand I.* Trec peste faptul că şi în desemnarea acestor delegaţi, confesionalismul blăjan 'şi-a trădat gândurile, insistând ca din delegaţie să facă parte, în numar egal, „uniţii" şi ortodoxii, pe când proporţia justă ar fi fost: 3 ortodoxi şi numai 1 „unit".

Delegaţia a sosit la *Bucureşti* în ziua de 11 Decembrie, cu primul tren, care circula, după potolirea revoluţiei din Ungaria, între *Braşov* şi *Predeal.*

Pe drum, înainte de intrarea trenului în gara *Predeal,* arivistul *Alex. Vaida* 'şi-a dat cel mai intim gând pe faţă, spunând următoarele cuvinte d-lui *Eugen Goga,* care însoţia delegaţia ardeleana în drumul spre capitală:

— *„Domnule Goga! Pân'acum eu am fost în duşmanie atât cu fratele D-Tale* Octavian, *cât şi cu D-Ta. Sunt hotărît să mă împac cu Dv., dar cu o condiţiune şi anume:* **să punem toţi umărul, ca să ajungem noi să guvernăm pe Ţiganii ăştia de Regăţeni!"**

Iată cu ce cuget „frăţesc" venea la *Bucureşti* austrofilul *Vaida* într'o misiune atât de frumoasă şi de înălţătoare!

Intreb: Cui 'i-ar fi putut trăzni prin gând, din primul moment al României Mari, o asemenea ingratitudine ofensatoare, atâta duh rău în contra sufletului generos al patriei mame? In loc să vie în capitala ţării mărite cu sufletul primenit, cu dragoste sinceră şi cu mireasma de busuioc, *Alex. Vaida,* pe care nici marele eveniment dela *Alba Iulia* nu l'a făcut să-şi schimbe sentimentele şi să se pocăiască, aducea cu dânsul duhoarea vulgaritaţii din Parlamentul unguresc şi spiritul antiromânesc din „laboratoriul" archiducelui *Francisc Ferdinand.*

Din cuvintele de mai sus se putea întrevede câte vipere îşi vor da întâlnire în blagoslovita Românie Mare, pângărindu-i trecutul

glorios şi îngreunându-i prezentul, spre a putea cu atât mai mult să beneficieze, după răsboiu, din sacrificiile de sânge şi avere ale altora!

REGELE FERDINAND ŞI UNIREA ARDEALULUI CU REGATUL ROMÂNIEI

La *Bucureşti,* în ziua de 14 Decembrie 1918, cu prilejul solemnitaţii predarii actului unirei, care a avut loc la Palatul regal, cine credeţi ca avea pretenţia sa rostească cuvântarea solemnă către regele *Ferdinand?*

Era tot sluga Habsburgilor de pâna în ajun, „marele patriot", omul, care, în vara anului 1917, uneltise în tovărăşie cu *C. Stere* la *Viena* şi *Berlin* detronarea regelui *Ferdinand I* şi alipirea României la Austro-Ungaria, *Alex. Vaida,* neruşinatul, care, în loc să-şi puna cenuşă pe cap, se înghesuia în toate ocaziile, pozând în cotoiu călugărit, în mucenic şi fauritor al României Mari. De astă-dată însa a fost refuzat categoric de d. *Vasile Goldiş,* care 'i-a luat locul ca cel mai în vârstă dintre cei patru delegaţi.

Discursul d-lui *V. Goldiş* merita o menţiune onorabila. El a făcut o profundă impresie prin înălţimea gândirei şi a concepţiei sale asupra importanţei unirei, despre care declara *„că era o pretenţiune a istoriei şi o cerinţă a civilizaţiunii omeneşti".* Insuşi regele *Ferdinand* a ţinut să sublinieze frumoasa cuvântare a d-lui *Goldiş* prin urmatoarele cuvinte, pronunţate la banchetul dat în onoarea delegaţiei ardelene, care îi aducea actul unirei Areadlului:

„In frumoasa sa cuvântare, d. Goldiş *a spus astăzi că unirea tuturor Românilor era o neccsitate istorică. Această necesitate a fost înţeleasă de toţi oamenii cu inimă patriotică de dincoace şi de dincolo de Carpaţi, dela Nistru până la Tisa. Dar dacă aşa fusese scris în destinele neamului românesc, evoluţia istorică avea nevoe de instrumente. Dumnezeu, care a ocrotit necontenit în cursul veacurilor poporul românesc, 'i-a dat bărbaţi, cari au ţinut sus stindardul ideii naţionale; lor le-a dăruit suflet românesc, le-a întărit mintea şi oţelit braţul, ca să ducă barca românismului prin toate vijeliile vremurilor până la limanul dorit, unde, după atâtea trude, atâtea suferinţe, culegem roadele binemeritate ale unei lupte seculare".*

Sunt adânc convins că regele *Ferdinand,* când a rostit aceste cuvinte, n'a vizat printre bărbaţii „cu suflet românesc" şi pe *Alex.*

Vaida, despre care ma mir şi ma crucesc şi azi cu ce obraz a putut sta atunci în faţa marelui suveran, după complotul criminal urzit împotriva-i în vara anului 1917.

CONCEPŢIA D-LUI IULIU MANIU DESPRE UNITATEA NAŢIONALĂ

Sa vedem acum ce scopuri „patriotice" urmărea d. *Iuliu Maniu*, preşedintele consiliului dirigent, a doua zi după-ce Ardealul fusese desrobit. Spre a nu fi învinuit de patimă, mă voiu servi de mărturii straine.

In Februarie 1919, generalul *Berthelot*, şeful misiunei militare franceze, care cooperase cu armatele noastre pe frontul românesc, trimite din *Bucureşti* o misiune, compusă din colonelul *de Tilly* şi locotenentul *Roger Vercel,* spre a face legătură cu armata noastra, care ţinea piept incursiunilor maghiare peste linia demarcaţionala, să ia contact direct cu consiliul dirigent, care funcţiona la *Sibiu,* şi să treacă apoi pentru a face legăturile necesare cu misiunile franceze din *Timişoara, Arad, Belgrad* şi *Budapesta.*

In mai mult decât interesantele note luate în decursul îndeplinirei acestei misiuni, pe care locotenentul *Roger Vercel* le publica într'un număr din *„L'Europe Nouvelle"* (No. 629 din Martie 1930), iată cum relatează audienţa şi convorbirea pe care a avut-o la *Sibiu* cu d. *Iuliu Maniu:*

„Dimineaţa următoare a fost ocupată de lunga audienţă, pe care ne-a acordat-o d. *Maniu.*

„O mică încăpere patrată, spoită cu var, o masa de brad îngramădita cu dosare. Ferestrele se deschid într'o grădină de legume, dar sunt munţi maiestoşi îndărătul straturilor de zarzavat.

„La intrarea noastră, d. *Maniu* s'a ridicat: statură mijlocie, ochi spălaciţi, nasul mare, o gură cu buzele subţiri ce s'ar împăca greu cu cuceritorul surâs românesc, care de cealaltă parte a Carpaţilor înfloreşte pe toate gurile. Dânsul nu ştie franţuzeşte şi ne primeşte în limba românească:

— „Sunteţi cei dintâi doi Francezi, cu cari am prilejul să stau de vorbă. Sunt fericit de vizita d-tră şi vă rog să luaţi loc".

„De ani de zile nu mai eram deprinşi cu această scurtime de cuvântari. Bogaţia de vorbă a orientului, lirismul Grecilor, limbajul prevenitor al Românilor ne pregătise rău pentru laconismul acesta, căci d. *Maniu* tăcuse. Era primul civil, pe care îl găseam dupa atâta vreme, căruia nu-i era urît să tacă. Intr'o românească sârguitoare am expus obiectul misiunei noastre. Generalul *Berthelot* dorea să lege cu preşedintele Consiliului dirigent din Transilvania relaţiuni directe. Dânsul n'a părut

surprins, dar îndata a gasit ca să ne semnaleze o contradicţie a Franţei: **Consiliul dirigent, autorizat de Regele Ferdinand, nu este recunoscut de Marile Puteri.** Cu toate acestea astăzi un general francez vrea să intre cu el în relaţiuni oficiale. Mai mult decât atât, la *Paris,* delegaţii săi *Mişu*, *Brătianu* şi *Octavian Goga* 1) participa la lucrările conferinţei păcei. De ce atunci sa se persiste în a-'l ignora?

„Era foarte uşor de răspuns. Am obiectat că Transilvania nu era un stat independent, ci o provincie româneasca, de care politiceşte Puterile puteau să nu ţină seamă. **Dânsul răspunse că până la noua stare de lucruri, Transilvania se bucura de o autonomie absolută: „Karolyi la Budapesta şi eu aci".**

„Comparaţia cu dictatorul Ungariei era destul de elocventa. Niciodată acest transilvănean energic şi rece, acest occidental, nu va deveni supusul perfect al acestor Români din Moldova, atât de diferiţi de dânsul şi de ai săi prin caracterul şi însuşirile lor politice, dar poate într'o zi colaboratorul sau chiar şeful lor. Dintre aceste vase comunicante, Transilvania şi România, în spiritul său, cel dela vest trebue să ridice nivelul celuilalt din cauza potenţialului superior de civilizaţiune. Am avut în această călatorie alte ocazii sa ma conving de sentimentele, pe care Transilvănenii le nutresc pentru oamenii şi instituţiile din *Bucureşti.* Ei se cred învestiţi faţă de ceilalţi cu o misiune messianică.

„Care era situaţiunea economică a ţarei? L-am asigurat că aceasta interesează în cel mai înalt grad biroul economic francez.

— „Centrul muntos este improductiv. Partea dela răsărit se hraneşte din Moldova. Apusul, foarte fertil, este actualmente foarte prost cultivat din cauza Ungurilor".

„Scandându-şi cuvintele, d. *Maniu* adauga:

—„Dacă nu ocup imediat Transilvania occidentală, daca nu reluăm vechea linie de demarcaţie, aceste regiuni sunt pierdute. Ungurii vor ridica tot. In două luni ţara va fi golita. De altminteri şi Sârbii fac acelaşi lucru în Banat".

„Fără a ridica piatra aruncata vecinilor, îl întreb: care e viaţa financiară în ceeace d. *Maniu* stărue să numească *statul Transilvaniei.* Preşedintele releva şi regretă absenţa în Transilvania a oricărei instituţiuni franceze de credit. Pentru a scăpa de finanţa austro-ungară, d. *Maniu* voia să creieze la *Blaj* o instituţie financiară în legatură cu *Londra* şi *Parisul.*

„Incercarea a dat însa greş. Dorinţa lui cea mai vie, — pe care ne roagă s'o proclamăm, — ar fi instalarea la *Sibiu, Braşov, Oradea-Mare* şi *Alba-Iulia* de sucursale a marilor bănci franceze. Dânsul se angajează să le facă toate uşurinţele".

Să nu se uite că acestea se petreceau în Februarie 1919, adică două luni după ce la *Alba-Iulia* se proclamase unirea necondiţio-

---

1) Ofiţerul francez greşeşte aci, căci nu d. *Oct. Goga* era delegatul Ardealului la conferinţa păcii, ci *Alex. Vaida.* *(Nota autorului).*

nată a Ardealului cu ţara mama, decretata de zecile de mii de Români adunaţi acolo, cari, cu intuiţia lor simplistă şi rezumativă ce-i calauzise în decursul veacurilor, încercuiseră Consiliul naţional, invitând pe domnii dela *Blaj*, cari cu gânduri ascunse şi cu o cazuistica specifica încâlceau la infinit iţele formulelor wilsoniene, sa isprăveasca mai repede cu pertractările.

Prin urmare acelaşi d. *Iuliu Maniu*, care, în Decembrie 1918, semnase actul unirei şi facuse profesie de credinţă la *Bucureşti*, doua luni mai târziu, retranşându-se din nou îndarătul Carpaţilor şi a faimoaselor graniţe şi vămi, deocamdată economice — instituite de Consiliul dirigent la *Predeal* şi *Câineni*, — lupta pentru organizarea Ardealului în *stat absolut autonom* şi nu se sfia s'o declare în mod oficios şi deschis strainătăţei, pretinzând recunoaşterea guvernului sau de catre Puterile aliate.

In notele şi declaraţiunile consemnate asupra momentului de catre locotenentul *Roger Vercel*, sunt preciziuni, sunt situaţii, care nu sufăr două interpretari şi care oglindesc până în cele mai mici amănunţimi o ipostasă a d-lui *Iuliu Maniu*, pe care marele nostru public şi toţi cei de aci, cari, încrezători, l-au luat în braţe, n'o cunoşteau pâna acum. In organizarea statului sau autonom, d. *Maniu* prevăzuse totul, până şi organizaţia financiară a principatului, peste care avea sa domneasca. Aceasta trebuia facută numai direct cu strainătatea, fara nici o legatura cu instituţiile financiare ale statului român. Abia acum se explica rezistenţa îndârjită, pe care d. *Maniu* şi Consiliul sau dirigent o opunea, la 1919, extensiunei instituţiilor noastre financiare şi economice în Transilvania, rezistenţă, care fusese împinsă până acolo, încât se împiedica până şi achiziţionarea de catre Banca Naţională a localurilor necesare pentru nouile ei sucursale ce urmau să ia fiinţă în Ardeal.

Iata dar fara nici o umbra de nedumerire geneza întregei atitudini a partidului naţional din Ardeal în toţi cei doisprezece ani, care s'au scurs de la unire, iată tot rostul şi toată ţinta urmărită prin opera de destramare naţională, la care s'a lucrat metodic şi cu o cinică stăruinţă, mai ales sub guvernul de pomină al d-lui *Maniu* [1]).

---

1) Vezi în „*Săptămâna politică*" (anul I, No. 32 din 11 Maiu 1930), de sub direcţia d-lui C. *Argetoianu*, interesantul articol al d-lui *Raul Crăciun* asupra notelor locotenentului francez *Roger Vercel*.

CAPITOLUL II.

ARDELENII LA LUCRU: CÂTEVA EXEMPLE DIN ACTIVITATEA CONSILIULUI DIRIGENT, RECTE A PARTIDULUI NAŢIONAL

După-ce cu mari de sudoare şi de sânge, mica Românie a răscumpărat eliberarea Ardealului şi unirea lui cu ţara-mamă, guvernul în veci regretatului *Ion I. C. Brătianu* a arătat dela început scumpei provincii desrobite dragostea cea mai curată şi sentimentele cele mai calde, acordându-i un larg credit în conducerea ei. Străin cu totul de gândul de a administra Ardealul printr'un guvernator cu mâna de fer — idee, care în capul înţeleptului prim ministru era considerata ca o mare ofensa — guvernul central a lăsat întreaga organizare, conducere şi administraţie a Ardealului în mâinile membrilor Consiliului dirigent, afară de chestiile financiare, ale politicei din afară şi ale armatei. Când însa Consiliul dirigent ajungea în greutăţi financiare, ministerul de finanţe din *Bucureşti* vărsa cu largeţă toate sumele fantastice ce-'i-se cereau şi care însumeaza multe şi multe sute de milioane de lei.

Pus pe lucru, Consiliul dirigent dela *Sibiu* şi apoi dela *Cluj* a organizat Ardealul dupa catechismul dela *Blaj* al d-lui *Iuliu Maniu,* în tăcerea vinovata şi în marasmul ortodoxilor, cari priveau nepăsători cum exponentul canonicilor dela *Blaj,* d. *Iuliu Maniu,* numea cu predilecţie în toate slujbele de conducere numai reprezentanţi „uniţi" de ai *Blajului.* Volume întregi s'ar putea scrie asupra activităţii lacome şi nepricepute a Consiliului dirigent, care în scurta vreme 'şi-a facut porecla în renume, ajungând, în graiul popular, dela denumirea *„Consiliului dirigent"* la *„Consiliul delicuent".* Las această sarcină ingrata pe seama altor scriitori mai harnici decât mine, ca d. *I. Clopoţel,* de exemplu, care ar face un

mai mare serviciu istoriei conti.nporane, ocupându-se de *„Societatea de eri“* decât de *„Societatea de mâine“*.

Personal voiu spicui numai câte-va mostre din faimoasa activitate desfăşurată de consiliul dirigent timp de 1 an şi jumătate până la desfiinţarea lui în primăvara anului 1920 de către guvernul d-lui general *Averescu* la sfatul înţelept al d-lui *Oct. Goga*, dornic de o mai repede unificare.

FOAMEA MILENARĂ

Primul fenomen izbitor al acestei febrile activitaţi a fost *căpatuiala*, întâiu şi întâiu a rudeniilor d-lui *Iuliu Maniu*, apoi a „uniţilor“ mai răsăriţi şi numai la urma a ortodoxilor, buni, toteranţi şi naivi. Nepotul *dr. Romulus Boilă* a fost bombardat membru în consiliul dirigent, adica ministru la resortul alimentării; alt nepot, *dr. Erdélyi*, a fost trimis la *Budapesta* ca un fel de „comisar al poporului ardelean“, iar nepoţii *dr. Ionel Pop*, *Iuliu Coroianu*, *dr. Zaharia Boilă* etc. deputaţi sau senatori în primul Parlament al României Mari.

Pentru scurtul timp cât a funcţionat ca comisar în capitala Ungariei, nepotul *dr. I. Erdélyi* a fost înscris, fără nici un drept, printre pensionarii statului român cu 18.000 de lei pe lună, graţie nepotului *dr. Romulus Boila*, preşedintele consiliului de administraţie al casei pensiilor şi autorul sacrilegiului acordarii de pensii, în valoare de sute de milioane, tuturor funcţionarilor unguri, cari n'au voit să depună juramântul de credinţa noului stat român.

Un bun cunoscător al evenimentelor petrecute în Ungaria, în decursul răsboiului, 'mi-a istorisit cu privire la atitudinea anti-românească a acestui *dr. I. Erdélyi* [1]) următorul fapt grav, care a fost relevat şi în presa maghiară de atunci şi anume în ziarul *„A világ“* — de către ziaristul *Pogány*:

Pledând într'un proces în faţa tribunalului din *Budapesta*, cu câteva zile înainte de intrarea României în rasboiu, advocatul *dr.*

1) Ziarul *„Unirea“* din *Blaj* (No. 46 din 15 Nov. 1930) comunica vestea neaşteptata că advocatul-pensionar s'a stins din viaţă în ziua de 9 Nov. 1930. Organul mitropoliei, în panegiricul ce 'i-l face, scrie: „Intransigent şi demn, ca unul ce purta cu vrednicie marile tradiţii ale familiei *Maniu*, el a ştiut susţine interesele româneşti la *Budapesta*, în calitate de ministru plenipotenţiar al consiliului dirigent şi comisar general al guvernului român, în zile grele şi pline de primejdii!“.— *(Nota autorului)*.

I. Erdelyi, ilustrul nepot al d-lui *Maniu*, a simţit nevoia, nesilit de nimeni, să se recomande atenţiunii şovinismului maghiar cu următoarea declaraţiune: *„că el va împuşca pe primul soldat român, care va îndrăzni să treacă Carpaţii!“*

Şi când ma gândesc că acest individ a fost înscris de rudenia sa, faimosul *dr. R. Boilă*, printre pensionarii Statului român, încasând lunar câte 18.000 lei, egal, dacă nu chiar mai mult decât e cuantumul pensiei unui general român, care a luptat şi s'a jertfit pe front pentru înfăptuirea României Mari!!

Dar sa trec mai departe.

Ministru al justiţiei ardelene a fost cocoţat huliganul *dr. Emil Hăţegan*, „unit“ feroce, fost până la înfăptuirea României Mari un modest judecator la tribunalul din *Cluj*. Intreaga magistratura din Ardeal a fost împănată de acest fiu de protopop „unit“ cu o mulţime de elemente de ritul „unit“ al *Blajului*, în dauna ortodoxilor. Azi *Emil Hăţegan* — a nu se confunda cu fratele său *dr. Iuliu Hăţegan*, un distins profesor la facultatea de medicină din *Cluj*, — este, graţie unei greşeli de nume, ministru al muncii şi sanataţii publice în cabinetul d-lui *G. Mironescu*, demnitate în care M. Sa Regele *Carol II* se aştepta să vază pe *d-rul Iuliu Hăţegan*, iar nu pe huliganul *Emil Hăţegan*, care, în calitatea de vice-preşedinte al Camerei deputaţilor, 'şi-a permis să bată în biroul său pe d. *P. Ghiţescu*, directorul învăţământului primar din ministerul instrucţiei publice, pentru-că nu ceda injoncţiunilor sale interesate de a face mai multe numiri şi mutări ilegale de învaţători.

DANSUL PERMISELOR

Indata după instituirea Consiliului dirigent, a început dansul *„permiselor“*, care a compromis repede în ochii opiniei publice această formă de guvernare, eşită din concepţia d-lui *Maniu* şi acordată ca o răsplată şi consolare pentru căderea ideii autonomiei Ardealului în marea adunare dela *Alba Iulia*. Eliberarea permiselor rentabile se făcea de resortul alimentării de sub conducerea „nepotului“ *dr. Romulus Boilă*, care avea ca secretar general pe un advocat din *Lipova*, cu numele *dr. C. Misici*, botezat apoi *„Permisici“*, graţie ocupaţiei frauduloase, la care se deda.

La lichidarea Consiliului dirigent, *Romulus Boilă* era fericitul posesor al unui măreţ palat în inima *Clujului*. Este adevărat că în

decursul celoı 9 ani de opoziție, palatul și toata mobila fina au fost secuestrate și para-secuestrate. Azi însă, d. *Boilă,* care 'și-a desmințit numele, 'și-a plătit, grație guvernului prezidat de unchiul *Iuliu Maniu,* toate datoriile și comptează chiar printre nababii Ardealului.

Atât acest d. *Boila* cât și o mulțime alții ca dânsul , deși simple *iască umană* – au știut să beneficieze în plin din sacrificiul altora: a bieților „regațeni", urgisiți și detestați de demagogii Ardealului, cari, sub pretext de „interes național", nu se jenau, în 1919, să introduca din *Budapesta* în Ardeal vagoane întregi de coroane (bancnote unguresti) cu permise frauduloase și fära numar de înregistrare, operație, care a contribuit în mare parte la deprecierea valutei statului român.

O, Doamne, câte lucruri grave și urîte ar putea preciza în aceasta privința distinsul mareșal *C. Prezan,* fostul șef al marelui cartier general, ca și eminentul general de azi d. *Antonescu,* care fusese mâna dreapta a mareșalului în operațiile militare, din vremea răsboiului cu bolșevicii unguri ai lui *Bela Kun!* Dar ei n'au făcut-o și nici nu o vor face-o vre-odată.

Țara-mamă, iubitoare, iertătoare și generoasa, le-a uitat pe toate, pentru-ca să fie batjocorită mai târziu cu atâta sfidare de atâți frați din Ardeal, lipsiți nu numai de cel mai elementar sentiment de dragoste frățeasca, ci și de nobilul sentiment al recunoștinței omenești.

ORGANIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR

Dorința exprimata de poporul român, înca la 1848, în marea adunare națională de pe câmpia *Blajului,* ca sa ridice, pe seama sa și cu cheltuiala statului, o „universitate naționala românească" [1]), devenea, odată cu înfăptuirea României Mari, o chestiune de grabnică actualitate. Ea s'a putut înființa la *Cluj,* în anul 1919, însa tot dupa catechismul dela *Blaj.* S'a căutat pe toate caile și cu toate mijloacele ca sa se înființeze o universitate cu preocupari confesionale „unite", iar nu cu înaltele preocupări ale științei și culturei. Pe când ministerul de instrucție din *București* și facultățile din

1) Punctul 13 din petiția adunarii naționale dela *Blaj* către împaratul, iscalită de episcopii *Andrei Șaguna* și *I. Lemenyi,* apoi de *S. Bărnuțiu, G. Barițiu, A. T. Laurian, I. Popazu, P. Man, I. Bologa* și *I. Bran.*

vechiul regat, fiind vorba de recrutarea profesorilor, cereau ca numirile sa se facă în conformitate cu legea în vigoare a învăţământului superior din vechiul regat, Consiliul dirigent, recte d. *Iuliu Maniu*, pentru a înlesni ajungerea la catedre a tuturor neisprăviţilor „uniţi", lupta sa numească el profesorii dela diferitele facultăţi, idee nenorocită, pe care, la momentul oportun, d. *Maniu* a reuşit totuşi s'o traduca în faptă.

Astfel s'a ajuns la tristul şi pagubitorul spectacol ca să se încredinţeze catedre universitare la o mulţime de advocăţei din provincie şi profesori dela liceele româneşti din Ardeal, în mare majoritate „uniţi" şi lipsiţi de pregatirea ştiinţifica necesara. Numai în lipsa de elemente ardelene, s'a recurs şi la elemente din vechiul regat, care, alaturi de câţiva distinşi profesori ardeleni, ca *Alex. Lapedatu, dr. I. Lupaş, Sextil Puşcariu, G. Bogdan-Duică, dr. Silviu Dragomir, dr. Iuliu Haţeganu* şi *dr. I. Minea* — mulţi dintre aceştia cu studiile făcute la *Bucureşti* — dau azi toata strălucirea universitaţii din *Cluj*.

In special modul cum s'a procedat la recrutarea profesorilor dela facultatea de drept constitue o ruşine şi, cum voiu arăta mai jos, o adevărata primejdie naţionala. La început, în 1919, toţi profesorii numiţi — 7 la număr — erau advocaţi mediocri, fără clientela şi unii din ei chiar fară să ştie vorbi bine limba româneasca şi pe deasupra *toţi* „uniţi". Iată-le numele: Nepotul *Romul Boilă* (a carui mama este unguroaică, nascuta *Szabó), Cassiu Maniu,* fratele d-lui *Iuliu Maniu, Victor Onişor, Camil Negrea, Petru Poruţiu, Traian Pop* şi huliganul *Emil Hăţegan*. Numai mai târziu s'a făcut apel şi la câte-va elemente de valoare din vechiul regat, ca d-nii *I. C. Cătuneanu, Gh. N. Leon, D. B. Ionescu, Iorgu Radu*. şi *N. Ghiulea.*

După o statistica facută de d. prof. *Onisifor Ghibu,* universitatea din *Cluj* număra, dupa confesiune, urmatorii profesori români ardeleni: 7 „uniţi" la drept, 4 „uniţi" şi 1 ortodox la medicină, 1 „unit" şi 8 ortodoxi la litere şi 3 „uniţi" şi 2 ortodoxi la ştiinţe. In total 15 „uniţi" faţă de 11 ortodoxi.

După locul naşterii, din totalul de 83 profesori ai universitaţii clujene, 29 sunt din Transilvania, 47 din vechiul regat, 1 din Macedonia, 4 din Franţa şi 2 din Italia, iar dupa confesiune sunt 59 ortodoxi, 15 „uniţi", 7 romano-catolici, 1 reformat şi 1 evan-

gelic [1]. Numarul mare al ortodoxilor îl formeaza profesorii originari din vechiul regat şi cari au fost numiţi numai întru cât nu s'au găsit Ardeleni cu studii de specialitate.

FACULTATEA DE DREPT DIN CLUJ CONSTITUE O ADEVĂRATĂ PRIMEJDIE NAŢIONALĂ

Blajul catolic şi iezuitic, forţat fiind de jertfele de sânge ale micei Românii, consfinţite prin tratatul de pace dela *Trianon*, să facă parte întregitoare din noul stat român, pierzând legăturile intime cu biserica romano-catolică din Ungaria şi Austria habsburgică, se credea, dela unire încoace, grav ameninţat în existenţa sa prin marea massă a ortodoxilor din vechiul regat, uniţi cu cei din Ardealul desrobit. El căuta deci să-şi creeze o fortareaţa de apărare în cadrele statului român. De aceea, din primele zile ale unirii Ardealului cu patria-mamă, mitropolia *Blajului* a dat dela început tot sprijinul său politicei d-lui *Iuliu Maniu*, care era advocatul mitropoliei. O mare parte dintre canonicii *Blajului* s'au lansat chiar în politica militanta, facându-se agenţii propagandei împotriva regăţenilor ortodoxi şi „balcanizaţi", descinzând şi în arena bătaliilor electorale, numai şi numai spre a pune pe roate carul politic al d-lui *Maniu*, care, la rândul lui, era obligat să sprijineasca în toate împrejurările „unitismul", recte catolicismul, şi pe toţi apostolii sai, mari şi mici.

Infiinţarea universităţii române din *Cluj* era, bine înţeles, un prilej fericit şi minunat pentru plasarea a cât mai mulţi advocaţi „uniţi" ca profesori universitari. La celelalte facultăţi (medicina, litere şi ştiinţe), accesul „uniţilor" era mai greu, ba une-ori chiar imposibil, din cauza lipsei de elemente cu o pregătire ştiinţifica şi de specialitate. Acesta a fost de altfel norocul universitaţii din *Cluj*, care azi este, fără îndoială, un focar ştiinţific serios şi face cinste învăţământului nostru superior, afara de facultatea de drept, care a avut nenorocirea să primească dela început ca profesori 7 advocaţi din provincie, unii pe baza titlurilor de rudenie cu d. *Maniu*, alţii pe baza recomandării mitropoliei din *Blaj*. Numele lor le-am dat mai sus. Din numărul de 7 profesori, 2 sunt rudenii

1) Vezi vol. II din *„Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918—1919"*, pag. 917, studiul d-lui *O. Ghibu* asupra universităţii Daciei superioare. Cultura Naţională. Bucureşti, 1929.

apropiate ale d-lui *Maniu: Cassiu Maniu* îi este frate, iar *Romulus Boilă* nepot, prin faptul că ţine în căsatorie pe una din fiicele surorei sale (maritată cu răposatul *dr. Ioan Pop*, fost vicar „unit" la *Nasăud)*.

Departe de mine gândul de a condamna pe d. *Iuliu Maniu* pentru faptul ca 'şi-a numit fratele şi nepotul profesori universitari. Asemenea apariţiuni se intâlnesc în toate ţările din lume, cu o singură deosebire însă şi anume ca acolo „fratele" şi „nepotul" sunt de obiceiu oameni învaţaţi şi recunoscuţi ca atare de însăşi opinia publica, ceea ce nu e cazul nici cu d. *Cassiu Maniu*, nici cu d. *Romulus Boilă*. Ba tocmai dimpotrivă. Şi apoi ceea-ce revolta din puţin abila procedare a d-lui *Iuliu Maniu* este că n'a făcut apel la nici un advocat ortodox din întreg Ardealul, spre a-i încredinţa o asemenea împovărătoare şi înaltă sarcina.

Lumea ortodoxă din Ardeal, bună şi tolerantă cum este, ar suporta de altfel în tăcere dispreţul *Blajului*, dacă cei 7 profesori „uniţi" ar fi cel puţin la înălţimea misiunii lor şi n'ar compromite grav interesele învaţamântului juridic la toate tinerele generaţiuni, care au nenorocul să frecuenteze cursurile facultăţii de drept din *Cluj*.

Ca dovada, voiu face aci o marturisire grava, pe care am cules-o din gura mai multor părinţi, cari au copii trimişi să înveţe dreptul la *Cluj*, ba chiar şi dela câţiva dintre studenţii serioşi şi sârguitori ai acestei facultăţi, precum şi dela o seamă de distinşi advocaţi ardeleni, vădit îngrijoraţi de sărăcia intelectuală, cu care ies absolvenţii acestei facultăţi, organizată şi selecţionata de d. *Iuliu Maniu*.

Toţi aceştia — parinţi, studenţi şi advocaţi, ale caror nume le-aşi putea cita, la nevoe declară unanim, revoltaţi, ca unii profesori ardeleni dela facultatea de drept împing, la examene, lipsa de scrupul, de conştiinţă profesională şi favoritismul, faţă de toţi acei studenţi, cari sunt fii sau rude de fruntaşi politiciani naţionali, până la o limita intolerabilă, compromiţătoare şi direct alarmantă.

Cunosc cazul unui distins student al facultăţii de drept din *Cluj*, de confesiune ortodoxă, care a ramas profund indignat când s'a văzut şi el tratat la examen în chipul de mai sus, numai de hatârul că tatăl său este membru marcant în partidul d-lui *Maniu*.

Ori-ce român serios şi cu dragoste de ţara se poate întreba cu îngrijorare: unde poate ajunge neamul nostru, când până şi în învăţământul superior se constată asemenea abominabile scaderi, introducând veninul politicei pe catedrele universităţii, omorând ori-ce elan tineresc, ori-ce sentiment de demnitate şi otravind sufletul tinerelor generaţiuni cu preferinţe politice şi confesionale, în loc de a le insufla dragostea de carte, de ştiinţa, cultul demnităţii şi al luptei cinstite în viaţa profesională?

Răspunsul la aceasta întrebare 'şi-l vor da desigur atâţi nenumăraţi părinţi, cari vor constata cu durere într'o zi ca în loc sa aiba nişte copii bine înarmaţi ştiinţificeşte şi pregatiţi solid pentru lupta vieţii, vor avea numai nişte simpli declasaţi, cari, prin faptul că se înscriu în rândurile aşa zişilor *„chemărişti"*, graţie pacătosului sistem de învăţământ dela facultatea de drept, cred, în naivitatea lor, ca 'şi-au şi asigurat de fapt un viitor mai bun şi mai demn. Ce cruda desiluzie le va da viaţa de toate zilele!

Intr'un cuvânt, ceea-ce se petrece la facultatea de drept din Cluj constitue nu numai un scandal public, ci o adevarata primejdie naţionala, asupra careia n'am destule cuvinte spre a atrage deosebita atenţiune a guvernului, care, punând mai presus interesele superioare ale culturei şi ştiinţei decât interesele meschine şi ordinare ale politicei de partid şi ale propagandei de învrajbire confesională, va înţelege să puna cu un ceas mai curând ordine în pepiniera de declasaţi, pe cari îi furnizează Ardealului facultatea juridică din *Cluj*, de dragul d-lui *Iuliu Maniu*, care, cu preţul înjosirei învăţământului public, tinde sa ramâna dictatorul acestei provincii.

TITLURILE NEPOTULUI Dr. ROMULUS BOILĂ

D-rul Romulus Boilă, azi profesor de drept constituţional la facultatea de drept din *Cluj,* a fost până la stârşitul anului 1918 un modest advocăţel pelângă judecatoria de ocol din orăşelul *Dicio-Sân-Mărtin,* judeţul Târnava mică. Traind într'o atmosfera aşa de îngustă şi lipsită de orizont, se poate lesne închipui ce slaba preparaţie intelectuala, profesională şi politică întrunea acest om, pentru-ca sa îndeplineasca cu vrednicie, întâiu calitatea de ministru al comunicaţiilor şi alimentării Ardealului şi apoi pe cea de profesor la facultatea de drept din capitala Ardealului. Totuşi d. *Iuliu Maniu,* înfruntând rumoarea publică, 'i-a încredinţat nepotului am-

bele aceste demnitaţi şi raspunderi. Omul s'a achitat de ele cum a putut şi cum s'a priceput. Dela resortul alimentării s'a ales cu o splendidă casă la *Cluj*, iar dela catedra ştiinţa dreptului constituţional aşteaptă mereu nouile sale idei reformatoare, care însă întârzie sa vază lumina zilei.

Bietul „savant" dela *Dicio-Sân-Mărtin* n'are timpul necesar pentru asemenea preocupari onoratoare, dar prea puţin rentabile. Această epava a maghiarismului este azi, graţie unchiului *Maniu*, vice-preşedinte al Senatului şi preşedinte al consiliului de administraţie din direcţia generala a Casei pensiilor, în care calitate a luat în braţe, cu o îndrăzneala criminală, cauza pierdută, în faţa tuturor guvernelor româneşti şi a Ligei naţiunilor, a celor 25.000 de funcţionari unguri, cari au refuzat să depună juramântul de credinţa statului român, acordându-le pensii de sute de milioane pe an din vistieria secatuita a României Mari, în detrimentul pensionarilor şi invalizilor de răsboiu români, cari, când 'şi-au cerut şi ei îmbunataţirea soartei lor în ziua de 11 Aprilie 1930, unchiul *Maniu* şi ministrul sau de interne *Alex. Vaida* au gasit că este patriotic sa-i brutalizeze, să-i ude cu pompele pompierilor şi să-i bată.

Saraca Românie Mare, ideala şi dulce ţara, în ce trist mod ţi-se resplatesc jertfele şi nobilele tale sentimente faţă de scumpul nostru Ardeal! Invalizii tăi, cari 'şi-au riscat viaţa pentru eliberarea Ardealului, sa fie batjocoriţi şi bătuţi chiar de către fiii desrobiţi, iar calăii de eri ai Ardealului sa fie îmbrăţişaţi şi gratificaţi cu pensii grase de către însişi foştii lor robi!! Te întrebi, daca ceea-ce îţi întuneca ochii minţei, este aevea sau o oribilă calomnie? Şi când afli că totuşi este o groaznica realitate, ţi se umple sufletul de scârbă şi te miri ce osândă a unor milenare pacate apasa peste grumazii tai, scumpa, dulce şi nobila Românie!

„BOILISMUL"

Era fatal ca ura purtata de *R. Boilă* împotriva „regaţenilor", ca şi alergătura lui desfrânată după o repede îmbogăţire, sa ajungă a creia în Ardeal o nouă stare de spirit maladivă, căreia vigurosul condeiu al d-lui *Alex. Kiriţescu*, redator la ziarul *„Cuvântul"* 1), 'i-a găsit denumirea plastica: *Boilismul*. Iată definiţia lui:

1) Vezi *„Cuvântul"* No. 2009 din 23 Nov. 1930

„*Boilismul?* Confiscarea intregei vieți ardelene de către o familie, care uzând și abuzând de numele și autoritatea șefului său prin alianță, a introdus peste Carpați o adevărată dictatură, s'a substituit autorităților de stat în exercițiul lor funcțional, a tăiat orice legătură între acestea și centru, iar la *București,* plasându-se în unici și aroganți reprezentanți ai Ardealului, au prins în mâinile lor toate firele conducatoare, au pus stăpânire violentă pe toate posturile de contact între *Capitală* și *Cluj*.

„Nici o acțiune, nici o inițiativă nu deveneau operante, dacă nu erau controlate, verificate, aprobate de familia *Boilă*. Un soiu de for suprem lucrând pe deasupra guvernului, a parlamentului, a ministerelor, organizând Ardealul ca un teritoriu cucerit, pentru căpătuirea neamurilor și a oamenilor de casă, pentru exploatarea până la bestialitate a tuturor posibilităților de înavuțire personală. Administrație, autoritate constituită, totul a fost ignorat, molestat, paralizat de acești noui dispensatori ai destinelor ardelene, în fața cărora dreptatea, morala, cuviința și rușinea nu mai aveau sens și nici profil.

„Sistem politico-electoral imitat și agravat prin doi factori noui: *regionalismul și ura confesională.*

„Persecuțiune împotriva elementelor „regățene" aflătoare în Ardeal, străduința de a ridica biserica „unită" în adversară a ortodoxiei ardelene și prin aceasta a confesiunei dominante în stat.

„Instrumente de terorizare și de șantaj, transportate de pe terenul contingențelor materiale pe acela al echilibrului forțelor componente ale națiunii, ajungând până la agitarea celor mai importante probleme ale spiritualității românești.

„In lumina aceasta, *Boilismul,* cu toate nuanțele, aderențele, complicitățile lui, înfățișează o adevărată conspirație împotriva colectivității românești, o maffie de sabotare a tuturor sforțărilor de consolidare națională, un cartuș de dinamită așezat la temelia statului reîntregit".

Iată deci *Boilismul* înfierat ca o primejdie pentru viața noastra publica, pentru morala ambiantă și pentru viitorul românismului.

TITLURILE „FRATELUI" Dr CASIU MANIU

A doua numire, și mai scandaloasă, din timpul ființarei Consiliului dirigent, este acea a d-lui *dr. Casiu Maniu* ca profesor de filosofia dreptului la facultatea juridică din *Cluj*. Când stăpânirea românească s'a statornicit în Ardeal, cu ajutorul armatei române, d. *Iuliu Maniu*, ținând compt că fratele său mai mare, *dr. Casiu Maniu*, este o fire eminamente contemplativă și preferă să vorbească dela înalțimea unei catedre universitare despre principiile eterne ale politicei naționale, l'a numit profesor de filosofia dreptului la universitatea din *Cluj*.

Pentru a ilustra ce fel de cursuri ține d. *dr. Casiu Maniu,* consider „instructiv" lucru să reproduc o definiție lapidară a sa asupra politicei. Iată-o:

„Politica este soarta omenirii, deoarece în desăvârșirea mediului social-politic se apropie de soarta ideală și desăvârșirea politică a mediului social este problema celor ce se îngrijesc de condițiile spirituale, morale și economice ale națiunii, în care însiși s'au știut ridica prin morală și urmărind cunoașterea binelui obștesc" 1).

Ceva mai clar nici nu se poate închipui.

Voiu trece peste alte pareri ale d-lui *Casiu Maniu* asupra politicei și filosofiei, asupra descendenței noastre romane și a influenței moralei în politica, — pe care cititorul le-ar putea găsi în broșura No. 3 a d-lui *Casiu Maniu* despre *Idealul național* — spre a ma opri asupra unei recente opere a d-sale, întitulată: *„Testamentul împaratului Traian, întemeietorul poporului român"*, aparuta la *Cluj,* luna Ianuarie 1929. In această broșură, de 24 pagini, și care se vinde cu 40 lei exemplarul, găsesc la pag. 15 urmatoarea viziune ideala asupra modului cum întrevede fratele d-lui *Iuliu Maniu* organizarea României întregite:

. . . .
Arma Daciei va fi cultura,
Nu lenea, nepăsarea, băutura,
Dar nu cultura de spoială,
Ci cea dreaptă, națională...
Ostașul să-și curețe arma,
Nu șeadă în mână cu peana;
Doftorul găsească leacuri,
Nu umple casa cu fleacuri;
Avocatul să tot ghicească,
Pe cel necopt să-l mântuiasca,
Să 'nțeleagă ce-i în dos,
Să nu cadă procesul jos;
Judele cu pravilele,
Să nu strâmbe datinele;
Fiecare cu ale lui pene
Să zică voios: Bre! Ce mai faci, nene?

Este imposibil ca cititorul să nu rămâna extaziat în fața puternicului talent poetic și a imaginației sclipitoare, ce transpiră din

---

1) Vezi în *„Universul"* No. 72 din 29 Martie 1929, un luminos articol semnat de obiectivul și talentatul ziarist *Alex. Hodoș.*

versurile bardului dela *Cluj*. El a întrecut până şi pe vestitul poet *State Prodănescu*, care scria:

Foaie verde lapte acru,
Rau mă dor călcâiele
Şi-aşi mânca zăpadă fripta, etc.

ROMÂNIA GUVERNATĂ PRIN PUTEREA MAGICĂ A „IERBEI FIARELOR"

Şi acum, drept ultima proba a seriozitaţii şi intelectului fratelui d-lui *Maniu*, rog pe cititor sa nu vază nici o exageraţie în următoarea naraţiune, pe care mi-a facut-o, acum 4 ani, un distins general, care a comandat un timp îndelungat la *Cluj*:

— Intr'o zi ordonanţa îmi anunţa neaşteptata vizită a d-lui *dr. Casin Maniu*, pe care avusesem plăcerea să-l cunosc cu câtă-va vreme mai înainte. Bine înţeles, l'am primit cu prevenienţa ce se cuvenea unui profesor universitar şi frate al d-lui *dr. Iuliu Maniu*. Abia intrat în birou, d. *dr. Casin Maniu* m'a uimit făcându-mi următoarea declaraţie: *„Domnule general, am venit să-ţi comunic că sunt în culmea fericirei. Inchipuieste-ţi, azi dimineaţa un ţăran din părţile Gilăului mi-a adus miraculoasa* **„iarbă a fiarelor"**, *cu care, după credinţa poporului, omul poate face tot ceeace doreşte în viaţă. Eu n'am să mă folosesc de ea, dar am s'o dau fratelui meu Iuliu, ca să fericească România!"* Fara să-l contrazic, am lasat pe bietul filosof să se simtă fericit, dar, după plecarea lui, 'mi-am făcut cruce şi mi-am zis:
— Pe bune mâini o sa ajungă România sudorilor noastre de sânge!

Intr'adevar, România Mare a şi ajuns pe „mâini bune", în luna Noembrie, anul Domnului 1928, aşa cum prevedea distinsul general, spre a o „ferici" d. *Iuliu Maniu*, destramându-o şi aducându-o în situaţiuni din cele mai tragice. Şeful partidului naţional-ţaranist, graţie puterii magice a „ierbii fiarelor", a stăpânit Ţara românească ca pe o provincie ocupata timp de 2 ani, în condiţiuni din cele mai umilitoare şi mai dezastroase pentru toate clasele sociale, aşa, cum nici-odata nu 'i-a fost hărăzit sa traiasca.

A fost ursit României sa treacă şi prin calvarul stapânirei fraţilor noştri „uniţi" din Ardeal. In viaţa popoarelor se întâmpla câte-odata, mai ales în vremuri de mari crize politice, ca bărbaţi, plini de o spirochetică moştenire, să funcţioneze o bucata de timp, în faţa mulţimei febrile şi lesne crezătoare, ca genii sclipitoare, cu misiuni *ad-hoc*, înzestrate de zânele istoriei.

Când, în luna Ianuarie 1930, am vazut pe d. *Iuliu Maniu* afirmând, în calitatea lui de prim-ministru al României Mari, cum-ca „adevărata epocă de civilizaţie în statul român“ începe dela inaugurarea direcţiei „*Educaţiei poporului*“, ataşata pelânga ministerul sanataţii publice şi pusă sub conducerea scriitorului *Liviu Rebreanu,* „unit“ şi el, mi-am pus, îngrijorat, întrebarea daca nu cumva această injurie nemeritata la adresa statului şi poporului român este manifestarea unei boale cu încântari curioase şi care în medicină îşi are numele ei bine precizat.

Ca Român ardelean, nu pot decât sa regret fenomenul dureros, care, în urma diverselor panglicarii patetice, ca şi a pretenţiilor şi năzbâtiilor lipsite de logica ale d-lui *Iuliu Maniu,* ne prezinta pe fostul prim-ministru de pâna eri al României Mari, frate mai mic al d-lui dr. *Casiu Maniu,* în lumina turbure a unui bolnav academic, pe care numai când incoherenţa vorbelor şi a faptelor vor intra mai adânc în examenul vecinic scrutator al opiniei publice, admiratorii lui fanatici de până deunazi îl vor parasi şi vor lua măsuri pentru înlocuirea fantoşei.

PENTRU GENERAŢIILE VIITOARE

Pentru-ca generaţiile viitoare să aiba de ce râde sau de ce sa se înfioare, voiu termina acest capitol, înşirând înca câteva din isprăvile, care caracterizeaza deasemenea lamentabila activitate a faimosului Consiliu dirigent:

1. Infiinţarea vamii dela *Timişul-de-jos* (lânga *Predeal)* şi *Câineni* între Ardealul desrobit şi ţara-mamă.

2. Opreliştea casătoriilor între fiicele Ardealului şi fiii vechiului regat.

3. Incalificabila lipsa de delicateţe faţa de marii barbaţi *Ion I. C. Brătianu, Take Ionescu,* generalul *Averescu* şi *N. Iorga*, cărora cu ocazia primelor alegeri parlamentare din România Mare, facute în Octombrie 1919, nu li-s'a facut cinstea de a li-se oferi candidaturi în Ardeal, pentru a carui eliberare au muncit, au asudat, au suferit şi au încăruntit.

4. Interzicerea aplicată Ardelenilor, stabiliţi înainte de rasboiu în vechiul regat, de a candida în aceste alegeri în judeţele ardelene, unde s'au născut, fiind consideraţi ca ciumaţi şi netrebnici, deşi

fie-care din ei puseseră câte o pietricică la edificiul României Mari de azi, ai cărei profitori nesăţioşi sunt tocmai robii de eri, deveniţi înfumuraţii nababi ai zilelor de azi.

Ma opresc aci, căci e destul. Cititorul va înţelege desigur ca toate aceste manifestaţiuni din partea conducătorilor partidului naţional din Ardeal sunt suficiente ca să-i claseze în rândurile oamenilor lipsiţi şi de judecată, şi de patriotism şi de elementarul sentiment al gratitudinei umane.

CAPITOLUL III.

ARIVISMUL ARDELEAN ŞI AUTORII LUI

Am avut ocazia sa cunosc de multă vreme pe *Alex. Vaida* şi *Iuliu Maniu:* pe primul din timpul studiilor ce făceam împreuna la liceul român din *Braşov* (1885—1888), iar p'al douilea din anii 1909 şi 1910, când era deputat, la *Budapesta,* unde fusesem trimis de regretatul *C. Mille,* directorul ziarului *„Adevărul“,* spre a sta de vorbă cu deputaţii români şi a le lua interview-uri asupra rostului politicei româneşti d'atunci, pe seama cititorilor numitului ziar, care îmi încredinţase conducerea rubricei cu privire la mişcarea politica din fosta Ungarie. Am avut deci destul timp d'atunci şi până azi să le urmăresc întreaga activitate, să-i studiez şi să-mi fixez convingerea asupra întregei lor acţiuni politice.

După atâţia ani de observaţiuni şi studii, am ajuns la convingerea că şi unul şi altul sunt bântuiţi de anomalia *arivismului,* care consista în dorinţa de a se pune în evidenţă, de a se impune, de a juca un rol, de a domina. Cum la ariviştii politici, elementul brutal şi egoist este inseparabil de *eu*-l propriu, iar iluzia de atotputernicia lor îi împinge la exces şi îi face să piardă sentimentul masurii în afirmaţiile şi acţiunile lor, nu este greu de a constata *arivismul* celor doi *Herostraţi* ai României noastre de azi.

Nu mă pot întinde prea mult în cadrul acestei lucrări asupra tarei patologice a ariviştilor *Vaida* şi *Maniu.* Dar întreb: oare *austrofilismul* lor primejdios dinaintea şi din timpul răsboiului, încercarea ratata de a pune pe tapet în marea adunare dela *Alba Iulia* (1 Decembrie 1918) chestiunea autonomiei Ardealului, refuzul de a încheia în 1921 o înţelegere politica cu marele *Ion I. C. Bratianu* şi de a face ucenicie în guvernul său dela 1922—1926, abţinerea scandaloasă dela serbările încoronarii (15 Octombrie 1922), apoi demagogia desmăţată din timpul opoziţiei, care a culminat în „revoluţia“ caraghioasă dela *Alba Iulia* (6 Maiu 1928),

cu finalul venirii la putere (10 Noembrie 1928), ca şi suspendarea puterilor Regenţei la moartea regentului *G. Buzdugan,* (9 Octombrie 1929) şi însuşirea lor de către avocaţelul dela *Blaj,* oare crimele şi omorurile din alegerile judeţene şi comunale (Martie 1930), ca şi brutalizarea invalizilor de răsboiu din Calea Victoriei (11 Aprilie 1930) etc., nu sunt tot atâtea semne ale ambiţiilor nebuneşti, care obsedeaza şi formeaza caracteristica psicho-patologiei morbide a d-lor *Iuliu Maniu* şi *Alex. Vaida?*

Aşi mai putea vorbi şi de *exhibiţionismul* psiho-patologic al lui *Vaida* cu „Miss România" *(Magda Dimitrescu)* din vara anului 1929, dar mă opresc, constatând numai ca toţi ariviştii politici sunt amatori şi chiar partizani ai tuturor exhibiţiilor de prost gust.

Dacă cititorul va examina şi exhibiţionismul altor conducatori ai partidului naţional din Ardeal, ca *dr. Aurel Dobrescu,* autorul jafului pădurilor din Ardeal, *dr. Romulus Boila* cu sutele de milioane de lei aruncate din punga statului, sfidator şi fara mustrare, în buzunarele funcţionarilor unguri, cari au refuzat sa depună juramântul de credinţa statului român, apoi al analfabetului *Sever Bocu,* cel care a insultat memoria marelui rege *Ferdinand I* şi a tăgăduit meritele neperitoare ale eroicei armate române în rasboiul pentru întregirea neamului, va putea lesne constata câtă dorinţă violenta şi continua, de a se îmbogăţi, de a parveni, cât orgoliu şi câta vanitate bolnăvicioasă manifestă majoritatea partizanilor Herostraţilor *Maniu* şi *Vaida.*

PRIMELE MANIFESTĂRI ALE ARIVISMULUI

Arivismul s'a ivit în Ardeal de-odată cu înfiinţarea Consiliului dirigent, care era distribuitor de slujbe şi onoruri. Elemente tinere şi fără nici un trecut politic aveau pretenţii de funcţiuni înalte şi rentabile: miniştri sau cel puţin prefecţi Cazul „nepotului" *dr. Romulus Boilă* devenise tipic şi contagios. De posturi modeste în magistratura sau administraţie nici nu voiau să audă. Numai când criza economica s'a înteţit, consimţeau sa primească şi slujbe mai modeste, însa fara examene şi în contra dispoziţiilor legilor în vigoare, care, neputând fi călcate, au deslănţuit ura Ardelenilor faţa de „regaţeni". Insuşi d. *Gr. Iunian,* fostul ministru de justiţie, acest *„câine de regaţian"*, cum il gratifică unii fraţi din Ardeal, a cazut la un moment dat victima valului de ura ardeleană.

Incet-încet, arivismul s'a întins ca o molimă. El s'a manifestat mai pe faţa în primul Parlament al României Mari, care, în afară

de şedinţele regulamentare dela Camera şi Senat, funcţiona în permanenţa şi noaptea la „Clubul Majestic", discutând faptele şi afacerile miniştrilor *V. Bontescu* şi *Aurel Vlad,* până 'i-a silit să demisioneze. In scurtă vreme, arivismul a devenit barometrul moral al politicianilor ardeleni. Puterea şi influenţa lor era în vecinic neastâmpăr pentru dărâmarea celor cu situaţiuni frumoase şi rentabile. Ridicarea unuia provoca invidia la alţi o sută de amatori, cari nu-l iertau până nu-l vedeau debarcat, căci ariviştii nu se înţeleg între ei şi ajung prada geloziei îndată ce unul pune mâna pe un loc mai bun.

ARIVISMUL COLECTIV

Cu vremea arivismul individual a creiat arivismul colectiv, care s'a manifestat cu o putere şi neruşinare fără pereche, mai ales în timpul guvernului d-lui *Iuliu Maniu,* care, cunoscându-şi partizanii, a luat demisiile în alb tuturor deputaţilor şi senatorilor, ca măsura de asigurare a puterii şi apoi de domptare a parazitismului politic. Dar măsura luata de d. *Maniu* a fost un simplu paliativ şi astfel s'a ajuns la acea formidabila confuzie în idei, în aspiraţiuni, în maniera de a trai şi de a acţiona. Intreaga legiferare a guvernului *Maniu* poarta stigmatul arivismului, caracterizat prin ghiftuirea partizanilor, prin incoherenţa, confuzie, verbomanie şi dispoziţii perplexe şi sucite. Legea administrativă este cea mai vie dovada, ca sa nu mai vorbesc de altele.

Timp de 2 ani, ţara a asistat la spectacolul degradator al goanei după o rapida îmbogaţire, de parvenire şi strălucire cu ori-ce preţ şi cu ori-ce mijloace. Un singur cuvânt da nota tendinţelor şi idealului existenţei lor: *arivismul.*

Pe mulţi dintre aceştia, pasiunea arivismului insolit 'i-a facut să nu mai cunoasca frica, ruşinea şi teama de ridicol. Posibilitatea de a putea face faţa scumpetei crescânde a vieţii, exageraţiunea beneficiilor şi speculaţiile lucrative erau singurul lor ideal, iar cine îndrăznea sa le stea în cale era lovit cu arma calomniei, care face parte din arsenalul parazitologiei sociale.

Arivistului îi surîde sa se vorbească mereu de dânsul, tot astfel precum îl încântă să fie totdeauna şi pretutindeni în primul rând Adoră sa se plimbe în automobil *Lincoln,* cumparat cu banii statului, să insulte memoria regelui fauritor de ţara, armata desrobitoare şi bărbaţii mari ai ţarei, numai din orgoliul de a se ocupa

presa de el şi de ispravile lui. Cazul *Sever Bocu* este elocuent. Numai puţin al deputatului *Emil Şelariu* dela *Haţeg,* care a pus consiliul comunal din acest oraş să schimbe numele unei străzi principale din acela de *„Ion I. C. Brătianu“* în cel de *„Muzsványi“,* fost primar pe timpul regimului maghiar, care trăeşte azi la *Budapesta* şi înjură România. Infamiile, ori-cât de odioase ar fi ele, nu sperie pe arivist, care n'are nici ruşine, nici teama de ridicol. Aşa 'i-a fost dat vechiului regat să vaza cum o asociaţie de aventurieri politici din Ardeal duc cea mai desmăţată viaţă într'o vreme de mizerie generală, care distruge vlaga unei naţiuni întregi; să vază cum oameni, cari înainte abia aveau o modestă existenţă, îşi permit azi sfidarea unei societăţi, care îşi câştiga mijloacele de viaţă printr'o munca din cele mai grele; cum indivizi suspecţi, simpli agenţi electorali, rude ale fruntaşilor guvernamentali, calatoresc pe socoteala statului în tot cuprinsul Europei sau cum încasează comisioane de milioane dupa urma concesiunilor scandaloase şi cum poseda însemnate depozite de bani la băncile din ţară şi din străinătate.

Aceasta este şcoala, pe care au facut-o şi au tolerat-o în Ardeal d-nii *Maniu* şi *Vaida.* Motivul e simplu. Aceşti doi matadori ştiu că toţi ariviştii apreciază valoarea prestigiului lor politic ca pe o putere misterioasa şi care constitue resortul puternic al dominaţiunii.

La rândul lor, d-nii *Maniu* şi *Vaida* ştiu deasemenea ca arivistul nu este un om liber şi nici nu poate fi. De aceea el este obligat să ţină la casta lui, la partidul lui, cât timp îşi poate face treburile.

Graţie acestei şcoale nenorocite şi imorale, în partidul naţional din Ardeal este azi generală credinţa că *ori-cine* poate ajunge, în România Mare, la cele mai înalte funcţiuni şi onoruri, dacă este membru al acestui partid „regnicolar“ şi atotputernic. Cum însă, prin ce mijloace şi pe ce cai, nimeni nu se întreabă. Principalul este slujba şi succesul, caci acestea fac admiraţia lumei şi nu individul.

Impotriva acestei mentalităţi josnice şi imorale trebue să se ridice ori-ce conştiinţa onestă din această ţară, nobilă şi generoasă, care, în nemarginita sa dragoste pentru Ardeal, a permis advocatului dela *Blaj* s'o considere drept un laboratoriu al celor mai stupide, mai costisitoare şi mai primejdioase experienţe din câte a putut cunoaşte dealungul istoriei sale politice.

CAPITOLUL IV.

PSICHOZA ANULUI 1919 ŞI AJUNGEREA CONDUCĂTORILOR PARTIDULUI NAŢIONAL LA GUVERNAREA ŢĂRII

Anul 1919, dupa desavârşirea unitaţii noastre naţionale, începea pentru România Mare sub augurii cei mai fericiţi: *victorie, unire* şi *reforme* (exproprierea şi introducerea votului universal). Toţi aceia, cari pusesem câte o pietricică la măreaţa înfăptuire a aspiraţiilor legitime ale neamului nostru, nutream speranţa că printr'o sincera apropiere sufletească cu toţi fraţii eliberaţi, prin dragoste frăţească, respect reciproc şi printr'o muncă conştientă din partea tuturor, vom reuşi să punem fără întârziere baze temeinice noului stat român întregit.

In cursul anului 1919, un curent nou, o psichoză neaşteptata îşi face drum în opinia publică din vechiul regat şi mai ales la *Bucureşti.* El era de fapt în mare parte urmarea firească a desmaţului germanofil din cei 2 ani de neutralitate, ca şi a suferinţelor de tot soiul, inherente starii de răsboiu, dupa intrarea României în acţiune.

Intr'adevar, în vechiul regat, atât printre locuitorii baştinaşi, cât şi printre cei de origine din Ardeal, încep să se pună mari nadejdi în puterile, talentele şi puritatea morală a elementelor ardelene şi se articuleaza cu viu glas chemarea lor la munca şi la conducere, cu convingerea că numai ei vor fi în stare să rupă cu unele practice învechite din guvernarea ţării şi să introducă încetul cu încetul în diferitele ramuri ale administraţiei şi vieţii de stat o parte cel puţin din ceea-ce credea la *Bucureşti* că formează sănătatea morală a poporului român de pe versantul vestic al Carpaţilor.

Şi nu erau de loc puţini aceia, cari hrăneau o asemenea credinţa şi cari priveau în conducătorii Românilor din Ardeal pe nişte

adevaraţi *„supra-oameni“*, singurii capabili sa aduca un duh nou şi mântuitor, sa dea ţarii o încredere deplina în forţele ei vii şi s'o remonteze întâiu sufleteşte şi apoi economiceşte, ca sa facă să se uite cât mai repede lipsurile şi durerile recente, îndurate toate numai de dragul desrobirii Ardealului, atât de mult iubit şi aşteptat.

Aproape întreaga suflare intelectuală din regat era fascinată de aceasta falsă credinţa. Nu erai la modă, ba chiar erai taxat de rau român, dacă ai fi crezut alt-fel. Toată lumea era dornica de ceva nou şi cerea sa vie la cârma ţarii *oameni noui;* toată lumea se arăta sătulă de oamenii vechi, cari, deşi îşi făcusera întreaga datorie, realizând cel mai măreţ act din istoria neamului: *unitatea naţionala a tuturor Românilor,* totuşi din cauza multelor rechiziţii, a refugiului, a doliului din aproape fie-care casa etc., pretindea o schimbare, pe care în credinţa ei deşartă, cum s'a dovedit curând, nu puteau s'o aduca decât fraţii din Ardeal, plamadiţi din aluatul sanătos, din sângele curat şi nebizantinizat al Ardealului!

Nu este desigur de mirare daca aceasta noua mentalitate, aceasta auto-sugestie, care îmbrobodise ca într'un fel de orb al gainelor spiritul public din regat, a trecut repede vitrega graniţă de odinioara a Carpaţilor, provocând şi printre conducatorii Ardelenilor speranţe şi apoi pretenţii mai mari decât puterile lor reale, pozând din ce în ce mai mult în salvatorii destinelor României-Mari.

Şi nu era oare logică această prezumţioasă atitudine a fraţilor noştri din Ardeal, când publicul intelectual din regat spunea şi cerea aproape în cor: sa vie Ardelenii să ne scape de greşelile guvernelor trecute, învechite în rele, să ne dea ei o noua îndrumare sanatoasa, deschizând largi ferestrele edificiului naţional, pentru a intra în politica ţarii întregite aerul curat şi vivificator al priceperei, cinstei şi moralitaţei neprihanite de peste munţi?!

In aparenţa, *da*, dar numai pentru mulţimea greu încercată de rasboiu, din vechiul regat, care atunci, mistuită de frigurile unei schimbari în politica interna a ţărei, implora inconştient venirea la cârma a *oamenilor noui* din mândrul şi sanatosul Ardeal.

Dar acest raţionament nu putea fi logic decât pentru oamenii cu judecata strâmta sau superficiala, cuprinşi de o fulgeratoare miopie politica, complicata cu nesocotirea celor mai elementare fenomene sociale şi politice, care formează esenţa artei de a conduce un popor sau un stat, iar nici decum pentru nişte barbaţi politici lipsiţi de experienţa şi cari tot timpul n'au facut în Ungaria decât o

politica de darâmare şi negaţiune, cum era cazul fraţilor ardeleni, cari tocmai prin faptul că s'au lăsat seduşi de strigătele trecatoare şi zorite ale Bucureştenilor, ca sa vie ei cu luminile lor dela *Cluj* la *Bucureşti* în scop de suprema conducere a trebilor complexe ale României-Mari, au dovedit o complectă absenţa de maturitate politică.

Bun simţ şi maturitate politica ar fi dovedit fraţii din Ardeal numai în cazul când s'ar fi mulţumit cu rolul de modeşti colaboratori cu partidele politice din vechiul regat şi în special cu partidul liberal, organul puternic al realizării politicei instinctului naţional, şi s'ar fi mărginit la rolul calului „de *legău*" — al treilea — la carul statului român, iar nu sa traga numai ei la dreapta şi la stânga oiştei, ca şi când ar fi fost nişte cai încercaţi la drum şi obicinuiţi cu povara.

Arivismul ardelean a învins însa dreapta judecata şi astfel în 6 Decembrie 1919 *Alex. Vaida* primeşte greaua sarcină de a lua asupra-şi conducerea destinelor României, după-ce marele *Ion I. C. Bratianu* se retrasese dela conferinţa păcii şi demisionase dela guvern în 12 Septembrie (1919), precum facuse şi guvernul urmator, prezidat de generalul *Artur Vaitoianu*, pe tema ca consiliul suprem al marilor puteri nu ţinea seama de tratatul de alianţa al României încheiat cu ele în 1916 şi hotarîse sa impuna României condiţiuni de pace inacceptabile, ca ciuntirea Banatului şi chestia minoritaţilor, pe care ea nu le putea primi, deoarece erau incompatibile cu demnitatea, neatârnarea şi interesele sale politice şi economice.

Aceasta era de altfel convingerea unanimă a tuturor membrilor guvernelor *Bratianu* şi *Văitoianu*, atât a celor din vechiul regat, cât şi a celor ce reprezentau toate ţinuturile desrobite şi unite, printre cari figurau şi *Alex. Vaida*, care fusese delegatul Ardealului la conferinţa păcii din *Paris*.

CAPITOLUL V.

GUVERNUL VAIDA ŞI SCURTA LUI DURATĂ

După-ce şi guvernul generalului *Văitoianu,* fidel politicei demne trasată de *Ion I. C. Brătianu,* refuză să semneze tratatul de pace cu Austria (dela *St. Germain),* spunând că daca ar fi fost silit sa-şi puna semnătura pe acest tratat, mai înainte 'şi-ar fi frânt spada şi apoi ar fi cerut să 'i-se taie mâna, cu care ar fi trebuit să-l iscălească, arivistul *Alex. Vaida* acceptă însărcinarea dată de marele rege *Ferdinand I* de a forma el, ardeleanul, un guvern de *„sărut mâna“,* luându-şi obligaţia de a semna tratatul, prin care ni-se ciuntea Banatul şi ni-se impuneau condiţii din cele mai umilitoare în ce priveşte tratamentul minorităţilor, deşi noul prim-ministru român asigurase pe *Ion I. C. Brătianu* că şi el este partizanul politicei de rezistenţa.

Noul guvern, cu colorit pronunţat ardelean, era compus astfel: *Alex. Vaida,* preşedinte de consiliu şi ministru de externe, generalul *Averescu* la interne, generalul *Răşcanu* la răsboiu, *dr. Aurel Vlad* la finanţe şi ad-interim la industrie, *dr. Victor Bontescu* la domenii, *Octavian Goga* la instrucţia publică şi culte, *Mihai Popovici* la lucrările publice, *I. Pelivan* la justiţie, *I. Inculeţ, P. Halipa, dr. I. Nistor, dr. Ştefan C. Pop* şi *dr. I. Cantacuzino,* miniştrii fără portofoliu.

In ziua, în care membrii noului cabinet depuneau juramântul (6 Dec. 1919), *Alex. Vaida* vizita pe toţi miniştrii acreditaţi ai aliaţilor, comunicându-le politica lui de *„sărut mâna“* şi declarându-se gata să semneze tratatul de pace cu Austria. In aceeaşi zi, *Alex. Vaida* telegrafia la *Paris* d-lui general *C. Coandă,* delegatul României pelângă conferinţa păcii, autorizându-l să semneze (8 Decembrie) tratatul cu Austria, fără a mai aştepta votul primului Parlament al României Mari, care se întrunea la 9 Decembrie, adică a doua zi după semnare.

Slugarnicia, timiditatea şi îngustimea de vederi sunt caracteristica guvernului prezidat de *Alex. Vaida.* In efemera-i şi scurta-i viaţa de 3 luni de zile, a mers din criză în criză ministerială. După 9 zile (15 Dec.), d-nii general *Averescu* şi *Oct. Goga* ies din guvern pe tema neînţelegerilor fuziunei *„Ligei poporului“* cu partidul naţional şi pe tema disolvării noului Parlament. Guvernul a fost complectat cu *I. Mihalache* la domenii, profesorul *I. Borcea* la instrucţia publica, *Victor Bontescu* trecând dela domenii la departamentul industriei, iar *Aurel Vlad,* luând pelânga finanţe şi ministerul de interne.

In ziua de 16 Decembrie 1919, guvernul, astfel remaniat, se prezinta în faţa Camerei deputaţilor, spre a desvolta *Alex. Vaida* programul *„blocului“,* adică a celor 5 partide, care formau majoritatea guvernamentală (naţionalii ardeleni, ţărăniştii din vechiul regat, partizanii d-lui prof. *N. Iorga,* apoi Basarabenii şi Bucovinenii).

PRIMUL DISCURS AL LUI VAIDA ÎN PARLAMENTUL ROMÂNIEI MARI

In acea vreme, numai foarte puţini Români din vechiul regat ştiau că noul prim-ministru al României Mari fusese în tot timpul rasboiului unealta Habsburgilor împotriva României. Personal cred ca toţi aceştia, cunoscând bine culisele diplomaţiei internaţionale, ca şi greutaţile ce trebuiau învinse cu iscalirea tratatului de pace, care impunea României ciuntirea Banatului şi clauza umilitoare cu tratamentul minorităţilor, au înlesnit chiar însarcinarea lui *Vaida,* de către rege, cu formarea guvernului, în scopul de a se convinge dacă acest fruntaş ardelean, cu un trecut atât de păcatos, va avea curajul să accepte înalta misiune ce 'i-se oferea şi daca, acceptându-o, va consimţi, tocmai el ca ardelean, sa semneze tratatul ce ni-se prezinta şi care contrasta flagrant cu stipulaţiunile din convenţia politica încheiată de *Ion I. C. Brătianu* în ziua de 4/17 August 1916 cu Puterile Antantei la *Bucureşti.*

Ei bine, orgoliosul şi cinicul *Alex. Vaida* a primit, fără nici o mustrare de conştiinţa, sarcina de a forma guvernul şi, venind la Cameră, declara, între altele, următoarele:

„Progresul realizat de ţara mamă în ultima jumătate de veac dovedeşte că generaţia mare, care a întemeiat regatul, îl clădise pe temelii solide. Dar opera ei epocală mai produce şi alte efecte. Jur-împrejur, prin rândurile Românilor asupriţi, amorţeala seculară dispare ca atinsă de varga

fermecată a unei zâne. Mari mişcari politice iau naştere. Dincolo de munţi, în Bucovina, în Basarabia, Românimea se agită, tinzând spre libertate şi unitate naţională.

„Teama oligarhiei maghiare de tendinţele româneşti spre unitate contribue la precipitarea răsboiului mondial.

„Cu prevedere înţeleaptă, România îşi ia locul alaturi de acele Puteri, care se luptau pentru apararea principiilor generoase, fară de care naţiunile nu pot exista şi statele nu se pot susţine.

„Intrata în luptă, România îşi face cu prisosinţă datoria faţă de fraţii robiţi, cât şi faţa de marii ei aliaţi“.

Este interesant de constatat — şi faptul are importanţa lui — că *Vaida* vorbeşte numai de agitaţiile politice şi tendinţele Românimei din Bucovina şi Basarabia spre libertate şi unitate naţionala, pe când de atitudinea Ardealului tace chitic, mărginindu-se s'o mascheze cu teama oligarchiei maghiare. Nedemnul prim-ministru îşi avea rezoanele sale, care apasau asupra conştiinţei sale turburate sub greutatea actelor de trădare, îndreptate împotriva politicei înălţatoare şi conştiente a României.

Relativ la iscalirea tratatului de pace, *Al. Vaida* declara în aceiaşi şedinţa:

„Cum ruptura aliaţilor cu noi era iminenta, cum nimeni nu voia să ia raspunderea, m'am hotărît sa iau eu asupra mea sarcina iscălirii tratatelor litigioase.

„M'am hotarît în convingerea că nu e permis să riscam a pierde macar o părticică din ceeace s'a dobândit cu atâtea jertfe, cu atâtea vieţi de eroi, cu atâtea fericiri familiare distruse“.

„Nu dela hrisoave atârnă suveranitatea şi libertatea unui neam, ci dela voinţa sa de a se validita. *Pentru moment, s'ar fi putut urma o politica de rezistenţa numai în cazul când ea ar fi fost cu stăruinţa pretinsă şi susţinută de întregul neam şi dacă resursele noastre materiale şi morale ar fi putut da faţă într'o măsură corespunzătoare acestei pretenţii unanime“.*

Astfel castelanul dela *Olpret*, ca un perfect *Frizzo-Fregoli*, deşi fusese al douilea delegat al României la conferinţa păcii şi luase angajamente faţa de primul delegat *Ion I. C. Brătianu* ca va continua politica de rezistenţă şi nu va consimţi la iscalirea tratatelor litigioase şi la ciuntirea Banatului, juca rolul fostului cancelar german *Bethmann-Hollweg*, care considera tratatele diplomatice drept nişte simple fiţuici de hârtie, fără nici o valoare.

Peste 5 ani, acelaşi *Vaida*, care trădase de fapt chestia Banatului, a avut tristul curaj să acuze el de trădare, în aceeaşi

chestie, pe însuşi marele *Ion I. C. Bratianu*, pentru-ca a fost nevoit sa ratifice, prin Parlament, marea greşeală comisă de primul ministru ardelean la 1919.

Intr'adevăr, „*Gazeta Transilvaniei*" (de Dumineca, 13 Ianuarie 1924) scria cu neruşinare următoarele:

„*Numele d-lui* Ion Brătianu *ramâne pe veci pecetluit cu ruşinea aceasta*, **cu actul de trădare faţă de Banatul românesc".**

Buna credinţa şi cinstea politică a fostului spion austriac sunt demne de şcoala, în care 'şi-le-a însuşit.

Istoria nepartinitoare va înregistra că a trebuit sa fie la cârma României Mari ardeleanul *Alex. Vaida*, ca sa iscalească cu inimă uşoară şi fără să protesteze ciuntirea sacrilegă a Banatului. Ori-care „regaţian" 'şi-ar fi pus semnătura pe acest tratat, ar fi fost desigur taxat ca tradător de neam de catre „marii patrioţi" ai Ardealului şi în primul rând de *Alex. Vaida*. Cum mintea nu se vinde şi nici nu se cumpăra, arivistul *Alex. Vaida* 'şi-a supus capul şi la această umilire, numai de dragul puterii, care, cu toate acestea, n'a avut decât durata unei flori de primavară.

Discursului-program, rostit de *Alex. Vaida,* în prima Camera a României Mari, 'i-a răspuns a doua zi (17 Dec. 1919) *Ion I. C. Brătianu* printr'o mare şi luminoasa cuvântare, al carei patriotism şi înalţime de vederi politice au electrizat întreaga adunare şi au făcut să amuţească pe toţi pigmeii şi sub-epigonii, cari, prin aplausele inconştiente, cu cari ţineau sa sublinieze unii ignoranţi discursul de apărare al lui *Marghiloman*, credeau ca vor putea scădea meritele şi întuneca opera uriaşă a fauritorului României Mari.

SCURTA VIAŢĂ A GUVERNULUI VAIDA

După intrarea în guvern (28 Dec. 1919) a d-lui *dr. N. Lupu* ca ministru de interne, impus de d. *N. Iorga*, care era preşedinte al Camerei, şi după votarea de către Cameră, tot în acea zi, cu mare însufleţire, a proiectelor de lege pentru unirea Basarabiei, Bucovinei şi Ardealului cu patria-mama singura lucrare serioasă a primului Parlament al României Mari — *Alex. Vaida* a plecat, pela mijlocul lunei Ianuarie 1920, la *Paris*, ca sa consfinţească încă odată ciuntirea Banatului, calcând principiul integrităţii acestui ţinut, considerat ca unul şi indivizibil. Cu girarea afacerilor preşidenţiei consiliului de miniştri a fost însarcinat d. *dr. Ştefan C. Pop*, ministru fără portofoliu.

Conflictul ivit între ministrul de finanțe *dr. Aurel Vlad* și marele cartier general al armatei, care prin organele sale militare prinsese o mare contrabanda de 200 milioane de coroane, introduse dela *Budapesta* în țara printr'un permis eliberat în neregula de resortul finanțelor din *Cluj*, caci n'avea număr de înregistrare, conflict urmat de o provocare la duel a d-lui *Vlad* de catre colonelul *Antonescu* dela marele cartier general și apoi de scuze din partea nesocotitului ministru de finanțe, facute chiar în Parlament; pe de alta parte nepotismul, care devenise lege pentru distribuirea demnitaților și slujbelor de către consiliul dirigent din *Cluj*, ajuns să fie detestat până și de cel din urmă țăran ardelean; apoi slăbiciunea guvernului față de manifestațiile din ce în ce mai îndrăznețe ale comuniștilor, cari fluturau steagul roșu al lui *Lenin* pe Calea Victoriei, pecetluisera fară apel soartea guvernului *Vaida*.

CUM A FOST ÎNLĂTURAT DELA PUTERE GUVERNUL VAIDA ?

Regele *Ferdinand I* hotărîse înca din a doua jumatate a lunei Februarie (1920) concedierea guvernului sau, care era lipsit de coheziune, de priceperea de a guverna și de a garanta ordinea fața de pericolul bolșevic.

Fostul ministru *Alex. C. Constantinescu*, care cunoștea gândul regelui și care simpatiza mult pe d. *Șt. Cicio Pop*, loc-țiitorul de prim-ministru, se prezintă, pela începutul lunei Martie, în vizita la „baciu“ *Pop*, premierul prin delegație, și îi dă să înțeleaga că ar fi bine sa cheme pe *Vaida* în țara. La întrebarea „baciului“ *Pop* că de ce să-l cheme, raposatul *Alecu Constantinescu* 'i-se adresează cu cuvintele:

Bine, frate *Ștefane*, spune-mi tu mie cum crezi ca merge țara noastră? Bine sau rau?

Foarte bine, răspunse *Cicio Pop*, care habar n'avea de gravitatea ce o prezentau manifestațiile comuniste, considerate de el ca niște simple manifestații nevinovate.

Asculta, frate *Ștefane*, îi zise atunci bunul sau prieten *Alecu Constantinescu*: Noi am moștenit țara aceasta frumoasă dela părinții, moșii și stramoșii noștri, cari ne-au pus la inimă să îngrijim de ea, ca să nu se prăpadească. Cum bine vezi, noi am ținut seama de porunca lor, căci nu numai că am păstrat neatinsă moștenirea, dar am și mărit-o. Află dela mine că țara merge spre

prapastie, dacă nu veţi lua severe şi urgente măsuri împotriva comuniştilor distrugători.

— Bine, coane *Alecule,* dar nu s'a întâmplat nimic pân'acum!

— Nu s'a întâmplat nimic, dar desigur o să se întâmple, riposta conu *Alecu*. Vrei tu, frate *Ştefane*, să ne pierdem şi moştenirea primita şi agoniseala din urmă? Desigur că nu. Atunci ascultă sfatul meu, telegrafiază-i lui *Vaida* ca cel mult peste o săptămână să vie in ţara, căci e nevoie de el aici.

„Baciul" *Ştefan Pop* — îmi spunea odata regretatul *Alecu Constantinescu* — a telegrafiat, ce e drept, lui *Vaida,* care era la *Londra,* sa se întoarca în ţară cât mai repede. Insa el întârziând, regele *Ferdinand* 'şi-a concediat guvernul, în absenţa primului ministru titular, în ziua de 13 Martie 1920, însarcinând pe d. general *Averescu* cu formarea noului-minister, care în aceiaşi zi a şi depus juramântul, nedând astfel răgaz Camerei să voteze proiectul reformei agrare, propus Parlamentului de d. *I. Mihalache,* ministrul agriculturei, pe cale piezişă, adică din iniţiativă parlamentara, deci fară mesagiu regal. Ca lovitură demagogică şi plină de pericole, legea propusa prevedea exproprierea totala a ·pamânturilor, dar asta numai de năcaz că se apropia funia de par pentru efemerul guvern al lui *Alex. Vaida.*

Cauzele reale ale căderii guvernului *Vaida* au fost: Ruşinea incapacitaţii, dublata de primejdia spiritului anarchic, şi îndrăzneala inconştienţei, dublată de destrămarea demagogiei. Viaţa neamului românesc, neputând servi ca laboratoriu de experienţă în felul laboratoriului din *Viena* al asasinatului archiduce *Francisc Ferdinand,* in care *Alex. Vaida* a fost un laborant asiduu pentru întarirea Austro-Ungariei şi deci în contra realizării idealului naţional al tuturor Românilor, marele rege *Ferdinand I* 'şi-a făcut cu tactul sau recunoscut formele pentru înlăturarea guvernului său incapabil, încredinţând frânele conducerii ţarii bărbatului încercat d. general *Alex. Averescu,* azi mareşal.

Monitorul Oficial din 4 Aprilie 1920 publica decretele regale pentru desfiinţarea consiliului dirigent din *Cluj*, ca şi a directoratelor din *Chişinău* (Basarabia) şi *Cernăuţi* (Bucovina).

Din clipa concedierii sale, fără precedent, *Alex. Vaida* a devenit duşmanul ireductibil al „regăţenilor", partizanul demagogiei fără scrupul şi al celei mai deşănţate politice de ură împotriva desrobitorilor săi.

CAPITOLUL VI.

OPOZIŢIA CRIMINALĂ A PARTIDULUI NAŢIONAL. ACCENTUAREA REGIONALISMULUI ŞI DEŞTEPTAREA UREI ÎMPOTRIVA VECHIULUI REGAT

Toţi acei cari au urmarit cu atenţiune fazele atitudinei adoptate de partidul naţional faţă de vechiul regat, dela unire încoace, au avut durerea sa constate din partea conducătorilor sai o tendinţă de izolare de elementele politice din regat. Era prima manifestare, în România Mare, a şcoalei nefaste făcuta de *Alex. Vaida* în laboratoriul nefericitului archiduce *Francisc Ferdinand* dela *Viena*, unde, cum am aratat, răsuna şi struna catolicismului habsburgic, şi de d. *Iuliu Maniu* în mediul canonicilor dela *Blaj*.

Dar toate aceste manifestări necugetate au fost primite de vechiul regat cu un stoicism clasic, ca venind din partea unor copii rau năraviţi, dar capabili de îndreptare. In marea lui bucurie de a avea pe toţi fiii neamului la un loc, vechiul regat raspundea Ardealului nerecunoscător prin alegerea episcopului dela Caransebeş, *dr. Miron Cristea*, ca Mitropolit-primat al României Mari, iar gestului medieval al d-rului *V. Onişor*, care oprea căsătoriile între Ardeleni şi „Regaţeni", prin primirea solemnă a advocatului ardelean *dr. Laurenţiu Oanea*, „unit" şi el, în rândurile advocaţilor pledanţi din *Bucureşti*, chiar în vremea când barôurile ardelene refuzau sistematic admiterea advocaţilor „regaţeni" în sânul lor.

URA ŞI RĂSBUNAREA VAID-ISTĂ

Iniţiatorul acestei mişcari de separatism stupid, anachronic şi primejdios era însuşi *Alex. Vaida*, fost prim-ministru al României Mari, care din clipa în care a fost îndepărtat dela guvern, pier-

zându-şi bunul simţ românesc şi dreapta judecată şi lasându-se cuprins de ancestrala-i ură împotriva vechiului regat, pe care nu reuşise, cu toate memoriile sale, să-l anexeze sub sceptrul Habsburgilor, 'i-a jurat o crunta răsbunare. Din momentul în care fostul spion austriac nu mai era prim-ministru al statului român, Ardealul inocent trebuia ferit de „putregaiul" vechiului regat.

In primăvara anului 1920, puţine zile după părăsirea puterii, *Alex. Vaida* spunea într'un discurs ţinut în faţa alegătorilor din *Braşov* ca **„toate relele ce bântuiau Ardealul veniau dela Bucureşti!"**

Este interesant într'adevar de studiat evoluţia lui *Alex. Vaida* dupa caderea sa dela putere. Mulţi o justifică cu o spirochetica binecuvântare. Eu voiu lăsa pe cititori să judece, după fapte precise.

In luna Maiu 1920, când d. general *Averescu*, noul prim-ministru, era în turneu electoral prin Ardeal, ziarul *„Patria"*, organul partidului naţional, publica urmatoarele rânduri, care denotă paternitatea vaid-ista:

„Naivitatea ardeleana devenise proverbială asta iarnă. Atitudinea calma a partidului nostru în Parlament, sforţările de împăciuire ale şefilor ardeleni ale celor adevăraţi — făceau la Bucureşti *impresia unei lipse de experienţă sau a unei complecte docilităţi în politică. Prea puţini erau aceia, cari înţelegeau adevărul.*

„Adevărul era că, sărmanii de noi, eram sătui de vrajbă şi de faţarnicie. Dornici de înfrăţire şi de sinceritate, noi, **deprinşi a trăi cu două suflete între străini,** *abia aşteptam să putem arunca masca. Nu doar fiind-că n'am fi ştiut să fim cu două feţe! Dar n'am voit să fim.* **Am dat destulă dovadă sub Unguri că ştim purta masca.** *Insa abia aşteptam să aruncăm măştile şi la cel dintâiu prilej le-am aruncat.*

...**„Frate Ardelene! Nu-ţi rămâne decât să pui din nou masca aruncată cu atâta dispreţ!** *Dar înainte de a o pune, să ne dea voie cel-ce face să revină Ardealul la făţărnicii şi uri şi să traim iarăşi viaţa de duplicitate, de care abia scăpasem, să ne dea voie cel-ce vine cu două feţe între noi, ca şef general de partid şi ca prim-ministru, să ne dea voie să-l privim odată în faţă, fără masca.*

„Inainte de a-i zice bine ai venit pe pământul Ardealului, să-l întrebăm: **De ce ai venit? Ardealul nu te-a chemat, domnule general!"**

Aşa înţelegea *Alex. Vaida* şi partidul sau sa primeasca pe pamântul Ardealului pe luptatorul încercat în crâncenul rasboiu pentru întregirea neamului. Faţărnicia, desinvoltura şi cinismul lui *Vaida* erau demne de laboratoriul apostolic dela *Viena.*

EXHIBAREA LOZINCEI: „ARDEALUL PENTRU ARDELENI!"

Mai târziu, în timpul serbătorilor Craciunului din Decembrie 1920, guvernul *Averescu,* neavând intenţia să plece dela putere, *Vaida* declara într'un interview, publicat tot în *„Patria",* urmatoarele:

„Se apropie momentul când, condensându-se toate nemulţumirile, se va ridica ţipătul dureros de alarmă: Nu mai tolerăm această asuprire şi jefuire mascată sub placida faţadă a unificării, ci pretindem: **Ardealul pentru Ardeleni!"**

Va sa zica, *Vaida,* fostul prim-ministru al României Mari, cerea, dupa câte-va luni de ostracizare dela sacul cu graunţe, „**Ardealul pentru Ardeleni**", deci separatism de trupul României-Mame, ceea-ce constituia o noua arma de luptă în mâinile duşmanilor noştri şi în special a „tigrilor" dela *Budapesta.*

Fraza aceasta neghioaba n'a fost numai o vorba aruncata în vânt, caci „marele patriot" ardelean s'a simţit îndemnat sa deschida o sălbatica campanie de ponegrire împotriva celor câţiva funcţionari trimişi din vechiul regat în Ardeal, aruncându-le epitetul nemeritat de *„lichele"* şi dând ordine membrilor partidului naţional sa boicoteze în toate părţile pe aceşti funcţionari, dintre cari mulţi aduceau pelânga experienţă şi o sinceră şi nefăţărită dragoste frăţească.

Rezultatele acestui rasboiu deschis, declarat de scumpul Ardeal vechiului regat, războiu dureros şi josnic în acelaşi timp, se văd azi în toata tragica lor manifestare. S'a compromis, fără nici un câştig, politica de unificare şi s'a şters din multe suflete curate şi entuziaste adevărata dragoste de frate.

Imi aduc şi azi aminte cu câtă durere mi-se plângea în iarna anului 1921 un fost judecator de ocol din *Abrud,* cu numele *Niculescu,* originar din *Craiova,* căruia matadorii partidului naţional puseseră la cale, în oraş, să nu 'i-se acorde „regăţianului" o locuinţă acceptabilă. Bietul om, ajuns în capitala Moţilor, cunoscuţi prin proverbiala lor ospitalitate românească, era nevoit să doarmă pe un pat de campanie în sala de şedinţe a judecătoriei. A trebuit

intervenţia mea energica, ca deputat al circumscripţiei *Abrudului,* pentru-ca însuşi fostul primar al oraşului să dea în cele din urma judecătorului un cuartir mai omenos, în chiar locuinţa sa. Asemenea scene profund regretabile şi nedemne s'au petrecut în multe părţi ale Ardealului, graţie îndrumărilor culpabile ale lui *Vaida* şi celorlalţi corifei ai aşa zisului partid naţional-român.

O ALTĂ MONSTRUOZITATE VAID-ISTĂ

In nenorocita sa campanie de defaimare a vechiului regat, pornita numai din ura şi ale cărei triste roade se văd mai precis azi, *Alex. Vaida* nu se opreşte numai la vii, ci ofensează până şi morţii, pălmuind în acelaşi timp însuşi adevărul istoric.

Iată, de exemplu, ce scrie *Gazeta Transilvaniei,* cu data de 13 Iunie 1920, că a declarat *Alex. Vaida* la o întrunire electorală din *Braşov:*

„Ardealul n'a avut soarta ca dela începutul răsboiului, în 1916, să se înfăptuiască unirea. A trebuit ca în mijlocul unei răscoale, sub apărarea gărzilor noastre naţionale şi în mijlocul gărzilor ungureşti, ajutate de armata lui *Mackensen,* noi dela *Alba Iulia,* cei peste 100.000 de Români, chemaţi de conducătorii partidului naţional, să facem unirea.

„Numai actul nostru dela *Alba Iulia* şi revoluţia românească a dat putinţă armatei române să vină încoace şi să întărească unirea tuturor Românilor".

Câte cuvinte, atâtea sfruntate neadevăruri. Este într'adevăr surprinzător cât de uşor uită trădătorul *Alex. Vaida,* — după cum l'a taxat însuşi d. *N. Iorga* în toamna anului 1914, — că marele act al unirii dela *Alba Iulia* s'a făcut la adăpostul baionetelor româneşti din regat, care urmăreau resturile armatei lui *Mackensen,* şi că întreg acest mare act nu s'ar fi putut întâmpla fără sângeroasele şi vitejeştile lupte dela *Mărăşti, Mărăşeşti* şi *Oituz,* unde zac oasele zecilor de mii de eroi din armata română, cari 'şi-au dat viaţa pentru desăvârşirea idealului unităţii naţionale.

Reaua credinţă, moştenită din laboratoriul archiducal dela *Viena,* este stravezie şi aci.

ABŢINEREA PARTIDULUI NAŢIONAL DELA SERBĂRILE ÎNCORONĂRII DIN ALBA IULIA

După multe şi mari dureri, amestecate ici-colo şi cu zile de înalţare, 'i-a fost hărăzit neamului nostru să vază la sfârşitul anului 1918 gloria înfăptuirii României întregite.

Care era datoria Românilor de pretutindeni în această măreaţă clipa? Socotesc că o zi de înfrăţire sinceră, bărbătească şi românească, în care, în interesul consolidării naţionale, să dispară ori-ce tendinţă izolată şi ori-ce voce stridentă în acest cor uriaş al aspiraţiilor obşteşti sa fie amuţită şi alungată înainte chiar de a se naşte.

Dar partidul naţional-român din Ardeal nu 'şi-a înţeles astfel misiunea. Chiar în ziua marei adunări naţionale dela *Alba Iulia* (1 Decembrie 1918), după cum am mai arătat şi în altă parte a lucrării de faţa, dacă nu cerea şi striga în cor poporul şi tineretul cu hotărîre *unirea fără condiţiuni*, fariseii dela *Blaj*, membrii în comitetul de conducere al partidului naţional, erau gata să spurce actul sublim al unirii cu principiul *autonomiei Ardealului*, inspirat tot din laboratoriul vienez.

Mai era însă o speranţă. Se credea că la actul încoronării dela *Alba Iulia* (15 Octombrie 1922), comitetul partidului naţional va face zid *in corpore*, cu ceilalţi fruntaşi ai ţărei, lângă regele şi regina României, în momentul când li-se punea pe cap coroana de oţel ca Suverani ai României Mari.

O INTERVENŢIE SPONTANĂ ŞI PATRIOTICĂ A D-LUI ION BIANU

La *Bucureşti* se simţise că oamenii *Blajului* dela conducerea partidului naţional, consecuenţi cu politica lor din timpul răsboiului, nu aveau de gând să participe la actul încoronarii. Membrii guvernului înţeleptului *Brătianu* 'i-a lăsat însă în plata Domnului, ca să vază până unde vor împinge lipsa lor de patriotism, crezând totuşi că până în cele din urmă este imposibil să nu-şi vie în fire, de dragul unităţii naţionale.

D. Ion Bianu, el însuşi fiu al *Blajului*, dar care 'şi-a făcut întreaga carieră în vechiul regat, cu ale carui aspiraţiuni era complect identificat şi unificat, cunoscând îndărătnicia fraţilor de pe malul Târnavelor şi temându-se de o greşală fatală şi profund compromiţătoare din partea lor, a plecat spontan, în luna Septembrie 1922, la *Cluj*, pentru a sta de vorbă în chestia abţinerii dela încoronare cu fruntaşii „uniţi" dela conducerea partidului naţional şi în special cu d. *Iuliu Maniu*. Au avut loc mai multe mese şi întrevederi anume în acest scop. Toată pledoaria inimoasă şi sinceră a d-lui *I. Bianu*, toată perspectiva dezastroasă, pe care le-o înfăţişa luminatul membru, azi preşedinte al Academiei române,

că o va avea eventuala abţinere a partidului naţional dela serbările încoronării pentru unitatea naţională a neamului nostru, toate apelurile călduroase pentru a-l aduce pe d. *Maniu* la simţul realităţii au fost, din nenorocire, zadarnice.

Molâul şi iezuitul advocat al consistoriului blăjan raspundea invariabil astfel:

— **Inţeleg bine şi este adevărat tot ce spui, dar nu pot face altfel, fiind-că nu vrea fratele Alexandru Vaida!**

Este lesne de închipuit cu câtă desamăgire şi durere a trebuit sa părăsească *Clujul* înţeleptul fiu al *Blajului*, d. *Ion Bianu*, în faţa acestui monstruos *„non possumus“*, pe care nimic nu-l va putea şterge din cartea neagră a istoriei Ardealului.

Astfel s'a ajuns la ruşinea de a vedea partidul naţional-român, care fusese reprezintat la încoronarea beciznicului rege al Ungariei *Carol IV* dela *Budapesta* (30 Decembrie 1916), prin *dr-ul Teodor Mihali*, actual primar al *Clujului*, strălucind prin absenţa sa dela solemnitatea neuitată a încoronării marelui rege *Ferdinand* şi a reginei *Maria*, ca Suverani ai României Mari, solemnitate atât de rară şi de simbolică în istoria unui popor, văzând în acelaşi timp cum, după inspiraţia canonicilor dela *Blaj*, toţi membrii episcopatului român „unit“ au preferat să stea, ca nişte curci plouate, pe o estradă de afară, în loc să asiste la impozantul serviciu divin din catedrala încoronării.

Partidul naţional, care cel dintâiu trebuia să participe la festivitatea istorică a încoronării, a preferat să imite exemplul Ungariei, singura ţară din Europa, care n'a trimis reprezentanţi şi nici nu putea s'o facă, pentru-că ar fi însemnat că renunţă la gândul vechilor ambiţiuni de neîntemeiată grandoare, pentru-că o durea, actul încoronării reprezentând simbolul indestructibilei integrităţi a României întregite.

Partidul naţional-român era oare în această situaţie? Din contră, era în situaţia diametral opusă. Totuşi în ceasul acesta, mare şi unic, conducătorii partidului naţional, în primul rând *Vaida* şi *Maniu*, au crezut nimerit să lanseze sofisme cu aparenţă de argumente juridice, în faldurile cărora se ascundeau josnice resentimente de politică internă.

In manifestul lansat în ziua de 15 Octombrie 1922 către Ardeleni, partidul naţional încerca să-şi acopere ireparabila şi vecinica ruşine prin următoarele rânduri explicative:

„Absența noastră nu înseamnă slăbirea iubirii noastre către România Mare înfăptuită cu atâtea jertfe, nici slăbirea simțului nostru către dinastie. Dimpotrivă, tocmai sentimentele noastre patriotice și dinastice ne impun datoria de a ridica cuvântul nostru și cu acest prilej împotriva celor, cari au ținut să pângărească și actul acesta al încoronării, monopolizându-l pentru scopurile egoiste ale politicianismului de partid".

Iată cum și cine avea tristul curaj să vorbeasca de „pângarirea" actului încoronării!

Puțin s'au sinchisit d-nii *Maniu* și *Vaida* de ce va zice străinătatea în fața acestui act de sabotaj al actului unirii, de bucuria ce o va stârni gestul lor printre Unguri și în sfârșit de ce vor zice generațiile viitoare ale Ardealului românesc. Singura chestie, care 'i-a preocupat pe acești patriotarzi, cari totuși au cinismul să se improvizeze azi în incarnațiunea României Mari, a fost să se răzbune pe „bizantinii" dela *București* și pe rege pentru faptul că 'i-a răsturnat dela putere în Martie 1920.

Dar mai mult decât atât: In chiar anul încoronării, *Alex. Vaida*, ca un adevărat *Raskolnik,* tipărește la *Viena* o broșură clandestină, prefațată și scrisă de dânsul, în care pledează pentru **ruperea** Ardealului de vechiul regat, căci **„Ardealul trebue să fie numai al Ardelenilor"**, cum voiu dovedi cititorului cu textul faimoasei broșuri în capitolele ce urmează.

UN DISCURS CELEBRU ROSTIT DE ALEX. VAIDA LA BUZĂU ÎN 1923

In toamna anului 1923, cu ocazia unei întruniri publice, ținuta în orașul *Buzău* (11 Noembrie), *Alex. Vaida* rostea un discurs, în care proslăvea Ungaria și ataca furibund România, trădându-și ideile din scelerata-i broșură dela *Viena.*

Iată, după ziarul *„Adevărul"* (din 13 Noembrie 1923), balele expectorate atunci de „marele patriot" de azi:

„D. Vaida *își aduce aminte cu emoție de timpul, când — acum 30 de ani — a venit la Buzău împreună cu delegații studențimii române din Austro-Ungaria, ca să facă unirea sufletească cu studențimea din România.*

„România era pentru dânsul țara visului, țara libertății ideale, unde veneau Românii din Ardeal să capete forțe noui pentru luptele naționale.

„De-atunci s'a înfăptuit România Mare. Dar n'au înfăptuit-o acaparatorii gloriei naționale, ci marea mulțime anonimă a celor cari s'au jertfit.

„După unire, câte desamăgiri însă? Ne-am desmeticit repede din iluziile noastre, căci ne-am dat seama că acum începe robirea.

„In Ungaria n'am fost robi. Pe stradă, în casele noastre şi în Parlamentul maghiar am vorbit româneşte.

„De noi nu s'a îngrijit nici un partid. Poporul român din Ardeal s'a îngrijit el însuşi de propria lui soartă.

„Astăzi nouă, cari am supt cu laptele mamei iredentismul românesc, ni se dau lecții de românism de către tot ce e mai rău în vechiul regat, de unde ni s'a trimis în Ardeal numai pleava societății româneşti.

„In Ungaria aveam scutul legilor cari erau legi şi pentru Români. Astăzi suntem tratați ca nişte elemente duşmane, în afară de lege".

Este desigur fără precedent în istoria lumei ca un bărbat politic, cu pretenții de seriozitate şi de a juca un rol conducător, să înjure țara, al cărei prim-ministru fusese până în ajun, şi să glorifice un popor, care timp de peste 1000 de ani ținuse în robie milioane de Români, cari, după-ce s'au unit cu patria-mamă, i-au făcut cinstea de a-l ridica la cea mai înaltă demnitate în stat. Şi totuşi un asemenea specimen spirochetic, de proveniență ardeleană, există în Țara românească. El răspunde la numele de *Alex. Vaida*, cel mai mare vinovat în ruşinea abținerii partidului național dela serbările încoronării din *Alba Iulia*, — gest, pe care istoria nu-l va putea scuza nici-odată. El este prototipul trădătorului de neam.

Iată acum pe lângă număroasele probe de pân'aci, ultimele două dovezi, — cele mai sensaționale, — ale trădării lui *Alex. Vaida* față de ființa şi integritatea statului român: broşura din 1922, scrisă şi tipărită clandestin de el la *Viena*, prin care pledează chestia **ruperii Ardealului de vechiul regat,** apoi broşura în limba franceză din anul 1923, prin care **insultă,** ca la uşa cortului, **România.**

CAPITOLUL VII.

POLEMICA MEA CU ALEX. VAIDA ÎN CHESTIA BROŞUREI SALE SCELERATE DIN ANUL 1922, PRIN CARE PLEDEAZĂ PENTRU RUPEREA ARDEALULUI DE VECHIUL REGAT

Vechiul regat, în dragostea lui nealterată şi nemărginită faţă de Ardeal, — deşi an de an, dela unire încoaci, au început să se cunoască din ce în ce mai mult tot tragicul urzelilor criminale ale lui *Alex. Vaida* şi tovarăşii săi împotriva politicei de realizare a întregirii neamului — a ţinut, în interesul consolidării şi demnităţii naţionale, să aştearnă vălul uitării şi al iertării peste toată partea compromiţătoare şi desgustătoare din trecutul apropiat a acţiunii unora dintre fraţii ardeleni, cari, cu toate acestea, pretind şi se înghesuie temerar la conducerea, atât de rentabilă pentru unii din ei, a destinelor României Mari.

Cele câteva atacuri şi eşiri oratorice din trecutele Parlamente, pe tema atitudinei anti-naţionale a unora dintre conducătorii partidului naţional din preajma şi din timpul marelui răsboiu, s'au desfăşurat totdeauna în desaprobarea şi regretul tuturor şefilor de guvern. Astfel *Ion I. C. Brătianu*, d. general *Averescu*, regretatul *Take Ionescu* şi d. *Vintilă Brătianu*, bărbaţi patrioţi şi înzestraţi cu un pronunţat spirit de prescriere a păcatelor omeneşti, comise de multe-ori sub pumnul ameninţător al duşmanului, asistau cu o vădită aversiune şi durere la această spălare de rufe murdare între fraţi, ce se făcea în văzul şi auzul lumii.

Despre această înaltă însuşire sufletească a unora dintre oamenii politici ai vechiului regat, cu cari personal am onoarea de a fi mai mult sau mai puţin în contact, am avut prilejul să mă conving pe deplin eu însumi. Intr'adevăr, când unii dintr'înşii — ca d-nii *Vintilă Brătianu, Ion G. Duca* şi alţii — au fost puşi în cu-

noştinţă despre intenţia mea de a da publicităţii prezenta lucrare, m'au sfătuit insistent să renunţ la ea sau cel puţin să amân scoaterea ei la lumină peste câţiva ani. Sufletul nobil al vechiului regat se manifesta şi de astă-dată în vechia şi splendida lui înţelepciune şi bunătate.

In lunga prefaţă a volumului am înşirat toate motivele de ordin sufletesc şi politic, cari, debordându-mă, m'au îndemnat să nu le ascult sfatul binevoitor. Dacă am procedat bine sau rău, o va dovedi viitorul şi în primul rând marele public cititor. In ori-ce caz, gestul meu — bun sau rău — are scuza întemeiată a tuturor ignominiilor ce am văzut şi văd că se comit zilnic pe spinarea bietei Românii de către partidul naţional din Ardeal, care a escaladat puterea, nu pentru a pune şi el o cărămidă la edificiul României Mari, ci pentru a o jefui şi destrăma, în scopul ca cu un ceas mai curând mândrul şi iubitul Ardeal să se poată desface dela sânul patriei mame, cum cere cu cinism *Alex. Vaida* în criminala sa broşură, al cărei inimaginabil cuprins urmează.

„ARDEALUL ARDELENILOR..." DEMASCAREA POLITICEI CRIMINALE A LUI ALEX. VAIDA

„Ardealul Ardelenilor..." Acesta este titlul, semnificativ şi caracteristic, al broşurei senzaţionale, tipărită clandestin la *Viena* în anul 1922, fără indicarea tipografiei, de către *Iancu Azapu,* preudonim, sub care se ascunde însuşi *Alexandru Vaida,* şi cu o prefaţă semnată cu numele întreg: *Dr. Alexandru Vaida Voevod.*

Numele de *Azapu* este inversarea pseudonimului *Pupăză,* care pare a fi cu deosebire scump Herostratului ardelean.

Fiind-că broşura aceasta de o extremă gravitate, distribuită în secret şi cu mare precauţiune numai membrilor Camorei ardelene, a scăpat până azi atenţiunei marelui public românesc şi autorităţilor însărcinate cu paza integrităţii statului, socotesc necesar să-i reproduc întreg cuprinsul, pentru-ca toată suflarea românească să ia act de ceea-ce frământa, în anul 1922, capul lui *Alex. Vaida,* după-ce acest trădător, îmbrăcat în armura de „mare patriot", avusese cinstea să fie timp de 4 luni preşedinte al consiliului de miniştri în România Mare (dela 6 Decembrie 1919 până la 4 Aprilie 1920).

După cum am spus în *„Introducere",* am intrat în posesia acestei scelerate broşuri prin bunăvoinţa vechiului meu amic d. *Leonte*

Moldovan, deputat de *Braila,* ardelean de naştere şi de 40 de ani neclintit luptator în mişcarea naţională pentru triumful unităţii neamului. Citind broşura şi înmărmurit de ne mai pomenita cutezanţă şi lipsă de patriotism din partea autorului ei, primul meu gând a fost sa dau cât mai repede alarma, mai ales că omul care o scosese şi o prefaţase, se afla încă ministru de interne şi deci era şeful siguranţei statului român.

Dacă ministrul de interne, recte *Alex. Vaida,* este veritabilul autor — îmi ziceam eu — în acest caz singurul lui mijloc de apărare nu poate fi decât — vorba Românului — să arunce cu moartea în Ţigani, adică s'o învălue sub paravanul, eftin şi uşor, al fabricaţiei „oficinelor maghiare". Eşind *Vaida* în publicitate cu o asemenea apărare prin nimic dovedită, pentru mine era peremptoriu şi indiscutabil că autorul broşurei este pe deaîntregul însuşi *Alex. Vaida,* complotistul împotriva României din anul 1917, în tovărăşie cu *C. Stere,* şi autorul memoriului reprodus de mine la pag. 297—324 a volumului de faţă.

Pentru a face dovada convingerii mele, m'am adresat patriotismului d-lui *Stelian Popescu,* directorul ziarului *„Universul",* pe care, punându-l în curent cu conţinutul broşurei, s'a cutremurat şi nu-i venea să creadă că însuşi *Vaida* ar putea să fie autorul. In ce priveşte articolul, pe care îi ceream să-l publice în răspânditul său organ, 'mi-a declarat că nu-l poate da la tipar decât dacă îl semnez şi îmi iau singur întreaga răspundere, ceea-ce am şi primit fără esitare în dorinţa mea de a face lumină complectă într'o chestiune naţională atât de gravă.

Astfel *„Universul"* binevoia să publice, în numărul său 246 din 8 Octombrie 1930, următorul meu articol:

„ARDEALUL ARDELENILOR..."

O SENSAŢIONALĂ DOVADĂ DE TRĂDARE A INTEGRITĂŢII STATULUI ROMÂN

O broşură a d-lui Alex. Vaida din 1922

de ION RUSU ABRUDEANU

Primim spre publicare următoarele:

Ani dearândul bărbaţii politici din vechiul regat au fost acuzaţi de patimă şi exagerare, când, criticând atitudinea dubioasă în ce priveşte sentimentele curat româneşti ale unora dintre conducătorii partidului naţional-român din Ardeal, îşi manifestau neîncrederea în sin-

ceritatea, cu care aceştia au venit să convieţuiască frăţeşte in graniţele României întregite.

Acuzarea de patima şi exagerare ne era aruncata chiar atunci, când în sprijinul îndoelii noastre evocam fapte, documente şi atitudini riguros precise, care veneau să arate că aceşti fruntaşi ai Ardealului au dus în toată perioada neutralităţii şi a rasboiului o acţiune direct protivnică politicei instinctului naţional şi marilor interese ale neamului românesc.

In ce mă priveşte personal, cu firea lesne iertătoare a românului, aşi fi lăsat şi eu ca praful şi uitarea sa se aştearnă peste trecutul plin de păcate al acestora, dacă, în aceşti 12 ani de viaţa publică comună, nu m'aşi fi convins, în repetate rânduri, că în sufletul lor aceste sentimente duşmănoase nu numai că perzistă, dar se accentuiază şi — ceeace este mai îngrijorător — sunt exploatate, cum au fost mai ales exploatate sub actuala guvernare naţional-ţărănistă, pentru a servi la dărâmarea unităţii statului român. Această convingere m'a făcut sa dau în mai multe ocaziuni alarma prin scris, să le urmăresc cu atenţiune încordată întreaga lor acţiune făţişă şi clandestină, adunându-mi an cu an materialul informativ şi documentar, care sa explice publicului românesc mobilele şi substratul acţiunii de destrămare naţională întreprinsă cu o metodă cinică de conducătorii partidului naţional.

Acest material documentar, care va constitui o dureroasă surprindere pentru sufletele cele mai îngaduitoare ale Românilor din această ţara, va vedea în curând lumina zilei în lucrarea mea, pusă actualmente sub presă sub titlul: **„Păcatele Ardealului faţă de sufletul vechiului regat“.**

Găsesc însă necesar ca astăzi, când partidul naţional din Ardeal, prăbuşindu-se dela cârma prin propria lui incapacitate şi prin dezastroasa guvernare a ultimilor doi ani, pare că încearcă o resurecţie temerară la adresa Coroanei spre a-şi prelungi în mod silnic funesta lui existenţă, găsesc, zic, necesar ca din voluminoasa mea lucrare sa dau la iveală un crâmpeiu sugestiv şi peremptoriu, care să dea pe faţă, fară umbra de tăgadă şi fara circumstanţa atenuantă posibilă, un act felonic, care constitue o adevărată crimă de trădare naţională, comis la 4 ani dupa întregirea României de către d. *Alex. Vaida*, care totuşi mai înainte acceptase rolul de al doilea delegat al României la conferinţa păcii din *Paris*, fusese apoi prim-ministru al României-Mari, pentru ca odată căzut în opoziţie să se întoarcă cu îndarătnicie la rolul trist din timpul răsboiului, începând din nou uneltirile criminale împotriva unităţii statului român.

Se ştie că, în anul 1922, partidul naţional din Ardeal a dat dureroşul spectacol de a sabota încoronarea primului rege al României Mari, abţinându-se demonstrativ dela serbari. Mulţi au considerat acest fapt ca o lipsă de maturitate şi de educaţie politică. Această abţinere avea însa un substrat mai profund: Partidul naţional ţinea să demonstreze nu numai înlăuntrul ţării, dar şi peste hotare, că nu consfinţeşte unirea, simbolizată prin actul solemn al încoronării.

Dovada materială şi concludentă a acestui fapt o avem astăzi in mâinile noastre. Pe când regele *Ferdinand I* se încorona la *Alba Iulia*, d. *Alex. Vaida* trecea, ca pe vremea Habsburgilor, granița la *Viena* și de acolo uneltea împotriva propriei sale țări.

In toamna anului 1922 d. *Vaida* tipărea clandestin la *Viena* o broşură intitulată: **„Ardealul Ardelenilor...“**, în care, după o prefață semnată de d-sa, spune hotărîtor şi fără înconjur următoarele:

„...*Cei din regat încep să formuleze pretențiuni asupra Ardealului abia după ce se conving ca Ardealul ar putea fi exploatat cu succes de către regat.*

„*La dorul celor din regat de a stăpâni Ardealul*, **noi am răspuns întotdeauna cu o nespusă indiferență; mai mult, nu ne-am pretat niciodată să răspundem acestui dor, noi niciodată nu ne-am identificat nici cu interesele, nici cu tendințele celor din regat şi când a isbucnit răsboiul mondial, noi ne-am spus cuvântul şi am declinat orice răspundere pentru tendința celor din regat de a face unirea Ardealului cu România fára asentimentul nöstru...“**

Broşura vorbeşte apoi despre vizita fruntaşilor partidului național, in anul 1914, la Bucureşti cu ocazia morții regelui *Carol*, când, vizitând pe bărbații de stat ai României, le-au spus că nu au venit „atât ca sa participe la înmormântarea regelui, ci ca să-şi spună cuvântul asupra politicei regatului față de monarchia austro-ungară“. Deasemeni broşura adaugă că aceşti fruntaşi ardeleni, vizitând pe contele *Czernin*, ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti, i-au declarat „*că nu admit politica României şi sunt aderenți intransigenți ai menținerii integrității monarhiei habsburgice*“ — apoi d. *Vaida* urmează textual: „*că întrucât România nu şi-ar schimba atitudinea, aceasta ar putea avea urmări dezastroase pentru Ardeal şi Ardeleni, ceeace i-ar forța să ia măsuri de apărare, fie chiar cu arma în mână*“.

Mai departe d. *Vaida* motivează astfel:

„...*Că noi n'am voit să ne rupem de monarhie dovedeşte şi faptul, că n'am participat la tratativele, care au urmat între Antantă şi Cehi şi între Antantă şi România. La 1916, când România a declarat răsboiu monarhiei, noi ne-am menținut aceeaşi atitudine, adică am rămas credinciosi monarhiei, menținându-ne însă toate pretențiunile de până atunci şi toate încercările făcute de România de a ne atrage de partea ei au rămas zadarnice...*

„...**Am considerat Ardealul ca fiind al nostru şi am căutat să-l menținem pentru noi..**

„...**Fruntaşii noştri, cari cunoşteau România îndeajuns, nici nu voiau să audă de o unire cu ea şi se găseau foarte mulți, cari trăgeau la îndoială că am face parte din aceeaşi rasă, din acelaş neam. Acest fapt reese dealtfel nu numai din obiceiurile noastre, din datinile noastre, care se deosebesc atât de mult de acelea din regat, ci şi din cultura noastră specifică, dar mai ales din organizația noastră socială şi în chip bătător la ochi din deosebirea ce se constată între biserica noastră şi cea din regat.**

„...*Ardealul unit cu regatul va fi mereu în pericol, căci în caz de invazie dușmană, nu vom fi în stare să rezistăm. Centrul tuturor chestiunilor ce privesc Ardealul trebue să fie în Ardeal*, **ceeace nu se poate altfel decât dacă Ardealul va deveni independent. Trebue deci să se înțeleagă că unirea cu Regatul este și rămâne pentru noi un balast de prisos, de care trebue să scăpăm cu orice chip.**

„...*Ardealul este al nostru. Prin unirea cu regatul noi n'am câștigat...*

„...*Acesta este câștigul nostru și acestea sunt perspectivele, cari ni se deschid*, **dacă nu vom avea tăria ca, luptând pentru deslipirea de regat, să devenim independenți".**

. „*Cu nici un chip nu vom consimți ca să cădem victimă expansiunii regatului și nu vrem să mai sacrificăm pentru regat nimic*, **nici sânge, nici bani.** *Granițele Ardealului le vom ști apăra și la această apărare nu avem nevoe de ajutorul nimănui, în schimb însă nu vom tolera ca să fim exploatați.*

„...*Stipulațiunile hotărîrii dela* Alba-Iulia *dovedesc în mod eclatant, că* **unirea s'a făcut sub oare-care presiune, dar nu înțelegem de ce s'au făcut concesiuni mai târziu, când se știa deja că pe urma unirii se naște un dezastru inevitabil.**

„...*Dacă vom sta cu mâinile încrucișate, suntem pierduți pentru vecie și* **dacă vre-un conflict armat ne-ar găsi ca parte integrantă a României Mari, vom plăti ezitarea noastră foarte scump, poate chiar cu existența noastră.** *Avem datorii față de urmașii noștri și cea mai sfântă dintre toate este:* **Ardealul al Ardelenilor!!"**

Intreg cuprinsul acestei senzaționale și felonice broșuri va apare în curând în lucrarea subsemnatului dimpreună cu o întreagă altă serie de documente, care vor dovedi cu prisosință că, după cum declară însuși d. *Vaida* în broșură, este străin de neamul și de sângele românesc.

Să nu se uite însă că aceasta mentalitate, care exală din broșura tipărită la *Viena* și distribuită secret numai partizanilor de confiență absolută, a prezidat și a fost îndreptarul întregei guvernări de destrămare națională din ultimii doi ani. Prin prăbușirea regimului *Vaida-Maniu* dela cârma țării se gonește nu numai un guvern nefast, dar se înlătură pentru totdeauna un adevărat pericol național și se distruge un cuib de trădare, care reușise să acapareze conducerea destinelor statului român.

Ion Rusu Abrudeanu

La sfârșitul articolului, „*Universul*" adăuga din parte-i următoarele rânduri:

„*D. Vaida* **are cuvântul. Prea sunt de necrezut faptele date pe față în acest articol și dacă mai voește să fie scotit ca făcând parte din familia românească, e dator să se explice și cât de curând".**

RĂSPUNSUL D-LUI VAIDA PRIN BIROUL PRESEI DELA PREŞIDENŢIA CONSILIULUI DE MINIŞTRI

In chiar ziua apariţiei articolului meu din *„Universul“*, direcţia acestui ziar, ca şi toate cotidianele din capitala, primeau din partea biroului presei dela preşidenţia consiliului de miniştri următorul comunicat, care a fost publicat în *„Universul“* a doua zi în No. 248 din 10 Octombrie 1930:

„Ziarul „Universul“ *a publicat ieri sub titlul* **„Ardealul Ardelenilor”** *un articol semnat de d.* Ion Rusu Abrudeanu, *în care d.* Alexandru Vaida-Voevod, *ministru de interne ad-interim, este violent atacat pe tema unei broşuri, pe care ar fi publicat-o în anul 1922.*

„D. Al. Vaida-Voevod, *fiind întrebat asupra acestui articol, a declarat că broşura în chestiune publicată pe timpul Incoronării Regelui Ferdinand a fost produsul oficiilor maghiare din Viena, care uzau în mod frecvent de falsificări de acest fel, spre a submina unitatea statului român şi a compromite pe autorii unirii. Conţinutul tendenţios al acelei broşuri, căruia nimeni nu i-a dat crezare, dovedea cu prisosinţă pentru oamenii de bună credinţă că semnatura d-lui* Vaida-Voevod *era falsă. Nici partidul liberal, care ducea pe atunci o luptă aprigă împotriva d-lui* Vaida *şi a fruntaşilor partidului naţional, nu a găsit cu cale să facă din acea broşură apocrifă o armă împotriva d-sale. Cu atât mai straniu şi mai condamnabil este acum faptul că broşura este invocată contra d-sale.*

„D. Vaida-Voevod *va da în judecată pentru calomnie pe autorul articolului din* „Universul“.

De astă-data, ziarul *„Universul“* însoţea comunicatul de următoarele rânduri:

„Rezerva, pe care am făcut-o ieri asupra articolului ce ne-a fost trimis spre publicare, arată că şi noi am avut îndoială asupra veracităţii conţinutului acelei broşuri, iar articolul a fost publicat pe răspunderea d-lui *Rusu Abrudeanu.*

„E însă de mirare, cum d. Vaida a lăsat să treacă atâta timp şi n'a desminţit această broşură, despre care până acum n'am auzit vorbindu-se.

„*D. Rusu Abrudeanu* are acum cuvântul“.

PRIMUL MEU RĂSPUNS

A doua zi *„Universul“* publica, sub titlul **„In chestiunea broşurei d-lui Alex. Vaida — O primă punere la punct“**, următorul răspuns din parte-mi:

„Faţă de comunicatul emanat dela biroul presei preşidenţiei consiliului de miniştri în chestiunea paternităţii broşurei **„Ardealul Ardelenilor...”**, d. *Ion Rusu Abrudeanu*, autorul articolului vizat prin acel comunicat, ne trimite următoarea scrisoare cu rugămintea de a o publica:

„Domnule Director!

„Am citit fară cea mai mică surprindere laconica explicațiune a d-lui Vaida, *dată sub forma atât de originală a unei comunicări a biroului de presă al statului, chiar când d-sa se găsește în postura de ministru demisionar.*

„D. Vaida *repudiază pur și simplu paternitatea felonicei broșuri, scoasă la iveală de subsemnatul, afirmând că „broșura în chestiune, publicată pe timpul încoronării regelui* Ferdinand, *a fost produsul oficinelor maghiare din Viena, care uzau în mod frecuent de falsificări".*

„Mă așteptam la aceasta și recunosc că era singurul mijloc de apărare, expeditiv și eftin, din partea d-lui Vaida.

„Decât dela început se impune o primă constatare: din pasagiul comunicatului reprodus mai sus, reese că d. Vaida *știa, la 1922, că această broșură apăruse la Viena, că cunoștea conținutul ei și că știa că prefața rezumativă a broșurei, prin care era recomandată cititorilor, era semnată cu numele său întreg.*

„Cum se face atunci că d-sa, care era primul interesat în cauza, a fost cel dintâiu care să tăinuiască existența ei și așa zisa manoperă a „oficinelor maghiare" dela 1922 și până astăzi?

„Cum se face că un om, care a fost prim-ministru al României Mari și care fusese atât de guraliv când i-se scosese la iveală faimosul articol din Reichspost, *prin care arunca blestemul asupra „viitoarelor generațiuni românești", care au deslănțuit „catastrofa" rasboiului integrității naționale, n'a găsit, chiar din prima clipă a apariției broșurei, un cuvânt de protestare sau un gest de denunțare în fața opiniei publice românești împotriva acelora, cari, sub girul semnăturii sale, comiteau această odioasă crimă de les-naționalitate?*

„Pentru orice om, care are un graunte de discernământ al realității, acest mutism din partea d-lui Vaida *apare din primul moment mai mult decât suspect.*

„Curios lucru însă, apariția broșurei clandestine coincide perfect cu încoronarea dela Alba Iulia și cu abținerea ostentativă, — după îndemnul hotărîtor al d-lui Vaida, — *a partidului național dela serbările încoronării, după ce în Decembrie 1916, când România se afla în plin razboiu, acelaș partid se prosterna la solemnitatea încoronarii noului rege al Ungariei,* Carol IV.

„Şi mai curios încă: Această broşură oglindeşte cu cea mai mare fidelitate întreaga concepţiune şi mentalitate a d-lui Vaida *dintre anii 1914—1918 şi cuprinde pasagii aproape identice cu acele dintr'un alt grav document inedit al d-lui* Vaida, *pe care îl posed de asemenea în mâinile mele şi care va fi publicat în întregime în volumul meu* **„Păcatele Ardealului faţă de sufletul Vechiului Regat“.**

· *„Pân' atunci însă, pentru ca opinia publică să fie cu un moment mai înainte edificată, voiu publica într'un număr viitor al preţiosului dv. ziar pasagii din broşură puse faţă în faţă cu pasagii din documentul în chestiune, garantat cu facsimilul unei apostile „pro memoria“, scrisă cu mâna d-lui* Vaida.

„Acţiunile felonice ale trecutului nu se pot şterge prin paravanul comunicatelor de presă şi ameninţări ridicole de dare în judecată.

„Broşura dată la iveală de mine deschide un alt mare proces, care se va judeca în faţa opiniei publice şi dela care d. Vaida *nu se va putea eschiva cu uşurinţa, cu care încearcă astăzi să pună punct chestiunii“.*

Ion Rusu Abrudeanu

AL DOILEA RĂSPUNS AL MEU

Dupa 2 zile, când toate ziarele publicau lista noului guvern *G. Mironescu*, din care însă trădătorul *Alex. Vaida* era dislocat, *„Universul“* (No. 250 din 12 Octombrie) publica următorul meu răspuns categoric şi hotărîtor, la care până azi impulsivul fost ministru de interne a rămas complect mut:

AUTENTICITATEA BROŞUREI D-LUI ALEX. VAIDA

Verificată prin propriul său memoriu

„In scrisoarea, pe care am adresat-o eri onor. direcţiuni a ziarului „Universul“, *m'am înscris dela început în fals împotriva apararii d-lui* Alex. Vaida, *care a găsit de cuviinţă să insinueze că broşura clandestina, tiparită în 1922 la Viena, cu prefaţa semnată de d-sa, nu-i aparţine, ci este „produsul oficinelor maghiare din Viena, care uzau în mod frecuent de falsificări“.*

„In sprijinul afirmaţiunii mele că paternitatea acestei broşuri îi revine d-lui Vaida *şi nimănui altuia, am relevat tăcerea mai mult decât suspectă, pe care d.* Vaida *a păstrat-o în jurul ei timp de* 8 *ani, până când documentul i-a fost aruncat în faţă, — tăcere inadmisibilă pentru un om, pe care încrederea unui neam întreg îl*

ridicase, a doua zi după înfăptuirea unirii, la rangul de prim sfetnic al Coroanei României întregite, — *şi arătam că peste orice tagadă broşura încriminată nu este decât o fidelă reeditare postbelică a unui* **Memoriu** *al său din 1917, cu care d.* Vaida *îşi justifica în faţa guvernelor şi comandamentelor austriac şi german atitudinea sa din timpul neutralităţii şi al răsboiului, felicitându-se pentru faptul de a fi fost adversarul hotărît şi ireductibil al unirii Ardealului cu patria mamă, care, după d-sa, echivala cu* „**Catastrofa Ardealului**".

„Şi pentrucă în scrisoarea mea de eri făgăduiam cititorilor să pun în faţă, pe două coloane, textul broşurei cu textul inedit al **Memoriului** *său, spre a dovedi unitatea de concepţie şi unitatea de paternitate a ambelor documente, dau mai la vale confruntarea câtorva din cele mai sugestive pasagii, şi pentru-ca d.* Vaida *să nu mai aibă ocazia a arunca şi acest* **Memoriu** *în spetele „oficinelor maghiare" dela Viena, las să urmeze în primul rând în facsimil pasagiul final din textul acelui* **Memoriu**, *însoţit de apostila autografa a d-lui* Vaida *în cuprinsul următor:* **„Dictat în Mai 1917. Intrebuinţat Iunie—August. Contribuit la statorirea reputaţiei bune a lui Marghiloman şi Stere, respective la încrederea Nemţilor faţă de ei prin Exc. Riedl".**

Die Ereignisse nahmen dann ihren verhängnisvollen Lauf. Es möge der objektiven Geschichtsforschung der Zukunft festzustellen anheimgestellt bleiben, inwieferne den Grafen T i s z a die Schuld an der Entfachung des Weltkrieges und an der Provozierung der Katastrophe Rumäniens, die gleichzeitig auch eine Katastrophe Siebenbürgens war „ trifft.

Dictat în Mai 1917
Intrebuinţat Iunie - August.
Contribuit la statorirea Reputaţiei
bune a lui Marghiloman şi Stere
respective la încrederea nemţilor
faţă de ei prin Exc Riedl.

TEXTUL MEMORIULUI

In memoriul său din vara anului 1917 d. *Vaida* scrie:

...„*Aurel Popovici* s'a străduit cu cel mai mare succes să câştige bărbaţii competenţi din România **pentru alipirea permanentă şi de drept a regatului la monarhia habsburgică.**

...„**Eu i-am dat concurs în această privinţă.** Graţie silinţelor noastre, cel mai zelos reprezentant al acestui plan era — oricât de neverosimil s'ar părea acest lucru azi — *Nicolae Filipescu*...

...„Năpraznica moarte a archiducelui a distrus toate aceste proiecte. De atunci *Filipescu* nu se mai lăsa convins...

...„In anul 1909, *Aurel Popovici* a organizat, cu mine împreună, demonstraţia gimnastică a Românilor habsburgici, stabiliţi în România, la sosirea moştenitorului austro-ungar la *Sinaia.*

...„**Tot ce avem bun ca drepturi şi cultură, noi, Românii, le datorăm casei de Habsburg.**„

...„Slavii, Românii şi Germanii trebuia sa fie împinşi ca încetul cu încetul să se răcească faţă de dinastie şi apoi să-i devie ostili, pe deoparte prin politica şcolară, iar pe de altă parte prin absoluta inaccesibilitate a împăratului faţă de aceste popoare...

...„Speranţa Nemaghiarilor în arhiducele *Francisc Ferdinand* şi dragostea lor faţă de dânsul a deşteptat în popoarele noastre un fanatic entuziasm răsboinic, când, în 1914, Maiestatea Sa 'şi-a chemat popoarele la arme...

TEXTUL BROŞUREI

In faimoasa broşură din 1922 d. *Vaida* scrie precum urmează:

...„Condamnat în Ungaria, *Aurel Popovici* se refugiază în România. Aci este bine primit şi prin cultura lui deosebită, el reuşeşte să ocupe, nu numai în societatea românească, dar şi în politica românească un rol distins şi exercită o influenţă decisivă asupra politicei ţării româneşti. *Aurel Popovici* nu încetează nici pentru un moment de a se considera fruntaş al Ardealului. La 1914, când Ungurii tratau cu noi împăcarea, *Aurel Popovici* era acela, care conducea atitudinea noastră. Când fruntaşii români din Ardeal vin să participe la funeraliile regelui *Carol*, *Aurel Popovici* nu numai îi însoţeşte, dar le şi precizează atitudinea. **In ambele cazuri el se arăta protivnic al unirii Ardealului cu regatul...**

...„In timpul şederii sale în Elveţia (1915), *Aurel Popovici* nu-şi schimbă atitudinea, ci se arată ca şi mai înainte partizan decis al integrităţii monarhiei" (pag. 31-32).

...„Privilegiile şi ocrotirile de tot soiul curgeau neîntrerupt, aşa că la un moment dat toată suflarea românească se înhamă la jugul Habsburgilor" (Pag. 11).

...„Era de prevăzut însă că Ungurii nu vor uita lupta ce am dus împotriva lor, aşa că nu este de mirat că legea naţionalităţilor, votată de Corpurile legiuitoare ungare şi sancţionată de împărat, nici odată n'a fost aplicată" (Pag. 15).

...„Atitudinea lui *Aurel Popovici* nu se datoreşte unei simpatii mai pronunţate faţă de Unguri, ci unei

...„Dupa catastrofa dela Serajevo, *Aurel Popovici*, **dimpreună cu mine, am continuat lupta în sensul ideilor defunctului arhiduce. Trebuia să întrebuinţăm toate mijloacele noastre disponibile ca să determinăm România să intre în răsboiul mondial alături de monarhie.**

...„Imediat după izbucnirea răsboiului, Românii din Ardeal au facut tot posibilul ca să deştepte în România un curent amical faţă de Puterile centrale...

„Când a murit regele *Carol I*, cinci conducători ai Românilor ardeleni s'au folosit de prilejul favorabil şi — fără a cădea sub bănuiala de a fi agenţi mituiţi ai contelui *Tisza*, — s'au dus la Bucureşti, **spre a lucra acolo pentru o schimbare a atmosferei în favoarea Puterilor Centrale.**

După ce ne-am prezentat mai întâiu ministrului nostru plenipotenţiar, contele *Czerniu*, am vizitat în primul rând pe fruntaşii de seama ai politicei româneşti. D-nii *Emil Costinescu* şi *Take Ionescu* erau intransigenţi de partea Antantei. Dar şi mai intransigent era *N. Filipescu*.

„*Ion I. C. Brătianu* ne-a sfătuit să menţinem cursul tradiţional dinastic.

„*Alex. Marghiloman*, *C. Stere* şi aderenţii lui *P. Carp* şi *T. Maiorescu* erau partizani intransigenţi ai cooperarei cu Puterile centrale.

„*N. Iorga ne proscrisese de mult ca trădatori de neam şi ne ocolea, precum îl ocoleam şi noi...*

„După toate acestea ne-am convins la Bucureşti şi mai mult ca nu există decât două mijloace convingeri politice mature. El n'a fost om de duzină, ci a făcut parte din elita gânditorilor europeni....

...„Iata deci omul fugit din Ungaria de groaza temniţei şi trăit decenii dearândul în România că **nu vrea cu nici un chip unirea cu România. El, ca şi noi toţi, considera Ardealul ca fiind al nostru şi România ca fiind străină de noi şi poate chiar periculoasă pentru noi**". (Pag. 32 şi 33).

...„In Septembrie 1914, cu ocaziunea morţii regelui *Carol*, fruntaşii politici din Ardeal, adică comitetul executiv al partidului naţional din Ardeal, au venit la *Bucureşti*, nu atât ca să participe la înmormântarea regelui, ci ca să-şi spună cuvântul în ceeace priveşte politica regatului faţă de monarhia austro-ungara.

„Pe timpul acela şi eu am fost la *Bucureşti* şi întreţineam legături de buna prietenie cu aceşti fruntaşi. Cu ocaziunea şederii lor la *Bucureşti*, ei au vizitat pe *Ottokar Czernin*, ambasadorul monarhiei la Bucureşti, căruia **i-au declarat că nu admit politica României şi sunt aderenţi intransigenţi ai menţinerii integrităţii monarhiei habsburgice.**

„Pornind dela această declaraţie solemnă, ei vizitează pe toţi fruntaşii politici din regat, **cărora le declară că detestă politica, care tinde la deslipirea Ardealului de Ungaria, respective de monarhie, şi accentuiază ca întru cât România nu şi-ar schimba atitudinea, aceasta ar putea avea urmări dezastroase pentru Ardeal şi Ardeleni, ceeace i-ar forţa să ia măsuri de apărare, fie chiar cu arma în mână.**

„Asupra acestui avertisment ei n'au lăsat cea mai mică îndoială

pentru a se asigura Puterilor centrale cooperarea României. In România: gruparea partizanilor convinşi ai Puterilor centrale şi ai adversarilor Rusiei. In Ungaria: un acord maghiaro-român, ca să se asigure la Bucureşti succesul amicilor monarhiei...

...„Dar evenimentele şi-au luat cursul lor fatal. Rămâne ca istoria obiectivă să stabilească întrucât contele *Tisza* poartă vina deslănţuirii răsboiului mondial **şi a provocării catastrofei României, care a fost în acelaş timp şi catastrofa Ardealului**".

şi că în declaraţiile lor ei au *fost* foarte categorici reese şi din faptul că regretatul *N. Filipescu*, cel mai înverşunat reprezentant al ideii României Mari, **într'un moment de furie, îi declară trădători.**

„Dintre aceşti fruntaşi, cari veniseră în toamna anului 1914 la Bucureşti, numai *Vasile Lucaciu* şi *Octavian Goga* se declară pentru ideia României Mari şi trăgând consecinţele atitudinei lor, rămân în regat, luptând pentru ideia, ai cărei aderenţi deveniseră. Ceilalţi se întorc la căminurile lor şi con**statând că politicianii din Regat sunt intransigenţi, ei rup orice legătură cu aceştia şi rămân ferm decişi a perzista pe lângă ideea integrităţii monarhiei**" (Pag. 23, 24 şi 25.

„Ma opresc cu paralela citaţiunilor aci, pentrucă **Broşura** *având 39 de pagini, iar* **Memoriul** *47 de foi mari scrise su maşina Yost, este imposibil să fie publicate în corpul unui ziar. Cititorii le vor găsi însă încurând, cu o întreagă altă serie de edificatoare documente, în volumul meu pus sub tipar:* **„Păcatele Ardealului faţă de sufletul Vechiului Regat".**

„Din cele reproduse mai sus rezulta însă în mod hotărîtor identitatea de concepţiune a ambelor documente. Mai mult încă: memoriul inedit al d-lui Vaida *apare şi mai grav şi mai categoric decât broşura repudiată de fostul ministru de interne.*

„D. Vaida *acuză „oficinele maghiare" de plăsmuire. In cazul de faţă, „oficinele maghiare" n'aveau nevoe să se mai obosească pentru a fabrica o broşură în numele d-lui* Vaida, *căci ele puteau da deadreptul publicităţii însuşi* **Memoriul** *d-lui* Vaida, *pe care desigur că îl au şi azi în sertarele comandamentelor militare şi archivele politice austro-germane.*

„Probabil că d. Vaida, *tăgăduind paternitatea broşurei, se referă la cei, cari au suportat cheltuelile de tipar. Aceasta pe mine nu mă interesează. Pe mine şi pe marele public românesc ne interesează descoperirea unei noui felonii — şi aceasta post-belică a omului, care, la serbările din anul trecut, a avut cutezanţa să se pună în*

fruntea listei făuritorilor unirii Ardealului cu România, primind cu cinism onorurile cuvenite „ziditorilor de țară".

„*Personal nu cer d-lui* Vaida *decât să-și țină cuvântul, deferindu-mă judecății. Aceasta îl sfătuesc s'o facă însă după apariția cărții mele, când va avea ca temeiu de reclamație un material mai* en gros, *nu în detaliu, cum i-l servesc astăzi.*

„*A bon entendeur, salut!*"

Ion Rusu Abrudeanu

Am reprodus întreaga polemica mea din „*Universul*" pentru o mai lesnicioasa înțelegere a chestiunii din partea cititorilor, cari, găsind în prezentul volum atât textul memoriului lui *Vaida* din vara anului 1917, cât și textul broșurei sale din 1922, nu vor avea prea multă bataie de cap în comparația și studiul ambelor texte, care se aseamana în multe privințe, mai ales în ce privește fondul chestiunei, ca doua picături de apă. De-altfel diversele și indiscutabilele probe ce am adus în tot cursul lucrării mele, începând cu primul său discurs din Camera ungurească (dela 1907) și sfârșind cu gravul său memoriu din vara anului 1917, sunt icoana fidelă a mentalitații sale înstrăinate și anti-naționale, de care, lepădându-se o clipă, în 1918, sub strălucirea razelor înfăptuirii României Mari, care se desăvârșea împotriva voinței sale, a reluat-o în mod și mai turbat în anul 1920, după înlăturarea sa dela cârma statului.

Trădătorul *Vaida* voia să fie consecuent, pentru a justifica faimoasa sa teorie: „*că numai boul este consecuent*".

CAPITOLUL VIII.

TEXTUL BROŞUREI SCELERATE A LUI VAIDA

Graţie sufletului înacrit al lui *Alex. Vaida,* care izbutise sa convinga sinedriul celor 100 membri ai comitetului partidului naţional — afara de d-nii *Vasile Goldiş* şi *dr. Ion Lupaş* — de **a nu participa** la serbarile încoronarii dela *Alba Iulia,* începe, în anul 1922, sa se accentueze din ce în ce mai mult o tensiune inoportuna şi stupida dintre Ardeal şi vechiul regat. Frecarea surda, care învenina raporturile normale dintre cele doua provincii din clipa concedierii guvernului *Vaida* în Martie 1920, ia zi de zi proporţii regretabile şi alarmante.

Faimosul sinedriu de 100 deschide *„lupta contra Regăţenilor"* şi deslanţue în Ardeal un acerb patriotism local. Lozinca era: *„afara cu Regaţenii din Ardeal!"*

Scelerata broşura, sub titlul **„Ardealul Ardelenilor..."**, scrisa şi tiparita de *Alex. Vaida* în 1922, la *Viena,* era menita sa înteţiasca aceasta lupta, prin concursul membrilor devotaţi ai Carmorei, carora li-s'a distribuit în cel mai mare secret, şi sa duca la *ruperea Ardealului de vechiul regat.*

Şi acum, muncitori obscuri ai reînvierii naţionale, desrobitori insultaţi ai Ardealului şi claditori ai statului român întregit, apostoli ai luminei şi raspânditori de faima buna, sfetnici cu mâna neîntinata şi căpitani de oaste cu numele trecut de mâna nemuririi pe răbojul gloriei naţionale, citiţi cu atenţiune şi rabdare întreaga proza adânc revoltatoare a omului cu sânge unguresc în vinele sale, care fusese înainte timp de 4 luni (Dec. 1919 Aprilie 1920) prim-ministru al României Mari, iar dupa apariţia infamei broşuri clandestine ministru de interne timp de aproape 2 ani (Nov. 1928—Oct. 1930), până la alarma data de mine prin ziarul *„Universul":*

ARDEALUL ARDELENILOR . . .

DE
IANCU AZAPU

VIENA 1922

PREFAȚĂ

Noi cei din Ardeal trecem prin momente grele, Hotărârea dela Alba Iulia nu numai, că a fost calcată în picioare, dar prin ultimele alegeri cei din regat au dovedit, că vor să ne fie nu frați, ci stăpâni.

„După alegerile făcute cu bajoneta ei ne amenință că vor opri ținerea congresului nostru dela Alba Iulia. Convocarea acestui congres a fost hotărâtă de conducerea partidului național, în urma stăruințelor țăranilor și intelectualilor români de dincoace de munți, stăruinți, făcute în tot timpul campaniei electorale și de atunci încoace.

Aceasta voință se va impune impetuos, fie că vor încerca să oprească congresul nostru, fie că vor arăta atâta omenie și respect față de drepturile cetățenilor români din Transilvania și Bănat, cât au arătat și guvernele lui Francisc Iosif, în fruntea cărora se găseau oameni de talia lui Bánffy, Wekerle, Széll și Tisza. Sub aceste guverne unguresți ne-am putut aduna tot la Alba Iulia, când spre a protesta contra episcopiei de maghiarizare „Haidudorogul“, când spre a manifesta contra abuzurilor prigonirilor stăpânirei maghiare. Tot. așa ne-am putut ține conferința națională la Sibiu, adunări politice de protestare la Arad, Blaj, Lugoj și în alte centre.

Ba am putut chiar, nestingheriți să ne întrunim sub streașina lui Tisza, la Budapesta, în congresul

naționalităților, spre a apela la opinia publică mondială. In alta ocaziune ne-am adunat la Budapesta spre a refuza ofertele de pace ale contelui Tisza, cu toate stăruințele depuse de guvernul bucureștean al dluï Brătianu de a cădea de acord cu dictatorul Ungariei.

Care ar fi fost situatia dlui Bratianu la Paris făra platforma autodeterminării, pe care i-a oferit'o marea Adunare națională de la Alba Iulia: Hotărârile acestei adunări, pe cari le-a invocat și de care s'a folosit în măsură atât de largă d. I. Brătianu la conferința de pace?"

Asta'i situația, ce vom face în viitor nu știu, căci numai viitorul ne va indica drumul pe care va trebui să'l urmam.

Dr. Alexandru Vaida Voevod.

TRECUTUL ÎNDEPĂRTAT: DOJA, HORIA, CLOŞCA ŞI CRIŞAN [1]

„Pentru lămurirea unei chestiuni, pe care o înţeleg până şi străinii **şi numai politicianii din vechiul regat nu vor să ştie de ea** [2]), găsim cu cale a edita această broşură, menita să pună punctul pe „i", risipind ori-ce îndoială şi echivoc, pe care l'ar încerca aceia, **cari numai din dor de *domnie* nu vor să admită adevărul**.

„Ardealul a fost independent şi în trecut. Este adevărat că această independenţă a Ardealului n'a fost nici câtuşi de puţin regim românesc, dar **ea a existat şi poate forma baza istorică a viitoarei independenţe**.

„După cum se ştie, Ardealul este locuit de trei popoare: Români, Unguri şi Nemţi. După însişi datele statistice întocmite decătre autorităţile ungureşti, care până la 1918, adică data hotărîrii dela *Alba-Iulia*, au stăpânit Ardealul, elementul românesc din Ardeal era în majoritate şi făcea aproximativ 62% a întregei populaţiuni din Ardeal, *deci Românii din Ardeal au până la un grad oare-care un drept de ponderanţă*, deşi nu li se poate recunoaşte dreptul de exclusivitate în ce priveşte administrarea acestei provincii şi ar fi o greşală, care s'ar răsbuna, dacă ar face încercarea să facă din Ardeal o provincie pur românească, neglijând şi nesocotind drepturile celorlalte două popoare, a Ungurilor şi a Germanilor.

„După cum am spus mai sus, **Ardealul s'a bucurat secole dearândul de absolută independenţă**, deşi forma parte integrantă a Ungariei. Ca principat independent, Ardealul ducea luptă când împotriva Ungariei ca atare, când împotriva regilor ungari, a căror domnie principii ardeleni nu voiau s'o respecte, când împotriva ţărilor învecinate.

„Este foarte greu de stabilit în mod precis, dacă Românii din Ardeal s'au supus domniei principilor ardeleni sau că tindeau a distruge dominaţiunea regimului unguresc inaugurat în Ardeal din primul moment al independenţei Ardealului.

„Semne de luptă împotriva acestei dominaţiuni găsim în istorie foarte rar şi nu ne putem referi decât la *răscoala ţărănească a lui George Doja*, despre care se zice că ar fi fost român, *la răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan* şi în sfârşit la lupta lui *Avram Iancu*.

„Atât răscoala condusă de *George Doja*, cât şi aceia pusă la cale de către *Horia, Cloşca* şi *Crişan* sunt mai mult *răscoale de natură socială*, lupta unei clase, decât de natură politică. Cei patru martiri amintiţi au pornit la luptă împotriva feudalilor pentru îmbunătăţirea soartei iobagilor, deci a clasei muncitoare, şi *nimic nu dovedeşte că aceşti revoluţionari ar fi căutat mai mult* sau că ar fi avut şi pretenţiuni de natură politică şi că aceste *pretenţiuni ar fi urmărit separaţiunea Ardealului de Ungaria* sau că ar fi tins *să smulgă din mâna Ungurilor puterea*

---

1) Subtitlurile sunt ale autorului broşurei.

2) Sublinierile cu litere aldine sunt ale mele, iar cele cu litere cursive sunt ale autorului broşurei, afară de numele de persoane, subliniate tot de mine.

pentru Români. Luptele de clasă, deşi implică oare-care condiţiuni politice, totuşi nu au avut nici-odată caracter naţional mai pronunţat.

„Mi-ar părea bine, daca aşi putea desvolta în mod detaliat părerea mea despre aceste două răscoale tipice în viaţa poporului nostru şi totuşi mă abţin, căci nu tind să jicnesc anumite convingeri şi păreri preconcepute, iar pe de altă parte nu vreau să înfăţişez pe cei 4 martiri într'o lumină deosebită de aceea, în care au fost prezentaţi până'acum.

„Recunosc meritele lor, nu însă ca anteluptători ai independenţei neamului, ci ca nişte înţelepţi, cari, luptând pentru emanciparea iobăgiei, *au contribuit mult la deşteptarea naţională,* iar urmaşilor le-au dat bună pildă de jertfă.

„Am afirmat mai sus că istoria nu ne dă prea multe date, din care ar reeşi că Românii din Ardeal ar fi luptat împotriva stăpânirii ungureşti, dar nici că ar fi fost partizani ai acestei domnii. Deci s'ar putea susţine cu certitudine *că Românii ardeleni au găsit cu cale să rămână în pasivitate politică.* Această pasivitate a fost însă exclusiv politică, căci pe terenul social găsim vădite semne de progres, mai ales în ce priveşte biserica, a cărei desvoltare şi tărie se datoreşte unei munci enorme. Desvoltarea bisericei însă dovedeşte un lucru foarte vădit şi anume *că dominaţiunea ungară din Ardeal de pe acele timpuri 'şi-a înţeles bine rostul, n'a făcut deosebire de rasă, ci a dat, sau să zicem a tolerat tuturor raselor dreptul de a se desvolta după plac.* Aceasta reese dealtfel şi din faptul că tocmai unul din principii Ardealului, anume *Rakoczy*, a fost acela care a editat prima gramatică românească. Faptul acesta dovedeşte mai mult decât vor să recunoască şoviniştii noştri şi anume *că între principe sau mai bine zis curte şi poporul român au existat legături sufleteşti şi că Românii obţin acest dar drept recunoştinţă pentru oare-care fapte.* Care au fost anume aceste fapte, este greu de stabilit şi nici nu este treaba noastră, ci a istoricilor.

„Rămâne lucru bine stabilit că Românii ardeleni au stat secole dearândul în pasivitate şi s'au desvoltat prin toleranţa domnitorilor Ardealului, *cu care trebue să fi întreţinut legături sufleteşti şi comunităţi de idei,* pentru-că altfel nu s'ar fi putut desvolta. Nu este greu de ghicit că dacă Românii din Ardeal ar fi opus rezistenţă, sau dacă s'ar fi arătat protivnici independenţei Ardealului, principele ar fi pus stavilă ori-cărei desvoltări şi **nici-odată Românii din Ardeal n'ar fi ajuns la gradul de cultură de azi.**

DOMNIA HABSBURGILOR

„Situaţia în Ardeal se schimbă abia după ce Habsburgii reuşesc să pună stăpânire pe Ardeal. Din acest moment încep intrigile Curţii din *Viena* şi o vădită înstrăinare se observă între Români şi Unguri. Curtea dela *Viena* uzează de fel de fel de intrigi *şi Românii Ardeleni sunt în ascuns îndemnaţi la luptă împotriva Ungurilor.* Cauzele acestor intrigi nu sunt greu de ghicit. Impăratul îşi dăduse seama că pân'atunci câteşi

trei popoarele ardelene au luptat împreună pentru independența Ardealului; nimic nu era mai firesc deci decât a semăna vrajba între aceste popoare.

„*Așa începe privilegizarea Românilor*, cari obțin fel de fel de drepturi împreună cu Sașii din Ardeal și Șvabii din Banat. *In felul acesta se nasc comunitățile grănițărești și altele.* Cel dintâiu pas pentru câștigarea simpatiilor Românilor din Ardeal îl face *Maria Terezia*, care donează *fiecărei parohii gr. ort. câte 32 jugăre cadastrale de pământ*, îmbunătățind în felul acesta situația materială a preoților. Cine crede că împărateasa a făcut acest gest *din prea mare îngrijorare pentru clerul român, se înșeală.* Gestul acesta nu însemnează alta decât de a obliga pe preoți și de a-i aduce în turma aderenților Habsburgilor, cari tocmai pe timpul acela aveau mare nevoie de simpatii, căci Ungurii deveneau tot mai pretensivi. Este firesc că pe acele timpuri 32 de jugăre de pământ însemnau o mică moșioară și se înțelege dela sine *că recunoștința preoțimei nu cunoștea margini și limite.*

„Și privilegiile și ocrotirile de tot soiul curgeau neîntrerupt, așa că la un moment dat *toată suflarea românească se înhamă la jugul Habsburgilor* și nici nu vrea sa mai audă de comunitatea de interese cu celelalte popoare din Ardeal.

„Știu că pentru aceste stabiliri mulți mă vor înjura și mulți mă vor numi renegat sau poate chiar vândut, dar celor ce nu cugetă, n'am ce le face: a trebuit să se facă un început de adevăr. **Lumea românească din Ardeal și toate teritoriile rupte din Ungaria și alipite României trebue să afle adevărul ascuns cu atâta măestrie de către aceia, cari pretindeau și pretind a fi conducătorii desinteresați ai acelora, cari poartă fără vină cel mai amar jug.**

„Imi aduc aminte că a fost un timp, când guvernul ungar proiectase în mod serios regularea tuturor rîurilor din Ardeal și extinderea rețelei căilor ferate. Toate planurile au fost supuse cabinetului împăratului, de unde în scurtă vreme *se dă răspunsul categoric negativ*, sub cuvânt că din punct de vedere militar îndeplinirea acestor planuri ar fi periculoasă, dat fiind *că România ar putea deveni agresivă față de monarhie.* Aceasta sub domnia împăratului *Francisc Iosif.* Din toate acestea reese că Habsburgii nu se prea sinchiseau de soarta Ardealului; dimpotrivă tindeau ca acesta să rămână în nedesvoltare. Ajungea doar ca prin fel de fel de privilegii *popoarele nemaghiare să se atașeze Curții.*

RĂSCOALA DIN 1848. AVRAM IANCU

„Tocmai acestor intrigi se datorește și răscoala din 1848, condusă de *Avram Iancu.* Am spus mai sus că Curtea împărătească, vrând să facă din Ungaria o simplă provincie dependentă și politicește și moralicește și economicește de *Viena*, căuta prin toate mijloacele să semene vrajba între Maghiarii fuduli și popoarele nemaghiare de sub imperiul ungar.

„Atmosfera Europei, care tocmai pe timpul acesta lichida rămăşiţele evu'ui mediu, era foarte încărcată. Intre Curtea din *Viena* şi Unguri, cari deveneau din ce în ce mai pretenţioşi, relaţiunile erau cât se poate de duşmănoase. Impăratul şi Curtea ţineau morţiş la drepturile lor absolutistice, pe când Ungurii reclamau libertăţi de aşa natură, care ar fi zguduit din temelii întreaga monarhie habsburgică.

„Nimic mai logic decât că *Curtea promitea naţionalităţilor din Ungaria drepturi naţionale şi economice, deci un fel de autonomie*. Aceste promisiuni, care nici-odată n'au fost îndeplinite, aduc pe Români alături de împărat şi când în Ungaria izbucneşte revoluţia, parte pentru libertate şi democraţie, parte împotriva Habsburgilor, cari nici-odată nu s'au bucurat în Ungaria de simpatii mai pronunţate, Românii pornesc la luptă împotriva Ungurilor.

„Este firesc că *Avram Iancu* şi toate naţionalităţile luptă împotriva Ungurilor, nu pentru că între naţionalităţi şi Unguri ar fi existat vre-o deosebită ură, ci pur şi simplu *pentru că aşa dorea împăratul, aşa dictau interesele Curţii*, dar mai ales pentru faptul că naţionalităţile obţinuseră în schimbul ajutorului pus în vedere *solemna promisiune a autonomiei*.

„Nici-odată perfidia Curţii vieneze nu s'a manifestat cu o forţă mai elementară decât acum. Ungurii, foarte bine organizaţi pentru o revoluţie, rezistă cu succes şi par a învinge, ceeace face pe împaratul să recurgă la ajutorul Ruşilor, cari, intraţi în ţară, reprimă răscoala.

„Nu vreau să intru în analiza luptei, ci mă mărginesc să scot în evidenţă ceeace s'a petrecut după ce armata ungară a depus la *Şiria* armele

„*Promisiunea dată naţionalităţilor în ce priveşte autonomia n'a fost respectată* şi *Avram Iancu* înebuneşte de necaz şi durere. D'aci urmează un timp extrem de trist, *căci Românii sunt trataţi la fel cu Ungurii*, deci întocmai ca şi când şi ei ar fi fost răzvrătitori.

„Singurul lucru, de care am beneficiat în realitate pe urma jertfelor aduse, *a fost statutul organic, adică autonomia bisericei*, căci din punct de vedere naţional sacrificiul adus de *Avram Iancu* şi decătre Transilvăneni n'a produs roade. *Că atunci n'am rupt cu trecutul, întorcând spatele împăratului, rămâne o enigmă psihologică.*

„Soarta noastră rămâne staţionară şi analoagă aceleia a Ungurilor până în anul 1867, când între Curte şi Unguri survine împăcarea urmată de recunoaşterea Ungariei ca stat independent de Austria. Drept răsplată, Românii şi cu ei şi celelalte naţionalităţi sunt îmbunate *prin legea naţionalităţilor, impusă guvernului ungar decătre împărat.*

„Era de prevăzut însă că Ungurii nu vor uita lupta ce am dus-o împotriva lor, aşa că nu este de mirat că legea naţionalităţilor, votată de Corpurile legiuitoare ungare şi sancţionată de către împărat, *n'a fost aplicată nici-odată, iar împăratul nici-odată n'a exercitat presiune asupra guvernului ungar ca să aplice această lege.*

„Aşa stăteau lucrurile. Ungurii, după ce au constatat că constituim un pericol pentru unitatea statului lor, tindeau să ne reducă drepturile şi

să ne stăvilească desvoltarea națională. Românii, din partea lor, *rămân, cu toată păcăleala din 1849 și 1867, leali casei domnitoare* și, ca să satisfacă dorința acesteia, poartă Ungurilor o dușmănie neîmpăcată. Dela 1867 încoaci, Românii când sunt pasivi, când sunt activi și dau dovadă de lipsă de organizare.

„Vocabularul nostru politic a sporit însă cu un cuvânt: *autonomia Ardealului*, ideal, care însă nu forma o bază de luptă precisă. Cronica nu amintește că s'ar fi încercat forțarea autonomiei Ardealului, fie alături de Ungurii din Ardeal, fie în mod separat.

„Nehotarîrea noastră, ezitarea în politică păreau a îndreptăți pe Unguri să ne maghiarizeze cu totul și ici-colo găsim tendințe de aceasta natură, deși relațiunile dintre noi și ei nu erau mai încordate decât înainte vreme.

MEMORANDUL

„Primul pas spre emancipare îl facem la 1892, *când o deputațiune monstră prezintă împăratului Francisc Iosif, pelângă complecta ignorare a guvernului ungar, un memoriu*, în care descriem soarta, în care ne găsim, și înșirăm toate doleanțele noastre, desvoltând în același timp și dorințele noastre. Pelângă alte deziderate, cerem pentru întâiași dată *autonomia Ardealului sub imperiu românesc.*

„Cu ocazia aceasta se întâmplă cea mai grozavă monstruozitate, căci împăratul, deși consimțise să primească deputațiunea românească, care îi prezinta memorandul, deci acordase acestei deputațiuni un fel de *salvus conductus anticipat*, totuși nici o încercare nu face *ca să oprească procesul intentat decătre autoritățile maghiare conducătorilor acestei deputațiuni* și aceștia sunt condamnați la închisoare.

„Acesta este cel dintâiu pas și unica încercare de a dobândi *autonomia Ardealului sub imperiu românesc.*

„Simultan cu înaintarea memorandului se pun bazele *comitetului național român*, care constitue d'aci încolo sâmburele unui partid politic.

„Se înțelege dela sine că, d'aci încolo, Ungurii caută să ne priveze de drepturile câștigate și de aci începe acea luptă pe viață și moarte **dusă pentru autonomia Ardealului**. Cu aceasta ne vom ocupa însă mai la vale.

LEGĂTURILE CU CEI DIN REGAT. MIHAI VITEAZUL

„In ce privește legăturile sufletești și culturale cu Principatele române, mai târziu cu regatul român, *acelea abia merită să fie amintite.*

„Ardealul a fost totdeauna mai desvoltat, atât din punct de vedere cultural, cât și din punct de vedere economic, decât Principatele, mai bine zis decât regatul, așa că **noi, Ardelenii, n'aveam ce căuta în regat, iar cei din regat nu prea aveau dor de noi.** Trăiam unii lângă alții fără să ne dăm seama *că am fi frați.*

„In luptele Principatelor împotriva Turcilor noi n'am intervenit, iar ei nici-odată n'au sărit în ajutorul nostru. Cronica ne arată că în nenumărate rânduri *principii și boierii, fugiți din țară din motive politice, s au refugiat în Ardeal, unde au fost primiți cu brațele deschise atât decătre Români, cât și decătre Unguri! Așa este cazul lui Petru Rareș.*

„Mulți se vor burzului și îmi vor striga: Dar Mihai Viteazul? Da, *Mihai Viteazul a intrat în Alba Iulia și a pus stăpânire pe această cetate. Dar el nu a intrat în calitate de cuceritor al Ardealului, ci ca simplu vasal al lui Rudolf de Habsburg, împăratul Austriei, și n'a intrat ca să alipească Ardealul către Principate, ci luptând împotriva principelui Ardealului, deci luptând pentru Curtea din Viena și împotriva autonomiei Ardealului.* Toți aceia, cari atribue lui Mihai Viteazul alt rol și-'l înfățișează ca domnitor al Ardealului, cucerit sau liberat de jug, comit nu numai o greșala, dar și o falșificare a istoriei. Că Mihai Viteazul își luase la un moment dat aere de cuceritor și domn, este altă chestie, pe care viteazul domn a platit-o foarte scump, căci se știe *că Curtea dela Viena nu era străină de asasinarea lui prematură.*

„Până la Mihai Viteazul și d'atunci încoaci nici un domnitor român n'a încercat să cucerească Ardealul și *unirea tuturor Românilor* sub un singur sceptru nu figureaza nicaieri în istorie; *deci România a fost întotdeauna indiferentă și nepăsătoare față de noi,* **fața de luptele noastre, față de durerile noastre.**

„De multe ori chiar această nepăsare era explicabilă, dar nici-odată în acea măsură *ca în ocazia judecării procesului memorandului, caci guvernul român n'a făcut nimic ca să nu fie condamnați aceia, cari, fiind prea leali, au căzut victima credulității lor în împăratul.* Cu această ocazie, guvernul român nu numai ca nu a intervenit în favoarea noastră, dar la un momennt dat *Dumitru Sturdza, ministrul președinte al României, a decorat tocmai pe Jeszenszky, înscenatorul faimosului proces.*

„Acesta este adevărul, **pe care trebue să-l cunoască toată suflarea din Ardeal** ca să înțeleagă că Ardealul, și la bine și la rău, *al nostru a fost, al Ardelenilor, și al nostru va rămân , caci trebue să rămână al nostru.*

IREDENTA DIN REGAT IZBUCNIREA RĂSBOIULUI MONDIAL

„In ce privește *iredenta în regat,* aceasta nu există decât de vre-o 15 ani și anume ea s'a născut simultan cu înființarea *Ligei culturale.* Liga ca atare însă nu făcea decât *iredentă platonică,* adică se mulțumea să protesteze dacă Ungurii comiteau vre-o nazbâtie față de Românii ardeleni.

„Regatul și instituțiunile culturale de tot soiul din regat n'au făcut pentru noi nici-odată vre-o ispravă mai mare. Noi am fost aceia, cari, din punct de vedere cultural, am făcut pentru regat cu mult mai mult.

„Se știe doar că școlile din regat erau până pe la mijlocul veacului trecut și chiar până pe la 1866 grecești. Românizarea lor nu s'a făcut decătre cei din vechiul regat, ci **decătre noi.** *Este în întregime meritul*

lui George Lazăr, care vine din Ardeal și prin muncă și zel românizează tot ce era grecesc.

„Să nu se creadă însă că *George Lazăr* a fost trimis în regat decatre Românii din Ardeal. Nu, el singur a pribegit în România și a făcut ce a făcut din proprie inițiativa.

„Noi, cei din Ardeal, am fost întotdeauna independenți de cei din regat **și nu ne-a legat de ei nimic, din nici un punct de vedere.** Că a fost așa, este cea mai bună dovadă lupta dusă decătre biserica gr. or. română din Ardeal împotriva tendințelor patriarhatului sârbesc din *Karlovitz*, care facea sforțări să sârbizeze biserica. Am dus această luptă **fără sprijinul și ajutorul celor din regat, cari se arătau extrem de indiferenți față de tot ce ne durea și de tot ce ne privea.**

„Cei din regat *încep să formeze pretențiuni asupra Ardealului* abia după ce se conving *că Ardealul ar putea fi exploatat cu succes decătre regat.*

„**La dorul celor din regat de a stăpâni Ardealul, noi am răspuns întotdeauna cu o nespusă indiferență; mai mult, nu ne-am pretat nici-odată să răspundem acestui dor. Noi nici-odată nu ne-am identificat nici cu interesele, nici cu tendințele celor din regat** *și când a izbucnit răsboiul mondial*, noi ne-am spus cuvântul și *am declinat ori-ce răspundere pentru tendința celor din regat de a face unirea Ardealului cu România fără asentimentul nostru.*

„In Septembrie 1914, cu ocaziunea morții regelui Carol, *fruntașii politici din Ardeal* [1]), adică comitetul executiv al partidului național din Ardeal, au venit la București, nu atât ca să participe la înmormântarea regelui, *ci ca să-și spună cuvântul în ceeace privește politica regatului față de monarhia austro-ungară.*

„Pe timpul acela și eu am fost la București și întrețineam legături de bună prietenie cu acești fruntași. Cu ocaziunea șederii lor la București, ei au vizitat pe *Ottokar Czernin*, ambasadorul monarhiei la București, *căruia 'i-au declarat că nu admit politica României și că sunt aderenți ai menținerii integrității monarhiei habsburgice.*

„Pornind dela această declarație solemnă, ei vizitează pe toți fruntașii politici din regat, **cărora le declară că detestă politica, care tinde la deslipirea Ardealului decătre Ungaria, respective decătre monarhie,** și accentuiază *că întrucât România nu 'și-ar schimba atitudinea, aceasta ar putea avea urmări dezastroase pentru Ardeal și Ardeleni*, ceeace **'i-ar forța să ia măsuri de apărare, fie chiar cu arma în mână.**

„Asupra acestui avertisment ei n'au lăsat nici o îndoială și că in declarațiunile lor ei au fost foarte categorici reese și din faptul că

---

1) Acești fruntași politici erau: *Alex. Vaida, Vasile Goldiș, Aurel Vlad, Teodor Mihali* și *Valeriu Braniște*. Părintele *Vasile Lucaciu* și *Octavian Goga* veniseră la București îndată după declararea răsboiului, spre a lupta dimpreună cu cei din regat pentru triumful politicei instinctului național. — *(Nota autorului)*.

regretatul *Nicolae Filipescu*, cel mai înverşunat reprezentant al ideii României Mari, într'un moment de furie îi declară trădători.

„Dar sa examinăm situaţia mai de aproape. Dintre aceşti fruntaşi, cari veniseră în toamna anului 1914 la Bucureşti, numai *Vasile Lucaciu* şi *Octavian Goga* se declară pentru ideia României Mari şi trăgând consecinţele atitudinei lor, rămân în regat, luptând pentru ideia, al cărei aderenţi deveniseră. Ceilalţi se întorc la căminurile lor şi constatând ca politicianii din regat sunt intransigenţi, ei rup orice legătură cu aceştia şi rămân *ferm decişi a perzista pelângă ideia integrităţii monarhiei.*

Acesta este adevărul, pe care nimeni nu-l va putea contesta.

AUTONOMIA. ATITUDINEA FAŢĂ DE REGAT

„Cine ar încerca sa tragă din cele ce premerg concluzia că Românii ardeleni erau prea mulţumiţi cu soarta lor şi că acesta este motivul atitudinei lor, se înşală şi comit o greşală.

„Românii din Ungaria, deşi situaţia lor economică era normală şi se puteau desvolta după plac, erau nemulţumiţi din punct de vedere naţional, căci nu se poate nega faptul că Ungurii, stăpâniţi de ideia statului unitar maghiar, făceau tot posibilul ca să stinghereascâ desvoltarea noastră naţională şi naţionalo-culturală. Deci Ungurii ne puneau piedici şi căutau să ne asupreascâ după plac, iar noi rezistam cu tărie.

„Prima încercare de a ne emnacipa o facem în anul 1892, când, dupa cum am spus mai sus, înaintăm împăratului *Francisc Iosif* memorandul, în care înşirăm toate doleanţele noastre, cerând drepturi naţionale şi culturale. Urmările acestui pas decisiv sunt bine cunoscute şi le-am fixat prin cele de mai sus.

„Odată cu înaintarea memorandului, Românii din Ungaria părăsesc pasivitatea de până'atunci şi păşesc pe terenul activităţii politice. După înaintarea memorandului constituim comitetul naţional; prima formaţiune politică, de care au dispus Românii din Ardeal.

„Comitetul naţional îşi formează programul, a cărui esenţă era emanciparea noastră naţională şi culturală. Dar acest program mai conţinea şi un alt punct esenţial, care întrecea limitele programului, căci *pretindeam autonomia Ardealului.* Programul, ca atare, nu detailază cum înţelegeam noi această autonomie şi nici nu se face încercarea de a preciza această autonomie. Aci să fim sinceri: La început acest punct de program nu fusese acceptat decât ca un maximum de pretenţii, *decât ca un fel de obiect de târguială, din care am fi fost dispuşi să cedum.* Recunosc însă că mai târziu, faţă de tendinţa de a ne cotropi tot mai mare a Ungurilor, acest punct de program *a devenit cea mai serioasa doleanţă a noastră*, din care n'am mai fost dispuşi a ceda.

„Aci trebue să constat că în ce priveşte înaintarea memorandului şi alcătuirea comitetului naţional, **cei din regat nimic n'au făcut** şi noi n'am recurs nici la sfatul, nici la ajutorul. lor. Eu, care cunosc România atât de bine, afirm cu certitudine că cei din regat, afară de câţiva naţiona-

lişti de baştina, nu s'au prea sinchisit de întreaga chestiune şi vâlva prea mare nu au făcut. Pe timpul acela am avut ocazia nu numai să aud, ci să şi citesc păreri, care concludeau în a susţine *că ne-ar ajunge o emancipare oare-care naţionalo-culturală, a cărei bază ar fi să fie legea naţionalităţilor din 1868.*

„Deci lupta noastră politica a pornit şi la 1892 fără sprijinul şi ajutorul regatului şi fără amestecul lui.

„Nu încape nici o îndoiala că atitudinea dârză şi neîmpacata a Ungurilor se datoreşte în mare parte şi faptului că pretindeam autonomia Ardealului şi anume *o autonomie românească a lui,* ceeace periclita ideia statului unitar ungar. Nu vroiu să zic însă că ridicarea acestei pretenţiuni ar fi fost o greşală.

„România, ca atare, şi aci este vorba nu numai de România oficiala, ci de totalitatea populaţiunei din regat, *n'a făcut nici cea mai mică încercare de a presiona asupra guvernului ungar.* Dacă făcea aceasta, ar fi dat dovadă că ne poartă interesul, **dar n'a făcut-o, ca şi când nici n'am fi existat.**

„*Că noi n'am voit să ne rupem de monarhie, dovedeşte şi faptul că n'am participat la tratativele, care au urmat între Antantă şi Cehi şi între Antantă şi România. La 1916, când România a declarat răsboiu monarhiei, noi ne-am menţinut aceiaşi atitudine, adică am rămas credincioşi monarhiei,* menţinându-ne însă toate pretenţiunile de pân'atunci, *şi toate încercările făcute decătre România de a ne atrage de partea ei au rămas zadarnice. In anul 1917, Vaida, Maniu şi alţii susţineau sus şi tare că ei n'au nimic comun cu acţiunea României şi* **că sunt ferm decişi a croi Ardealului o soartă proprie.**

„Dovadă că nu am facut comunitate cu România reese apoi şi din faptul *că guvernul ungar de sub preşidenţia contelui Tisza a făcut în anul 1914 un început de a recunoaşte drepturile noastre* şi a pornit crunoscutele tratative de împăcare, care n'au dus la nici un rezultat, *pentru că noi n'am vrut să renunţăm la autonomia Ardealului.*

„Aceste tratative au fost întrerupte şi urmau să fie continuate în toamna aceluiaşi an şi n'au fost reluate numai din cauza că a izbucnit răsboiul mondial. In cursul răsboiului contele *Tisza* nu renunţă la împăcarea cu Românii, ceeace reese şi din schimbul de scrisori dintre el şi regretatul mitropolit *Meţianu.*

„In tot timpul acesta *n'am făcut nici o încercare să ne apropiem de România* **şi am refuzat ori-ce încercare a României de a ne câştiga de partea ei.**

„Deci nu numai că am luptat singuri, **dar nici nu ne-am identificat cu România.** *Am considerat Ardealul ca fiind al nostru* şi am căutat să-l menţinem pentru noi, ceeace ne-a şi reuşit. *Că n'am vroit să ştim de România,* nu se poate contesta, căci, dacă am fi tins să ne înţelegem, nu aveam nevoe să jertifim pe câmpul de luptă împotriva Antantei atâta sânge şi atâtea vieţi. Am făcut-o aceasta nu pentru-că am fost laşi şi n'am fi avut altă posibilitate, am făcut-o pentru-că eram con-

vinşi că jertfele noastre ne vor asigura *nu numai emanciparea națională, dar şi autonomia pretinsă.*

„De când cu tratativele de împăcare, *Românii din Ardeal au recunoscut că nu mai au ce aştepta din partea Curții vieneze* şi că nu-şi vor putea face un viitor decât dacă o împăcare cinstită şi serioasă *va distruge divergințele de păreri dintre noi şi Unguri.*

„*Fruntaşii noştri, cari cunoşteau România îndeajuns, nici nu voiau să audă de o unire cu ea* **şi se găseau foarte mulți, cari trăgeau la îndoială** *că am face parte din aceeaşi rasă, din acelaşi neam.* **Acest fapt reese de altfel nu numai din obiceiurile noastre, din datinile noastre, care se deosebesc atât de mult de acelea din regat, ci şi din cultura noastră specifică, dar mai ales din organizația noastră socială şi în chip bătător la ochi din deosebirea ce se constată între biserica noastră şi cea din regat.**

„Biserica noastră dă cea mai eclatantă dovadă că am stat singuri atât în desvoltarea noastră, cât şi în luptele noastre seculare; deci dovedeşte *că n'am avut nevoe de România* **şi deci legături sufleteşti între noi şi România n'au existat, dar mai ales că România s'a arătat indiferentă față de noi şi tendințele noastre şi prin urmare este exclus ca să se fi ocupat de ideia unirii tururor Românilor.**

„Că noi am trăit traiul nostru reese de altfel şi din atitudinea cărturarilor noştri. Nu vroiu să vorbesc de trecutul mai îndepărtat; ajunge să mă ocup de timpurile moderne din urmă. In aceste timpuri *cel mai luminat dintre ai noştri era dr. Aurel Popovici,* condamnat în Ungaria pentru rolul ce-l jucase pe timpul memorandului printre studenții universitari din Viena.

„*D-rul Aurel Popovici se refugiază în România.* Aci este bine primit şi prin cultura lui deosebită el reuşeşte să ocupe nu numai în societatea românească, dar şi în politica românească un rol distins şi în felul acesta el, care refuzase să devină cetățean român, *devine teoreticianul partidului conservator* şi deci exercită o influență decisivă asupra politicei țării româneşti.

„*D-rul Aurel Popovici* nu încetează nici pentru un moment de a se considera fruntaş al Ardealului. Intreaga lui viață devedeşte aceasta. *La 1914, când Ungurii tratau cu noi împăcarea, Aurel Popovici era acela, care conducea atitudinea noastră.* Când fruntaşii români din Ardeal vin să participe la funeraliile regelui Carol, *Aurel Popovici* nu numai îi însoțeşte, dar le şi precizeaza atitudinea. Deci în ambele cazuri *el se arată protivnic unirii Ardealului cu regatul.*

„In anul 1915 *Aurel Popovici* se stabileşte în Elveția, unde din nefericire pentru noi a şi murit. In timpul şederii sale în Elveția, *Aurel Popovici* nu-şi schimbă atitudinea, ci se arată, ca şi mai înainte, *partizan decis al integrității monarhiei.*

„Atitudinea lui *Aurel Popovici* nu se datoreşte unei simpatii mai pronunțate față de Unguri, ci unei convingeri politice mature. El **n'a** fost om de duzină, ci a făcut parte din **elita gânditorilor europeni.**

„Că el s'a ocupat în mod serios de soarta noastră reese şi din opera lui „Gross-Oesterreich", apărută pela 1907. In această operă, *Aurel Popovici* preconizează în mod precis că monarchia hasburgică trebue să devină o monarchie federativă a tuturor popoarelor, care fac parte din ea şi care trebue să obţină drepturi autonome.

„Iată deci *omul fugit din Ungaria* de groaza temniţei şi trăit decenii dearândul *în România, că nu vrea cu nici un chip unirea cu România*. El, ca şi noi toţi, *considera Ardealul ca fiind al nostru* şi România ca fiind străină de noi şi poate *chiar periculoasă pentru noi*.

CONSIDERENTE ECONOMICE. PERSPECTIVE

„Examinând stiuaţia din punct de vedere economic, trebue să constatăm *că Ardealul este despărţit de regat prin munţii Carpaţilor, obstacol foarte serios, care împiedică ori-ce comunitate cu România.*

„Istoria ne dovedeşte că viaţa economică a popoarelor s'a desvoltat în aşa fel, că desfacerea produselor şi a bogăţiilor naţionale ale popoarelor s'a făcut prin utilizarea văilor. *Ori văile Ardealului nu se deschid spre răsărit, deci spre România, ci spre Occident*. Deasemeni *şi rîurile Ardealului tot spre occident curg*. Ori ştiut este că nu se poate desvolta viaţa economică a unei ţări decât utilizând căile de comunicaţie naturale, deci văile şi rîurile.

„Trecutul nostru şi conformaţia geografică a patriei noastre ne-au împins spre occident şi am stabilit legături esenţiale cu acesta, pe care nu le mai putem abandona şi nici nu voim să le abandonăm.

„Dar chiar presupunând că am avea dispoziţia să căutăm o orientare spre Orient, aceasta este o imposibilitate materială, căci Carpaţii formează o stavilă în calea noastră şi apoi nici nu putem avea un debuşeu în Orient, căci acesta nu are o piaţă proprie pentru produsele noastre. Insuşi regatul român a căutat pieţile din Occident şi nu s'a interesat prea mult de Orient.

„Privind situaţia din alt punct de vedere, trebue să constatăm *că Ardealul, unit cu regatul, va fi mereu în pericol, căci în caz de invazie duşmană nu vom fi în stare să rezistăm*, iar pe lângă mijloacele de comunicaţie, care leagă regatul de Ardeal, un ajutor ar sosi prea târziu.

„*Centrul tuturor chestiunilor ce privesc Ardealul trebue să fie în Ardeal, ceeace nu se poate altfel decât* dacă Ardealul va deveni independent. Trebue deci să se înţeleagă *că unirea cu regatul este şi rămâne pentru noi un balast de prisos*, de care trebue să scăpăm cu orice preţ.

„*Ardealul este al nostru* şi, după cum am ştiut să ne menţinem sute de ani dearândul fiind stăpâniţi de străini, vom şti să ne menţinem şi în viitor, fiind independenţi.

„*Prin unirea cu regatul noi n'am câştigat nimic*, căci rechiziţiile şi cingătoarele nu sunt un câştig, ci o pierdere: pierderea cuvenitei

stime ce ne-o datorează cei din regat. Cea mai mare pierdere şi în acelaş timp şi un iminent pericol este faptul că prin unirea cu regatul am câştigat numai duşmani neîmpăcaţi. Ungurii ne-au fost pân'acum protivnici, iar dela unire încoaci ne-au devenit duşmani; pentru împărţirea Banatului suntem în permanent conflict cu Serbia, iar pentru Maramureş cu Ceho-Slovacia. Aceste conflicte nu le-am pricinuit noi, ci ele s'au născut odată cu *unirea nepremeditată* cu regatul şi afară de aceasta ne sunt duşmani toţi aceia, cari duşmănesc regatul. Acesta este câştigul nostru şi acestea sunt perspectivele, care ni-se deschid, *dacă nu vom avea tăria ca*, **luptând pentru deslipirea de regat, să devenim independenţi.**

„Este deci justificată dorinţa de a căuta în vecinătatea noastră simpatii şi de a găsi un aliat mai puternic decât noi, sub scutul căruia să ne simţim la adăpost de orice tentativă îndreptată împotriva existenţei noastre.

„Imi închipui că toată lumea se va gândi că, prin aliatul din vecinătate, vizez pe Unguri. Este o greşală, căci ştiut este că Ungaria nu ne poate servi la nimic şi o alianţă cu Ungurii nu ne-ar garanta nici graniţele, nici prosperarea economică. **Mă gândesc însă serios la o legătură strânsă cu Germania.**

„Mulţi mă vor contrazice şi vor găsi o alianţă cu Germania nenaturală şi odioasă, dar, dacă vor medita în mod serios, vor trebui să cadă de acord cu mine, căci atât din punct de vedere economic, cât şi din punctul de vedere al pericolului ce ne ameninţă din partea panslavismului, care astăzi după încheerea convenţiunei ruso-germane, a devenit iminent şi nu mai este o vedenie rea a viitorului, ci o realitate foarte tristă.

„Cu nici un chip nu vom consimţi ca să cădem victimă expansiunii regatului şi nu vrem să mai sacrificăm pentru regat nimic, nici sânge, nici bani. Graniţele Ardealului le vom şti apăra şi la această apărare nu avem nevoe de ajutorul nimănui, în schimb însă nu vom tolera ca să fim exploataţi.

CONCLUZII

„După toate cele ce premerg, **cu drept cuvânt ne uimim că fruntaşii noştri au consimţit la unire** şi că după unire n'au ştiut să apere drepturile faţă de tendinţele de cotropire ce se observă faţă de noi la cei din regat.

„Nu ne putem imagina cum de a fost posibil că aceia, în ale căror mâini am depus soarta noastră, nu s'au gândit nici la posibilităţi, nici la trecut şi au ignorat viitorul şi situaţia cu desăvârşire.

„Stipulaţiunile hotărîrii dela Alba-Iulia dovedesc în mod eclatant că unirea s'a făcut sub oare-care presiune, dar nu înţelegem dece s'au făcut concesiuni mai târziu, când se ştia deja că pe urma unirii se **naşte un dezastru inevitabil.**

„Să uităm greşelile din trecut şi să ne gândim la viitor, căci, *dacă vom sta cu mâinile în'crucişate, suntem pierduţi pentru vecie.* Şi ar fi păcat să pierim în momente, **când viitorul ne prezintă perspective atât de frumoase.**

„Nu ne este permis a ezita, căci aceasta ar fi nu numai o laşitate, **dar şi o crimă faţă de noi înşine** *şi dacă vre-un conflict armat ne-ar găsi ca parte integrantă a României Mari, vom plăti ezitarea noastră foarte scump, poate chiar cu existenţa noastră. Avem datorii faţă de urmaşii noştri şi cea mai sfântă dintre toate este:*

Ardealul al Ardelenilor".

Iancu Azapu

Până azi, când lucrarea de faţă a văzut lumina zilei, ameninţarea d-lui *Vaida* de a mă deferi, ca pe un calomniator, judecăţii, a rămas o lăudăroşenie platonică. Acest singur fapt este în măsură să arate gradul de seriozitate a desminţirei opusă de d-sa. Sau poate că d. *Vaida,* ascultând de sfatul meu, pe care 'i-l'am dat în cursul polemicei din *„Universul",* a aşteptat apariţia volumului cu întreg dosarul dovezilor produse împotrivă-i, pentru a mă da în judecată?

Nu numai că aştept cu nerăbdare, dar somez pe d. *Vaida* s'o facă — şi s'o facă cât mai curând. Va fi unul dintre marile procese, căci nu va fi procesul dintre doi oameni, ci va fi procesul unui trădător în faţa unui neam întreg, împotriva căruia a uneltit cu gând criminal şi pe care l'a ultragiat în chip neiertat.

Până când d. *Vaida* va binevoi să-şi ia curajul pentru a sesiza justiţia, broşura va rămâne în păstrarea mea ca dovadă judecătorească. După proces, voiu încredinţa-o Academiei române pentru a rămâne în biblioteca ei ca dovadă vie, în faţa posterităţii, despre crima, de care a fost capabil un român împotriva neamului său, căutând să-i implânte în spete cuţitul şi să pledeze pentru ruperea Ardealului de România, după-ce aceasta îi făcuse marea, dar nemeritata, cinste de a-l pune în fruntea guvernului ei.

Această posteritate, scutită de veninul zilelor de azi, va hotărî, odată şi pentru totdeauna, că *Alex. Vaida* a fost şi rămâne principalul trădător în măreaţa chestiune a întregirii neamului.

CAPITOLUL IX.

O ALTĂ BROŞURĂ DIN 1923, PATRONATĂ DE ALEX. VAIDA, PRIN CARE DENUNŢĂ ROMÂNIA EUROPEI ŞI O STROPEŞTE CU INSULTE

In primăvara anului 1923, faimosul comitet de 100 al partidului naţional, la propunerea Herostratului *Alex. Vaida,* scoate o broşură sub titlul: **„La lutte contre l'absolutisme en Roumanie"**, în care, pe 5 coale de tipar, foştii îndrumători ai Consiliului dirigent se înfăţişează tribunalului străinătăţii cu revendicările lor politice.

Deşi broşura nu este semnată cu numele lui *Vaida,* totuşi adevăratul ei părinte sufletesc este el, din însărcinarea şi cu aprobarea comitetului diriguitor al partidului naţional. Traducătorul în limba franceză este d. *I. Lugoşianu,* celebrul sub-secretar de stat plimbăreţ de mai târziu (1928—1930).

După-ce ani de zile au slăbit consolidarea ţării, inventând primejdia *„ciocoilor",* după-ce au iscodit spectrul *„Regăţenilor",* pe cari 'i-au acoperit de noroiu, după-ce au boicotat încoronarea, pe care *Vaida* o profanează prin scoaterea broşurei sale clandestine dela *Viena,* pledând pentru *ruperea Ardealului de vechiul regat,* toţi aceşti nenorociţi întârziaţi ai istoriei noastre se prăvălesc jos de tot şi acumulând zăpăceli şi încurcături, nu se dau îndarăt din metodica lor operă de destrămare a României întregite, ci se adresează Europei ca cei mai înverşunaţi duşmani ai statului român.

Citind broşura cu titlul de mai sus, ţi-se pare că ea a fost redactată într'o oficină dela Budapesta. Intreg cuprinsul ei este denigrarea calomnioasă a vieţii de după răsboiu la noi. Ţara apare din paginile ei în cea mai tristă lumină. Vechiul regat, înfăţişat numai ca patria unei spurcate oligarhii, anihilează şi astăzi — zice broşura — toate năzuinţele noastre de viaţă. Totul se prezintă în aceste pagini ruşinoase putred şi murdar aici. Marele rege *Fer-*

dinand apare ca un prisonier al partidului liberal şi „e păzit de baionete"; încoronarea n'a fost decât o farsă detestată de adevăratul popor; toate guvernele — afară, bine înţeles, de al d-lui *Vaida* — au venit la putere prin „lovituri de stat"; starea de asediu din Basarabia şi dela marginea Ardealului nu este decât un pretext pentru îngenunchierea populaţiei; lege nu există în ţara noastră, unde onestitatea este o noţiune exotică, iar adunarea din sala *Dacia* a d-lui *Maniu* „a fost ţinută în frâu de patru-zeci de mii de soldaţi"!

Pe 22 de pagini se scuipă în obraz toată viaţa publică românească prin exhibiţii din cele mai desgustătoare. Până şi aventura faimosului popă *D. Man* dela *Gherla,* trimis în misiune la *Buftea,* cu ocazia unei alegeri, este prezintată ca o teribilă catastrofă naţională. Insfârşit totul e turnat în această formă vulgară şi asvârlit în franţuzeşte dincolo de vama dela *Curtici.*

Omul cu scaun la cap se întreabă: Care a putut fi rostul imensei stupidităţi? Ce voia broşura? Şi răspunsul ce se degajează este simplu: Denunţarea României în faţa Europei şi stropirea ei cu insulte. Cu ce scop? Se cerea o intervenţie străină, ca să ne scape de belea? Dar cine s'o facă? Iată o serie de întrebări, care te năvălesc, fără să le poţi da un răspuns. Cert este că numai o criminală răutate sau o inconştienţă de 100 de carate a putut înjgheba acest act de delaţiune.

Fără îndoială, ne aflăm în faţa unei noui şi odioase trădări a lui *Vaida* sub paravanul partidului naţional.

Dacă ignobila broşură ar fi fost scrisă de un cetăţean al unei minorităţi dela noi, autorul ar fi trecut desigur la Curtea marţială şi ar fi înfundat puşcăria.

Provenind însă din rândurile fraţilor eliberaţi, ca un gest de gratitudine postumă, documentul ia aspectul unei brutale demonstraţiuni a groaznicei zăpăcelii şi mentalităţi ungureşti, care prezidează toate înfăptuirile naufragiaţilor politici cuibăriţi în partidul d-lor *Maniu* şi *Vaiida.*

Sub revolta broşurei, de care ne ocupăm, d. *Octavian Goga,* biciuitorul de inimă şi de talent al tuturor gesturilor anti-naţionale ale partidului naţional, scria la 8 Iulie 1923 următoarele în revista sa *„Ţara Noastră".*

...„*Cine dă astfel de probe de pricepere politică, 'şi-a săpat groapa singur, şi-a făcut cruce şi a luat toate măsurile ca posteritatea să se bucure din toată inima* **că e mort deabinelea...**" [1]).

Evident, aşa ar fi fost logic şi natural să se întâmple. Dar omul crezut *mort*, care 'şi-a întabulat pe numele propriu trecutul Ardealului, neavând strajă la mormânt, *a înviat* în ziua de 10 Noembrie 1928, ţinând să se prezinte după tantiemă cu chitanţă în regulă la tezaurul României Mari, atât de denunţată Europei şi atât de hulită de hienele vieţii noastre publice de azi.

Ca corolar al acestei duşmănii neînţelese şi ultra-stupide arătată vechiului regat, conducerea partidului naţional impune, în luna August 1924, d-lui *dr. Zosim Chirtop*, advocat în *Câmpeni* şi membru în comitetul de 100, să refuze găzduirea, în casa sa, a regelui *Ferdinand* şi a reginei *Maria,* cu prilejul serbărilor centenarului naşterii lui *Avram Iancu*, eroul Moţilor dela 1848. In schimb, demonstrativ, au fost găzduiţi şi ospătaţi în casa matadorului naţional membrii prezenţi ai comitetului de 100, cari, deşi veniseră la *Câmpeni*, totuşi au ţinut să se ilustreze prin boicotarea serbărilor, numai fiind-că erau organizate de guvernul regretatului *Ion I. C. Brătianu* şi de Societatea *Astra*. In urmă, pentru a pune vârf acestei totale lipse de educaţie şi de bun simţ faţă de familia regală, d-na *Sofia Chirtop*, soţia advocatului *Chirtop*, îşi scuza incalificabilul ei refuz cu invenţia insolită că cu ocazia primirei şi banchetului dat în casa sa, în onoarea familiei regale, din vara anului 1919, 'i-s'a luat de către suita regală un prosop cusut cu arniciu!

Iată cum era batjocorită proverbiala ospitalitate a Moţilor, din ordinul „civilizaţilor" *Vaida*. şi *Maniu!*

Să sperăm însă că, după apariţia volumului de faţă, cimitirul trecutului politic al Ardealului se va îmbogăţi din nou cu 2 cruci: cele ale Herostraţilor *Alex. Vaida* şi *Iuliu Maniu*, spre cinstea demnităţii naţionale a întregului popor românesc.

---

1) Vezi volumul „*Aceiaşi luptă. Budapesta-Bucureşti*" de *Oct. Goga*, pag. 92. Bucureşti. Editura ziarului „*Universul*". 1930.

CAPITOLUL X.

CONTINUAREA CAMPANIEI DE PONEGRIRE DUSĂ ÎMPOTRIVA VECHIULUI REGAT ŞI ROLUL PREOŢIMEI ROMÂNE „UNITE"

Am avut cinstea să fiu ales deputat de *Abrud* în trei legislaturi: dela 1920 până la 1927. In tot acest interval de timp m'am ferit, ca de foc, să alunec pe panta certurilor confesionale şi am căutat să ajut, cu zel şi inimă curată, toate năzuinţele culturale ale ambelor confesiuni: ortodoxă şi „unită". Am considerat drept o crimă naţională să asmuţ pe ortodoxi împotriva „uniţilor" sau vice-versa. Singura chestie, de care m'am preocupat, era să fiu folositor acolo unde puteam — şi o mulţime de biserici ortodoxe şi „unite" din judeţul Alba şi chiar şi din alte judeţe 'şi-au văzut satisfăcute cererile lor de pământ şi ajutoare materiale în urma intervenţiei mele, complect desinteresate.

De multe-ori însă 'mi-au trecut fiori grei prin inimă când auziam, din partea unor anumiţi preoţi „uniţi", vorbe ca acestea: — „*Era mai bine sub Unguri!*" Vedeam cu durere prăpastia ce despărţea sufletul românesc ardelean, graţie politicei ungureşti, care favorizase pe „uniţi" în dauna ortodoxilor. In anii 1927 şi 1928 am văzut apoi cu uimire şi îngrijorare cum aproape toată preoţimea română „unită" făcea zid în jurul partidului naţional, care, prin mitropolia *Blajului* şi ceilalţi episcopi, îi impusese o atitudine politico-confesională în favoarea strict indicată a partidului naţional.

OTRAVA CONFESIONALISMULUI, PRINCIPALA PIEDICĂ A UNIFICĂRII SUFLETEŞTI

De altfel pentru ori-care observator atent al fenomenelor ce le prezintă viaţa publică din Ardealul desrobit nu este greu să constate azi că afurisita otravă, care stă în calea armoniei naţionale

şi a unificării sufleteşti, este *chestia confesională* cu substratul ei politic şi specific „naţional". Dacă sub regimul maghiar domnea o solidaritate de faţadă între Românii ortodoxi şi „uniţi" în lupta naţională, ce erau forţaţi s'o ducă împreună în contra Ungurilor asupritori, să nu se uite că şi atunci ardea sub spuză aceeaşi ură confesională, dar era înăbuşită. Azi, din nenorocire, în urma politicei *Blajului,* complect „naţionalizat", arde cu flăcări greu de stins, de teama „uniţilor" în faţa numărului mare al ortodoxilor din regat, cari, ajutând pe ortodoxii din Ardeal, mai numeroşi şi ei decât „uniţii", ar putea să-i înghită pe aceştia în marea masă a ortodoxiei.

Aici rezidă, între altele, în bună parte, izvorul aversiunei crescânde din partea „uniţilor" împotriva Regăţenilor şi a tot ce vine din vechiul regat, ca şi concursul ilimitat dat de preoţimea română „unită" din Ardeal politicei destrămătoare de suflete a partidului naţional.

UN ODIOS MESAGIU ADRESAT DE VAIDA ROMÂNILOR DIN AMERICA

Sub presiunea acestui sentiment, *Alex. Vaida*, încă în anul 1923, adresa Românilor din America, ca răspuns la o invitaţiune, un mesagiu plin de injurii la adresa regatului român. Iată o mostră din el:

...„*Acum ne vedem siliţi să ducem lupta în contra oligarchiei române, spre a salva ţara de* **anarhia pusă la cale de sus,** *de ilegalitatea, fără de care nu ar fi cu putinţă menţinerea acestui sistem* **mai ticălos şi decât cel maghiar, cât şi în contra urei ce copleşeşte tot mai mult sufletul poporului de dincoace de Carpaţi în contra Regăţenilor".**

Dela 1920 şi până azi se duce încontinuu, în Ardeal, o campanie periculoasă şi nedemnă împotriva tuturor Regăţenilor fără excepţie, având la bază *ura confesională.* Aici, în Regat, ar fi *Sodoma* şi *Gomora* — zic „uniţii" — şi de aceea mulţi dintre ei, chiar intelectuali, n'au fost şi nici nu ţin să vie la *Bucureşti*, trăind numai cu ce aud, cu ce li-se spune sau citesc în ziarul *„Unirea"* dela *Blaj* sau în presa nu tocmai edificatoare a zilelor noastre de azi.

UN GLAS ORTODOX DESPRE URA CONFESIONALĂ DIN ARDEAL

In Ardeal din cauza acestui cancer confesional, cu tâlc şi răsunet politic, se resimte chiar contactul zilnic dintre „uniţi" şi ortodoxi mai mult decât ori-când. „Uniţii" aparţinând în general numai partidului d-lor *Maniu* şi *Vaida,* iar ortodoxii naivi, fiind împărţiţi în diferite alte partide, discuţiile, certurile şi urile se produc lesne, se accentuează şi se măresc.

Iată ce îmi scrie în această privinţă inimosul protopop ortodox al Sibiului, d. *Emilian Cioran:*

„Am întrebat pe un deputat „unit", pentru care motive urăsc „uniţii" pe ceilalţi Români ardeleni, înscrişi în alte partide politice.

„Mi-a răspuns: *I-i urâm groaznic şi nici eu nu ştiu pentru-ce!*"

„După mine explicaţia este urmatoarea şi se reduce la acelaşi obiectiv, la aceiaşi ţintă subversivă: că prin aderarea la alte partide decât cel naţional, „uniţii" îşi văd periclitată lozinca lui *Vaida:* „**Ardealul numai al Ardelenilor!**". Ori ceilalţi Ardeleni, înscrişi în alte partide, ca cel liberal sau averescan, nu mai fac nici o deosebire şi sunt dornici de contopire, de unificare: o apă şi un pământ.

„Conducătorii partidului naţional, în scopul de a îndeparta massele populare din drumul lor spre alte partide cu rădăcini în vechiul regat, au sădit printre ţarani atâta răceală, atâta neîncredere şi ură, încât nici nu se mai recunosc şi când îi întrebi, răspund doar atât: *„Facem şi noi politică!"*

„Partidul naţional vrea să domine Ardealul, fie în opoziţie, fie la guvern, semănând ura confesională cu substrat politic. Eu nu văd trandafirie soarta viitoare a Ardealului cu asemeni conducători, lipsiţi de ori-ce scrupul naţional şi moral. Ei nu se sfiesc să afirme că mântuirea neamului românesc atârnă dela trecerea ortodoxilor la catolicismul „unit". In propaganda lor, ce o fac deocamdată în surdină, spun că epoca de glorie a bisericei ortodoxe a trecut, că biserica ortodoxă din Rusia s'a prăbuşit şi că ideia panslavă a murit.

„**Biserica „unită" lucrează în această direcţie cu multă şi rafinată diplomaţie şi cu sprijinul asiduu, dar nemărturisit, al conducătorilor partidului naţional**".

SĂ SE DESFACĂ UNIREA! — ZICEA ÎN 1924 UN CANONIC DELA BLAJ

Iată acum o altă confirmare a acestei politici, însuşită de partidul naţional după instigaţiile canonicilor dela *Blaj:*

In anul 1924, când s'a făcut fuziunea partidului naţional din Ardeal cu ţărăniştii din vechiul regat, fuziune susţinută cu multă căldură de d. *V. Goldiş* şi combătută cu o aversiune egală de d.

Alex. Vaida, care nu poate înghiţi pe „regăţeni“, aveau loc dese conciliabile nocturne în casa d-lui *Vaida* de la *Cluj.*

Intre cei mai ferventi şi mai frecuenţi participanţi la aceste conciliabule secrete era şi „clarissimul“ canonic dela *Blaj, dr. Ioan Coltor,* care se strecura cu predilecţie pe sub streşinele caselor spre un tren de noapte, ca să-l transporte la *Blaj,* indiscret şi fără să fie văzut. Intr'una din aceste expediţii nocturne s'a întâmplat ca d. *Coltor* să fie întâlnit, pe Strada Regele Ferdinand, de către d. *dr. Eugen Savu,* cunoscutul advocat din capitală şi p'atunci secretar particular al d-lui *Iuliu Maniu,* care 'i-a obiectat că rău fac toţi acei membri din partidul naţional, cari caută să zădărnicească fuziunea cu ţărăniştii. D. *dr. Savu* susţinea că dacă Ardelenii nu vor găsi o cale de înţelegere frăţească cu vechiul regat, se va periclita însuşi măreţul act al unirii dela *Alba Iulia.*

La aceste cuvinte, canonicul blăjan, care nu-şi închipuia că interlocutorul său ar putea fi de religia ortodoxă, a sărit ca muşcat de şarpe şi 'i-a făcut în toată sinceritatea următoarea gravă şi caracteristică declaraţiune:

— „Desfacă-se unirea şi ducă-se dracului îndărăt cu Patriarhul ortodox din Capadochia! Noi totdeauna vom rămânea sub protecţia Papei, în ori-ce ţară vom fi!“

Redau această catolică mărturisire aşa cum mi-a fost relatată de chiar d. *dr. Savu,* un tânăr de valoare şi de caracter. Ea denotă bolnăvicioasa mentalitate a tuturor canonicilor dela *Blaj* cu privire la actul unirii dela 1 Decembrie 1918. Acesta este, cum am mai spus, cancerul vieţii publice româneşti din Ardealul din zilele noastre, care împiedică unificarea sufletească cu vechiul regat şi înveninează din zi în zi tot mai mult întreaga viaţa politică a României Mari.

Cei cari au în mâinile lor conducerea intereselor vitale ale neamului au multe de învăţat din vorbele calculate ale canonicului *dr. Coltor.* In primul rând episcopatul şi preoţimea ortodoxă au marea datorie să-şi adune oile risipite prin partidul, care poate nutri şi afirma asemenea idei criminale!

„ERA MAI BINE SUB UNGURI“! — SPUNEA VAIDA ÎN 1924

După 6 ani dela proclamarea unirii politice la *Alba Iulia, Alex. Vaida,* care pozează azi în „ziditor de ţară“ şi în „mucenic“, care s'a luptat cu tigrii dela *Budapesta,* da, tot în anul 1924, cu ocazia

unei alegeri parţiale de deputat în cercul electoral al *Ighiului* (jud. Alba), următoarea probă de „nepângărit patriotism":

In focul luptei şi al demagogiei otrăvitoare, *Alex. Vaida*, vorbind într'o zi în comuna *Cricău*, întreba pe ţăranii băştinaşi în mod felonic:

— **„Nu este aşa, fraţilor, că era mai bine sub Unguri decât astăzi?"**

Şi când ţăranii, miraţi, cari considerau pe orator cu fruntea încinsă de lauri, — ca unul ce fusese alesul cercului *Ighiu* ca deputat în Parlamentul unguresc — şi cari nu puteau înţelege ce duh rău îl împingea să pună o asemenea întrebare amăgitoare, răspundeau unii: *„O fi fost, domnule, dar poate o fi mai bine şi în România Mare de aci înainte!"*, *Alex. Vaida*, cu mintea întunecată de plaga austrofilismului, căuta să înfiltreze în sufletele cinstite ale ţăranilor ideia înveninată că într'adevăr ar fi fost mai bine sub Unguri decât sub regimul românesc.

Această sete din partea lui *Vaida* de a osândi cu ori-ce preţ vechiul regat, a indignat atât de profund pe d. *Grigore N. Filipescu*, care participa, alături de dânsul, la campania electorală, încât, scârbit, a plecat dela întrunire, hotărît să fugă la *Bucureşti*, ca să nu-i mai auză urechile vulgaritatea limbagiului monstruos, la care se dela cu o plăcere sadică fosta slugă a Habsburgilor, deşi fusese prim-ministru în România Mare. D. *Gr. N. Filipescu*, care este un bărbat de caracter şi de onoare, poate confirma tragicul adevăr al spuselor mele. Dealtfel însuşi candidatul partidului naţional în această violentă alegere, d. *dr. Silviu Dragomir*, eminentul profesor de istorie dela universitatea din *Cluj*, rămăsese şi el profund impresionat şi revoltat de propaganda primejdioasă îmbrăţişată de partidul naţional şi peste puţin timp s'a şi retras din rândurile luptătorilor aşa zişi „naţionali".

RĂSUNETUL POLITICEI ARDELENE ÎN PARLAMENTUL DIN BUCUREŞTI

In asemeni condiţiuni, îşi poate ori-cine închipui ce aspect sinistru şi hîdos putea prezinta o campanie electorală în mândrul Ardeal. In vreme de alegeri, o propagandă clandestină, misterioasă, quasi subpământeană, practicată noaptea de agenţii *Blajului* catolic, băga în sufletele ţăranilor creduli virusul ucigător al unităţii neamului, cu insulte şi ocări ordinare la adresa bărbaţilor conducători

ai vechiului regat, cărora li-se nega ori-ce merit, ori-ce virtute românească şi creştinească. Filosofi învăţaţi ca *L. Seneca,* bărbaţi morali ca *Marcus Porcius Cato,* curagios ca *Gaius Mucius Scevola,* virtuoşi, subtili şi sfinţi ca *Sf. Augustin* nu se găsesc decât în Ardeal şi numai în Ardealul închinător *Blajului,* căruia aparţin *Iuliu Maniu, Alex. Vaida,* cei doui *Boilă, dr. Aurel Dobrescu,* canonicii *Coltor, I. Bălan, V. Macaveiu,* popa *D. Man* etc.

Cei mai iluştri bărbaţi din regat, oameni cu reputaţie europeană, dar ortodoxi, ca *Ion I. C. Brătianu, Take Ionescu,* generalul *Averescu, N. Iorga* şi chiar Ardeleni ortodoxi cu bun renume, ca *Oct. Goga, Alex. Lapedatu,* general *Moşoiu* etc. erau prezentaţi, în alegeri, de agenţii *Blajului* ca oameni, cari vor să reîntroducă iobăgia în Ardeal şi să ia pământurile şi pădurile ţăranilor — tocmai ei, cari le împărţiau de fapt —, şi câte şi mai câte pete în lună şi în soare. Minciuna şi calomnia erau întrebuinţate la fie-care pas împotriva vechiului regat şi a bărbaţilor de aici. In special calomnia, care pornea dela *Blajul,* a cărui limbă are mai mult venin decât toţi şerpii din pădurile mlăştinoase ale Braziliei şi al cărei cuvânt otrăvitor, cum se exprimă *Shakespeare,* sboară pe aripile vânturilor şi duce minciuna în toate colţurile universului, nu cruţa nimic şi pe nimeni.

In patru campanii electorale, făcute de mine în Ardeal, am rămas înmărmurit de ce mi-au văzut ochii şi auzit urechile, dar mai ales de ceea-ce am aflat pe urmă că nu mi-au văzut ochii şi nu 'mi-au auzit urechile. Din fie-care campanie m'am întors acasă, în *Bucureşti,* trudit şi bolnav sufleteşte.

Numai cu ajutorul unor asemenea manopere criminale, a putut partidul naţional să vîre în Parlamentul ţării o mulţime de figuri necioplite, sinistre şi catilinare, la adăpostul pumnului cărora putea *Alex. Vaida* să îndrăznească a spune în Camera averescană din 1921 că *„s'a luptat el cu tigrii dela Budapesta, necum cu ploşniţele dela Bucureşti“,* iar în Camera liberală din 1927 *„să bage, dela înălţimea tribunei, întreaga majoritate în* P*(ortul)* M*(arsiliei)“,* adică chiar acolo pe unde iese ori-ce fiinţă umană în primul ei drum spre viaţa pământeană, fără să fie pălmuit, sau chemat la sentimentul realităţii, cum ar fi meritat cu vârf şi îndesat şi cum ar fi păţit-o de sigur în Parlamentul „tigrilor“ dela *Budapesta.* Dar regăţenii, nenumărând în rândurile lor nici un *Gaius Macius Scevola,* omul tuturor îndrăznelilor a rămas pedepsit

numai de scârba opiniei publice faţă de limbagiul birjăresc transplantat de un român ardelean, pretins de „elită“, fost membru al Parlamentului din *Budapesta*, în cel de pe Dealul Mitropoliei dela *Bucureşti*.

Numai cu preţul unei asemenea propagande distrugătoare de suflete a putut partidul d-lor *Maniu* şi *Vaida* să adune în ziua de 6 Maiu 1928, la *Alba Iulia*, ajutat de preoţii „uniţi“ ai *Blajului* şi de tinerimea universitară din *Cluj*, 30.000 de oameni, ca să ameninţe Regenţa cu revoluţia Ardealului, dacă nu 'i-se va da puterea, iar revista *„Ardealul tânăr“* (No. 5 din Martie 1930) să poată scrie, prin condeiul unui ardelean plimbăreţ al d-lui *Maniu* pe malurile Seinei, următoarele năzbâtii:

„Cu Ardealul tînăr a dat *Maniu* bătălia hotărîtoare.

„Odată cu victoria, ţara a primit sânge proaspăt. Organismul întreg s'a înviorat şi peste dărâmăturile unei lumi învechite mijesc zorile unui ritm nou. O revoluţie lentă, dar sigură, reîntinereşte toate fibrele statului, energii proaspete scutură rugina ce-i împiedecă evoluţia“.

Rămâne să vedem în capitolul următor cum au reîntinerit fibrele statului şi cum proaspetele energii puse la muncă de guvernul *Maniu* au scuturat rugina ce-i împiedeca evoluţia!

CAPITOLUL XI.

GUVERNUL DE POMINA AL D-LUI IULIU MANIU

După o opoziţie de aproape 9 ani, scurtă ca timp, dar plină de păcate cât nişte veacuri, opoziţie, caracterizată printr'o demagogie tumultuoasă, fără frâu, desmăţată şi îmbibată de ameninţări la adresa vechiului regat, la 6 luni după faimoasa adunare „revoluţionară" dela *Alba Iulia* (6 Maiu 1928), care intenţiona să ia *Bucureştii* cu asalt, Regenţa, timorată, condusă de regretatul *G. Buzdugan,* a găsit cu cale să cheme în ziua de 10 Noembrie 1928 pe d. *Iuliu Maniu,* şeful partidului naţional-ţărănesc, şi să-i încredinţeze puterea. Ceea-ce nici-odată n'ar fi consimţit să facă marele rege *Ferdinand I,* dacă ar fi trăit, făcea de astă-dată Inalta Regenţă, pe răspunderea ei morală.

GUVERNUL MANIU ŞI RĂSPUNDEREA REGENŢEI

Guvernul liberal, prezidat de d. *Vintilă Brătianu,* pleca dela conducerea ţării, după-ce tratase împrumutul şi stabilizarea, rămase numai spre a fi semnate de d. *Maniu.* Părăsind puterea, şeful partidului liberal a găsit de cuviinţă să dea Regenţei, printr'un memoriu, sfatul ca să încredinţeze frânele guvernului unor oameni, cari vor înţelege să ducă o politică de continuitate. „Dacă nouii guvernanţi — zicea d-sa — vor nesocoti linia de conduită, care a realizat politica de refacere şi de consolidare a României întregite, ţara va fi împinsă în haos".

D. *Vintilă Brătianu* se simţea îndemnat să dea acest consiliu Regenţei, bazat pe următoarele două declaraţiuni făcute de d. *I. Maniu,* în numele partidului naţional ţărănesc:

Prima declaraţie datează din 9 Martie 1923, după votarea nouei Constituţii, când fruntaşul ardelean era şeful numai al partidului naţional-român. Ea glăsuia astfel:

„Constituţia votată va rămâne nulă de drept. Ea nu poate servi de temelie noului stat român, nici de isvor pentru ori-ce regim legal şi constituţional“.

A doua declaraţie, făcută de d. *Maniu* — acum în calitate de şef al partidului naţional-ţărănesc — este acea, care 'i-a scăpat din gură în şedinţa Camerei din ziua de 22 Ianuarie 1927, cu prilejul discuţiei proiectului de lege pentru reorganizarea căilor ferate. Iată-o:

„Noi am declarat, foarte sincer şi porniţi din interesul general, că nu vom respecta nici Constituţia şi nu vom respecta mai ales legislaţia economică a guvernului liberal din 1922—1926“.

Până şi trădătorul *Alex. Vaida,* — cum declară însuşi el în faimosul său memoriu că l'a botezat d. *N. Iorga* — prinsese limbă după votarea Constituţiei, căci, în şedinţa Camerei din 16 Martie 1923, fostul prim-ministru al României Mari ameninţa cu sfidare astfel:

„Când poporul nu mai găseşte scut legal nici la guvern, nici în cadrele organizaţiei de stat, nici la Rege, el face uz de vechiul expedient: vim vi repellere licet. *Avertizăm guvernul să nu-şi asume răspunderea“.*

Impresionată şi înspăimântată de asemenea declaraţiuni, Regenţa a crezut lucru înţelept să încredinţeze conducerea ţării în mâinile d-lui *Iuliu Maniu,* advocatul consistoriului „unit“ dela *Blaj.* Răspunderea, în faţa istoriei, de cele întâmplate, îi aparţine ei şi numai ei. Graţie hotărîrii Regenţei, România Mare, ortodoxă în mare majoritate, a fost nevoită să vază pentru a doua-oară în capul guvernului ei pe un „unit“ dela *Blaj,* de astă-dată chiar pe advocatul Mitropoliei „unite“, pe d. *Iuliu Maniu,* despre care spiritul său rău, *Alex. Vaida,* spunea într'o zi, la Cameră, cu orgoliul său cunoscut, că *„dacă fratele Iuliu ar fi vrut, ar fi putut ajunge prim-ministru chiar la Budapesta“.*

DESMINŢIREA ACESTEI LEGENDE

Pentru sentimentul naţional, care pe milioane de Români încă nu 'i-a părăsit, lăudăroşenia de *„bicskás“* (ştrengar) unguresc a lui *Vaida* îşi are valoarea ei etică. Este însă aci nevoe de o rectificare, care prezintă un deosebit interes.

„Memoriile contelui Tisza“ lămuresc pe deplin cât de refractar era acesta ideii acordării unui loc în guvernul unguresc pe seama

unui român, membru al partidului național, ambiție afișată de *Aurel Popovici*. Dealtfel și fostul ministru de interne al Ungariei *I. Kristoffy,* la pag. 782 a interesantei sale cărți *„Calvarul Ungariei și drumul prăbușirii“*, ne spune că nici unul dintre conducătorii Ungariei din timpul răsboiului nu stătea în această privință de vorbă, nici cu *Alex. Vaida,* nici cu slovacul *Milan Hodza,* nici la *Budapesta* și nici la Viena, deși amândoi, tocmai în acest scop, se aflau în permanență, în capitala Austriei. Va să zică, cel care umbla cu gura căscată după un portofoliu ministerial în guvernul din *Budapesta* era *Vaida* și nu d. *I. Maniu*, dar nici *Vaida,* cunoscut ca slugă plecată a Austro-Maghiarilor, n'a fost luat în serios nici-odată.

Mai mult chiar, *Kristoffy* afirmă, la pag. 839 și 840, că *„dacă lui Vaida și lui Hodza li s'ar fi dat câte un loc în guvernul unguresc, nu ar fi schimbat nici-odată strălucita lor situație din imperiul habsburgic cu portofoliile și posturile nesigure ce li-se ofereau la București și Praga.*

„Cred în mod neclintit — mai spune Kristoffy — și mărturisesc că, în cazul acesta, nu s'ar fi citit nici-odată în Parlamentul maghiar declarațiile de separațiune, ci s'ar fi produs acea situație, aproape de necrezut, **ca Alex. Vaida și Milan Hodza, plasați fiind în guvernul unguresc, să apere împreună cu noi, la tratativele de pace, integritatea teritorială a Ungariei“.**

Aceste prețioase declarațiuni ale fostului ministru de interne al Ungariei pelângă că arată cât erau de acrii strugurii fotoliului ministerial din Parlamentul ungar, după care ofta și alerga *Alex. Vaida, mai învederează totodată și tăria convingerilor sale politice,* în ceea-ce privea marele interes național, pentru care intrase România în răsboiu, ca și considerația, de care se bucura în fața Ungurilor, cari îl credeau capabil să apere împreună cu ei, la tratativele de pace, integritatea teritorială a Ungariei, în schimbul blidului de linte: un loc în guvernul unguresc.

In ce privește făloșenia lui *Vaida* că d. *Maniu,* dacă ar fi vrut, ar fi putut ajunge prim-ministru în Ungaria, mă unesc cu spirituala dorință exprimată de d. *dr. N. Lupu* într'un frumos discurs rostit la Cameră (28 Martie 1930), în chestia legii contra alarmismului, când, plin de logică, spunea:

„Eu aşi fi dorit ca d-sa să fie prim ministru în Ungaria și să aducă țara ungurească în halul acesteia românești, făcând astfel

un mare serviciu României și bine meritând pentru a doua oară dela Patrie, dacă aducea Ungaria în halul în care a adus România“.

Din nenorocire, soarta a fost miloasă cu Ungaria și crudă cu România-Mare, care în ziua de 10 Noembrie 1928 a avut mirarea și durerea să vază în fruntea guvernului ei pe d. *Iuliu Maniu,* iar pe *Alex. Vaida* ministru de interne.

Nu este nevoie de cine știe ce sforțare mintală, spre a constata ca, din primul moment, guvernul *Maniu-Vaida* apărea în Dealul Mitropoliei îndușmănit cu cele mai elementare exigențe ale sufletului românesc. O punte de simpatie între miniștrii ardeleni și miniștrii „regățeni“, adică țărăniștii, era dela început cu totul imposibilă, căci în vremea când „regățenii“ visau și luptau pentru România Mare, conducătorii Ardelenilor jurau credință Habsburgilor și uneltiau ca să împiedice realizarea României Mari.

Dar, în sfârșit, marea greșală s'a comis și strigatul mulțimii ușuratice: **„Să vie Ardelenii!“** s'a îndeplinit. Cu ce preț însă? S'a compromis pe sine și a compromis și Ardealul. Legenda falsă, că noi, Ardelenii, am fi mai occidentali, mai civilizați și mai bine pregătiți pentru conducerea destinelor țării decât frații noștri din vechiul regat, a eșuat — și a eșuat complect și în mod deplorabil.

IULIU MANIU ȘI PARTICULARISMUL ARDELEAN

O scurtă examinare a politicei guvernului *Maniu-Vaida* ne va lămuri asupra cauzelor.

Ce aștepta țara dela acest guvern? In primul rând cimentarea unitații naționale, în privința căreia d. *Maniu* într'un discurs, ținut la *Lugoj* în luna Noembrie 1919, declara că **„Unirea cu România va fi desăvârșită și lipsită de ori-ce particularism provincial“**.

Ce frumoase cuvinte, ce strălucită ocazie avea d. *Maniu* și ce bărbat mare ar fi rămas d-sa, dacă le-ar fi pus în practică, din momentul în care i-s'a încredințat conducerea țării! O mie de ani de robie ungurească atârna însă greu în cumpăna vremii! Noul prim-ministru nu putea deveni un adevărat bărbat de stat în România Mare decât numai dacă ar fi înțeles acest imperativ al timpului, mai ales când cerea guvernul țării, amenințând cu revoluția la *Alba Iulia* și cu asaltul asupra *Bucureștilor,* operație de înaltă

strategie, cu care fusese însărcinat „bradul" Ardealului, faimosul prevaricator de păduri, *dr. Aurel Dobrescu,* la care a trebuit să se renunţe în ultimul moment de frica ridicolului.

Cimentarea unităţii naţionale — aceasta trebuia să fie prima şi sfânta preocupare a unui guvern compus în majoritate din Ardeleni. Din nenorocire însă, d-nii *Maniu* şi *Vaida* s'au transformat în elemente de discordie naţională încă din timpul opoziţiei, când aţâţau pe Ardeleni împotriva „Regăţenilor". Venind la guvern, ambii Herostraţi au căutat să îndârjească pe „Regăţeni" împotriva Ardelenilor şi în loc de a contribui la domolirea patimelor, la împăciuirea pentru o fecundă cârmuire a statului, au adus în ţară un adevărat ferment al vrajbei, care a fost împins până la brutalizarea criminală a invalizilor din marele nostru răsboiu de întregire naţională.

Fostul advocat al consistoriului dela *Blaj* avea ambiţia să guverneze cu puteri absolute şi de satrap. Dela primii paşi şi-a desvălit apucăturile viclene şi tiranice, luând tuturor parlamentarilor săi, cu anticipaţie, demisiile în alb, în scopul de a avea un Parlament cu zgardă. A urmat apoi desfăşurarea concepţiei: instituirea în Ardeal a „voinicilor" sau a „şoimilor", adică a bătăuşilor ordinari, desfiinţaţi de mult în vechiul regat; apoi lovitura ascunsă şi insolită cu alegerea regentului *C. Sărăţeanu,* rudă prin alianţă cu *Mihai Popovici* şi *Alex. Vaida.* Prin tot ceeace au făcut, au sădit un sentiment de vădită amărăciune în sufletele „Regăţenilor", cari, mai ales, prin brutalizarea invalizilor (în Aprilie 1930), desrobitori ai Ardealului, s'au simţit toţi loviţi în suflete, ceea-ce nu se putea ierta.

IULIU MANIU JUCÂND ROLUL LUI ROBESPIERRE

Deja după un an s'a vazut că ţara a fost pusă la discreţia unor aventurieri şi nimeni, nici o clasă socială, dar absolut nici una, nu mai avea nici cea mai mică încredere în guvernul d-lui *Maniu,* pe care d. *Stelian Popescu,* într'un admirabil portret făcut în *„Universul",* îl caracterizează lapidar astfel:

„Acelaş om simplu şi afectat, aceiaşi eleganţă forţată în îmbrăcăminte, aceiaşi viaţă austeră de faţadă, locuind o simplă cameră la hotel sau la un prieten, unde are grija să invite câte un partizan pentru a-l vedea că duce o viaţă austeră, având pe masa de lucru, în loc de „Contractul social", „Enciclopedia maghiară", *acelaşi avocăţel de pro-*

vincie, acelaş orator şters şi mediocru, aceiaşi vorbă lungă şi plicticoasă, aceiaşi predispoziţie faţă de femei, aceiaşi scurtime de vederi, acelaşi orgoliu de nemăsurat, îl fac pe d. Maniu *să se crează trimes din cer pentru „a fasona" pe Regăţeni după calapodul unguresc, care i-a servit de prototip în viaţă...*

„Democraţia răsare din toate discursurile sale. D-sa se crede apărător al poporului, deşi în realitate nu-l poate suferi...

„Omul acesta incapabil, în loc să găsească mijlocul de a pedepsi abuzul ce se face cu libertatea presei — a acelei prese de pe urma căreia poporul român din sclavie a ajuns liber şi în situaţia unde e azi, — a sugrumat-o.

„D. Maniu *a ucis presa, pe umerii căreia s'a ridicat şi fără de care nu ar fi fost ceeace este astăzi.*

„Presa, mergând la eşafod, îi strigă azi d-lui Maniu *cuvintele, pe care* Danton, *titanul Revoluţiei franceze i-le a strigat lui* Robespierre, *condamnat de el la moarte:* „Assasin!... Tu me suivras!".

Numai când un condeiu iscusit şi tăios va face bilanţul nefastei guvernări de aproape 2 ani a d-lui *Maniu,* se va putea cântări marele dezastru ce a lăsat în urmă. El va trebui să umple volume întregi cu descrierea dezastrului economic, financiar, politic, naţional şi moral, pe care l'a lăsat, ca rezultat al incapacităţii sale fără păreche, dublată de o punere la mezat a avuţiilor Statului şi banului public în favoarea rudeniilor şi a partizanilor politici.

D. PROFESOR N. IORGA DESPRE GUVERNUL D-LUI MANIU

Pentru a dovedi câtă amărăciune profundă a produs în vechiul regat corupta guvernare a d-lui *Maniu* şi a tovarăşilor *săi,* voiu reproduce următorul strigăt al d-lui profesor *N. Iorga,* care, într'un articol, intitulat „Spiritul rău în Ardeal" şi publicat în *„Neamul Românesc"* (din 28 Aprilie 1930), spune:

„Orice înseamnă lăcomie, parvenire, sete de câştig şi de reputaţie fără muncă, fără talent e, oriunde, spirit rău.

„El s'a încuibat în Ardeal. Intrebaţi-l pe Tiberiu Vornic. *El ştie, ştie tot şi spune, spune tot! Ce martir admirabil al vremurilor noastre...!*

„Bun Ardeal vechiu, de virtute discretă, ascunsă, neştiută de nimeni, Ardealul profesorilor în haină roasă, cu casa goală de mobile, plină de copii bine crescuţi. Ardealul, în care trebuia să trăieşti mult cu omul ca să-i înţelegi adevărata valoare. Ardealul unui Andrei Bârseanu, *unui* Ioan Mihu, *unui* Ungureanu, *Ardealul unui* Moldovănuţ, *unui* Ciorogaru.

„Acuma oricărui absolvent de liceu burse la Paris, fără concurs, onorurile celei mai largi publicităţi, graba de-a ajunge între douăzeci

și treizeci de ani acolo unde alții la glorioase bătrâneți nu îndrăzneau să aspire, Ardealul nou, care strigă, bate din pumni și din picior și poruncește ca masa tuturor poftelor și vanităților să-i fie servită, Ardealul lui Tiberiu Vornic.

„Am avut bucuria de a cunoaște vechiul Ardeal. De ce mi-a fost dat să-l văd și pe acesta nou?“

Rândurile învățatului profesor sunt întristătoare și dureroase. Ele arată cum au crescut apetiturile Ardelenilor celor noui, adică a hienelor ideii naționale, care, trecând dela dominațiunea exclusivă a Ardealului, pretind azi dominațiunea exclusivă a întregei Românii Mari, sub amenințarea unei rupturi sau a unui autonomism separatist între Ardeal și țara mamă, cu care dela 1920, adică dela căderea guvernului *Vaida*, vechiul regat a fost mereu șantajat.

CAPITOLUL XII.

IULIU MANIU, ÎNCHIZITORUL BISERICEI ORTODOXE

In partea întâia a acestui volum am arătat mai pe larg calvarul suferinţelor, de care au avut totdeauna parte Românii ortodoxi din Ardeal, fie dela împăraţii Habsburgi, fie dela Ungurii catolici şi calvini, şi cum Românii apostaţi, îndată ce au trecut la catolicism (în anul 1698) şi au devenit astfel mai apropiaţi de coroana *Sf. Ştefan*, au fost mereu ajutaţi şi înstăriţi în detrimentul celor dintâi, pe cari cu toţii au căutat să-i distrugă şi să-i sărăcească.

A trebuit să se îndeplinească visul secular al neamului, să fim toţi Românii întruniţi într'un stat mare şi puternic, pentru ca România Mare să ajungă a fi stăpânită de un sectar „unit" dela *Blaj*, iar, sub guvernul lui de pomină, Românii ortodoxi, element dominant în ţară, să fie înlăturaţi sistematic dela slujbe şi nedreptăţiţi ca pe timpurile de tristă memorie ale Habsburgilor şi ale regimului unguresc, şovinist şi netolerant.

A trebuit apoi să treacă 2 ani şi să se întâmple îndepărtarea dela guvern a d-lor *Iuliu Maniu* şi *Alex. Vaida*, printr'un gest înţelept al noului rege *Carol II*, pentru-ca întreaga lume ortodoxă să constate greşala imensă comisă de Regenţă, la insistenţele impetuoase ale răposatului Regent *G. Buzdugan*, de a încredinţa cârmuirea ţării, cu aproape 13 milioane de suflete ortodoxe, în mâinile a doi reprezentanţi ai *Blajului* catolic.

Timp de aproape 2 ani, lumea ortodoxă, impasibilă şi tolerantă, a lăsat pe d-nii *Iuliu Maniu* şi *Alex. Vaida* să-şi bată joc de sufletul ţării printr'un confesionalism primejdios, de care România a fost scutită pân'acum şi ale cărui ravagii, când se vor cunoaşte în toată tragica lor goliciune, vor uimi ori-ce conştiinţă onestă prin îndrăzneala şi cinismul, cu care au fost puse la cale şi executate.

Ca şi când întreg complexul chestiunilor de consolidare a noului stat întregit ar fi fost epuizat şi fericit rezolvat, cei doi Herostraţi, imediat după-ce au pus mâna pe frânele guvernului, s'au dedat, de-odată cu încurajarea regionalismului, la cea mai primejdioasă operă: *destrămarea sufletului românesc prin confesionalismul politic.*

DOUĂ EDUCAŢIUNI — DOUĂ MENTALITĂŢI

Şi totuşi lumea sta în expectativă şi nimeni nu da semnalul de alarmă.

De multe-ori 'mi-am pus şi eu întrebarea: Cum se face că bărbaţii de stat, în special cei din vechiul regat, şi chiar membrii clerului ortodox, nu acordă toată atenţiunea ce comportă chestiunilor de ordin bisericesc, care agită conştiinţele româneşti cu destulă intensitate, mai ales decând, de-odată cu unirea politică proclamată la *Alba Iulia,* a intrat în cuprinsul sufletesc al naţiunii române, *„calul troian“,* adică biserica „unită“ dela *Blaj,* ca un fel de avangardă a catolicismului, care tinde la disolvarea ideii naţionale şi n'are nici un interes ca statul român sa se consolideze în nouile sale granite.

Singurul raspuns, pe care 'mi-l'am putut formula, este că o bună parte dintre intelectualii vechiului regat, fiind crescuţi la izvoarele şi în atmosfera înaltei culturi franceze, sunt mai luminaţi, deci mai buni şi mai toleranţi decât cei cari au buchinit în şcolile ungureşti sau germane. Pe de altă parte, ortodoxismul a fost totdeauna mai puţin excluzivist şi n'are la activul său ruşinea închiziţiilor.

Aceasta structură sufleteasca a Românilor din regat şi chiar a Românilor ortodoxi din Ardeal nu se aseamănă de loc cu factura spirituală a fraţilor noştri de ritul catolic sau „unit“ ai mitropoliei dela *Blaj,* cari aproape toţi, fără excepţie, sunt crescuţi bisericeşte în spirit şovinist catolic. Din această cauză, credincioşilor *Blajului* nu le scapă din vedere nici un interes confesional al bisericii lor, în ori-ce situaţie socială, oficială şi politică s'ar afla.

Nu este deci de mirare faptul că d-nii *Iuliu Maniu* şi *Alex. Vaida* sunt prototipii canonicilor clarissimi dela *Blaj.*

CÂTEVA PROBE DE CONFESIONALISM POLITIC ÎN ARDEAL

Personal mi-am dat repede seama de felul iezuitic cum va fi guvernată România Mare sub noul guvern *Maniu-Vaida.* Normele

după care s'a făcut numirea prefecților în cele 23 județe ardelene, ca şi fixarea candidaturilor în alegerile pentru Cameră şi Senat, m'au edificat complect asupra atacurilor ce aveau să mai curgă pentru ofensarea ortodoxismului „dominant", cum îl defineşte Constituția.

Când am văzut că din **23** prefecți, câți necesită Ardealul, au fost numiți **16** „uniți" şi numai **7** ortodoxi, iar din 51 senatori, aleşi în Ardeal, numai **19** sunt ortodoxi, iar **32** „uniți" şi din numărul de deputați sunt numai **49** ortodoxi față de **48** „uniți", 'm'am lămurit imediat asupra scopurilor „onorabile" şi „patriotice" urmărite de d. *Maniu* şi ministrul său de interne *Alex. Vaida.*

Şi nu m'am înşelat. Prima lovitură dată bisericei ortodoxe a fost *desființarea ministerului cultelor*, după sfatul canonicilor dela *Blaj* şi în scopul de a degrada biserica ortodoxă, punându-o în rândul celorlalte culte, deşi ea este biserică dominantă. Intr'o bună zi, lumea românească din Ardeal a ajuns să vază cu mirare cum în diferite centre cu înrădăcinată viață ortodoxă, ca *Sibiul, Braşovul, Oradea Mare* etc., toate funcțiile de conducere în diversele ramuri de administrație erau încredințate sistematic „uniților" de confesiune, stricând cu bună ştiință chibzuitul echilibru de până'aci, semănând indignarea în suflete şi reacțiunea.

Până şi comunele rurale n'au scăpat necontaminate de plaga confesionalismului politic. Iată un caz elocuent:

In frumoasa comună *Răşinari,* din jud. *Sibiu,* trăesc 4500 ortodoxi şi abia 380 „uniți", dintre cari mulți Țigani. La câte-va zile după instalarea la guvern a d-lui *Maniu,* consiliul comunal a votat, din ordinul prefectului, un ajutor de 200.000 lei pe seama bisericei „unite", nedându-se ortodoxilor nici un ban. In două rânduri, prefectul a aprobat numai ajutorul pentru biserica „unită", iar celei ortodoxe nimic. Numai după mari intervenții pe la *Bucureşti* s'a reuşit ca suma să se repartizeze proporțional cu numărul credincioşilor fie-cărei biserici.

O BROŞURĂ ORTODOXĂ ALARMANTĂ

Acest favoritism confesional, început încă sub faimosul consiliu dirigent, a continuat sub guvernul *Maniu* cu o stăruință fanatică, luând proporții scandaloase şi revoltătoare. El a format obiectul unei cuvântări documentate din partea d-lui dr. *Silviu Dragomir* în congresul național al bisericei ortodoxe (19 Noembrie 1929),

la care *Alex. Borza,* secretarul general al ministerului instrucţiei publice şi cultelor, n'a putut răspunde decât prin afirmaţiuni neadevărate, de rea credinţă şi nedemne pentru un om cu pretenţii de cultură.

O carte, apărută în Octombrie 1930 la *Sibiu,* sub titlul *„Confesionalism politic"* de *Părintele Nichifor,* confirmă cu mult mai mult decât cele spuse de d. *dr. Silviu Dragomir.* Pentru edificarea cititorului, voiu da câteva cifre.

Astfel din numărul de **12** directori dela liceele din regiunea fostului inspectorat şcolar din *Oradea Mare* numai **2** sunt ortodoxi, iar restul de **10** „uniţi". Inspectorii şcolari din *Oradea-Mare* sunt **toţi** „uniţi". Proporţia este aceeaşi la toate inspectoratele ardelene. La *Sibiu,* sediul mitropoliei ortodoxe, s'a împins neruşinarea pân'acolo, încât aici a fost numit ca inspector general unul dintre cei mai turbaţi profesori „uniţi", cu numele *Zaharia Gherman,* cunoscut ortodoxilor prin înjurăturile ordinare publicate la adresa lor în ziarul *„Unirea"* din *Blaj* (No. 8 din 1928) cu prilejul desbaterii proiectului legii cultelor.

Iată o mostră de stil al omului *Blajului:*

„...*Iar* Sibiului hrăpăreţ *să-i strigăm mereu într'un glas puternic, astfel ca să se pătrundă prin faimoasele „ferestre deschise" până la cel ce ne-a jurat distrugerea:* „Hands of!" Jos cu mâinile, căci vi-le, sdrobim, dacă nu încetaţi a le întinde lacom spre sfintele noastre comori! *Lăsaţi-ne să trăim şi luaţi la cunoştinţă că chiar să isbutiţi a ne răpi tot ce avem, dar de Roma papală nu ne vom lepăda pentru nimica în lume!*".

Ceea-ce unelteşte inspectorul *Gherman* la *Sibiu,* face aidoma la *Cluj* inspectorul *Valeriu Seni,* alt „unit" feroce. Şi aşa mai departe.

Un preot ortodox din jud. Alba îmi scria în luna August 1930 că „ceea-ce se petrece la Directoratul administrativ din *Cluj* (secţia învăţământului) constitue o adevărată ruşine. Toate coridoarele erau pline de „uniţi" şi numai ei erau numiţi în învăţământ, chiar dacă nu îndeplineau condiţiile legii".

In administraţia centrală a ministerului instrucţiei publice şi al cultelor operează pe ortodoxi: *Alex. Borza,* secretarul general, faimosul plimbăreţ la *Londra* cu automobilul ministerului, *Augustin Caliani,* directorul învăţământului, inspectorul şcolar *I. Georgescu,* vestit mâncator de ortodoxi, şi *Zenobie Pâclişanu,* fost director al

cultelor minoritare, ataşat în ultimul timp de d. *Iuliu Maniu* la direcţia propagandei dela preşidenţia consiliului de miniştri.

Din 23 revizori şcolari, câţi are Ardealul, numai 7 sunt ortodoxi, iar **16** „uniţi". Din 14 directori dela şcolile normale din Ardeal sunt **9** „uniţi" şi numai **5** ortodoxi.

„Uniţii" deţin cele mai multe şi importante posturi în cele mai ortodoxe centre. Astfel în judeţul şi oraşul *Sibiu*, reşedinţa mitropoliei ortodoxe a Ardealului, judeţ cu mare majoritate ortodoxă, guvernul *Maniu-Vaida* a numit în **toate** slujbele importante numai „uniţi": prefect, prim-preşedinte al tribunalului, revizor şcolar, prefect de poliţie, administrator financiar, inspector şcolar, medic-şef al judeţului, advocat al statului, consilier agricol, preşedintele Camerei agricole. Exact aceiaşi situaţie este şi în judeţul şi oraşul *Braşov*, iar centru puternic ortodox, apoi în judeţele *Alba, Făgăraş, Hunedoara, Bihor* şi *Caraş,* toate cu majoritate pronunţată ortodoxă.

Cititorul îşi poate imagina ce năvală şi exclusivism sălbatec au practicat „uniţii" d-lor *Maniu-Vaida* în judeţele cu populaţie în majoritate „unită"! Nu vorbesc de bun simţ, dar nici simţul de omenie şi de pudoare n'au cunoscut nici o margine în căpătuirea odraslelor „unite" şi în **toate** ramurile administraţiei statului.

Lacomi, haini şi samavolnici n'au ţinut compt de proporţia numerică a Românilor ortodoxi (peste 2 milioane de credincioşi) faţă de cei „uniţi" (1 milion şi ceva de suflete), numind, în dispreţul legilor şi al bunului simţ, în toate slujbele numai elemente „unite", multe din ele prinse cu arcanul, în interesul cauzei apostolicescului catolicism.

CONFESIONALISMUL AGRAR ÎN ARDEAL

Dacă după anul 1698, când s'a produs nefasta „unire" cu biserica Romei, „uniţii" luau cu forţa armată a Habsburgilor bisericile ortodoxe şi averile lor spre uzul lor, pentru-ce — 'şi-au zis d-nii *Maniu* şi *Vaida* — nu s'ar întrebuinţa, sub neruşinata lor guvernare, acelaşi sistem şi în România Mare, în anii Domnului 1928, 1929 şi 1930?

Aşa au şi procedat, deşi biserica ortodoxă, înainte de răsboiu, era cea mai săracă din toate celelalte biserici ale Ardealului. Socotind averile bisericeşti după numărul populaţiei, revenea bisericei ortodoxe un jugăr de pământ la 1777 de suflete. Biserica greco-

catolică era mai favorizată, căci ei îi revenea un jugăr la 7 suflete. Nu mai avem nevoe, credem, să repetăm pentru ce biserica ortodoxă n'a primit niciodată din partea statului maghiar nici măcar un petic de pământ.

In România întregită, nedreptatea trecutului se cuvenea să fie măcar în parte reparată, prin reforma agrară. Cu toate acestea biserica ortodoxă din Ardeal a rămas şi astăzi cea mai săracă.

Intr'adevăr, o mulţime de parochii ortodoxe, sărace, au fost pur şi simplu deposedate de pământurile, pe care le-au primit în reforma agrară sub guvernele liberale şi averescane, spre a fi date parochiilor „unite" sau alegătorilor „uniţi".

Iată câteva exemple din câteva sute: Parochia ortodoxă din comuna *Drăguş* (jud. Făgăraş), care numără 1600 suflete, a primit din reforma agrară **3** jugăre de pământ, iar parochia „unită", *care are un singur credincios* (pe directorul şcoalei *I. Şofonea),* tot **3** jugăre.

Parochiile ortodoxă şi „unită" din comuna *Chesler* (jud. Târnava Mică) au cerut să li-se dea pădure din rezerva de stat. Ei bine, parochiei „unite" i-s'a dat o pădure în valoare de 350.000 lei, iar parochia ortodoxă a fost refuzată pe motivul că aceasta ar fi în contra legii!

Parochia „unită" din comuna *Bodogaia* (jud. Odorheiu), *deşi n'are nici un credincios,* fie el măcar Ţigan, a fost împroprietărită cu 15 jugăre pământ.

Un act abuziv, scandalos şi ostil bisericei ortodoxe s'a practicat chiar faţă de mitropolia ortodoxă din *Sibiu,* care a fost în vara anului 1930 pur şi simplu deposedată de pădurea *Tufari,* delângă *Cisnădie* (jud. Sibiu), pe care o primise în 1925 şi o folosise pân'atunci neturburată de nimeni. In acest scop au fost înlocuiţi 2 membri ortodoxi din comisia judeţiană cu 2 „uniţi", ca să poată avea majoritate, şi în ziua de 5 Iulie 1930, trecând chiar peste ordinul ministrului de agricultură, noua comisiune judeţiană, a cărei alcătuire a fost contestată, a decis deposedarea mitropoliei ortodoxe de pădurea ce 'i-se acordase în conformitate cu dispoziţiile categorice ale legii agrare. Azi chestia se află în judecata Curţii de casaţie.

Părintele *Nichifor* citează în broşura sa 25 de cazuri, numai din arhiepiscopia *Sibiului,* înşirând bisericile ortodoxe, care, după ce au primit câte 5—6 iugăre de pământ, au fost obligate în cursul

anului trecut să le restitue. In schimb, biserica greco-catolică a fost pretutindeni avantajată, chiar acolo unde numărul credincioşilor ei nu-i nici pe sfert, ba nici a zecea parte, din numărul credincioşilor ortodoxi.

Voiu mai aminti câteva cazuri din Banat:

In comuna *Hitiaş*, cu 1202 suflete ortodoxe şi 210 suflete „unite", a primit biserica ortodoxă 17 jug., iar biserica „unită" 49 jug. Biserica „unită" a mai primit gratuit materialul de zidire al bisericii

„In comuna *Icloda*, cu 487 suflete ortodoxe şi 192 suflete „unite", a primit biserica ortodoxă 16 jug., iar biserica „unită" 52 jug.

„In comuna *Jebel* cu 2743 suflete ortodoxe şi cu 233 suflete „unite", biserica „unită" a primit 40 jug. pământ, materialul de zidire din conacul Mira III expropriat şi dela prefectura judeţului Timiş în 1928 un ajutor de 250.000 lei. Materialul de zidire a fost transportat la ordinul pretorului „unit" în mare parte de credincioşii ortodoxi din *Jebel*.

„In comuna *Folia*, cu 587 suflete ortodoxe şi 194 „unite", biserica ortodoxă a primit 16 jug., iar cea „unită" 46 jug. „Uniţii" au biserică şi casă pompoasă, zidite de fondul religionar rom.-cat. sub stăpânirea maghiară.

„In comuna *Racovitza*, 1151 suflete ortodoxe şi 276 „unite", biserica ortodoxă a primit 14 jug., cea „unită" 18 jug. având dinainte 29 jugăre. Biserica „unită" a mai primit materialul de zidire în valoare de circa 400.000 lei, transportat în mare parte tot de credincioşii ortodoxi. In hotarul acestei comune a primit episcopul „unit" al Lugojului sesiunea sa de 178 jug., calitatea primă, şi castelul „Marialac", care e vrednic milioane".

Un alt caz tipic şi grav merită să fie relevat din interesanta broşură *„Confesionalismul politic"*. La pag. 61 citesc urmatoarele:

„Inainte cu 6 ani toţi credincioşii „uniţi" din *Cheile Cibului* (jud. Hunedoara) au trecut cu biserică cu tot la biserica ortodoxă. Cu toate sforţările episcopiei „unite" din *Lugoj*, nu au putut fi clintiţi din hotărîrea lor. Pentru a nu lăsa să se stingă „unitismul" în acele parţi, episcopia „unită" face jertfe enorme şi se foloseşte de orice fel de mijloace. Crezând că vor putea converti la „unaţie" pe cei din *Cheile Cibului*, au primit la cursul de morală pe un tânăr elev ortodox din *Cib*, — sat la 2 km. depărtare, — care a fost respins dela preoţie de Arhiepiscopia ortodoxă din *Sibiu*, neavând cualificaţia necesară. Cu acest tânăr, astăzi preot, şi cu părinţii şi câteva neamuri trecute la „unaţie", în total cam 50 suflete, voesc să întărească „unaţia". Episcopia le-a cumpărat teren pentru zidirea bisericei, le-a cumpărat case pentru locuinţa preotului. **Pentru zidirea bisericei „unite" din Cib, cum raportează preotul locului, s'au dat în 1929 din partea d-lui prim-ministru Maniu, din banii preşidenţiei, un ajutor de 600.000 lei".**

Şi acum întreb: Aceasta este destinaţia banilor dela preşidenţia consiliului de miniştri, ca să se încurajeze propaganda catolică?

Iată deci, fără multă vorbă, cum şi cine determină în Ardeal discordia şi învrăjbirea sufletească, producând în mod fatal reacţiunea justificată din partea ortodoxilor, cari se văd, deşi aparţin religiei dominante în stat, mai maltrataţi decât romano-catolicii, reformaţii sau luteranii!

AŢÂŢĂRILE BLAJULUI LA URA CONFESIONALĂ

Broşura se ocupă mai departe cu plata preoţilor, cu politica şcolară confesională, cu unele imixtiuni nesocotite ale administraţiei în biserică, dovedind la tot pasul, cu acte şi documente originale, nedreptăţirea evidentă a bisericei ortodoxe din Ardeal, care se găseşte pe toată linia într'o situaţie desavantajată faţă de celelalte biserici.

Ca încheiere, ni se dau câteva reproduceri din articolele publicate prin ziarul *„Unirea"* de la *Blaj*, încărcate de ofense şi ameninţări la adresa bisericii ortodoxe. Sunt, în aceste fâşii fumegânde de ură confesională, accente de profund dispreţ faţă de „ortodoxia fanariotă", precum şi o declaraţie categorică din partea unui profesor dela Academia teologică a *Blajului*, cu numele *dr. N. Lupu*, care merită să fie imortalizată:

„Nu vrem să ne facem ortodoxi şi suntem mândri că nu suntem...

„Lăsaţi-ne în pace cu minciuna legii strămoşeşti, care nu poate fi adevărată, şi ascultaţi ce vă spunem: nu vrem să mai trăim în ignoranţa şi imbecilitatea în care au trăit „strămoşii", ci vrem să ţinem pas cu popoarele, cari formează trupul cel mistic al lui Isus Hristos, biserica una sfântă-catolică şi apostolică" 1).

Tot în *„Unirea"* (No. din 1 Martie 1928) protopopul „unit" *G. Mânzatu* din *Dej* scria următoarele, într'un articol intitulat: *„Răstigneşte-l!"*:

„Tu, conştiinţă a Blajului, *care, dacă n'ai fi fost,* **nu ar fi avut pe cine conta dorobanţul român peste Carpaţi în zilele de glorie ale neamului românesc,** *nu te lăsăm să te pogori de pe cruce, căci ai cutezat să te faci* **punte peste care să treacă Balcanul în Apus"** (?)...

---

1) Vezi articolul *„Tăria noastră"* de dr. *N. Lupu* în ziarul *„Unirea"* (No. 11 din 17 Martie 1928).

Cu puţine zile înainte de retragerea d-lor *Maniu* şi *Vaida* din guvern, ziarul *„Unirea“* publica în No. 39 din 27 Septembrie 1930 un lung articol de polemică, în care, după o serie de ironii înţepătoare şi de aprecieri defavorabile la adresa bisericii ortodoxe, a cărei decădere *„Unirea“* o proclamă cu deosebită satisfacţie, se ajunge la constatarea, că numai catolicismul, astăzi în plină combativitate, reprezintă principiul biruitor al universului. Deci, conchide oficiosul mitropoliei dela *Blaj*, încercarea bisericii răsăritene de a-şi strânge rândurile într'un congres ecumenic, nu-i decât o zadarnică iluzie, menită să se risipească curând.

In faţa atâtor nedreptăţi şi atacuri pătimaşe din partea fraţilor „uniţi“, un respectabil servitor al altarului ortodox din Ardeal îmi scria, la 18 Oct. 1930, o scrisoare plină de amărăciune, din care găsesc nemerit să reproduc ultima-i parte atât de judicioasă:

„Nici-odată nu mi-am închipuit ca noi, Ardelenii, pretinzând cu atâta sgomot răspunderea mare a conducerii ţării, să fim aşa de mici de suflet, aşa de răi, duşmănoşi şi stăpâniţi de atâta ură, după-ce dela început am dat dovezi de o totală lipsă de pregătire în arta de a conduce o ţară şi un neam. Mare ruşine pentru noi, căci ne-am făcut de râs şi în faţa noastră, dar mai ales a fraţilor din vechiul regat, cari au dat dovezi că numără în rândurile lor adevăraţi conducători de ţară, patrioţi şi luminaţi, şi cari ne credeau şi pe noi alţi oameni. Prin guvernarea d-lor Maniu *şi* Vaida *s'a spulberat ori-ce legendă, care ne ridica mai presus decât ne-am dovedit în fapte. O enormă pagubă morală pentru cei de aici şi pentru viitor“!*

A început deci să se facă lumină şi în Ardeal!

CAPITOLUL XIII.

PRACTICA CONFESIONALISMULUI POLITIC DE CĂTRE D. IULIU MANIU ÎN VECHIUL REGAT

Lipsit de orizontul larg ce se pretinde unui şef de guvern, d. *Iuliu Maniu,* ajuns prim-ministru al României Mari, s'a lăsat dela început să fie condus mai mult de scolastica din chiliile iezuiţilor dela *Blaj* decât de principiul armoniei sociale şi religioase, în cadrul legilor Statului, fără să-şi dea seama că va crea nemulţumiri şi uri, va sgândări patimi şi va deslănţui vrajba şi înverşunarea raporturilor, normale până mai eri, între cele două confesiuni româneşti.

Slăbiciunea aceasta a sa se pare că era îndeajuns de cunoscută de toţi credincioşii bisericei române „unite", fie din Ardeal, fie de pe malurile Dâmboviţei. Căci altfel nu se explică unele simptome, care s'au produs chiar în *Bucureşti,* odată cu venirea sa la putere.

UN CAZ TIPIC DE PROPAGANDĂ CATOLICĂ ÎN BUCUREŞTI

Tribunalul Ilfov, secţia I (vezi dosarul No. 6690/1928), a dat în ziua de 22 Februarie 1929 o sentinţă, prin care se acordă personalitatea juridică *„Asociaţiei catelicilor din Bucureşti",* cu sediul în Calea Călăraşilor No. 11, având ca comitet de conducere următoarele persoane: *Laurenţiu Moldovan,* preşedinte; *Ştefan Dan,* vice-preşedinte; părintele T. Iovanelli, director spiritual; *Corneliu Morandini,* secretar general; *Ioachim Dăianu,* al doilea secretar; S. Romeder, casier;, Francisc Hailler, bibliotecar; Iosif Frollo, Benedict Martin, I. Hofer, I. Lakatos, *I. Mihail, P. Gheorghiu* şi Victor Hulits, consilieri; I. Fakler şi *Laurenţiu Gherman,* în comisia de control.

Pentru mulţi cititori ai *Monitorului Oficial* publicarea acestei sentinţe nu prezintă nici o importanţă. In realitate ea are însă o deosebită însemnătate prin faptul că toate numele româneşti *subliniate* sunt ale unor Români ardeleni, *funcţionari ai Statului român,* cari au dat mâna cu papistaşii de mai sus, *Romeder, Lakatos, Hofer, Fakler* — Unguri şi Svabi — pentruca, sub conducerea spirituală a preotului italian *Jovanelli,* să facă propagandă în *Bucureşti* şi judeţul *Ilfov* pentru răspândirea catolicismului.

Pe doi din Românii de mai sus îi cunosc personal şi anume pe *Laurenţiu Moldovan* şi *Laurenţiu Gherman,* amândoi azi sub-directori în ministerul industriei. Primul a trecut în ţară prin vama cucului, în vara anului 1915, ca să scape de serviciul militar din armata austro-ungară. Prin stăruinţa mea, deşi ştiam că este „unit", — cea mai bună dovadă că nu mă preocupam de confesiunea unui Român ardelean, când îmi solicita sprijinul — a ajuns funcţionar la comisia de export a cerealelor. A făcut apoi retragerea cu noi în Moldova, de unde a fost trimis în Rusia cu însărcinarea de casier a refugiaţilor Români ardeleni, întreţinuţi de Statul român la *Elisavetgrad* şi alte localităţi. După întoarcerea la *Bucureşti,* tot prin concursul meu, a intrat funcţionar în ministerul industriei, unde azi este mare sub-director, om bogat, cu moară sistematică la *Bazna,* satul său natal.

Ei bine, acest domn, pe care nimeni nu l'a întrebat, când a fost numit în slujbă, dacă este ortodox sau "unit", care n'a făcut serviciu militar nici la Unguri, nici în vechiul regat, care s'a înstărit solid pe pământul binecuvântat al României, crede azi că, dacă este cântăreţ de strană la capela „unită" din Strada Polonă, are şi dreptul, ca funcţionar al Statului, dimpreună cu tovarăşul său *Laurenţiu Gherman,* să facă parte dintr'o societate de propagandă religioasă şi să submineze, cu concursul iezuitului pater *Jovanelli,* religia dominantă a Statului?

Iată fapte, care, deşi în aparenţă nu prezintă importanţa, pot totuşi să aibă urmări din cele mai rele pentru pacea şi convieţuirea liniştită a cetăţenilor acestei ţări.

Asemenea fenomene, pe care le ilustrează chiar funcţionari ai Statului transformaţi în agenţi ai prozelitismului catolic, nu s'au constatat la *Bucureşti* decât dela venirea d-lui *Maniu,* acest *Loyola* dela *Bădărini,* în fruntea guvernului României Mari, cu misiunea providenţială de a înfrunta şi înăbuşi ortodoxia.

D. IULIU MANIU ŞI CHESTIA CALENDARULUI

In chestia Calendarului atitudinea d-lui *Maniu* a fost şi echivocă şi nelealā.

La 1929, data Paştelor cădea astfel, încât Paştele ortodox, în loc să fie după cele iudaice, potrivit tradiţiei, erau înainte. Faptul acesta a stârnit o mare nemulţumire în popor şi mai ales în Basarabia, unde nu numai data Paştelor era motiv de agitaţie şi nemulţumire ,ci Calendarul însuşi aşa cum fusese îndreptat de Sf. Sinod.

Din cauza acestor agitaţii, d. *dr. N. Lupu* a adresat primului ministru, la Cameră, o interpelare, anunţată cu foarte mult sgomot. In vederea răspunsului ce avea să dea în ziua desvoltării interpelării, d. *Maniu* a avut o întrevedere cu Patriarhul-Regent *Miron Cristea,* legându-se să răspundă d-rului *Lupu* că guvernul va sprijini hotărîrea Sinodului, ori care ar fi agitaţiile.

In loc de a-şi ţine angajamentul, d. *Maniu,* după-ce istoriseşte Camerei convorbirea avută cu Capul bisericei, a ţinut să adauge:

„Totuşi acolo, unde populaţia va crede altfel, guvernul va respecta libertatea de conştiinţă a fie-căruia".

Aceasta a făcut ca, în special în Basarabia, nu numai data Paştelor, ci însuşi Calendarul îndreptat să nu fie respectat.

Curând după aceea, primul ministru lucrând la Regenţă cu Patriarhul, acesta 'i-a zis:

— *„Bine, d-le Maniu, aşa ne-a fost vorba? Liberalii n'ar fi fost capabili de o asemenea inconsecuenţă".*

Dar d. *Maniu* a dat din umeri, a înghiţit şi a plecat bucuros că şi în chestia Calendarului a reuşit să dea o nouă lovitură prestigiului bisericei ortodoxe, iar Patriarhul-Regent şi-a amintit de vorba sfântă: *„Ale tale dintru ale tale!".*

DUMPINGUL CATOLIC PE SOCOTEALA ORTODOXIEI

Tot graţie aflării la guvern a d-lui *Iuliu Maniu,* biserica „unită" a mai înregistrat la *Bucureşti* încă un mare succes. Intr'adevăr, Camera şi Senatul — aici cu toată opunerea mitropolitului *Pimen* al Moldovei — au votat un proiect de lege din iniţiativă parlamentară, prin care municipiul *Bucureştilor* este autorizat a ceda

parohiei române „unite“ din capitală terenul dintre clădirea Vama Poştei (Strada Mihai Vodă, splaiul Imprimeriei şi Strada Lipscani) pentru clădirea unei biserici, precum şi o porţiune potrivită din terenul viran situat în Strada Mihai Vodă, colţ cu splaiul Carol I, pentru o casă parohială.

Nu m'aşi mira ca şi biserica şi casa parohială să fie ridicate, cu concursul material al Papei şi al guvernelor hermafrodite dela *Bucureşti,* înainte de clădirea Patriarhiei României Mari, pentru-ca să se adeverească justificata exaltare de bucurie a ziarului *„Unirea“* din *Blaj* (No. 26 din 28 Iunie 1930), care scrie următoarele:

„Suntem adânc convinşi — şi socotim a fi necesar ca acestei convingeri să-i dăm mereu expresiune —, că biserica noastră unită cu Roma are o mare misiune, care trebue să se facă tot mai simţită, dacă vrea să nu rămână veşnic în cadrele strâmte ale patrimoniului său de decenii şi veacuri. Iar această misiune nu poate fi împlinită curând, cum se cere, şi bine, cum se cuvine, decât pornind dela *Bucureşti,* din inima ţării. De aceea n'avem cuvinte să ne bucurăm deajuns de marele aport ce-l aduce acestui gând realizarea frumoasă din săptămâna trecută.

„O nouă biserică unită la Bucureşti, *şi încă una în plin centrul oraşului, înseamnă o înregistrare, foarte apropiată, alor încă câteva mii de credincioşi, iar sporul acesta deschide, la sigur,* perspectivele mângăietoare ale unei viitoare catedrale a bisericii noastre, în capitală“.

Ba bine că nu! La D-zeu şi în Ţara românească, care a primit să fie guvernată de un Iezuit, toate sunt cu putinţă, pentru-ca „mai curând, sau mai târziu, nimic să nu-i împiedice — pe „uniţi“ — să se centralizeze cu toţii în jurul singurului centru cu adevărat creştin: *„catedra sfântului Petru din Roma“,* cum se exprimă tot ziarul *„Unirea“* (No. 28 din 12 Iulie 1930), acest veninos pamflet de sub direcţia canonicului *dr. Alex. Rusu,* numit în luna Octombrie episcop al nou înfiinţatei episcopii „unite“ din *Baia Mare,* prin simpla rezoluţie a d-lui *Alex. Borza,* secretar general al ministerului instrucţiei şi al cultelor.

Dar în chestiunea acestei catedrale „unite“ în *Bucureşti,* ar fi de pus urmtăoarea întrebare: „Unirea“ cu Roma s'a făcut cu condiţia expresă ca cultul extern să rămână acelaşi. In fapt, dela 1698 şi până azi, afară de unele infiltraţii catolice, „uniţii“ din Ardeal au păstrat atât forma bisericelor în interior şi exterior, cât şi ritualul ortodox. Dar atunci pentru-ce atâta nevoe să se facă o

Catedrală specială pentru „uniţi" la Bucureşti? Se vie în bisericile noastre, căci îi primim cu braţele deschise. S'ar convinge astfel de eroarea ce au făcut la 1698 şi ar reveni în sânul bisericei mame, de unde au plecat.

CATOLICISMUL D-LUI IULIU MANIU, SOCIETATEA„ ASTRA" ŞI D. STELIAN POPESCU, DIRECTORUL „UNIVERSULUI"

O trăsătură caracteristică pentru catolicismul feroce, care încătuşează sufletul d-lui *Maniu,* este şi următorul caz, demn de a fi relevat:

Vechia societate culturală *„Astra"* din *Sibiu* primea din partea tuturor guvernelor româneşti, pentru lărgirea sferei preocupărilor sale culturale, o subvenţiune în bani de câte-va sute mii de lei pe an. Spre uimirea tuturor, odată cu venirea d-lor *Maniu* şi *Vaida* la cârma ţării, a început să se exercite asupra ei de către aceşti doi Herostraţi o acţiune de constrângere, 'i-s'au făcut şicane, 'i-s'au tăiat ajutoarele, pe care le primea dela Stat şi 'i-s'a retras ori-ce sprijin moral din partea deţinătorilor puterii, în scopul de a o sili să capituleze prin foame.

Şi pentru-ce toată această persecuţie pătimaşă? Pentru faptul că sta in fruntea ei ca preşedinte un ortodox, d. *Vasile Goldiş,* care mai are pe deasupra şi cusurul de a fi, în politică, partizanul d-lor general *Averescu* şi *Oct. Goga.*

In faţa acestei situaţiuni şi pentru-ca societatea *„Astra"* să nu se resimtă în activitatea ei, d. *Stelian Popescu,* directorul ziarului *„Universul",* imediat ce a luat cunoştinţă despre procedeul incalificabil al d-lor *Maniu* şi *Vaida,* s'a oferit, printr'un gest generos şi românesc, să tipărească gratuit în vastele sale ateliere toate publicaţiile anuale ale societăţii, acordându-i tot-odată şi o subvenţie anuală în bani de 50.000 lei.

Ce se întâmplă însă? După un an de zile, aflând „marii patrioţi" *Maniu* şi *Vaida* de gestul mărinimos al d-lui *Stelian Popescu,* fac presiune asupra comitetului *„Astrei"* ca sa renunţe la această favoare „regăţeană" şi cu timbru ortodox. Iată într'adevăr facsimilul adresei, prin care *„Astra"* comunica d-lui *Stelian Popescu* surprinzătoarea sa hotărîre:

Asociaţiunea pentru literatura română şi cultura poporului român („Astra")

Fondată la anul 1861

Recunoscută persoană morală prin art. de lege 2602 din 22 Iunie 1921, publicat în Monitorul Oficial Nr. 92 din 29 Iulie 1921, pag. 3576.

Scutită de timbre şi de orice taxă de înregistrare prevăzute de legile în fiinţă Art. de lege 2602 921

Sibiu, la 16 Aprilie 1930

No. 1154/1930.

Domnule Director,

Primind instituţiunea noastră asigurări din partea Ministerului Sănătăţii Publice, că i se va înlesni, prin subvenţii corespunzătoare, tipărirea publicaţiilor sale, comitetul central al acestei instituţii, întrunit în şedinţa din 11 Aprilie a.c. ne încredinţează de a vă aduce la cunoştiinţă Dle. Director, că ajunsă instituţiunea noastră în această situaţie fericită, nu mai solicită sprijinul Soc. "Universul" ce i s'a oferit cu atâta bunăvoinţă anul trecut şi Vă exprimă şi cu acest prilej cele mai vii mulţumiri pentru tipărirea rev. "Transilvania," Nr. 12 din anul 1929, precum şi pentru ajutorul bănesc în sumă de Lei 50.000 (cincizecimii), care sumă s'a administrat în întregime casseriei noastre centrale.

Primiţi, vă rugăm, asigurarea deosebitei noastre stime şi consideraţiuni.-

VICEPRESEDINTE,   Secretar,

D-Sale

Dlui. Stelian Popescu, fost ministru, Directorul Soc. Anon. pe acţiuni "Universul"

Bucureşti

str. Brezoianu, 11

Adresa este semnată de vice-preşedintele societăţii, d. *dr. Octavian Rusu,* şi de secretarul *N. Băilă,* amândoi greco-catolici, adică „uniţi".

Faptul în sine pe cât este de stupid şi dureros, este tot pe atât de simptomatic. Va să zică, fraţii „regăţeni" nu mai au nici dreptul să sară în ajutorul societăţilor culturale ardelene, căci banii lor, fiind de provenienţă ortodoxă, sunt dela Diavolul!

Iată cum biata societate *„Astra“*, care reuşise pân'acum să rămână timp de 70 de ani în afară de raza luptelor dintre partide şi confesionale, este şi ea astăzi „naţionalizată“ şi „uniatizată“, graţie spiritului strâmt şi meschin al sectarilor *Maniu şi Vaida*.

O DISTINCŢIE DE ULTIMUL MOMENT ACORDATĂ UNUI PROTOPOP „UNIT“ TRĂDĂTOR

D. Iuliu Maniu, în ajun de a părăsi puterea (10 Octombrie 1930), a ţinut să distingă *„sui generis“* pe un cunoscut trădător de neam, devotat partizan al său. E vorba de protopopul „unit“ dela *Baia Mare, Alex. Breban*, deputat naţional-ţărănist în Parlamentul României Mari, căruia, deşi aparţine bisericei „române unite“, 'i-s'a acordat titlul de canonic onorar al capitlului archiepiscopiei romano-catolice din *Bucureşti*.

Ziarul *„Unirea“*, organul mitropoliei din *Blaj*, carcterizează în No. 41 (11 Octombrie 1930) cu cuvintele următoare această stranie distincţie:

„Această distincţie, pân'acum neobicinuită — întru cât e vorba de o canonicie de onoare a bisericii latine conferită unui preot al bisericei noastre *răsăritene* — s'a făcut, cum spune decretul de numire, pentru merite speciale câştigate de părintele *Breban* faţă de mitropolia Inalt Prea Sfinţitului *Ciszar*, care a ţinut să fie reprezintat la predarea crucii canonicale, întâmplată la 1 Octombrie a. c., printr'un delegat special, părintele canonic *dr. Zombori* dela *Bucureşti*“.

Nu cunosc ce anume „merite speciale“ 'şi-a putut câştiga protopopul *Breban*, pentru-ca să fie vrednic de o asemenea distincţiune. Personal sunt convins că dacă distinsul şi bunul român, care este archiepiscopul *Ciszar*, ar fi cunoscut trecutul păcătos, din punct de vedere naţional, al protopopului „unit“ dela *Baia Mare*, desigur nu l'ar fi împărtăşit de această onoare, iar canonicul *dr. Zombori*, bărbat cult şi înzestrat cu un deosebit bun simţ, n'ar mai fi avut ocazia să predea crucea canonicală unui trădător al intereselor naţionale româneşti.

O asemenea bruscare a sentimentului naţional românesc nu ne-ar fi mirat din partea contelui *Mailath*, cunoscutul episcop şovinist maghiar din *Alba Iulia*, protejatul faimosului *dr. Zenobie Pâclişanu*, fost director al cultelor minoritare, despre ale cărui operaţiuni frauduloase voiu vorbi în capitolul XV. Venită însă din partea Capului bisericii romano-catolice din *Bucureşti*, ea ne-a durut şi

ne-a întristat. Ne aşteptam la mai mult dela înţelepciunea, tactul şi patriotismul mitroplitului *Ciszar*, atât de stimat de toată lumea serioasă din vechiul regat, care îi cunoaşte frumoasa activitate, graţie căreia biserica catolică a putut fi încadrată în viaţa Statului român, atât spre mulţumirea ei, cât a exigenţelor noastre de Stat. Inclin să cred că a fost o simplă scăpare din vedere, provenită din necunoaşterea trecutului compromis al protopopului *Breban*.

Şi acum să arăt păcatele protopopului *Breban*. Ele sunt arhicunoscute dintr'o broşură, apărută la *Sibiu*, încă în 1919, sub titlul: *„Condamnarea unui trădător prin însăşi faptele şi scrierile sale"*.

Se ştie că în toamna anului 1914, după izbucnirea răsboiului european, *dr. Vasile Lucaciu* şi fratele său *Constantin Lucaciu*, amândoi preoţi români „uniţi", sinceri luptători pentru unitatea naţională, cari zăcuseră ani de zile prin închisorile ungureşti pentru frumoasele lor sentimentee naţionale, au emigrat la *Bucureşti* ca să continue a-şi servi aici, la largul lor, neamul în marea luptă ce se deschidea. După plecarea acestor martiri din protopopiatul său, *Alex. Breban* a convocat atunci o adunare preoţească la *Baia Mare*, cu care prilej, spre a se recomanda atenţiunii guvernului unguresc, a prezentat o petiţie adresată episcopului „unit" *dr. Vasile Hoszu* dela *Gherla*, prin care declara următoarele:

„Preoţimea română greco-catolică adânc s'a mâhnit la vederea rătăcirei păcătoase, în care au căzut doi foşti membri ai ei: dr. Vasile Lucaciu, *fost paroh al* Şişeştilor, *şi* Constantin Lucaciu, *fost paroh al* Doroltilor, *cari, trădându-şi patria şi lepădându-se de ea, au trecut în România.*

„Prin aceasta au vândut cauza sfântă a Românilor, locuitori pe teritoriul coroanei Sf. Ştefan"...

Această scurtă citaţiune este suficientă pentru a pune în evidenţă sentimentele româneşti şi omenia protopopului *Breban*, partizanul şi amicul d-lui *Maniu*, din anul 1930, care a intervenit să-l distingă pentru trădarea sa cu rangul de canonic onorar al capitlului mitropoliei romano-catolice din *Bucureşti*.

Fapta protopopului *Breban*, reprobabilă şi odioasă, nu trebuie să mire pe cititor, câtă vreme însuşi ierarhul său, episcopul V. Hoszu, era — după cum s'a putut constata din memoriile contelui *Tisza* — un spion credincios al acestuia. Ceea-ce mă uimeşte şi mă revoltă este că d. *Iuliu Maniu*, ajuns prim-ministru al României Mari, a putut să consimtă a face o asemenea recomandare, el, care în ziua când se despărţea de guvernul ţării citea, la întrunirea ma-

jorităților sale din ziua de 10 Oct. 1930, o scrisoare, pe care — pretinde d-sa — ar fi lăsat-o acum 37 de ani şi anume în 1893, în edificiul ministerului de răsboiu din *„Bucureşti* în care declara:

„Jur pe Dumnezeu, pe conştiinţă şi onoare, că îmi voiu jertfi viaţa pentru triumfarea cauzei româneşti, luând parte activă la revoluţia ce o pregătim".

Mărturisesc sincer că nu înţeleg întreg misterul acestei declaraţiuni, absolut necunoscută până în fericita zi de 10 Oct. 1930. Inţeleg însă, mai mult ca ori-când, iezuitismul fără păreche al d-lui *Maniu*, demn urmaş al lui *Ignaţiu Loyola.*

VATICANUL, MUSSOLINI ŞI POLITICA „UNIŢILOR" DELA BLAJ

La câte-va zile după plecarea d-lui *Maniu* dela conducerea trebilor României Mari s'a produs în lumea internaţională un fapt, care nu e de natură să ne lase şi pe noi, Românii — şi mai ales pe noi — de a rămâne impasibili.

Acest fapt îngrijitor este discursul d-lui *Benito Mussolini,* dictatorul Italiei, rostit spre sfârşitul lunei Octombrie la *Roma.* In acest discurs se cântă prohodul *„Ligei naţiunilor".*

Mussolini, care, cum se ştie, a încheiat acum 2 ani pactul de alianţă cu Ungurii, având ca prim punct revizuirea tratatelor, urmărită cu atâta perseverenţă de vecinii noştri, şi care, în urma căsătoriei regelui *Boris* al Bulgariei cu prinţesa *Giovana* de Italia, pregăteşte o identică alianţă şi cu Bulgarii, a părăsit definitiv politica de echilibru şi a îmbrăţişat politica alianţelor, politică, care în primul rând nelinişteşte Statele *„Micei Inţelegeri",* apoi Polonia şi Franţa.

Asupra acestei chestiuni, un distins şi priceput ziarist francez, d. *Ed. Buré,* scrie în ziarul parisian *„L'Ordre"* următoarele rânduri, care ne descoperă un fapt de o deosebită importanţă asupra relaţiilor *Blajului* catolic cu anturajul Papei dela Roma:

„...Un fost ministru de externe al României, care cunoaşte perfect Europa, 'mi-a spus:

„N'am văzut nici-odată un germanofil mai deplin decât cardinalul Gaspari *şi nu sunt sigur că a pierdut influenţa, pe care o avea în anturajul* Papei.

„Consiliile date uniţilor din România, cari recunosc autoritatea *Papei* nu sunt de natură să ne liniştească.

„Cine are urechi de auzit să audă!“

Grava destăinuire de mai sus, pusă de ziaristul francez în gura *„unui fost ministru de externe al României, care cunoaşte perfect. Europa“* şi care, după mine, nu poate fi decât sau d. *Ion G. Duca,* sau d. *N. Titulescu,* sau d. *I. Mitilimeu,* este de aşa natură, încât nu mai este permis să închidem ochii asupra politicei *Blajului* catolic, care, după toate semnele, pare a urma o politică diametralmente opusă politicei statului român. Indemnat de curtenia ce o arată Vaticanul Germaniei şi Ungariei, n'ar fi de loc exclus, judecând şi după atitudinea din trecutul apropiat, ca *Blajul* d-lor *Vaida* şi *Maniu* să se lase încântat de leit-motivul revizuirii tratatelor, jazzul preferit al vanităţii şi grandoarei maghiare.

Nu vreau să fiu proroc, dar cred că în curând viitorul ne va desveli în această privinţă lucruri din ce în ce mai grave, arătându-ne mai precis drumul, pe care pare că vor să plece canonicii dela *Blaj* în frunte cu „marii patrioţi“ *Maniu* şi *Vaida.*

Mărirea neaşteptată pierde foarte adeseori minţile omeneşti.

———————

CAPITOLUL XIV.

D. IULIU MANIU ŞI CONCORDATUL

Examinând cu atenţiune activitatea guvernului *Maniu-Vaida* în ceea-ce priveşte goana sistematică întreprinsă împotriva *ortodoxiei*, care formează structura sufletească şi intimă a însuşi statului român, ajungem la concluzia că în special d. *Iuliu Maniu* s'a lăsat condus în toată opera sa nefastă de un marcat misticism confesional, însuflat de canonicii iezuiţi dela *Blaj*.

Insăşi graba, cu care a votat şi promulgat Concordatul, este o vie dovadă despre aceasta. Tratativele pentru încheerea lui au început în anul 1921, sub ministeriatul d-lui *Octavian Goga*, şi au continuat sub alţi trei miniştri de culte: d-nii *C. Banu, Alex. Lapedatu* şi *Vasile Goldiş*, care, sub presiunea boalei regelui *Ferdinand I*, l'a şi semnat, la *Roma*, alături de cardinalul *Gaspari*, în ziua de 10 Maiu 1927. Cu toată semnarea dela *Roma*, nici guvernul regretatului *Ion I. C. Brătianu*, nici al d-lui *Vintilă I. C. Brătianu* n'au voit să prezinte Parlamentului Concordatul spre ratificare, făcând necesare noui tratative pentru a 'i-se aduce corectivele reclamate de statul şi biserica română dominantă, aşa precum au făcut toate statele civilizate, inclusiv Italia, cu care Vaticanul — după o întrerupere de 70 ani — a intrat din nou în strânse legături. Acelaşi lucru l'ar fi făcut desigur şi guvernul d-lui general *Averescu*, cu toată iscălitura d-lui *V. Goldiş*, dacă în Iulie 1927 n'ar fi căzut dela putere.

Nu intră în cadrul lucrării de faţă să arătăm ce consecinţe funeste va avea pentru statul român încheerea acestei convenţiuni cu o instituţie ca Vaticanul, care, având la temelia organizaţiei sale concepţia unei teocraţii universale, este ţinut să lucreze în sensul disoluţiei atât a ideii naţionale, cât şi a ideii de stat laic. Acest ideal, fiind însăşi raţiunea ei de a fi, biserica romano-cato-

lică nu va putea lucru decât în consecinţă: *expansiunea catolicismului şi internaţionalizarea unei biserici*, pe care constituţia noastră o decretase *instituţie naţională*. In paguba cui? Evident în a celeilalte părţi contractante, adică a *statului naţional ortodox*.

GRABA D-LUI MANIU DE A VOTA ŞI PROMULGA CONCORDATUL DUPĂ ÎNDEMNUL CANONICILOR DELA BLAJ

Pentru considerente de ordin pur confesional, guvernul *Maniu-Vaida*, îndată ce a pus mâna pe putere şi înainte de a desfiinţa ministerul cultelor, pentru înjosirea bisericei ortodoxe, a pus în luna Maiu 1929 Parlamentul demisiilor în alb să-i voteze Concordatul, pe care la 11 Iunie acelaşi an l'a şi promulgat, asigurând astfel catolicismului în România privilegii, de care nici o altă ţară nu l'a învrednicit.

Ziarul „*Unirea*" din *Blaj* (cu data de 1 Iunie 1929), fericită de acest fapt, scria următoarele:

„*Prin această convenţiune de ordin internaţional, catolicismul câştigă un nou temeiu de siguranţă pentru existenţa şi activitatea sa din România, iar Biserica noastră particulară,* **română-unită**, *se readuce, şi pe calea unei legi a Ţării, în comunitatea de interese a Bisericii romane, de care voia s'o despartă cunoscuta dispoziţie din art. 21 al legii cultelor, care o prezintă drept un cult deosebit de celelalte culte catolice din Ţară*".

DOVADA SPIRITULUI INCHIZIŢIONAL AL D-LUI MANIU

Nu putem lăsa o problemă aşa de mare fără a-i lămuri, măcar în treacăt, inchiziţia ruşinoasă, cu care iezuitul d. *Maniu* a ţinut să urmărească biserica ortodoxă, ca consecinţă a votării Concordatului. Intrebuinţând drept coadă de topor pe un semi-ortodox ardelean, anume *dr. Aurel Vlad,* ministrul cultelor, l'a pus să aducă unele modificări în „*legea pentru regimul general al cultelor*", toate în scop de inchiziţie împotriva preoţimei ortodoxe.

Intr'adevăr, art. 6 din vechea lege prevedea că:

„Constituirea de organizaţiuni politice pe baze confesionale şi tratarea chestiunilor de politică militantă în sânul corporaţiunilor şi instituţiunilor bisericeşti sunt interzise".

Ei bine, i-s'a părut d-lui *Maniu* că această dispoziţie, sau nu e suficientă, sau vizează tocmai pe „uniţii" d-sale. De aceea a

ţinut s'o precizeze şi s'o înăsprească adăugând articolulului de mai sus, următorul aliniat (vezi *„Monitorul Oficial“* No. 170 din 3 August 1929):

„Membrii clerului, călugării şi predicatorii, cari, în locaşurile de rugăciune ori în adunările credincioşilor, convocaţi pentru practici religioase, prin răspândirea de scrieri, prin cuvinte, strigări, cuvântări, cântece sediţioase, ameninţări rostite în public, prin viu graiu sau aparate de orice fel, vor îndemna sau provoca direct la nesupunere către constituţie, autorităţile Statului sau a legilor, regulamentelor şi ordonanţelor în vigoare, precum şi aceia care vor ameninţa pe credinciociosii lor, cu pedepse spirituale, dacă se vor supune autorităţilor Statului şi legilor în vigoare, or le vor acorda sau promite beneficii spirituale, dacă nu se vor supune, se vor pedepsi cu închisoare dela 6 luni până la 2ani.

„Condamnarea atrage şi pierderea subvenţiunei (salariului) pentru prima oară dela un an până la cinci ani, iar în caz de recidivă pentru totdeauna. Autoritatea, care dă subvenţie (salariu), este obligată ca fără vre-o altă formalitate, în urma condamnării, să oprească plata subvenţiei (salariului)“.

„De aceiaşi pedeapsă sunt pasibili membrii clerului, precum şi organele de conducere ale cultelor, care vor pune la dispoziţia credincioşilor locaşurile sfinte pentru întruniri convocate cu scopul de a se agita împotriva autorităţilor Statului ori a legilor în vigoare.

„Credincioşii cari vor agita în locaşurile religioase, cu graiu viu ori prin răspândirea de scrieri, contra autorităţilor Statului sau a legilor, regulamentelor şi ordonanţelor în vigoare, se vor pedepsi cu închisoare dela 3 luni până la 1 an.

„Art. 167 din Codul penal român se extinde asupra întregului teritoriu al ţării“.

Va să zică, dacă cineva ar vorbi împotriva Concordatului în biserică, sau în altă parte, sau dacă ar spune că fiii bisericei ortodoxe trebuie să ţie cu tărie la credinţa lor şi să se ferească de sfatul celor ce i-ar îndemna să primească altă credinţă, se vor pedepsi cu închisoare şi vor pierde şi salariul, dacă sunt preoţi.

Ba ceva mai mult: în redactarea articolului de mai sus s'au introdus cuvintele: *„prin răspândire de scrieri“*, fără să se precizeze unde. Astfel articolul lasă a se înţelege că nimeni n'are voie să răspândească scrieri, în care să fie vorba de combaterea *Concordatului,* care este şi el o *„lege“*.

Să spună cititorul dacă aceasta nu e un început de inchiziţie şi de aplicare a doctrinei despre *Syllabus?*

Rezultatul se cunoaşte: O serie de preoţi din toată ţara, cari au îndrăznit să îndemne credincioşii să fie băgători de seamă la cele

ce vor urma după ratificarea Concordatului, au fost urmăriţi, anchetaţi şi daţi în judecată, unii suferind chiar condamnări dela autorităţile civile.

Iată aci numele câtorva preoţi-martiri după urma inchiziţiei d-lui *Maniu:*

Preoţii *Aurel Costin* şi *Ştefan Ghinescu* din comuna *Sărindaru* (jud. Ilfov), preotul *G. Popescu* din comuna *Grecii-de-jos* (Ilfov), preotul *C. Stănescu* din comuna *I. C. Brătianu* (Ilfov), preotul *Ştefan Popescu* din comuna *Fundulea* (Ilfov), preotul *Alex. Ivanovici* din comuna *Cătrineşti* (Ilfov), preotul *I. Popescu* din comuna *Alex. Lahovari* (jud. Vlaşca), etc. etc.

Ceiace nu s'a întâmplat de când există ţara românească, ceea ce nu s'a întâmplat sub Turci, s'a întâmplat sub oblăduirea de tristă amintire a d-lui *Maniu.*

Faţă cu această monstruoasă acţiune de destrămare a sufletului românesc din partea „uniţilor" dela *Blaj,* biserica ortodoxă a avut o singură consolare: Patriarhul-Regent *dr. Miron Cristea* n'a onorat cu iscălitura sa Concordatul, nevoind să contribue la sancţionarea lui.

CAPITOLUL XV.

CUM ESTE REPREZENTATĂ, LA BUCUREŞTI, CINSTEA BLAJULUI CATOLIC DE CĂTRE UN FIU AL BLAJULUI: Dr. ZENOBIE PĂCLIŞANU

Este ciudat şi regretabil în acelaş timp că din toată droaia de intelectuali ardeleni, în primul rând „uniţi", cu cari d-nii *Maniu* şi *Vaida* au împănat diferitele ministere din *Bucureşti* în scop de asanare şi regenerare a gospodăriei statului, nu s'a distins nici unul prin calităţi, care să-l fi impus atenţiunei, dragostei şi stimei publice. Cauza ar fi după chiar ziarul *„Unirea"* din *Blaj* (No. 46 din 15 Noembrie 1930) că *„vreme de doi ani guvernarea naţional-ţărănistă a avut prea puţine zile senine, iar lipsa de experienţă în ale guvernării a făcut-o să îmbrăţişeze, dintr'odată binişor, mai mult decât ar fi fost prudent s'o facă"*.

Să ne mulţumim deocamdată cu această lămurire a organului mitropoliei din *Blaj*, dealtfel destul de interesantă.

Dar *Blajul* are de 10 ani un reprezentant al său în ministerul cultelor, timp destul de îndelungat ca să se fi putut distinge în importantul post de director al cultelor minoritare. Acesta este d. *dr. Zenobie Pâclişanu*. El a fost adus în ministerul cultelor de către ortodoxul ministru d. *Oct. Goga* în anul 1920 ca inspector general al cultelor. In 1922 fostul profesor dela *Blaj* a fost înaintat director general al cultului catolic, în 1924 director al învăţământului teologic minoritar, iar în 1925 director general al tuturor cultelor minoritare.

După cum se poate vedea, omul *Blajului* n'a fost numai menţinut în slujbă, dar a fost şi avansat de către succesorii d-lui *Oct. Goga* la departamentul cultelor, d-nii miniştri *C. Banu, Alex. Lapedatu* şi *V. Goldiş*, tot ortodoxi şi ei, deşi toţi ştiau că el este „calul troian" al d-lui *Maniu* în administraţia ministerului.

Asupra felului cum 'şi-a îndeplinit datoria d. *Zenobie Pâclişanu* şi cum a înţeles el refacerea morală a neamului nostru, după principiile *Blajului,* las să urmeze mai jos un document impresionant şi în faţa căruia este imposibil ca cititorul să nu rămână năucit, mai ales cunoscând furia, cu care a procedat guvernul *Maniu-Vaida* împotriva funcţionarilor de provenienţă „regăţiană". Documentul în chestie este un denunţ lung şi motivat, trimis de un cetăţean, cu numele *George Popescu,* în primele zile ale lunei Noembrie 1930, M. S. Regelui *Carol II,* d-lui prim-ministru *G. Mironescu,* ca şi d-lor miniştri *Gr. Iunian* dela justiţie, *V. Madgearu* dela domenii şi *N. Costăchescu* dela instrucţia publică şi culte. La ministerul instrucţiei publice şi al cultelor gravul denunţ a fost înregistrat sub No. 147.038 din 1 Noembrie 1930, iar la sub-secretariatul de stat al cultelor sub No. 17.083 din 3 Noembrie 1930.

Fiind deci un act public, ar fi păcat să rămână necunoscut şi de marele public. Iată-l în întregime după o copie a exemplarului remis d-lui *G. Mironescu,* preşedintele consiliului de miniştri:

Domnule Prim Ministru!

Pierre Delattre a publicat la *Paris* o broşură întitulată *„Luttes présentes du catolicism en Europe Centrale,* în care ne arată lumei ca pe nişte Vandali, cari am jefuit averea bisericii catolice din ţara noastră.

D-voastră, ca ministru de externe, aţi cerut dela ministerele respective datele necesare pentru combaterea celor afirmate în amintita broşură.

Ca să puteţi răspunde mai cu succes, e bine să cunoaşteţi şi D-v peripeţiile, prin cari au trecut averile bisericii catolice dela noi şi eventual să arătaţi lumei culte, că dacă s'au şi făcut jafuri în averile acestei biserici, ele au fost făcute de oamenii catolicismului şi anume de aceia, cari aveau căderea să fie apărătorii acestor averi, aceasta în urma situaţiei ce aveau în biserică.

Să începem cu averile Status-ului catolic din Cluj:

1. După expropiere, s'a format la *Cluj* un consorţiu în frunte cu jurisconsultul Status-ului catolic *Nagy Laszlo,* pentru a stoarce cât mai mult din averile catolice. Acest jurisconsult s'a asociat cu avocatul *dr. Aurel Blaga* din *Cluj.* Exponentul acestora în Ministerul Cultelor era d. *Zenobie Pâclişanu,* director general al cultelor minoritare, pentrucă toate operaţiile aveau să fie aprobate de Ministerul Cultelor, conform regulamentelor în vigoare pentru administrarea averilor catolice.

Operaţia s'a început la comitetul agrar: S'a scos de sub expropriere o mare întindere de păduri, pământ arabil şi asociaţii aveau să primească ca onorar avocaţial mai multe milioane dela Status-ul catolic. Neavând

însă Status-ul posibilitatea de a plăti onorarul avocațial în numerar, s'a recurs la modul de vânzare-cumpărare. Astfel s'a vândut asociaților de către Status întreaga întindere scoasă de sub expropriere, plus niște castele, o moară mare, adică o avere de circa 40 milioane lei pentru suma de 10 milioane. Cumpărătorii n'au putut plăti prețul de cumpărare și atunci s'a recurs la ajutorul unor polițe escomptate la Bănci, polițe semnate și de Status-ul catolic.

Polițele au rămas până azi neplătite și acum biserica catolică e în situația de a pierde averea și a plăti și polițele.

Avocații numiți au primit în modul arătat onorariul avocațial și șperțul dat funcționarilor dela comitetul agrar și din ministerul cultelor, păgubind și Statul, pentrucă cei ce au primit onorariul avocațial prin contracte de vânzare-cumpărare, n'au declarat venitul avocațial la fisc. Canonicul *dr. Andrei Balázs,* referentul Status-ului catolic din *Cluj,* și senatorul *Gyárfás* cunosc prea bine chestiunea și la o eventuală anchetă, făcută de ministerul cultelor sau de cel al domeniilor, ar putea să dea informațiuni prețioase. Intre cumpărători figurează și d. *Nagy Lászlo,* jurisconsultul Status-ului catolic.

2. *Nagy Lászlo* și *Valentin Poruțiu,* avocat în *Cluj,* cumpără dela Status-ul catolic 61 jugere de pământ în nemijlocita apropiere a orașului *Cluj* pentru ridicola sumă de 10.000 lei, pământ care valorează milioane. Și aci e vorba de onorar avocațial, dat în formă deghizată, cu scopul de a se păgubi și statul și biserica catolică și a se îmbogăți jurisconsultul Status-ului catolic. Credem că din aceste chestii s'au îndulcit și alți funcționari catolici, pentrucă este inadmisibil să se calce în mod atât de fraudulos regulamentele aprobate de stat și apoi tot minoritarii să calomnieze în străinătate statul român.

3. *Dr. Aurel Blaga,* avocat în *Cluj,* și *Nagy Lászlo,* jurisconsultul Status-ului catolic, cumpără tot dela Status-ul catolic 562 de jugăre de pământ pentru o sumă bagatelă, cu contract aprobat tot de Ministerul Cultelor cu No. 51443/1927.

E interesant să aflați procedeul d-lui *Zenobie Pâclișanu,* directorul general al cultelor minoritare din ministerul cultelor, la aprobarea contractelor: d. *dr. Aurel Blaga* trimite ministerului de culte o petiție semnată *dr. A. Blaga* și soții, cerând aprobarea unui contract de vânzare-cumpărare între ei și Status-ul catolic. Pe această petiție, *neînregistrată,* d. *Pâclișanu* face la 2 August 1927 următorul referat: *„In conformitate cu dispozițiunile al. 1 al reg. de administrarea averilor Status-ului romano-catolic, aprobat de ministerul cultelor maghiar cu No. 44918/1915, contractele de vânzare ale imobilelor Status-ului trebuiesc aprobate de stat. Subsemnatul, ținând seama de faptul că vânzarea se face către elemente românești, propun aprobarea contractului. Această aprobare definitivă să se dea însă numai dupăce ea va fi cerută de Status, asta din motivul ca să folosim prilejul și să facem Status-ul să recunoască și de fapt situația de drept veche".*

(ss) **Pâclișanu.**

Ministrul de atunci pune pe acest referat rezoluţia: *„Se aprobă referatul“*.

Citiţi cu atenţiune rafinăria acestui referat: d. referent *Pâclişanu* ţine seama de faptul, că vânzarea se face către elemente româneşti şi din acest motiv propune aprobarea. Adică să înstrăinăm, contrar legii, averile catolice, pentrucă le acaparează elemente româneşti. E o procedura incompatibilă cu demnitatea statului român. Dar d. *Pâclişanu* şi aici minte, pentrucă din adresa Status-ului catolic, înregistrată la ministerul cultelor sub No. 51444 1927, reiese ca între cumpărători figureaza şi *Nagy Lászlo*, jurisconsultul Status-ului catolic, care e ungur şi nu poate fi socotit ca element românesc. Mai comite d. *Pâclişanu* o mare greşală pentru a seduce pe ministrul său, greşală, care ar atrage după sine chiar acum anularea contractului. D. referent *Pâclişanu* arată în referatul său că în conformitate cu dispoziţiunile regulamentului de administrarea averilor catolice, aprobat de ministerul de culte maghiar cu No. 44918 1915, contractele de vânzare ale imobilelor catolice trebuiesc aprobate de stat, ascunde însă dispoziţiunile din art. 7 din acest regulament, conform cărora nici o avere imobilă nu se poate înstraina decât *pe cale de licitaţie publicată în regulă*. Oare la aprobarea contractului d. *Pâclişanu* a avut în vedere acest articol al regulamentului? E cea mai elementară datorie a guvernului să ancheteze această chestie şi dacă de fapt nu s'au îndeplinit la aprobarea contractului condiţiunile acestui articol, să urmeze dela sine anularea contractului.

Să observaţi şi procedura necorectă a d-lui *Pâclişanu* în mânuirea actelor: D. *dr. A. Blaga* trimete petiţia şi d. *Pâclişanu* face referatul la 2 August 1927 pe un act neînregistrat şi ministrul aprobă în aceiaşi zi referatul fără să observe că hârtia e neînregistrată. Se întâmplă însă şi un lucru mai nostim: d. *Pâclişanu* propune şi ministrul aprobă ca contractul să se aprobe definitiv numai în cazul, dacă şi Status-ul catolic va cere aprobarea. Despre această rezoluţie ministerială Status-ul catolic nu este încunoştiinţat în mod oficial şi cu toate acestea cu adresa No. 1257 din 1927, înregistrată la minister sub No. 51444/1927, cere şi Status-ul aprobarea contractului. De unde a ştiut Status-ul catolic de condiţia pusă în referatul d-lui *Pâclişanu*, dacă petiţia d-lui *Blaga*, pe care se afla referatul, s'a înregistrat în aceiaşi zi cu petiţia Status-ului, adica la 12 Noembrie 1927 sub No. 51443? Deci petiţia d-lui *Blaga* cu referatul d-lui *Pâclişanu*, aprobat de ministru la 2 August, este ţinută neînregistrată mai mult de 3 luni de zile şi de aci se vede legătura intima între d-l *Pâclişanu* şi cumpărători. Apoi e înjositor referatul, care condiţionează aprobarea contractului şi dela cererea Status-ului, *„asta din motivul ca să folosim prilejul şi să facem Status-ul să recunoască şi de fapt situaţia de drept veche“*. Vai de Statul Român, care n'are autoritatea să constrângă pe toţi cetăţenii sai să respecte situaţia de drept decât pe căi lăturalnice, prin apucaturi nedemne! O altă greşală cardinală este că contractul e aprobat numai de consiliul dirigent al Status-ului şi nu de adunarea generala, cum cere art. 7 din regulamentul amintit.

Pe adresa Status-ului catolic, d. *Z. Pâclişanu* pune rezoluţia: „*Contractul este anexat la No. 51443/1927. La acest temeiu se află şi raportul subsemnatului şi rezoluţia d-lui Ministru*". Căutaţi dosarul şi vă veţi convinge, că contractul lipseşte, fiind interesul d-lui *Pâclişanu* să nu se ştie ce şi cu cât s'a vândut.

Să vedeţi efectele: *D. Zenobie Pâclişanu*, sărac ca vai de el, are în *Bucureşti* o casă în valoare de 5 milioane lei.

Această tovărăşie a mers mai departe: Dela *Cluj* a trecut la Episcopia romano-catolică dela *Oradea-Mare* şi cu sprijinul directorului bunurilor episcopeşti *Gerbert*, — refugiat acum în Ungaria, unde, pe banii furaţi dela Episcopie, a cumpărat două farmacii — şi al jurisconsultului episcopiei din *Oradea*, *Krüger*, şi-au continuat nobila activitate începută la *Cluj*. Au scos de sub expropriere dela comitetul agrar pentru episcopie 4500 jugăre, iar pentru capitlu 2500 jugăre pădure, primind ca onorar avocaţial tot după reţeta dela *Cluj* — prin contract de vânzare-cumpărare — dela Episcopie 1000 de jugăre, iar dela capitlu încă 1000 jugăre pădure, în valoare de cel puţin 30 milioane lei. Contractul încheiat cu episcopia a fost aprobat de d. *Pâclişanu* în numele ministrului de culte— respective în numele Majestăţii Sale Regelui, ca patron al bisericii catolice — la 27 Martie 1926 sub No. 15705. Dela sine se înţelege, ca dosarul acestei fără de legi a dispărut din ministerul cultelor, rămânând urme numai în condica de înregistrare, iar arhiva ne arată, că dosarele au fost luate de d. *Pâclişanu* şi azi nu li se mai dă de urmă. Au mai dispărut din arhiva ministerului hârtiile No. 43359/1927 şi 44543 din 17 Octombrie 1927, referitoare tot la aceste contracte.

In lipsa dosarului, luat de d. *Pâclişanu*, e greu de stabilit data şi numărul, cu care s'a aprobat contractul referitor la cele 1000 de jugare date ca onorar de Capitlu. Aceasta se va putea stabili printr'o ancheta făcută la faţa locului. Şi în aceste cazuri a fost înşelat Statul, pentrucă imensele sume, primite ca onorar avocaţial, n'au fost declarate la fisc.

Să mergem mai departe: Un avocat din *Bucureşti* a primit prin intervenţia d-lui *Z. Pâclişanu* o procură dela episcopul romano-catolic din *Oradea-Mare*, ca să intervină la *Bucureşti* pentru eliberarea rentelor provenite din expropriere. Dupa terminarea operaţiei (o simplă petiţie cu timbru de 11 lei), d. *Pâclişanu*, ca director al cultelor minoritare din ministerul cultelor, a dat un ordin ministerial episcopului catolic din *Oradea*, ca să elibereze din averea inalienabilă a episcopiei d-lui avocat, ca onorar avocaţial, rente de expropiere în valoare de lei 8 (opt) milioane lei. Având însă să treacă rentele la „*Patrimoniul Sacru*", conform **Concordatului**, administratorul apostolic *Anton Mayer* a rascumpărat dela avocat rentele de 8 milioane lei cu suma de 4 milioane numerar, din care sumă partea d-lui *Pâclişanu* a fost 1 milion 600 mii lei.

Nu va îngroziţi, domnule prim ministru, de aceste afaceri ale d-lui director general *Z. Pâclişanu?*

Ministerul cultelor, fiind dosarul furat, a cercetat chestia la faţa locului, delegând pe d-l inspector general *Păcescu*. Acesta a adus dela episcopie

şi a prezentat d-lui ministru *Costăchescu* copia ordinului ministerial, dat de d. *Pâclişanu* în chestia onorariului avocaţial, pe răspunderea proprie, fără ştirea ministrului. Nu înţelegem, de ce nu urmează sancţiunile şi d. ministru *Costăchescu* se mulţumeşte numai cu faptul, că d. *Pâclişanu* a părăsit ministerul cultelor şi s'a cocoţat la ministerul de sub conducerea D-voastră, ca *consilier technic* în chestiile de propagandă cu diurnă grasă, primind totodată şi salariul ca director în ministerul de instrucţie.

D-voastra, în calitate de prim ministru, aveţi datoria să ordonaţi pentru clarificarea chestiunilor amintite — chiar în interesul moral al ţării — cea mai strictă anchetă, îndrumând chiar Parchetul sa instruiască, întrucât toate dosarele referitoare la chestiile arătate au fost sustrase şi deci nu se mai află în ministerul cultelor.

Vă mai rugăm să îndrumaţi ministerul de domenii, ca să ancheteze la Casa Padurilor pentru a se stabili cum s'a dat dreptul de defrişare la o cantitate atât de enorma de pădure, când ţăranului român nu i se dă dreptul de a tăia nici 10 jugere de pădure. Am auzit de multe ori pe cei interesaţi spunând, că intervenţiile la Casa Pădurilor i-a costat 800 mii lei. S'ar mai putea cerceta, dacă nu s'a tăiat, din lipsa de supraveghere, mai mult decât a fost aprobat. Am putea aduce dovezi, că inginerul silvic al episcopiei şi-a cumpărat casă în *Oradea-Mare*, deşi era om sărac.

Am amintit că d. *Pâclişanu* ne mai având nas să rămână în ministerul cultelor, a fost detaşat cu ajutorul d-lui *Maniu* la Preşedenţia consiliului de miniştri, respectiv la Direcţia de propagandă din ministerul de externe. Ca să vedeţi că acest individ nu poate să rămână acolo, Vă rog să luaţi cunoştinţă de următoarele:

1. In decursul răsboiului, guvernul maghiar a trimes pentru serviciul de spionaj din comunele româneşti din Ardeal pe cel mai periculos spion al guvernului, funcţionarul *Gagyi,* un bun prieten al d-lui *Pâclişanu.* Spionul a fost însoţit prin comunele româneşti de d. *Pâclişanu.* Sper că va avea atâta omenie să nu nege acest fapt.

2. In 1917 d. *Pâclişanu* a trimis rapoarte direcţiei de presă dela Preşedenţia consiliului de miniştri din *Budapesta,* în care calomnia armata română. Aceste rapoarte şi azi se află la *Budapesta.* D. *Pâclişanu* a fost însărcinaat de ministerul cultelor cu o anchetă la Muzeul ardelean din *Cluj.* In timp ce d-sa ancheta în această chestiune s'a întâmplat să fie în *Cluj* un secretar ministerial din *Budapesta,* în prezent ataşat de presă pe lângă ministrul plenipotenţiar maghiar din *Berlin,* care a făcut unui domn român din *Cluj* următoarea declaraţie: *„Dacă d-l Pâclişanu îndrăzneşte să ia poziţie faţă de instituţiile maghiare, îl vom nimici, având noi la Direcţia Presei din Budapesta rapoartele lui, în cari defăima armata română, şi o epistolă, în care cerea bani în timpul răsboiului".*

3. In 1924 d. *Pâclişanu* a însoţit, ca delegat al guvernului român, pe d. C. *Banu,* fost ministru al cultelor, la *Roma* în chestia încheierii Concordatului. Intorcându-se dela *Roma,* a vândut ziarului *„Brassoi-Lapok"* textul proiectului de Concordat, pe care numai el îl avea, pentru neîn-

semnata sumă de 7000 lei. Chestia a fost atunci anchetată în minister, însă nu s'a putut stabili adevărul.

4. Nunţiul papal *Dolci* a făcut declaraţia că *Pâclişanu* a fost în chestia Concordatului un spion plătit de guvernul din *Budapesta*. Suntem convinşi că Nunţiul papal ar face şi înaintea D-v această declaraţie, dacă ar fi întrebat.

5. Un înalt demnitar al bisericei catolice a trimis răposatului prim ministru *I. I. C. Brătianu* un memoriu confidenţial despre fără de legile d-lui *Pâclişanu* şi urmarea a fost că fostul prim ministru a dat ordin ca *Pâclişanu* să fie alungat din ministerul cultelor. Nu ştiu, cine a avut interes să nu se execute acest ordin.

6. D. *Pâclişanu* a trecut în anul 1927 în bugetul Statului o episcopie reformată maghiară din *Oradea-Mare* cu suma de 750.000 lei. Această episcopie nici când n'a fost înfiinţată, e inexistentă, iar episcopul fără episcopie, creiat de d. *Pâclişanu*, n'a depus jurământul de fidelitate înaintea M. S. Regelui, ci înaintea lui *Pâclişanu*. Tot acest domn a trecut în anul 1928 în bugetul Statului cu suma de circa 500.000 lei o episcopie *(superintendenţie)* luterană maghiară în *Arad*, care de asemeni n'a fost înfiinţată prin nici o lege. Nici superintendentul (episcopul) luteran maghiar din *Arad* n'a depus jurământul de fidelitate înaintea M. S. Regelui, ci tot înaintea d-lui *Pâclişanu*. Gurile rele spun, că d-l *Pâclişanu* a încasat pentru aceste două episcopii şperţul de 3 mil. lei.

Oare s'a mai pomenit în lume ca episcopii neexistente să fie trecute în bugetul Statului şi oare ce ar zice M. S. Regele, dacă ar afla că în ţara românească există doi episcopi maghiari fără să existe episcopii şi că aceşti episcopi n'au depus jurământul în mâinile M. Sale, ci în ale lui *Pâclişanu?* De când exercită d. *Pâclişanu* atribuţii regale? Iată cum a operat acest om genial: Episcopia reformată maghiară din *Oradea* a fost trecută în bugetul statului în 1927. S'a întâmplat însă o minune, că în bugetul anului 1928 a dispărut din buget, dar d. *Pâclişanu* n'a desperat, ci şi-a servit patronul pe altă cale tot din banii statului. Pentru punerea în aplicare a legii despre regimul general al cultelor s'a votat în 1928 un fond de 9 milioane lei. Ei bine, din această sumă a plătit d. *Pâclişanu* episcopiei inexistente dela *Oradea-Mare* întreaga sumă de vre-o 750.000 lei, deşi acest fond nu putea avea nici o legătură cu episcopia maghiară neexistentă şi statul n'avea nici un obligament să plătească suma ordonanţată de d. *Pâclişanu*, care ar trebui tras la răspundere pentru deturnare de fonduri. In anii 1929 şi 1930, episcopia d-lui *Pâclişanu* apare din nou în bugetul Statului cu suma arătată mai sus. Chestia a fost cercetată în ministerul cultelor şi în urma celor constatate d. ministru *Costăchescu* a dat ordin ca cele două episcopii ungureşti introduse prin fraudă în bugetul statului să fie eliminate din bugetul anului 1931. Cum rămâne însă cu milioanele ordonanţate de d. *Pâclişanu* în mod ilegal? Plătim episcopii ungureşti inexistente cu milioane grele, iar biserica ortodoxă o lăsăm să tânjească!

7. Au trecut turburările studenţeşti dela *Oradea* şi d. *Pâclişanu* a fost trimes de guvern să stabilească daunele. Statul român a plătit des-

pagubiri de multe milioane, iar Evreii râd în pumni că au putut primi, din bunăvoința delegatului guvernului, sume enorme ca desdăunare, primind și d. *Pâclișanu* dela fiecare comunitate câte un onorar de 200.000 lei.

Domnule prim ministru, din cele scrise nu tragem nici o concluzie, ci lăsăm să luați D-voastră măsurile necesare și să vedeți, dacă un astfel de om mai poate sta macar o zi în serviciul statului român.

Binevoiți a primi, domnule prim ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

G. Popescu

Autorul gravului denunț, care, cum se vede, este bine și solid documentat, cuprinzând date de acte și numere de înregistrare ce nu se pot tăgădui, a uitat însă și o altă latură a activității incorecte, practicată de *Pâclișanu* la ministerul cultelor. Ne vom împlini noi datoria de a-l complecta.

PÂCLIȘANU ÎNGĂDUE ÎNSTRĂINAREA COMORILOR DE ARTĂ DIN PALATUL EPISCOPIEI ROMANO-CATOLICE DIN ORADEA MARE

In anul 1923, pe când *Pâclișanu* era director al cultului catolic, s'a petrecut la episcopia romano-catolică din *Oradea Mare* o foarte însemnată înstrăinare de bunuri, a căror valoare este greu de precizat. Se poate însă afirma că e vorba de o avere de zeci de milioane lei. Palatul episcopiei romano-catolice din *Oradea Mare*, zidit pe timpul *Mariei Terezia*, acumulase în timp de peste 150 de ani adevărate comori de artă în tablouri vechi din secolele 15, 16 și 17, covoare persane, bronzuri, porțelanuri, faianțe, miniaturi, ceasornice etc. Pot spune că cu ocazia unei vizite, făcută de mine în anul 1922, am rămas încremenit de enorma bogăție ce mi-au văzut ochii în acest palat, care rivaliza în lux și obiecte prețioase de artă cu cele mai vestite palate regale și împărătești.

Ultimul episcop titular, contele *Nicolae Széchenyi*, un înverșunat dușman al Statului român întregit, împins de ură, trăia mai mult la *Budapesta* decât în reședința episcopală. Fiind și bolnav — el a murit pela sfârșitul anului 1923 — hotărîse să treacă în Ungaria întreg tezaurul din palatul episcopal. In acest scop, el avea nevoe de un tovarăș inteligent și cu trecere, care a fost găsit în persoana d-lui *Z. Pâclișanu*, directorul general al cultului catolic.

S'a întâmplat însă că prefectul județului *Bihor* de p'atunci, d. *Iulian Peter*, actual inspector general administrativ, om integru și priceput administrator, a aflat că episcopul *Széchenyi* începuse să

transporte în Ungaria părţi din tezaurul artistic al palatului episcopal. Printr'un raport confidenţial, prefectul n'a întârziat să aducă la cunoştinţa ministerului de culte înstrăinarea acestor valori. *D. C. Banu,* ministrul cultelor, a trimis atunci în anchetă la faţa locului, fără să-i pună la îndoială corectitudinea, tocmai pe d. *Z. Pâclişanu.* Ce fel de anchetă a făcut trimisul Statului român s'a văzut abia în anul următor (1924), când, după moartea episcopului *Széchenyi,* făcându-se inventarul lăsământului său, s'a constatat că palatul a fost complect golit de toate comorile artistice ce conţinea.

Intâmplător mi-a căzut în mână, anul trecut, un catalog al vestitei case de artă *Slatner* din *Praga.* Ei bine, din acest catalog am putut vedea că la o licitaţie ţinută în zilele de 14—17 August 1925, în *Karlsbad,* s'au vândut din *„lăsământul contelui N. Széchenyi, fostul episcop romano-catolic al Orăzii Mari",* tablouri (din şcoala olandeză şi italiană), miniaturi, porţelanuri, faianţe, mobilier, vase, bronzuri, ceasornice şi covoare de Persia, în valoare de *3.372.800 coroane ceho-slovace* sau *20.236.800 lei.*

Pentru celelalte licitaţii ce s'au mai ţinut asupra altor obiecte, n'am putut să-mi procur datele necesare.

Ceea-ce pot spune este că d. *Iulian Peter,* care îşi făcuse datoria să avizeze, în 1923, ministerul cultelor de scandaloasa înstrăinare de lucruri din reşedinţa episcopatului catolic, a declarat, în anul 1925, în faţa a doi martori, următoarele:

— *„Pâclişanu este un funcţionar incorect, pentru-că a furat dela dosar raportul meu confidenţial în chestia înstrăinării averii din palatul episcopiei romano-catolice dela Oradea Mare".*

CUM A ÎNFIINŢAT PÂCLIŞANU CELE 2 NOUI EPISCOPII UNGUREŞTI

Pentru a ilustra în mod neîndoios necinstea şi cinismul omului *Blajului,* ajuns factor important în ministerul cultelor, credem util să istorisim, în cele ce urmează, peripeţiile înfiinţării celor 2 episcopii maghiare, de care vorbeşte d. *George Popescu* în bine motivatul său denunţ.

După delimitarea graniţei au rămas pe teritoriul României, afară de episcopia reformată dela *Cluj,* încă 190 de parochii reformate, care în trecut, sub regimul maghiar, au aparţinut episcopiei reformate din *Debreţin.* Ministerul cultelor, deşi fusese în diferite rânduri solicitat să admită înfiinţarea unei noui episcopii reformate cu sediul în *Oradea Mare,* pentru cele 190 parochii, a declarat

consecuent că noua episcopie nu se poate înfiinţa decât după votarea legii despre regimul cultelor. Hotărîrea aceasta o aflăm în rezoluţia dela 22 Iunie 1923 a d-lui C. *Banu,* apoi în rezoluţia dela 8 Martie 1924 a d-lui *Alex. Lapedatu,* ambii foşti miniştri ai cultelor, precum şi în adresa ministerului cultelor dela 28 Septembrie 1925, trimisă din oficiu conducerii celor 190 parochii.

Cu toate că în adresa din urmă ministerul a interzis ori-ce organizare şi ori-ce alegere de episcop înainte de prmulgarea legii privitoare la regimul cultelor, totuşi cei dela conducerea parochiilor reformate nu s'au supus ordinului şi cu adresa No. 1243 din 30 Noembrie 1925 încunoştiinţează ministerul că au ales episcop şi prim epitrop. Această adresă a rămas neînregistrată în minister dela 30 Noembrie 1925 până la 25 Martie 1926, când d. ministru *Alex. Lapedatu* ia act de alegerea făcută, dar condiţionează depunerea jurământului numai după-ce noua episcopie va fi confirmată prin lege.

In timpul ministeriatului d-lui *V. Goldiş* reformaţii cer din nou, prin adresa No. 446 din 14 Aprilie 1926, ca episcopul nou ales să fie instalat în scaun, deşi însişi ei recunosc că de fapt episcopia nu există, căci adresa spune: *„Dela sine se înţelege că noul episcop instalat — după-ce constituirea episcopiei va fi confirmată prin lege — va avea îndatorirea să depună jurământul de credinţă în mâinile M. S. Regelui"*.

D. ministru *V. Goldiş* a pus pe această adresă, la 19 Aprilie 1926, următoarea rezoluţie: *„Se va răspunde că instalarea va putea avea loc numai după-ce d.* Sulyok (episcopul ales) *va depune jurământul de fidelitate"*.

Pân'aci totul este în ordine, pentru-că toţi miniştrii de culte *(Banu, Lapedatu* şi *Goldiş)* s'au conformat directivei luate de d. *Oct. Goga* de a nu se admite înfiinţarea acestei episcopii decât după votarea legii despre regimul cultelor, deoarece ar fi fost un lucru inadmisibil să se facă o alegere de episcop înainte de a se înfiinţa episcopia.

Dar se vede că rezoluţia d-lui ministru *V. Goldiş* nu-i convenea d-lui *Z. Pâclişanu,* directorul general al cultelor minoritare, pentru-că pe aceeaşi hârtie, pe care ministrul pusese rezoluţia la 19 Aprilie 1926, în sensul că instalarea va putea avea loc numai după depunerea jurământului de fidelitate, sub-ordonatul ministrului punea şi el o nouă rezoluţie, la 7 Maiu 1926, contrară rezoluţiei

şefului său direct. Rezoluţia lui *Pâclişanu* are urmatorul cuprins: *„In urma hotărîrii consiliului de miniştri, se va scrie d-lui* Csernak Bela (secretarul parochiilor) *că d. Sulyok se va putea instala în funcţia de episcop al protopopiatelor rămase fără episcop numai după-ce va depune jurământul de fidelitate. Acest jurământ, conform adresei noastre No. 14625 din 26 Martie a. c., nu-l va depune înaintea Maiestăţii Sale decât după-ce episcopia va fi întemeiată prin lege.* **Acum d-sa va face un jurământ acasă, la Oradea Mare, înaintea unui delegat al nostru**".

Interesant de amintit este că hotărîrea consiliului de miniştri, de care vorbeşte directorul *Pâclişanu,* nu se găseşte de loc la ministerul cultelor, ceea-ce îndreptăţeşte a crede că ea a fost inventată pentru anume interese, care se văd şi care sunt următoarele:

Jurământul la *Oradea Mare* a fost luat de *Pâclişanu.* Tot acest d. *Pâclişanu,* la întrebarea bisericei reformate dacă jurământul depus în biserică, înaintea obţinerii aprobării regale, dă dreptul episcopului *Sulyok* la preluarea administraţiei episcopiei, pune, fără a mai întreba pe ministru, rezoluţia: *„Se va răspunde urgent telegrafic că* **da**".

Deşi episcopia reformată din *Oradea Mare* n'a fost înfiinţată şi este şi azi inexistentă, *Pâclişanu* a trecut-o în budgetul anului 1927 cu suma de *741.840 lei.* Din budgetul anului 1928 a fost însă scoasă, desigur în urma faptului că ministrul observase greşala că s'a introdus în budgetul statului o episcopie inexistentă. Ei bine, cu toate acestea, *Pâclişanu* face la 13 Iunie 1928 un referat, dispunându-se ca să se ordonanţeze sus numitei episcopii inexistente suma de 369.718 lei pe semestrul Ianuarie-Iunie 1928. A doua parte s'a ordonanţat pe baza altui referat al lui *Pâclişanu.*

INFIINŢAREA SUPERINTENDENŢEI BISERICEI PRESBITERIANE MAGHIARE DIN ARAD

Exact acelaşi procedeu a fost întrebuinţat de *Z. Pâclişanu,* funcţionarul model de necinste eşit din şcoala *Blajului,* şi pentru înfiinţarea episcopiei sau superintendenţei bisericei presbiteriane maghiare din *Arad,* introdusă în budgetul statului cu începere din anul 1929. In budgetul pe anul 1930 a fost înscrisă, prin statul No. 444, cu suma de 418.440 lei.

Incă la 7 Decembrie 1922, d. *C. Banu,* fostul ministru al cultelor, pusese pe o cerere a acestei biserici, înregistrată sub No. 64.959,

urmatoarea rezoluţie: *„Se admite organizarea pe baza protopopiatului. Episcopat şi vicariat nu se poate admite pentru aşa de puţine parochii"*.

Această organizaţie bisericească n'are mai mult de 24 parochii.

Constatăm că şi această episcopie este inexistentă, nefiind înfiinţată prin lege. Ea este opera interesată a lui *Pâclişanu*.

Toate aceste tribulaţiuni ale omului *Blajului,* care pun statul român într'o penibilă lumină, au impus ministerului îndepărtarea lui *Z. Pâclişanu* dela conducerea cultelor minoritare, precum şi ştergerea din budgetul pe 1931 a alocaţiunilor budgetare pe seama celor două episcopii inexistente.

In loc însă să fie dat în judecată pentru abuz de încredere, faimosul *Pâclişanu,* fiind-că are ştampila „unită" a *Blajului,* a fost imediat luat în braţe de d. *Iuliu Maniu,* care l'a trecut la preşidenţia consiliului de miniştri ca *consilier technic!*

CAPITOLUL XVI.

REACȚIUNEA ENERGICĂ A CLERULUI ORTODOX

Vechea și înțeleapta zicatoare românească, care spune *„cine samănă vânt, culege furtună"*, a început să se verifice și de astă-dată, cum era de așteptat, în răsboiul confesional declarat bisericei ortodoxe de către sectarii inconștienți dela *Blaj*, amețiți de deliciile puterii. Gravitatea situațiunii creiate bisericii ortodoxe prin politica strâmtă și înveninată de preocupări confesionale a guvernului celor doi „uniți" *Maniu-Vaida*, era imposibil să nu provoace reacțiunea clerului ortodox, desconsiderat și spoliat. Era fatal ca scolastica anacronică din chiliile Iezuiților dela *Blaj* să-și primeasca o admonestare serioasă din partea tuturor Românilor însuflețiți de principiul armoniei sociale și religioase, atât de necesară în zilele grele de azi, pline de atâtea și atâtea alte primejdii, pe care numai doritorii destrămării statului român, întregit cu atâtea jertfe și sânge, nu le văd sau refuză să le vadă.

PRIMUL SEMNAL

In ziua de 11 August 1930, Patriarhul României, *dr. Miron Cristea,* a trimis, în numele Sf. Sinod, o adresă ministerului instrucției publice și al cultelor, spre a fi prezentată consiliului de miniștri, adresă, în care Capul bisericei ortodoxe cere și insistă ca guvernul să păstreze cuvenita proporție legală în chestia ajutoarelor, ce le acordă statul diferitelor culte. El pretinde respectarea art. 31 din legea cultelor, care spune categoric că *„ajutoarele, pe care statul le va acorda diferitelor culte, vor fi în raport cu numărul credincioșilor, cetățeni români, față de populația totală a țării, cu situația materială a cultelor respective și cu nevoile lor reale"*

Adresa era motivată de începerea activității nouei episcopii „unite" dela *Baia Mare,* ale cărei cheltueli se fac din budgetul sta-

tului, fără nici o lege specială, adică după bunul plac al d-lui *Alex. Borza*, „unit" fervent, ajuns secretar general al ministerului instrucțiunii publice și al cultelor. Deși Sf. Sinod și congresul bisericesc ceruseră guvernului înființarea unei episcopii ortodoxe pe seama Românilor din America, acest desiderat era aruncat la coș, spre a preferi și ajuta o episcopie greco-catolică, înființată în mod ilegal, printr'o simplă rezoluție a d-lui *Borza*.

PROTESTUL CONGRESULUI DIN BUCUREȘTI AL PREOȚIMEI ORTODOXE

Dumpingul insolit al catolicismului „unit" a format apoi obiectul unor aprinse desbateri și proteste în sânul congresului preoțimei ortodoxe, ținut la *București* în cursul lunei Octombrie 1930.

S'a accentuat cu acest prilej, între altele, tratamentul vitreg din partea guvernului *Maniu-Vaida* față de facultatea de teologie din *Chișinău*, care n'are mobilă și nici bibliotecă, pe când pentru serbările aniversare ale școalelor „unite" din *Blaj*, printr'un vot al Camerii, sugerat de d-nii *Maniu* și *Vaida*, s'au destinat 3 milioane lei, iar pentru biblioteca mitropoliei „unite" tot de acolo s'a înscris în budgetul statului o subvenție anuală de 500.000 lei. S'a mai relevat largeța cu acordarea sumei de 300.000 lei pentru construcția unei biserici „unite" la *Roma*, a sumei de 1.000.000 lei pentru repararea catedralei din *Blaj* și alte 500.000 lei pentru refacerea localului seminarului din *Blaj*, în timp ce mitropoliei ortodoxe din *Sibiu* i-s'a refuzat ori-ce ajutor pentru repararea acoperișului ruinat al catedralei, etc. etc.

D. *Nichifor Crainic*, deputat și profesor la facultatea teologică din *Chișinău*, a învederat congresului tendințele „uniților" cu privire la reforma învățământului teologic ortodox, la care a trebuit să se renunțe în cele din urmă sub presiunea amenințării desvăluirii unor lucruri grave, de care s'ar fi rușinat multe obrazuri „unite" din guvern, doritoare de a ajunge la separația bisericii de stat și la o autonomie mortală a ortodoxismului.

SF. SINOD IA ATITUDINE PENTRU APĂRAREA DEMNITĂȚII ȘI INTERESELOR BISERICEI DOMINANTE

Atât membrii Sf. Sinod, cât și consiliul central bisericesc, organul suprem al congresului național bisericesc, în consfătuirile, care au avut loc în cursul lunei Octombrie 1930, au adus grave acuza-

țiuni regimului național-țărănesc din cauza favorizării scandaloase a cultelor minoritare, prin ceea-ce se nedreptățește biserica ortodoxă, care, după constituție, este și trebue să fie dominantă în Stat.

In ziua de 25 Octombrie, toți ierarhii bisericei ortodoxe, întruniți sub președenția Patriarhului *dr. Miron Cristea,* luând în discuțiune problema budgetului cultelor, 'și-au fixat punctul lor de vedere, just și demn, într'o moțiune, în care, după-ce declară că biserica ortodoxă este și de astă-dată dispusă să aducă noui jertfe pentru ușurarea visteriei țării, cere guvernului, în interesul dreptății și al respectării legii, ca înainte de a se proceda la reduceri, să se fixeze mai întâiu proporția justă a demnitarilor, consilierilor, protopopilor și funcționarilor bisericești ai tuturor cultelor față de numărul sufletelor din eparchii, protopopiate etc. și numai după-ce se va restabili echitatea și echilibrul just al ajutoarelor diferitelor culte, să se procedeze la operația reducerilor.

CUM RĂSPUNDE BLAJUL LA OFENSIVA ORTODOXĂ

Puternica și demna mișcare de apărare a clerului ortodox a produs la *Blaj* stupoare și îngrijorare. Din tonul de rea credință, cu care răspunde *„Unirea“* (No. 44 din 1 Noembrie 1930), organul mitropoliei „unite“, este vizibilă teama, de care sunt cuprinși „clementissimii“ canonici.

„Lupta — scrie „Unirea“ *— o poartă deschis și pe față biserica dominantă. Mobilul acestei porniri este ura. Chiar după cel mai ortodox calcul, unii minoritari sunt mai avantajați în buget decât noi. Totuși noi suntem ținta atacurilor. Biserica ortodoxă nu tinde a se ridica și a-și valorifica drepturile prin propria-i vrednicie, ci a-și afirma dominația prin distrugerea altora: este deci negativistă. Pusă în miscare de politiciani, împotriva guvernului, biserica ortodoxă a rămas roaba nefastei puteri a politicianismului.*

„Urmările? Se vor vedea. Noi nu avem dreptul să ne lăsăm striviți și nu vom rămâne înfrânți. Ne doare un singur lucru: neamul nostru are destule alte necazuri, decât să-i mai lipsească această luptă între frați și biserica altă menire, extrem de ardentă în zilele noastre, decât să-și irosească puterile în certe atât de puțin creștinești“.

REPLICA ORTODOXILOR LA INSOLENȚELE BLAJULUI

Preoțimea ortodoxă din Ardeal, întrunită în congres, la *Brașov,* în zilele de 11 și 12 Noembrie, n'a întârziat să dea un răspuns prompt cinismului dela *Blaj.* In acest congres s'a arătat că, pentru

a se favoriza biserica „unită", s'a recurs de guvernul d-lor *Maniu-Vaida* nu numai la acte de nedreptate şi inechitate, ci şi la abuzuri, ilegalităţi şi spoliaţiuni faţă de biserica ortodoxă. Ca dovadă, s'au produs diferite studii, cercetări şi memorii, întemeiate parte pe calcule budgetare, parte pe date concrete şi fapte incontestabile, din care rezultă că într'adevăr pe toate terenurile vieţii publice, guvernul *Maniu-Vaida* a căutat să favorizeze, să sprijinească şi să promoveze elementele „unite" şi interesele lor, în dauna bisericei ortodoxe şi a intereselor sale.

Insuşi mitropolitul dela *Sibiu, dr. Nicolae Balan,* pentru a ilustra toată gravitatea situaţiunii creiate bisericii ortodoxe prin această politică de preocupări confesionale a guvernului, a ţinut ca, atât în cuvântarea sa dela congres, cât şi în declaraţiile făcute ziarelor, să-şi însuşiască toate aceste acuze, să se facă exponentul hotărît al revendicărilor bisericii ortodoxe din Ardeal şi să declare **că nu va înceta lupta deschisă până ce nu va dobândi satisfacerea cererilor juste şi legitime ale acestei biserici, chiar, dacă pentru ajungerea scopului, ar fi să recurgă la mijloace extreme...**

„Asupra mijloacelor de luptă — a declarat mitropolitul *Balan* unui redactor al ziarului *„Adevărul"* (13 Noembrie 1930) — *vom aviza. Inainte de toate, vom creia un mare organ de publicitate, care să se ocupe exclusiv de chestiunile noastre.*

„Şi dacă totuşi nu vom fi auziţi, dacă cei în drept nu vor înţelege că noi suntem reprezentanţii bisericii dominante, **voiu da anatema, căci nu înţeleg ca în ţara noastră, în România liberă, să fim asupriţi".**

SCANDALUL CONFESIONAL DELA ADUNAREA GENERALĂ A SOCIETĂŢII „ASTRA", ŢINUTĂ LA CARANSEBEŞ ÎN ZILELE DE 13 ŞI 14 NOVEMBRE 1930

Adunarea generală a vechei societăţi culturale ardelene *„Astra"*, deschisă la *Caransebeş* în ziua de 13 Noembrie 1930 de catre însuşi M. Sa Regele *Carol II*, a fost şi ea a doua zi teatrul luptelor confesionale, provocate de „intelectualii" *Blajului* cu concursul bătauşilor aduşi de analfabetul *Sever Bocu,* improvizat, spre ruşinea ţarii, director ministerial la *Timişoara.*

Acest profund regretabil scandal a izbucnit cu ocazia discuţiei raportului comisiunii de candidare pentru locul de preşedinte al

societăţii. Comisiunea propunea realegerea d-lui *Vasile Goldiş*, recomandat cu căldură acum 5 ani de către oamenii partidului naţional, fiind-că p'atunci d. *Goldiş* era unul dintre fruntaşii acestuia, dar care acum, părăsindu-l, nu mai avea nici o calitate şi ca să împiedice realegerea lui, acelaşi partid s'a înjosit, făcând apel la agenţii electorali, adevăraţi profesionişti ai ciomagului. Intr'adevăr, după-ce planurile *Blajului* au eşuat, căci realegerea d-lui *Goldiş* a fost primită cu aclamaţii, *Sever Bocu* s'a repezit cu a avalanşă de insulte la adresa demnului mitropolit al Sibiului *dr. N. Balan*, care prezida, dând în acelaşi timp drumul muşchetarilor săi plătiţi şi ameţiţi de băutură ca să ţipe şi să urle, doar-doar vor împiedica alegerea unui ortodox şi vor putea înlesni venirea unui „unit" în fruntea *„Astrei"*.

Dar planul n'a reuşit. Ruşinea, marea ruşine însă, de a introduce scandalagii de profesie în mijlocul unui sobor de cărturari, a rămas pentru pecetluirea scolasticilor dela *Blaj*. Injurii ordinare continuă şi azi în presa partidului naţional (ziarele *„Patria"* din *Cluj* şi *„Unirea"* din *Blaj)*, la adresa mitropolitului ortodox şi a d-lui *Goldiş*. Acesta este considerat azi de ziarul *„Unirea"* cioclul *„Astrei"*, dupăce înainte cu 5 ani fusese „omul luminei şi al culturei".

ROMÂNII DIN ARDEAL ÎN PRAGUL RĂSBOIULUI CONFESIONAL

Din cele expuse pân'aci, se vede lămurit că cele două biserici româneşti din Ardeal sunt în pragul răsboiului confidenţial. Motivul? Ni-l spune fără nici o reticenţă ziarul mitropoliei din Blaj *„Unirea"*, care în No. 47 din 22 Nov. 1930 scrie:

> **„După unire (cea dela *Alba Iulia* din 1 Decembrie 1918), situaţia noastră s'a schimbat radical. Suntem puţini şi slabi faţă de marea uriaşă a ortodoxiei".**

Dar reaua credinţă şi îndrăzneală din partea organului „unit" sporesc când afirmă cele ce urmează:

> **„Mai grav decât asta este însă faptul, că *ortodoxia noastră a ştiut angaja, în măsură simţitoare, şi statul însuşi în slujba gândurilor sale proselite*. Dovadă *constituţia ţării*, în care s'a proclamat „dominantă", oricât de anacronice ar părea astăzi astfel de tendinţe. Dovadă apoi felul cum s'a silit necontenit să traducă în fapte această „dominanţă". O întâietate arogantă afişată cu fast, în scop de reclamă, la toate ocaziile, a dus la umilirea şi jignirea continuă a bisericii noastre. Destul să pomenim felul cum se ţin oficial sărbătorile naţionale".**

Iată deci răsboiul declarat pe faţă de *Blajul* catolic bisericei ortodoxe pe motivul pueril că aceasta este proclamată, prin Constituţie, *biserică dominantă*.

Mă cutremur, când mă gândesc ce răspundere imensă îşi asumă patriotarzii canonici dela *Blaj* în faţa acestei tragedii, pe care vor s'o joace într'un moment când închiegarea tuturor energiilor româneşti într'un suprem efort de jertfă este poruncă de viaţă şi de moarte şi când din toate părţile ne pândesc primejdii nevăzute.

Intreb dacă nu sunt buni de legat şi de internaţi în sanatorii toţi acei „clarissimi" canonici de pe malurile Târnavelor, cari împing bisericile româneşti la turburarea sufletului năcăjit al neamului într'un moment când, mai mult decât oricând, avem inexorabilă nevoie de apostolia păcii şi de avântul ideal al duhului religios?

La aceasta trebue să răspundă în faţa României Mari cei doi Herostraţi, *Iuliu Maniu* şi *Alex. Vaida*, cari, după o guvernare a lor din cele mai nefaste şi nenorocite de 2 ani, au sporit greutăţile ţării întregite, pelângă atâtea altele, şi cu problema periculoasă a luptelor confesionale, *pe care nu le-a cunoscut până azi*.

Dacă politica de învrăjbire şi desbinare a sufletului românesc a fost gândul intim al d-lor *Maniu* şi *Vaida* când Regenţa le-a încredinţat guvernarea ţării, îi pot asigura că au reuşit pe deplin. Acest tragic „succes" al lor va veni însă în faţa judecăţii istoriei, care desigur îi va aşeza acolo unde merită.

Rezultatele politicei lor de destrămare naţională sunt prea evidente şi prea grave, pentru-ca să nu vină şi ziua scadenţei: *pedeapsa istoriei*.

CAPITOLUL XVII.

NEDREPTĂŢIREA BISERICEI ORTODOXE ÎN LUMINA DECLARAŢIILOR FĂCUTE LA SENAT DECĂTRE PATRIARHUL ROMÂNIEI

Fatalitatea istoriei a voit ca după 2 ani şi 19 zile dela data de 10 Noembrie 1928, când Patriarhul-Regent semna decretul de numire a d-lui *Iuliu Maniu* ca prim-ministru al României Mari, tocmai el, de astă-dată fără înalta calitate de Regent, să fie silit a lua cuvântul, în ziua de 29 Noembrie 1930, la Senat, ca să înfăţişeze, în cifre elocuente, nedreptăţirea flagrantă, cu care a fost tratată biserica ortodoxă, sub guvernul de pomină al d-lui *Maniu*, omul *Blajului* catolic, care, prin procedeurile sale nechibzuite şi lipsite de măsură, a împins întreg clerul ortodox într'o stare de nemulţumire, de clocot şi de frământare necunoscută până azi de vechiul regat.

Gestul greşit, comis de Inalta Regenţă în ziua de 10 Noembrie 1928, pe lângă atâtea grave consecinţe de ordin material, a adus pe capul ţării şi o mare pacoste de ordin sufletesc: *lupta confesională şi ameninţarea unui răsboiu confesional între fraţii de acelaşi sânge.*

Ca dovadă despre grava turburare produsă în sufletele majorităţii locuitorilor României Mari de guvernarea nenorocită a partidului d-lui *Iuliu Maniu*, las să urmeze partea finală din magistralul discurs rostit de Patriarhul României *dr. Miron Cristea* la Senat, în ziua de 29 Noembrie 1930. Ţinut într'o formă academică şi blajină, dar cu atât mai convingătoare, discursul acesta, prin logica-i înţeleaptă şi datele statistice ce conţine, evidenţiază limpede şi dureros gravitatea chestiunii şi tot clocotul din cele 13 milioane de suflete ortodoxe româneşti. Iată-l:

DISCURSUL PATRIARHULUI Dr. MIRON CRISTEA

. . . .

„*Domnule preşedinte, d-lor senatori!* Un alt necaz, pe care sfânta noastră biserică îl are, este sub raportul material, al ajutorului, pe care ţara noastră cu destulă greutate îl dă cultelor din vistieria ţării.

„Veţi fi foarte surprinşi mulţi din Dv., — cari nu v'aţi ocupat mai de aproape de chestiunile bisericeşti, — de datele statistice ce vă voiu spune.

„Biserica noastră ortodoxă are aproape 13 milioane de credincioşi (12.638.081) sau 73/4 procente din totalitatea cetăţenilor ţării. Biserica noastră este aceea, care are mândria de a fi dat tot timpul vechiului regat pe stâlpii, pe mucenicii, pe umărul cărora zace existenţa însăşi a statului nostru, căci credincioşii ei erau — în vechiul regat — identici cu cetăţenii ţării.

„In România întregită avem — pe lângă ortodoxi — şi foarte mulţi minoritari, foarte mulţi fii şi cetaţeni ai ţării noastre de altă religie şi de alt neam. Nu trag de loc la îndoiala, că şi cetaţenii noştri minoritari, chiar şi acei cari vor mai fi având vederi extremiste, se vor convinge cu timpul, că patria română este o mamă bună pentru toţi, că în ţara noastră îşi pot cultiva mai ales limba şi credinţa, cultura, datinile şi obiceiurile lor fără nici o restricţiune şi mâine poimâine vom ajunge acea stare ideală, că toţi cetăţenii ţării, de orice neam, se vor identifica cu aspiraţiunile din viitor ale acestui neam şi ale acestei ţări româneşti.

„Dar, dacă ne gândim la trecut şi dacă ne punem întrebarea, că ţara românească întregită cine a făcut-o? eu mă mândresc a putea răspunde: Că au făcut-o credincioşii bisericii noastre ortodoxe, cari erau aproape totalitatea cetăţenilor ţării. Şi dacă ar fi să facem o statistică confesională asupra mucenicilor dela *Mărăşeşti* şi din răsboiul de întregire, eu dau rămăşag, că — cu foarte puţine excepţiuni — aproape toţi mucenicii eroi au fost nu numai cetăţeni ai României vechi, ci şi fii ai bisericii noastre ortodoxe (aplause).

„Astfel ar fi oarecum logic şi prea firesc, ca atunci, — când maica noastră comună, ţara noastră România, îşi împarte bunătăţile din vistieria sa diferitelor culte, — biserica ortodoxă să primească partea leului, sau, dacă nu mai mult ca alţii, cel puţin o parte egală şi mulţumitoare. Cu toate acestea, d-lor senatori, nu este aşa.

„Rog pe d. ministru *Costăchescu* să nu creadă, că eu atribui guvernului actual această nedreptate. A făcut-o consiliul dirigent al Ardealului şi au menţinut-o de 12 ani toate guvernele de după răsboiu până azi. Şi au menţinut-o, — eu cred — nu din vre-o rea voinţă, ci din nebăgare de seamă, căci noi avem şi în viaţa de stat o greşală mare, pe care în treacăt şi părintele senator *Basarab* a amintit-o eri: anume legiferăm din cale afară prea mult. Avem atâta droae de legi, încât nu ştiu dacă un avocat se mai poate orienta în acest labirint infinit de legi, care se fac, durere, deseori şi cu mare grabă. Şi din motivul acesta, o mulţime de legi, făcute în grabă, sunt — nu zic perfecte, căci lucrul omenesc nu este perfect — nesuficient studiate şi mai ales nu sunt

făcute, la noi, pe bază de date statistice. *Şi statistica este sufletul unei norme, chiemate a face dreptate socială.*

„N'ai statistică la bază, dibueşti în întuneric. Intocmai aşa se procedează, fără date suficiente şi fără cunoaşterea exactă a tuturor împrejurărilor, şi la rezolvirea altor chestiuni importante. Şi din motivul acesta a fost posibilă nedreptatea, ce se face bisericii noastre cu privire la cuantumul ajutorului de stat ce ni se dă şi care e mai mic decât a celorlalte culte creştine. A mai menţine aceasta, ar fi în adevăr inexplicabil, ba după părerea mea, ar fi o greşală strigătoare la cer. Găsim oarecum scuză guvernelor, că descoperindu-le şi insistând asupra acestei nedreptăţi, au avut buna intenţiune de a o îndrepta.

„In legea cultelor, făcută în 1927, art. 30 spune în rezumat aşa: *„Statul român va da ajutor material tuturor cultelor recunoscute din ţară, în proporţia numărului sufletelor lor, faţă de totalitatea cetăţenilor şi în proporţia trebuinţelor constatate şi a averilor, de care cultele respective dispun".*

„Dar, durere, legea aceasta din 1927 nu s'a executat nici până astăzi. Şi atunci, care este rezultatul? Rezultatul este, că biserica noastră ortodoxă, sub raportul ajutorului dela stat, este pusă pe treapta cea mai inferioară faţă de toate cultele minoritare, inferioară chiar faţă de ajutorul ce în proporţie se dă Mahomedanilor din Dobrogea. Acesta este faptul şi adevărul.

„Dacă luăm cele 896 milioane, cât dă ţara din vistieria sa, ca ajutor bisericii ortodoxe pe 1930, cade pe cap, pe suflet de ortodox, o sumă de 70,07 lei; iar pe un cap sau suflet greco-catolic cade, după ajutorul dat lor 99,64, aproape 100 lei, deci o diferenţă de aproape 30 lei de cap. La romano-catolicii Unguri şi Germani cade pe suflet 60.94. La reformaţii Unguri din Ardeal revine de cap, nu 70 lei ca la noi, ci 105,56. La unitarii Unguri, cari au şi ei o episcopie, singura episcopie unitară din toată lumea, chiar 164.21 de cap. La Saşii Luterani vine 62,11 de cap, iar Musulmanii au 101,59.

D. Josef Sándor: „In România încă nu avem statistică, astfel că nu ne putem baza pe aceste declaraţiuni. Abia acum se face o statistică.

I. P. S. S. Inaltul Patriarh Dr. Miron Cristea: „Orice statistică s'ar face, ortodoxii rămân nedreptăţiţi.

„Deci, domnilor senatori, drept consecinţă a acestei situaţiuni trebue să constatăm, că fraţii noştri greco-catolici au cu 39.538.186 lei în proporţie mai mult ca noi.

„Reformaţii au cu 23.209.926 mai mult ca noi.

„Unitarii au cu 6.704.609 mai mult ca noi.

„Chiar şi Musulmanii în proporţie au cu 4.878.099 mai mult.

„Să-mi daţi voie o paranteză. Biserica noastră ortodoxă este cea mai tolerantă biserică din toată lumea, ceeace uneori poate deveni o slăbiciune, anume în faţa intoleranţei celorlalte culte mai agresive, cu care trăeşte împreună. Tocmai, consecvent acestui principiu, rog pe colegii mei cari sunt aci: Romano-catolici, greco-catolici, reformaţi, ori cum

vor mai fi, sa nu creada ca eu vorbesc şi înşir aceste date din oarecare spirit de intoleranţa, sau din invidie, ca ei au mai mult decât noi, sau, Doamne fereşte, din ură confesionala.

„Trecutul meu de patruzeci şi atâţia de ani în viaţa obşteasca bisericeasca este o dovada, că am ştiut întotdeauna sa fiu în bune relaţiuni cu confesionalii şi cu coreligionarii din ţara, în care am trait. Nu aceasta ma determină sa fac şi sa scot la iveala aceste date, ci *datoria mea* de parinte sufletesc al celor treisprezece milioane de ortodoxi şi simţul meu de cetaţeneasca dreptate.

„Eu simt, ca aceasta inegalitate, această disproporţiune a introdus, mai ales în sufletul clerului meu, o nemulţumire, care clocoteşte în chip justificat, care fierbe şi de care sunt îngrijorat ca nu cumva să treaca dela ei şi în sufletele credincioşilor mei, cari sunt treisprezece milioane, să produca în chip firesc o nemulţumire, o framântare sufleteasca, care mâine-poimâine sa erupă, Doamne fereşte, într'o luptă confesională.

„Ţara noastra la doisprezece ani dupa întregirea ei de toate are lipsa, dar nu are lipsa de conflicte confesionale, ci de pace fraţeasca şi de armonioasa conlucrare a tuturor fiilor ei pentru consolidarea ei. (aplause) Şi să ne fereasca Dumnezeu de aceste lupte confesionale. Avem noi alte nevoi. Şi mai ales sa ne scuteasca de lupte confesionale dintre fraţi, care sunt cele mai dureroase, cele mai rele, care în trecut au adus la alte popoare la rasboiul de şapte ani şi la răsboiul de treizeci de ani, interminabile, care ruineaza şi un neam şi o ţară.

„Principiul care mă calauzeşte este acesta: Precum ne vedeţi aci, suntem pe băncile prelaţilor un mozaic de ierarhi ai tuturor confesiunilor. Suntem toţi fiii aceleaşi maice comune; mama noastra buna şi comuna este patria noastra, România. (Aplause puternice).

„Şi atunci guvernul acestei mame comune are sfânta datorie patriotica ca între noi, între fiii ei, sa menţină echilibrul cuvenit, să ne imparta ajutorul cu măsura egala, sa nu trateze pe unul mai bine decât pe celalt, caci rezultatul este invidia între fraţi, invidie, care este dureroasa şi pagubitoare nu numai pentru ei, ci şi pentru pacea în casa mamei, în familia întreagă.

„Acesta este motivul, care ma îndeamna pe mine sa cer rectificarea acestor sume.

P. S. S. Iuliu Hossu, episcopul greco-catolic român al Gherlei: „Pentru aceea, atunci ar fi de lipsa şi de datorinţa ca şi din partea noastra să se spuna un cuvânt lămuritor.

I. P. S. S. Dr. Miron Cristea, Patriarhul României: „Domnilor senatori! Datele statistice de mai sus sunt făcute fără considerare la ortodoxii din Bucovina. Ei sunt 800.000 suflete, cel puţin. Biserica ortodoxa, având avere proprie, nu este luată în bugetul ţarii cu nici un ban. Şi în fosta Ungarie romano-catolicii aveau averi proprii enorme şi nu erau ajutaţi de statul ungar, hipercatolic, decât foarte puţin. Statul român însa 'i-a luat în cârca bugetului sau, fara a considera enormele lor averi proprii. I-a tratat mai bine, ca pe Bucovinenii români. Ce e drept, Romano-cato-

licilor li s'au expropriat multe pamânturi şi păduri, dar au primit renta de stat de sute milioane, pe când ortodoxilor statul nu le-a dat pentru fondul general al patriarhiei nou înfiinţate până acum nimic, deşi deţine gratis înca mari averi manastireşti.

„Dacă la calculul statistic adaugam şi pe Bucovineni, nu mai vine pe cap de ortodox 70,07 lei, ci numai vre-o 60 lei. Aceşti lei îi platesc de cap pentru culte şi Bucovinenii în impozite. Astfel cu aceste sume rezultate din Bucovina şi cu diferenţa dela 60 lei până la 99, 105.56, 164.21, 101.59 etc., cetaţenii ortodoxi devin tributarii cultelor minoritare. Aşa ceva nu se mai poate tolera.

„Aceasta situaţiune nedreapta dainueşte, după toate datele, pe toata linia în întreaga organizaţie a cultelor. Noi suntem aproape 13 milioane de ortodoxi. Noi avem o împarţire în 18 eparhii. Şi — fiindcă parintele coleg *Hossu* m'a întrerupt —, să fac o comparaţie între biserica fraţiei sale şi noi.

„Greco-catolicii sunt în Ardeal, dupa datele statistice, circa 1.300.000. Aceşti un milion trei sute mii au 5 eparhii cu 5 organizaţii eparhiale centrale, cu vladica, vicari, 5—6 canonici, referenţi, funcţionari, etc.

P. S. S. Iuliu Hoszu, Episcopul greco-catolic român al Gherlei: „Inalt Prea Sfinte, până astazi avem organizate 4 eparhii şi acum a rămas sa fie organizată aceea complectata prin concordat.

I. P. S. S. Dr. Miron Cristea, Patriarhul României: „Hai să zicem ca aveţi deocamdată numai 4 eparhii.

P. S. S. Iuliu Hoszu, Episcopul greco-catolic al Gherlei: „Avem 5.

I. P. S. S. Dr. Miron Cristea, Patriarhul României: „Vasazică 5? La un milion trei sute mii credincioşi aveţi 5 eparhii. Aplicându-ne aceasta proporţie noua, care avem 18 eparhii, ar trebui sa avem, nici mai mult nici mai puţin, decât 50 de eparhii. Deci, încă 32 ca să fim egali cu greco-catolicii; şi acestea toate ar trebui să fie ajutorate din vistieria ţarii, în mod proporţional. (aplause). Chiar dacă ar fi numai 4 eparhii, şi atunci ortodoxii ar trebui să mai aibă proporţional 22 eparhii noi.

„Acum va întreb eu: ştiţi care este scăderea extraordinara a acestei situaţiuni? Eu ma duc cu un plug la câmp, în ogorul înţelenit. Minoritarul cultului neortodox, când eu ies cu un plug, el iese cu 4 sau 5 pluguri, şi la sfârşitul zilei — examinând isprava — este firesc, ca eu am arat o mica postata, pe când celalalt de cinci ori mai mult.

„Este acest lucru în interesul acestei ţari, în interesul neamului şi al viitorului lui, ca eu, care formez, cu marea majoritate a credincioşilor mei şi marea majoritate a acestui neam, trei din patru parţi ale lui, deci sunt şi cel mai puternic stâlp al ţării, chiar eu să fiu împiedicat de a merge cu aceiaşi paşi înainte? Unde este aci logica?

„Dacă ne comparăm cu fraţii romano-catolici, disproporţia e şi mai mare. De exemplu eparhia catolica dela *Satu-Mare* are abia 30—35 de parohii; iar noi avem zeci de protopopiate, care au credincioşi mult mai numeroşi. Chiar şi acum când, după Concordat, i-se adauga credincioşi din episcopia romano-catolică dela *Oradea*, şi tot ramâne mică, mai

mică decât multe protopopiate ortodoxe. Chiar să fie cât 2 protopopiate ortodoxe de mare, aceste au dela stat — la centru — un ajutor de cel mult 6—8000 lei, pe când episcopia romano-catolică beneficiază pentru organizaţia sa centrală multe milioane la an, ca să agite prin foaia sa eparhială contra statului român cu o îndrăsneală fără pereche. In comparaţie cu Romano-catolicii, noi, ortodoxii, ar trebui să avem cel puţin 65 episcopii, deci încă 47 episcopii noui, susţinute de stat.

„Greco-catolicii au 28 canonici, plus 6 pentru *Baia-Mare*, deci 34 la episcopiile lor; iar catolicii 16 canonici plătiţi de stat şi 16 preoţi de patrimoniu sacru ,care — neavând bani suficienţi — tot statul va întregi, pe când noi avem 52 referenţi la 18 eparhii şi o mitropolie, plus 5 la Patriarhie. In proporţie noi ar trebui să avem cel puţin 300 referenţi. Mai e o nedreptate, că canonicii şi referenţii uniţilor au cu vre-o 3 milioane plată mai mare decât toţi referenţii ortodoxi, deşi după dreptul lor bisericesc canonicii trebue să existe din averile proprii ale bisericii, pe care tot ei le administrau. Gradaţii n'au avut nici o dată, numai statul român le da.

„Vă întreb eu, cum va merge în slujba sa protopopul meu schiopătând în necazurile lui cu câteva mii de lei pe lună, când ceilalţi au o organizaţiune episcopală la acelaş număr de credincioşi cu funcţionari şi cu ajutor de milioane din vistieria ţării? (Aplause prelungite).

„Opinia publică aşteaptă tocmai dela mine şi dela biserica mea, care este organizată în Patriarhat, ca să mergem cu automobilul, cu avânturi de locomoţiune modernă, înainte în împlinirea grelei noastre misiuni duhovniceşti; dar dacă ne lipsesc mijloacele proporţionale, cum poţi face asta?

„Eu, domnilor senatori, ca Arhiepiscop al primei Episcopii a Bucureştilor, am vre-o două milioane şi jumătate de credincioşi. Dacă aşi avea aceiaşi organizaţiune sau aceleaşi beneficii sub acest raport ca minoritarii, ar trebui ca pe teritoriul meu să am încă cel puţin vre-o zece episcopii. Şi atunci cu zece episcopii, cu zece rânduri de funcţionari, ce ai putea face? Minuni. Dar, pe când eu conduc cu această organizaţiune milioane de credincioşi, altul conduce aproape cu aceiaşi organizaţiune, sau poate cu una mai bună decât a mea, abia câteva zeci de mii eparhioţi. Iată ce disproporţie uimitoare şi aci, care cu glas tare cere dreptate, căci, dacă nu va face guvernul dreptate şi echilibru între noi, unde vom merge? Vom ajunge de sigur la nemulţumiri grozave.

„Să trecem la celelalte organizaţiuni, care urmează după eparhii.

„Noi, ortodoxii, avem 230 de protopopiate în toată Patriarhia. Fraţii noştri greco-catolici au 78. Dacă aplicăm cheia domniilor lor la biserica noastră, ar trebui ca noi să avem 780 de protopopiate, vasăzică încă cu 550 mai mult. Iar dacă am aplica cheia noastră la gr. catolici, ei ar trebui să aibă numai 23 protopopi. Şi dacă aplicăm proporţia aceasta faţă de romano-catolici sau de ceilalţi, de sigur tot noi suntem păgubiţi.

D. Elemer Gyárfás: „Dar nu primesc toţi ajutor, Inalt Prea Sfinte! Din 15 protopopi numai 8 primesc ajutor.

I. P. S. S. Miron, Arhiepiscop al Bucureştilor şi Mitropolit al Ungro-Vlahiei, Patriarh al României: Aceasta se poate! Se poate! Ori cum ar fi, tot noi rămânem în urmă, căci disproporţia e prea mare în defavorul nostru.

„Dar să mai spicuim câteva date. Să luăm de exemplu pe Ungurii unitari dela *Cluj*. Unitarii sunt 71.294 şi au episcop cu ajutor dela stat cu peste 164 lei de cap.

„In consecinţă la 700.000 suflete, eu — ca ortodox — ar trebui să am *zece* episcopi; iar la 7 milioane credincioşi o sută de episcopi şi la 13 milioane ar trebui să am aproape 200 de episcopi, ca să fiu la fel cu aceşti minoritari.

„Să trec la parohii.

„Şi aci tot rau stăm! Preoţii ortodoxi sunt în ţara noastra 7266, adica un preot pentru 1739 de suflete.

La romano-catolici, cari urmează îndată după noi, au după datele lor un preot la 1240 suflete.

„Fraţii greco-catolici au un preot la 800 suflete. Anual se fac la uniţi 10 parohii. Una primeşte în calcul mediu cam 20.000 lei dela stat. La ortodoxi, în proporţie ar trebui la an 100 parohii noi. Totuşi s'au creiat numai câte 40 şi cu o medie numai de 12.000 lei pentru una.

P. S. Iuliu Hoszu, episcop al Gherlei: „Inalt Prea Sfinte! Toată organizaţia bisericei româneşti s'a făcut pe sub mână în aceşti 13 ani după unire? Or, am intrat cu această organizare eluptată, în luptă grea, sub stăpânirea străina: Patru episcopii, protopopiate, parohiile. De 13 ani noi n'am mai înfiinţat nici un protopopiat. Parohii s'au înfiinţat, însă în toate cazurile au fost examinate de ministerul cultelor şi aprobate după lipsurile reale. Nici o parohie nu s'a organizat pe sub mână.

„Nu întrerup mai mult, întrucât voiu lua cuvântul mai târziu, dar, pentru lămurirea Onoratului Senat, spun că cu această organizaţiune noi am intrat în România întregită. Noi nu vă acuzăm. (Intreruperi).

I. P. S. S. Patriarhul Miron Cristea: „N'am decât cuvinte de laudă sinceră la adresa acelor confesiuni, care îşi sporesc parohiile. N'aşi avea nimic, ca să vorbesc într'o figură exagerată, n'aşi avea nimic ca fiecare paroh să-şi aibă şi o eparhie, dacă vrea. Un lucru însă cer: Să se susţină din propiile sale mijloace; iar când se cere ajutorul statului, drept şi dator este ca acest stat să împartă cultelor ajutorul în proporţie egală, după legile pe care le are. Cu mijloace proprii — în măsura hărniciei şi a treburilor —, are fiecare cult dreptul ca viaţa sa bisericească internă să şi-o întărească şi să o desvolte cum vrea.

„Să continuăm datele.

„Saşii-evangelici au un preot la 914 suflete; Ungurii-Reformaţi au un preot la 751 de suflete; Ungurii-unitariani au un preot la 630 suflete; Mahomedanii au un muftiu la 520 de suflete.

„Dacă mai adăugăm la minoritarii aceştia şi la confesiunile neortodoxe şi pe rabini cu cel puţin 400 inşi — minoritarii au paste 4000 preoţi, deşi sunt numai 1/4 din populaţia ţării.

Dr. I. Niemerower, şef rabin: „Noi ar trebui sa avem mai mult de 10 milioane în budget. (Ilaritate).

P. S. S. Episcopul Lucian Triteanu: „D-voastra aveţi bani destui.

Dr. I. Niemerower, şef rabin: „Nu avem.

I. P. S. S. Patriarhul Miron Cristea: „In aceasta proporţie, noi ortodoxii, în loc de 7226 preoţi, ar trebui să avem 12.000. Deci încà peste 4500 preoţi.

„Vă întreb eu: Este just, ca eu cu lucrători puţini sa intru în via Domnului cu ajutor dela stat neînsemnat? Ce a greşit biserica noastrà dominantă şi fiii ei sufleteşti în aceasta ţara iubita. România, ca sa fie tratată mai rau decât Mahomedanii? Eu cred ca nimic.

„Şi atunci, în numele meu şi în numele episcopatului meu şi în numele celor 13 milioane credincioşi, rog pe înaltul nostru guvern de acum, ca sá caute a face urgentă dreptate între confesiuni, împarţind ajutorul din vistieria ţarii aşa după cum prescrie art. 30 din legea cultelor, căci, dacă am adus o lege şi nu o respectam, ce folos sa mai aducem legi? Am deveni de prisos cu totul. cu parlament cu tot.

„Şi aceasta este o nevoe nu numai de pace confesionala, ci şi de pace interna, care este o garanţie a liniştei din ţară.

„Eu nu vreau să fac imputari guvernului. Recunosc — ceeace zicea şi parintele *Hoszu* — că înalţii noştri guvernanţi au ajutat cultele aşa cum erau. Dar era o fatalitate: ca noi, cei din Vechiul Regat, nu eram organizaţi. Şi acum va întreb: In România întregită, este interesul statului ca biserica sa dominantă să se menţina aşa, într'o situaţiune imposibilă, până la sfârşitul veacurilor? Nu! Este necesar, şi noi o cerem cu toată insistenţa, ca să se facă dreptate.

P. S. S. Hoszu, episcop de Gherla: „Foarte bine, foarte bine! (Aplause).

I. P. S. S. Miron, Patriarhul României: „Iertaţi-mă, domnilor, şi daţi-mi voe sa trag din această nedreaptă şi nejustă situaţie şi o învăţatura. In tot răul este şi un bine. Rea este situaţiunea pentru biserica ortodoxa, care este cu ajutorul proporţional dela stat pe treapta cea mai inferioară, sub Mahomedani. Este un rău mare şi eu cer schimbarea lucrurilor. Am însa si un moment de bucurie. Am anume bucuria să constat, ca în ţara românească minoritarii şi cultele neortodoxe se bucură de un tratament extraordinar de favorabil. (Aplause prelungite).

„Aceasta este o dovada de mărinimie, de înţelepciunea, de dragostea extraordinară a cârmuitorilor ţării faţa de nouii noştri cetaţeni, de la cari aşteptăm sa recunoască acest lucru şi, când au vre-o nevoie, să vie cu ea aici la noi, la casa, care lor le ofera mai multe bunătaţi decât fiilor bisericei dominante. Sa nu mai mearga deci pe la Liga Naţiunilor cu toate nimicurile. (Aplause).

„Când eram eu episcop, în ţara ungurească, întreaga noastra organizaţie bisericească centrală, episcopia mea, avea 19.800 coroane ajutor anual, şi acela pe cinci ani de zile ni s'a detras. Vedeţi, făcând o comparaţie — nu vreau sa reînviez trecutul, sa lasam trecutul şi acum

sa cautam sa fim frați, dar totuși este interesant sa se știe cum am fost noi tratați de Unguri și cum sunt ei tratați de noi. Iar azi la Românii ramași în Ungaria încearca sa introduca limba maghiara în leturghie, adica sa le faca o episcopie ortodoxa-maghiara. Eu gasesc necesar a constata ca ajutorul dela stat cade în defavorul nostru, în nadejdea că minoritarii vor cauta de acum înainte sa se alipeasca cu atât mai cu drag de țara aceasta, care pe proprii și vechii ei fii îi neglijeaza, ca să-i mulțumească pe cei mai de curând veniți. (Aplause puternice).

„In speranța ca onoratul nostru guvern, oricâte greutăți va întâmpina, totuși se va simți dator, cât mai curând, sa restabilească acest echilibru între confesiuni, dând ajutor din vistieria țării în proporția în care dispune legea cultelor, declar ca voiu vota proectul de raspuns la mesajul tronului. (Aplause prelungite).

Luminosul discurs al Capului bisericii române a produs o profundă impresie asupra membrilor maturului corp, prin puterea indiscutabila a cifrelor, evidențiând fară posibilitate de tagada nedreptațirea reală a bisericei române ortodoxe fața cu celelalte culte.

CAPITOLUL XVIII.

GUVERNUL MANIU ŞI CULTURA NAŢIONALĂ

Dupa rasboiul pentru intregirea neamului, mişcarea culturală, în ţara noastră, a luat un mare avânt şi a dat rezultate, care n'au desminţit nici cele mai optimiste speranţe.

Din nenorocire însă, în aceşti doi ani de guvernare naţional-ţărănistă, nu numai că nu s'a adăugat absolut nimic la tot ceeace se făcuse cu atâta muncă şi cu atâtea sacrificii, dar — din contra — prin măsurile luate, s'a sdruncinat din temelie întregul nostru edificiu cultural.

Prin politica nechibzuită a unor oameni, cari s'au dovedit complect nepregătiţi, această sdruncinare a fost atât de puternică, încât *astăzi tot edificiul nostru cultural stă să se nărue.*

Pentru buna înţelegere a gravelor rezultate, la care ne-a adus această întristatoare politică culturală, credem că este necesar să arătăm mai întâi, în câte-va cuvinte, cum s'a pus problema culturală, dupa constituirea României-Mari, şi apoi cum s'a căutat să se rezolve această problemă de o importanţă capitală pentru viitorul neamului nostru şi la ce rezultate se ajunsese în ziua în care guvernul *Maniu* a luat frânele conducerii. După această expunere, vom arăta cum a înţeles acest guvern să continue politica culturală, la ce rezultate a ajuns şi în ce hal se află astăzi întregul învăţământ românesc.

După unirea provinciilor surori, *problema culturală s'a impus* conducătorilor neamului nostru sub un triplu aspect: *ca o necesitate naţională, ca un rezultat al celor două mari reforme sociale (împroprietărirea şi votul obştesc) şi ca o nevoe a Statului de a 'i-se forma elementele de conducere.*

1. Intr'adevăr, din populaţia de aproape 18 milioane locuitori ai României de astăzi, numai vre-o 9 milioane se găseşte în vechiul

regat şi deci numai jumatate din populaţia României de astăzi a avut posibilitatea să se desvolte, din punct de vedere cultural, în cele mai prielnice condiţiuni *„specific româneşti“*.

O mare parte a poporului român a fost deci sortit de un destin vitreg să traiască, timp îndelungat, sub stăpânirea a trei popoare foarte deosebite de noi, şi ca rasă şi ca tendinţe culturale. Aşa ca, deşi această mare parte a neamului nostru şi-a păstrat atâtea secole limba şi datinele strămoşeşti, totuşi ea a fost supusă unor influenţe culturale străine, care, în mod fatal, au trebuit sa lase urme adânci în cultura şi construcţia sa sufleteasca. Aceste motive au impus ca, imediat după rezolvarea problemei politice a unirii poporului român, să se caute cea mai buna soluţie problemei culturale şi sociale a unificării sufleteşti a întregului nostru neam.

2. Nu trebue de asemenea să uităm că cele doua mari reforme sociale, chemând la o nouă viaţă economică şi socială păturile cele mai adânci ale poporului nostru, au deşteptat în el o mare dorinţă de cultură, dorinţa ce s'a manifestat din ce în ce mai intens, caci, pe măsura ce ţăranul român — stăpân al pământului, pe care îl muncea — păşia spre o stare economică mai prosperă, *el vedea tot mai limpede strânsa legătură ce există între propăşirea culturală şi propaşirea economică*. Şi aceasta vedere clară îl făcea să ceară conducătorilor „cât mai multă lumină“. Iată pentru ce ţăranul român a dat un atât de entuziast sprijin — atât material, cât şi moral — tutulor acţiunilor culturale întreprinse în cei zece ani, dela terminarea răsboiului şi până la venirea la putere a guvernului *Maniu*.

3. Trebue să mai ţinem seamă şi de faptul că, in primele zile după răsboiu, ţara noastră era lipsită de personalul bine pregătit pentru a face faţă tutulor nevoilor organizaţiei noastre de stat.

Cei mai mulţi şi mai buni funcţionari ai săi din vechiul regat îşi dăduseră tributul sângelui; iar, în provinciile alipite, vitregia stăpânirilor străine făcuse ca foarte puţini Români să poată fi bine pregătiţi pentru a ocupa funcţiunile de stat. Or, trebuiau încadrate, cu cât mai mulţi români, *toate* administraţiile diverselor ramuri de activitate socială ale acestei ţări.

Acestea sunt motivele care ne-au făcut să punem chestiunea culturală pe primul plan, în cei din urmă zece ani dela 1918 1828.

SITUAŢIUNEA ŞCOALEI DUPĂ RĂSBOIU

Dupa rasboiu, şcoala româneasca era în cea mai trista stare.

In vechiul regat, din cele aproape 6500 localuri de şcoli, numai vre-o 3000 erau localuri proprii, celelalte erau case închiriate; iar din localurile proprii, mai mult de jumatate fusesera distruse sub ocupaţia straina.

In Basarabia am putea spune cu drept cuvânt — ca în comunele rurale aproape nu erau şcoli. Dominaţiunea ruseasca se ocupa numai de populaţia dela oraşe, care în cea mai mare parte era straina. In Basarabia nu se învaţa româneşte.

In Bucovina erau 531 şcoli primare, din care numai 179 erau româneşti şi trei secţii de liceu. Restul erau şcoli ucrainiene, germane, ovreeşti sau polone. Politica austriaca tindea la desnaţionalizarea elementului românesc şi rutenizarea lui.

In Ardeal toate şcolile de stat erau ungureşti. Cele doua confesiuni româneşti: greco-ortodoxa şi greco-catolica, aveau 2655 şcoli primare, absolut insuficiente pentru cele $3^{1}{}_{2}$ milioane de Români din Transilvania şi Banat, şi numai 3 licee şi un gimnaziu pentru întreaga populaţiune românească. Prin urmare 1 liceu la un milion de Români, iar Ungurii aveau 50 de licee la un milion de locuitori.

In ceeace priveşte corpul didactic, situaţia era aceiaşi. Mulţi din dascalii învaţamântului primar, *din vechiul regat,* murisera în timpul rasboiului pentru întregirea neamului.

In Ardeal, în afara de învăţatorii şi profesorii celor doua confesiuni, toţi ceilalţi erau străini.

In Basarabia, neînvaţându-se româneşte, corpul didactic era complect înstrăinat.

In Bucovina, numarul învaţatorilor români nu trecea de câte-va sute.

Populaţia românească, în toate provinciile, era oropsita şi împiedecata sa se desvolte din punct de vedere cultural.

Aşa se explica faptul ca aproape 2 3 din populaţia şcolara nu putea merge la şcoala; iar numarul analfabeţilor era în Ardeal de $40^{0}{}_{0}$, în Bucovina trecea de $60^{0}/_{0}$ şi în Basarabia era de $94^{0}{}_{0}$.

CE S'A FĂCUT, PENTRU CULTURA ROMÂNEASCĂ, ÎN PRIMII ANI DUPĂ RĂSBOIU

Imediat dupa rasboiu s'a inceput o activitate foarte mare în ceeace priveşte transformarea şcolii româneşti şi aducerea ei în stare de a putea servi, din punct de vedere cultural şi naţional, consolidarii României întregite.

S'a facut apel la iniţiativa particulara şi cu ajutorul statului şi al particularilor s'au cladit peste 7000 şcoli primare, 48 şcoli normale, vre-o 52 licee şi gimnazii şi vre-o 40 şcoli profesionale de toate categoriile. Toate aceste localuri au costat mai multe miliarde de lei. Animatorul acestei uriaşe opere a fost d. *dr. C. Angelescu,* fostul ministru al instrucţiei publice din guvernele liberale.

De sigur, nu toate au putut fi terminate. Dintre şcolile primare, au ramas aproape 1000 sa se termine dupa 1928 şi în ceea-ce priveşte şcolile normale şi licee, o parte neputându-se termina, guvernul naţional-ţaranist, care a urmat în toamna anului 1928, avea datoria patriotica sa le termine.

S'a marit numarul învaţătorilor dela 12.000, câţi erau în 1919, la 40.000, aşa ca cea mai mare parte din copiii obligaţi a merge la şcoala, puteau urma cursul primar. Din 1.600.000 copii, între 7 şi 12 ani, numai vre-o 2 până la 3 sute de mii nu puteau urma, din cauza lipsei de localuri de şcoala, dar *restul urmau regulat.*

S'au creat licee, şcoli normale şi şcoli profesionale de toate categoriile în Ardeal, Basarabia, Bucovina şi în toata ţara. Este suficient sa spunem ca numai numarul şcolilor profesionale s'a ridicat la peste 500, cu 330 mai multe de câte erau imediat dupa rasboiu. Şi în aceasta privinţa s'au avut în vedere, *în special,* teritoriile alipite, unde dominaţiunile straine împiedecau cultura profesionala a populaţiei româneşti. Aşa ca în cele trei provincii, Ardeal, Basarabia şi Bucovina, *nu era decât o singura şcoala profesionala românească,* şcoala comerciala din *Braşov.*

Până la 1928, aproape fiecare oraş, din aceste provincii, a fost înzestrat cu: şcoala de meserii, şcoală de comerţ şi şcoala profesională de fete; în afara — bine înţeles de multe şcoli profesionale create în comunele rurale.

S'au înfiinţat gimnazii în comunele mari rurale, din teritoriile alipite mai ales — pentru a se da posibilitate populaţiei ţaraneşti sa-şi trimita copiii la şcoli secundare.

S'au creat sute de internate, pe lânga aceste şcoli, pentru copiii

de ţărani şi de funcţionari şi s'a prevăzut în budget peste 100 milioane lei anual pentru aceşti bursieri. *Avântul era prin urmare extraordinar, în ceea ce priveşte şcoala şi cultura românească, în primii opt ani după întregirea neamului.*

Mai mult decât atât, pentru a se da posibilitate elementelor româneşti desnaţionalizate, ca să poata reveni la origină, *s'au creat şcoli româneşti în toate centrele unde populaţia românească fusese înstrăinată în decursul vremurilor* şi s'au trimis, conform legii învăţământului primar din 1925 şi a învăţământului secundar din 1928, normalişti şi profesori secundari în teritoriile alipite, formând împrejurul ţării o centură de cultură românească, precum şi în celelalte judeţe unde Românii fuseseră desnaţionalizaţi.

Rezultatele păreau din ce în ce mai îmbucurătoare şi nu trebuia decât continuată aceasta opera, pentru ca cultura românească să se întărească şi pentru ca neamul nostru să-şi recapete locul ce merita în această parte a lumii.

Dar de-odată cu venirea guvernului *Maniu* la cârma, s'a început distrugerea acestei opere naţionale.

OPERA DE DISTRUGERE ŞCOLARĂ A GUVERNULUI MANIU

Prin venirea la putere a guvernului *Maniu,* în Noembrie 1928, cultura românească a suferit o eclipsă totală. In doi ani, şcoala românească a dat înapoi cu 60—70 de ani.

Acest guvern a produs în învăţământ, ca şi în toate celelalte ramuri de activitate socială, un adevărat haos şi o profundă criza morală. Nu s'a ţinut nici decum seamă de interesele fundamentale ale culturii româneşti şi ale educaţiei naţionale. Punându-se şcoala şi instituţiunile de cultură la dispoziţia politicei de partid, s'a cautat numai satisfacerea tutulor cerinţelor electorale. Partidul naţional ţărănesc, care îşi zice democrat şi naţional, prin toată activitatea sa culturala şi şcolară, a fost şi antidemocrat şi antinaţional.

Ceeace este şi mai grav, este faptul ca aceasta acţiune, fundamental greşita, a produs desorientarea spiritelor şi o atât de puternica scădere a învăţământului, încât şcoala românească este, după cum am spus mai sus, într'o stare morală mai rea decât la 1864. Ne-am fi aşteptat dela acest partid, care în timpul celor zece ani de opoziţie ne-a vorbit continuu de cultura poporului, să caute a întinde ştiinţa de carte până în păturile cele mai adânci ale po-

porului nostru. Or, toata activitatea acestui guvern, în cei doi ani de când este la putere, a fost astfel îndrumată, încât şcoala românească se găseşte astăzi în cea mai rea stare. Prin neaplicarea dispoziţiei fundamentale a legii învăţământului primar — obligativitatea învăţământului — analfabetismul a luat un avânt formidabil. Este suficient să spunem că mai mult de jumătate din numărul copiilor, obligaţi a merge la şcoala, nu mai frecuenteaza şcoala primară şi aceasta numai din cauza neaplicării legilor.

Şi ca sa arătăm cât de mare este inconştienţa şi nepriceperea acestui guvern, este suficient să spunem că s'au desfiinţat zeci de şcoli normale pentru pregătirea învăţătorilor, astăzi când şcoala româneasca are nevoe de încă cel puţin 20—30 mii de învăţători, pentru ca toţi copiii să poată învăţa carte. Acţiunea destructivă a acestui guvern, în ceeace priveşte şcoala normală şi şcoala primară, s'a exercitat cu deosebire în teritoriile alipite; căci, prin desfiinţarea scolilor normale din *Satu-Mare, Tighina, Ismail, Văscăuţi* etc., se da o lovitură de moarte învăţământului românesc din aceste părţi ale provinciilor alipite şi se lasă elementului minoritar preponderenţa pentru îndrumarea şcolii în altă direcţiune decât cea naţională.

La *Satu-Mare,* unde era o şcoală româneasca cu aproape 300 elevi şi cu teren de cultură, care producea peste 700.000 lei anual, *se desfiinţează şcoala românească, lăsându-se — bine înţeles — cea ungurească şi periclitându-se astfel cultura naţională* într'o regiune a ţării, care are cea mai mare nevoe de cultura românească.

In ceea ce priveşte pe învaţători, sute de elemente de seama, venite din vechiul regat în teritoriile alipite, unde erau adevăraţi apostoli de propagandă românească, au fost alungaţi din aceste teritorii şi lăsat câmpul liber elementelor minoritare, care au cerut întotdeauna, cu insistenţă, ca aceşti învăţători să fie rechemaţi.

Dar nu numai la atât se reduce opera de distrugere a culturii, pe care acest guvern o urmăreşte cu multă tenacitate.

Prin legea din 1925, pe lângă învăţamântul primar obligatoriu, s'a prevăzut şi *un învăţământ complimentar,* menit să dea o îndrumare către profesiuni copiilor dela ţară. In 1928 erau peste 7000 şcoli complimentare, cu aproape 3000 ateliere practice şi cu peste 360.000 copii, cari urmau aceste şcoli complimentare.

Guvernul Maniu a desfiinţat complectamente învaţamântul complimentar, ca şi învaţamântul adulţilor. Aşa ca şi îndrumarii către învaţamântul practic 'i-s'a pus obstacol de catre acest guvern nepregatit, lasându-se — *în special în teritoriile alipite* — câmp liber minoritaţilor, ca sa fie stapâne pe meseriile şi pe comerţul din diferitele localitaţi, iar elementul românesc fiind împiedecat, prin suprimarea şcolilor, sa se îndrumeze în alte direcţiuni.

In aceiaşi ordine de idei şi urmându-se acelaşi sistem nenorocit, s'au suprimat şi se continua a se suprima zeci de şcoli de comerţ, de meserii şi profesionale de fete, atât în vechiul regat cât şi in teritoriile alipite, punându-se astfel elementul românesc în stare de inferioritate faţa de elementul minoritar. Pentru a se putea vedea pâna unde s'a mers pe aceasta cale nenorocita, este de ajuns sa aratam ca, astazi, *Clujul nu mai are şcoala de meserii.* De asemenea *Şinca-Veche, Vadul, Sângiorgiu* şi alte localitaţi, unde s'au suprimat şcolile de meserii, *Făgaraşul*, unde s'a suprimat şcoala de comerţ etc.

Dacă trecem la licee şi gimnazii, acolo dezastrul este şi mai mare, caci fara nici o chibzuiala s'au suprimat zeci de asemenea şcoli secundare şi — ceeace este mai grav — aceste suprimari s'au facut mai ales în teritoriile alipite.

S'au suprimat liceele de fete din *Dej, Deva, Zalau, Lugoj, Sighişoara* etc., ca sa nu vorbim decât de o parte dintre acele din Ardeal.

Şi atunci naşte întrebarea: Ce vor deveni fetele Românilor din aceste localitaţi, care vor sa urmeze şcoala secundara şi care nu vor gasi şcoala în localitate şi nici nu vor avea mijloacele necesare pentru a merge în alte oraşe? Ele vor fi obligate sa mearga la şcolile minoritare, care — fară îndoiala — vor avea o influenţă covârşitoare asupra sufletului românesc al acestei tinere generaţiuni.

Suprimarea liceelor şi gimnaziilor româneşti se face tocmai in acele centre, unde elementul românesc este mai slab şi unde populaţia minoritara ne copleşeşte.

S'au facut aceste suprimari fara ca cei puşi sa îndrumeze cultura naţionala sa-şi fi dat seama ca — înca mulţi ani — avem nevoe de intensificarea învaţamântului românesc pentru a forma sufletul naţional în direcţia, pe care ţara şi neamul o cere.

In locul şcoalelor secundare de stat desfiinţate, se vor întări şcolile particulare, şi în special acele minoritare, ceea ce va fi în de-

trimentul întaririi sufletului românesc. Şi ceea ce este şi mai grav, este faptul ca se pune şcoala de stat pe o treapta inferioara în raport cu şcoala minoritara. Caci, pe când dupa lege — o şcoala minoritara nu se poate desfiinţa decât dupa o judecata înaintea consiliului permanent al învaţamântului şi cu un aviz conform al acestui consiliu, şcolile de stat se desfiinţeaza, de catre actualul guvern, printr'o simpla trăsatura de condeiu.

Din cele expuse pâna aci, rezulta ca guvernul *Maniu*, zis naţional-ţaranesc, a dat o lovitura de moarte culturii naţionale.

Toata aceasta politica şcolara şi culturala produce o profunda descurajare în toata lumea conştienta, care îşi da seama ca se narueşte tot ceea ce s'a ridicat şi îndrumat cu atâta dragoste, cu atâta munca şi cu atâta patriotism.

CAPITOLUL XIX.

UN BILANŢ DE GUVERNARE FĂRĂ PERECHE ÎN ISTORIA POLITICĂ A ROMÂNIEI

Azi ori-care Român, fie el chiar „unit" nepatimaş, este convins ca răposata Regenţă a comis, la 10 Noembrie 1928, o mare greşală prin instalarea la putere a d-lor *Maniu* şi *Vaida,* cari, prin guvernarea lor de 2 ani fără frâu, brutală, lipsită de ori-ce simţ de legalitate şi plină de ură împotriva vechiului regat şi a religiei dominante a statului, au întins coarda până când a trebuit să pleznească.

Este de mirare într'adevăr cum membrii Inaltei Regenţe şi în special Patriarhul României *dr. Miron Cristea,* care îi cunoştea deaproape, s'au putut lăsa convinşi de a încredinţa conducerea ţării, compusă din aproape 13 milioane de Români ortodoxi, în mâinile a doi Români „uniţi", mâini neexperimentate decât doar în laboratoriul apostolic al nefericitului archiduce *Francisc Ferdinand,* şi n'au prevăzut că atât d. *Iuliu Maniu* cât şi *Alex. Vaida* se prezentau, *după răsboiu,* la guvernul României Mari ca să beneficieze din plin de sacrificiul altora, ceea-ce constituia cea mai insolită pângărire a sacrificiilor vechiului regat. Nici un membru al Regenţei nu 'şi-a dat seama că în sufletul foştilor robi ai Ungurilor sălăşluiau mari şi nebanuite reziduuri de ură confesionala împotriva ortodoxiei vechiului regat şi că punând pe fruntaşii lor să conducă trebile României întregite, ei îşi vor face de cap şi vor otrăvi, odată scoşi la larg, toată viaţa publică şi sufleteasca a poporului român, prin impunerea voinţei lor peste ori-ce împotrivire, în tragica lor închipuire că vor „occidentaliza" biata Românie „bizantinizată".

Nu s'a întrebat o clipa Regenţa: Ce suflet şi ce puteri aduc *d-nii Maniu* şi *Vaida* la temelia ţării? Ce sânge bate în vintrele lor?

Dela ei a purces oare în cele patru unghiuri ale lumii româneşti cântecul de adunare la olaltă a întregei suflări româneşti? Tresăltau ei oare de bucurie între hotarele României Mari, fără autonomia Ardealului şi făra o armată comandată de generalul baron *Boeru?*

Speriată că la poarta mare a istoriei a scârţâit cheia falşă a demagogiei scelerate, Regenţa a permis să se furişeze la conducerea ţării tocmai conspiratorii ridicoli dela *Alba Iulia.*

Rezultatul?

Intâmplarea a aruncat curând în calea guvernului *Maniu-Vaida* o greutate, care a dovedit ce le plăteşte capul. Complectarea consiliului de Regenţă, din care voiau să facă un fel de consistoriu docil şi sectar dela *Blaj,* le-a descoperit repede nepregătirea lor de oameni politici. Invăţaţi să calculeze cu precizie lungimea pasului lor obicinuit, le-a fost imposibil să măsoare consecinţele unui act politic. De aici, introducerea în Regenţă a unei rude a d-lor *Alex. Vaida* şi *M. Popovici,* gest îndrăzneţ şi care le-a fost fatal.

Cei doui „homunculi" din *Faust,* d-nii *Maniu* şi *Vaida,* total lipsiţi de puterea de a creia, au guvernat România timp de aproape 2 ani împotriva intereselor obşteşti, împotriva principiilor democratice, împotriva sentimentului naţional, împotriva ordinei în stat şi mai cu seamă au guvernat cu cinism şi brutalitate împotriva opiniei publice. Activitatea de guvern a d-lor *Maniu* şi *Vaida* n'a cunoscut nici o limită şi nici o frână. Ambilor Herostraţi le-a lipsit spiritul de unitate, de solidaritate, de armonie naţională şi socială, fără de care nu se poate face operă utila pentru ţară.

Numai îngrijorarea unei asemenea politice de destrămare a putut îndemna pe d. general *Averescu,* aflând cum au fost maltrataţi invalizii de răsboiu în ziua de 11 Aprilie 1930 de către gendarmii şi tulumbele cu apă ale trădătorului fost ministru de interne *Alex. Vaida,* ca să trimită din *Kissingen* la *Bucureşti* următoarea telegramă de protestare:

„Arătaţi luptătorilor şi urmaşilor celor căzuţi sub comanda mea, în răsboiul întregirii, nemărginita mea indignare faţă de metodele hunice de a-'şi arăta recunoştinţa acei, pentru cari am luptat, **nu numai fără ajutorul, dar chiar şi fără voia lor".**

General Averescu

Vreme de aproape 2 ani am avut durerosul prilej să vedem cum din *ură faţă de Bucureştiul românesc,* guvernul *Maniu-Vaida* a în-

fiinţat aşa zisele *Directorate,* unde se oploşesc mii de nătărăi, care de care mai dornic de căpătuială, mai prost şi mai leneş. Şi aceste netrebnice înfăptuiri ale urei sunt plătite cu miliarde stoarse din munca istovitoare a cetăţenilor.

Din ura pe care o poartă luminei, au pornit cu prigoana împotriva şcolilor, mai ales a şcolilor normale, în cari se pregăteau viitorii învăţători ai poporului.

Din ura ce o poartă bucuriei, pe care neamul a simţit-o după sfărâmarea jugului de veacuri, guvernul *Maniu-Vaida* a inventat dobitoceasca lovitură ce s'a dat mândriei româneşti prin plata grasă a funcţionarilor unguri, cari n'au voit să ştie de autoritatea statului românesc pe aici.

Toată lumea s'a convins că, în partidul naţional al Herostraţilor, ura formează una dintre poruncile de pe tablele legei lui—şi această infamă poruncă se execută cu multă supunere de bătrâni, ca şi de tineri. Un ziar al partidului roatei îşi începea cuvântul către cititori prin această întrebare: *„De ce îi urâm?“* Era vorba de oamenii, cari nu fac politica guvernului.

In anul 1929 a apărut la *Bucureşti* ziarul *„Flamura verde“,* organ al tineretului partidului naţional. Acest ziar avea o rubrică specială pentru propovăduirea urei: *„Să-i urâm pe Brătieni!“*

Din ură împotriva bisericei ortodoxe au fost înlăturaţi din Parlament şi din diferite slujbe înalte o mulţime de elemente de valoare ortodoxe, favorizând în chip scandalos edecurile *Blajului* catolic, şi au ordonanţat bisericei „unite“ subvenţii de zeci de milioane, înzestrându-o tot odată şi cu pământuri, în dauna bisericei ortodoxe, zisă dominantă.

Şi, după toate astea, guvernul de pomină al d-lor *Maniu-Vaida* a întronat şi goana după danţul milioanelor, cuibărind păcatele iadului în cele mai modeste familii, astfel că plaga desfrâului politic şi setea de parvenire şi îmbogăţire a întunecat toate minţile slabe şi a vulnerat cele mai curate inimi. Par'că toate viperele pământului 'şi-au dat întâlnire în blagoslovita Românie Mare, unde cu puţină ipocrizie, un fel de vamă, pe care viţiul trebue să o plătească virtuţii, se puneau la mezat cele mai de seamă disponibilităţi ale Statului.

Potlogării neruşinate, desagregare sufletească şi desorganizare materială — iată rezultatul a doi ani de guvernare manisto-vaidistă, în cursul căreia oamenii dela guvern au fost lăsaţi la voia în-

tâmplării, iar poftele şi patimele, toate poftele şi toate patimele, fără nici un zăgaz.

Doi ani de guvernare a d-lor *Maniu-Vaida* au echivalat cu doi ani de ocupaţie vrăşmaşă, vreme, în care, cu toată năruirea graniţelor vitrege, ni-se părea că cei doi Herostraţi ardeleni ne-au prăbuşit temeliile sufletului.

Iată pentru-ce, în ziua de 10 Octombrie 1930, a săltat de bucurie întreaga ţară la vestea că guvernul *Maniu-Vaida* s'a prăbuşit sub greutatea nenumăratelor sale păcate, fără precedent în istoria politică a României. Pe noi, cari alunecăm pe povârnişul plecării şi cari ne-am crescut sufletele la şcoala marilor Români de odinioară, ne cuprinde o mistuitoare tristeţă, când ne gândim cât este de plâns generaţia tânără de astăzi, crescută sub duhoarea otrăvitoare a tuturor pigmeilor, a tuturor apostaziilor şi a tuturor neruşinărilor! Ce cenzură morală o să-şi facă generaţia de azi, când vede presa somând pe d. *Iuliu Maniu* să declare cum 'şi-a putut achita o datorie de 14 milioane, la Banca Naţională, în timp de 7 luni de guvernare, dintr'o leafă de 100.000 lei pe lună?

Iată tragicul adevăr al amăgitoarelor fericiri pământeşti, care au format catechismul guvernării de pomină a d-lor *Maniu-Vaida!*

ÎNCHEIERE

După-ce a parcurs cuprinsul acestei cărţi, cititorul va înţelege desigur că nu cu puţină frământare sufletească şi luptă cu orgoliul firesc, pe care tot omul îl are pentru pământul şi lumea în care s'a născut, m'am hotărît să dau la iveală această tristă pagină, care a întunecat, din fericire, numai o clipă zorile atât de frumoase şi pline de făgăduinţe ale întregirii neamului românesc.

E o fericire că în mijlocul sforţărilor milenare pentru îndeplinirea idealului visat, s'au găsit numai câţiva produşi sporadici ai unei singure generaţiuni, cari să nu înţeleagă marea chemare, pentru care neamul nostru a făcut în decursul chinuitei lui istorii atâtea sacrificii până în momentul hotărîtor.

Se poate ca aceasta să fi fost efectul unei falşe educaţiuni, străină de sufletul românesc. Dar omul cu conştiinţa curată şi cu simţul auto-critic nealterat se recuză el însuşi în faţa greşelilor comise şi nu se înghesue pentru a acapara situaţiuni, care nu 'i-se cuvin, a servi cauze, pe care inima sa nu le înţelege şi pentru care sufletul său nu este pregătit.

D. Alex. Vaida *şi tovarăşii săi, escaladând guvernarea României Mari, împăunaţi cu falşa legendă a unui patriotism, pe care nu l'au simţit şi nu l'au practicat nici-odată, n'au putut să ajungă decât la rezultatele, la care au ajuns:* destrămarea vieţii noastre publice, inveninarea sufletului românesc prin adâncirea luptei confesionale dintre „uniţi" şi ortodoxi, deci periclitarea în cel mai înalt grad a unităţii naţionale.

Pentru a împiedeca la vreme lunecarea statului român pe povârnişul primejdios, croit de guvernarea acestor nechemaţi, am dat publicităţii cartea de faţă.

Dea D-zeu ca tânăra generaţie ardeleană, crescută la sânul patriei întregite şi încălzită la soarele libertăţii, dătător de noui avânturi, să şteargă prin patriotismul ei neţărmurit şi prin reîn-

vierea vechilor însuşiri strămoşeşti trista pagină, scrisă de câţiva dintre actualii conducători ai partidului naţional-român, cari n'au înţeles nici ritmul vremii, nici n'au avut necesara simţire românească.

Cititorul va ierta deasemeni violenţele de limbagiu, scăpate icicolo în cuprinsul acestei lucrări de un suflet revoltat, iar pe fraţii ardeleni — cei cu sufletul curat, neîntinat, martiri adevăraţi, dar modeşti ai sfintei cauze naţionale, preoţi, învăţători sau ţărani, cari, cu toate suferinţele lor, au fost nedreptăţiţi şi umiliţi de exploatatorii lacomi şi fără frâu din partidul naţional, gestionari până eri ai intereselor României Mari, atât de grav compromise de ei,—îi asigur că nu la ei m'am gândit când am dat volumului meu titlul **„Păcatele Ardealului faţă de sufletul vechiului regat"**.

Poporului ardelean, care a dat pilda celor mai frumoase acte de eroism pe altarul românismului, nu 'i-se poate face nedreptatea de a-l asămui cu conducătorii compromişi ai partidului naţional, cari se consideră pe nedrept ca singuri exponenţi ai lui.

Aceasta ar fi o injurie istorică şi o calomnie politică.

SUMARUL

PARTEA III